

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

DIN SUMAR

GREVA GENERALĂ DIN 1920 DIN ROMÎNIA de C. MOCANU
MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ DIN PORTURILE ROMÎNIEI
ÎN PERIOADA PREMERGĂTOARE GREVEI GENERALE DIN
1920 de I. M. OPREA

APLICAREA TRATATULUI DE LA KÜCIÜK KAINARGI CU
PRIVIRE LA MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÎNEASCĂ (1775-1783)
de AL VIANU

DATE NOI ÎN LEGĂTURĂ CU FAMILIA ANEI IPĂTESCU
de GH. IONESCU

UNELE DOCUMENTE INEDITE DESPRE TUDOR VLADIMI-
RESCU de S. IANCOVICI

DEPOSEDĂRI ȘI JUDECĂȚI ÎN HAȚEG PE VREMEA ANGE-
VINILOR de M. HOLBAN

DIN RAPORTURILE MOLDOVEI CU IMPERIUL OTOMAN
ÎN A DOUA JUMĂTATE A VEACULUI AL XV-LEA
de MUSTAFA A. MEHMET

INTRODUCEREA NONEI ÎN TRANSILVANIA. (CU PRIVIRE
LA UNELE PREMISE SOCIAL-ECONOMICE ALE RĂSCOALEI
DE LA BOBILNA) de L. DEMÉNY

ANUL XIII — 1960

5

ACADEMIA REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
SECȚIA DE ȘTIINȚE ISTORICE ȘI INSTITUTUL DE ISTORIE DIN BUCUREȘTI

studii

REVISTĂ DE ISTORIE

5

ANUL XIII

1 9 6 0

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII POPULARE ROMÎNE
www.dacoromanica.ro

„STUDII“ REVISTĂ DE ISTORIE
APARE DE 6 ORI PE AN

COLEGIUL DE REDACȚIE

Acad. P. CONSTANTINESCU-IAȘI (*directorul Colegiului de redacție*); EUGEN STĂNESCU (*redactor șef*); acad. A. OTETEA; T. BUGNARIU, membru corespondent al Academiei R.P.R.; B. BĂLȚEANU; L. BĂNYAI; M. BERZA; V. CHERESTESIU; V. MACIU; GH. MATEI

Redacția : București, B-dul Generalissimul Stalin nr. 1

Telefon : 18 25 86

www.dacoromanica.ro

S U M A R

	Pag.
STUDII	
40 DE ANI DE LA GREVA GENERALĂ DIN 1920	
C. MOCANU, Greva generală din 1920 din România	5
I. M. OPREA, Mișcarea muncitorească din porturile României în perioada premergătoare grevei generale din 1920	45
★	
AL. VIANU, Aplicarea tratatului de la Küciük Kainargi cu privire la Moldova și Țara Românească (1775—1783)	71
NOTE ȘI COMUNICĂRI	
GH. IONESCU, Date noi în legătură cu familia Anei Ipatescu	105
S. IANCOVICI, Unele documente inedite despre Tudor Vladimirescu	121
M. HOLBAN, Deposcdări și judecăți în Hațeg pe vremea Angevinilor	147
MUSTAFA A. MEHMET, Din raporturile Moldovei cu Imperiul Otoman în a doua jumătate a veacului al XV-lea	165
L. DEMÉNY, Introducerea nonei în Transilvania. (Cu privire la unele premise social-economice ale răscoalei de la Bobilna)	179
PROBLEMELE TRATATULUI „ISTORIA ROMÂNIEI”	
Răscoala condusă de Tudor Vladimirescu	191
VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ	
Simpozion cu prilejul aniversării a 700 de ani a monumentului de artă feudală Boiana (R. P. Bulgaria) (<i>Libiu Ștefănescu</i>)	199
STUDII DOCUMENTARE	
Editarea izvoarelor vechiului drept românesc (<i>Gh. Cronf</i>)	201
RECENZII	
MIRON COSTIN, Opere. Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii, variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu, București, E.S.P.L.A., 1958, 536 p. (<i>Dan Simonescu</i>)	209
I. ADAM—N. MARCU, Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României, vol. II, Ed. șt., Buc. www.dacoromanica.ro	214

- SILVIU DRAGOMIR, Vlăhii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu, Ed. Acad. R.P.R., 1960, 224 p. + 2 h. (Acad. R.P.R., Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român, II) (V. Al. Georgescu) 225
- * * * Historia e shqipërisë. Vëllim i parë. (Istoria Albaniei), vol. I, Univ. de stat din Tirana, 1959, 544 p. (G. Mazudovici și D. Polena) 236

REVISTA REVISTELOR

- Analele Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., nr. 1—6/1958, nr. 1—6/1959 (I. Apostol) 211
- Вопросы истории. Академия Наук СССР. Отделение исторических наук, nr. 1—12 (1959) (N. Copoiu) 251
- The english historical review, Londra, vol. LXXIV, 1—4 (1959) (S. Columbeanu) . . 266

ÎNSEMĂNĂRI BIBLIOGRAFICE

- Istoria României. — GH. MOȚ, V. ȘTEFĂNESCU, C. MOCANU, Contribuții la istoria organizației marxist-leniniste de tineret din România, vol. I, Ed. tineret., 1959, 143 p. (G. C.); EMIL VÎRTOSU, Titulatura Domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova (până în sec. XVI), Ed. Acad. R.P.R., 1960, 314 p. (A. G.); Istoria U.R.S.S. — Военные моряки в борьбе за Октябрьской Революции, sub redacția lui S. F. Naida, Ed. Minist. Apărării al U.R.S.S., Moscova, 1958, 582 p. (V. A.); Второй период революции 1905—1907 годы, ianuarie—aprilie, anul 1906. Cartea I, 1145 p.; Cartea a II-a, 751 p., Moscova, 1957—1959, 1896 p. (M. T.); Istoria universală. — ALEXANDER NOVOTNY, Quellen und Studien zur Geschichte des Berliner Kongresses 1878. (I) — Österreich, die Türkei und das Balkanproblem im Jahre des Berliner Kongresses, Graz-Köln, 1957, 376 p. (R. P.); JAROSLAV KUDRNA, K charakteristice znaku socialní a třídní diferenciace obyvatelstva v barbarských zákoních a tradičních listinách stol. 6—8 [Cu privire la caracteristica indicilor de diferențiere socială și de clasă a populației în legile barbare și în actele de donație din sec. 6—8], în „Sborník-práce Filosofické Fakulty Brněnské University“ [Culegere de lucrări a Fac. de filozofie a Univ. din Brno], VII, 1958, Secția istorică, C 5, p. 11—25 (M. D.); IOESF POLISENSKÝ-JIRÍ HRUBES, Turecké války, uherská povstání a veřejné mínění předbelohorských Čech [Războaiele turcești, războaiele ungurești și opinia publică din Cehia de dinainte de Muntele Alb], în „Historický časopis“ [Revista istorică], 1959, VII, 1, p. 74—103 (M. D.); L. I. VRANUSIS, Πήγας Ἑρευνα. συναγωγή καὶ μελέτη [Rigis, cercetare, culegere și studiu], Atena, 1957, 407 p. (N. C.); ELISABETA A. ZAHARIADU, Τὸ χρονικὸ τῶν τούρκων σουλτῶν (τοῦ Βαρβερνοῦ ἑλλήν. κώδικα 111) καὶ τὸ ἰταλικὸ του πρότυπο [Cronica sultanilor turci (după Codex Barberinus grec 111) și originalul italian], Salonic, 1960, 95 p. (N. C.); A. D. LIUBLINSKAIA, Франция в начале XVII века, 1610—1620, Ed. Univ. din Leningrad, 1959, 293 p. (V. A.); L. CHATENAY, Vie de Jaques Esprinhard Rochlais et journal de ses voyages au XVI-e siècle, Impr. Oberthur, Rennes, 1957, 308 p. (A. C.); RENÉ SEDILLOT, Histoire des colonisations, Paris, 1958, 649 p. (S. C.); Bizantinologie. — FRANJO BARIŠIČ, Две верзије у изворима о истаники Томи [Două versiuni în izvoarele privitoare la răzvrătitul Toma]. In Сборник радова српске Академије Наука, Византинолошки Институт Beograd, 1960, p. 145—169 (G. C.); PAN. J. ZEPOS, Die byzantinische Jurisprudenz zwischen Justinian und den Basiliken, In Berichte zum XI Internationalen Byzantinisten-Kongress, München, 1958, 27 p. (G. C.); R. S. LOPEZ, The role of trade in the economic readjustment of Byzantium in the seventh century, Dumbarton Oaks Papers, XIII (1959), p. 67—85 (E. Fr.); LUCIEN STIERNON, Les origines du despotat d'Epire, In Revue des études byzantines, XVII (1959), p. 90—126 (E. Fr.); Bibliografie, Arhivistică, Muzeografie. — Arhiva Magistratului orașului Brașov. Inventarul actelor neregistrate, vol. I, Buc., 1959, II + 444 p. (C. Ș.); FRITZ FUNKE, Buchkunde, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1959, 310 p., 20 f. pl. + 3 grafice (A. D.); EM. CONDURACHI, Histria, Buc., E. S. P. L. A., 1960, 30 p. + 35 fig. + 2 pl. (C. N.); Accademie e biblioteche d'Italia, Roma, nr. 1—4/1958 (A. I.).

GREVA GENERALĂ DIN 1920 DIN ROMÂNIA

DE

C. MOCANU

Greva generală, organizată și condusă de partidul proletariatului, este o formă superioară a mișcării greviste, caracterizată prin încetarea lucrului de către muncitorii din întreprinderile dintr-o anumită ramură industrială, localitate, provincie sau din întreaga țară¹ cu scopul de a impune capitaliștilor satisfacerea revendicărilor, recunoașterea libertăților democratice, ameliorarea condițiilor de viață ale celor ce muncesc.

Greva rezidă în natura raporturilor dintre proletariat și burghezie — clasele fundamentale ale orînduirii capitaliste —, în faptul că proletarii, fiind lipsiți de mijloace de producție, pentru a nu muri de foame, își vînd forța de muncă, capabilă de a produce valori de întrebuințare, ca pe o marfă care se realizează pe piața modernă².

La început grevele cuprindeau un număr restrîns de muncitori, erau mici, izolate, cu revendicări mai ales de natură economică; pe măsura dezvoltării capitalismului, a ascutirii luptei de clasă mișcarea grevistă a evoluat către greve de masă politice, către greve generale. Ideea „încetării activității generale a tuturor muncitorilor”³ s-a manifestat încă de pe vremea mișcării chartiste (de pildă în 1839). În 1842 chartiștii au încercat chiar organizarea unei greve generale⁴ care să contribuie la atingerea țelului mișcării. După Comuna din Paris, mai precis spre sfîrșitul secolului trecut

¹ O grevă generală poate să antreneze muncitori din mai multe țări adică să capete un caracter internațional, așa cum a fost de pildă greva generală demonstrativă din 21 iulie 1919 declanșată la chemarea Internaționalei a III-a Comuniste, pentru apărarea Rusiei Sovietice și Ungariei Sovietice împotriva blocadei și a intervenției. Această grevă internațională a fost, după cum remarcă V. I. Lenin, „un experiment fără precedent în istorie” (V. I. Lenin, *Opere*, vol. 29, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 523).

² K. Marx, *Capitalul*, vol. I, ediția a II-a, Editura Partidului Muncitoresc Român, 1948, p. 176.

³ F. Engels, *Situația clasei muncitoare din Anglia. După observații proprii și izvoare autentice*, Leipzig, 1845 (Marx, Engels, *Opere*, vol. 2, Editura politică, 1959, p. 470).

⁴ *Ibidem*.

a avut loc greva din 1886 cu caracter general a muncitorilor din America pentru 8 ore de muncă¹, greva generală din Belgia din 1893², iar la începutul secolului al XX-lea din nou o grevă generală în Belgia în 1902³, grevele generale din Suedia în 1902⁴, Olanda în 1903⁵, sudul Rusiei în 1903⁶, Ruhr în 1905⁷ și, — cea mai însemnată, greva generală din Rusia în timpul revoluției populare din 1905⁸.

În condițiile perioadei avântului revoluționar de după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie în numeroase țări au izbucnit mai multe greve generale, unele cu un profund caracter politic și urmate de puternice lupte pentru smulgerea puterii din mâinile exploatatorilor. Astfel de greve generale s-au desfășurat în 1918 în Austro-Ungaria împotriva războiului imperialist care mai continua⁹; în 1919, și mai ales în 1920, în Italia, ultima grevă fiind însoțită de lupta muncitorilor pentru a ocupa întreprinderile¹⁰; în 1920 în Cehoslovacia împotriva ofensivei începută de burghezie asupra maselor muncitoare¹¹, greva generală din țara noastră — care face obiectul acestui studiu — și multe altele¹².

K. Marx și F. Engels, elaborând problemele fundamentale ale strategiei și tacticii proletariatului, au precizat rolul grevei generale în lupta de clasă¹³. Creatorii socialismului științific concepeau greva generală în conexiunea celorlalte forme și mijloace de luptă a proletariatului, parte integrantă a problemei revoluției proletare, în pregătirea și desfășurarea

¹ W. H. Crook, *The general strike*, Chapel, Hill, 1931, p. 58.

² F. Mehring, Rosa Luxembourg, E. Vandervelde, *L'expérience belge. Une vieille politique autour des grèves générales de 1902 et 1913*, Paris, 1927, p. 4—8.

³ *Ibidem*, p. 4 și urm.

⁴ *La grève générale et le socialisme. Enquête internationale. Opinions et documents*, Paris, 1905, p. 131, 377—379.

⁵ *Ibidem*, p. 126—127, 132.

⁶ *Bolșaița Sovietskaia enciklopedia*, vol. 9, ed. a II-a, 1951, p. 310.

⁷ *Der Ruhrbergarbeiterstreik von 1905*, Berlin, 1955; Karl Liebknecht, *Cuvântări, scrisori și articole alese*, Buc., Editura politică, 1959, p. 31—32.

⁸ *Istoria P.C.U.S., Buc., Ed. politică*, 1960, p. 99—108; „Vseobșaița politiceskaia stacika v octiăbre 1905 goda”, Izd. Akad. Nauk SSSR, Moscova-Leningrad, 1955.

⁹ *A magyar munkásmozgalom a Nagy Októberi Szocialista Forradalom gejőzelmét követő forradalmi fellendülés időszakában...*, Budapest, 1956, p. 60—78.

¹⁰ A. Colombi, *L'occupazione delle fabbriche*, Roma, 1950.

¹¹ *Iz istorii revoliucionno dvijnia narodov Cechoslovachii. Sbornik statei*. Izd. Akad. Nauk SSSR, Moscova, 1959, p. 300 și urm.

¹² După 1920 șirul grevelor generale, organizate și conduse de partidele marxist-leniniste ale clasei muncitoare, a continuat nu numai în anii de avânt revoluționar, ci și în cei de reflux revoluționar. Dintre cele mai însemnate greve generale, desfășurate în diferite împrejurări istorice, în complexele condiții ale luptei de clasă care s-a ascuțit neconținut, amintim: greva generală din martie 1921 care a cuprins mai ales sudul Germaniei, greva generală din același an din Norvegia, puternica grevă din 1926 din Anglia, greva generală din 1934 din Franța dezlănțuită sub lozincă unității muncitorești împotriva pericolului fascist etc. Din perioada de după cel de-al doilea război mondial, cînd criza generală a capitalismului s-a adîncit, menționăm grevele generale din Franța (1949), Italia (1953), Spania (1951 și 1959), recenta grevă generală din Japonia, din acest an — puternică manifestare de protest împotriva politicii de cîrdășie a guvernanților cu imperialismul american.

¹³ În 1845 în lucrarea sa privind „Situația clasei muncitoare din Anglia”, F. Engels, sesizînd procesul de extindere, de generalizare a grevelor remarcă că, citînd ziarele (în care se dădeau date privind mișcarea grevistă), „ajungi la concluzia că toți muncitorii industriali de la oraș și de la țară s-au unit în asociații și din când în când protestează împotriva domi-

unei greve generale întruchipându-se în strînsă legătură cele trei laturi fundamentale ale luptei de clasă a proletariatului : economică, politică și ideologică, fiecare latură avînd o pondere mai mare sau mai mică în funcție de condițiile istorice, de stadiul mișcării revoluționare ¹.

V. I. Lenin, în luptă neîmpăcată cu revizionistii și oportuniștii ², a subliniat rolul grevei, al grevei generale în mișcarea muncitorească revoluționară, în trecerea la insurecție în vederea luării puterii politice. Încă din 1899 în articolul „Despre greve”, V. I. Lenin, combătînd pe acei care credeau „că ajunge ca muncitorii să organizeze o grevă generală în toată țara pentru ca ei să obțină tot ce vor de la capitaliști și de la guvern...” ³ arăta că greva generală este una din formele de luptă — și nu singura —, că problema grevei trebuie înțeleasă strîns legat de problemele întregii lupte revoluționare a proletariatului. Greva generală este o însemnată școală de educare a maselor revoluționare, de călire a lor în lupta pentru libertate și o orînduire socială mai bună, socialistă. În jurul grevei generale a proletariatului sînt antrenate direct sau indirect mase largi ale poporului. Cînd precede insurecția armată, organizată și condusă de partidul de avangardă a proletariatului în vederea luării puterii, greva generală, mai ales greva generală politică, are o deosebită însemnatate. Referindu-se la evenimentele revoluției din 1905, la greva generală care a avut loc atunci, Lenin scria : „Indicațiile și previziunile noastre cu privire la marea însemnatate a grevei politice de masă pentru insurecția armată s-au adevărit în mod strălucit. Greva politică din Rusia a cuprins de astă dată cu adevărat întreaga țară, unind în avîntul eroic al celei mai asuprite și mai înaintate clase, toate popoarele blestematului « imperiu

---

nației burgheziei printr-o întrerupere generală a lucrului (subl. ns. — C. M.)” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 2, București, Editura politică, 1958, p. 468). În scrisoarea din 28 noiembrie 1871 către Friederich Bolte, K. Marx arăta că din mișcările economice, din grevele care izbucnesc „izvorăște pretutindeni o mișcare politică, adică o mișcare a clasei cu scopul de a-și impune interesele într-o formă generală, într-o formă care să aibă o forță generală coercitivă în societate” (K. Marx, F. Engels, *Opere alese în două volume*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 510—511).

¹ Problema grevei generale s-a dezbătut la mai multe congrese ale Internaționalei I. La Congresul de la Bruxelles din 1868, în rezoluția adoptată împotriva războiului se prevedea că „Întrucît el va fi purtat între producători, nu va fi altceva decît o luptă între frați și cetățeni ; congresul cheamă pe muncitori să înceteze lucrul în cazul cînd țara lor ar fi implicată în război” (citat după W. Z. Foster, *Istoria celor trei Internaționale*, Buc., Ed. politică, 1958, p. 77). Cu această rezoluție a început o lungă dispută la congresele ulterioare, inclusiv la cele ale Internaționalei a II-a, pe tema dacă greva generală poate fi folosită, mai ales singură, împotriva războiului.

² Reformiștii și oportuniștii de diferite nuanțe s-au întrecut în a dovedi că în toate împrejurările greva generală este imposibilă și inefficientă. Cf. *La grève générale et le socialisme. Enquête internationale. Opinions et documents*, Paris, 1905 ; *Le dictionnaire socialiste*, Paris, 1902. Problema grevei s-a discutat, controversat, la toate congresele Internaționalei a II-a, mai ales în legătură cu problema războiului. În problema grevei generale s-a dus o luptă dîră între marxiști și oportuniști, reformiști. Lupta s-a ascuțit în preajma războiului mondial. Viața dădea dreptate marxiștilor (v. dezbaterile la congrese în „L'internationale socialiste” din respectivii ani). Karl Liebknecht, Rosa Luxemburg, August Bebel și alți militanți înaintați, deși cu unele erori, au privit greva generală de pe poziții marxiste ; G. V. Plehanov, mai ales după 1900 a avut o vedere greșită asupra grevei generale.

³ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 4, Buc., E.P.I.P., 1953, p. 294.

rus ». Proletarii tuturor popoarelor din acest imperiu - al asupririi și al violenței se strâng acum într-o singură mare armată a libertății și socialismului”¹.

Justețea învățăturii marxiste despre locul și însemnătatea grevei generale în lupta revoluționară a fost confirmată de întreaga mișcare grevistă, de întreaga luptă a clasei muncitoare pentru libertate și socialism.

Generată de condițiile istorice din România perioadei avântului revoluționar de după victoria Marii Revoluții Socialiste din Octombrie, greva generală din 1920, care a cuprins aproape întregul proletariat din țară și a arătat mai mult ca oricând necesitatea creării partidului de tip nou, a partidului comunist, a fost lupta cea mai mare a clasei muncitoare din România de până atunci, parte integrantă în șirul de greve generale care s-au desfășurat în lumea capitalistă.

Despre acest însemnat eveniment din istoria României, în lucrările istoricilor burghezi, care, în lumina concepției lor idealiste despre societate și de pe pozițiile de clasă ale burgheziei, nu au luat în seamă sau au falsificat rolul poporului — făuritor al istoriei, lupta maselor muncitoare pentru libertate, progres și o viață mai bună, nu găsim nici cel puțin câteva rînduri.

Bunăoară, în lucrarea sa de sinteză „Istoria românilor”, în partea privind perioada după primul război mondial, N. Iorga se ocupă de numeroase și felurite amănunte privind viața politică, guvernele și partidele burgheze, familia regală. Doar ici și colo face unele referiri vagi la situația economico-politică a țării și la unele momente ale mișcării revoluționare pe care le prezintă însă denaturat, fals². Mențiuini despre greva generală — și aceasta indirect, plecînd de la alte evenimente — face N. Iorga, în lucrarea „România contemporană de la 1904 la 1930...”. În lucrarea citată Iorga pomeneste, în capitolul în care se ocupă de guvernarea lui Averescu, de greva de la C.F.R., izbucnită în aprilie, și de cea de la Poștă, „care se socotea ca începutul grevei generale”³; iar mai departe, în treacăt, consemnează „o grevă a transporturilor izbucnind în noiembrie”⁴, ca preludiu al celei generale”⁵. Același lucru se constată în lucrările celorlalți istorici care au scris de pe pozițiile burgheze.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 9, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 387. Vezi și următoarele lucrări ale lui V. I. Lenin: *Greva din Petersburg* (în *Opere*, vol. 8, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 76); *Primele învățăminte* (ibidem, p. 124—127); *Greva politică și lupta de stradă din Moscova* (*Opere*, vol. 9, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 340—348); *Învățămintele insurecției din Moscova* (*Opere*, vol. 11, Buc. E.S.P.L.P., 1956, p. 127, 159—160) etc.

² N. Iorga, *Istoria românilor*, vol. X, Buc., 1939, p. 389 și urm.

³ N. Iorga, *România contemporană de la 1904 la 1930, Supt trei regi. Istoric al unei lupte pentru un ideal național și moral*, Buc., 1932, p. 347.

⁴ Este vorba de greva din octombrie.

⁵ Vezi și N. Iorga, *Memorii (tristețea și sfîrșitul unei domnii)*, vol. III, p. 67—77. Date și aprecieri cu privire la greva generală — se înțelege intenționat denaturate — se găsesc în unele lucrări și memorii tipărite ale celor care au slujit în aparatul de stat burghezo-moșieresc. Vezi de pildă, *Note politice* (vol. V, p. 87—88) ale lui Al. Marghiloman, lucrarea *Istoricul mișcărilor muncitorești din portul Brăila* (1930, p. 73—76, 83—85), a lui Victor Mihăilescu, atunci șeful comisariatului de poliție

O denaturare flagrantă a realității despre greva generală s-a făcut — pentru a se justifica poziția lor pasivă și trădătoare — de către oportuniști și reformiști. Centrismul Ilie Moscovici, care s-a aflat în fruntea trădătorilor grevei generale, în broșura „Probleme actuale ale mișcării socialiste” neagă posibilitățile de luptă ale proletariatului de la noi; greva generală este tratată emfatic și se încearcă a se justifica poziția de tergiversare și trădare a acestei mari acțiuni a muncitorimii¹. În același mod vorbește despre greva generală, despre desfășurarea ei în Banat, Iosef Gabriel. În lucrarea, plină de falsificări, „Fünfzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung. 1870—1920”², precum și alți lideri social-democrați de dreapta. Calomniator, și apărind guvernul burghezo-moșieresc care a reprimat mișcarea revoluționară, a scris despre greva generală într-un articol inserat în „Enciclopedia României”³, „socialistul” Șerban Voinea, transfug, înverdat dușman al poporului care azi defăimează de la tribuna oficinilor imperialiste mărețele realizări de după 23 August 1944 ale poporului nostru.

O poziție fundamental deosebită în aprecierea grevei generale au avut-o autorii care au scris în lumina învățăturii marxist-leniniste, a documentelor partidului comunist⁴, arătând însemnătatea acestui eveniment în mișcarea revoluționară din țara noastră în istoria României. Începutul istoriografiei marxiste despre greva generală se află în articolele publicate, încă din 1921, în presa Partidului Comunist și a organizațiilor create și conduse de partid⁵. În aceste articole s-au arătat, succint, cauzele care au dus la greva pe întreaga țară, amploarea acestei lupte a clasei muncitoare, învățămintele ei deosebit de însemnate pentru mișcarea muncitorească, pentru crearea partidului de tip nou. O lucrare dedicată grevei generale este „1920. Contribuție la istoria socială a României” întocmită de M. Roller⁶ în 1937, în condițiile cenzurii din perioada fascizării țării. Autorul, folosind o bogată documentare de presă, descrie în mod concret procesul creșterii mișcării greviste din România care a culminat cu greva generală în octombrie 1920. Lucrarea demască pe conducătorii reformiști ai partidului socialist și Comisiei generale a sindicatelor care au trădat lupta muncitorimii. Autorul n-a putut însă folosi documentele din arhive, acestea fiind atunci în mîna organelor statului burghezo-moșieresc, de aceea lucrarea are unele lacune.

¹ Ilie Moscovici, *Probleme actuale ale mișcării socialiste*, Buc. (1921).

² Iosef Gabriel, *Fünfzigjährige Geschichte der Banater Arbeiterbewegung, 1870—1920*, Timișoara, 1928, p. 97—101.

³ *Enciclopedia României*, III, 1937, p. 290.

⁴ Cf. *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1917—1922*, Editura pentru literatură politică, 1956; *Documente din istoria Partidului Comunist din România 1929—1933*, E.S.P.L.P., 1956 etc.

⁵ Cf. „Socialismul” din 22 octombrie 1922, 19 noiembrie 1922, 10 februarie 1924 etc.; „Viața muncitoare” din 16 octombrie 1927, 28 octombrie 1928 etc.

⁶ M. Roller, *1920. Contribuții la istoria socială a României* (P. Neamț), 1937, 168 pag. Partea care se referă direct la greva generală a fost reprodusă în culegerea *Din istoria luptelor greviste ale proletariatului din România* (vol. I), Ed. C.C.S., 1957, p. 165 și urm. și în M. Roller, *Studii și note științifice privind istoria României*, Buc., E.S.P.L.P., p. 375 și urm.

După 23 August 1944, istoricii din patria noastră au elaborat în lumina teoriei materialist-dialectice despre societate, a documentelor partidului, a experienței istoriografiei sovietice, numeroase lucrări despre lupta poporului nostru, a clasei muncitoare dusă pentru libertate socială și națională.

Despre greva generală s-a scris în mai multe lucrări care au abordat problema avântului revoluționar de după 1917 sau diferite aspecte ale acestei perioade. O primă privire sintetică asupra grevei generale în cadrul întregii istorii a patriei, fără a se elucida însă îndeajuns diferite probleme a fost făcută în 1947 în Manualul de istorie a României¹. În 1955 Clara Cușnir-Mihailovici scriind „Despre situația revoluționară din România în perioada 1918—1920”, analizează și mișcarea grevistă din 1920, aducând unele elemente noi față de cele cunoscute anterior². Lucrarea nu tratează însă grevele generale pe ramuri de producție, pe orașe și provincii care au culminat în octombrie cu greva pe țară. O altă prezentare de ansamblu asupra grevei generale, cuprinzând unele date și aprecieri noi, s-a făcut în revista „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.” nr. 2 din 1956, text care a apărut apoi în broșură³. Din această lucrare reiese mai clar procesul creșterii mișcării greviste și culminarea ei cu greva generală, însemnătatea grevei generale în lupta pentru clarificarea ideologică, pentru formarea partidului de tip nou, a partidului comunist. Acad. P. Constantinescu-Iași, în broșura „Influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării revoluționare din România” editată în 1957, inserează un capitol intitulat „Înainte și după greva generală din octombrie”. Expunând mișcarea grevistă din 1920 se ocupă mai ales de grevele din primele trei luni ale anului, apoi de greva generală din octombrie pe care o arată ca important eveniment în istoria mișcării revoluționare din țara noastră și în lupta pentru crearea Partidului Comunist din România⁴. În articolul publicat în „Studii”, nr. 5 din 1959, de către V. Liveanu în legătură cu „Mișcarea muncitorească din București în anii 1917—1921” sînt cuprinse, deși lucrarea are alt obiect, câteva date noi asupra grevei generale din octombrie, privind mai ales desfășurarea ei în capitală⁵. Recent⁶, o scurtă prezentare sintetică asupra a ceea ce s-a scris și s-a cunoscut pînă acum despre greva generală s-a făcut în „Lecții

¹ *Istoria României*, sub redacția acad. M. Roller, Buc., Editura de stat, 1947 (în edițiile din 1952, 1956, textul despre greva generală a rămas același).

² Clara Cușnir-Mihailovici, *Despre situația revoluționară din România în perioada 1918—1920*, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 87—89, 96—104.

³ *Marea Revoluție Socialistă din Octombrie — începutul unei noi ere în istoria omenirii. Avântul revoluționar în România. Crearea P.C.R. — victorie istorică a leninismului asupra oportunistului și reformismului în mișcarea muncitorească din România*, E.S.P.L.P., Buc., 1956; reeditată în 1958.

⁴ P. Constantinescu-Iași, *Influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie asupra mișcării revoluționare din România*, Buc., Editura științifică, 1957, p. 56—59.

⁵ V. Liveanu, „Studii”, an. XII (1959), nr. 5, p. 179—182.

⁶ În timp ce prezentul studiu se afla sub tipar au mai apărut câteva studii valoroase privind greva generală.

în ajutorul celor ce studiază istoria P.M.R.”¹. Mențiuni despre greva generală se mai găsesc în diferite lucrări destinate altor teme². În același timp s-au publicat și unele documente în legătură cu greva generală³.

Acest important eveniment din istoria României — greva generală — este tratat sau menționat în unele lucrări, elaborate în celelalte țări, și, înainte de toate, în Uniunea Sovietică. O treatare, mai recentă, asupra grevei generale din țara noastră s-a făcut în „Istoria contemporană”, elaborată de un colectiv de autori sovietici în 1959. În capitolul care se ocupă de „România în perioada anilor 1918—1939”, tratându-se lupta de clasă din anii 1920—1921 și formarea Partidului Comunist din România, se arată că în vară și toamna anului 1920 mișcarea grevistă s-a desfășurat cu putere. În octombrie muncitorii din întreaga țară au intrat în grevă generală. Lucrarea prezintă datele cele mai de seamă privind greva și reliefează însemnătatea acestui eveniment în dezvoltarea conștiinței revoluționare a proletariatului, în procesul creării Partidului Comunist în țara noastră⁴.

Cauzele care au dus la greva generală din 1920 au acționat în condițiile perioadei istorice de după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie.

Condițiile pe plan internațional din acest timp erau definite prin faptul fundamental că, în urma revoluției proletare victorioase, lanțul capitalismului s-a rupt; în Rusia a fost instaurată dictatura proletariatului și a început construirea socialismului. În timp ce puterea sovietică atacată cu furie de forțele contrarevoluției internaționale își dovedea vitalitatea, superioritatea, capitalismul, intrat în criza sa generală, era ros de contradicțiile lui interne, inerente, care se adânceau; lupta de clasă a proletariatului împotriva dominației burgheziei și rămășițelor de natură feudală, a intrat, după 1917, într-un avînt revoluționar nemaicunoscut pînă atunci; în multe țări s-a produs o situație revoluționară.

¹ Lecții în ajutorul celor ce studiază istoria P.M.R., Buc., Editura politică, 1960, p. 171—181.

² S. Fucs, *Greva muncitorilor din Valea Mureșului în anul 1920*, în *Studii și referate privind istoria României*, partea a II-a, Buc., Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 1658; M. Rollcr, *Avntul revoluționar al muncitorimii din România. Crearea P.C.R.*, în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, nr. 6 din 1957; A. Roman, *Din istoria luptelor revoluționare ale muncitorilor țextiliști de la fabrica de postav Buhuși*, Editura științifică, 1959, p. 68—70; Gh. Moț, V. Ștefănescu, C. Mocanu, *Contribuții la istoria organizației marxist-leniniste a tineretului din România*, Editura tineretului, 1959, p. 89—91 etc.

³ Astfel, în volumul de „Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1917—1921”, editat în 1953, reeditat în 1956, s-a publicat memoriul întocmit la Consiliul general din 10—11 octombrie 1920, și alte cîteva materiale. Unele documente au fost inserate în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, nr. 3, nr. 4 din 1960, în „Revista arhivelor” nr. 2 din 1959.

⁴ „Noveișia istoria”, tom. I, Soțekghiz, Moscova, 1959, p. 480—481. Despre greva generală se scrie și în alte lucrări, între care menționăm: „Noveișia istoria”, Moscova, V.P.S., 1948, ceast I, p. 175; „Bałsaia Sovietskaia Ențiklopedia”, vol. 49, Moscova, 1941, p. 571; „Bałsaia Sovietskaia Ențiklopedia”, ed. a II-a, tom. 37, 1955, p. 344—345 etc.

Uriașe mitinguri, demonstrații, greve, răskoale, revoluții, puternice acțiuni de apărare a Rusiei Sovietice au avut loc în diferite părți ale lumii, sub conducerea aripei de stînga din partidele socialiste sau a tinerelor partide comuniste care au început să fie făurite în focul luptei revoluționare.

Condițiile din România erau definite prin starea țării ruinată de războiul imperialist în care fusese ținută de către clasele exploatoare, prin situația revoluționară care s-a creat și la noi după 1917, de puternicul avînt revoluționar desfășurat sub influența Marii Revoluții Socialiste din Octombrie ¹.

Proletariatul din România, crunt exploatat, înșuflețit de victoria revoluției proletare din Rusia și-a manifestat dorința și hotărîrea de a înlătura și din țara noastră orînduirea burghezo-moșierească.

Situația revoluționară existentă în 1917—1920 în România nu s-a putut însă transforma în revoluție, deoarece n-au existat factorii subiec-tivi necesari pentru aceasta, și în primul rînd, pentru că n-a existat un partid proletar marxist-leninist ².

Grupurile comuniste, care constituiau nucleul conducător al aripei de stînga din partidul socialist, se apropiau tot mai mult de înțelegerea marxist-leninistă a situației din România; ele chemau la luptă împotriva regimului exploatatorilor, împotriva măsurilor represive luate de guvernul burghezo-moșieresc, pentru apărarea și lărgirea cuceririlor obținute de muncitori prin luptă, pentru apărarea revoluționară a Rusiei Sovietice.

Ele militau pentru afilierea la Internaționala a III-a, pentru crearea unui partid de tip nou, comunist. Această luptă a cunoscut o amploare mereu crescîndă. În 1919, 1920 elementele oportuniste însă au amînat succesiv congresele partidului socialist de teamă că majoritatea secțiunilor, a membrilor partidului care se pronunțau pentru afiliere la Internaționala Comunistă, să nu determine afilierea. Astfel a fost întîrziată transformarea partidului socialist într-un partid de tip nou, marxist-leninist adevărat stat major al luptei revoluționare. În legătură cu aceasta, într-un raport trimis la 1 Mai 1921 Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, Al. Constantinescu, secretarul Comitetului Central al grupelor comuniste, arăta: „Dacă partidul ar fi aderat (la Internaționala Comunistă — *n.n.*) atunci (se referă la congresul convocat pentru 9 aprilie 1920 — *n.n.*) mișcarea muncitorească din România ar fi ieșit din starea ei de

¹ Vezi mai pe larg Clara Cușnir-Mihailovici, *Despre situația revoluționară din România în perioada 1918—1920*, Buc., E.S.P.L.P., 1955; V. Lișeanu, 1918. *Din istoria luptelor revoluționare din România*, Editura politică, 1960, p. 142—147, 159—226. Într-un document, elaborat de grupul Spartakus, se arată că în urma acțiunii tîlhărești a imperialismului german, în urma jafurilor și a distrugerilor de război, în Polonia, Lituania, Estonia, Letonia, Ucraina, România și alte țări, a crescut mizeria maselor, s-au adîncit contradicțiile de clasă. Sud-estul Europei — subliniază documentul — a devenit un vulcan; problema exploziei revoluționare nu era dect o chestiune de timp (*Dokumente und Materialien zur Geschichte der Deutschen Arbeiterbewegung*, vol. II, November 1917—Dezember 1918, Berlin, Dietz Verlag, 1957, p. 156. În articolul „Revoluția din Octombrie și Balcanii”, publicat în 1927, Gh. Dimitrov arăta că după 1917 „Balcanii se aflau în pragul revoluției muncitorești” (*Opere alese*, Buc., Editura politică, 1959, p. 157).

² *Lección en el auxilio de los que estudian la historia* P.M.R., Buc., Editura politică, 1960, p. 181—182.

haos și șovăială..."¹. Muncitorimea a fost lipsită în acest an de mari bătălii de clasă, în acest an al grevei generale, de un adevărat stat major, de partidul comunist.

În perioada de după noiembrie 1917, pe măsură ce s-au dezvoltat organizațiile muncitorești și au luat amploare grevele — unele repetate — muncitorii din numeroase întreprinderi, mai ales din cele unde erau mai bine organizați, au impus prin luptă reducerea zilei de muncă, reducerea sau desființarea amenzilor, mărirea salariilor, concedii de odihnă, desființarea bătăii, recunoașterea — în unele locuri — a consiliilor muncitorești și a consiliilor bărbaților de încredere etc.

Exploatatorii, îngrijorați de cursul mișcării revoluționare de după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, zdruncinați de avântul nemai-cunoscut pînă atunci al luptei muncitorimii din țară au fost obligați să satisfacă unele revendicări ale maselor de greviști. Însă, cu timpul, burghezia, coalizată cu moșierimea, a reușit să-și consolideze întrucîtva regimul politic, în condițiile cînd pe plan extern fuseseră înăbușite revoluția proletară din Ungaria și alte puternice mișcări revoluționare din Europa, iar Rusia Sovietică se afla într-o situație grea ca urmare a intervenției. Începînd din primăvara anului 1920, guvernul burghezo-moșieresc a trecut la contraofensivă împotriva muncitorimii. În acest scop, la 13 martie 1920 a fost adus la cîrma țării guvernul „partidului poporului” (paravan al liberalilor), prezidat de generalul Averescu. Un document arată că burghezia „a adus pe d-l general Averescu la funcția de prim-ministru, l-a investit să întroneze cea mai oribilă dictatură (în comparație cu cea anterioară — *n.n.*) numai și numai să zdrobească mișcarea muncitoarească, să zdrobească sindicatele roșii² și partidul socialist”³.

Imediat după venirea la putere, noul guvern a început să ia măsuri de stăvilire a mișcării muncitorești, de lichidare sau îngrădire a grevelor, a întrunirilor, de desființare a consiliilor muncitorești, de lichidare a cuceririlor obținute de masele muncitoare în urma luptelor revoluționare pe care le-au dus.

Ofensivei guvernului, clasa muncitoare i-a răspuns prin intensificarea luptei ei revoluționare, printr-o luptă grevistă care s-a dezvoltat furtunos în capitală și în întreaga țară. După date oficiale, între 1 martie și 20 octombrie 1920 au avut loc în toată țara 345 de greve⁴. Numeroase greve au fost generale pe ramuri, pe orașe sau pe regiuni, cu un profund conținut politic. Experiența grevelor din primăvara și vara anului 1920 a arătat clasei muncitoare necesitatea de a se organiza o grevă generală

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fondul 1, inv. 8, dosar nr. 8 (fotocopie).

² Adică sindicatele muncitorești. Erau denumite „roșii” de către muncitori pentru a le deosebi de sindicatele „galbene”, „naționale”, create de guvern în scop diversionist de a împiedeca lupta muncitorimii.

³ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 751, vol. XII, inv. 190, fila 453.

⁴ „Buletinul muncii și ocrotirilor sociale”, Buc., 1920 — 1922.

pe întreaga țară¹ pentru apărarea revendicărilor și libertăților democratice, pentru o viață mai bună; lună de lună a crescut lupta muncitorimii, care, în pofida voinței liderilor oportuniști din partidul socialist și sindicate, cereau tot mai insistent, tot mai hotărât, greva generală². „Îmi amintesc că era imposibil să te opui — declara un conducător socialist de atunci. N-apucai să deschizi gura într-o întrunire și ți se lua piuitul cu strigătele: «Vrem grevă generală»”³.

Sintetizându-se cauzele principale care au dus la declanșarea grevei generale, în expunerea de motive la memoriul adoptat de Consiliul General al Partidului Socialist și sindicatelor — la 11 octombrie 1920 — se remarcă că prin instaurarea regimului de teroare guvernul a tins nu numai la tăgăduirea celor mai de seamă drepturi ale clasei muncitoare, ci și la desființarea organizațiilor ei politice. Promisiunile făcute de către șeful guvernului, cu ocazia reluării lucrului la unele întreprinderi, că vor fi respectate consiliile muncitorești, delegații, revendicările obținute etc. nu au fost îndeplinite. Armata a fost menținută în fabrici, muncitorii înaintați au fost mai departe terorizați. În loc de a da satisfacție cerințelor muncitorești, guvernul a venit cu „Legea reglementării conflictelor de muncă”, prin care s-a tăgăduit muncitorului dreptul de apărare și de luptă prin grevă. Decizia luată de guvern, în urma protestelor clasei muncitoare, de a desființa starea de asediu și cenzura, nu s-a aplicat efectiv. În Transil-

¹ Problema grevei generale a început să fie cunoscută și la noi în țară încă de la sfârșitul secolului trecut. În primul deceniu al secolului nostru, sub înflurirea revoluției populare din Rusia din 1905, când în vechea Romnie și Transilvania au avut loc numeroase greve, unele generale, muncitorii au manifestat pentru grevă generală. Muncitorimea înțelegea, mai ales sub influența evenimentelor revoluționare din Rusia, însemnătatea grevei generale în lupta ei de clasă. În legătură cu aceasta, I. C. Frimu scria la 15 ianuarie 1906 în „România muncitoare” că „revoluția rusă a arătat ce însemnătate poate să aibă greva generală, atunci când o conduce proletariatul conștient”. În anii următori problema grevei generale a fost viu discutată în mișcarea muncitorească din țara noastră. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, în focul luptei greviste care creștea an de an, ideea grevei generale a pătruns tot mai mult în conștiința maselor muncitoare. După represiunea sângeroasă a demonstrației muncitorești de la 13 decembrie 1918 manifestul „S-a tras cu mitraliera în muncitori”, răspândit în întreaga țară, încheia cu lozincă: „Trăiască greva generală”. La 3 aprilie 1919, într-un raport către Ministerul de Interne, Siguranța generală informa, că din datele de care dispune reiese că „se face o intensă propagandă printre muncitori pentru pregătirea unei greve generale în întreaga țară” (Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosar nr. 40198/2921 vol. I, fila 14). La Congresul Partidului socialist care a fost convocat cu ocazia problemei abținerii de la alegerile legislative din octombrie 1919, s-a adoptat rezoluția, în care, în vederea reușitei acțiunii s-a hotărât a se „întrebuința toate mijloacele, inclusiv greva generală și apelul la solidaritatea proletariatului mondial...”. Ca mijloc de presiune împotriva guvernanților, se arată în rezoluție, se proclamă greva generală („Socialismul” din 3 noiembrie 1919). Problema grevei generale a fost în atenția muncitorimii mai cu seamă în vara și toamna anului 1920.

² În legătură cu această temă a fost publicat un studiu în „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 1 din 1960 („Mișcarea grevistă din 1920, premergătoare grevei generale”), pe care, în ceea ce este principal, îl considerăm parte integrantă a prezentei lucrări.

³ „Lupta socialistă”, din 30 octombrie 1921.

La procesul grevei generale, un informator, la o întrebare pusă de comisarul regal, arăta că „a avut loc acum cîteva săptămîni — relatarea s-a făcut la 16 noiembrie 1920 — o ședință a tuturor comitetelor sindicale în care aceștia cereau greva generală”. Secretarul comisiei generale, Bălineanu „s-a opus dar a fost înfrînt” (8 noiembrie 1920).

vania regimul militar era instituit în întreaga viață civilă, politică și socială. Sute și sute de lucrători erau arestați și schingiuți de comandamentele militare, de poliție și siguranță. Libertatea de asociere, de întrunire, libertatea presei erau stîrbite și adesea, lăsate la bunul plac al comandanților militari. Regimul de teroare a căpătat, în Transilvania, o extensiune și mai mare în urma ordinului dat de către autoritățile statului burghezomoșieresc de a fi expulzați și predați autorităților hortiste unii locuitori, în realitate unii conducători înaintați ai luptei muncitorești. Continuînd ofensiva, guvernul a anulat drepturi ale muncitorilor cucerite prin lupte îndelungate ¹.

În condițiile cînd masele, insuflete și îndrumate de membrii grupuri'or comuniste, și de celelalte elemente înaintate din Partidul socialist cereau tot mai hotărît să se declare greva generală, s-a întrunit, la 10 octombrie 1920 ², în București, Consiliul general, adică Comitetul executiv al Partidului socialist și Comisia generală a sindicatelor, la care au participat delegați din toată țara. Consiliul a decis unirea tuturor partidelor socialiste într-un partid unic ³, Partidul Socialist din România, și a adoptat un nou statut, întocmit de elementele de stînga, în care se prevedea că partidul luptă pentru „cucerirea puterii politice și aplicarea dictaturii proletariatului prin regimul politic al Sfaturilor în vederea socializării mijloacelor de producție” ⁴. Consiliul a luat în discuție și problema declarării grevei generale. Elementele oportuniste s-au ridicat împotriva declarării grevei generale cerută de muncitorimea din țara întreagă. În ultimă instanță s-a hotărît ca să se redacteze un memoriu către guvern. Memoriul a fost întocmit, întrucît, — după cum a recunoscut însuși Ilie Moscovici — „răbdarea muncitorimii a întrecut orice margini” și a fost votat de participanții la Consiliul general în ședința din 11 octombrie, deoarece marea majoritate a acestora a avut mandat imperativ ⁵ de la masele muncitoare să ceară declararea grevei generale. Conducătorii oportuniști au trebuit să cadă de acord cu greva generală văzînd că riscul compromiterii definitive în ochii maselor era prea mare dacă ar fi continuat să se opună fățiș, mai departe, voinței de luptă a maselor.

În memoriu, după ce se face expunerea de motive, la care ne-am referit mai înainte, s-a cerut guvernului :

¹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1917—1922*, E.S.P.L.P., 1956, p. 194—197.

² Vezi și „Socialismul” din 9 noiembrie 1920 („Ordonanța” la procesul grevei generale). Consiliul a fost convocat la 10 octombrie, nu la 11 — cum s-a arătat în unele lucrări. La 11 octombrie a fost votat memoriul al cărui text a fost citit încă din seara zilei de 10 octombrie.

³ În practică liderii oportuniști au împiedicat realizarea unificării; partidele socialiste au rămas, de fapt, mai departe organizate pe provincii. Un partid care să conducă lupta revoluționară pe cuprînsul întregii țări a avut clasa muncitoare din țara noastră după crearea P.C.R., în mai 1921.

⁴ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1917—1922*, E.S.P.L.P., Buc., 1956, p. 189.

⁵ La proces oportunistul Gh. Oprescu, ca și alții, a declarat : „S-a dat mandat imperativ celor din Consiliu să declare greva...” („Socialismul” din 18 noiembrie 1920).

Respectarea dreptului de asociație, recunoașterea delegaților și consiliilor muncitorești în toate întreprinderile; retragerea armatei din toate fabricile, uzinele și atelierile; interzicerea strictă pentru direcțiile din întreprinderile statului de a se amesteca sub orice formă în chestiunile referitoare la organizarea muncitorilor și reîncadrarea în serviciu a tuturor lucrătorilor concediați sau suspendați; acordarea revendicărilor formulate de muncitorii din instituțiile statului atât acolo unde au funcționat comisii de arbitraj (C.F.R. și „Monitorul Oficial”) cât și acolo unde asemenea comisii nu au fost încă înstitute; suspendarea aplicării legii pentru reglementarea conflictelor colective de muncă până la întocmirea unei alte legi care să respecte drepturile cîștigate cu mari sacrificii de masele muncitoare; desființarea efectivă și completă a stării de asediu și cenzurii prin: a) recunoașterea dreptului și libertății complete de asociere, întrunire, de presă, b) desființarea Curților Marțiale și trecerea tuturor proceselor privitoare la civili, a delictelor politice și de presă la instanțele civile, c) scoaterea armatei din administrația civilă, d) încetarea sistemului expulzărilor și evacuării forțate; în fine, ultima revendicare era predarea autonomiei caselor cercuale din Transilvania și modificarea legii asigurărilor din vechea Romînie, pe baza principiului de autonomie cu consultarea clasei muncitoare prin reprezentanții ei autorizați¹.

Memoriul sintetiza, în cele cîteva revendicări, majoritatea cerințelor de bază ale muncitorimii din întreaga țară. Multe din revendicările formulate, în alte țări ale Europei fuseseră recunoscute muncitorilor cu mult timp înainte; și la noi în țară recunoașterea unora din ele fusese impusă exploatatorilor și statului lor de către muncitori în focul avîntului revoluționar început în 1917 dar apoi au fost știrbite și chiar anulate de guvernul burghezo-moșieresc, mai ales începînd din primăvara anului 1920.

Revendicările cuprinse în memoriu dovedesc puternicul caracter politic al grevei, de apărare a intereselor clasei muncitoare, a drepturilor și libertăților ei. Muncitorimea își cerea, înainte de toate, dreptul ei politic de organizare, de recunoaștere a organizațiilor ei de clasă care să o îndrume și să o mobilizeze în lupta pentru o viață mai bună. Ea se ridica împotriva unor măsuri politice, militare sau legislative, luate de guvernul claselor dominante pentru a stăvili lupta de clasă proletară. Muncitorimea formula asemenea profunde revendicări politice de pe pozițiile ei de clasă, revoluționare. Revendicările politice formulate în memoriu întruchipau, în esență, interese momentane dintre cele mai de seamă ale clasei muncitoare.

Acest document trebuie privit și sub aspectul limitelor sale². Unele revendicări politice și economice importante ale muncitorilor exprimate cu prilejul întrunirilor, demonstrațiilor, grevelor anterioare — cum au fost

¹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1917 — 1922*, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 198.

² În lucrările la care ne-am referit mai înainte memoriul nu a fost prezentat și cu limitele sale ce se datoresc, înainte de toate, poziției liderilor reformiști.

de pildă eliberarea conducătorilor (comuniști) înmormîniți, demobilizarea de fapt a armatei care era ținută pe picior de război cu scopuri intervenționiste, ameliorarea condițiilor materiale de viață ale muncitorilor prin mărirea salariilor, înfrînarea speculei, măsuri împotriva scumpetei etc. nu au fost cuprinse în memoriu. De asemenea, în memoriu nu au fost cuprinse revendicări privind și aliații firești ai muncitorimii, și în primul rînd privind țărănimea muncitoare care lupta pentru o reformă agrară democratică.

Guvernul era avertizat că dacă aceste revendicări nu vor fi satisfăcute pînă la 20 octombrie „muncitorimea organizată din toată țara va fi chemată ca printr-o grevă generală să obțină toate aceste drepturi și libertăți, de care sînt legate interesele ei cele vitale”¹.

Membrii grupurilor comuniste, apreciind însemnătatea deosebită a faptului că întreaga muncitorime avertiza guvernul burghezo-moșieresc, că îi dădea un ultimatum, subliniau, prin intermediul unui articol publicat în „Lupta de clasă”, — după ce consemnează că, în octombrie, Consiliul general dîndu-și seama „de legitima nerăbdare a muncitorimii”, „a făcut cunoscut guvernului că nu alta decît arma grevei generale va fi întrebuințată pentru apărarea existenței proletariatului”, — că „nu trebuie și nu poate fi aceasta o amenințare (pentru guvern — *n.n.*) lipsită de conținut”². Datorită însemnătății acestei acțiuni, datorită complexității organizării unei greve generale pe țară, mai ales în condițiile cînd clasele dominante trecuseră la contraofensivă, trebuia o temeinică și minuțioasă pregătire politico-organizatorică a luptei muncitorești. În aceste zile de clocot grupurile comuniste au indicat cu claritate necesitatea imperioasă a pregătirii grevei generale. „Campania de propagandă pentru înfăptuirea acestei greve — arătau grupurile comuniste prin intermediul aceluiași articol — va fi condusă desigur mereu mai energic pentru ca în momentul decisiv, întreaga muncitorime să reacționeze ca un om”³. Comitetul executiv al partidului socialist și Comisia generală a sindicatelor — în care dominau oportuniștii, concilianții, trădători ai luptei clasei muncitoare — nu s-a preocupat însă de pregătirea grevei generale, și nici n-au avut de gînd să facă acest lucru. Dimpotrivă, conștient au pășit, din primele momente, pe calea trădării grevei.

Comisia desemnată ca să prezinte memoriul guvernului, formată, după cum afirmă chiar Moscoviți, „aproape în unanimitate de moderați”, a continuat de fapt în fața generalului Averescu și a altor membri ai guvernului politica oportunistă și conciliantă a partidului socialist. Ea s-a străduit să povățuiască guvernul ca să accepte cel puțin o minimă revendicare pentru a „potoli” avîntul maselor muncitoare, înflăcărare de justetea luptei lor.

¹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1917—1922*, Buc., E.S.P.I.P., 1956, p. 199.

² „Lupta de clasă”, anul I, nr. 7, p. 241.

³ *Ibidem*.

În țară peste tot se vorbea de grevă, dar așa cum spune secretarul comisiei locale a sindicatelor din București: „Nu știam nimic precis și nici n-am primit instrucțiuni de la Consiliu asupra celor ce am de făcut”¹. Secțiunile nu știau când va izbucni greva, de unde și cum primesc directive și îndrumări, modul de desfășurare a ei. „Se păstra cuvântul (parola — *n.n.*) de grevă generală pentru că *aiasta o cer masele* și conducătorii o acceptau pentru că nu aveau încotro”², a spus mai târziu secretarul secțiunii din Galați a partidului socialist. Nici data grevei nu a fost fixată cu precizie³. După unii, greva urma să înceapă la 2—3 săptămîni după data de 20 octombrie — ultima zi cînd se aștepta răspunsul guvernului.

Reformiștii stăvileau astfel dezvoltarea luptelor de masă, care, în condițiile orînduirii bazată pe exploatare, constituie nu numai singurul mijloc pentru înlăptuirea revendicărilor, ci și cea mai bună școală pentru educarea revoluționară a maselor, pentru maturizarea lor politică și ideologică.

Grupurile comuniste au subliniat cu tărie necesitatea unui stat major, a unui partid revoluționar în stare să conducă o asemenea mare acțiune a clasei muncitoare. „Lupta va fi grea — spuneau grupurile comuniste — Partidul de avangardă a proletariatului, partidul comunist, trebuie deci să se formeze și să lucreze”⁴. Încă evenimentele din preziua grevei generale, cînd intrau pe scena unei mari lupte politice cele două clase fundamentale antagoniste ale societății capitaliste: proletariatul și burghezia coalizată cu moșierimea, au reliefat necesitatea creării partidului comunist. Partidul, așa cum scrie „Lupta de clasă”, era atunci însă de-abia „în formație”⁵. Clasa muncitoare a intrat în luptă fără a avea în frunte partidul revoluționar, nepregătită și neorganizată.

Înfruntînd teroarea intensificată de guvern și împotrivirea elementelor oportuniste, au fost luate unele măsuri de pregătire a grevei de către masele de muncitori, în frunte cu membrii grupurilor comuniste — Constantin Ivănuș, Leonte Filipescu, Vasilescu-Vasia, Pandeale Becheanu (Alec Constantinescu, M. Gh. Bujor erau în închisoare) și mulți alți vajnici militanți ai luptei revoluționare.

În multe locuri din țară, așa cum reiese din documente de arhivă, sub înfrîurirea elementelor înaintate au fost alese comitete de grevă — unele duble sau triple — pe fabrici sau pe orașe (București, Ploești, Cluj, Iași, Timișoara etc.), comitete în care a activat un număr însemnat de comuniști⁶, au fost trimiși delegați prin întreprinderile înconjurătoare în vede-

¹ Mărturii reproduse de M. Roller, *op. cit.*, p. 100.

² *Ibidem*, p. 121.

³ Formularea din memoriu că dacă pînă la 20 octombrie guvernul nu va da răspunsul cuvenit, muncitorimea va fi chemată la o grevă generală nu însemna că în această zi se va declara greva.

⁴ „Lupta de clasă”, 2 octombrie 1920, p. 271.

⁵ *Ibidem*

⁶ Vezi Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fondul 5, dosarul nr. 765, filele 3 și 5.

rea mobilizării tuturor la luptă, au fost strînse fonduri¹; s-au răspîndit manifeste în capitală și în numeroase locuri ale țării, s-au ținut întruniri pregătitoare.

Într-un apel, elaborat de către Secțiunea din București a Partidului socialist și comisia locală a sindicatelor, adresat muncitorilor din Capitală, după ce se sublinia: „Destul cu regimul de jaf, teroare și tăgăduire a tuturor drepturilor voastre. Trebuie să arătați guvernului că răbdarea voastră are margini”², muncitorii erau chemați pentru miercuri, 13 octombrie, ora 6 seara în sălile de la Centru, Grivița, Dudești, Șerban-Vodă, Măgurele, 13 Septembrie, Ovidiu și Piscul pentru a cere guvernului satisfacerea revendicărilor din memoriu (pe care apelul le reproduce). La întrunirile convocate muncitorii au manifestat, în unanimitate, pentru grevă generală³.

Au avut loc asemenea întruniri și în întreprinderi. La întrunirea din 18 octombrie de la fabrica metalurgică „Vulcan”, la întrebarea pusă muncitorilor dacă sint pentru grevă generală „s-a răspuns, cu urale și aclamațiuni”⁴. Cu același entuziasm au manifestat pentru grevă generală muncitorii de la fabricile „Wolf”, „Lemaître”, „Budich” și multe altele⁵. La adunarea muncitorilor de la Arsenal din 15 octombrie, la care s-au reales delegații, s-a vorbit și despre greva generală⁶.

Hotărîrea fermă a muncitorimii de a se declara greva generală s-a manifestat cu putere și la întrunirile care au avut loc în celelalte orașe și centre muncitorești din țară. În ziua de 14 octombrie, la clubul socialist din Ploești⁷, la întrunirea delegaților muncitorilor din aproape toate întreprinderile orașului s-a dezbătut necesitatea declarării grevei generale. Delegații au luat și unele măsuri privind modul cum să se înceapă greva în întreprinderile din care fac parte, cum să se desfășoare întrunirile și manifestațiile de stradă; a doua zi a avut loc o asemenea întrunire a ceferiștilor. Tot la 14 octombrie 1920, metalurgiștii din Buzău au ținut o întrunire, la care au luat hotărîrea ca în cazul în care guvernul nu va satisface pînă la 20 octombrie revendicările, să intre în greva generală⁸. La adunarea muncitorilor din Moreni din 17 octombrie s-a arătat că, pentru a ieși din situația grea în care i-a aruncat exploatarea capitalistă, pentru muncitori este necesară greva generală⁹.

La întrunirea de la Birlad, din 17 octombrie, un muncitor a vorbit despre nesatisfacerea memoriului ceferiștilor, prezentat cu șapte luni în

¹ De pildă la Cluj a fost convocată în acest sens o consfătuire la care au participat reprezentanți din 31 de orașe și centre muncitorești din Transilvania (Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 2608, fila 45).

² „Socialismul” din 13 octombrie, 14 octombrie 1920.

³ „Socialismul” din 15 octombrie 1920.

⁴ „Chemarea” din 21 octombrie 1920.

⁵ *Ibidem*.

⁶ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 122 F.O. (40545—118), Fond siguranță, f. 23.

⁷ Loc. cit., dos. nr. 40158/2921, vol. I, fila 231.

⁸ Arhivele Statului Buzău, Prefectura Buzău, dos. nr. 299, f. 194.

⁹ Loc. cit., mai-iunie 1900, p. 1.

urmă. Ca și atunci — spunea vorbitorul — nici memoriul trimis de muncitorimea din întreaga țară, la 11 octombrie, nu va fi satisfăcut. S-a luat hotărîrea ca „dacă pînă la 20 octombrie a.c. guvernul nu va satisface cererea muncitorilor atunci toți muncitorii vor declara grevă generală”¹. La o adunare a delegațiilor muncitorilor din județul Neamț s-a discutat despre declararea grevei generale².

La întrunirea din Brașov din 19 octombrie au fost condamnate măsurile luate de guvern împotriva ceferiștilor din București, participanții declarîndu-se solidari cu greva generală³; la cea din Sibiu convocată în aceeași zi, s-a stabilit un plan concret de acțiune⁴. La Timișoara, în seara zilei de 20 octombrie, după ce s-a discutat despre marea luptă a muncitorimii care se pregătea, s-au împărțit manifeste în legătură cu greva generală⁵. Tot în acest timp la Hunedoara s-au prelucrat instrucțiunile venite de la Uniunea Sindicatelor metalurgiste⁶.

Concomitent cu asemenea acțiuni au fost răspîndite, mai ales în centrele muncitorești mai însemnate, manifeste prin care elementele înaintate, comuniștii, chemau muncitorimea să organizeze greva generală. La 17 octombrie, în orașul Ploești a fost răspîndit comunicatul intitulat „Grevă generală”⁷, în care se arată cauzele care au determinat muncitorimea să treacă la organizarea grevei, se demască politica antimuncitorească și antisovietică a guvernului burghezo-moșieresc și se îndeamnă toți oamenii muncii din oraș să participe activ la greva generală.

În manifestul semnat de „Muncitorimea din organizațiile socialiste din Iași” adresat oamenilor muncii din acest oraș, se dezvăluie situația grea a maselor muncitoare, politica reacționară a burgheziei și moșierimii. După ce arăta suferințele celor ce muncesc, manifestul sublinia că în această situație muncitorimea din Iași, ca și din celelalte orașe ale țării, este nevoită să recurgă „... la ultima armă (grevă nu este ultima armă de luptă a muncitorimii — *n.n.*) — greva generală în toată țara”⁸.

La 20 octombrie comandantul corpului V Armată raportează Ministerului de Război că în această zi a găsit în Timișoara un manifest, iscălit de socialiștii din localitate, în care se cheamă muncitorii romîni, unguri, germani, sîrbi etc. să participe la greva generală⁹.

La 20 octombrie, secțiunea din București a partidului socialist a lansat un înflăcărat apel. „Ca membri disciplinați ai partidului — se cerea membrilor secțiunii — aveți datoria de a depune toate eforturile ca greva

¹ Loc. cit., D. 7, vol. VI, individual, dosar nr. 22688-8, fila 36.

² Loc. cit., dosar nr. 40191/2121, vol. I, fila 231.

³ Arhivele Statului, Orașul Stalin, Prefectura Județului Brașov, dosar 1920-1936, Buletin d'informație nr. 2949.

⁴ „Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt”, din 26 octombrie 1920.

⁵ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosarul nr. 1253, fila 156.

⁶ Loc. cit., fond 99, dosar nr. 2608, fila 90.

⁷ Loc. cit., dosar nr. 2489/1920, p. 2.

⁸ „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.”, mai — iunie 1956, p. 118-119.

⁹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 197, fila 15.

să aibă succesul dorit... În tot timpul grevei veți fi mereu la postul vostru pentru a vedea ca interesele clasei muncitoare să nu fie încălcate avînd datoria a sta mereu în contact cu masele muncitoare în tot timpul luptei”¹.

Pe alocuri s-au elaborat și unele instrucțiuni privind organizarea grevei — instrucțiuni nu lipsite însă de neclaritate, de influența liniei generale oportuniste a partidului socialist².

În loc să pregătească greva, să mobilizeze masele la demonstrații și alte asemenea manifestări menite să impună guvernului să îndeplinească cerințele din memoriu, oportuniștii din conducerea Partidului socialist și a sindicatelor, pe de o parte, așteptau să vină „din senin” un răspuns favorabil muncitorimii din partea unui guvern care trecuse la ofensivă împotriva muncitorimii, pe de altă parte, publicau în „Socialismul”, „Tribuna Socialistă” și alte ziare socialiste, centrale și regionale, articole, comunicate, manifeste, îndrumări vagi, confuze formulate în spirit reformist. „Socialismul” reproducea zilnic comunicatul despre greva generală : „Cerințele muncitorimii cuprinse în memoriul înaintat guvernului sînt minime”. Lupta în care se angajează muncitorimea a fost impusă de guvern. „Răbdarea trecînd orice margine, recurgem la singura armă (nu este singura armă — *n.n.*) pe care o avem cu noi : greva generală”. La cuvîntul de ordine dat muncitorimea din întreaga țară va încrucișa brațele. „Pregătiți-vă de greva generală ! Așteptați semnalul ! — scria mai departe — greva nu încetează pînă cînd cererile noastre nu vor fi satisfăcute”, după care sublinia : „În timpul grevei toată lumea stă acasă, nu se face nici o manifestație, pentru a nu face jocul provocatorilor”³.

În aceste împrejurări, cînd clasa muncitoare din România, însuflețită de exemplul eroicului proletariat rus, își afirmă cu o vigoare deosebită voința de luptă împotriva exploatării capitaliste, iar guvernul burghezo-moșieresc, sub presiunea grevei generale, se vedea silit să satisfacă o serie de cerințe ale greviștilor, pregătindu-se totodată de represiune, șefii oportuniști, trădători ai proletariatului, — subliniază tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej — „comunicînd greviștilor să stea liniștiți acasă au făcut

¹ „Chemarea” din 20 octombrie 1920 ; „Universul” din 21 octombrie 1920 consemnează că la 20 octombrie pe străzile Capitalei a fost răspîndit un manifest de chemare la grevă generală.

² O astfel de instrucțiune este cea elaborată la 19 octombrie de către organele din Cluj ale partidului social-democrat, Uniunii C.F.R., Uniunii Muncitorilor în fier și metal, Uniunii muncitorilor minieri și topitori, Uniunii muncitorilor în lemn, Uniunii funcționarilor din Ardeal și Banat. În instrucțiune se precizează că greva se va declara la 21 octombrie, joi dimineața și va ține pînă cînd se va da dispoziție de către Comitetul Executiv al Partidului socialist și Comisia centrală a sindicatelor. Trenurile se vor opri la orele 12, iar după această oră nu va mai pleca nici unul. Trenurile să fie duse în depou, la întreprinderile cu cuptoare să se ia măsuri pentru continuarea normală a activității, la întreprinderile importante să se organizeze paza pentru a nu fi deteriorate instalațiile etc. În instrucțiuni, oportuniștii de dreapta au introdus recomandarea de a se evita demonstrațiile și adunările, slăbindu-se astfel forța de luptă a muncitorimii. (Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 40198, fila 222).

³ Se potrivește de minune și oportuniștilor din România replica dată de Karl Liebknecht la un congres al Partidului social-democrat german : „Se zice să nu provoci diavolul. Or, diavolul este totuși de față în carne și oaze ; am duce o politică a struțului dacă am vrea să negăm aceasta” (*op. cit.*, p. 30).

posibilă reprimarea singeroasă a grevei de către călăul Averescu, aflat în slujba capitaliștilor și moșierilor”¹.

În acest timp au loc mari agitații la C.F.R., în capitală².

În condițiile când muncitorimea din întreaga țară fremăta așteptând semnalul pentru greva generală, ceferiștii au întocmit la 16 octombrie un memoriu special reluând revendicările prezentate în vară. Guvernul nu le-a acceptat memoriul. Atunci sindicatul C.F.R. „Locomotiva” a anunțat prin presă: „Guvernul nu se ostenește cituși de puțin să ne cunoască cererile și refuză să stea de vorbă cu acei care sînt desemnați...”³, și a organizat o ședință la care să se discute situația creată. Toți ceferiștii atît membrii sindicatului revoluționar cît și cei care căzuseră în mrejele sindicatului „galben”, strîngîndu-și rîndurile, s-au unit și au intrat în luptă pe baza revendicărilor comune.

În seara zilei de 17 octombrie⁴ a izbucnit greva ceferiștilor. Prefectura poliției Capitalei a telefonat în seara zilei de 17 octombrie, la orele 18, șefului de stat major anunțîndu-l că la C.F.R. a izbucnit greva: „Mecanicii și fochiștii după ce au dus trenurile în gări și au băgat mașinile în depourile respective, au părăsit mașinile și serviciul”⁵. La ora 19 nici un mecanic din oraș nu s-a prezentat la gară pentru a conduce trenurile⁶.

Imediat, în noaptea de 17 spre 18, guvernul a dispus luarea de măsuri militare pentru ca greva să fie imediat înăbușită. Gara a fost ocupată de regimentul 2 C.F.R. „Gara de nord e păzită militarmente”, consemna un ziar⁷.

A doua zi însă greva s-a desfășurat cu amploare, extinzîndu-se. Au părăsit lucrul și muncitorii de la Atelierele C.F.R.⁸, au intrat în grevă ceferiștii din numeroase orașe din țară: Ploești, Pitești, Focșani, Adjud, Mărășești, Iași, Constanța, T. Severin, Craiova etc.⁹.

Greva de la C.F.R. a devenit generală pe teritoriul vechii Romîinii. Cu ea s-au solidarizat muncitorii ceferiști din Transilvania¹⁰, lucrătorii din alte ramuri ale comunicațiilor: din porturi, de la poștă. La 18 octombrie

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 336—337.

² Încă după ce, în urma trădării oportuniștilor, se sfîrșise, la 7 iunie greva lor generală, muncitorii ceferiști au continuat să lupte pentru a obține satisfacerea revendicărilor. Au vrut să organizeze o altă grevă generală la 1 august, dar greva nu a mai izbucnit din ordinul dispoziției de la centru. (Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 42821, dos. 6, fila 257, vezi și fila 541).

³ „Luptătorul” din 20 octombrie 1920.

⁴ În lucrările menționate mai înainte se arată că această grevă a izbucnit în ziua de 18 octombrie. Eroarea provine din faptul că știrea despre grevă a apărut în ziarele din 18 octombrie iar lucrările la care ne referim sînt bazate îndeosebi pe datele din presă.

⁵ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 42819-31, fila 21; „Luptătorul” din 20 octombrie 1920.

⁶ „Luptătorul” din 20 octombrie 1920.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, 21 octombrie 1920.

⁹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 40191/2121, vol. I, fila 291; „Socialismul” din 21 octombrie 1920; „Luptătorul” din 20, 21 octombrie 1920.

¹⁰ „Chemarea” din 20 octombrie 1920.

s-a declarat grevă la Navigația Fluvială Română¹. Cu începere de la 19 octombrie nici un vapor al N.F.R. n-a mai circulat².

Au mai intrat în grevă muncitorii de la diferite întreprinderi și de diferite profesii. La Ploiești, și Buzău³ au declarat grevă muncitorii de la uzinele electrice, la Galați birjarii⁴; la 19 octombrie s-a hotărât ca în Brăila să se declanșeze o grevă generală. Un raport al comandantului militar al diviziei a X-a teritorială, arăta că în Brăila „în ziua de 19 octombrie, concomitent cu greva ceferiștilor, în urma întrunirilor avute, socialiștii sindicaliști au declarat grevă generală”⁵. Nu s-a putut însă declanșa greva datorită măsurilor de represiune luate de guvern. În documente găsim indicații și despre alte greve și frământări produse în legătură cu greva ceferiștilor și în atmosfera când muncitorimea aștepta semnalul grevei generale⁶.

În afară de măsurile luate imediat după declararea grevei la C.F.R., guvernul Averescu a recurs la mobilizarea ceferiștilor, anunțată prin comunicatul din 18 octombrie⁷.

Respingînd măsura guvernului reacționar, solidari intereselor muncitorști, ceferiștii nu au răspuns invitației din ordonanța guvernului⁸. Acțiunile de „vinare” a greviștilor de prin cartierele muncitorști nu au dat rezultatul scontat. Realmente, guvernul care și-a luat angajamentul în mod public că va înfringe greva, a suferit un eșec. Mișcarea grevistă, dimpotrivă, creștea. Greva ceferiștilor a precipitat evenimentele, a grăbit intrarea întregii muncitorimi în greva generală, care deveni iminentă.

În timp ce oportuniștii cerșeau de la guvernul reacționar satisfacerea cel puțin a unei minime revendicări pentru a avea pretextul amînării grevei și nu luau măsuri de pregătire a mării lupte muncitorști către care ducea, în mod necesar, întregul curs al evenimentelor, guvernul întărea în aceste zile măsurile de represiune.

În întreaga țară guvernul a dispus organizarea unei puternice paze militare la întreprinderile mai importante⁹, pregătirea soldaților în cazărmi pentru ca să fie introduși în întreprinderi în vederea „spargerii” grevei. Au fost întărite cu forțe militare o serie de puncte importante ale C.F.R.,

¹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosar nr. 42819-31, fila 61.

² „Socialismul” din 21 octombrie 1920; „Luptătorul” din 22 octombrie 1920.

³ Arhivele Statului Buzău, Pref. Buzău, dos. nr. 299/920, f. 28.

⁴ Arhivele Statului Ploiești, Pref. Ploiești, dos. nr. 40.

⁵ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosar nr. 42817-6, fila 15.

⁶ Arhiva M.F.A., depozitul Bîrlad, fondul C. IV, Armată, dosarul nr. 118, filele 41—42.

⁷ Toți controlorii de tracțiune, mecanicii și fochiștii din serviciul căilor ferate au fost chemați să se prezinte, pînă a doua zi, la 19 octombrie, ora 18, cei din București, la regimentul 2 cai ferate, cazarma Cotroceni, iar cei din alte garnizoane la cercul de recrutare respectiv; toți controlorii de tracțiune, mecanicii și fochiștii, pînă la etatea de 65 de ani, care erau rechiziționabili ca specialiști, erau chemați la aceeași dată tot la regimentul 2 cai ferate. Cei care nu se vor prezenta în termenul arătat erau avertizați că vor fi ridicați cu forța publică și vor avea să dea seama în fața instanțelor justiției militare de neexecutarea ordonanței („Chemarea” din 20 octombrie 1920).

⁸ „Dimineața” din 21 octombrie 1920.

⁹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 42819-31, fila 18.

mai ales în București, Cluj, Ploiești, Timișoara, Simeria, Pașcani, Brașov. În orașe s-au luat măsuri pentru organizarea militară a păstrării „ordinei”. Capitala, de pildă, a fost împărțită în mai multe sectoare, fiecare sector fiind pus sub paza unui detașament militar, dotat cu muniție, inclusiv mitraliere.

Comandanții militari au primit chiar ordin să pună la punct planurile directoare¹. S-a făcut schimb de unități militare între orașele apropiate, sau, în unele locuri au fost aduse trupe din alte părți ale țării².

În ziua de 20 octombrie a expirat termenul pentru răspunsul la memoriu. În ziarele din după amiaza zilei a fost înfățișat publicului comunicatul guvernului. Respingînd memoriul, guvernul declara fățiș și sfidător: „... orice act de ostilitate va atrage după sine măsuri ce interesele publice impun”. În situația dată, o nouă delegație a Partidului socialist s-a prezentat la ministrul de interne³. Delegația formată din oportuniști ar fi contramandat greva generală dacă guvernul ar fi satisfăcut măcar ceva „din cererile formulate”. Memoriul muncitorilor a fost însă definitiv respins.

Atmosfera grevei generale a început să se resimtă cu putere în capitală, apoi, treptat, pe întregul cuprins al țării. Cuvintele lui N. D. Cocea, tipărite în „Chemarea” din acea zi, zugrăveau momentul: „Pentru întâia oară în vremurile astea mari revoluționare țara va domni sub domnia gravă și mută a grevei generale”⁴.

Oportuniștii din conducerea partidului socialist și a sindicatelor n-au avut încotro și au trebuit să „lase” să se declanșeze greva. Ei însă nu au luat nici în acest moment măsuri de organizare și de conducere a grevei.

Comunicatele generale și vagi care au fost date atunci s-au dovedit insuficiente pentru organizarea mării bătălii a muncitorimii, pentru mobilizarea aliaților firești ai proletariatului și în primul rînd țărănimea, pentru pregătirea opiniei publice.

Din materialele documentare cercetate, rezultă că greva a izbucnit în unele părți ale țării, și, în primul rînd la București, Ploiești, Iași etc., în după amiaza zilei de 20 octombrie, imediat după ce s-a aflat că guvernul a respins memoriul. Greva generală s-a declanșat însă cu amploare pe întregul cuprins al țării, în dimineața zilei de 21 octombrie, nu în același timp și în toate locurile deodată. Greva ceferiștilor, care a devenit parte integrantă a grevei generale, și-a mărit amploarea. Au intrat în grevă și ceferiștii din Transilvania, la 21 octombrie. La Cluj, Arad, Satu-Mare, Oradea, Brașov și în multe alte centre din această parte a țării în dimineața zilei menționate trenurile au încetat de a mai circula⁵. Așa cum arată Buletinul informativ al marelui stat major, în această zi au circulat în

¹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 42819-31, fila 18.

² *Ibidem*.

³ C. Argetoianu, *Pentru cei de mîine. Amintiri din vremea celor de ieri*, partea VI, p. 488. Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R.

⁴ „Chemarea” din 20 octombrie 1920.

⁵ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar cu Buletinele informative ale comand. militare și Marile Stat Major, din zilele de 20 octombrie și 4 noiembrie 1920, filele 54, 30, 32 și altele.

toată țara doar câteva trenuri personale și mixte, un singur tren accelerat, un tren simplon și zece trenuri militare cu trupe ¹. Circulația a fost sistată și pe liniile secundare. În Oltenia, arată un document, circulau în această zi pe liniile secundare doar două trenuri ². Greva a continuat și în transportul fluvial. Cu toate că au fost aduși cu forța unii mecanici, totuși guvernul a fost nevoit să execute transportul fluvial cu ajutorul marinei militare și cu alte mijloace ³.

Marea masă a muncitorilor din capitală a intrat în grevă la 21 octombrie. În frunte, în afară de ceferiști, care continuau greva, au fost metalurgiști. Într-o dare de seamă întocmită de Comitetul sindicatului metalurgist se arată că deși muncitorii metalurgiști erau „în urma unei greve de șase luni (e vorba de lock-out-ul și greva din vară—*n.n.*) totuși cînd li s-a spus la întrunirile pe cartiere că e hotărîtă greva generală... metalurgiștii au fost aceia care nu au ținut cont de datoriile și sacrificiile făcute timp de șase luni, ei, metalurgiștii au fost cei dinții care au aprobat-o și au făcut-o...” ⁴. Secretarul Comisiei locale a sindicatelor arată mai târziu că „în fabricile și atelierele unde erau masați proletarii, s-a părăsit lucrul aproape complet, așa cum au recunoscut chiar și publicațiile oficiale. Muncitorii din toate întreprinderile metalurgice, C.F.R., R.M.S., Atelierele comunale, tipografii, Arsenalul Armatei, în multe părți lucrătorii frizeri și chiar brutarii au încetat lucrul și au stat liniștiți acasă (conform consemnului dat — *n.n.*)” ⁵. La Arsenalul Armatei, Atelierele centrale de confecții, la Arsenalul Aero-Nautic și Atelierul de reparații al Artileriei grele, cu excepția Pulberăriei Dudești, greva a luat extindere, încît direcția acestor stabilimente a propus Ministerului de Război ca „față de starea actuală unde lucrătorii s-au pus în grevă, să fie închise pe trei luni aceste întreprinderi, numărul meseriașilor rămași în serviciu nepermițînd a se pune în funcțiune întreprinderile respective” ⁶. La 22 octombrie „Chemarea” constatînd amploarea grevei în capitală, prevedea totodată că aici greva va lua o extindere foarte mare.

Lucrătorii de la tramvaie, taximetre, de la Uzina de electricitate, din restaurante și hoteluri — nu au intrat însă în grevă din pricina lipsei de organizare, ceea ce a micșorat efectul grevei în fața opiniei publice.

În Valea Prahovei, unde greva a avut cea mai mare amploare imediat după București, greva generală s-a declarat în multe întreprinderi încă din după amiaza zilei de 20 : fabricile, uzina electrică și brutăriile din Ploiești ⁷, schelele și întreprinderile de la Moreni, Băicoi, Țintea, Telega etc. ⁸, „Steaua Română”, Atelierul „Creditul petrolifer”, Atelierele centrale

¹ Loc. cit., fila 54.

² Loc. cit.

³ Loc. cit.

⁴ Loc. cit.

⁵ Vezi M. Roller, 1920. *Contribuții la istoria socială a României*, p. 100.

⁶ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosar 42810, vol. X, procesul Dealul Spirii, fila 266.

⁷ Arhivele Statului Ploiești, Cabinetul I Instrucție, dosarul nr. 30/113, 1920, fila 19. „Universul” din 22 oct. 1920.

⁸ „Izbinda” din 20 octombrie 1920.

din Cîmpina¹, Salina Slănic² etc. Un participant la evenimente relatează mai târziu că în regiunea petroliferă „s-a reușit ca timp de opt zile să se paralizeze orice acțiune în fabricile din Ploiești și Cîmpina, precum și în toate schelele de exploatare a țițeiului. . .”³. Numai în câteva întreprinderi mai puțin importante nu s-a declarat grevă.

La Petroșani și în alte centre carbonifere greva a avut o amploare deosebită. Minerii au încetat lucrul în ziua de 21, după ce, în unele locuri, dimineața au ținut întruniri. Un comunicat al Inspectoratului minier Petroșani, arată că greviștii de la „Lonea”, societatea „Salco”, „Vulcan”, „Lupeni” și de la toate celelalte întreprinderi ale statului, sînt dîrzi în lupta lor. În Vala Jiului au rămas la lucru numai cîțiva muncitori lăsați special de greviști pentru pompe și pentru a păzi instalațiile de avarieri⁴. „Nici un miner, se scrie într-un reportaj, nu s-a aflat în minele din Valea Jiului la 21 octombrie. Toți au stat pe la casele lor, așteptînd să li se facă dreptate”⁵. În raportul prezentat la Congresul al VII-lea al Uniunii muncitorilor din industria minieră, din 1932, se arată că în regiunile miniere greva generală „a avut o reușită deplină. Nici un braț nu s-a mișcat, nici un miner n-a mai coborît în adînc. . .”⁶.

La Cluj greva a izbucnit la 21 octombrie la diferite ore ale zilei. Un raport al Biroului de contrainformații al Marelui Stat Major arată că „după instrucțiunile date de centrul socialist din Cluj din ziua de 21 octombrie s-a declarat grevă generală în care au participat muncitorii romîni, maghiari”, așa după cum reiese și din listele aflate în dosarele întocmite pentru proces⁷. Un ziar menționa că în această zi sirenele fabricilor au rămas amuțite : intraseră în grevă muncitorii de la toate întreprinderile și atelierele particulare și de stat. Un timp au rămas închise și prăvăliile din oraș, iar băncile n-au putut să lucreze⁸. Greva s-a manifestat cu putere mai ales la C.F.R. „Muncitorimea din Cluj — sublinia « Socialismul » — a dat exemplu întregului Ardeal. Nici un muncitor nu a lucrat, nici o gazetă nu a apărut. Trei zile a fost liniște în oraș. . .”⁹.

La 21 octombrie au intrat, în grevă generală muncitorii romîni, unguri, germani, sîrbi etc.¹⁰, din Timișoara și alte orașe ale Banatului. Secretarul comisiei locale a sindicatului din Timișoara arată că această grevă s-a declarat din solidaritate cu muncitorii din restul țării, dar și

¹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fondul 5, dosarul nr. 767, fila 286.

² Loc. cit., fondul 79, dosarul nr. 7503, fila 2.

³ „Socialismul” din 28 noiembrie 1920.

⁴ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 2975, fila 19.

⁵ „Socialismul” din 28 noiembrie 1920.

⁶ Uniunea muncitorilor din industria minieră din România. „Raport către al VII-lea Congres ținut la București, în zilele de 28—29 februarie, 1, 2 martie 1932”, București, 1932, p.63.

⁷ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 42817/6, fila 9.

⁸ Loc. cit., fondul 5, dosar nr. 760, fila 84.

⁹ „Socialismul” din 28 noiembrie 1920.

¹⁰ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 42817, filele 143, 181.

datorită nevoilor materiale ale muncitorilor de aici. În ziua de 21, în orașul Timișoara a fost răspândit un apel al comitetului de grevă, adresat către toți muncitorii și redactat în limbile română, maghiară și germană. În acest apel se arăta : „Noi trebuie să luăm parte la lupta care ni s-a impus din partea guvernului. Noi trebuie să dăm dovadă că toată viața economică încetează, cînd poporul muncitor retrage societății puterea sa productivă. Muncitorimea Romîniei răspunde la ținuta refuzătoare a guvernului față de cererile făcute cu încetarea lucrului în general. Încetarea lucrului începe azi joi la orele 5 dimineța”¹. În încheiere, apelul cerea muncitorilor să respecte dispozițiunile comitetului de grevă și să fie conștienți de însemnătatea marii acțiuni. La sfîrșitul lui noiembrie 1920 în reportajul despre greva generală, menționat, s-a păstrat (în urma cenzurii) paragraful unde autorul, care în timpul grevei a vizitat în mod special diferite centre muncitorești din țară, consemna în legătură cu desfășurarea grevei la Timișoara : „În prima zi orașul a fost mort. Nici un tramvai, nici un tren, nici o fabrică nu a funcționat”².

La Iași, în dimineța zilei de 20 octombrie³, la orele 9 dimineța, după ce au fost vestiți prin sunetele sirenei, toți lucrătorii fabricilor au părăsit lucrul⁴. „În ziua aceea toate atelierele și toate fabricile din localitate, particulare și ale statului și-au închis porțile”⁵. Tramvaiele n-au circulat. O mare amploare a avut greva de la atelierele C.F.R. „Nicolina”, la care a participat Ilie Pintilie. În aceeași zi a izbucnit greva în Valea Troțușului. Aici a luat parte la grevă tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej, în vîrstă de 19 ani.

La Galați, relatează secretarul secțiunii locale a partidului socialist, deși conducătorii se așteptau la o scurtă grevă demonstrativă, la 21 octombrie, dimineța, „o parte din sirenele fabricilor și a docurilor sună fără răsunet”. Muncitorii intraseră în grevă. „Nici tramvaie, nici trăsuri, nici lăptari, nici căruțe în port, nici frizerii deschise, nici restaurante cu mese întinse, totul a amuțit, totul e inactivitate... De șantierelor Fernic, uzine, ateliere, căile ferate nu mai vorbim...”⁶. Greva a fost parțială la mori, la unele întreprinderi particulare⁷. La Brăila au intrat în grevă, la 21 octombrie, aproape toată muncitorimea din port și oraș⁸.

Un alt centru în care greva s-a manifestat cu putere a fost orașul Turda. Muncitorii, după cum relatează un ziar, au intrat în masă în greva generală. La cererea prefectului din Turda, garnizoana din Cluj a trimis două escadroane de călărași pentru a înăbuși greva⁹. O amploare asemănătoare a avut greva muncitorilor forestieri din Valea Mureșului. După

¹ Loc. cit., dosar nr. 1253, Curtea Marțială divizia I-a infanterie, fila 177.

² „Socialismul” din 28 noiembrie 1920.

³ După unele surse : 21 octombrie.

⁴ După relatarea unui martor al evenimentelor reprodusă de M. Roller, *op. cit.*, p. 115.

⁵ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosarul nr. 24, vol. II, fila 15.

⁶ Din relatarea secretarului secțiunii din Galați, reprodusă de M. Roller, *op. cit.*, p. 123.

⁷ „Socialismul” din 1 decembrie 1920.

⁸ V. Mihăiescu, *Istoricul mișcărilor muncitorești din portul Brăila*, 1930, p. 74.

⁹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosar nr. 610, vol. II; „Universul” din 30 octombrie 1920, nr. 15, dosarul nr. 760, fila 86.

21 octombrie, când aici a izbucnit greva, coloniile forestiere au fost ocupate de forțele militare; muncitorii siliți să intre la lucru s-au ascuns însă în adâncul pădurilor ¹.

La Constanța greva a început tot la 21 octombrie. Într-o dare de seamă a sindicatului C.F.R. — Constanța, se arăta că muncitorii ceferiști au participat cu cinste la lupta muncitorilor din întreaga țară. Cu ocazia grevei din octombrie — se spune în darea de seamă — toți muncitorii organizați de la depou și de la Atelierele C.F.R. au fost la înălțime. Au declarat grevă pe ziua de 21 octombrie și nu au început lucrul, decât în urma telegramelor primite ². Nu au intrat în grevă, după cum rezultă din unele documente cercetate, lucrătorii din portul maritim.

În această zi s-a declanșat cu putere greva în numeroase alte orașe și centre muncitorești din țară: Reșița ³, Anina ⁴, Lugoj ⁵, Arad ⁶, Orșova, Mehadia, Toplet ⁷, Oradea, Baia Mare ⁸, Bacău, Comănești, P. Neamț ⁹, Satu Mare ¹⁰, T. Severin ¹¹, Buzău ¹², Pașcani ¹³, Brașov ¹⁴, Hunedoara ¹⁵, Tîrgoviște (Arsenal) ¹⁶, Craiova ¹⁷ etc.

Din exemplele de mai sus, care nu epuizează nici pe departe problema privind începutul grevei generale, reiese că masele muncitoare din întreaga țară au dat glas dorinței manifestată timp de luni de zile, de a impune, împotriva oportuniștilor satisfacerea cerințelor printr-o grevă pe întreaga țară; și-au manifestat cu elan și încredere în victorie forța lor de luptă, conștiente fiind că numai prin luptă hotărâtă, solidară pot înfrunta cerbicia guvernanților.

Guvernul care, cu toate măsurile de zădărniciere a grevei, n-a putut opri dezlănțuirea luptei maselor, a trecut la ample măsuri de reprimare.

¹ *Studii și referate privind istoria României*, partea a II-a, Ed. Acad. R.P.R., 1954, p. 1658 (Fuchs S., *Greva muncitorilor din Valea Mureșului în anul 1925*). Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosar nr. 610, vol. II; loc. cit., fond nr. 5, dos. nr. 765, filele 9, 10.

² Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosar nr. 198, F. O., filele 130—131. Dos. Aroneanu, fond proces, fila 15.

³ „Reschitzzer Zeitung”, din 31 oct. 1920; „Banatul românesc” din 30 octombrie 1920.

⁴ *Ibidem*.

⁵ „Lugoscher Zeitung”, din 31 octombrie 1920.

⁶ „Romînul” din 22 octombrie 1920.

⁷ Arhivele statului din Timișoara, fondul Tribunalul regional, dosarul nr. 50/1921, fila 3.

⁸ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., sectorul din Cluj, dosarul VIII, fila 7.

⁹ Arhiva M.F.A., depozitul Bîrlad, fondul C. IV-A, dosarul nr. 118, fila 277.

¹⁰ „Szamos” din 26 octombrie 1920.

¹¹ „Socialismul” din 28 noiembrie 1920.

¹² Arhivele statului Buzău, fondul Prefecturii, dos. nr. 795, fila 7.

¹³ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 117, fila 19.

¹⁴ Arhivele statului, Orașul Stalin, Pref. județului Brașov, dos. 1920—1936, buletinul de informație nr. 2949 din 20 oct. 1920.

¹⁵ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., fondul 99, dos. nr. 2608, fila 90.

¹⁶ Loc. cit., vol. II, dosar nr. 43217/854, fila 51.

¹⁷ „Socialismul” din 28 noiembrie 1920.

Imediat, sub semnătura regelui, guvernul a introdus în capitală starea de asediu, iar în restul țării cenzura militară ¹. În unele părți ale țării, mai ales în Transilvania, starea de asediu exista, de fapt, de mai înainte.

Pe străzile orașelor circulau patrulile și detașamente militare ², iar în puncte mai importante au fost postate detașamente militare; în centrele muncitorești au fost aduse noi unități militare, echipate și înarmate pentru luptă ³. În fabrici, la porțile cărora au fost postate sentinele, au fost duși soldați pentru a continua producția. Din ordinul guvernului, comandamentele militare au luat măsuri pentru a mobiliza și rechiziționa pe muncitori, pentru a-i aduce cu forța la lucru ⁴. Întrunirile muncitorești, deplasarea în grup pe stradă au fost cu asprime interzise; s-a dat dispoziție ca plecarea și intrarea în oraș, să se facă numai pe bază de permise speciale. Numeroși greviști, care locuiau cu chirie în case aparținând statului sau întreprinderilor au fost dați afară, zvirlți în stradă ⁵. Mai ales în Timișoara, Cluj, Arad, Oradea mulți muncitori au fost expulzați în Ungaria hortistă ⁶.

Mii de muncitori, membri ai partidului socialist sau ai sindicatelor au fost arestați, iar mulți dintre ei întemnițați, supuși la un regim de bestială teroare. În închisoarea din Bacău a fost asasinat dr. H. Aroneanu ⁷ — militant socialist legat de mișcarea muncitorească. Sediile organizațiilor muncitorești au fost închise, devastate, sigilate, puse sub paza sentinelor ⁸. Sindicatele „naționale” (galbene) create de guvern — care începuseră mai de mult să se descompună — au fost folosite pentru a crea diversiuni în rândurile muncitorilor. Presa burgheză, în frunte cu organul guvernului „Îndreptarea” a dezlănțuit o deșănțată acțiunea de calomniere a grevei generale. Regimul burghezo-moșieresc revărsa teroarea crudă împotriva celor care își cereau dreptul la o viață omenească.

În zilele următoare desfășurarea grevei generale cunoaște, așa cum reiese din cercetarea în ansamblu a mărturiilor vremii, un proces complex. Pe de o parte se constată mai ales pentru primele 3—4 zile, aderarea la grevă a muncitorilor din alte întreprinderi în care nu se declarase grevă sau greva era parțială. De pildă la 22 octombrie au părăsit lucrul muncitorii de la unele schele petrolifere din Dimbovița ⁹, minierii de la Radna-

¹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos: r nr. 198 (vezi textul ordonanței).

² Iorga consemna în *Memorii*, referindu-se la situația din București: „Trupe trec cu muzica pe străzi pentru a intimida” (p. 70).

³ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosar nr. 43310/38, fila 1.

⁴ Loc. cit., dosar nr. 15869; „Socialismul” din 3 noiembrie 1920.

⁵ „Socialismul” din 5 noiembrie 1920; Arhivele statului București, fond M.A.I., dos. nr. 226 (1920) fila 94; „Izbinda” din 23 oct. 1920.

⁶ „Keleti Ujsag” din 28, 30 octombrie 1920.

⁷ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosarul „Procesul Aroneanu”; „Socialismul” din 3 noiembrie 1920.

⁸ Loc. cit., fond 90, dos. nr. 154, vol. II, p. II, fila 169; fond 79, dos. 7504, fila 24; „Izbinda” din 24 octombrie 1920.

⁹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosar nr. 42817-6, vol. XIII, fila 226.

Veche¹, la 23 octombrie a izbucnit greva la unele fabrici de pe Valea Tro-
tuşului², la fabrica de tutun şi fabricile de textile din Sf. Gheorghe³, la
24 octombrie la Mureş-Uioara⁴, la 25 octombrie au intrat în grevă munci-
torii fabricii de celuloză de la Zărneşti⁵. Pe de altă parte se constată, în
unele părţi ale ţării, încetarea grevei în unele oraşe şi întreprinderi, creş-
terea numărului de muncitori aduşi cu forţa să lucreze. La 22 octombrie a
încetat greva din nordul Moldovei, fiind trădată făţiş de conducătorii
oportunişti din conducerea Partidului Socialist din Bucovina, deşi aceştia
promiseseră, demagogic însă, la Consiliul general din 10—11 octombrie
că vor face o grevă model pentru întreaga ţară! Tot în această zi, şi mai
ales în zilele următoare, în Bucureşti şi în alte locuri din ţară, a încetat
greva la unele întreprinderi. De pildă, în Bucureşti au reintrat în funcţiune
morile „Asan”, „Olmazu”, „Steaua” şi „Hermannstadt”⁶. În ziua de 23
octombrie a încetat greva la C.F.R. Giurgiu, Piteşti, T. Măgurele etc.⁷

Din privirea în ansamblu a documentelor, rezultă că greva s-a men-
ţinut cam la acelaşi stadiu în zilele de 21, 22, 23 octombrie, acest răstimp
constituind momentul de evoluţie maximă a evenimentelor pe scara în-
tregii ţări. În zilele următoare greva generală a început să-şi piardă treptat
din amploare.

În timpul grevei generale muncitorimea din întreaga ţară a mani-
festat dorinţa ei de luptă, în multe cazuri păşind la unele acţiuni împotriva
liniei oportuniste „toată lumea stă acasă”. „Protestul politic al clasei asu-
prite înaintate şi energia ei revoluţionară — scria V. I. Lenin — răzbesec
prin toate obstacolele, atât exterioare — sub forma interdicţiilor poli-
ticieneşti — cât şi interioare — sub forma caracterului nedezvoltat şi îna-
poiă al ideilor unor conducători”⁸.

În Bucureşti, ca şi în alte centre, muncitorii forţaţi să intre în fa-
briци au refuzat să lucreze, făcînd grevă pasivă, demontînd motoarele,
întrerupînd legăturile electrice. Într-un document, referitor la situaţia din
ţară se arăta că lucrătorii sînt siliţi să se supună, dar aceştia la prima ocazie
„aruncă lucrul şi se ascund”⁹. Un ziar consemna că numeroasele patrule
care circulau prin oraş au oprit „pe muncitori de a se aduna în grupuri
compacte”¹⁰. La Dej¹¹, în Valea Jiului¹², la Sibiu¹³ etc., muncitorii grevişti

¹ Loc. cit., fond. 5, dosar nr. 765, fila 15.

² Loc. cit., dos. nr. 42817-6, vol. XIII, fila 226.

³ „Socialismul” din 11 noiembrie 1920; „Keleti Ujsag” din 31 oct. 1920.

⁴ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 43903, fila 21.

⁵ „Socialismul” din 11 noiembrie 1920; „Keleti Ujsag” din 31 octombrie 1920.

⁶ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R., dosar nr. 42819—31, fila 20.

⁷ Ibidem.

⁸ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 8, E.S.P.L.P., 1955, pag. 79.

⁹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 43231/59, vol. III, fila 422.

¹⁰ „Chemarea” din 28 octombrie 1920.

¹¹ Arhiva Comitetului regional al P.M.R. Cluj, fondul „Grevă generală din 1920. Amin-
tiri”, dosarul 1, fila 130.

¹² Ibid., dosarul nr. 8, fila 73.

¹³ „Siebenbürgisch Deutsches Tageblatt” din 1, 5 ianuarie 1920; Arhiva centrală a Inst.
de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 765, fila 11—12.

au încercat să manifesteze pe stradă. În alte locuri, mai ales la C.F.R., în Valea Jiului, în întreprinderile forestiere etc., muncitorii n-au stat acasă, ci au plecat la sate sau în păduri pentru a nu fi găsiți de cei care veneau să-i mobilizeze, să-i rechiziționeze sau să-i aresteze¹. Dar aceste câteva acțiuni spontane nu reprezintă trăsătura generală a grevei generale, și anume aceea că în timpul zilelor după ce greva s-a declanșat, în general, muncitorii — conform consemnului dat — au stat acasă.

În timp ce muncitorimea din întreaga țară nu era condusă, nu era îndrumată cu privire la marea luptă pe care o ducea, în timp ce guvernul luase odioase măsuri de reprimare a grevei, pe care le înăsprea neconținut, liderii oportuniști îndemnau muncitorimea să părăsească lupta începută. Au fost răspândite apeluri în acest sens, aproape în toate părțile țării. Un asemenea apel a fost răspândit de oportuniștii din partidul socialist din Transilvania. Totodată, la 26 octombrie o delegație din partea partidului socialist și a Comisiei generale a sindicatelor a fost primită în audiență la guvern. În memoriul pe care l-au prezentat cu acest prilej, în fond pentru a găsi o soluție prin care să ajute guvernul în aplanarea grevei generale, conducătorii oportuniști mai mult se scuzau decât apărau revendicările, lupta muncitorimii pentru o viață mai bună².

În urma tratativelor cu guvernul, Comitetul Executiv al partidului socialist și Comisia generală a sindicatelor s-au întrunit în seara zilei de 27 octombrie. După „dezbatere îndelungată și după discuții destul de furtunoase” — după cum scrie ziarul „Chemarea” s-a hotărât să se proclame încetarea grevei generale, a doua zi, la ora 5 dimineața³. Este semnificativă relatarea aceluiași ziar despre dezbatere în legătură cu problema reluării lucrului: „Unii oportuniști — scrie ziarul — sînt pentru reluarea activității cu toate că fruntașii partidului stau la închisoare. Ceilalți, fiind mai combative, sînt pentru continuarea luptei pe alte căi...”⁴. Erau pentru continuarea grevei generale, pînă la satisfacerea revendicărilor, eliberarea arestaților, încetarea terorii turbate declanșate de guvern, membrii grupurilor comuniste și ceilalți militanți înaintați din partidul socialist.

Deși muncitorimii nu i se satisfăcuse justele ei cerințe, la 28 octombrie Comitetul executiv al partidului socialist și Comisia generală a sindicatelor au transmis tuturor secțiunilor din țară o telegramă circulară cu dispoziția de încetare a grevei generale⁵.

În urma dispoziției date și în condițiile cruntei terori dezlănțuite cea mai mare parte a muncitorilor a reluat lucrul, manifestîndu-și, totodată, nemulțumirea sau punînd noi revendicări, în multe locuri greva a continuat și după ce a fost dată circulara⁶, cum rezultă din documente de arhivă.

¹ Studii și referate privind istoria României, vol. II, p. 1659.

² Vz. textul memoriului publicat în „Chemarea” din 26 octombrie 1920.

³ „Chemarea” din 29 octombrie 1920.

⁴ Ibidem.

⁵ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dos. nr. 198 (vezi textul telegramei).

⁶ Continuarea grevei și după 28 octombrie, deși în proporții mult restrînse, a fost sesizată și de V. Liveanu în „Studii”, 1959, nr. 5, p. 181; în celelalte lucrări menționate nu se vorbește despre acest fapt.

Astfel, după 28 octombrie, câteva zile, la C.F.R. a lucrat încă un număr restrâns de muncitori și au circulat puține trenuri. La 29 octombrie au plecat din București numai opt trenuri și un simplon. La Atelierele centrale C.F.R. „Grivița” din capitală s-a început lucrul numai cu 300 de muncitori, restul de aproape 1000 rămânând în grevă¹, la fabrica „Belvedere” au rămas în grevă aproape 1200 de lucrători; au continuat greva lucrătorii de la uzina electrică, uzina de gaz, de la Arsenal, Pirotehnie și de la alte întreprinderi². În regiunea petroliferă au continuat greva după 28 octombrie muncitorii de la rafinăria „Orion”³, de la Slănic-Prahova⁴ și din alte întreprinderi. La Cluj, în ziua de 29 octombrie, s-au adunat la sindicatul muncitoresc 200 de greviști care pînă atunci nu se hotărâseră să reia lucrul. O informare despre grevele de la Petroșani, întocmită la 30 octombrie, arată că aici greva generală nu încetase. Muncitorii ceferiști din Constanța au reintrat la lucru la 30 octombrie⁵. La Arsenalul Marinei din Galați de asemenea s-a continuat greva⁶. În legătură cu greva la C.F.R. în județul Covurlui, comandantul corpului III armată, în raportul informativ din 30 octombrie 1920 arăta că s-a prezentat la lucru numai un sfert din personalul C.F.R., restul fiind încă în grevă; de asemenea la fabrica „Goetz” din Galați nu se reluase lucrul⁷.

La Buzău, la fabrica metalurgică „Saturn” la 30 octombrie mai erau în grevă 47 de lucrători. Tot aici, la depoul C.F.R. au fost aduși cu forța în această zi 9 mecanici, 11 fochiști, 107 lăcătuși, 147 lucrători⁸. La 30 octombrie continua greva la Rodna Veche⁹. În această zi a încetat greva la Turda¹⁰. Însuși autoritățile raportau că la „Petroșani, Lupeni, Vulcan, Lonea, Petrila, greva continuă”¹¹.

La 31 octombrie continua greva la Sîn-Giorgiu¹², în Valea Jiului organele de stat urmăreau pe greviștii care nu se prezentaseră la lucru¹³, în Timișoara jumătate din cei 1300 ceferiști, precum și numeroși muncitori din celelalte întreprinderi erau în grevă¹⁴; de asemenea mai erau în grevă minierii de la Roșia Montana¹⁵. În ziua menționată mai sus, la C.F.R.-București, în ateliere și pe locomotive, au mai fost aduși cu forța 45 de muncitori și mai erau în grevă 217. În aceeași zi într-un ziar din Tg. Mureș

¹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 42817-6, filele 31, 77 și altele.

² Întreprinderile militare menționate fuseseră închise de către guvern.

³ Din discuțiile cu participanții la greva generală.

⁴ „Socialismul” din 3 noiembrie 1920.

⁵ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 42817-6, filele 31, 77.

⁶ Loc. cit., dos. nr. 42817-6 filele 130-131, 157.

⁷ Loc. cit., fila 105.

⁸ Loc. cit., fila 213.

⁹ Loc. cit., fond 5, dos. nr. 765, fila 15.

¹⁰ Loc. cit., dos. nr. 765, filele 15-16.

¹¹ Loc. cit., fond 5, dos. nr. 765, fila 15.

¹² Loc. cit., dos. nr. 42817-6, fila 213.

¹³ Loc. cit.

¹⁴ Loc. cit., fond 5, dos. nr. 765, fila 15-16.

¹⁵ Loc. cit., dos. 42817-6, fila 19-20.

s-a publicat un apel către muncitorii forestieri care nu se prezentaseră la lucru ¹.

La 1 noiembrie la Sf. Gheorghe se menținea greva la fabricile particulare ², la depozitul de armătură din Tirgoviște; lucrătorii de la întreprinderile petrolifere Gura Ocnitei, Ochiuri, care erau în grevă, au anunțat că vor relua lucrul în ziua următoare ³.

De-abia la 2 noiembrie s-au prezentat la lucru și ceilalți greviști de la C.F.R.-București. Dar nefiind de acord cu condițiile impuse au continuat greva. Marele stat major anunța la 2 noiembrie că în general situația este normală pe liniile C.F.R. în întreaga țară, cu excepția liniei București-Sibiu, București-Galați și a tuturor trenurilor accelerate ⁴.

La 2 noiembrie a reluat lucrul majoritatea muncitorilor de la Gura Ocnitei și Ochiuri, de asemenea muncitorii de la „Steaua Română” ⁵. În ziua de 3 noiembrie au mai reluat lucrul încă 300 de muncitori de la Atelierele C.F.R. „Grivița” din București ⁶; se menținea însă greva la Arsenalul din Tirgoviște ⁷, la salinile din Slănic ⁸, cit și la alte întreprinderi din țară; în Valea Jiului mai erau mulți mineri în grevă ⁹.

De-abia la 4 noiembrie, prelucrind informațiile de care dispunea, marele stat major raporta guvernului că începînd cu această zi se poate considera greva *complet aplanată* (subl. în doc.). „Cu începere de azi — se precizează în document — nu se vor mai da comunicate decît cînd noi evenimente sau schimbări în situația actuală se vor produce” ¹⁰.

Nici în acest moment însă greva nu încetase complet. În aceeași zi, la 4 noiembrie, într-un comunicat oficial guvernul făcea apel la reluarea lucrului, arătînd că revendicările muncitorilor vor fi examinate și soluționate „numai după reluarea totală și efectivă a lucrului” ¹¹. Tot așa, în comunicatul dat de Comitetul provizoriu al partidului și de comisia generală provizorie a sindicatelor și publicat la 6 noiembrie în „Socialismul” se scria: „Repetăm și aici dispozițiunea anterioară ca lucrul să fie reluat pretutindeni”. Greva a continuat, la Galați ¹², pînă la jumătatea lunii noiembrie.

¹ Studii și referate privind istoria României, partea a II-a, p. 1659.

² „Socialismul” din 11 noiembrie 1920.

³ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. nr. 42817-6, fila 213.

⁴ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dos. 42817-6, fila 213.

⁵ Loc. cit., fila 6.

⁶ Loc. cit., fila 9.

⁷ Loc. cit.

⁸ „Socialismul” din 3 noiembrie 1920.

⁹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., fond 5, dosar nr. 765, fila 19.

¹⁰ Loc. cit., dos 42817-6, Comunicatul nr. 10 al Marelui Stat Major, Secția a II-a, fila 106.

¹¹ „Socialismul” din 4 noiembrie 1920.

¹² Arhivele Statului București, fondul M.A.I., dos. nr. 237, telegrama nr. 28.008; Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., fondul nr. 5, dos. nr. 751, fila 287.

În multe locuri muncitorii au continuat să facă grevă pasivă, adică, deși se prezentau în atelier, mină, schelă etc., nu lucrau de loc sau nu lucrau cu randamentul obișnuit. Însuși comunicatul oficial al guvernului din 4 noiembrie, menționat mai sus, recunoștea, referindu-se la ceferiști, că „deși s-au prezentat la posturile lor însă nu lucrează, făcând grevă pasivă”¹. Patronii, societățile capitaliste, autoritățile locale ale statului se plîngeau guvernului că muncitorii nu depun interes în muncă sau că nu s-au mai întors în întreprinderi². Mii de greviști nu s-au mai prezentat la locurile unde lucraseră din pricina bătăilor la care erau supuși, amenziilor, concedierilor, militarizării³.

Generate de natura orînduirii capitaliste, după greva generală au izbucnit, mai ales începînd din decembrie 1920, noi greve, al căror număr a început să crească lună de lună în timpul următor.

Așadar, izbucnirea și desfășurarea grevei generale, se prezintă — în ansamblul ei — ca un proces complex de creștere și descreștere. Evoluția grevei generale — așa după cum reiese din ansamblul documentelor, multe din ele însă cu date contradictorii — poate fi reprezentată prin o curbă, cu începutul în ziua de 20 octombrie⁴, cu o ascensiune aproape verticală și puternică în ziua de 21, cu punctele de maximă în primele trei-patru zile după care urmează o ușoară descendență pînă la 28 octombrie, cînd scade brusc, descrescînd apoi treptat în cursul zilelor din prima decadă a lunii noiembrie.

În legătură cu durata grevei generale în lucrările de pînă acum există unele neconcordanțe⁵.

Din faptele de care dispunem, privindu-le în ansamblu, reiese că greva generală a durat în unele părți doar cîteva ore sau o zi, iar în alte părți pînă la aproape 15 zile, și chiar mai mult. Durata diferită a grevei în unele sau alte locuri din țară se explică, în primul rînd prin faptul că greva generală nu s-a desfășurat organizat, după un plan central, nu a fost condusă de un stat major, de un partid revoluționar; apoi legăturile dintre centrele muncitorești au fost stînjenite în urma măsurilor de represiune; se explică prin o serie de alți factori care au înrîurit desfășurarea grevei. După cum reiese din faptele cercetate, pe orașe și centre muncitorești, cel mai puternic s-a manifestat greva în capitală, în Valea Prahovei, în Valea Jiului, la Timișoara, Galați, Cluj, Iași, Turda etc. Cei mai dîrji, cei mai rezistenți în lupta grevistă au fost ceferiștii, minerii, petroliștii,

¹ „Socialismul” din 4 noiembrie 1920.

² Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond. 5, dos. 778, filele 137, 122; „Moniteur du petrole roumain”, din 15 noiembrie 1920.

³ „Chemarea” din 30 octombrie 1920.

⁴ Pornind de la un anumit nivel care reprezintă creșterea ușor ascendentă a evenimentelor după izbucnirea grevei ceferiștilor.

⁵ În lucrarea *Despre situația revoluționară din România în perioada 1918—1920*, citată mai înainte, se arată că „greva a durat numai opt zile în Valea Prahovei, trei pînă la patru zile în celelalte regiuni ale țării și numai 24 de ore în Bucovina”. În „*Lecții în ajutorul celor ce studiază istoria P.M.R.*” se scrie că „în unele locuri greva a ținut o zi, în altele trei, cinci și chiar zece zile” etc.

metalurgiștii¹, adică tocmai detașamentele hotărâtoare ale proletaria-tului din România.

Nu dispunem de statistici din care să reiasă, cu exactitate, numărul de participanți la greva generală. În presa vremii, în documentele de arhivă și în statistica oficială făcută ulterior nu există cifre certe care să indice numărul de muncitori participanți la grevă. În timpul grevei, pe ziarele care și-au propus să înfățișeze desfășurarea grevei generale, cenzura a lăsat largi spații albe ștergându-se informații prețioase, inclusiv datele referitoare la numărul participanților la grevă².

În documentele elaborate de diferite organe militare sau civile ale statului burghezo-moșieresc se găsesc unele cifre, însă contradictorii, ne-sigure și vădit micșorate. În ceea ce privește statistica oficială, în „Buletinul muncii și ocrotirilor sociale” întocmit în 1921 se arată că la greva generală a participat un număr — evident mult micșorat — de 65 549 de muncitori³.

În lucrarea „1920. Contribuții la istoria socială a României” publicată în 1937, M. Roller a remarcat că această cifră este mult sub realitate, deși și ea însăși, chiar așa micșorată, ilustrează că greva din octombrie 1920 a avut o amploare însemnată. În aceeași lucrare s-a apreciat, pe baza comparării diferitelor cifre privind centrele și detașamentele principale ale proletariatului, că la greva generală au participat peste 200 000 de muncitori. Această cifră a fost însușită și de celelalte publicații apărute ulterior.

Or, ținând seama de numărul muncitorilor existenți în România în perioada de care ne ocupăm — de peste 500 000⁴ — rezultă că în greva generală — care a cuprins, așa cum se recunoaște în toate mărturiile vremii, aproape întreaga muncitorime din România — a intrat un număr de muncitori mult mai mare.

Potrivit unor calcule, recent s-a arătat că la greva generală au participat aproape 400 000 de muncitori⁵.

¹ În acest timp erau aproximativ 80 000 de ceferiști, 16 500 minieri, 17 500 petroliști, 34 000 metalurgiști.

Unele concluzii interesante se pot stabili pe baza prelucrării critice și comparate cu alte izvoare a datelor, foarte mult micșorate — pe care însă, cu aproximație, le putem socoti ca niște indici — cuprinse în statistica burgheză („Buletinul muncii și ocrotirilor sociale”, 1921, 1922).

² Astfel într-o relateare despre greva generală publicată în „Chemarea” din 26 octombrie 1920, între puținele rânduri tipărite și largile spații albe, într-un loc a rămas subtitlul „Numărul de participanți”, după care urmează un mare spațiu gol.

³ „Buletinul muncii și ocrotirilor sociale”, an. II, nr. 2, mai 1921, p. 75.

⁴ Încă înainte de primul război mondial erau (în 1915) în vechea Românie, 263 629 de muncitori, fără cei din agricultură; iar în Transilvania (în 1910) 266 600 de muncitori care lucrau efectiv în industrie și în transporturi (*Din istoricul formării și dezvoltării clasei muncitoare în România*, sub redacția lui N. N. Constantinescu, Buc., Ed. politică, 1959, p. 345, 490), deci un total de aproximativ 550 000 de muncitori. Pentru situația de după război vezi o serie de date în „Anuarul statistic al României. 1922, 1923”; „Anuarul statistic al României, 1923”, 1924 etc. În expunerea de motive asupra „Legii pentru reglementarea conflictelor colective de muncă” se arată că în acel an în 1920, erau pe teritoriul vechii Românie 405 075 de lucrători. Cifra aceasta care se referă numai la o parte din teritoriul țării, este exagerată. („Legea pentru reglementarea conflictelor colective de muncă”, București, Imprimeria statului, 1920, pag. 19).

⁵ Cf. „Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, nr. 5 din 1960, pag. 11.

Greva generală din 1920 a avut un puternic caracter politic. Ea a fost o formă superioară a luptei greviste, mereu crescînde, îndreptată împotriva contraofensivei dezlănțuită de clasele exploatare pentru stăvilirea avîntului revoluționar. Muncitorii din întreaga țară au intrat în luptă pentru interesele lor fundamentale, pentru a impune satisfacerea unor revendicări politice de primă însemnătate; în focul luptei muncitorească s-a manifestat ca o *clasă*, cu țelurile ei politice, cu interesele ei. Caracterul politic al grevei generale, cea mai mare acțiune de pînă atunci a clasei muncitoare, a fost încrustat în toate măturile vremii. Greva generală, scrie tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej „a accentuat lupta politică și ideologică în sinul partidului socialist, unde grupurile comuniste cîștigă teren în favoarea afilierii la Internaționala Comunistă, reușind să înfrîngă tezele oportuniste și reformiste ale reprezentanților curentului socialist de dreapta și ai curentului centrist, revoluționar în vorbe și trădător în fapte”¹.

Greva generală din România a stîrnit un viu ecou pe plan internațional. De problema grevei generale din România s-a ocupat Internaționala Comunistă care a remarcat însemnătatea acestui eveniment din mișcarea muncitorească din patria noastră. Într-un document al Comitetului Executiv al Internaționalei Comuniste, elaborat la 10 decembrie 1920 și intitulat: „Către membrii Partidului Socialist Român, către toate clasele de muncitori conștienți”, se scrie că partidul socialist în loc să conducă proletariatul român hotărît la lupta împotriva burgheziei și moșierimii, să țină legătură cu masele, a dat dovadă de numeroase slăbiciuni. Guvernului român nu i-a venit greu de aceea să înăbușe mișcarea revoluționară care cuprîndea sute de mii de muncitori din România. „Numai înlăturarea oportuniștilor din conducerea partidului, numai organizarea mai hotărîtă a luptei duse cu toate mijloacele împotriva terorii moșierimii și capitaliștilor — sublinia documentul — pot să conducă mișcarea proletară romînă pe drumul revoluționar care duce la căderea burgheziei și la luarea puterii politice de către clasa muncitoare. Comitetul Executiv al Internaționalei Comuniste este convins că clasa muncitoare romînă vrea să înlăture din drumul ei pe trădătorii oportuniști și sub conducerea comuniștilor revoluționari să pășească dîrz și hotărît pe drumul victoriei”². În reviste și ziare ale partidelor clasei muncitoare din diferite țări sau ale Internaționalei Comuniste³ s-au publicat articole în legătură cu greva generală din România.

Greva generală a fost înfrîntă datorită represiunii declanșată de guvern și trădării săvîrșită de conducătorii oportuniști. Înăbușirea grevei generale — remarca secretarul comitetului central ilegal al grupurilor

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ediția a IV-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 367.

² „Kommunisteskiei international”, nr. 16, 10 decembrie 1920, p. 455—465.

³ În legătură cu acest aspect al problemei grevei generale, care trebuie dezvoltat, vezi „Kommunismus. Zeitschrift der Kommunistischen Internationale”, nr. 45 din 3 decembrie 1920; „Jahrbuch für Politikwirtschaft Arbeiterbewegung”, 1922—1923; p. 944; „Le Phare” nr. 14 din noiembrie 1920, p. 127—128 etc.

comuniste, Alecu Constantinescu, în raportul menționat — a fost o lovitură teribilă pentru mișcarea muncitorească ¹.

După greva generală, guvernul burghezo-moșieresc, a dezlănțuit o sălbatică teroare împotriva mișcării revoluționare. Gheorghe Dimitrov subliniază într-un articol scris în 1927 ² că înăbușirea sîngeroasă a grevei generale din 1920 din România a însemnat începutul ofensivei brutale și teroriste împotriva mișcării revoluționare din Balcani, teroarea din 1921 din Iugoslavia fiind al doilea act, iar puciul militar fascist al treilea act al acestei reacțiuni balcanice, în cadrul reacțiunii internaționale.

Un act de represiune, săvîrșit neîntîrziat de către slujitorii regimului burghezo-moșieresc, a fost organizarea procesului grevei generale. Procesul s-a desfășurat în București ³, precum și în alte orașe ale țării: în Iași ⁴, Cluj ⁵, Timișoara ⁶, Craiova ⁷, Brașov ⁸, Sibiu ⁹, Constanța ¹⁰, Turnu Severin ¹¹, Oradea ¹² etc.

În capitală procesul a început la 7 noiembrie 1920 și s-a desfășurat în fața Curții marțiale a corpului II armată; în provincie el a început în diferite zile în fața instanțelor judiciare civile locale. În ordonanțele definitive rostite de comisarii regali în instanțele respective, și mai ales în cea rostită în procesul din București s-a calificat că pregătirea și declanșarea grevei generale au fost „crimă împotriva siguranței statului” ¹³.

În cuvîntul lor, acuzații oportuniști au avut o poziție conciliantă. Urmărind să se „apere”, ei au insistat mai ales asupra faptului că nu sînt culpabili de declanșarea grevei generale, care s-a declanșat — cum ei înșiși au recunoscut — din voința muncitorimii întregii țări; ei au dat chiar exemple edificatoare în ceea ce privește strădania lor anterioară și din timpul grevei generale pentru a zădărnici această măreață luptă a celor ce muncesc. Acuzații oportuniști au cerșit îndurare, deși nu întotdeauna direct, de la slujitorii regimului burghezo-moșieresc. Într-o moțiune a Comitetului central al grupurilor comuniste din ianuarie 1921 se dezvăluie faptul că noile comitete provizorii ale partidului socialist de după greva generală au ascuns maselor de muncitori „combinațiile politica-

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond 1, dosarul nr. 8, inv. 8 (fotocopia raportului).

² Gh. Dimitrov, *Opere alese*, Buc., Ed. politică, 1959, p. 158.

³ „Socialismul” din 7 noiembrie 1920 și urm.; „Chemarea” din 7 noiembrie 1920.

⁴ „Socialismul” din 24 decembrie 1920.

⁵ „Tribuna socialistă” din 12 decembrie 1920.

⁶ „Socialismul” din 9 decembrie 1920; „Tribuna socialistă” din 19 decembrie 1920.

⁷ „Universul” din 17 noiembrie 1920.

⁸ „Kuzdelem” din 16 martie 1921.

⁹ „Tribuna socialistă” din 9 ianuarie 1921.

¹⁰ „Socialismul” din 22 decembrie 1920.

¹¹ „Luptătorul” din 15 noiembrie 1920.

¹² „Socialismul” din 2 decembrie 1920.

¹³ În legătură cu ilegalitățile procesului, care au ieșit la iveală încă de la început: debaterile publicate în „Socialismul”, „Chemarea”, „Luptătorul” etc., în numerele din noiembrie 1920; vezi, între altele, articolul „Procesul tovarășilor noștri”, în „Socialismul” din 7 noiembrie 1920.

niste date la iveală cu ocazia procesului grevei generale din București”¹.

Conducători cu vederi înaintate ai organizațiilor locale ale partidului socialist, ai sindicatelor, muncitori care cu devotament și dârzenie au intrat în lupta de clasă împotriva burgheziei, aduși pe banca acuzării, au avut o poziție combativă, fermă, de apărare a intereselor clasei din care făceau parte.

În urma procesului din capitală și din alte orașe, respectivele instanțe judecătorești, militare sau civile, pe baza „Legii reglementării conflictelor colective de muncă” sau a Codului justiției militare, au pronunțat sentințe pentru cea mai mare parte a acuzaților, mergînd pînă la zece-cincisprezece ani muncă silnică. Procesul grevei generale nu a reușit să stăvilească lupta muncitorimii din patria noastră pentru revendicările ei, pentru mai bună organizare, pentru un viitor luminos.

Greva generală din octombrie 1920 a fost o școală, plină de învățăminte, în care muncitorii din patria noastră au învățat și mai mult cum trebuie să ducă lupta împotriva dușmanului lor de clasă. Evenimentele grevei generale au arătat muncitorimii că pentru a-și obține drepturile ei firești este necesar să pornească hotărît la lupta pentru transformarea revoluționară a societății din România, urmînd exemplul proletariatului din Rusia vecină. În această privință sînt semnificative discuțiile care au avut loc la întruniri din perioada imediat următoare grevei generale. Muncitorii, înaintați, vorbind despre greva generală, despre învățămintele ei, arătau că trebuie și la noi în România să se smulgă din mîinile burgheziei și moșierimii mijloacele de producție care să fie trecute în proprietatea întregului popor. În manifestul semnat „Un grup de membri din partidul socialist” scos în noiembrie 1920 se sublinia că greva generală a arătat „că cei cîștigați de idealul socialist pot fi ingenunchiați pentru moment, dar nu înfrinți”. Muncitori care nu au de pierdut decît lanțurile au de luptat contra unei lumi nedrepte, pentru o lume nouă: „Avem de luptat. — se scrie în manifest referindu-se la experiența grevei generale — pentru triumful clasei muncitoare, pentru domnia muncitorilor, soldaților și țăranilor săraci, luptăm pentru dictatura proletariatului”².

Partidul socialist care avea la baza activității lui dogma reformistă a integrării pașnice a capitalismului în socialism și în conducerea căruia predominau elemente oportuniste nu a luat măsuri pentru ca muncitorimea să fie pregătită atunci cînd intra în asemenea mare acțiune pe întreaga țară; nu s’a preocupat de atragerea aliaților, în primul rînd a țăranimii muncitoare; nu a dat îndrumările necesare, nu a luat măsuri pentru ca, în condițiile declanșării ofensivei guvernului, să se poată con-

¹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1917—1922*, E.S.P.L.P., 1956, p. 270. În legătură cu complicitatea care a feșit la iveală în timpul procesului, N. Iorga nota, în *Memorii*: „În procesul socialistilor se dă la iveală complotul cu Averescu. Emoție mare — și nu prea. Se vede că orice e permis în această nenorocită țară” (p. 81). (Iorga făcea opoziție guvernului).

² *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1917—1922*, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 242.

tinua, cu amploare, greva. În timpul grevei generale s-a dezvoltat deplin caracterul antimuncitoresc al politicii oportuniste și reformiste, rolul nefast, trădător, al conducerii oportuniste, incapacitatea partidului socialist.

Grupurile comuniste — nucleul aripei de stînga din partidul socialist — create în țara noastră din 1917, în condițiile avîntului revoluționar de după Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, s-au dezvoltat neconținut, s-au apropiat tot mai mult de înțelegerea leninistă a problemelor teoretice și practice ale mișcării muncitorești, au făcut pași în centralizarea conducerii lor pe scara întregii țări. Grupurile comuniste însufleteau pe muncitori, le arătau că lupta revoluționară este singura cale justă, demasceau pe oportuniști care se împotriveau grevei generale, le arătau pilda proletariatului din Rusia care sub conducerea partidului bolșevic al lui Lenin înfăptuia profunde transformări sociale. Dar ele nu au avut în mîna pozițiile hotărîtoare în conducerea partidului socialist; ele nu erau un partid. „Experiența grevei generale din 1920, subliniază tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej în raportul prezentat la adunarea solemnă în cinstea celei de-a 30-a aniversări a întemeierii P.C.R., a arătat mai mult ca oricînd proletariatului din România necesitatea de a avea în fruntea sa un partid politic revoluționar, marxist-leninist, capabil să-l conducă în lupta pentru răsturnarea puterii burgheziei și moșierimii”¹.

După greva generală în țara noastră elementele cele mai înaintate ale muncitorimii, grupurile comuniste au intensificat ampla lor activitate de clarificare ideologică, pentru afilierea la Internaționala a III-a, pentru crearea partidului de tip nou, a partidului comuniștilor, care, după cum spuneau K. Marx și F. Engels, „luptă pentru înfăptuirea scopurilor și intereselor imediate ale clasei muncitoare, dar el reprezintă viitorul mișcării în mișcare prezentă”². Un manifest scos la puțin timp după greva generală, semnat „Un grup de membri ai partidului socialist”, scria: „Dacă greva generală nu s-a putut termina cu cîștig, vina nu este a noastră (a muncitorilor — *n.n.*)”³; partidul socialist s-a dovedit „un partid de paie, fără program, fără tactică, fără disciplină, fără puterea de a da educație revoluționară marilor mase de muncitori”³. „Din cauză că nu am știut la timp să impunem partidului afilierea la Internaționala a III-a, pentru a-l transforma într-un partid comunist — scrie manifestul în continuare — partidul s-a dovedit incapabil să conducă o mare masă (în greva generală — *n.n.*)”⁴.

La consfățuirea pe țară a grupurilor comuniste întrunite la 16 noiembrie 1920 s-a scos în evidență incapacitatea politică a partidului socialist, neputința lui de a mobiliza și conduce masele muncitoare în lupta revoluționară. Citîndu-se din operele lui Lenin în legătură cu faptul că partidul comunist este avangarda proletariatului, că în luptă avangarda trebuie să mobilizeze masele revoluționare, în directivele cu privire la organizarea

¹ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, ed. a IV-a. Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 367.

² K. Marx și F. Engels, *Manifestul Partidului Comunist*, Buc., ed. a IV-a, E.S.P.L.P., 1958, p. 74.

³ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1917—1921*, vol. I, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 234.

⁴ *Ibidem*, p. 242.

activității grupurilor comuniste, se scrie: „Trebuie să facem o legătură între acest pasaj din Lenin și ultima grevă generală din România, care a scos în evidență incapacitatea politică a partidului socialist, adică lipsa de idei clare în ce privește lupta socialistă în masele largi ale clasei muncitoare”¹. Conferința a cerut comuniștilor să lupte în toate secțiile partidului socialist pentru convocarea Congresului în vederea transformării partidului socialist în partid comunist².

Consiliul general întrunit la 30 ianuarie — 2 februarie 1921, ca urmare a activității grupurilor comuniste, care a analizat din nou experiența grevei generale, a hotărât convocarea Congresului partidului.

Congresul convocat în București la 8 mai 1921 a hotărât crearea Partidului Comunist din România, eveniment care a însemnat *victoria istorică a leninismului asupra oportunismului și reformismului în mișcarea muncitorească din țara noastră*. Clasa muncitoare avea de acum înaintea un stat major, puternic prin ideologia, strategia și tactica sa marxist-leninistă. „Întrunind majoritatea membrilor vechiului partid muncitoresc, hotărât să rupă cu reformismul și cu metodele pasive, care au dus la eșecul grevei generale din 1920 — subliniază tovarășul Gheorghe Gheorghiu-Dej în raportul politic al Comitetului Central la Conferința națională a P.C.R. din octombrie 1945 — tinărul partid muncitoresc, partidul comunist, s-a impus chiar de la primii pași făcuți în arena luptei politice ca o forță politică independentă”³.

Fructificând întreaga experiență a mișcării muncitorești inclusiv cea a grevei generale din 1920⁴, Partidul Comunist din România a

¹ *Documente din istoria Partidului Comunist din România. 1917—1921*, vol. I, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 232.

² Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosar nr. 200, F. O., fila 54.

³ Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvântări*, ed. a IV-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 10.

⁴ Experiența grevei generale a fost folosită de partidul marxist-leninist în lupta revoluționară pe care a condus-o împotriva regimului burghezo-moșieresc, împotriva fascismului pentru libertate și socialism. Încă la Congresul I al P.C.R. în dezbaterile care au avut loc pe marginea raportului prezentat, s-au făcut importante aprecieri privind greva generală și experiența ei. Delegații comuniști în cuvântul lor au arătat că declanșarea grevei generale din 1920 a fost o necesitate pentru clasa muncitoare exploatată și terorizată de regimul burghezo-moșieresc, au subliniat însemnătatea grevei în lupta de lămurire ideologică în rândurile partidului socialist, în lupta pentru unitatea clasei muncitoare. (Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosar nr. 194, vol. X, fila 9 și urm.; „Socialismul” din 12, 13 mai 1921). Un delegat, după cum scrie „Socialismul” din 12 mai 1921, făcând critica raportului pentru unele omisiuni „vorbește apoi de greva generală despre care spune că s-a făcut bine făcându-se apel la ea, însă s-a declarat cu ușurință de către comitetul care n-a fost capabil s-o facă, deoarece nu-i admisibil ca un Comitet executiv să provoace (aici în sensul de a declanșa greva generală — n.n.) o grevă generală fără să o pregătească îndeajuns...”.

În unele documente de partid și articole publicate în presa legală și ilegală s-a înfățișat experiența grevei generale și s-a chemat la luptă pentru unitate, pentru front unic, pentru întărirea partidului de avangardă marxist-leninist.

Astfel, „Socialismul”, organul Partidului Comunist din România, a publicat la 22 octombrie 1922 un articol intitulat „Doi ani de la greva generală”, în care înfățișa pe scurt cauzele care au generat greva generală și reliefa pricinile care au dus la eșec această importantă luptă a muncitorimii — în primul rând politica oportunistă, trădătoare a conducătorilor de dreapta ai partidului socialist. Cu toată teroarea care a urmat după greva generală, remarcă organul central al Partidului Comunist, burghezia nu s-a putut reface și nu a fost în stare să înăbușe

organizat în anii grei ai ilegalității lupta proletariatului, a maselor largi populare împotriva exploatării și regimului burghezo-moșieresc.

În urma insurecției armate de la 23 August 1944, organizată și condusă de Partidul Comunist din România în condițiile ofensivei victorioase a Armatei Sovietice eliberatoare, pentru poporul nostru a început o viață nouă. Astăzi în Republica Populară Română a învins socialismul, orînduire pentru care muncitorii din patria noastră au năzuit întotdeauna, au năzuit și acum patru decenii cînd au intrat în greva generală.

ВСЕОБЩАЯ ЗАБАСТОВКА 1920 ГОДА В РУМЫНИИ

· РЕЗЮМЕ

Автор, на основании партийных документов и различных источников, иллюстрирующих события 1920 г., используя исторические работы, посвященные вопросам всеобщей забастовки, показывает, что всеобщая забастовка, развернувшаяся в условиях периода революционного подъема после Великой Октябрьской социалистической революции, была кульминационным моментом предшествующего забастовочного движения в Румынии и составной частью ряда вспыхнувших во всем мире всеобщих забастовок. Он также подчеркивает значение всеобщей забастовки для румынского революционного движения, для уяснения идеологических позиций, для создания Румынской коммунистической партии.

mișcarea revoluționară. La puțin timp, la 19 noiembrie 1922, același ziar a publicat un important articol : „Învățămintele grevei generale. După 2 ani”. Situația generală politică de după război, scrie articolul, a dus la mari acțiuni de clasă, la greva generală. Greva a fost însă trădată de către elementele oportuniste din partidul socialist. Acest partid, subliniază ziarul, n-a fost în stare și nici nu s-a gândit să organizeze greva generală. Organul central al partidului comunist, analizînd cauzele înfrîngerii grevei generale, trage însemnate concluzii privind învățămintele acestui eveniment muncitoresc din toamna anului 1920, desprinde ca idee călăuzitoare necesitatea unității clasei muncitoare și a luptei consecvente împotriva tuturor surselor de oportunism. Articolul „Starea muncitorilor din România. Înainte și după greva generală. Învățămintele dintr-o înfrîngere”, publicat în „Socialismul” din 10 februarie 1924, vorbește mai ales de condițiile de existență ale muncitorimii și reliefează că în vederea luptei pentru ameliorarea lor, muncitorii, așa cum arată și experiența grevei generale, trebuie să fie solidari în jurul intereselor lor de clasă și să se încadreze sub steagul partidului comunist.

Asemenea articole au fost publicate și în ziarele aparținînd sindicatelor unitare, uniunii de tineret și altor organizații create și conduse de partidul comunist. Bunăoară, un succint istoric asupra izbucnirii și desfășurării grevei generale, precum și reliefaarea unor însemnate învățămintele privind mișcarea sindicală, unitatea muncitorească, se fac în unele articole publicate de „Viața muncitoare” la 16 octombrie 1927, la 28 octombrie 1928.

Însemnătatea grevei generale în lupta proletariatului din perioada care a urmat a fost remarcată în unele documente ale partidului. Astfel, în Rezoluția plenarei C.C. al P.C.R. din februarie 1935, în legătură cu încheierea frontului popular antifascist, se arată că formele de luptă trebuie să fie foarte diferite „de la delegații trimise la autorități, la acțiuni de stradă, lupte ale țăranilor, greve ale muncitorilor, meseriașilor, negustori etc. pînă la greva generală” (Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosar nr. Ab XIX-2, nr. inv. 841, p. 4).

20 октября 1920 г. революционно настроенный и вдохновляемый коммунистическими группировками рабочий класс начал всеобщую забастовку, ускоренную забастовкой железнодорожников. Всеобщая забастовка, в которой участвовал почти весь рабочий класс, особенно его передовые отряды — железнодорожники, нефтяники, металлурги, шахтеры — имела явно выраженный политический характер, так как ее целью было завоевание демократических прав. Наибольшего размаха забастовка достигла в Бухаресте, Валя Праховей и в некоторых центрах Трансильвании, особенно в Валя Жиулуй; в некоторых местах, особенно в Буковине, где правые социал-демократы уже в первый день дали директиву о выходе на работу, она приняла меньший размах.

Автор, анализируя в целом документы, находившиеся в его распоряжении, установил, что развитие всеобщей забастовки выступает как сложный процесс подъема и спада, который может быть представлен в виде кривой линии, началом которой являются события, имевшие место вечером 20 октября; далее кривая резко поднимается вверх, обозначая события 21 числа, когда забастовка широко развернулась, и достигает максимально высоких точек в следующие три-четыре дня; затем слегка спадает вплоть до 28 октября, когда она резко падает, после чего снова понижается постепенно приблизительно до конца первой декады ноября.

Всеобщая забастовка со всей мощью выразила решительную оппозицию и протест рабочих масс против антинародной и антисоветской политики буржуазно-помещичьего правительства. Борясь за политические свободы, рабочий класс в огне всеобщей забастовки доказал, что он стал ведущей политической силой. Всеобщая забастовка резко подчеркнула возмужание и рост классового сознания румынского пролетариата.

Всеобщая забастовка была сломлена, будучи предана реформистскими руководителями, яростно противостоявшими этой важной форме борьбы рабочего класса; но опыт всеобщей забастовки показал рабочим, что необходимо создать коммунистическую партию, которая смогла бы осуществить союз рабочего класса с трудящимся крестьянством и руководить борьбой трудящегося народа за свержение власти буржуазии и помещиков.

LA GRÈVE GÉNÉRALE DE 1920 EN ROUMANIE

RÉSUMÉ

S'appuyant sur les documents du Parti et sur différentes autres sources relatives aux événements de l'année 1920, ainsi que sur les travaux historiques qui ont abordé le problème de la grève générale, l'auteur montre que la grève générale qui s'est déroulée dans les conditions propres à la période de l'élan révolutionnaire consécutif à la Grande Révolution Socialiste d'Octobre, a été un moment culminant du mouvement antérieur de grèves de Roumanie et faisait partie intégrante des grèves générales qui se sont succédées à travers le monde; l'auteur souligne également l'importance de la grève générale pour le mouvement révolutionnaire du pays, pour la clarification idéologique et pour la création du Parti Communiste Roumain.

La classe ouvrière, pleine d'élan révolutionnaire et animée par les groupements communistes, a commencé la grève générale, hâtée par la grève des cheminots, le 20 octobre 1920. La grève générale, à laquelle ont participé presque tous les travailleurs et, en premier lieu, les éléments dont l'action est décisive : cheminots, ouvriers de l'industrie pétrolifère, métallos, mineurs, a eu un caractère nettement politique, son objectif étant la conquête de droits démocratiques. La grève a été plus violente à Bucarest et dans la vallée de la Prahova, ainsi que dans quelques centres de Transylvanie, spécialement dans la vallée du Jiu ; dans certaines régions, elle a été de moindre ampleur, surtout en Bucovine, où les dirigeants sociaux-démocrates de droite ont donné dès le premier jour l'ordre de reprise du travail.

Par l'analyse des documents dont il a disposé, l'auteur a pu établir le processus complexe de croissance et de décroissance qui caractérise l'évolution de la grève générale ; une courbe représentant l'évolution de la grève aurait pour origine la soirée du 20 octobre, suivrait presque verticalement le mouvement ascendant de la journée du 21 (lorsque la grève se déclancha dans toute son ampleur), marquerait les points maxima des trois-quatre jours suivants, pour décroître ensuite légèrement jusqu'à la journée du 28, où on enregistre une chute brusque, qui se poursuit graduellement pendant la première décade du novembre.

La grève a exprimé avec force la protestation et l'opposition résolues des masses contre la politique anti-populaire et anti-soviétique du gouvernement bourgeois-agrarien. En luttant pour les libertés politiques, la classe ouvrière a prouvé dans le feu de la grève générale qu'elle était devenue une force politique de premier plan. La grève générale a mis nettement en évidence la maturité du prolétariat de Roumanie et la croissance de sa conscience de classe.

La grève générale a cependant été vaincue, les leaders réformistes ayant trahi la cause et s'étant opposés avec acharnement à cette forme importante de lutte de la classe ouvrière ; mais l'expérience de la grève générale a montré aux travailleurs la nécessité de la création d'un parti communiste, qui réalise l'alliance de la classe ouvrière avec la paysannerie laborieuse et dirige la lutte de la masse de tous les travailleurs pour le renversement du pouvoir détenu par la bourgeoisie et les gros propriétaires fonciers.

MIȘCAREA MUNCITOREASCĂ DIN PORTURILE ROMÂNIEI ÎN PERIOADA PREMERGĂTOARE GREVEI GENERALE DIN 1920

DE

ION M. OPREA

Problema nașterii și dezvoltării mișcării muncitorești din porturile țării noastre a făcut pînă în prezent obiectul unor cercetări relativ restrînse. Între cele două războaie mondiale, studii de proporții mari care să oglindească toate laturile acestei probleme n-au apărut.

Istoriografia burgheză a ignorat în mod voit studierea problemelor mișcării muncitorești. Cercetările sumare ale istoricilor burghezi asupra situației economice și politice a clasei muncitoare, fiind întreprinse de pe pozițiile claselor exploatare, cuprind interpretări tendențioase, minimalizează sau trec sub tăcere rolul luptelor populare în dezvoltarea societății, și în consecință pun într-o lumină falsă procesul de închegare și dezvoltare a mișcării muncitorilor.

Pe linia denaturării adevărului istoric se plasează și lucrările unor elemente din aparatul birocratic și de represiune al statului burghezo-moșieresc.

De pildă, fostul comisar de poliție V. Mihăiescu, în cartea sa „Istoricul mișcărilor muncitorești din portul Brăila”, apărută în 1930, limitînd cercetările sale la problema organizării și dezvoltării luptelor muncitorilor din portul Brăila de la începutul secolului XX pînă la 1930, ascunde și falsifică adevărul sens al mișcării muncitorești din portul Brăila ca și din întreaga țară.

Date prețioase despre situația materială a muncitorilor din porturile țării noastre, precum și despre lupta lor împotriva exploatarei, conțin ziarele locale printre care „Gazeta meseriașilor”, de orientare mic-burgheză, care apărea la Brăila și Galați, „Cuvîntul socialist”, organul secțiunii locale a partidului socialist din Tr. Severin, „Adevărul brăilenilor” etc. În literatura istorică de după 23 August, problema mișcării munci-

toarești din porturile României și-a găsit parțial rezolvarea în unele articole de cercetare, publicate în revistele de specialitate.

Marea Revoluție Socialistă din Octombrie zdrobind puterea capitaliștilor și moșierilor din Rusia și instaurînd dictatura proletariatului, a deschis era revoluțiilor proletare în întreaga lume. Ea a arătat muncitorimii din toate țările calea sigură a izbăvirii de sub jugul exploataării capitaliste. „... Exemplul rus — scria V. I. Lenin — arată tuturor țărilor cîte ceva, dar cu totul esențial, din viitorul lor inevitabil și apropiat. Muncitorii înaintați din toate țările au înțeles de mult acest lucru, și de cele mai multe ori nu atît l-au înțeles cît l-au sesizat, l-au simțit cu instinctul lor de clasă revoluționară”¹.

Victoria Revoluției din Octombrie a exercitat o adîncă influență și asupra mișcării muncitorești din România aflată în imediata vecinătate a Rusiei Sovietice. Pe baza condițiilor social-economice și politice înterne și sub influența puternică a ideilor Revoluției Socialiste s-au desfășurat în țara noastră marile lupte ale muncitorilor, țăranilor, soldaților și marinarii pentru o viață mai bună, pentru pace, pămînt și libertate.

Răsunetul pe care l-au avut ideile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie în rîndurile muncitorimii de la noi a fost cu atît mai puternic cu cît aceste idei au pătruns într-o perioadă cînd masele muncitoare îndurau grele suferințe cauzate de primul război mondial.

După Revoluția Socialistă din Rusia, procesul de clarificare ideologică în mișcarea muncitorească din România cunoaște o nouă etapă.

În această etapă se dă o luptă înverșunată între elementele revoluționare și cele oportuniste din sînul partidului socialist.

Grupurile comuniste, care formau nucleul conducător al aripei de stînga din partidul socialist, cu toate limitele ce le aveau, erau animate de dorința fierbinte de a instaura în România un guvern muncitoresc-țăranesc. Deși nu erau suficient clarificate asupra sarcinilor și etapelor revoluției în România, grupurile comuniste vedeau în revoluție calea ce trebuie urmată pentru desființarea orînduirii burghezo-moșierești.

Lupta lor împotriva elementelor oportuniste a triumfat prin crearea Partidului Comunist din România, care a marcat victoria leninismului împotriva reformismului și oportunismului în mișcarea muncitorească din țara noastră.

Primul război mondial a pricinuit pagube colosale economiei țării noastre, al cărui teritoriu s-a aflat în cea mai mare parte sub ocupația armatelor cîmpătorești ale Kaiserului.

Ocupanții au jefuit bogățiile țării luînd cea mai mare parte a producției de cereale, alimentare și petrolifere. În anii războiului, ei

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 31, Buc., E.S.P.L.P., 1956, p. 6.

au transportat din țara noastră, ducând în Germania, majoritatea vitelor aparținând statului sau țărănimii, mașini, unelte, produse textile, piei etc.

Dezastrul provocat de război s-a resimțit adânc și asupra vieții economice a porturilor României, care au constituit unul din principalele obiective ale jafului armatelor ocupante. După război, puțină industrie din porturi se găsea într-o stare deplorabilă, iar comerțul cu cereale, principala lor activitate, era aproape inexistent.

Cu suficientă pregnanță ilustrează această stare de lucruri situația portului Brăila, despre care „Gazeta meseriașilor” scria la sfârșitul anului 1919: „Odinioară cea mai mare piață de grâne, centrul de desfacere al produselor agricole, azi zace în părăsire uitat pînă și de acei care-și scoteau bucata de piine zilnică”¹.

Aceeași inactivitate domnea și în celelalte porturi ale țării noastre. Tr. Severin de pildă, dată fiind situația grea în care se găsea economia țării noastre după război, nu mai cunoștea decît un trafic extrem de redus. Cît despre activitatea portului Constanța, aceasta încetase cu desăvîrșire, în perioada care a urmat războiului. Referitor la situația acestui port „Buletinul institutului economic românesc” scria: „E de remarcat faptul că în anul 1919 exportul de cereale prin portul Constanța nu contează. Aceasta se datorește lipsei de comunicații cu restul țării, deoarece podul de peste Dunăre a fost distrus, în parte, în timpul războiului. De asemenea instalațiunile magaziiilor cu silozuri au fost degradate și nu mai funcționau. Lipsa de cereale la export se datorește însă și faptului că provinciile noastre agricole Muntenia și Dobrogea fiind sub ocupație pînă la finele anului 1918 au fost puțin cultivate din lipsa brațelor de muncă, iar ceea ce a fost cultivat era luat de ocupanți și întrebuințat pentru nevoile armatei”².

Doar în portul Galați, unde armatele ocupante n-au pătruns, dar au provocat mari distrugerii, se observă după război o oarecare înviorare a activității.

În felul acesta, nici porturile și nici întreprinderile industriale nu puteau absorbi decît în mică măsură mina de lucru existentă. De aceea marea majoritate a muncitorilor portuari și a lucrătorilor din întreprinderi îngroșau rîndurile șomerilor, ducînd o viață mizeră. Numărul muncitorilor din port și al lucrătorilor din oraș rămași fără ocupație creștea vîzînd cu ochii³.

Muncitorii lucrau și trăiau în condiții foarte grele. Salariile extrem de mici și plătite cu mari întîrzieri nu puteau să asigure nici minimul de existență necesar muncitorului și familiei lui⁴. Îndemnizațiile de scumpete plătite fără regularitate erau prea neînsemnate ca să poată ține pas cu ritmul de creștere al prețurilor la bunurile de larg consum.

¹ „Gazeta meseriașilor”, Brăila-Galați, 1 noiembrie 1919.

² „Buletinul institutului economic românesc”, nr. 10—12, octombrie-decembrie 1938, p. 650.

³ V. Mihăiescu, *Istoricul mișcărilor muncitorești din portul Brăila*, 1930, p. 48.

⁴ „Oltenia socialistă”, Turnu Severin, 6 decembrie 1919.

Lipsa acută de alimente făcea ca specula deșănțată să ia proporții îngrijorătoare. Neavînd mijloace de trai, o bună parte a populației — șomeri, invalizi de război, bătrîni și copii mizeri — defilau în permanență pe străzi, desculți, lihnîți de foame și suferinzi ¹.

Caracterizînd condițiile de viață ale muncitorilor din porturi în perioada care a urmat primului război mondial, ziarul „Cuvîntul socialist”, organul secției partidului socialist din Mehedinți, scria cu legitimă indignare despre viața muncitorimii: „Muncitorul care făurește totul în lumea aceasta, muncitorul care cu forța brațelor și creierul său susține întreg edificiul social, are dreptul la o viață de om iar nu de rob, cum e în timpul de față. . . Nu-i permis ca cel ce muncește din zori și pînă-n noapte să fie flămînd și gol, iar cel ce se plimbă să fie îmbuibat cu totul și să ducă o viață de desfrii” ².

Înrăutățirea situației muncitorilor datorită consecințelor războiului, a reducerii continue a puterii de cumpărare a salariilor, a speculei, a foametei, a șomajului și bolilor sociale au stîrnit vii nemulțumiri în rîndurile lor, contribuind la ascuțirea contradicțiilor interne ale regimului burghezo-moșieresc.

Cercurile conducătoare, îngrijorate de starea de spirit care se crease, au folosit elementele oportuniste pentru a încerca să-i convingă pe muncitori că satisfacerea revendicărilor lor economice și politice este posibilă numai pe calea trimerii de memorii și delegații la autoritățile burghezo-moșieresti. Nenumăratele memorii ce conțineau revendicările vitale ale muncitorilor au fost lăsate însă fără răspuns, iar delegațiile lor respinse adeseori în mod brutal sub pretextul că urmăresc să submineze ordinea în stat.

Față de această politică a claselor dominante, față de exploatarea și jaful fără limită, masele muncitoare își manifestă în cadrul unui șir de acțiuni profunda lor indignare. După război, paralel cu creșterea neobișnuită a combativității maselor muncitorești din țara noastră — creștere care trebuie pusă în directă legătură cu Marea Revoluție Socialistă din Octombrie s-a adîncit criza politicii claselor dominante.

În această perioadă, în țara noastră apăruseră în mod cît se poate de pregnant, tot complexul de factori obiectivi care atestă existența unei situații revoluționare ³.

În perioada care a urmat războiului, muncitorii își organizează tot mai intens forțele în vederea dezlănțuirii unor noi lupte împotriva exploa-

¹ „Gazeta meseriașilor”, Brăila-Galați, 1 decembrie 1919.

² „Cuvîntul socialist”, Tr. Severin, 8 octombrie 1919.

³ „Panica și divergențele din rîndurile cercurilor conducătoare, neputința lor de a utiliza vechile metode de guvernare, înlesneau desfășurarea luptelor revoluționare. Dacă ținem seama și de situația internațională (Revoluția Socialistă din Rusia, situația revoluționară din marile țări beligerante, neputința marilor puteri imperialiste aflate în război de a forma un front unic al contrarevoluției mondiale), ajungem la concluzia că în România apăruseră condiții favorabile pentru răsturnarea regimului burghezo-moșieresc, apăruse o situație revoluționară. Transformarea, în unele cazuri a frământărilor revoluționare din țară, în răscoale, izbucnirea răscoalelor unor unități militare, ceea ce reprezenta un prim pas pe calea transformării războiului imperialist în război civil, sînt indicii clare ale coacerii situației revoluționare” (vezi V. Liveanu, *1918 din istoria luptelor revoluționare din România*, Buc., 1960, p. 232—233).

tatorilor. Pentru creșterea avântului de luptă al maselor muncitoare din România, un rol deosebit de însemnat a avut crearea în martie 1919 a Internaționalei a III-a Comuniste. Mobilizarea proletarilor din lumea întreagă la lupta pentru instaurarea dictaturii proletariatului constituia principala sarcină a Internaționalei Comuniste. După război proletariatul din țara noastră a afirmat de nenumărate ori dorința de a transforma partidul socialist în partid comunist care să adere la principiile Internaționalei a III-a Comuniste.

Acțiunea de cuprindere organizatorică a muncitorilor se desfășura sub forma înființării și reînființării de sindicate roșii, a căror activitate se ducea pe baza principiului luptei de clasă. Aceste sindicate, înglobând elementele proletare cu o conștiință de clasă ridicată apărau cu fermitate, prin diverse forme și metode de luptă, adevăratele interese ale muncitorimii din porturi.

O activitate rodnică în direcția atragerii muncitorilor în sindicatele roșii a dus în perioada care a urmat imediat după război, Comitetul provizoriu al sindicatului din portul Galați.

Cu sprijinul altor sindicate și al elementelor înaintate din rîndul muncitorilor, Comitetul provizoriu a adus un însemnat aport și în acțiunea de reînființare a Uniunii Sindicatelor muncitorimii din porturi¹. Acest comitet, ales în martie 1919 de către muncitorii gălățeni, a reușit chiar să pregătească un congres general al sindicatelor din porturi care urma să se țină la Constanța. Congresul însă n-a putut fi convocat decît în anul 1922, deoarece guvernul burghezo-moșieresc a dizolvat după greva generală din 1920 cea mai mare parte a sindicatelor muncitorești².

Succesele dobîndite de sindicatele muncitorilor din Galați au exercitat o influență crescîndă asupra muncitorimii din celelalte porturi. Așa se explică faptul că la Galați — care fusese supranumit de presa muncitorească „Portul Roșu” — veneau, imediat după război, nenumărate delegații ale muncitorilor pentru a cere îndrumări și sfaturi privitoare la modul cum trebuie să-și refacă propriile lor organizații. Într-o scrisoare adresată, la începutul anului 1920, secției Galați a Uniunii Sindicatelor din Transporturi, o delegație a muncitorilor din Giurgiu după ce arăta condițiile grele în care trăiau și munceau lucrătorii scria: „Trimiteți-ne dacă aveți posibilitatea, elemente conștiente care să trezească pe muncitorul de aici căci momentul este, mizeria fiind prea mare”.

O intensă activitate pentru organizarea muncitorilor în sindicatele roșii desfășurau elementele de stînga din partidul socialist la Tr. Severin. La o mare întrunire publică ținută în prima jumătate a lunii octombrie 1919, ele adresează un înflăcărat apel maselor muncitoare din localitate îndemnîndu-le să se organizeze. „Înscrieți-vă cu toții în sindicatele noastre de breslă — se spune în apel — ca prin numărul nostru mare, înregimentăți sub cutele drapelului roșu să curățim putregaiul ce ne împiedică, să

¹ Gh. D. Deculescu, *Munca în porturi*, 1939, p. 72—73.

² *Ibidem*.

curățim atmosfera de mirosul ce-l împrăștie stîrvul burghez în descompunere”¹.

Sub imboldul avîntului pe care mișcarea muncitorească din țara noastră l-a luat după primul război mondial se înființează și consolidează o serie de noi sindicate ale muncitorilor în porturile Galați, Brăila, Constanța, Tr. Severin, Tulcea, Oltenița.

Ocupîndu-se de mișcarea sindicală din Balcani după primul război mondial, Gh. Dimitrov arăta : „În Bulgaria, Iugoslavia și România cele mai puternice sindicate sînt sindicatele muncitorilor din transporturi, din industria minieră și a tutunului...”². Totodată el constata că în această perioadă „în România sindicatele s-au dovedit a fi mai revoluționare decît vechiul partid socialist...”³.

Numărul lucrătorilor care aderau la organizațiile sindicale reînființate creștea neîncetat, iar încrederea lor în aceste organizații bazate pe principiul luptei de clasă devenea tot mai puternică.

Afluxul muncitorilor spre sindicatele roșii a fost frînat însă într-o mare măsură de acțiunile vîtafilor, care cu ajutorul patronilor și al poliției înființaseră sindicatele „galbene” sau „naționale” pe lângă care activau așa-numitele echipe independente alcătuite din 25—35 muncitori⁴. Create cu scopul de a introduce confuzii în rîndurile muncitorilor și de a-i abate de la calea luptei împotriva exploatării, sindicatele „naționale” dovedeau cu fiecare acțiune întreprinsă că nu sînt nimic altceva decît organe vădit reacționare, menite să promoveze o politică antimuncitorească în interesul patronilor.

Repetatele încercări ale sindicatelor „naționale” de a introduce spiritul dizolvant în mișcarea muncitorească n-au reușit. În ciuda eforturilor neputincioase depuse atît de organele represive ale statului burghezo-moșieresc, cît și de aceste organizații, patronale, mișcarea muncitorească ia proporții, devine mai cuprinzătoare, mai intensă.

În mod organizat sau spontan muncitorimea din porturi, apăsată de mizerie și privată de libertățile și drepturile ei legitime, pornește la luptă. Diversele forme de manifestare ale luptelor muncitorești care urmăreau atît satisfacerea revendicărilor specifice lucrătorilor din port, cît și satisfacerea revendicărilor comune celorlalte categorii de muncitori, au fost puternic influențate de Marea Revoluție Socialistă din Octombrie. Hotărîrea de a apăra cu fermitate Revoluția Socialistă din Rusia era deseori afirmată de muncitori la adunările lor convocate fie din inițiativa elementelor de stînga ale partidului socialist, fie din inițiativa sindicatelor roșii în frunte cu comuniștii.

La întrunirea organizată în ziua de 23 februarie 1919 de către secția partidului socialist din Brăila, cei peste 1 000 de participanți⁵ și-au arătat

¹ „Cuvîntul socialist”, Tr. Severin, 15 octombrie 1919.

² Gh. Dimitrov, *Opere alese*, Buc., 1959, p. 46.

³ *Ibidem*, p. 47.

⁴ Gh. D. Deculescu, *Munca în porturi*, 1939, p. 73.

⁵ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R., dosar nr. 753/5, fila 65.

hotărîrea de a lupta pentru apărarea cuceririlor Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Ei s-au declarat totodată solidari cu acțiunile revoluționare ale proletariatului din Germania și Austria care au dus la „detronarea capetelor încoronate”. Muncitorii au exprimat în același timp protestul lor energic împotriva terorii dezlănțuite de guvernul liberal cu scopul de a înăbuși mișcarea revoluționară în plin avînt. Cu acest prilej participanții la întrunire cer printre altele: ridicarea stării de asediu, suprimarea cenzurii, eliberarea din închisori a fruntașilor mișcării muncitorești, precum și renunțarea la principiul de improprietărire a țăranilor prin intermediul obștilor țărănești¹.

Pentru a obține satisfacerea revendicărilor economice și politice, muncitorimea recurge la grevă ca una din cele mai eficace arme de luptă împotriva exploatării.

Începînd cu a doua jumătate a anului 1919, în porturile țării noastre grevele devin din ce în ce mai frecvente. Ele înregistrează o amploare și intensitate crescîndă, deși nu întotdeauna s-au soldat cu victoria muncitorilor.

Cele mai vii agitații s-au semnalat în vara anului 1919 printre muncitorii din întreprinderile și portul Brăilei. În acest centru muncitoresc cu vechi tradiții revoluționare, mișcarea grevistă a cuprias în desfășurarea ei mase largi de muncitori dintr-un mare număr de întreprinderi. Șirul luptelor muncitorimii din porturi în această perioadă l-au deschis ceferiștii care în ziua de 13 iunie 1919 declară grevă, solidarizîndu-se astfel cu greva ceferiștilor din București². Acțiunea lor a avut un larg ecou în rîndurile muncitorilor, atît din Brăila cît și din alte porturi.

Astfel, a doua zi după izbucnirea grevei, în sprijinul ceferiștilor s-au ridicat în masă muncitorii brăileni din atelierele docurilor, de la uzina de apă, cei de la uzina electrică, precum și ceferiștii din Galați. Susținuți de tovarășii lor de luptă, ceferiștii brăileni rămîn în grevă pînă în ziua de 16 iunie 1919. Timp de trei zile cît a durat greva ei au înfruntat cu dîrzenie teroarea organelor de siguranță care aduceau la gară pe mecanici și fochiști sub escortă, silindu-i astfel să conducă trenurile³. Greva s-a terminat cu satisfacerea parțială a revendicărilor formulate de ceferiști, ceea ce a întărit încrederea muncitorilor în eficacitatea mijloacelor de luptă revoluționare. Sub imboldul acestor acțiuni, încep noi și intense frămîntări în rîndurile muncitorilor portuari, ale marinarilor de pe vasele comerciale precum și printre lucrătorii brutari din localitate⁴.

Nu mai puțin adevîncă a fost influența pe care participarea ceferiștilor din Tr. Severin la greva generală din iunie 1919 a produs-o asupra muncitorilor și chiar a populației orașului. Aici, ca și în alte orașe, muncitorimea s-a ridicat plină de curaj în apărarea ceferiștilor, cerînd eliberarea celor arestați și condamnînd cu asprime măsurile represive luate de autoritățile burghezo-moșierești împotriva mișcării revoluționare. Valul de indignare

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C. C. al P.M.R., dosar nr. 753/5, fila 65.

² V. Mihăiescu, *Istoricul mișcărilor muncitorești din portul Brăila*, 1930, p. 57.

³ *Ibidem*, p. 57—59.

⁴ *Ibidem*.

care cuprinsese masele de muncitori crescuse atât de mult încît — așa cum relatează „Lupta socialistă” — în ziua procesului intentat conducătorilor grevei, „acuzatii au fost conduși la judecată de o mulțime imensă, în sunetele innurilor socialiste...”¹. Această impunătoare manifestație de protest a determinat curtea marțială să amîne judecarea procesului.

Succesiunea grevelor și întrunirilor muncitorești la intervale atât de scurte constituia dovada cea mai elocventă a stării de spirit revoluționare ce domnea în rîndurile muncitorilor. Frecvența mare a acțiunilor întreprinse de proletariat sub conducerea elementelor înaintate, ilustra creșterea în amploare și intensitate a mișcării muncitorești, demonstra accelerarea ritmului de dezvoltare a luptelor muncitorilor și de transformare a lor într-o acțiune solidară, a întregii muncitorimi din țara noastră, în greva generală. Asemenea stare de spirit cuprindea cu fiecare zi ce trecea mase tot mai largi de muncitori, a căror mișcare căpăta un caracter tot mai ofensiv.

Nemulțumirea muncitorilor era atât de mare, încît orice neînțelegere cu patronul ducea la organizarea unei greve sau demonstrații. De pildă pentru a obține ca sporul acordat să fie calculat la salariul de atunci și nu la cel din 1916, lucrătorii docheri din Brăila au declarat la 10 septembrie 1919 o grevă de protest². Peste cinci zile lucrătorii de la Moara Românească și Moara Violatos intră și ei în grevă, cerînd de asemenea sporirea salariului. Speriați de amploarea acestei acțiuni, patronii satisfac, deși numai parțial, revendicările greviștilor care după două zile reiau lucrul³.

Aceeași revendicare a făcut obiectul unui memoriu adresat la începutul lunii octombrie 1919 căpităniei portului Brăila de către marinarii civili de pe remorchere și șleपुरi. Înaintarea memoriului n-a fost urmată de o grevă așa cum fusese inițial stabilit, deoarece elementele de dreapta din conducerea partidului socialist s-au opus, pretextînd că „nu e momentul potrivit” pentru declanșarea unei acțiuni hotărîte⁴.

În tot cursul lunii octombrie întrunirile muncitorilor se țin lanț, mai cu seamă în porturile Turnu Severin, Galați, Brăila. La aceste întruniri mii de muncitori din diverse ramuri de producție protestau energic împotriva încălcării de către guvernul burghezo-moșieresc a celor mai elementare drepturi și libertăți muncitorești. Moțiunile adoptate cu prilejul întrunirilor, adunărilor sau mitingurilor exprimau sub o formă sau alta cele mai arzătoare cerințe ale muncitorilor. Sînt înscrise în aceste moțiuni aproape în mod constant revendicări ca : desființarea completă a cenzurii, a stării de asediu și a curților marțiale, desființarea regimului militar, încetarea prigoanei, amnistie generală, libertatea deplină și absolută a întrunirilor etc.⁵.

¹ „Lupta socialistă”, nr. 19 din 8 iulie 1919 (organul mișcării sindicale și socialiste din Prahova).

² V. Mihăiescu, *Istoricul mișcărilor muncitorești din portul Brăila*, 1930, p. 63.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*.

⁵ „Oltenia socialistă”, Tr. Severin, 30 octombrie, 1919.

Urmărind satisfacerea cerințelor muncitorimii de a se pune capăt samavolnicilor comise de organele statului burghezo-moșieresc, samavolnicii care nu mai cunoșteau margini și de a se înceta cu spionarea practică de agenții poliției și siguranței, ziarul „Cuvîntul socialist” atrăgea astfel atenția Ministerului de Interne : „Indignați protestăm contra călcărilor de lege ce se țin lanț. Considerăm ca o provocare acest spionaj ordinar care ne răpește și ultima libertate și facem atent pe domnul ministru de interne că muncitorimea nu mai poate tolera pînă la infinit toate șicanele acestea și ar fi mai bine să dea ordin ca zelul subalternilor d-sale să se micșoreze”¹.

Măsurile de represiune luate de guvernul burghezo-moșieresc pentru a înăbuși avîntul mișcării muncitorești se înăspresc și mai mult în timpul campaniei electorale pentru alegerile generale care au avut loc între 2 și 9 noiembrie 1919. Ele s-au întetit mai ales după congresul extraordinar al partidului socialist ținut la începutul lunii octombrie 1919 unde s-a luat hotărîrea ca muncitorimea să se abțină de la alegeri². Fostul ministru Mîrzescu printr-o circulară secretă dăduse chiar ordin subalternilor „să terorizeze și să zădărnicească acțiunile sindicatelor muncitorești”³.

Zeci și sute de muncitori erau fie urmăriți și arestați pentru activitatea revoluționară⁴, fie maltratați de comandanții militari ai întreprinderilor⁵.

Teroarea dezlănțuită de organele burghezo-moșierești departe de a intimida pe muncitori a sporit și mai mult ura și revolta lor împotriva claselor dominante.

Proteste vehemente ale muncitorilor din porturi împotriva terorii răzbăteau adesea în ziarele socialiste centrale sau locale sub forma unor adevărate amenințări. Într-unul din aceste ziare se spunea : „Organele de stat cred că prin prigoană va intimida pe muncitori ? Cred că prin astfel de șicane îi va împiedica de a smulge drepturile furate de către ei de atîta vreme ? Sau simte nevoia ca să fie mîngiați de pumnul muncitorului . . . să ia aminte însă pumnul nostru e masiv și vai de capul aceluia pe care va cădea”⁶.

Dar formele de luptă folosite pînă atunci de muncitori nu au satisfăcut întru totul cerințele muncitorimii. Pentru a impune cercurilor conducătoare satisfacerea revendicărilor lor economice și politice muncitorii afirmău tot mai frecvent necesitatea utilizării unei forme de luptă mai eficace, a grevei generale. K. Marx arăta încă din 1871 că din mișcările economice, din grevele care izbucnesc „izvorăște pretutindeni o mișcare politică, adică o mișcare a clasei cu scopul de a-și impune interesele într-o formă generală, într-o formă care să aibă o forță generală coercitivă în societate”⁷.

¹ „Cuvîntul socialist”, Tr. Severin, 22 octombrie 1919.

² *Ibidem*.

³ Vezi Arhivele statului, filiala Tulcea, fondul Poliției, pachet 18, nenumerotat.

⁴ „Cuvîntul socialist”, Tr. Severin, 22 octombrie 1919.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*.

⁷ K. Marx-F. Engels, *Opere alese*, vol. II, ed. a II-a, Buc., E.S.P.L.P., 1955, p. 510—511.

Mai târziu, V. I. Lenin a subliniat de repetate ori în lucrările sale rolul grevei generale, arătând că greva generală este una din formele de luptă, și nu singura, că problema grevei trebuie înțeleasă strâns legat de problemele întregii lupte revoluționare a proletariatului. Greva generală ca forma de luptă cea mai înaltă a mișcării greviste era cerută tot mai insistent de către muncitori cu prilejul mitingurilor sau întrunirilor. La întrunirea din 26 octombrie 1919 muncitorii din Tr. Severin au afirmat necesitatea utilizării acestui mijloc de luptă. Într-una din cuvântările rostite la întrunire se arăta: „În lupta contra asupritorilor noștri ca armă avem greva generală și să se știe de stăpînitori că de nu vor ține seama de protestele noastre o vom întrebuița”¹. Această armă de luptă a fost folosită cu prilejul alegerilor generale din noiembrie 1919, cînd muncitorimea din întreaga țară a întrerupt lucrul timp de o zi. Zeci de mii de muncitori și țărani, urmînd cuvîntul de ordine al socialiștilor s-au abținut de la vot refuzînd astfel „să consfințească felul de guvernare al liberalilor”².

Privitor la acest act de solidaritate muncitorească „Gazeta meseriașilor” scria: „Greva generală a maselor muncitorești din întreaga țară a durat numai o zi ... lumea proletară nemulțumită de starea actuală a țării ce plînge privind în urmă-î a hotărît abținerea de la alegeri și greva generală ... La momentul ales sindicatele profesionale și muncitorești au răspuns la acest apel întrerupînd munca ... Și aceasta ne evidențiază gradul de solidaritate, disciplină și dragoste ce a atins muncitorimea”³.

La greva generală declarată cu prilejul alegerilor, muncitorii din porturi au aderat în masă, astfel că în unele locuri ca Tr. Severin și Galați, autoritățile au fost nevoite să folosească armata pentru efectuarea unor lucrări la șantierele navale și depourile căilor ferate⁴.

După alegeri, în rîndurile muncitorimii agitațiile devin mai intense ca urmare a nemulțumirilor provocate de politica antimuncitorească pe care continua s-o promoveze noul parlament obținut de burghezie și moșierime pe calea fraudei și terorii. În această perioadă, au loc mari întruniri ale lucrătorilor din fabrici și porturi. Numai în portul Galați au fost convocate în prima săptămînă care a urmat alegerilor trei mari întruniri la care muncitorii și-au manifestat adîncă nemulțumire și revoltă față de situația mizeră în care îi țineau clasele dominante⁵. În același timp sindicatul roșu din Constanța a organizat în cadrul cîtorva adunări o grevă comună a lucrătorilor de la atelierele serviciului maritim, uzina de electricitate, stația de petrol, precum și a lucrătorilor de la silozuri⁶.

¹ „Oltenia socialistă”, Tr. Severin, 30 octombrie 1919.

² *Ibidem*, 7 noiembrie 1919.

³ Vezi „Gazeta meseriașilor”, Brăila-Galați, 10 noiembrie 1919.

⁴ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar 755/5, fila 1.

⁵ „Gazeta meseriașilor”, Brăila-Galați, 10 noiembrie 1919.

⁶ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, dosar special 2921, vol. I, fila 0035.

Greva a început în ziua de 18 noiembrie, după ce cu o zi înainte conducătorii sindicatului roșu, de comun acord cu delegații muncitorilor, au constituit comitetul executiv al grevei și au hotărât să nu reia lucrul pînă cînd direcția portului nu va aproba plata integrală a salariului sporit cu 6,0 %, garantarea timpului de lucru de 44 ore săptămînal și reducerea amenzilor aplicate muncitorilor și marinarilor ¹.

Grevei muncitorilor din Constanța i-au urmat o serie de acțiuni revendicative ale lucrătorilor din porturi, acțiuni care prin amploarea lor au stîrnit un larg ecou în rîndurile muncitorimii din întreaga țară. Se relevă prin răsunetul și forța lor mobilizatoare grevele însoțite de intrunirile muncitorilor ceferiști, tîmplari, croitori și cizmari din Constanța ² și Tr. Severin ³, organizate cu prilejul împlinirii unui an de la represiunea sîngeroasă din 13 decembrie 1918, ordonată de guvernul burghezo-moșieresc împotriva demonstrației pașnice a muncitorimii din București.

Cu prilejul comemorării acestei zile — cu care ocazie participanții la manifestații cereau: ridicarea tuturor legilor excepționale elaborate în timpul războiului, demobilizarea imediată, ridicarea stării de asediu, a cenzurii și curților marțiale, restabilirea păcii între popoare etc. ⁴ — a izbucnit și greva docherilor din Brăila. Ea n-a încetat decît după ce administrația docurilor a satisfăcut în întregime revendicările economice ale greviștilor ⁵.

Spre sfîrșitul anului 1919, considerat pe drept cuvînt anul grevelor și demonstrațiilor, mișcarea muncitorească din porturi, ca și în restul țării tinde să ia un avînt din ce în ce mai mare.

De-a lungul întregii perioade care a urmat pînă la izbucnirea grevei generale din 1920, ea s-a dezvoltat pe o linie ascendentă, răscolind adînc mase largi de muncitori și atrăgînd pe făgașul luptei revoluționare chiar și acele elemente muncitorești înapoiate din punct de vedere politic. Factorul care în ultima instanță determina cea mai mare parte a muncitorimii să se ridice foarte adesea, unită și solidară împotriva claselor dominante era situația sa materială și culturală deplorabilă. La începutul anului 1920, situația materială a muncitorimii se înrăutățește și mai mult. Pentru caracterizarea, fie și în linii generale a acestei situații este concludentă raportarea salariului mediu zilnic al unui muncitor din port la prețurile unor articole de primă necesitate.

Potrivit cifrelor oficiale, media zilnică a salariului cuvenit unui muncitor la începutul anului 1920 varia de la un port la altul după cum urmează: Brăila — 14,30 lei; Galați — 16,90 lei; Constanța — 15,75 lei; Tr. Severin — 8,72 lei; Giurgiu — 9,53 lei; Cernavodă — 13,70 lei; Călărași — 6,50 lei ⁶. Este ușor de înțeles că un asemenea salariu — redus pentru femeile muncitoare cu 20 % ⁷, — nu putea acoperi nici măcar

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, dosar special 2921, vol. 1, fila 0035,

² „Socialismul” nr. 4 din 1920, p. 3.

³ *Ibidem*, 2 ianuarie 1920, p. 2.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., dosar nr. 2921, vol. I, fila 0037.

⁶ „Buletinul muncii”, an I, 5(8), 1920—1921, p. 250.

⁷ *Ibidem*.

cheltuielile reclamate de procurarea principalelor alimente a căror prețuri în această perioadă se ridicaseră pînă la 40 lei kg de zahăr¹, 12 lei kg pește², 12 lei kg de carne, 24 lei kg de mezeluri, 24 lei kg de untură³. Alimentele de primă necesitate nu numai că se scumpeau în permanentă, dar de cele mai multe ori lipseau cu desăvîrșire. Lipsa lor devenise deosebit de acută încă de la sfîrșitul anului 1919, cînd „Gazeta meseriașilor” din Brăila-Galați, scria cu amară ironie : „Materialicește o ducem perfect de bine. Ne lipsește carnea, pîinea, peștele, zarzavaturile, ouăle, laptele etc. Iar ce se găsește trebuie să fii gras la pungă, altfel rabzi cu nemiluita de foame. . . Am fi înțeles să ne lipsească pietre scumpe, aurul și luxul extravagant dar nu pîinea zilnică, hrana de căpetenie a populației”⁴. O situație asemănătoare înțîlnim și în portul Constanța despre care șeful serviciului tehnic al municipiului scria într-un raport întocmit la 21 ianuarie 1920 : „Orașul se află într-o stare dezastruoasă. . . el suferă privind transportul de grîu, lemne, apă etc. . . iar maladiile ne amenință, din toate părțile”⁵. Situația lucrătorilor și funcționarilor din Constanța ca și din alte porturi s-a agravat în urma hotărîrii guvernului burghezo-moșieresc din februarie 1920 prin care se reduceau în măsură considerabilă indemnizațiile de scumpețe și de chirie plătite pînă atunci⁶. O serie de alte măsuri luate de guvernul burghezo-moșieresc în dauna maselor muncitoare constituiau mărturia dezorganizării din ce în ce mai accentuate care cuprinsese viața economică a țării. Atît de mult se adîncise dezorganizarea vieții economice la începutul anului 1920, încît nici cercurile conducătoare nu mai puteau s-o treacă sub tăcere. Averscu, noul șef al guvernului instalat în martie 1920, nemaiputînd ascunde situația din țară o caracteriza astfel : „Vîrtejul uriașului război din care am ieșit a lăsat în urma lui răni adînci în organismul nostru obștesc. . . Sînt județe în care întinderi mari de pămînt din cele mai roditoare s-au transformat în păduri de mărăcini. Activitatea industrială a țării este cu desăvîrșire zdruncinată din cauza devastărilor și a neputinței de a împlini lipsurile”⁷.

Pentru a sili cercurile conducătoare să renunțe la aplicarea măsurilor de spoliere a celor ce muncesc și pentru a-și îmbunătăți astfel condițiile de viață, un număr tot mai mare de muncitori se orientau spre organizațiile de luptă revoluționare. Creșterea neîncetată a numărului aderenților la mișcarea revoluționară era rodul muncii neobosite desfășurate de către grupurile comuniste și elementele de stînga din partidul socialist printre masele de muncitori neorganizați.

Sub conducerea elementelor revoluționare din partidul socialist și a sindicatelor roșii a căror forță numerică și influență politică sporiseră considerabil la începutul anului 1920, muncitorii din porturi au trecut la organizarea unor noi și puternice acțiuni revendicative.

¹ „Adevărul brăileșilor”, Brăila, 2 mai 1920.

² Arhivele statului, filiala Tulcea, fond. Poliției, pachet 19, dosar 13.

³ Arhivele statului, filiala Constanța, fond Primărie, pach. 7/1920.

⁴ „Gazeta meseriașilor”, Brăila-Galați, 1 decembrie 1919.

⁵ Arhivele statului, filiala Constanța, fond Primărie, pachet 10, dosar 13/1920.

⁶ Loc. cit.

⁷ „Îndreptarea Brăilei”, 29 martie 1920.

În primele luni ale anului 1920, în porturile Brăila, Galați, Tr. Severin ¹ au loc o serie de întruniri la care mii de participanți, pe lângă satisfacerea revendicărilor de ordin economic, au cerut ca și majoritatea muncitorilor din întreaga țară afilierea partidului socialist la Internaționala a III-a Comunistă. Această cerință, care avea să figureze tot mai frecvent pe ordinea de zi a diferitelor consfățuri muncitorești, era susținută de un număr din ce în ce mai mare de muncitori.

Deseori la adunările lor muncitorii afirmau cu tărie hotărîrea de a impune autorităților prin forță satisfacerea revendicărilor. Așa de pildă cu prilejul adunării din 8 februarie 1920 la care hamalii și căruțașii brăileni s-au consfătuit în vederea întocmirii unui memoriu prin care să se ceară Camerei de comerț, căpităniei portului și administrației docurilor, majorarea prețului muncii efectuate, un lucrător morar a arătat în cuvîntarea sa că în cazul în care memoriul va fi respins „să se treacă la lupte și la baricade de stradă” ². Consfătuirea a ales și trimis totodată la Galați o delegație cu scopul de a pregăti muncitorii de acolo în vederea solidarizării lor cu o eventuală acțiune a hamalilor și căruțașilor brăileni.

După această consfătuire, frămîntările în rîndul muncitorilor continuă cu și mai mare intensitate. În ciuda nenumăratelor măsuri luate de siguranță și a manevrelor întreprinse de organizația diversionistă „Fiii apărători ai patriei”, syndicatele roșii din Brăila au reușit să organizeze la sfîrșitul lunii februarie o grandioasă demonstrație de stradă la care au participat aproape zece mii de muncitori din toate întreprinderile ³. Manifestația a fost o afirmare strălucită a forțelor de care dispunea muncitorimea brăileană, o afirmare a spiritului său de solidaritate. Ea s-a desfășurat sub lozincile „Trăiască revoluția socială ! Trăiască Internaționala III-a ! Trăiască Rusia Comunistă !” ⁴.

Agitații puternice s-au înregistrat în cursul lunii februarie printre muncitorii din Tr. Severin. Principalele lor revendicări erau ca și ale lucrătorilor din alte centre muncitorești : majorarea salariilor, încetarea repressiunii împotriva elementelor revoluționare și înlăturarea oricăror restricții privind dreptul de organizare al muncitorilor. Nevoia satisfacerii acestor revendicări a determinat pe lucrătorii ceferiști din Tr. Severin, cărora li s-au alăturat cei de la șantierul naval, să declare în ziua de 19 februarie 1920 o grevă de protest. Acțiunea lor a exercitat o adîncă influență asupra spiritului de luptă al muncitorilor din celelalte întreprinderi, creînd astfel o stare de spirit de natură să îngrijoreze autoritățile. Toate acestea vedeau limpede că guvernării nu mai puteau conduce servindu-se de vechile metode.

Într-un raport asupra grevei care izbucnise, primul procuror al județului Mehedinți, arăta că „toți greviștii fac parte din sindicatul socialist. Din cercetări s-a constatat că aceștia lucrează la „proclamarea revolu-

¹ „Chemarea”, 2 februarie 1920, p. 2.

² V. Mihăiescu, *Istoricul mișcărilor muncitorești din portul Brăila*, 1930, p. 69.

³ *Ibidem*.

⁴ *Ibidem*, p. 70.

ției..."¹. În același raport, apreciind situația creată în oraș el arăta : „Atmosfera este foarte încărcată și nu este exclusă o manifestare a acestor elemente anarhice”² (e vorba de elementele revoluționare — I.O.).

În plin avânt de luptă se găseau în această perioadă și muncitorii din Giurgiu, din a căror acțiuni se relevă greva declarată la 16 martie de către personalul de la Arsenalul serviciului hidraulic. Organizată ca un răspuns la refuzul Direcției de a aproba majorarea salariilor, greva s-a extins cu repeziciune, atrăgând în luptă și alte categorii de muncitori care cereau insistent transformarea acțiunii lor în grevă generală³.

Curînd după greva muncitorilor de la Arsenalul serviciului hidraulic a izbucnit și greva personalului Primăriei din Giurgiu, care n-a încetat decît după ce consiliul municipal a recunoscut justetea cererii greviștilor de a li se plăti fără întîrziere nu numai salariul neîncasat pe ultimele patru luni, dar și majorarea lui pe viitor⁴.

Pe linia dezvoltării sale ascendente, mișcarea muncitorilor din porturi a cunoscut începînd din luna aprilie 1920 și pînă în ajunul grevei generale din octombrie cîteva momente care marchează ridicarea pe o treaptă superioară a luptelor duse de proletariat împotriva burgheziei. Caracteristic pentru luptele muncitorești în aceste etape este durata neobișnuit de lungă a acțiunilor întreprinse, nivelul superior de organizare a participanților la aceste acțiuni, amploarea lor mult mai mare în comparație cu proporțiile atinse de acțiunile muncitorești în perioada anterioară, precum și înscrierea tot mai frecventă printre cerințele muncitorilor a unor revendicări de ordin politic.

Accentuarea acestor trăsături ale mișcării muncitorești din porturi și o dată cu ea creșterea combativității muncitorilor atrași în luptă s-au reliefat puternic în timpul grevei ceferiștilor care a durat din 18 aprilie pînă în 7 iunie 1920 și cu care s-au solidarizat marea majoritate a muncitorilor din porturi și transporturile pe apă⁵.

Cauza imediată a declanșării acestei acțiuni de mari proporții rezidă în respingerea de către autorități a celor două memorii în care muncitorii cereau : majorarea salariilor, ziua de muncă de opt ore, concedii de odihnă, reintegrarea în serviciu a celor rămași în teritoriu ocupat, recunoașterea delegațiilor muncitorești pentru soluționarea conflictelor de muncă etc.⁶.

Izbucnită în Capitală, greva a cuprins în numai cîteva zile muncitorimea din toate centrele feroviare, precum și din toate porturile Romîniei. Ceea ce a făcut ca ecoul declanșării grevei ceferiștilor din București să se resimtă neîntîrziat în rîndurile muncitorilor din porturi, a fost situația extrem de grea în care se găsea muncitorimea de aici în această perioadă. Acțiunea de solidarizare a muncitorilor din porturi cu greva ceferiștilor

¹ Arhivele statului, fil. Tr. Severin, fond M.A.I., dos. 255/1920.

² Loc. cit.

³ Arhiva centr. a Inst. de ist. a part., dos. 751, fond 5, fila 41.

⁴ Loc. cit., fila 78.

⁵ „Analele Institutului de istorie a partidului”, 1960, nr. 3, p. 115.

⁶ Loc. cit., p. 117—120.

din aprilie-iunie 1920 s-a produs sub forma unui proces ce a durat tot timpul grevei, proces în cadrul căruia intrarea în grevă a lucrătorilor dintr-un anumit număr de întreprinderi alterna cu reluarea lucrului de către muncitorii altei serii de întreprinderi.

Printre primii muncitori din porturi care s-au alăturat grevei cefe-riștilor au fost lucrătorii de pe Șantierul serviciului hidraulic din Giurgiu. Ei au intrat în grevă la 20 aprilie 1920 și n-au reluat lucrul decît după patru zile, cînd direcția șantierului a comunicat că acceptă satisfacerea integrală a revendicărilor ¹.

A doua zi au intrat în luptă și muncitorii atelierelor C.F.R. din Galați, urmați de docheri ². Despre această acțiune de solidarizare a muncitorilor gălățeni, chiar și ziarele burgheze, contrar tendinței lor de a trece sub tăcere luptele proletariatului, atunci cînd nu se încumetau să le falsifice, au făcut ample relatări.

Ziarul „Universul” arăta de pildă că „lucrătorii mecanici de la docurile din Galați și anume cei de la ateliere și silozurile docurilor plutitoare, de la coloana casa de moșii și cei de la dragaj, au declarat grevă în semn de solidaritate cu greviștii de la atelierele și depoul C.F.R. din localitate, însușindu-și în total revendicările formulate de cei din urmă” ³.

O dată cu ceferiștii și docherii din Galați au intrat în grevă o mare parte a muncitorilor din Constanța. Pătrunși de un adînc spirit de solidaritate proletară, ei părăseau lucrul în grupuri compacte, hotărîți să nu înceteze lupta pînă cînd nu le vor fi satisfăcute revendicările înscrise în memoriu.

Dominați de o asemenea stare de spirit în tot cursul zilei de 21 aprilie au declarat grevă pe rînd lucrătorii de la uzina electrică, atelierele silozurilor și marinei, stațiunea de petrol, cei de la atelierele portului, precum și acei care lucrau la întreținerea căilor ferate ⁴.

Valul grevelor de solidaritate se întindea cu repeziciune, atrăgînd în luptă noi mase de muncitori.

✓ După intense frămîntări, muncitorii de la docurile și uzina electrică din Brăila ⁵ și o dată cu ei ceferiștii din porturile Constanța ⁶ și Giurgiu ⁷ au declarat în ziua de 24 aprilie o grevă în semn de solidarizare cu acțiunea celor din București.

Pînă la sfîrșitul lunii aprilie au mai intrat în grevă muncitorii de pe remorcherile marinei comerciale din Brăila ⁸ și Cernavodă ⁹, hamalii din

¹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului de pe lîngă C.C. al P.M.R., fond 5, dosar 751, fila 108.

² Loc. cit., dosar nr. 198/2921, vol. I, fila 99.

³ „Universul”, 23 aprilie 1920, p. 1.

⁴ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, dosar nr. 7756, partea a II-a, fila 8.

⁵ Loc. cit., fila 12.

⁶ Arhivele statului, fond M.A.I., dosar 237/1920, fila 1.

⁷ „Dimineața”, 25 aprilie 1920, p. 1.

⁸ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, dosar nr. 40198/2921, vol. I, fila 129-134.

⁹ Arhivele statului, fond M.A.I., dosar 237/1920, fila 2.

portul Constanța¹, muncitorii de la Șantierul serviciului hidraulic și cei de la Fabrica de zahăr din Giurgiu², muncitorii de la Șantierul naval din Tr. Severin³, precum și lucrătorii tipografi din Tr. Măgurele⁴.

E demn de remarcat faptul că o mare parte a grevelor declarate în semn de solidarizare cu acțiunea ceferiștilor s-a încheiat fie cu satisfacerea parțială, fie cu satisfacerea integrală a revendicărilor muncitorilor. Aceste succese constituie fără îndoială rezultatul direct al presiunii puternice pe care amploarea mișcării muncitorești, în creștere, o exercita asupra claselor exploatare.

Dar cu cât mișcarea muncitorească lua proporții mai mari, iar proletariatul încadrat într-un larg front de luptă devenea mai unit și mai solidar, cu atât măsurile represive luate de organele statului burghezo-moșieresc deveneau mai aspre. Urmărind să înăbușe avântul mișcării muncitorești și să-și mențină propriile sale poziții serios subminate, burghezia și moșierimea au început să apeleze din ce în ce mai frecvent la armată. Pe baza unui decret-lege din 20 aprilie 1920, Ministerul de Război era autorizat „să pună la dispoziția autorităților civile a întreprinderilor și societăților... elemente ale armatei, fie constituite în unități, fie numai cadre, materiale etc... În caz de necesitate, se spune mai departe în decret, ministerul de război este autorizat a pune sub regim militar stabilimentele și instituțiile aparținând statului și a căror funcționare neregulată ar vătăma economia generală a țării sau viața normală a populației”⁵. Dincolo de limbajul său aparent inofensiv, acest decret ascundea ordinul cercurilor conducătoare de a intensifica militarizarea vieții economice a țării, instalând în fiecare întreprindere comandanți militari care la nevoie să înăbușe cu forța armată orice luptă a proletariatului. Cu alte cuvinte, prin acest decret cercurile burghezo-moșierești legiferau teroarea în țară, încălcând astfel prevederile formale înscrise în propria lor constituție. Potrivit acestei legi antimuncitorești precum și a altor dispoziții nu mai puțin reacționare, Ministerul de Război era autorizat ca pe baza unui ordin de mobilizare să aducă la lucru în mod forțat muncitorii, iar în caz de nesupunere să-i defere curților marțiale spre a fi judecați și condamnați conform codului justiției militare. Sub ocrotirea unor atare dispoziții, direcțiile întreprinderilor, șantierelor sau porturilor recurgeau adesea în timpul grevelor la ajutorul armatei care dacă nu reușea să constrângă pe muncitori să reia lucrul — ceea ce nu rareori se întâmpla — trimitea în întreprinderile respective soldați spre a fi folosiți vremelnic pentru efectuarea anumitor servicii.

Astfel, la cererea Serviciului porturilor maritime din Constanța au fost siliți să reia lucrul, pe baza unui ordin de mobilizare, muncitorii uzinei electrice care la 21 aprilie 1920 intraseră în grevă⁶. Încercarea corpului 5

¹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, fond 5, dosar nr. 751, fila 122.

² Loc. cit., dosar nr. 40198/2921, vol. I, fila 114.

³ „Cuvîntul socialist”, Tr. Severin, 12 mai 1920.

⁴ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, dosar 2921, vol. I, fila 135.

⁵ Loc. cit., dosar 43032, fila 1.

⁶ Loc. cit., dosar nr. 7755, fila 1.

armată de a mobiliza la lucru personalul marinei comerciale aflat în grevă a eșuat. Aceasta o arată clar Serviciul maritim din Constanța, care la 24 aprilie înștiința Direcția generală a porturilor că „nu mai poate fi mobilizat acel personal”¹.

La 28 aprilie 1920 se aduce la cunoștință tuturor greviștilor din Constanța că „sînt invitați a se prezenta imediat la serviciu, cunoscînd că cei care nu se vor conforma acestui ordin vor fi mobilizați în măsura trebuințelor serviciului”². În unele întreprinderi, comandanții militari procedau la întocmirea tabelelor de mobilizare a muncitorilor din primul moment al izbucnirii grevei, iar acolo unde acțiunea căpăta amploare se aduceau imediat forțe militare sub pretextul restabilirii așa-numitei ordine. Așa de exemplu, cu prilejul declarării grevei din 29 aprilie a lucrătorilor de la Șantierul serviciului hidraulic din Giurgiu „au fost introduse pe șantier numeroase patrulare militare”³ cu scopul de a intimida pe greviști și de a aresta pe conducătorii lor. Pentru a preîntîmpina declanșarea unei eventuale acțiuni a muncitorilor, direcția Șantierului naval din Tr. Severin se adresa comandantului diviziei I, pentru ca acesta să pregătească un număr de aproximativ 30 de soldați care conform adresei „să stea undeva prin apropiere să-i avem la îndemînă în orice moment”⁴. La ajutorul armatei a recurs și Serviciul porturilor maritime din Constanța care pentru a face față unor necesități cerea să i se trimită „urgent măcar 20 de soldați”⁵.

Cereri similare erau adresate corpurilor de armată și în alte porturi de către direcțiile întreprinderilor, ai căror muncitori se aflau în grevă sau pregăteau dezlănțuirea ei. Cu toate presiunile și amenințările comandanților militari, cu toată lipsa mijloacelor de trai, marea majoritate a muncitorilor greviști nu se reîntorceau la lucru pînă cînd nu li se satisfăceau revendicările.

Lipsurile materiale, amenințările, șicanele de tot felul, teroarea exercitată cu sălbăticie de organele statului burghezo-moșieresc, ca și trădarea liderilor socialiști de dreapta, creau condiții grele de dezvoltare mișcării muncitorilor. Acești factori însă n-au fost capabili nu numai să înfrîngă, dar nici măcar să slăbească spiritul de luptă al proletariatului.

În pofida tuturor impedimentelor, muncitorii au continuat cu și mai mult avînt lupta împotriva asupririi și exploatării capitaliste.

Prin organizarea unei noi serii de întruniri, manifestații și greve, ei își afirmau tot mai hotărît solidaritatea cu acțiunea celor aflați deja în luptă. Cu prilejul zilei de 1 Mai au avut loc în porturile Brăila, Galați, Constanța, Giurgiu mari întruniri și mitinguri, urmate de impunătoare demonstrații la care au participat zeci de mii de muncitori. O grandioasă

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, dosar nr. 7756, partea a II-a, fila 14.

² Loc. cit., fila 10.

³ Loc. cit., dosar nr. 40198/2921, vol. I, fila 114.

⁴ Arhivele statului Tr. Severin, fond Direcția generală a porturilor navale din Tr. Severin, dosar nr. 45/1920, nenumerotat.

⁵ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, dosar nr. 7756, partea a II-a, fila 57.

manifestație a fost organizată la Tr. Severin de către elementele socialiste de stînga. Ea a reunit — după cum relatează ziarul „Cuvîntul socialist”, „o mulțime imensă”¹, deoarece „toată muncitorimea organizată și conștientă a răspuns la apelul de a părăsi fabricile, atelierele și ogoarele”². Deși atacate cu focuri de armă de către armata adusă în acest scop, lungile coloane de manifestanți din rîndurile cărora au căzut mulți răniți au reușit să dejoace planurile provocatoare ale prefectului. Exprîmînd hotărîrea de luptă a muncitorilor și totodată indignarea lor față de samavolniciile autorităților, organul secției din Mehedinți a partidului socialist scria: „Războiul de clasă continuă... La teroarea albă să răspundem prin teroare roșie. Mai bine moarte decît sclavie”³.

Paralel cu întrunirile și mitingurile de protest în cursul lunii mai 1920 au mai fost declarate noi greve de către muncitorii hamali din portul Călărași⁴, împiegații și meseriașii din Sulina⁵, precum și marinarii de pe șlepurile și remorcherile acostate în portul Giurgiu⁶.

Întrucît marinarilor din Giurgiu le-au fost satisfăcute revendicările formulate, muncitorii din porturile Tr. Severin, Oltenița și Tr. Măgurele, n-au mai declarat grevă de solidaritate, așa cum fusese stabilit în prealabil⁷.

Pînă la sfîrșitul lunii mai agitațiile și luptele muncitorilor din porturi, dezlănțuite în timpul grevei ceferiștilor începută la 18 aprilie, au continuat să păstreze un caracter ofensiv. O dată cu venirea lunii iunie începe deja printre greviști să fie discutată tot mai mult problema condițiilor și modului în care să se reia lucrul. Ideea dominantă în cadrul acestor discuții, idee de care s-au călăuzit greviștii în acțiunile lor ulterioare, era ca muncitorii să nu accepte să se reîntoarcă la muncă supuși, cu capetele plecate așa cum ar fi dorit patronii. Ci dimpotrivă, rămîinînd mai departe solidari, să lupte nu numai pentru menținerea revendicărilor cucerite, ci și pentru cucerirea de noi revendicări.

Pregătirile intense ale muncitorilor de a rezista ofensivei cercurilor conducătoare și de a nu relua lucrul în condițiile dictate de aceștia a silit guvernul să accepte tratative cu reprezentanții muncitorimii. Referindu-se la cauzele care au determinat guvernul să înceapă tratativele, ziarul „Socialismul” scria în numărul său din 4 iunie următoarele: „În fața solidarității muncitorești guvernul s-a hotărît să cedeze din încăpăținarea sa. Delegațiunei care s-a prezentat după mitingul de ieri, primul ministru i-a răspuns că acceptă tratative «sub rezerva începerii lucrului de către muncitori»”⁸.

În continuare ziarul subliniază și mai mult aceeași idee astfel: „Solidaritatea proletariatului român a adus pe stăpînitori la realitate. Depinde de sinceritatea promisiunilor de tratative și de modul cum vor lucra comi-

¹ „Cuvîntul socialist”, Tr. Severin, 12 mai 1920.

² *Ibidem*.

³ *Ibidem*.

⁴ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, dosar nr. 43032, fila 100.

⁵ Loc. cit., dosar 753, fond 5, fila 45.

⁶ Loc. cit., fila 126.

⁷ Loc. cit.

⁸ „Socialismul”, 4 iunie 1920, p. 4.

siunile pentru ca, armistițiul propus de d. general Averescu (cuvîntul e al d-sale) să aducă aplanarea conflictului de muncă complicat prin atitudinea guvernului d-sale”¹.

După încheierea la 6 iunie 1920 a acordului privind reluarea lucrului, guvernul încerca să ascundă capitularea sa anunțînd printr-o decizie că „reluarea muncii în fabricile și atelierelor de stat... nu înseamnă victorie pentru unii și înfrîngere pentru alții”².

În aceeași decizie se arată totodată că se interzice în cuprinsul fabricilor și atelierelor „manifestațiuni cu caracter politic”³.

Îgnorînd această dispoziție a guvernului, muncitorii cu toate lipsurile pe care le sufereau, au continuat să se organizeze pentru a-și apăra drepturile. În ziua de 6 iunie greviștii din Tr. Severin s-au întrunit spre a discuta condițiile de reluarea lucrului. La această întrunire, oratorii au arătat că în eventualitatea încercării de a li se impune condiții inacceptabile să pornească din nou la acțiune, de astădată împreună cu țărănimea și chiar cu armata cu care urma să stabilească legături „așa cum s-au petrecut lucrurile în Rusia”⁴. Primind din partea muncitorilor din transporturi înștiințarea că guvernul a promis că va plăti zilele de grevă și că va asigura aprovizionarea muncitorilor, greviștii hotărâsc să reia lucrul⁵. Reluarea lucrului de către greviști este astfel relatată în ziarul „Cuvîntul socialist”: „După 7 săptămîni de luptă muncitorimea din Severin de la gară și șantier a înfrînt cerbicia stăpînilor lacomi și venali. În frunte cu muzica șantierului naval și cu drapelul roșu muncitorimea a intrat în corpore cu fruntea sus în ziua de 9 iunie în atelierelor lăsate pustii arătînd că conștiința clasei proletare este de neînvins. Solidaritatea muncitorească din întreaga țară pentru ultima dată arată tuturor rătăciților galbeni⁶ că forța și dreptatea nu se găsește decît sub cutele drapelului roșu, și că datoria lor este de a veni alături de cei organizați în syndicate socialiste spre a putea și ei cîștiga dreptul la viață”⁷.

Hotărînd de asemenea să înceteze greva, muncitorii din Constanța s-au întrunit în ziua de 5 iunie la sediul sindicatului de unde, încolonați, purtînd drapele roșii și intonînd cîntece socialiste, au pornit spre ateliere și fabrici. Oprindu-se în fața fiecărei întreprinderi, coloanele de muncitori se adresau prin delegații lor, conducerii întreprinderilor, cerîndu-le repri-mirea la lucru a tuturor greviștilor destituiți⁸. Privitor la fermitatea pe care au manifestat-o demonstrații din Constanța în ajunul reluării lucrului Buletinul informativ din 5—12 iunie scria că muncitorii „par a fi hotărîți să nu reia lucrul pînă nu vor fi primiți și cei destituiți”⁹. Greva a încetat

¹ „Socialismul”, 4 iunie 1920, p. 4.

² „Evenimentul”, 12 iunie 1920, p. 1.

³ *Ibidem*.

⁴ Arhivele statului, filiala Tr. Severin, fond 5, dosar 763, filă 6—8.

⁵ Loc. cit., filă 8.

⁶ Ziarul se adresează acelor elemente din rîndurile muncitorilor care înduși în eroare de către patroni încă mai continuau să rămînă membri ai sindicatelor galbene.

⁷ „Cuvîntul socialist”, Tr. Severin, 10 iunie 1920.

⁸ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, fond 5, dosar 763, filă 17.

⁹ Loc. cit., („Buletinul informativ”, 5—12 iunie 1920).

la 7 iunie 1920 ca urmare a promisiunii că după reluarea lucrului revendicările vor fi examinate și satisfăcute ¹.

Problema adoptării unei atitudini ferme în legătură cu chestiunea condițiilor privind reluarea lucrului a făcut obiectul unor aprinse discuții printre muncitorii din Giurgiu. În urma unor atare discuții și frământări greviștii din Giurgiu s-au întrunit în ziua de 13 iunie în sala clubului socialist unde au hotărât ca începând cu ziua următoare să înceteze greva care dura de 6 săptămâni ². A doua zi însă fiind informați că direcția șantierului hidraulic sub pretextul preîntâmpinării unei eventuale dezordini a dispus supravegherea pe viitor a muncitorilor de către o gardă militară, greviștii au refuzat să reia lucrul ³. Ei nu s-au prezentat la șantier decât în ziua de 18 iunie când au obținut nu numai îndepărtarea gărzii militare, dar și asigurarea că nici un muncitor nu va mai fi folosit așa cum intenționa inginerul șef la o altă muncă în afara specialității sale ⁴.

Aceeași dârzenie în lupta pentru apărarea drepturilor muncitorești a dovedit cu prilejul reluării lucrului marea majoritate a greviștilor și în alte porturi.

Ei însă au avut de înfruntat pe lângă represiunea exercitată de organele statului burghezo-moșieresc și acțiunile diversioniste dezorganizatoare întreprinse de syndicatele galbene. Aceste syndicate au încercat să se folosească de perioada conflictelor ce s-au ivit în legătură cu reluarea lucrului de către greviști, ca de un moment prielnic pentru coruperea muncitorilor înapoiți din punct de vedere politic spre a-i îndepărta de syndicatele roșii și slăbi astfel forța muncitorimii organizate. În acest scop liderii syndicatelor galbene încercau să înfățișeze în mod denaturat rolul syndicatelor roșii, învinuindu-le de starea mizerabilă a muncitorilor.

Sindicatul „național” de la atelierele și depoul C.F.R. Galați, urmărind să provoace nemulțumirea muncitorilor și să-i ridice împotriva organizației lor revoluționare, amenința cu părăsirea lucrului în cazul că direcția va consimți să plătească lucrătorilor membri ai sindicatului roșu salariul pentru zilele cât au stat în grevă ⁵.

În alte porturi, ca de pildă Tr. Severin, liderii sindicatului galben au încercat să speculeze nemulțumirile muncitorilor provocate de faptul că direcțiile întreprinderilor refuzau plata salariului pentru zilele cât lucrătorii au fost în grevă. În acest scop, galbenii îndemnau pe muncitori să părăsească syndicatele roșii dacă nu pot obține satisfacerea acestei revendicări ⁶. Nu rareori syndicatele galbene pentru a atrage de partea lor pe muncitorii lipsiți de o justă orientare politică, le promiteau acestora în mod demagogic îmbunătățirea condițiilor de trai.

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, fond 5, dosar 763, fila 17, („Buletinul informativ”, 5—12 iunie 1920).

² Loc. cit., dosar special 2921, vol. I, fila 169.

³ Loc. cit., fila 153.

⁴ Loc. cit., fila 156.

⁵ Loc. cit., dosar 763, fond 5 numerotat.

⁶ Arhiva statului, filiala Tr. Severin, fond Direcția generală a porturilor și transporturilor pe apă, 1920, nr. 38—46, pach. 122, 45.

O asemenea încercare a făcut sindicatul „național” din Giurgiu care pentru a ademeni pe muncitori le-a promis în schimbul părăsirii sindicatului roșu asigurarea aprovizionării cu alimente și mărfuri ieftine ¹.

Acțiunile întreprinse de syndicatele „naționale” cu scopul de a introduce spiritul oportunist, dezorganizator în syndicatele roșii, n-au dat rezultatul scontat. Ele au fost demascate și respinse de marea majoritate a muncitorilor care și-au strins rîndurile în jurul organizațiilor revoluționare, consolidându-le și mai mult. Temîndu-se de combativitatea crescîndă a muncitorimii, guvernul Averescu ia o serie de măsuri represive împotriva oricărei acțiuni de protest a lucrătorilor.

Din dispoziția guvernului, Ministerul Lucrărilor Publice a dat în ziua de 14 iunie 1920 o ordonanță prin care făcea cunoscut tuturor muncitorilor că „manifestările de orice natură și sub orice formă fie colective fie chiar numai individuale sînt cu desăvîrșire oprite în incinta fabricii. Lucrătorii care se vor face vinovați de nerespectarea acestei dispozițiuni vor fi îndepărtați imediat din fabrică pe baza unui proces verbal semnat de directorul fabricii, ofițerul delegat al comandamentului militar și șeful serviciului respectiv” ². În aceeași lună, Averescu dă o nouă dispoziție prin care ordona să se dizolve imediat syndicatele funcționarilor publici înființate la cîteva departamente printre care și la Ministerul Afacerilor Interne, sub motivul că acțiunea acestor syndicate „conține în ea — după expresia lui Averescu — germeul anarhiei tocmai în sferile în care spiritul de ordine trebuie respectat cu cea mai mare sfințenie” ³. Dar valul luptelor revoluționare în plină creștere era prea mare pentru a mai putea fi oprit de vreo măsură a statului burghezo-moșieresc, să se transforme în grevă generală.

Prin porturi a început să se intensifice propaganda în vederea unei acțiuni comune a tuturor muncitorilor împotriva exploatării capitaliste și pentru apărarea Rusiei Sovietice. În acest scop, syndicatele roșii din Galați au organizat la începutul lunii iunie și o tipografie pentru tipărirea de manifeste ce urmau a se distribui atît printre muncitorii cît și printre soldații din cazărmile garnizoanelor Brăila și Galați ⁴.

Tot în scopul mobilizării la luptă unită a muncitorilor a fost organizată pentru ziua de 27 iunie la Galați o conferință generală a tuturor lucrătorilor din porturile dunărene, conferință a cărei convocare a fost împiedicată de autorități ⁵. În celelalte porturi ca Brăila, Constanța, Tr. Severin elementele revoluționare răspîndeau aproape în fiecare zi pe străzi și prin întreprinderi manifeste care chemau muncitorii la luptă pentru obținerea unor condiții de viață mai bune.

Efectul acestei intense propagande s-a reflectat în organizarea unui întreg șir de întruniri și acțiuni greviste, în creșterea spiritului de solidaritate a muncitorilor.

¹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, dosar 751, fond 5, fila 169.

² Loc. cit., dosar nr. 7756, partea a II-a, fila 96.

³ Arhivele statului, fond M.A.I., dosar 125, fila 24.

⁴ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, fond 5, dosar 763, fila 124.

⁵ Loc. cit., dosar nr. 763, fila 47.

La sfârșitul lunii iunie a izbucnit greva lucrătorilor de la moara Izbinda din Galați ¹, iar la începutul lunii următoare au intrat în grevă și muncitorii atelierelor C.E.D. din Tulcea ².

O amplasare deosebită a avut greva generală a funcționarilor de la P.T.T., care cu excepția unor scurte întreruperi a durat din 9 iulie până la începutul lunii august 1920 ³. Asupra cauzelor care au dus la declararea grevei generale de către funcționarii de la poștă „Telegraful” dădea într-unul din articolele sale adresat funcționarilor poștali din provincie următoarele lămuriri: „Am declarat deci greva generală, a întregului corp telegrafo-poștal pentru că nu mai înțelegem să continuăm a trăi o viață mai mult decât mizerabilă” ⁴. Mai departe, apelul către funcționarii poștali din provincie continuă: „Colegii voștri din capitală profund convinși de dreptele cereri au hotărât să ducă lupta cu orice preț până la sfârșit. Ne adresăm și vouă camarazi din provincie și vă cerem tot concursul; printr-o solidaritate indestructibilă și dreptatea cauzei noastre, cu voința și ajutorul vostru vom triumfa” ⁵. La apelul Comitetului Central al Sindicatului profesional P.T.T. personalul de la poștă și telegraf din porturi a răspuns prin părăsirea lucrului. Chiar în ziua de 9 iulie au declarat grevă funcționarii de la poșta din Galați ⁶. În aceeași zi sindicatele locale, conform indicațiilor primite de la Comitetul General al Sindicatelor a luat măsurile necesare pentru preîntâmpinarea unor eventuale încercări de spargere a grevei și pentru întărirea conspirativității.

La 12 iulie au aderat la grevă și funcționarii de la poșta din Tr. Severin ⁷, iar cu două zile mai târziu funcționarii de la poșta din Giurgiu ⁸. În zilele următoare au intrat în grevă rînd pe rînd și funcționarii poștali din celelalte porturi.

Cu greva generală a funcționarilor de la P.T.T. și-au exprimat solidaritatea o mare parte a muncitorilor din porturi. În cadrul întrunirilor muncitorești care au avut loc în timpul grevei, în porturile Brăila ⁹, Galați ¹⁰, Giurgiu ¹¹, Tr. Severin ¹², Cernavodă ¹³, participanții s-au ridicat în apărarea greviștilor, cerînd în același timp satisfacerea cerințelor lor legitime.

În semn de solidarizare cu acțiunea funcționarilor de la poștă, muncitorii întreprinderilor „Goetz” din Galați ¹⁴, cei de la uzina electrică,

¹ Arhiva centrală a Institutului de istorie a partidului, dosar nr. 763, fila 47.

² Arhivele statului, filiala Tr. Severin, fond prefecturii jud. Tulcea, dosar 83, fila 30.

³ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, dosar nr. 43303/9, fila 112.

⁴ Loc. cit.

⁵ Loc. cit.

⁶ Loc. cit., fond 5, dosar 763, fila 124.

⁷ Arhivele statului, fond M.A.I./1920, dosar 255, fila 39.

⁸ Loc. cit., dosar 276, nenumărat.

⁹ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, fond 5, dosar 763, fila 211.

¹⁰ Loc. cit., fila 151.

¹¹ „Socialismul” din 30 iulie 1920, p. 2.

¹² Arhivele statului, fil. Tr. Severin, fond 5, dosar 763, fila 213.

¹³ Loc. cit., fila 235.

¹⁴ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, fond 5, dosar 763, fila 151.

uzina de apă și N.F. R. Brăila¹, lucrătorii de la Șantierul hidraulic din Giurgiu², ca și din alte întreprinderi și ateliere au declarat greve de protest.

După aproximativ o lună de la izbucnire, greva generală a funcționarilor de la oficiile poștale și telegraf din întreaga țară a luat sfârșit cu satisfacerea integrală a cerințelor greviștilor. „Din desfășurarea mișcării greviste a acestor funcționari inferiori și superiori — spune ziarul «Adevărul brăilenilor» — o pildă demnă de admirat este: solidaritatea de care au fost stăpîniți în tot cursul duratei acestei mișcări”³.

Creșterea mișcării greviste în întreaga țară pînă la proporțiile amenințătoare pentru dominația burgheziei și moșierimii a început să îngrijoreze în mod serios cercurile conducătoare și să le silească a lua tot mai frecvent în discuție problema muncitorească. Dîndu-și seama că pe calea terorii este imposibilă înfrîngerea mișcării muncitorești, cercurile conducătoare au încercat să aplaneze conflictele dintre muncitori și patroni prin manevra așa-zisei legiferări a drepturilor și libertăților muncitorești. Astfel, la 12 august 1920, Camera deputaților a votat așa-numita „Lege pentru reglementarea conflictelor de muncă” — al cărei principal țel era să abată muncitorimea de la lupta de clasă.

Această lege, menită să creeze muncitorilor iluzia că statul burghezomoșieresc însuși va interveni ca „un arbitru imparțial în conflictele de muncă și le va face dreptate”, nu era în fond decît o măsură ipocrită, demagogică sau cum o numea presa muncitorească, scelerată, prin care se tăgăduiau muncitorimii cele mai elementare drepturi de apărare a intereselor sale și chiar dreptul de muncă.

De la un capăt la altul ea nu era decît un adevărat conglomerat de dispoziții antimuncitorești drapate în expresii sonore și aparent oprotitoare, dar care ascundeau un conținut demagogic. O asemenea lege a cărui autor era fostul ministru Trancu-Iași „a trebuit firește să dezlănțuiască un viu protest al organizațiilor muncitorești”⁴.

Împotriva acestei legi muncitorimea din porturi ca și din întreaga țară, organizează greve și demonstrații cerînd abolirea ei neîntîrziată. În însăși ziua votării legii antimuncitorești Trancu-Iași, la Galați au avut loc două întruniri la care au participat peste 5000 de muncitori⁵.

După întrunire syndicatele roșii au organizat o mare demonstrație sub lozincile „Jos legea scelerată!”, „Trăiască greva!”⁶.

Sub aceleași lozinci 800 de armatori din Constanța au declarat grevă în ziua de 13 august, după care au pornit în corpore spre prefecură unde au înmînat prefecțului un protest contra legii conflictelor de muncă⁷.

Treptat valul luptelor revoluționare împotriva legii Trancu-Iași cuprinde și muncitorii din porturile Brăila, Tr. Severin, Giurgiu, Tulcea, Călărași. „Peste tot în țară — scria ziarul «Socialismul» — muncitorii

¹ V. Mihăiescu, *Istoricul mișcării muncitorești din portul Brăila*, 1930, p. 61.

² Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, fond 5, dosar 763, fila 228.

³ „Adevărul brăilenilor”, din 15 august 1920.

⁴ Arhiva centrală a Inst. de istorie a partidului, fond 5, dosar nr. 758, fila 395.

⁵ Loc. cit., fond 5, dosar 763, fila 248.

⁶ Loc. cit.

⁷ Arhivele statului, fond M.A.I., dosar 237, fila 7.

prin întruniri, mitinguri, demonstrații — protestează împotriva legii Trancu-Iași, pretutindeni muncitorimea organizată s-a declarat gata de luptă”¹. În Galați de pildă, masele muncitoare erau atât de revoltate împotriva legii pentru reglementarea conflictelor de muncă, încît foștii miniștri în guvernul burghezo-moșieresc, Trancu-Iași și Tăslăuanu, care urmau să participe în ziua de 19 septembrie la o întrunire a muncitorilor gălățeni, s-au reîntors de la Barboși, neîncumetîndu-se a intra în oraș².

Pentru a pregăti masele de muncitori în vederea unor acțiuni comune de mare amploare și a stabili cît mai strînse legături între organizațiile lor de luptă, delegații sindicatelor roșii din Brăila au pornit în această perioadă o propagandă sistematică „prin toate porturile începînd de la Tr. Severin pînă la Constanța”³.

Ecoul pe care lozincile de luptă propagate de elementele socialiste de stînga l-au găsit în rîndul maselor muncitoare a fost cu atît mai larg, cu cît situația materială a muncitorilor se înrăutățea pe zi ce trecea, iar lipsa de drepturi și libertăți devenea tot mai acută.

Pe acest teren, muncitorimea din porturi ca și din întreaga țară, și-a strîns rîndurile din ce în ce mai hotărîtă în jurul lozincilor de luptă lansate de organizațiile revoluționare, dezlănțuind în octombrie 1920 greva generală și pornind astfel unită și solidară împotriva exploatării burghezo-moșierești pentru cucerirea unor condiții de viață mai bune.

În perioada care a urmat imediat după primul război mondial, mișcarea muncitorească din țara noastră a cunoscut un avînt considerabil. Generată de contradicțiile regimului burghezo-moșieresc și avînd drept cauză imediată situația dezastruoasă în care ajunsese economia Romîniei burghezo-moșierești după război, mișcarea muncitorească de la noi a fost puternic influențată de ideile Marii Revoluții Socialiste din Octombrie.

Luptele muncitorilor duse în cea mai mare parte pentru satisfacerea revendicărilor economice, au îmbrăcat adesea un pronunțat caracter politic. Cucerirea unor atare revendicări a urmărit și muncitorimea din porturi ale cărei acțiuni s-au încadrat organic în ansamblul mișcării generale.

Pînă la izbucnirea grevei generale din octombrie 1920, mișcarea muncitorilor din porturi s-a dezvoltat pe o linie ascendentă. Forma de luptă predominantă în această perioadă a fost greva, care în anumite etape depășea limitele unei singure întreprinderi pentru a cuprinde muncitorii dintr-o întreagă ramură de activitate.

Organizate și conduse de către elementele socialiste de stînga și de syndicatele roșii, luptele muncitorilor s-au revărsat treptat într-un singur suvoi revoluționar a cărui amploare a culminat cu greva generală din octombrie 1920.

¹ „Socialismul” din 18 august 1920, p. 2.

² Buletinul de informații, nr. 21 al Comandamentului corpului III armată Galați, din 19 septembrie 1920.

³ Arhivele statului, filiala Brăila, fond Politici, dosar nr. 13/1920, filă nenumărată.

РАБОЧЕЕ ДВИЖЕНИЕ В ПОРТАХ РУМЫНИИ В ПЕРИОД, ПРЕДШЕСТВУЮЩИЙ ВСЕОБЩЕЙ ЗАБАСТОВКЕ 1920 г.

РЕЗЮМЕ

Румынское рабочее движение пережило значительный подъем в период, следовавший сразу за окончанием первой мировой войны. Порожденное противоречиями буржуазно-помещичьего режима и имея непосредственной причиной бедственное состояние, в которое пришла после войны экономика буржуазно-помещичьей Румынии, оно испытало сильное влияние идей Великой Октябрьской социалистической революции. Борьба рабочих, ведшаяся большей частью за удовлетворение экономических требований, в некоторых случаях принимала отчетливый политический характер.

Движение портовых рабочих, ставившее своей целью удовлетворение ряда экономических требований, органически включалось в общее рабочее движение страны.

Используя богатый, большей частью неизданный, документальный материал центральных и областных архивов, а также печать соответствующего периода, автор исследует вопросы рабочего движения в румынских портах (в период с 1919 г. до всеобщей забастовки 1920 г.), особенно в Галаце, Браиле, Констанце, Турну Северине, Тульче, Джурджу, Олтенице; анализируя различные факты и данные, он показывает, что движение рабочих в портах развивалось до вспышки всеобщей забастовки по восходящей линии. В это время преобладающей формой борьбы была забастовка, которая на известных этапах выходила за пределы одного предприятия, чтобы охватить рабочих целой промышленной отрасли.

Боевые лозунги, пропагандируемые левосоциалистическими элементами в рядах рабочих масс портов, находили тем более сильный отклик, чем более ухудшалось положение рабочих, а отсутствие прав и свобод становилось все более нетерпимым.

Борьба портовых рабочих, организованных и руководимых левыми социалистическими элементами и красными профсоюзами, постепенно сливалась в единый революционный поток и достигла наивысшего размаха во время всеобщей октябрьской забастовки 1920 г.

LE MOUVEMENT OUVRIER DES PORTS ROUMAINS DANS LA PÉRIODE PRÉCÉDANT LA GRÈVE GÉNÉRALE DE 1920

RÉSUMÉ

Dans la période qui a suivi immédiatement la première guerre mondiale, le mouvement ouvrier de Roumanie a connu un essor considérable. Engendré par les contradictions du régime bourgeois-agrarien et ayant pour cause immédiat la situation économique désastreuse où était arrivés la Roumanie bourgeoise-agrarienne après la guerre, le mouvement ouvrier du pays a été puissamment influencé par les idées de la Grande Révolution Socialiste d'Octobre. La lutte des travailleurs, menés surtout pour la satisfaction de leurs revendications économiques, a revêtu

souvent un caractère politique prononcé. Les ouvriers des ports ont lutté de leur côté pour des revendications de cet ordre et leurs actions se sont intégrées dans l'ensemble du mouvement.

Utilisant un riche matériel documentaire, en grande partie inédit, des Archives centrales et régionales et de la presse de cette époque, l'auteur analyse les problèmes du mouvement ouvrier dans les ports roumains depuis 1919 jusqu'à la grève générale 1920, de spécialement à Galatz, Brăila, Constantza, Turnu-Severin, Tulcea, Giurgiu et Oltenița. Il démontre, à l'aide de dates et de faits, que, jusqu'au déclenchement de la grève générale d'octobre 1920, le mouvement ouvrier des ports s'est développé suivant une ligne ascendante. Au cours de cette période, la principale forme de lutte a été la grève, qui dans certains cas dépassait les cadres d'une seule entreprise, pour englober les ouvriers d'une branche d'activité toute entière.

Les mots d'ordre lancés par les éléments socialistes de gauche dans les rangs des masses ouvrières des ports ont eu un écho d'autant plus puissant que la situation des ouvriers empirait, que leur manque de droits et de libertés s'accroissait de plus en plus.

Organisées et conduites par les éléments socialistes de gauche et par les syndicats rouges, les luttes des ouvriers des ports ont pris de plus en plus de l'ampleur, pour être finalement emportées dans un seul torrent révolutionnaire, dont le point culminant fut la grève générale de 1920.

APLICAREA TRATATULUI DE LA KÜCIÜK KAINARGI CU PRIVIRE LA MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÎNEASCĂ (1775—1783)

DE

AL. VIANU

Tratatul de pace de la Küciük Kainargi, încheiat — sub presiunea armatelor ruse — în condiții neașteptat de favorabile pentru Rusia, consacră Principatelor Romîne un articol (16) constînd din zece puncte. Condiția de bază pentru restituirea Principatelor — ce fuseseră sub oblăduirea Rusiei în perioada războiului — era formulată astfel : „Să fie lăsați în odihnă spre a se folosi de aceleași privilegii de care se bucurau și în vremea cînd împărătea sultanul Mehmet IV”, cu alte cuvinte să se bucure de drepturile și privilegiile pe care le-au avut Principatele atunci cînd au acceptat suzeranitatea otomană (Domnii să fie aleși pe viață de către Marea adunare a țării, turcii să nu aibă dreptul să se amestece în treburile interne și externe ale Moldovei și Țării Romînești, singura legătură cu Poarta fiind plata regulată a haraciului). Punctele 3, 7, 8, 9 (în punctul 8 este inclusă și clauza de mai sus) veneau să întărească drepturile de autonomie a Principatelor, prevăzînd : a) restituirea teritoriilor cotate de turci din jurul cetăților ; b) scutirea ambelor țări de orice sarcină bănească pe timp de doi ani de la încheierea păcii ; c) plata haraciului o dată la doi ani prin delegați trimiși anume la Constantinopol ; d) Principatele să aibă reprezentanți la Poartă care să se bucure de dreptul popoarelor. Ultimul punct, al 10-lea, acorda Rusiei dreptul de a interveni la Poartă în favoarea țărilor noastre. Astfel tratatul consfințea autonomia Principatelor, deschizîndu-le largi perspective de dezvoltare.

Încheierea tratatului a stîrnit în Turcia un puternic val de nemulțumiri — îndeosebi din partea ulemalelor — și guvernul turec s-a adresat oficial Angliei și Prusiei, solicitîndu-le să intervină pentru revizuirea tratatului. Clauzele cu privire la Principatele Romîne au ridicat împotriva tratatului facțiunile fanariote din Constantinopol, și au pus în mișcare

agenturile lor boierești din ambele țări. Datorită opoziției acerbe a cercurilor guvernante otomane și a intrigilor fanarioților și boierilor, prevederile tratatului cu privire la țările noastre au fost escamotate de esența lor prin hătișerifurile de privilegii din noiembrie 1774. Hătișerifurile au rezolvat în mod ciuntit, contradictoriu problemele majore ale Principatelor; cu toate acestea ele au constituit o spărtură în sistemul dominației otomane, îngrădind în mod sensibil drepturile pe care Poarta și le arogase.

Este îndeobște cunoscut că Poarta s-a opus din toate puterile la executarea tratatului și la rîndul ei Rusia a folosit toate mijloacele pentru a sili guvernul otoman să-și respecte angajamentele. În literatura noastră istorică nu există pînă în prezent un studiu consacrat aplicării tratatului de la Kuciuk Kainargi cu privire la Moldova și Țara Românească. În lucrările generale asupra acestei perioade, că și în cele care tratează anumite aspecte, problema este expeditată în cîteva fraze care se rezumă în a afirma că în urma tratatului și a hătișerifurilor din 1774 monopolul turcesc și exploatarea turco-fanariotă au slăbit. Analiza atentă a informațiilor și datelor cu privire la această problemă arată că aprecierea de mai sus nu corespunde adevărului. Drepturile și privilegiile obținute de Principate au rămas pe hîrtie și numai datorită luptei poporului nostru și sprijinului, Rusiei, Poarta a fost constrinsă, pas cu pas, să aplice cele stipulate. În paginile de față încercăm să arătăm modul cum s-a aplicat tratatul în anii 1775—1783 și să privim problema cu implicațiile ei internaționale.

MISIUNEA LUI N. V. REPNIN

La 13 ianuarie 1775, colonelul Peterson împuternicitul Rusiei, și marele vizir, Mehmed Dervis pașa au schimbat tratatele ratificate, încheind astfel o etapă de îndelungate și obositoare tratative; tratatul de la Kuciuk Kainargi intră în vigoare cu toată opoziția dîrză stîrnită atît în Imperiul otoman, cît și în afara lui.

În conformitate cu articolul 27, după ratificare urma să se facă schimb de ambasadori, act menit să mărturisească relațiile pașnice, prietenești, stabilite între cele două imperii. N. V. Repnin, care condusese tratativele la Kuciuk Kainargi, numit ambasador extraordinar, avea acum misiunea să urmărească traducerea în viață a tratatului și să studieze posibilitățile de comerț care se deschideau prin libertatea navigației pe Marea Neagră.

Trecerea lui prin Moldova și Țara Românească a fost folosită de cercurile politice românești pentru a-și preciza punctul de vedere cu privire la hătișerifurile dobîndite și mai ales asupra problemelor nerezolvate.

Al. Ipsilanti vv. a trimis la Kiev, la începutul lunii mai 1775, pe secretarul său particular I. St. Raicevich cu un mesaj verbal către N. V. Repnin. Domnul își oferea serviciile sale Rusiei, cerînd sprijinul pentru: confirmarea domniei pe viață „după exemplul domnului Moldovei”; fixarea tributului la cuantumul sumei plătite înainte cu cincizeci de ani; eliberarea și repatrierea locuitorilor aflați în captivitate turcească; retrocedarea raialei Giurgiu „dacă este posibil fără mînierea Porții”; dreptul de

a avea un împuternicit al țării la Constantinopol sub protecția ambasadurii care să rezolve treburile țării „fără întârziere și fără cheltuieli” și o ultimă doleanță, dreptul „să poarte până la cucă”¹. Repnin a făgăduit că va susține dorințele lui Al. Ipsilanti în fața guvernului său și i-a cerut domnului să-și dovedească atașamentul față de Rusia, furnizându-i informații cu privire la treburile Porții. La cererea lui N. V. Repnin, Raicevich a alcătuit un amplu memoriu cu privire la comerțul din bazinul Mării Negre și al Imperiului otoman.

Evident, pe Al. Ipsilanti îl interesa sprijinul Rusiei pentru confirmarea pe viață a domniei și îngrădirea posibilităților de stoarcere a Principatelor de către Poartă, dar el cunoștea îndeaproape situația din Constantinopol, starea de spirit care domnea în cercurile guvernante turce și mesajul său nu era altceva decât o mărturie a bunelor sale sentimente față de cabinetul rus, dacă nu chiar o tatonare a intențiilor acestuia în folosul Porții.

N. V. Repnin, aflându-se la Kiev, auzi „de la toți” că moldovenii nu sînt mulțumiți de cîrmuirea lui Gr. Ghica și se pregătesc să i se jeluiască cînd va trece prin țară. Repnin supuse problema Ecaterinei II, întrebînd dacă să primească sau nu jalbe împotriva domnului². Țarina îi recomandă să prevină astfel de jalbe, să supună domnului reclamațiile și să-i atragă atenția că este necesar să înlăture cît mai degrabă, „toate cauzele unor plîngeri întemeiate”. Totodată, Ecaterina II îi aminti să observe cu strictețe clauzele tratatului și să intervină la Poartă „în favoarea locuitorilor din Principate” numai cînd aceștia „ar cere sprijinul nostru ca un întreg, adică unite cu domnul lor”³.

Instrucțiunile Ecaterinei II sintetizau lapidar linia politică a guvernului rus: întărirea autorității domnilor în fața Porții și unificarea forțelor interne, linie ce se va concretiza treptat și va lua apoi contururi noi în funcție de realitățile vieții romînești și de interesele Rusiei.

La Iași, N. V. Repnin remarcă că domnii nu se înțeleg între ei, deși „interesele Principatelor lor necesită ca dimpotrivă în toate ei să acționeze unit în fața Porții”⁴ și primi — cu știrea lui Gr. Ghica — un amplu memoriu cuprinzînd doleanțele boierimii. Boierii ridicau cu fermitate toate

¹ Arhiva Min. Afacerilor Externe a U.R.S.S. — Fond Relațiile Rusiei cu Turcia, dos. 444, f. 15.

² N. V. Repnin — Ecaterina II, 22 mai 1775, dos. 444, f. 17—20; „Revista istorică”, 1928, nr. 1—3, f. 55—56. Guvernul rus stăruise în numirea lui Gr. Ghica și îl împrumutase și cu bani necesari pentru cele dintîi sarcini ale domniei. Sinele date de vistierul Ioan Cantacuzino și de negustorul ieșean Toma Sandulache, în valoare de 57 548 piaștri, au fost contra-semnate de Gr. Ghica. Cu prilejul trecerii lui N. V. Repnin prin Moldova, domnul a achitat jumătate din sumă, urmînd ca restul să-l plătească la Constantinopol (dos. 444/1775), f. 24, 27, 39.

³ Ecaterina II — N. V. Repnin, 15 iunie 1775, „Revista istorică”, 1928, nr. 1—3, p. 56—57. Numeroase plîngeri împotriva lui Gr. Ghica au fost înaintate ambasadurii turc Abdul Kerim; intrigile boierilor l-au dus pînă la urmă pe Gr. Ghica vv. la pierderea capului (dos. 449/1775, f. 48—49; N. Iorga, *Din originile politicianismului român. O acțiune de opoziție pe vremea fanariofilor*, în „Anal. Acad. Rom.”, Mem. Secț. Ist., seria III, tom. VIII, Buc., 1927—1928, p. 367; *Efemeridele de banul Const. Caragea, Hurmuzaki*, vol. XIII, p. 70—72).

⁴ N. V. Repnin — N. I. Panin, 20 iulie 1775, Сборник русского исторического общества, vol. VI, p. 318.

problemele ce nu fuseseră soluționate prin hătișerifuri : fixarea tributului la 55 pungi după suma care se plătea „în timpul lui Mahomed IV”, și de se va întâmpina rezistență „să fie dublat la 110 pungi”; retrocedarea raialei Hotin, iar în cazul când „nu va fi posibil demantelarea cetății”, ea să fie redusă la situația de „ogealic”; suprimarea obligațiilor de cheler; de a furniza grâne și oi; eliberarea celor aflați în captivitate turcească; dreptul pentru cei refugiați în Moldova în timpul războiului ca și pentru turcii trecuți la creștinism să rămână pe locurile unde s-au stabilit; grecii să fie opritți de a mai veni în țară; confirmarea printr-un hătișerif al dreptului țării de a-și alege domnul; suprimarea tributului de silitră, care nu numai că „a fost întărit prin hătișerif, dar a fost dublată cantitatea pe care țara este obligată să o furnizeze anual”; alungarea tătarilor din zona de două ceasuri, învecinată cu Bugeacul, ce le fusese „cedată prin constrângere” și retrocedarea regiunii Tomarova și a ostroavelor din apropiere precum și respingerea pretențiilor cabinetului vienez cu privire la Bucovina „deoarece noi ne-am supus de bunăvoie sub oblăduirea Porții și ne-am îndeplinit cu sfințenie obligațiile față de ea și Poarta este obligată să respecte toate drepturile noastre, privilegiile noastre și să mențină libertatea noastră și patria noastră fără cea mai mică dezmembrare”¹.

Cei ce alcătuiseră arzul în august 1774 cu teama ca nu cumva Poarta să socotească doleanțele lor „nesuferite și ca o îndrăzneală necuviincioasă”², iar în martie 1775 adresară și un arz de mulțumire pentru hătișeriful acordat³, au adoptat de astădată față de Repnin o poziție categorică, cerîndu-i să intervină pentru rezolvarea chestiunilor respinse de Poartă și ridicînd noi probleme.

Repnin a fost oarecum surprins de cererile moldovenilor, mai ales că socotea unele din ele nepotrivite cu raporturile existente în acea vreme între Rusia, Austria și Turcia. Astfel, el considera că prin retragerea garnizoanei turcești din Hotin, cetatea ar fi căzut în mâinile Austriei „care de mult își exprimase dorința de a o ocupa”, de asemenea el credea că Rusia nu putea acționa deschis în problema Bucovinei, ci numai pe căi ocolite să împingă la declanșarea unui conflict militar între Austria și Turcia⁴; rapoartele lui Thugut arată că Repnin a acționat în acest sens, încercînd să provoace un conflict turco-austriac și să ridice pe turci împotriva Austriei⁵. Înregistrînd zvonul că Austria intenționa să cotopească și Oltenia, Repnin declara : „Nu cred aceasta, dar doresc să fie adevărat, oare și atunci Poarta va tăcea ?”⁶.

Vederile lui N. V. Repnin erau împărtășite și de guvernul rus. Ecaterina II era ferm convinsă că Poarta nu va permite ca Bucovina să

¹ Dos. 449/1775, f. 81—84; Acad. R.P.R., *mss. rom.*, 7, f. 160—163; Сб. русс. ист. общ., vol. VI, p. 324—331; *Uricariul*, vol. VI, p. 452—460.

² Vezi scrisoarea adresată de boieri lui P. A. Rumianțev, în V. A. Urechia, *op. cit.*, I, p. 19.

³ *Uricariul*, vol. VI, p. 450—452.

⁴ Dos. 449/1775, f. 57—59; Сб. русс. ист. общ., VI, p. 322—323.

⁵ *Hurmuzaki*, vol. VII, p. 272—273; rapoartele lui G. Ludolf din 9 martie și 13 aprilie 1776 în A. Oțetea, *Contribution à la question d'Orient*, Buc., 1930, p. 225—226.

⁶ N. V. Repnin — N. P. Repnin, *op. cit.*, 1775, f. 83—84.

rămînă în mîinile Austriei¹, iar N. I. Panin în corespondența sa cu Rumi-anțev își exprimase în dese rînduri nădejdea că Poarta va porni războiul împotriva Austriei².

Repnin a cerut să i se încredințeze originalele actelor pe care boierii își întemeiau cererile : a) tratatul prin care Moldova a recunoscut suzeranitatea Porții, b) hațișeriful cu privilegiile țării elaborat de Mehmed IV și c) actul în virtutea căruia moldovenii au dreptul să-și aleagă domnul³.

„Originalele” neputînd fi prezentate, lui Repnin, i s-au dat copii după actele de închinăciune plătuite în 1772.

În Țara Romînească, mitropolitul Grigore i-a înaintat lui Repnin un memoriu cu cereri ce se rezumau la fixarea tributului, domnia pe viață, retrocedarea pămînturilor din jurul raialelor, întocmit probabil cu știrea și asentimentul domnului⁴. Spre sfîrșitul lunii august, cu puțin timp înainte de plecarea sa din București, Repnin a primit un alt memoriu din partea „locuitorilor Țării Romînești”⁵ ce exprima poziția boierimii mijlocii și a micii boierimi pămîntene, angrenată în economia de mărfuri⁶. Aceștia cereau să se alcătuiască bugetul țării și să se fixeze „ce sumă de bani să ia domnul pentru munca și cheltuielile sale” și ce sumă de bani „să se dea boierilor și slujitorilor”; domnul să nu aibă drept să pedepsească „pe oricine”, arhiereu, boier sau țăran „chiar de ar fi vinovat” fără sobor de arhierei și boieri; grecii să fie opriți de a mai veni în țară și ocupa dregătorii. Pentru a se asigura îngrădirea puterii domnești, se prevedea ca boierii să aibă dreptul să meargă liber la Poartă și să reclame prin ambasadorul Rusiei atunci cînd vor afla că domnul uneltește cu vreun arhiereu sau cu un boier să așeze noi dări sau să strice ponturile stabilite.

Memoriul cuprindea și o doleanță cu privire la reglementarea relațiilor dintre clăcași și stăpînii de moși și anume : să se fixeze cît să ia boierii și mănăstirile de la țărani șezători pe moșiile lor „așa cum dau supușii în Rusia și în întreaga Europă”⁷. Evident, se cerea sporirea numărului zilelor de clacă.

Poziția ambiguă a boierimii, pe de o parte arzuri de mulțumiri și laudă pentru bunăvoința manifestată de sultan prin acordarea hațișeri-

¹ Сб. пucch. истр. общ., vol. V, p. 159; dos. 1696/1774, f. 5.

² N. Dubrovin, *Alipirea Crimeii la Rusia*, vol. I, S. Pb., 1886, p. 6; Zinkeisen, *J. Geschichte des osmanischen Reiches in Europa*, vol. VI, p. 107—113; A. D. Xenopol, *Istoria Romnilor...*, vol. IX, f. 148—149.

³ Dos. 449/1775, f. 89.

⁴ Dos. 445/1775, f. 30—31.

⁵ Сб. пucch. истр. общ., vol. VI, p. 344—345.

⁶ Nu este fără interes a cunoaște schimbările ce s-au produs în mentalitatea boierimii refugiate în Rusia în urma războiului. Dintr-o corespondență, datată 10 mai 1775, Moscova, al lui A. Bostinceanu către Măriuța, soția sa, aflată în Iași, se desprind unele aspecte semnificative : „am ajuns acum boier rus din supus turc și nu pot să mă fac din nou postelnic sau căminar dîndu-mi-se 30 de scutelnici pe lună și la sfert să plătesc dublu”; o sfătuiește să lichideze averea și să vie în Rusia „a fi boier în Rusia înseamnă să nu te temi decît de Dumnezeu și de împărăteasă... încercăm viața în Rusia un an, doi și dacă nu ne convine plecăm unde dorim” (Arh. St. Iași, doc. P. 436/69 inventar, orig. în limba greacă).

⁷ Сб. пucch. истр. общ., vol. VI, p. 345.

furilor, iar pe de altă parte memorii înaintate ministrului Rusiei în care mărturiseau că cele dobândite reprezentau doar un prim pas, iar chestiunile vitale pentru asigurarea autonomiei Principatelor (dreptul de a alege domnii, desființarea chelerului, retrocedarea pământurilor din jurul cetăților și ridicarea garnizoanelor turcești) rămăseseră în stare de dezi-derat, a îngreuiat însăși posibilitatea de acțiune a guvernului rus și a întârziat rezolvarea acestor probleme.

Lașitatea boiermii față de abuzurile Porții și ale domnilor, precum și coparticiparea ei la jefuirea nemiloasă a Principatelor au înlesnit agravarea exploatării turco-fanariote. Chiar acea parte a boierimii care s-a aflat pe poziții antiotomane, fiind interesată în a scăpa de concurența fanariotă, în reglementarea obligațiilor față de Poartă și suprimarea abuzurilor ace-Steia precum, și în libertatea comerțului, limitându-se a cerși ajutor străin, neîndrăznind să adopte o atitudine fermă, a constituit, obiectiv, instru-mentul dominației otomane în țările noastre.

Ca urmare a apelului boierimii la dreptul de intervenție al Rusiei, Ecaterina II i-a trimis instrucțiuni lui Repnin să rezolve măcar unele din cele cerute în memorii „pentru a întări ideea stabilită despre măreția imperiului nostru și a folosului protectoratului nostru”¹.

În audiențele pe care Repnin le-a avut la vizir și la sultan — audiențe obținute după lungi târăgăneli — ambii i-au cerut deschis ca Rusia să renunțe să mai susțină doleanțele Principatelor, să nu se mai amestece în treburile tătarilor și să restituie cetățile Ker-ci, Enikale și Kinburn².

Misiunea și activitatea lui Repnin la Constantinopol au fost deformat prezentate în literatura noastră istorică; G. I., Brătianu, bazându-se pe un manuscris inedit al lui Peyssonel întocmit în 1777 — „*Observations sur le Traité de Paix conclu à Kainardjik entre la Russie et la Porte* — arăta că Repnin ar fi neglijat afacerile curții sale, lăsându-se corupt de miniștrii turci și datorită „pasivității” sale, „dezordinei și anarhiei” ce domina la ambasada rusă, interesele Principatelor ca și ale grecilor din Moreea ar fi fost abandonate³. Observațiile lui Peyssonel vin însă în flagrantă contra-dicție cu cele ale lui Saint-Priest, ambasadorul Franței, care sublinia, în rapo-arte sale, rațiunea conduitei ministrului rus ca fiind dictată de necesi-tatea de a „liniști Poarta, de a o calma” și de a împiedica o înțelegere cu Austria⁴. Turcia cedase Austriei Bucovina, tocmai pentru a avea mâinile li-bere împotriva Rusiei. „În caz de război cu Austria — spunea reis efendi, Ismail bei, pentru a justifica poziția adoptată în chestiunea Bucovinei — noi am fi trebuit să îndeplinim efectiv toate stipulațiile tratatului de pace, sau să ne fi luptat în același timp cu ambii inamici”⁵. Peyssonel n-a

¹ Ecaterina II — Repnin, 4 octombrie 1775; Сб. рус. ист. общ., vol. XV, p. 416. Pentru aceleași motive i s-au dat lui Repnin instrucțiuni speciale să ocrotească familia banului M. Cantacuzino și să-l ajute să-și lichideze averea aflată în Țara Românească (Ecaterina II — Repnin, 4 martie 1775, *ibidem*, vol. V, p. 169).

² Zinkeisen J., *op. cit.*, vol. VI, p. 908—910.

³ „Revue Hist. du Sud-Est Europ”, 1929, nr. 6, p. 339—363.

⁴ *Mémoires de Saint Priest*, vol. I, p. 155; *Hurmuzaki*, Supl. I¹, p. 938—941.

⁵ Zinkeisen J., *op. cit.*, vol. VI, p. 131. În aprilie 1775, Poarta a cedat Bucovina Austriei, tocmai pentru a avea mâinile libere împotriva Rusiei.

cunoscut situația reală și a redat zvonuri ce nu aveau nici o bază, fapt dovedit și prin „articolele secrete” ale tratatului de la Küciük Kainargi pe care le redă, probabil, tot din aceeași sursă falsă. Simpla comparare a acestor articole cu originalul tratatului mărturisește lipsa de valoare a informațiilor lui Peyssonel. În situația complicată ce exista la Poartă, Repnin a dus o politică fermă pentru respectarea tratatului. Cercetătoarea sovietică E. I. Drujinina consideră că Repnin s-a străduit să atenueze încordarea ce exista în relațiile dintre cele două țări și totodată, să pună capăt cu hotărâre încercărilor Porții de a obține revizuirea tratatului ¹.

Turcia era pornită să anuleze tratatul și pregătea mari operații militare în Crimeea; guvernul otoman își arăta deschis poziția, oprind plata despăgubirilor de război datorate Rusiei. Atitudinea net ostilă a guvernului turc, intrigile internunțului și cele ale facțiunilor fanariote anihilau eforturile lui Repnin. Pentru restabilirea relațiilor pașnice ruse-turce era necesară activitatea de lungă durată a unui diplomat de carieră. La 12 februarie 1776, ambasadorul rus A. Stahiev sosi la Constantinopol pentru a-l înlocui pe N. V. Repnin.

SARCINILE FINANCIARE ȘI ECONOMICE ALE PRINCIPATELOR FAȚĂ DE POARTĂ

Atmosfera era încărcată; Poarta interzisese sub pedeapsă de moarte lui Grigore Ghica și lui Al. Ipsilanti să întrețină legături direct sau prin capuchehaiele lor cu ambasadorul rus și căuta să-i convingă că vor obține mai multe foloase dacă vor renunța la intervenția Rusiei ². Domnii n-au îndrăznit să calce consemnul Porții, dar Iacovachi Rizo, prima capuchehaia a lui Gr. Ghica și N. Ipsilanti, cea de-a treia capuchehaie, a lui Al. Ipsilanti (prima capuchehaia fiind Mihail Suțu) transmiteau totuși pe sub mână lui A. Stahiev informații despre situația din Principate și despre problemele ce le aveau cu Poarta ³.

Ambasadorul rus era ținut însă departe de demersurile capuchehaielelor; el n-a fost nici măcar consultat chiar într-o problemă atât de importantă ca fixarea cuantumului obligațiilor bănești ale Principatelor față de Poartă. După scurgerea celor doi ani în care Principatele au fost formal iertate de haraci, Poarta emise, în iunie 1776, două hatihumaiumuri prin care preciza sumele impuse. Informația consemnată în raportul lui von Gaffron, reprezentantul Prusiei, cum că ministrul Rusiei ar fi intervenit pentru a reduce obligațiile Principatelor ⁴ este dezmințită de raportul lui Stahiev. Îndatoririle bănești au rămas cam la aceeași sumă pe care Principatele o plăteau înainte de izbucnirea războiului ruso-turc din 1768—1774.

¹ E. I. Drujinina, *Pacea de la Kuciuk Kainardgi*, Moscova, 1955 p. 322.

² A. Stahiev — Ecaterina II, 24 iulie 1776, dos. 476/1776, f. 109—113.

³ A. Stahiev — Ecaterina II, august 1776, dos. 475, f. 115—122. Capuchehaielele Moldovei aveau un personal de 15 oameni, lefurile lor atingeau aproape patru pungi lunar N. Iorga, *Documente și cercetări asupra istoriei financiare și economice a Principatelor Române*, Buc., 1900, p. 165).

⁴ N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 127.

Țara Românească urma să plătească 619 pungi drept haraci, 150 pungi „obișnuita idie” (peșcheșul bairamului) și 80 pungi richiabi; în total 849 pungi adică aproximativ 98 000 de galbeni; toate celelalte dări cu numele de „djaizie”, „cutumie”, „ubudet” precum și mucarerurile rămânând formal desființate. Ținând seama de faptul că „numărul locuitorilor s-a micșorat” în urma tulburărilor stîrnite de război, Poarta acordă o păsuire de 100 pungi anual la plata haraciului în primii patru ani, urmînd ca datoria să fie rambursată în anul cincilea și al șaselea, măsură binevenită, dar care ascundea primejdia — după cum sublinia A. Stahiev — ca în anul al șaptelea să se pretindă în continuare haraciul sporit cu 200 pungi ¹.

Obligațiile Moldovei erau fixate la 335 pungi și 444 $\frac{1}{2}$ piaștri, adică aproximativ 40 000 galbeni din care: 135 pungi și 444 $\frac{1}{2}$ piaștri — haraciul, 150 pungi peșcheșul bairamului și 50 pungi richiabi ². Cu toate că Moldova fusese redusă teritorial, nu i se acorda nici un fel de înlesniri.

Von Gaffron considera că obligațiile impuse erau enorme, avîndu-se în vedere că Țara Românească era ruinată și Moldova diminuată, aproape cu un sfert ³.

Sumele urmau să fie percepute începînd de la 19 aprilie și după informația lui Saint Priest, în iulie, o lună după emiterea hatihumaiumurilor, Poarta cerea să i se verse primele rate ⁴. Informația credem că este exactă ținînd seama de dificultățile financiare care copleșeau guvernul otoman. După datele primite de ambasada rusă, totalul veniturilor tezaurului public se ridica în anul 1776, fără Moldova și Țara Românească, la 44 248 613 piaștri, iar cheltuielile la 32 640 966 piaștri. Asupra tezaurului grevau însă mari datorii contractate cu prilejul războiului, în primul rînd către haznaua imperială, suma debitoare ajungînd la 53 350 000 piaștri (fără să se includă datoria de 15 000 000 piaștri către Rusia); astfel, chiar dacă s-ar fi încasat toate sumele prevăzute, plus cele 9 786 000 piaștri rămase în restanță anii precedenți, rămînea un deficit de 32 640 966 piaștri la care se adăugau 15 000 000 despăgubirile de război, ceea ce reprezenta o datorie uriașă, dacă ținem seama că veniturile tezaurului public erau în scădere și neregulate ⁵.

În ambele hatihumaiumuri se sublinia că domnii vor fi menținuți în scaune dacă nu vor comite delictе, recomandîndu-li-se să nu permită boierilor să înainteze Porții, cereri „obraznice”, ceea ce arată încă o dată că guvernării otomani erau atenți la atitudinea boierimii, unicul reazim social-politic pe care îl aveau în Principate.

Boierii Țării Românești au trimis un arz de mulțumire în care recunoșteau că țara nu mai este supărată dinspre serhaturi și arătau totodată

¹ A. Stahiev — Ecaterina II, 22 octombrie 1776, dos. 475/1776, f. 29—32.

² Hatihumaiumul acordat Țării Românești, dos. 475/1776, f. 33—35, cel acordat Moldovei, același dosar, f. 7—9.

³ N. Iorga, *Acle și fragmente*, vol. II, p. 128.

⁴ Hurmuzaki, Supl. I, p. 995.

⁵ Dos. 475/1766, f. 31—35; datele lui W. Eton, *Tableau historique, politique et moderne de l'empire ottoman*, Paris, 1801, ed. II, vol. I, p. 50—61 sînt puțin diferite de cele ale ambasadei ruse.

că mulți locuitori se mai află în captivitate turcească¹; probabil că și moldovenii au trimis un arz asemănător.

Al. Ipsilanti percepu din primul an dările obișnuite, dar „cu alte numiri”² înlocuind sistemul sferturilor cu patru sămi³. El renunță doar pentru anul 1775 la perceperea haraciului, pe care probabil l-a încasat prin alte dări, și se grăbi apoi să strângă cât mai mult din marile cantități de aur și argint lăsate de trupele ruse⁴. În anul 1777 Al. Ipsilanti a adăugat încă o samă, a cincea, iar în anul următor pe a șasea⁵. Astfel sistemul de stoarcere intră treptat în funcțiune. Tabloul zugrăvit de Dionisie Eclesiarhul „era... darul și mila lui Dumnezeu într-această țară cu liniște mare și pace adîncă” se întuneca văzînd cu ochii și aparenta stare de liniște și prosperitate de imediat după război a fost viu păstrată în amintirea contemporanilor.

Și în Moldova ca și în Țara Romînească se puse oarecare rînduială în administrație, în finanțe, deși Gr. Ghica ridică chiar din primul an dări grele⁶. Lăsînd la o parte intrigile grupului de boieri moldoveni, în frunte cu vornicul Manolache Bogdan împotriva domnului „rușinoasele stoarceri de bani” ale lui Gr. Ghica „rușfeturile prea din cale afară de le luau de la fieștecare”⁷ oamenii săi, erau o tristă realitate și ecoul acestor abuzuri ajunse la urechile lui Repnin. Condica vistieriei arată că s-au încasat din iulie 1776 și pînă în decembrie, cinci sferturi și o ajutorință pentru „slujba cheltuielilor țării”, birnicii plătind la fiecă sfert doi lei, iar ajutorința din decembrie fiind egală cu patru sferturi⁸. La stoarcerea domnilor și boierilor se adăugau abuzurile Porții. Poarta nu-și respectă făgăduielile, încasînd în fapt și haraciul pe anii scutiți, preținzînd ca și în trecut sume peste sume și storecînd, după cum vom vedea, cantități tot mai sporite de grîne, cherestele, oi etc.

Domnii continuau să cumpere bunăvoința mai marilor zilei cheltuind sume importante pentru a contracara uneltrile facțiunilor ce umblau să-și ridice interpușii în scaunele mănoase ale Principatelor. Al. Ipsilanti a plătit „numai lui reis efendi”, în mai-iunie 1776, 400 pungi — după cum

¹ Dos. 475/1776, f. 11—13; mulți locuitori erau captivi în Mesopotamia, Anatolia, sudul Dunării (Hurmuzaki, XIV², p. 1230).

² Dionisie Eclesiarhul, *Chronograful, Tezaur de monumente istorice*, vol. II, 1863, p. 166.

³ Hrisovul din 1775 în D. Fotino, *Istoria generală a Daciei*, vol. III, p. 326.

⁴ Dionisie Eclesiarhul, *op. cit.*, p. 166; I. St. Raicevich, *Voyage en Valachie et en Moldavie*, trad. lui Lejeune, Paris, 1822, p. 54.

⁵ Reinhardt, *Rapport sur la Valachie et la Moldavie*, publicat de M. Holban în „Revue Hist. du Sud-Est Européen”, 1935, p. 129. Dintr-un raport către Al. Ipsilanti vv. reiese că în primul an de domnie a „iertat un leu din darea obișnuită” și în „afară de aceasta ți-ai făcut milă cu dînșii și cu scăderea vinăriciului” (Hurmuzaki, XIV², p. 204). După informațiile lui Sulzer în 1777—1778, cuantumul birului se ridica la 21 lei (Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, 1783, vol. III, p. 363).

⁶ N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XII, p. 21—26; N. V. Repnin — Ecatcrina II, dos. 444/1775, f. 17—20.

⁷ *Efemeridele banului C. Țaragea*, Hurmuzaki, vol. XIII, p. 71.

⁸ N. Iorga, *Documente și cercetări...*, p. 47, 160. La aproximativ 32 000 de birnici erau 4 000 de scutelnici, p. 47—48; de remarcat numărul velnișilor în funcțiune — 151 pe întreaga țară.

notează A. Stahiev — pentru a obține surghiunirea lui Manole Rosett în afară de „alte daruri tainice și necunoscute” trimise dregătorilor Porții¹.

Condica lui Gr. Ghica ne dă posibilitatea să cunoaștem parte din cheltuielile făcute pentru turci. Numai „conacele” au costat în 1776, 69 021 lei; „daruri și oameni la turci” 11 032 lei; bacșiuri, cheltuieli cu musafirii 3 322 lei; „sebeptdiriuri” 13 500 lei; casele de beilic 60 553 lei; 10 000 ocale silitră 2 000 lei; ceea ce se ridica cam la 325 pungi — o sumă egală cu aproape de trei ori valoarea haraciului (mai trebuie adăugată cheltuiala pentru construirea unei fregate, plus altele necunoscute)².

Cu toate eforturile lui Al. Stahiev, relațiile ruso-turce se înăspriă; guvernul turc ceru deschis revizuirea tratatului de la Küciük Kainargi, amenințând cu ruperea relațiilor³. Drept răspuns, trupele ruse ocupară Perekopul la 22 noiembrie 1776; războiul plutea în aer.

Pregătirile Porții ocazională noi stoarceri din Principate. După socotelile lui Gr. Ghica în primele luni ale anului 1777 se cheltuie 68 910 lei pentru tăiatul și transportul cherestelelor cerute de cetățile de margine și de capitală, adică o sumă aproape egală cu valoarea haraciului. Un raport austriac înregistra, în vara anului 1777, informația că domnii Moldovei și Țării Românești primiseră porunca să trimită câte 100 000 de chile de grâu și tot atâtea de orz, să construiască totodată vase mici pentru transportul pe Dunăre și să pregătească cherestele pentru magazinele de la Isaccea. Gr. Ghica încercă să arate că țara suferise din cauza lăcustelor și că 19 corăbii încărcate cu cherestele se scufundaseră, dar cererile sale fură respinse⁴. Chiar în preziua uciderii lui Gr. Ghica, Iacovachi Rizo fu chemat la Poartă și silit să plătească 50 pungi în contul domnului⁵.

Decapitarea domnului Moldovei surprinse pe A. Stahiev nepregătit; informațiile adunate în primele zile ale lui octombrie vorbeau doar de mazilirea domnului. Poarta își luase din timp măsuri; dregătorii cunoscuți ca ocrotitori ai lui Gr. Ghica n-au fost puși în curent cu cele plănuite, curierii Rusiei au fost opriți timp de trei zile de a ieși din capitală⁶.

Pentru a justifica asasinarea domnului, Poarta se folosi de jalbele și pîrele întocmite de boierii moldoveni. A. Stahiev era informat cum că: patru din confidenții celui ucis, Dimitrache Schiliți, Hadgi Abraam, ispravnicul Tomazo și Hristodulo, al treilea logofăt, ar fi fost arestați și ar fi fost aduși în capitală; asupra lui Gr. Ghica s-ar fi găsit o scrisoare compromițătoare a generalului Rjevski; cumnatul domnului, numit caimacam, ar fi iscălit arzul prin care boierii mulțumeau Porții și învinuiau pe domn de

¹ Raportul lui A. Stahiev din 24 iulie 1776, dos. 474/1776, f. 109—113.

² N. Iorga, *Documente și cercelări*..., p. 49—61 și 161—164. Ambasadorul Venetiei, Bartolomeo Gradenigo, consemnează informația că domnii Moldovei și Țării Românești aveau obligația să construiască „una grossa caravella” cu 40 tunuri (*Hurmuzaki*, IX², p. 108). Și alte izvoare confirmă obligația aceasta a țărilor noastre de a construi vase pentru flota turcă (Filitti, *Din arhivele Vaticanului*, vol. II, p. 166; *Hurmuzaki*, vol. VII, p. 293 etc.).

³ Arhiva Consiliului de Stat, Petersburg, 1886, vol. I, p. 324.

⁴ E. Tassara—Kaunitz, 4 august 1777, *Hurmuzaki*, VII, p. 293.

⁵ A. Stahiev—Ecaterina II, 18 octombrie 1777, dos. 499/1777, f. 26—28.

⁶ Raport din 2 octombrie 1777, dos. 499/1777, f. 58—61.

spionaj și trădare în favoarea Rusiei etc. etc.¹. Informațiile erau furnizate de noul domn C. Moruzi prin Iacovache Rizo; C. Moruzi era interesat în a împiedica ruperea relațiilor dintre Rusia și Turcia pentru a nu se vedea pus în situația „de a fi domn fără principat”² și se străduia să întărească argumentările Porții cum că decapitarea domnului Moldovei era un act intern, legal, pedepsirea unei crime evidente, și nu era nicidecum îndreptată împotriva Rusiei.

În realitate, Dimitrache Schiliți și Hristodulo fugiseră în Polonia, după cum notează banul C. Caragea³, boierii nu trimiseseră nici un arz în care să mulțumească Porții pentru asasinatul comis, Deleanu, cumnatul lui Gr. Ghica nu figura printre caimacami, iar încriminata corespondență găsită asupra domnului n-a putut fi prezentată atunci când A. Stahiev a cerut oficial lui Abdul Rezak, reis efendi, să-i arate aceste scrisori⁴.

Cabinetele europene au considerat acțiunea Porții ca o măsură premergătoare izbucnirii războiului⁵. Poarta înteti pregătirile de război; trupele aflate în Rumelia, Bosnia și Albania fură concentrate spre Dunăre⁶. Magaziile de pe linia Dunării erau pregătite cu cereale și provizii; numai Țara Românească furnizase în ultimele 18 luni, după socotelile defterdariatului, 500 000 chile de grâne, furnituri la care suferi o pierdere de 300 pungi rezultată din diferența dintre prețul de miri și cel curent⁷. Mai împovăraătoare erau furniturile de cherestele, precum și obligația de a întreține trupele turcești trimise în Principate în primăvara anului 1778. Prezența trupelor turcești aduse mari supărări, țărani supuși la tot felul de jafuri și vexațiuni „nu-și găseau scăparea decât fugind din țară”⁸.

După informațiile lui A. Stahiev, Moldova plăti într-un an tributul pe cinci ani, astfel că țara era ruinată și vistieria strângea cu mare greutate cel mult 60 pungi lunar, deși cheltuielile pentru întreținerea trupelor turcești aflate în Moldova și a celor din regiunea Moghilov se ridicau la 90 pungi lunar⁹.

În Țara Românească era o situație asemănătoare: în ultimii doi ani se plătise haraciul pe trei ani și o lună și Al. Ipsilanti trimise, în toamna anului 1778, sultanului 300 pungi, tot atâtea lui selikdar aga, 200 marelui vizir, 50 lui chehaia bei, 15 lui reis efendi, în total 865 pungi, în afară de cheltuielile obișnuite, pentru a înlătura un concurent ce oferise 1 500 pungi¹⁰.

¹ Raport din 18 octombrie 1777, dos. 499/1777, f. 26—28.

² Raportul lui Gaffron din 30 oct. 1777, N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 140—141.

³ *Hurmuzaki*, vol. XIII, p. 77.

⁴ Minuta conferinței din 25 noiembrie 1777, dos. 500/1777, f. 11—14.

⁵ *Hurmuzaki*, supl. I^a, p. 961—963; N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 139.

⁶ Nota lui G. Ludolf din 3 dec. 1777, în A. Oțetea, *op. cit.*, p. 229.

⁷ Raport din 1 martie 1774, dos. 519/1778, f. 1—3.

⁸ În primăvara anului 1778 se aflau în Moldova 5 000 de oșteni turci iar în Țara Românească 2 000, numărul lor spori ajungând în vara aceluiași an la 8—10 000 numai în Moldova (N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 1471, *Hurmuzaki*, Supl. I^a, p. 969).

⁹ A. Stahiev.—N. I. Panin, 7 ianuarie 1779 în N. Dubrovin, *op. cit.*, Petersburg, 1887, vol. III, p. 3.

¹⁰ *Ibidem*. Vezi și *Hurmuzaki*, Supl. I^a, p. 974, raportul lui Saint-Priest din 4 ianuarie 1779.

După registrele cadice din Vidin, Țara Românească furnizase, probabil numai Vidinului, peste 150 000 de chile de mei în anii 1774—1780¹.

Sînt mari goluri în informațiile pe care le avea cu privire la exploatarea turco-fanariotă în anii următori păcii de la Kûciük-Kainargi; o concluzie însă se impune: Poarta n-a respectat tratatul, prevederile hatîșerifurilor din 1774 și a hatîhumaiumurilor din 1776 au rămas literă moartă.

CONVENȚIA DE LA AINALI KAVAK ȘI PRINCIPATELE ROMÎNE

În urma uciderii lui Gr. Ghica și călcării sistematice a tratatului, Rusia avea de hotărît dacă să pornească sau nu războiul. Diplomația rusă se decise să aștepte un moment prielnic, să-și apropie una din marile puteri europene — spre a nu se găsi izolată ca în războiul din 1768—1774 — și pînă atunci să rezolve problemele în litigiu pe calea tratativelor². Rusia folosi insuccesele turcilor în Crimeea și situația internațională favorabilă în urma deschiderii succesiunii Bavariei pentru a normaliza raporturile sale cu Poarta. Negocierile începute prin intermediul Franței, conduse cu multă abilitate de Saint-Priest, se încheiară, după aproape cinci luni, prin convenția de la Ainali Kavak (martie 1779) care reîntări tratatul de la Kûciük Kainargi.

Cu acest prilej se ridică din nou problema Principatelor. Poarta încercă să obțină anularea întregului articol XVI din tratat, precum și a hatîșerifurilor emenate în baza acestui articol, declarînd că „ea nu are în arhivele sale nici un privilegiu acordat Moldovei în timpurile sultanului Mahomed IV”³. Guvernul rus, care se lămurise de altfel asupra plămuirii actelor de închinăciune, se plasează pe poziția că „problema nu constă în existența unui act de arhivă”, ci în tratarea locuitorilor Moldovei și Țării Românești „în conformitate cu acea epocă pe care ei o socotesc ca cea mai fericită în ceea ce privește privilegiile de care se bucurau”⁴.

În proiectul de convenție trimis lui Saint-Priest (anexat la scrisoarea lui Panin din 16 ianuarie 1779) cabinetul rus ceru ca Poarta să-și ia obligația să respecte întocmai hatîșerifurile din 1774, capuchehăile Principatelor să se bucure de imunitate diplomatică, termenul de plecare pentru restituirea pămînturilor din jurul cetăților, revendicate de boieri și mănăstiri, să fie situația care a existat în anul încheierii tratatului de la Belgrad (1739)⁵. Articolul VII al convenției de la Ainali Kavak, consacrat relațiilor dintre Turcia, Principatele Romîne și Rusia, înscrise toate aceste puncte în formularea cerută de cabinetul rus⁶. Astfel din punct de vedere al normelor internaționale, Rusia garantă aplicarea privilegiilor

¹ M. Guboglu, *Despre arhiva turco-orientală din Biblioteca de Stat „V. Kolarov” Sofia*, în „Revista arhivelor”, II/1959, p. 208.

² Сб. русс. ист. общ., vol. 145, p. 506—508.

³ N. Dubrovin, *op. cit.*, f. 12; Hurmuzaki, Supl. I^a, p. 972—975.

⁴ *Ibidem*.

⁵ N. Dubrovin, *op. cit.*, p. 31; Hurmuzaki, Supl. I^a, p. 972—975.

⁶ D. A. Sturza, *Acte și documente*, vol. I, p. 155.

înscrise în hătișerifurile din 1774. Deși acte unilaterale ale Porții, hătișerifurile nu mai puteau fi retrase oricând de puterea care le emanase și validitatea lor nu mai era limitată la durata domniei sultanului Abdul Hamid. Prin înscirarea lor într-o convenție ce fixa raporturile dintre Poartă și o altă putere, ele deveneau parte integrantă din actul respectiv și orice schimbare putea fi făcută numai cu consimțământul ambelor state. Astfel hătișerifurile au căpătat caracterul de „Statut” internațional pentru Moldova și Țara Românească.

Convenția de la Ainali Kavak, n-a adus însă în fapt nici un fel de schimbări în situația Principatelor. Relativa destindere obținută în relațiile ruso-turce nu schimbă esența raporturilor dintre aceste puteri, fiecare din ele urmărind să folosească răgazul dobândit pentru a se pregăti spre a schimba situația existentă, Rusia pentru rezolvarea definitivă a problemei Crimeei, Turcia pentru recâștigarea poziției dominante în bazinul Mării Negre.

Încă din 1777, A. Stahiev era informat că Poarta întărește „fără preget și cu graba ce-i este posibilă cetățile de pe țărmul Mării Negre, atît pe partea europeană cît și pe cea asiatică”¹. Pregătirile de război ale Porții au antrenat noi obligații impuse Principatelor. Lucrările de fortificare începute la toate cetățile, de la Oceacov și pînă la Belgrad, sporirea garnizoanelor, concentrările de trupe etc. au grevat în bună parte asupra Moldovei și Țării Românești. După informațiile lui Raicevich, cheltuielile pentru ridicarea cetății Ismail erau pe seama Principatelor, Moldova urmînd a prelua apoi și întreținerea garnizoanei de 10 000 de oameni².

Corespondența lui Al. Ipsilanti cu capuchehăile sale ne dezvăluie unele aspecte ale sarcinilor ce împovăra țara datorită fortificării liniei de cetăți; la Nicopole urmau a fi trimiși 1 000 salahori, „cu cazmalele lor” și un om de încredere „ca să controleze cheresteaia ce vom trimete”³; pentru Ismail se aștepta să se hotărască „cantitatea salahorilor și felul cherestelelor”, amintindu-se că „se cere o mie de lemnărie, fac pe lună treizeci de pungi... dăm noi — scrie domnul — cîte cinci groși și cincisprezece țara la fiecare pe fiecare lună” și în plus zaherele, oi etc.; la Brăila „o mie de bucăți de ulm... care și acestea s-au coborît întregi” în afară de zaherele⁴.

Vidinul pretindea — „că toată zahereaia celor cinci județe e orînduită la ei... și o și trec cu prețul ce vor” și mai cerea „cherestea vale” deși, după cum arăta Al. Ipsilanti, e mai aproape „Fet Halismanul și are aceleași lunci ca și Țara Românească”⁵. La Giurgiu și Ada Kalé, se cereau cherestele și zaherea, la Belgrad, de asemenea, zaherea, la Isaccea, salahori, cherestele, zaherea, bani. Cererile erau atît de mari, încît și domnul mărturisea „e greu lucru, și vestesc chilă de chilă cît la toate cele din jur

¹ A. Stahiev — Ecaterina II, 18 octombrie 1777, dos. 499/1777, f. 26—28.

² Raicevich — Kaunitz, 30 octombrie 1782, *Hurmuzaki*, vol. XIX¹, p. 60; Arhiva Min. Afacerilor Externe U.R.S.S. Fondul Consulatul general al Rusiei din Iași, dos. 12/1783, f. 104.

³ *Hurmuzaki*, XIV³, p. 210.

⁴ *Ibidem*, p. 211.

⁵ *Ibidem*, p. 213—214. O poruncă imperială din 1775, luna august, prevedea ca Țara Românească să aprovizioneze Vidinul (*Hurmuzaki*, XIV³, p. 1227—1228).

și capanlîi și Brăila”¹. Ca și în trecut, capanlîii jefuiau țărănimea „cei patruzeci și opt iuci de miere, unt și altele ca acestea care scriem cum că le-au luat capanlîii din țară... s-au făcut cu sila”. Nu erau respectate nici interdicțiile cu privire la intrarea turcilor în Principate. Pe baza firmanului lui Abdul Hamid din noiembrie 1774, prin care se interzicea tuturor dregătorilor turci, askerliilor și locuitorilor din serhaturi să mai calce pămîntul Țării Românești și Moldovei, Al. Ipsilanti dispuse ca beșli aga, Ismail-aga să ridice pe toți turcii pe care i-ar găsi în țară². Măsurile luate n-au dat rezultate, însuși domnul recunoaște „n-a mai rămas zaherea în țară, căci și serhaturile în anul acesta au stricat multă zaherea”³ deși, după cum menționează o notă contemporană se trimiteau „tot felul de zaherele” la Nicopole și Turnul „ca să nu iasă din acele părți turci și să încerce județele”⁴. În vara anului 1782, turcii din Giurgiu au ocupat pășunile romînilor, pricinuindu-le mari pagube. Demersul lui N. Caragea la pașa din Giurgiu rămase fără rezultat⁵.

Hatîșerifurile din 1774 stipulau printre altele că „romîinii ce vor merge pe la politii, pe la sate, pe la tîrgurile ce se află în preajma Dunării pentru ca să-și caute pricinile și negoțurile lor să nu se supere de hărăceri”. După cum arată Al. Ipsilanti, hărăcierii din Ruscuc „nu încetau a apuca pe romîni cînd vin cu zaherele... li dă hartii rele, pe unii din ei înșelîndu-i pe alții bătîndu-i”, iar vameșii din Brăila și Giurgiu, pretindeau taxe sub cuvînt că romîinii n-au teșcherele, eliberarea adeverințelor nu era însă posibilă „din întîmplare satul de unde pleacă un sărac e departe ceasuri și adesea zile de satul unde se află ispravnicul județului”⁶.

Cît despre obligațiile bănești, Frangopulo notează în jurnalul său la 24 septembrie 1779 — cîteva luni de la încheierea convenției de la Ainali Kavak — că capuchehăile lui Al. Ipsilanti vv. au remis Porții darurile „care erau în uz înainte de pacea de la Kainargi” și care se urcau la nu mai puțin de 1 000 de pungi⁷.

În Moldova situația era aceeași, dacă nu chiar și mai gravă, ținînd seama că C. Moruzi se întrecea în a-și arăta devotamentul față de Poartă. I. Severin notează într-unul din rapoartele sale că Al. Mavrocordat îi relatase că C. Moruzi plătea — peste peșcheșurile curente — o pungă pe zi pentru bucătăria sultanului⁸.

Raicevich era și el informat că C. Moruzi furnizase Porții „infinite mai multe cereale” decît se obișnuia înainte de războiul ruso-turc din 1768 — 1774⁹, fapt confirmat și de firmanul din 1780 care lăuda pe domn pentru zelul depus cu prilejul furniturilor de zaherea și oi¹⁰.

¹ Hurmuzaki, XIV^a, p. 215.

² V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 118—119.

³ Scrisoare a lui Al. Ipsilanti vv. către capuchehaia, Hurmuzaki, XIV^a, p. 211.

⁴ *Ibidem*, f. 222.

⁵ Arhiva Min. Af. Externe U.R.S.S., Fondul Consulatul general al Rusiei din Iași, dos. 5/1782, f. 25—26.

⁶ Hurmuzaki, XIV^a, p. 216—217.

⁷ N. Iorga, *Acte și fragmente*, vol. II, p. 150.

⁸ Dos. 13/1783, f. 120.

⁹ Hurmuzaki, XIX^a, p. 60.

¹⁰ Uricariul, vol. III, p. 126.

Și în trecut, Principatele aprovizionau cetățile de margine, în afară de obligațiile pentru capitala imperiului, dar erau cantități modeste; acum însă sarcinile de aprovizionare a cetăților sporeau zi de zi, cantitățile cerute ajungând să întrecă furniturile destinate Constantinopolului. N. Caragea arată, „această nouă sursă de jaf, mediocră la început... a devenit din anul 1779 un flagel cu atât mai apăsător cu cât recolta n-a sporit; de la 15 000 de chile de Brăila, primăvara și 20 000 chile toamna, în ultimii ani, Poarta cere numai în toamnă cantitatea de 60 000 de chile și aceasta când nu există cantitatea suficientă pentru asigurarea consumului țării”¹. În curs de câțiva ani, obligațiile în zaherele se întreisera; evident, necesitățile strategice și situația precară a finanțelor imperiului împingeau la agravarea exploatării Principatelor, dar trebuie luate în seamă și alte considerente: datorită transferării centrului de greutate a obligațiilor înspre cetăți, comandanții și garnizoanele respective erau cointeresate direct în supravegherea Principatelor; întărirea cetăților urmărea totodată să slăbească nădejile ce încolțiseră în Principate în perioada războiului ruso-turc.

La stoarcerile turcilor se adăugau și cele ale domnilor, ale boierimii pămîntene și grecești. Al. Ipsilanti reușise să strângă în șapte ani și patru luni de domnie „o avere personală de nu mai puțin de un milion de lire sterline”² — după cum notează ambasadorul britanic.

Cererile Porții au devenit mai presante în anii 1782—1783, când relațiile ruso-turce s-au înăsprit din nou și guvernul otoman a forțat ritmul pregătirilor de război.

În anul 1782, Țara Românească furnizase turcilor 672 150 chile de Stambul cereale (216 508 chile în primăvara anului și 455 642 chile în toamnă)³ deși seceta și lăcustele loviseră țara și populația satelor de la munte murea literalmente de foame⁴. (În vederea salvării țărănimii înfometate N. Caragea luă măsura de a permite importul de grâu din Moldova fără plata taxelor vamale, taxele urmînd a fi restituite arendașului vămilor de către vistierie.)⁵ După informația lui Raicevich, Poarta mai ceru 35 000 cîntare seu și 35 000 cîntare unt, plus miere, ceară, brînză în cantitatea obișnuită⁶. În toamna aceluiași an Principatele primiră noi porunci să trimită la Brăila și Galați 7—800 000 chile de Stambul „afară de zaherele obișnuite”⁷.

¹ Memoriul din 6 aprilie 1783, dos. 11/1783, f. 18—26.

² R. Ainslie către Min. de Externe, 28 ianuarie 1782, Bibl. Acad. R.P.R., *Documente engleze*, vol. I.

³ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 277.

⁴ Dos. 5/1782, f. 24.

⁵ Carte către isprăvnicia Slam Rîmnic, Buzău, Saac din 29 iulie 1782, în V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 278.

⁶ Raport din 27 august 1782, *Hurmuzaki*, XIX¹, p. 44.

⁷ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 272. Raicevich notează că se ceruse Moldovei 1 500 000 chile de Stambul (*Hurmuzaki*).

Comandanții cetăților aveau de asemenea ordine amănunțite cu privire la cantitățile de provizii ce urmau a fi depozitate, efectivele garnizoanelor, armamentul necesar etc.¹.

Chiar din primele zile ale anului următor, Poarta repetă poruncile pentru aprovizionarea cetăților și construirea de noi magazine la Isaccea². În lunile ianuarie-martie 1783, Țara Românească a furnizat 40 000 chile de Stambul orz și 130 000 chile de Stambul grâu³ (cereale în valoare de 350 pungi) și Poarta cerea să i se pregătească încă 260 000 chile de Stambul orz și 80 000 chile de făină. Deci timp de un an, din primăvara anului 1782 și pînă în primăvara anului 1783 Țara Românească furnizase cam 3 000 de vagoane cereale, socotind chila de Stambul egală cu 22,12 ocale. Poarta era conștientă că supune Principatele la un efort deosebit și îi atrase atenția lui N. Caragea să aibă grijă să nu se producă tulburări⁴.

Poarta plătea grînele cu 5 lei și 4 parale chila de Brăila de grâu, pe cînd prețul curent în sudul Dunării — inclusiv transportul și pierderile — se ridică la 15—16 piaștri după datele lui N. Caragea⁵ și la aproximativ 11 piaștri (8 piaștri fără transport) după Raicevich⁶. Această diferență enormă se datora și sporirii prețurilor în acel an, în urma recoltei slabe din anul precedent; probabil prețul pe piața internă era mai scăzut decît în Bulgaria.

Cantitatea „obișnuită” de zaherele cerută pentru aprovizionarea Constantinopolului era repartizată pe județe și apoi pe sate, iar județele dinspre munte răscumpărau de regulă cu bani cantitatea care le era repartizată. Plata zaherelelor se făcea la schele de către reizii recepționari atunci cînd nu erau achiziționate prin boiernași trimiși în mod special prin județe și care le achitau pe loc cu bani sau cu chitanțe. Furniturile prilejuiau tot felul de abuzuri: impunerea de cantități mai mari decît cele cerute de turci, plata cu chitanțe, ridicări prin silnicie etc. Doar teama de revolte înfrîna întrucîtva tendințele de jaf ale aparatului administrativ.

Poarta plătea zaherelele direct cu preț de miri sau cerea să fie trecute în contul haraciului — *havale* —, iar uneori în caz de război sau în situații excepționale porunca să fie suportate dintr-o contribuție extraordinară — o ajutorință (*seferia akcesi*).

Diferența dintre prețul de miri și cel de achiziție era teoretic suportată de vistieria țării. Într-un an de zile (iunie 1782 — iunie 1783) Moldova

¹ Raportul din 8 septembrie 1782, dos. 5/1782, f. 43—44; vezi și raportul din iunie 1782, dos. 5/1782, f. 25—26.

² Raportul din 11 ianuarie 1783, dos. 9/1782, f. 13.

³ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 277. După informațiile primite de consulatul rus la 16.III.1783 se expediase 15 000 chile de Brăila la Brăila cu pitarul Anton Vilara (dos. 11/1783, f. 4—5); în aprilie erau pregătite 4 500 chile de Brăila pentru Ocaev (dos. 11/1783, f. 13—15), în mai se ceru 30 000 de cîntare de pesmeți pentru Isaccea (dos. 11/1783, f. 14), în august 1 500 chile de Brăila făină și 2 000 chile de Brăila orz pentru Belgrad (dos. 11/1783, f. 36—37), în septembrie 40 000 chile de Brăila orz pentru Isaccea (dos. 11/1783, f. 42—43). Raicevich dă cam aceleași cifre *Hurmuzaki*, XIX¹, p. 93, 97, 123).

⁴ Raportul din aprilie 1783, dos. 11/1783, f. 10—12.

⁵ Dos. 11/1783, f. 18—26. (Valoarea leului era egală cu a piastrului.)

⁶ *Hurmuzaki*, XIX¹, p. www.dacoromanica.ro

a plătit în contul vistieriei otomane — după informația dată lui I. Severin de abatele Marquis, secretarul lui Al. Mavrocordat — suma de 370 000 piaștri, iar Poarta urma să ramburseze pentru produsele și vitele furnizate, conform prețurilor de miri, 270 000 piaștri „pe care nici nu se gindea măcar să le achite”¹. Raicevich arată că zaharelele erau cerute în fapt, fără plată², ceea ce constituia o realitate, deși ele erau plătite țăranilor și trecute apoi în contul defterdariatului.

Nu este întâmplător că boierii „Țării Românești au menționat în arzul din aprilie 1783 că în trecut, în anul 1768, Poarta ceruse și atunci cantități neobișnuite, dar trimise un ajutor de 1 150 pungi³. Acum banii pentru zaharele erau scoși prin perceperi de noi dări, astfel la 1 martie 1783 N. Caragea a majorat sfertul de la șase piaștri la 13 piaștri, din care trei piaștri reprezentau contribuția pentru zaharele⁴.

La 16 aprilie, după o dezbatere furtunoasă în Divan pe marginea propunerii lui N. Caragea de a se suspenda pentru un timp plata lefilor și a pensiilor sau a se percepe un nou sfert, se luă hotărîrea să se sporească cu încă un piastru contribuția pentru zaharele, urmînd a se încasa 14 piaștri pe sfertul ianuarie-februarie⁵. Obșnuit se încasau șase sferturi pe an și două ajutoare, dar N. Caragea ridică nouă sferturi⁶.

Raicevich notează că în anul 1783 era o recoltă bogată, dar nu erau brațe suficiente, mulți oameni fiind fugiți, alții trimiși să facă corvezi la cetăți și la tăiatul cherestelei⁷. Astfel la Ismail fuseseră trimiși 1 000 de oameni și 500 care cu cîte patru boi, însoțiți de un serdar⁸; la Giurgiu, transformat în serhat cu o garnizoană de 2 000 de oșteni, 200 de oameni însoțiți de un ciauș⁹; la Ada Kalé, 100 de oameni; la Oceaov 1 000 de salahori, fierari, dulgheri etc., însoțiți de paharnicul Dumitru Țurcanul¹⁰. În afară de cherestelele cerute, însoțiți de mari cantități de către toate cetățile și de capitală, Principatele erau obligate să se îngrijească de construirea unui mare pod peste Dunăre și a 50 de acciuri la Ruscuc și Giurgiu¹¹. Plata pentru tăiatul și transportul cherestelei era trecută, de regulă, în contul haraciului, arareori făcîndu-se direct de beneficiar. Nu este posibil de stabilit cantitățile și dimensiunile de cherestele furnizate; ar trebui să avem pentru aceasta registrele defterdariatului unde erau înscrise toate poruncile emise pe baza rapoartelor de cereri din partea cetăților sau a altor solicitanți, precum și documentele emise de domni care atestau îndeplinirea celor poruncite.

¹ Raport din 1 iulie 1783, dos. 13/1783, f. 120.

² Hurmuzaki, XIX¹, p. 93.

³ V. A. Urechia, op. cit., vol. I, p. 277.

⁴ Dos. 11/1783, f. 4—5.

⁵ Dos. 11/1783, f. 10—12. Parte din membrii Divanului au părăsit ostentativ ședința în semn de protest împotriva propunerii lui N. Caragea vv. de a se suspenda plata lefilor. Ca de obicei soluția fu sporirea dărilor.

⁶ Dos. 26/1784, f. 169.

⁷ Hurmuzaki, XIX¹, p. 111.

⁸ V. A. Urechia, op. cit., vol. I, p. 275; dos. 11/1783, f. 4—5.

⁹ Hurmuzaki, XIX¹, p. 93; dos. 11/1783, f. 10—12.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ Dos. 11/1783, f. 18—20, f. 32—34.

Trecerile de dregători turci prin Principate impuneau de asemenea mari cheltuieli, mai ales că aceștia abuzau în fel și chip pentru a storce bani, daruri etc. Astfel în luna martie 1783, au trecut prin Țara Românească spre Constantinopol, Ahmet aga, Capidgi-bașa și intendentul cetății Ismail. Ei au avut un ordin către domn să li se pună la dispoziție 14 căruțe; pentru a storce ceva bani, ei au modificat cifra în 74, fals care a fost descoperit¹.

Gelepii și capanlîii ridicau la preț de miri, ca și în trecut, numărul de oi și cantitățile de unt, miere, seu, brînză, stabilite de Poartă.

Moldova era obligată să furnizeze în primăvara anului 1783 în afară de zaharele obișnuite: 220 000 ocale făină și 3 000 chile de Brăila orz la Bender; 130 000 ocale făină și 3 000 chile de Brăila grâu și 2 500 chile de Brăila orz la Hotin; 5 000 chile de Brăila grâu și 5 000 chile de Brăila orz la Isaccea², adică aproximativ 40 vagoane făină, 246 vagoane grâu și 304 vagoane orz. După informațiile primite de consulatul rus, în luna noiembrie se primi poruncă pentru furnizarea a încă 20 000 chile de făină la Oceacov³. În primăvara anului, Moldova trimise 500 salahori la Ismail și 500 la Oceacov ce fuseseră adunați la Bîrlad și Vaslui; Poarta mai cerea 100 salahori și 25 care pentru Bender, 400 salahori și 50 care pentru Oceacov, 100 salahori și 50 care pentru Hotin și în plus: cherestele, materiale etc., pentru construcția podului mare peste Dunăre și a felurite ambarcațiuni⁴. (În toamnă, numai pentru deservirea Benderului se construiseră 600 de pontoane.)⁵ După informațiile lui I. Severin, domnul Moldovei plătea 11 000 piaștri lunar pentru cheltuielile cetății Ismail în loc de a mai trimite oameni și care.

Peste toate aceste obligații ce împovărau Principatele, Poarta cerea sume peste sume; astfel la 4 iulie 1783 a sosit un ortaciauș la București cu poruncă să i se dea în șase zile 570 pungi pentru Bender⁶ în contul haraciului, deși acesta era achitat și răsachitat numai prin furnituri și chiar înainte cu două zile se trimisese la Constantinopol bairam peșcheșul.

În primele șase luni ale anului 1783, în Țara Românească, s-a încasat câte 28 piaștri de birnic, adică 1 400 000 piaștri (socotind că erau 50 000 birnici), aceasta în afară de rusumaturi și de ce au plătit rușii, mazilii, ungurenii, locuitorii Bucureștiului⁷ etc.

Nu este de mirare că țărani începuseră să fugă și numărul birnicilor scăzuse de la 60 000 cît erau în ultimii ani ai domniei lui Al. Ipsilanti la 50 000 și la începutul anului 1784, la 40 000⁸.

¹ Dos. 11/1783, f. 6-9.

² Dos. 11/1783, f. 13-15.

³ Dos. 11/1783, f. 47-48.

⁴ Dos. 11/1783, f. 13-15.

⁵ Dos. 11/1783, f. 47-48.

⁶ Dos. 11/1783, f. 30-31.

⁷ Dos. 11/1783, f. 30-31.

⁸ Dos. 25/1784, f. 13.

ÎNFIINȚAREA CONSULATULUI GENERAL AL RUSIEI ÎN MOLDOVA ȘI ȚARA ROMÎNEASCĂ

Datorită războiului din 1768—1774, atât cercurile conducătoare ruse cât și cele otomane ajunseseră la o conștiință mai clară și în ceea ce privește importanța strategică, politică și economică a Principatelor Române. Teatru de operații militare în lupta împotriva Turciei, țările noastre se dovediră aliate de nădejde, dispunând și de importante resurse economice. Domnii Țării Românești și ai Moldovei, prin legăturile lor cu facțiunile fanariote, precum și prin rolul lor de informatori ai Porții asupra politicii europene, exercitau o influență indirectă, apreciabilă, asupra deliberărilor Divanului.

Ținând seama de toate acestea, guvernul rus a dus o politică complicată, aparent contradictorie, impusă de raportul de forțe între diferitele grupări ce aveau vreo greutate în treburile Imperiului otoman. Astfel el s-a străduit să atragă de partea sa virfurile fanariote, insuflindu-le ideea înlăturării dominației turcești în Balcani și înlocuirii ei cu hegemonia fanariotă sub protectoratul Rusiei, dar în aceeași măsură sprijini, direct sau indirect, tendințele de afirmare națională a popoarelor din Balcani împotriva hegemoniei fanariote și firește împotriva dominației Porții otomane. Pe de altă parte, guvernul rus căuta să întărească autoritatea domnilor în fața Porții și să influențeze totodată asupra acestora pentru a înfrîna tendințele lor de jaf, precum și asupra boierilor pentru a observa o atitudine fermă față de respectarea drepturilor țării, față de abuzurile Porții și ale domnilor.

Deși, în genere, bine informat despre jafurile și stoarcerile domnilor, guvernul rus s-a plasat pe poziția că jafurile nu pot fi curmate prin mazi-lirea unui domn și înlocuirea lui cu altul; stabilitatea domniei, fermitatea boierilor, sfaturile bune date domnilor trebuiau să dea roade și să ducă la suprimarea abuzurilor practicate în Principatele Române. În favoarea acestui punct de vedere pleda și faptul că Poarta nu cunoștea suma reală pe care o scoteau domnii din Principate, dezvăluirea tuturor abuzurilor însemna implicit și relevarea izvoarelor de venituri ceea ce ar fi creat pericolul ca guvernanții turci să caute să pună mîna pe întreaga sumă sau pe cea mai mare parte din ea, fapt ce ar fi dus la o agravare simțitoare a exploataării turco-fanariote. Această politică abilă făcea ca Rusia să apară drept arbitru între domni și Poartă, precum și între grupările boierești și domni.

Pentru a traduce în viață această linie politică și a-și spori influența în Balcani, Rusia avea nevoie să înființeze aici o rețea consulară. A.P. Voronțov, președintele Colegiului de comerț, arătase în raportul său din 9 septembrie 1775 că necesitățile dezvoltării comerțului rus în bazinul Mării Negre reclamă înființarea de consulate la : Galați, Iași și București. Voronțov sublinia totodată : „și apoi consulilor se pot da și însărcinări politice”¹. A. Stahiev relua problema în anul următor, opinînd că este

¹ V. A. Ulianițki, *Consulatele ruse în străindate în sec. XVIII*, vol. I, p. 464.

nevoie să se numească consuli în Moldova și Țara Românească „pentru a urmări și observa îndeaproape relațiile și intrigile locale care arareori coincid cu interesele firești ale moldovenilor și muntenilor”¹.

Destinderea produsă în relațiile cu Turcia facilită guvernului rus punerea în aplicare a articolului XI al tratatului de la Kuciuk-Kainargi prin care se acorda Rusiei dreptul de a înființa consulate în orice localitate a Imperiului otoman. La 7 decembrie 1779, câteva luni după încheierea convenției de la Ainali Kavak, Serghei Lazarovici Lascarev fu numit consul general a Rusiei pentru Țara Românească și Moldova².

În preajma sosirii lui S.L. Lascarev la Constantinopol (20 iunie 1780), A. Stahiev comunică lui reis efendi numirea acestuia, cerându-i o audiență pentru a discuta acordarea beratului consular. Cunoscând atmosfera ostilă Rusiei care domnea în rîndurile miniștrilor turci, A. Stahiev încercă să obțină sprijinul ministrului Franței, Saint-Priest. Îngrijorarea lui A. Stahiev se dovedi îndreptățită : reis efendi „nu se rușină” să arate lui Pisani, dragomanul ambasadei ruse, că prezența unui consul rus în Principatele Romîne ar fi asemănătoare „cu un material inflamabil lăsat la poarta unei case pentru incendierea întregului oraș”³.

Saint-Priest expuse lui A. Stahiev greutățile ce va avea de îtimpinat, dezvăluindu-i faptul că Poarta intenționa să se opună înființării unui consulat la Sinope — unde fusese numit prima oară S.L. Lascarev — și că, după informațiile sale nu va permite stabilirea de consuli ruși decît în localitățile unde există consulate ale altor puteri. Teama Porții de creșterea opoziției antiotomane în țările noastre era împărtășită și de ambasadorul francez, prezența unui consul rus „va fi pentru spiritul neliștit al acestor popoare — spunea el — un semnal de tulburări și agitații”⁴. Solicitat de Poartă să-și spună părerea asupra cererii Rusiei, Saint-Priest recomandă guvernului otoman să ceară Curții din Petersburg să retragă această numire și „să nu desemneze consuli decît în locurile unde popoarele sînt obișnuite cu agenții străini”⁵.

Negocierile pentru înființarea consulatului aveau să dureze aproape un an și jumătate, datorită manevrelor lui Saint-Priest, dar mai ales opoziției acerbe a domnilor și a facțiunilor fanariote.

În conferința din 20 iulie, reis efendi înmîna lui A. Stahiev un memoriu cuprinzînd motivele care determinau guvernul otoman să refuze acordarea beratului. Poarta invoca, printre altele, faptul că stabilirea de consuli în Principate va produce „astfel de zvonuri și frămîntări care ... ne va răpi liniștea noastră, a tuturor ... fără nici un folos interesului comerțului rus”. Aceste interese „vor fi apărute”, ca și în trecut, și „fără prezența consulilor”. În memoriu se sublinia că înființarea de consulate ar fi justificată numai în regiunile locuite de populația musulmană

¹ A. Stahiev — Ecaterina II, 24 iulie 1776, Arhiva Min. Af. Externe, Fondul Relațiile Rusiei cu Turcia, dos. 474/1776, f. 109—113.

² „Русский Архив”, 1884, nr. 3, p. 7.

³ A. Stahiev — Ecaterina II, iunie 20/iulie 1, 1779, dos. 567/1779, f. 27—29.

⁴ Hurmuzaki, Supl. I^a, p. 988.

⁵ *Ibidem*.

pentru a înlesni contactul cu autoritățile¹. Spre a evita o ruptură, la sfatul lui Saint-Priest, Poarta încercă să târăgăneze lucrurile; guvernul rus seziză poziția ambasadorului francez și reclamă intervenția Parisului. Cabinetul francez era însă întru totul de acord cu ambasadorul său și confirmă linia pe care o adoptase². Saint-Priest, inspirat de facțiunile fanariote, recurse la o altă manevră, recomandând Porții să accepte stabilirea unui consulat pentru Principatele Române cu clauza ca reședința să fie fixată în afara granițelor, la Akerman sau în altă localitate, pentru a împiedica astfel contactul direct al consulului cu domnii și cu locuitorii Moldovei și Țării Românești³.

Poarta își însuși acest punct de vedere, motivându-l apoi lui A. Stahiev că nu se pot înființa consulatate decât în centrele unde există guvernatori și cadii, deoarece toate procesele între supușii imperiului și străini sînt judecate de către consuli în prezența judecătorilor musulmani⁴.

Guvernul rus acordă o deosebită însemnătate înființării consulatului în Principatele Române; considerînd că această problemă face parte integrantă din tratatul de la Küciük-Kainargi, trimise instrucțiuni categorice lui A. Stahiev, cerîndu-i totodată să înlăture neînțelegerile ivite cu prilejul trecerii prin Bosfor a două vase ruse ce transportau mărfuri și pasageri de la Taganrog la Constantinopol⁵. Influențat de Saint-Priest⁶, A. Stahiev, după ce insistă ca reședința consulatului să fie fixată la Iași sau la București, propuse o altă formulă: să nu se indice în berat localitatea de reședință. Acest pas, considerat, cu drept cuvînt, o cedare față de poziția fermă inițială, spori rezistența Porții. Din această cauză, în proiectul de firman ce urma să fie adresat domnilor Moldovei și Țării Românești precum și pașalelor din vecinătate cu prilejul înființării consulatului, Poarta a prevăzut că la orice deplasare, consulul să înștiințeze, în prealabil, pe guvernatorul regiunii de reședință⁷. La 15 decembrie 1780, A. Stahiev făcu al doilea pas, acceptînd Silistra ca reședință și cerînd doar dreptul de liberă deplasare pentru consul⁸. El încercă apoi să justifice această cedare ca fiind dictată de interesele Rusiei, sub cuvînt că avînd reședința la Silistra, consulul va avea posibilitatea să urmărească intrigile ce se țeseau de o parte și de alta a Dunării⁹.

Această argumentare factice primi o ripostă neașteptată; guvernul rus dezavuă formal pe A. Stahiev, numind în locul său pe I. Bulgakov și declară Porții că nu va admite „nici o modificare a articolelor tratatului de la Küciük Kainargi”¹⁰. Atitudinea fermă a Rusei impresionează într-atît

¹ Dos. 557/1780, f. 21—23.

² *Hurmuzaki*, Supl. I¹, p. 996—997.

³ Raportul lui Saint-Priest din 16 noiembrie 1780, *Hurmuzaki*, Supl. I¹, p. 997—998.

⁴ Minuta conferinței dintre A. Stahiev și reis efendi din 28 octombrie 1780, dos. 559/1780, f. 27—30.

⁵ Nota lui G. Ludolf din 14 octombrie 1780, A. Oțetea, *op. cit.*, p. 230—231: dos. 559/1780, f. 27—30.

⁶ W. Eton, *op. cit.*, vol. II, p. 139.

⁷ Dos. 560/1780, f. 117—118.

⁸ *Ibidem*, f. 69—70.

⁹ Dos. 565/1780, f. 27—28.

¹⁰ *Hurmuzaki*, Supl. I², p. 222.

guvernul otoman, încît reis efendi îl întrebă pe Saint-Priest dacă afacerea consulatului poate ocaziona un război între cele două imperii ¹.

La începutul lunii iunie 1781 Poarta făcu o nouă încercare, adresîndu-se direct Petersburgului; era evident că guvernul turc era dispus să cedeze și căuta doar o formulă onorabilă ². Bulgakov relua negocierile cu multă tenacitate, ocolind cu grijă serviciile ambasadorului francez. În disperare de cauză, ministrul Porții se adresează domnilor Moldovei și Țării Românești, cerîndu-le avizul. „Am motive să cred că ei sînt preveniți de către capuchehăile lor — notează Saint-Priest — ca să nu dea nici un aviz peremptoriu” ³.

De-abia la 10 decembrie Poarta eliberă beratul pentru S. L. Lascarev, fixîndu-i reședința la București. Acesta se prezintă la post spre sfîrșitul lunii ianuarie 1782 și peste puțin timp, în luna mai a aceluiași an, guvernul rus fixă statul de plată al consulatului.

În vara anului 1782 Austria numi ca agent în Principate pe Ignățiu Stefan Raicevich, fostul secretar al lui Al. Ipsilanti și Poarta „dădu fără vorbă beratul său”, la 16 octombrie 1783 „pentru a face pe plac curții austriace care este o curte foarte măreață, veche și adevărată prietenă și bună vecină a Luminatei Porți” ⁴. În anul următor Prusia numi reprezentant în Principate pe Ernest Frederic König și în octombrie 1786 Poarta îi eliberă beratul. Franța, în acea vreme, nu avu nevoie să numească agenți diplomatici în țările noastre. Saint-Priest, ce ocupa postul de ambasador în anii 1768—1784, și apoi Choiseul Gouffier (1784—1792) se bucurau de influență asupra Porții. În afară de aceasta, o lungă practică făcu din numirea secretarilor domnilor Moldovei și Țării Românești una din atribuțiile ambasadorilor Franței; or, secretarii ce redactau corespondența domnilor raportau miniștrilor Franței toate evenimentele ⁵. Ar fi greșit dacă am considera înființarea consulatelor în Moldova și Țara Românească drept rezultatul exclusiv al presiunii ruse asupra guvernului otoman. Rusia a grăbit doar un proces ce își făcea drum; dezvoltarea forțelor de producție în sud-estul Europei și cerințele crescînde ale Occidentului în plină dezvoltare capitalistă împingeau la atragerea Principatelor Romîne în circuitul pieții europene. La aceste considerente de ordin economic se adăugau și cele politice; războiul ruso-turc din 1768—1774 înscrise pe ordinea de zi a diplomației europene problema orientală, aducînd totodată în fața Europei chestiunea independenței țărilor noastre; agravarea contradicțiilor dintre marile puteri spori importanța politică și strategică a Principatelor.

¹ Raportul lui Saint-Priest din 30 aprilie 1781, *Hurmuzaki*, Supl. I², p. 3. Guvernul rus era atît de convins că va înfrînge rezistența Porții încît la 19.V. 1781, Ecaterina II trimise direct lui S. L. Lascarev instrucțiuni speciale cu privire la ajutorarea familiei arhimandritului Damaschin (Girs, *Rusia și Orientul apropiat*, Petersburg, 1906, p. 10).

² *Hurmuzaki*, Supl. I², p. 5.

³ *Hurmuzaki*, Supl. I², p. 8.

⁴ *Hurmuzaki*, vol. VII, p. 408—409; vol. X, p. XXXIII; beratul în V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 534—535.

⁵ A. Oțetea, *Înființarea consulatelor franceze în țările românești*, în „Revista istorică”, 1932, nr. XVIII, p. 332.

Consulii s-au bucurat în țările noastre de un regim special; din cauza concurenței și intrigilor facțiunilor boierești și fanariote, a abuzurilor și stoarcerilor, domnii erau interesați să cumpere bunăvoința reprezentanților diplomați acreditați în țările noastre, acordându-le privilegii, favoruri și adeseori plătindu-le și salarii. Consulatele primeau zilnic din camera domnească, o anumită cantitate de produse alimentare, și după cum ne asigură P. I. Liprandi, s-au găsit și unii consuli care s-au plîns lui Napoleon că alimentele nu erau proaspete ¹; consulii dispuneau de cîteva scutelnici și poslușnici, de un număr de arnăuți și aveau dreptul să se folosească de serviciile meseriașilor curții domnești.

Uneori, domnia le acorda licențe pentru importul sau exportul unor produse prohibite. Astfel Raicevič notează că N. Caragea acordase consulului rus „favoarea” de a importa 3 000 de ocale de horilcă care era prohibită la import ², rapoartele consulare ruse informează că Raicevič, König, Parant etc. primiseră în mai multe rînduri licențe pentru export de grîne, lînă etc.

V. F. Malinovski relatează că nici nu apucase să se instaleze și a și primit o pungă cu aur din partea lui C. Ipsilanti iar, după mazilirea acestuia, noul domn Al. Șuțu i-a propus o leafă lunară egală cu îndoitul aceleia pe care o primea pentru slujba sa ³. Evident, procedeul era încetățenit și toți consulii primeau daruri, lefuri etc. și firește nici ambasadorii de la Constantinopol nu erau uitați. Domnii, urmînd o veche practică fanariotă, aveau totodată grija să întrețină rivalitatea și discordia între consuli. Înainte de apariția consulatelor, Poarta elibera neguțătorilor străini care veneau în Principate firmane prin care se porunceau domnilor și pașalelor să recunoască acestora drepturile decurgînd din capitulații; prin aceste firmane, beneficiarii urmăreau mai mult să-și asigure securitatea persoanei și averii lor decît privilegii economice. Astfel, în anul 1760 supusul austriac Gavril Hristu cu tovarășul său Gheorghe au venit în Țara Romînească prevăzuți cu un firman în care se arăta că au dreptul de a beneficia de capitulații ca și „supușii Franței, Angliei și Olandei”.

Cîteva ani mai tîrziu, după înființarea consulatelor, aflăm pe același Gavril Hristu în Țara Romînească, supus austriac, exercitîndu-și negoțul în cadrul companiei brașovenilor și beneficiînd, din plin, de avantajele capitulațiilor. Stabilirea consulatelor a înlesnit aplicarea tot mai largă a regimului capitulațiilor în țările noastre.

Istoriografia burgheză a privit capitulațiile mai mult sub unghiul jurisdicției consulare și dreptului consular. După părerea lui I. C. Filitti „capitulațiile erau întemeiate pe reciprocitatea clauzei națiunii celei mai favorizate. Străinii aveau în Imperiul otoman, cît privește negoțul, aceleași drepturi ca și raialele” ⁴.

¹ P. I. Liprandi, *Problema orientală și Bulgaria*, Moscova, 1863, f. 134.

² Raicevič — Kaunitz, 18 septembrie 1783, *Hurmuzaki*, XIX¹, p. 129.

³ Чтение в императорском общ. историй и древней. русс. Moscova, 1863, cartea I, p. 172—173.

⁴ I. C. Filitti, *România față de capitulațiile Turciei*, în „Anal. Acad. Rom.”, vol. XXXVIII, Buc., 1916, p. 139.

Afirmația lui Filitti este dezmințită de realitatea lucrurilor. În perioada de înflorire a Imperiului otoman, sultanii au oferit de bunăvoie Franței, Venetiei, Angliei, Olandei, Austriei etc. firmane și privilegii — *capitulații* — pentru ca neguțătorii acestor națiuni să se ocupe, în deplină siguranță, de comerț în cuprinsul imperiului. Acestea erau acte unilaterale, care puteau fi retrase oricând de emitent. În perioada de decădere a imperiului, aceste privilegii s-au transformat în *obligatii* înrobitoare pentru Poartă, marile puteri impunând acum Turciei să le acorde privilegii și indicând chiar și care anume¹. Pentru prima oară problema capitulațiilor a fost inclusă într-un tratat cu obligații de ambele părți, în 1774 la Küciük Kainargi. Era însă evident că Imperiul otoman, înapoiat din punct de vedere economic, nu putea beneficia de această clauză și era obiectul agresiunii economice a marilor puteri europene.

În conformitate cu regimul capitulațiilor, locuitorii aflați sub protecția unei puteri străine — sudiții — se bucurau în Moldova și Țara Românească de inviolabilitatea persoanei și domiciliului; astfel în hrisovul dat negustorilor armeni din Moldova aflați sub protecția Austriei, de către Al. Mavrocordat în martie 1784, se prevedeau: „Iară întîmplîndu-se vreunul din acești numiți sudiți a face vreo vinovăție, atunce ispravnicii să nu fie volnici a-l închide, a-l globi sau a-l pedepsi”². La toate judecățile sudiților participa și consulul puterii protectoare, iar pentru delictelor criminale săvîrșite pe teritoriul românesc, ei erau extrădați și judecați în țara respectivă³.

Deosebit de importante erau privilegiile și drepturile cu caracter economic oferite de capitulații. După tariful vamal al Țării Românești din 1792, negustorii pămînteni plăteau vamă pentru o piele de vacă exportată — 20 de bani, iar sudiții, 4 bani⁴; pentru lînă, negustorii pămînteni plăteau 45 bani de povară (76 ocale) iar cei sudiți 15 bani de cîntar (44 ocale)⁵; pentru lămiile importate negustorii pămînteni plăteau 80 bani plus 14 lămi la mie, iar sudiții numai 18 bani la mie⁶. Sudiții plăteau drept vamă 3% din valoarea mărfii, ceea ce reprezenta în medie mai puțin de 1/4 din vama plătită de pămînteni. Pentru mărfurile lor sudiții plăteau vama o singură dată în cuprinsul imperiului și cei ce veneau cu teșcherele prin care dovedeau că au achitat taxele vamale la Salonic, la Constantinopol sau în oricare alt centru, nu mai plăteau nici un fel de vamă. Ei nu plăteau impozitele obișnuite și nu contribuiau la cheltuielile orașului în care locuiau, bucurîndu-se în toate de un regim de favoare. Sudiții erau sprijiniți activ de consulatele respective în afacerile lor comerciale. Devenise o practică curentă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea să nu se indice pe polițe numele creditorului; în cazul cînd debitorul nu-și onora semnătura, se trecea numele unui sudit și astfel se asigura asistența dom-

¹ K. Marx și F. Engels, *Opere*, vol. X, ed. rusă, p. 8.

² N. Bogdan, *Din trecutul comerțului moldovenesc*, Iași, 1925, p. 72.

³ Hurmuzaki, vol. XVI, p. 1005. Consulii își arogaseră dreptul de a asista la ședințele Divanului chiar cînd erau prezidate de domn (Arhiva principală, 1-9, 2/1-1817, f. 135-140).

⁴ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. IV, p. 238, 248.

⁵ *Ibidem*, p. 236, 248.

⁶ *Ibidem*.

niei pentru încasarea sumei și totodată cheltuielile de urmărire erau reduse de la 10% la 2%¹.

Pentru apărarea negustorilor pămînteni, legiurile opreau pe sudiți să se ocupe cu comerțul de amănunt, să cumpere moșii, vii, case etc.; aceste îngrădiri erau însă, de regulă, eludate. Oschsner, vice-consulul austriac din Iași consemna într-un raport că boierii moldoveni au înaintat domnului un memoriu în care arătau că negustorii austriaci „care aveau un avantaj real de 25% asupra celor pămînteni numai din diferența la vamă și impozite” vor ruina pe toți negustorii romîni dacă nu se vor lua măsuri².

Ambasadorii și consulii aflați în Imperiul otoman scoteau venituri importante din vînzarea beratelor de sudiți³; sistemul s-a aplicat, firește, și în țările noastre cu toată opoziția dirză a domnilor care se vedeau loviți în interesele lor financiare. Domnii reclamau Porții, se adresau direct guvernului țării respective sau făceau numeroase șicane în recunoașterea unui sudit. Ei au folosit, uneori cu succes, diferite măsuri pentru a eluda și avantajele vamale și fiscale de care se bucurau sudiții; situația domnilor era însă prea instabilă și dependența lor față de marile puteri prea vădită pentru ca ei să poată împiedica aplicarea capitulațiilor.

Aplicarea regimului capitulațiilor a influențat negativ procesul dezvoltării burgheziei romînești; marile puteri sprijinind, în propriile lor interese, străduințele boierimii de a păstra neatinsă orînduirea feudală — au împiedicat și înfrînat — prin capitulații — dezvoltarea economică a Principatelor.

Stabilirea consulatelor a avut și importante urmări politice.

În anii 1781—1790, Rusia a creat o rețea de agenți diplomatici în Balcani, cuprinzînd centrele mai importante; experiența primilor ani de funcționare a acestor consulate n-a fost prea fericită din cauză că în multe cazuri, colegiul afacerilor externe a recurs la serviciile unor greci ce căpătaseră supușenia rusă „numirea de consuli dintre grecii de aici mi-a adus jale — scria Bulgakov lui Bezborodko — pentru că ei mă obligă să beau o ceașcă amară, acești domni par la noi îngeri, dar aici de loc nu sînt așa”⁴.

Despre activitatea consulilor ruși în Principatele Romîne există două aprecieri contemporane, ambele aparținînd unor englezi, Thornton T. și Wilkinson W.; Thornton afirmă categoric „nu se poate aduce nici un exemplu de intervenție a consulilor ruși pentru ușurarea suferințelor poporului, împiedicarea sau restrîngerea tiraniei grecilor sau propunerea vreunui plan pentru un bine permanent al nenorociților locuitori”⁵. Wilkinson

¹ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 473; vol. V, p. 481. Vezi și N. Iorga, *Plîngerea lui Ioan Sandu Sturza, împotriva sudiților în Moldova*, Buc., 1912 (extras).

² Oschsner — Raicevich, 26 iunie 1784, *Hurmuzaki*, XIX¹, p. 187.

³ I. Bulgakov — Bezborodko, 15/26 septembrie 1784, C6. pycc. ист. общ., vol. 47, p. 125—126.

⁴ C6. pycc. ист. общ., vol. 47, p. 127. P. I. Liprandi considera că folosirea grecilor în posturile consulare din țările noastre — spre exemplu a lui L. Kiricó — a dus la întărirea pozițiilor austriace (P. I. Liprandi, *Problema orientală și Bulgaria*, p. 134).

⁵ Thornton T., *The present state of Turkey*, Londra, 1807, vol. I, p. 378.

arată însă : „în timpul șederii mele în Principate am fost de mai multe ori martor al intervenției active a Rusiei pentru a înfrîna sistemul de stoarcere adoptat de turci și a se opune asupririi populației. Această intervenție a împiedicat adesea agravarea jugului care apasă asupra acestei populații nenorocite”¹. N. Iorga a menționat aprecierea lui Thornton, trecînd însă sub tăcere mărturia lui Wilkinson a cărui lucrare o considera „un bun tratat asupra țărilor noastre înainte de eterie”². Evident, am greși dacă am idealiza poziția reprezentanților Rusiei în Principate, dar faptele după cum se știe sînt încăpăținate și ele arată fără putință de tăgadă că adesea, ei au adus, direct sau indirect, reale foloase cauzei poporului român cu tot cadrul îngust al politicii expansioniste țariste.

PRIMI CONSULI RUȘI ȘI RELAȚIILE RUȘO-TURCE CU PRIVIRE LA PRINCIPATELE ROMÎNE

După cum se știe, S. L. Lascarev a deținut funcția de consul general al Rusiei în țările noastre numai un an (dec. 1781—dec. 1782). El s-a izbit de la început de atitudinea formală a lui N. Caragea, de ostilitatea fățișă a lui C. Moruzi și de intrigile facțiunilor boierești și îndeosebi ale lui Raicevich.

Puținele rapoarte ajunse la noi ale lui Lascarev ni-l arată ca un om impulsiv, dar care s-a ținut atunci în genere, la o parte, mărginindu-se să sprijine tacit gruparea boierimii pămîntene „de rangul doi” împotriva abuzurilor marii boierimi și a grecilor din jurul domnilor. Afirmatia lui V. A. Urechia cum că S. L. Lascarev „devenise centrul de gravitare ale tuturor boierilor” și saloanele lui „fură mereu pline de aceștia” nu corespunde realității³. Chiar față de Raicevich a păstrat o conduită moderată, cu toate că după cum se plîngea într-un raport adresat lui Golițin, ministrul Rusiei pe lângă curtea Vienei — la dovezile sale de prietenie consulul austriac i-a răspuns cu multă răceală „și pentru a-și căpăta credit de la localnici a debitat pe socoteala mea — serie Lascarev — fel de fel de minciuni, dar toate acestea puțin m-au atins deoarece aici oarecum se cunoaște atitudinea noastră, a amîndorura”⁴.

S. L. Lascarev a încercat să se apropie de N. Caragea și a fost, la început, în relații bune, fiind oaspetele domnului aproape în fiecare duminică; acțiunea sa întîmpină însă ostilitatea marelui spătar, Nicola Ventura, confidentul domnului și copărtaș alături de alți mari boieri la jefuirea țării. După scurt timp domnul i-a mărturisit lui Lascarev că îi este teamă de aceste întîlniri particulare și vizitele duminicale au încetat⁵.

¹ W. Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Moldavie*, Paris, 1821, p. 163.

² Hurmuzaki, vol. X, Prefața, p. XXXIII, nota 6.

³ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 209. Nu este fără interes portretul negativ al lui Lascarev, făcut de Bezborodko (Arhiva Voronțov, vol. VIII, p. 218, 224).

⁴ S. L. Lascarev—Golițin, 11 decembrie 1782, dos. 8/1782, f. 25. Vezi și Hurmuzaki, XIX¹, p. 82—83 (textul ciuitit).

⁵ S. L. Lascarev—Bulgakov, 22 iunie 1782, dos. 5/1782, f. 25—26.

În lunile mai-iunie 1782, un grup pare-se deajuns de numeros de boieri de rangul doi au început să se agite deschis împotriva lui Nicola Ventura, a marelui vistier și celorlalți boieri care acaparaseră pentru ei și acoliții lor slujbele cele mai mănoase. Frământările au luat astfel de forme încît N. Caragea a fost silit să ceară marilor boieri să redistribuie slujbele pentru a potoli lucrurile. Aceștia s-au adunat — după cum ne informează Lascarev — în casa marelui ban Dumitrache Ghica unde au convocat pe cei nemulțumiți, „cel mai mult dintre toți a vorbit Ghica și atunci unul dintre boieri, Răducanu Crețulescu... a început să spună că și el este tot atît de boier ca și Ghica și încă mult mai bun deoarece este pămîntean și nu venetic”¹. A fost prinsă și o jalbă trimisă la Poartă împotriva lui Ventura, autorul ei un mic boiernaș Iani Camăraș, la interogatoriu n-a denunțat pe nimeni. În urma acestui fapt, domnul printre alte măsuri restrictive a interzis și expedierea scrisorilor cu destinația Constantinopol prin poșta rusă. Aceasta lovea, în primul rînd în interesele negustorilor și S. L. Lascarev a reușit pînă la urmă să convingă pe N. Caragea să anuleze porunca².

Atitudinea protestatară a acestui grup de boieri mijlocii a influențat și pe boierii divaniți; primindu-se porunci să se trimită salahori și cheresțele la Ismail, Divanul a hotărît să trimită pe unul din boieri pentru a se înțelege cu bina emini, șeful construcției, și să se angajeze oameni de prin partea locului și să cumpere cheresțele în împrejurimi. Divanul l-a ales pe N. Ventura, deși acesta s-a împotrivit din răspuțeri fiind susținut și de domn. N. Caragea văzînd însă „o astfel de unitate a boierilor a fost silit să trimită pe Ventura”³.

Întîmplările de mai sus n-au prea mare importanță, dar ele ilustrează forța boierimii atunci cînd acționa unitar împotriva domnului; probabil S. L. Lascarev n-a avut vreun rol direct în toate acestea, deși dorea îndepărtarea lui Ventura — după cum mărturisește în rapoartele adresate lui Bulgakov — și a urmărit cu vădită simpatie acțiunea boierimii pămîntene⁴.

Ivan Severin, venit în țară la începutul lui februarie 1783, să-l înlocuiască pe Lascarev și-a început activitatea în împrejurări mai favorabile decît predecesorul său. După pacea de la Teschen, care făcuse din Rusia arbitra în rivalitatea dintre Austria și Prusia pentru hegemonia asupra statelor germane, relațiile dintre Ecaterina a II-a și Iosif al II-lea se strînseseră tot mai mult, fiecare din ei urmărind scopuri diferite în această alianță și „neîncrezîndu-se unul în altul, dar cu toate acestea avînd nevoie unul de celălalt”⁵. Proiectul grecesc, himera născocită de Ecaterina a II-a,

¹ Dos. 5/1782, f. 24.

² Loc. cit., f. 25—26.

³ Loc. cit.

⁴ Nu este întîmplător faptul că acțiuni asemănătoare au avut loc și în Moldova; în iulie 1782, boierii pămînteni au făcut un legămint între ei: „să fim toți într-o unire... să fie datori unul pentru toți și toți pentru unul... ca să se dea dreptățile și pronomiile statului boieresc și a patriei...” (*Uricariul*, vol. VI, p. 461).

⁵ D. P. Markova, *Despre originea așa-numitului proiect grecesc*, în „Istoria U.R.S.S.”, 1958, nr. 4, p. 56.

prinse temeinic pe Iosif al II-lea de carul politicii orientale ruse; rezolvarea definitivă a problemei Crimeei devenea acum posibilă.

În cadrul acțiunii duse de guvernul rus I. Bulgakov, prezentă Porții, la 4 noiembrie 1782, un memoriu — susținut și de Herbert Rathkeal, reprezentantul Austriei la Constantinopol — în care protesta împotriva încălcării tratatului de la Küciük Kainargi în ceea ce privește: 1) libertatea de navigație a vaselor comerciale ruse în Marea Neagră, 2) independența tătarilor, 3) abuzurile săvârșite în Moldova și Țara Românească¹. Demersul ruso-austriac își produse efectul; izolată, lipsită de aliați — la sfatul lui Saint-Priest — Poarta cedă, luându-și din nou obligația să respecte tratatul de la Küciük Kainargi și să fixeze în convenții complementare chestiunile ridicate în memoriul guvernului rus.

Evenimentele erau urmărite cu atenție în țările noastre. N. Caragea primi de la unul din agenții săi din Viena, probabil abatele Ayola, știrea cum că Rusia stăruie — cu sprijinul Austriei — să obțină recunoașterea independenței Principatelor Române, domnia să rămână ereditară și singura legătură cu Poarta — plata tributului — să fie făcută sub controlul ambelor puteri.²

Veștile cu privire la pregătirile de război ale Austriei și Rusiei ale agenților din Viena care trimeteau „numai acele informații care conveneau lui Kaunitz să ajungă la Constantinopol”³, stârniră mari frământări în rîndurile boierimii. Unii din ei sperau într-un război care îi va izbăvi de „asuprirea mahomedană”, alții se gîndeau că a sosit momentul să se obțină domnia pămînteană, dar se temeau „ca nu cumva să atragă minia Înalțului Devlet”.

Cu toate că N. Caragea interzise boierilor să-i facă vizitele de rigoare lui I. Severin, cu prilejul instalării sale, marii boieri au trecut pe la el. „Toți acești boieri și curtea domnească sînt extraordinar de neliniștiți, temîndu-se de izbucnirea războiului”⁴ — notează Severin. Este bine cunoscută activitatea laborioasă a lui I. Văcărescu în susținerea intereselor Porții otomane în războiul ruso-turc din 1768—1774⁵. De astădată însă I. Văcărescu manifestă o poziție diferită „cu totul altă dispoziție de spirit decît înainte de experiența ultimului război”⁶. I. Văcărescu ocupa, în acea vreme, dregătoria de spătar și era considerat „confidentul” lui N. Caragea (N. Ventura fusese în genere îndepărtat de la treburile curții). El îl vizită adesea pe I. Severin, informîndu-l despre pregătirile de război ale Porții, despre cererile neîncetate de zaherele, materiale, bani etc. care copleșeau țara. I. Văcărescu a legat cu I. Severin „o admirabilă prietenie”⁷ și îi mărturisii deschis îngrijorarea sa pentru viitorul țării: perspectiva sumbră

¹ Fondul Relațiile Rusiei cu Turcia, dos. 605/1782, f. 55—57; *Hurmuzaki*, Supl. I³, p. 22.

² Fondul Consulatul general al Rusiei în Iași, dos. 9/1782, p. 9.

³ V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 202.

⁴ Dos. 11/1783, f. 1—3.

⁵ Vezi relatarea sa în *Tezaur de monumente istorice*, vol. II, p. 280—285.

⁶ N. Iorga, *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 47.

⁷ I. Severin — I. Bulgakov, 14 aprilie 1783, f. 45—47.

a distrugerilor și pustiirilor dacă va servi drept teatru de război în conflictul armat ce se întrezărea.

N. Caragea îi arată consulului copia scrisorii pe care o trimise lui Saint-Priest unde „ca supus credincios al sultanului” recomandă ministrului francez să sfătuiască Poarta să accepte cererile Rusiei, iar De la Roche îi prezenta „originalul” misivei pe care o primise de la Saint-Priest, în care acesta îl pune în curent cu stadiul negocierilor dintre Bulgakov și guvernul otoman și îi făcea cunoscut că are instrucțiuni să rețină Poarta de la orice gest necugetat. Evident, atmosfera politică era prielnică lui I. Severin și el obținuse de îndată de la N. Caragea un memoriu amănunțit despre încălcările tratatului de la Küciük Kainargi și posibilitățile de plată ale Țării Românești — memoriu ce-i fusese cerut de I. Bulgakov¹.

În timp ce la Constantinopol se duceau tratative cu privire la suprimarea abuzurilor Porții, în Moldova și Țara Românească soseau porunci după porunci cu cereri abuzive; chiar în zilele când I. Severin expedia lui Bulgakov memoriul alcătuit de N. Caragea despre încălcările tratatului, se primi o nouă poruncă să se trimită zaherele la Brăila și la Silistra și salahori la Ismail și Oceacov „întregul București s-a înspăimântat de noile cereri ale Porții — scrie I. Severin — boierii și clerul m-au vizitat... și mi-au declarat deschis că nu mai pot fi suportate cererile și deoarece nu este posibil să fie îndeplinite au intenționat inițial, să trimită deputați la Constantinopol, dar apoi au întocmit un arz în care au expus situația nenorocită a țării”².

Peste câteva zile sosi în București capidgi bașa, Selim aga, însărcinat cu supravegherea lucrărilor la Ismail; N. Caragea vv. avu cu el o convorbire de aproape trei ore în care îi înfățișă greutățile pricinuite de cererile peste măsură ale Porții și îi declară că nu poate împiedica trimiterea arzului întocmit de boieri.

Spre sfârșitul lunii aprilie, I. Severin plecă la Iași, unde găsi în rândurile boierimii — o atmosferă asemănătoare cu cea din București. Biv vel logofătul Cantacuzino-Deleanu și fiul său și-au oferit serviciile lui I. Severin, angajându-se să-i transmită cu regularitate informații, iar mitropolitul Gavril și-a exprimat dorința să stabilească un contact strins cu el³. Și aici consulul se adresa domnului cerându-i date despre abuzurile Porții, și despre sumele plătite; după oarecare târăgănări, abatele Marquis, secretarul lui Al. Mavrocordat îi dădu o notă cu privire la obligațiile impuse de Poartă⁴. Guvernul rus trecuse între timp la înfăptuirea ideii pe care o învăluia cu grijă în ficțiunea „proiectului grecesc”; la 8 aprilie un manifest anunța Europei alipirea Crimeei la Rusia. —

În primele zile ale lunii mai, Bulgakov începu negocierile cu privire la chestiunile Principatelor Române; Rusia își desfășura ofensiva pe întreaga linie. După mărturia lui Saint-Priest, în conferința avută la 19 mai,

¹ Dos. 11/1783, f. 18—26.

² I. Severin — Bulgakov, 10 mai 1783, dos. 12/1783, f. 59—61; arzul în V. A. Urechia, *op. cit.*, vol. I, p. 274—278.

³ Dos. 12/1783, f. 86.

⁴ I. Severin — Bulgakov, 17 iunie 1783, dos. 13/1783, f. 101—102.

Bulgakov remise lui reis efendi „o listă de doleanțe” pentru Moldova și Țara Românească¹.

N. Caragea plănuie să trimită pe biv vel stolnicul Dumitrache și încă un boier naș la Constantinopol pentru a preda — chipurile — bairam-peșcheșul, în realitate pentru a urmări la fața locului negocierile ruso-turce² dar mazilirea neașteptată a domnului făcu să cadă acest plan.

R. Ainslie — ministrul Angliei la Constantinopol — relatînd despre depunerea lui N. Caragea arată că „era un om slab, a cărui administrare a avut de suferit multe plîngerii din toate părțile și chiar de la locuitorii Principatului său. Se pare totuși că cea mai eficientă cauză a ordinului de a se întoarce imediat au fost întîrzierile în executarea livrărilor de materiale și provizii comandate de Poartă precum și unele reprezentări tîrzii făcute de el în numele acelei provincii”³. Poarta informată de atitudinea sovăielnică a lui N. Caragea și de creșterea opoziției antiotomane se grăbi să-și întărească autoritatea, demitîndu-l fără a se osteni măcar „să salveze aparențele” în ceea ce privește încălcarea fățișă a angajamentelor luate față de Rusia. Cu toate acestea guvernul rus nu protestă împotriva acestui act; la 21 iunie se încheiasă tratatul comercial și de amicitie cu Poarta și de aceea guvernul rus socoti nepotrivit să mai ridice alte probleme care ar fi putut împiedica ratificarea.

Speranțele boierilor în intervenția Rusiei n-au slăbit. Biv vel logofătul Cantacuzino-Deleanu i-a înaintat lui I. Severin un memoriu cu doleanțele boierimii moldovene în care se cerea în afară de suprimarea abuzurilor cunoscută: domn pămîntean și îngrădirea puterii domnești, îndepărtarea grecilor din slujbele țării, dreptul de a avea un reprezentant la Constantinopol cu domiciliul la Pera „ca și trimisul republicii Raguza”, precum și un reprezentant la Petersburg, suprimarea obligației de cheler și a monopolului Porții⁴. Bulgakov își însuși parte din aceste cereri, el consideră însă că nu este posibil ca un moldovean să fie capuchehaia deoarece, după informațiile sale — evident, lipsite de temei — moldovenii „nu ar fi capabili” în acest domeniu și nu vedea realizabil ca țara să aibă un reprezentant la Petersburg „prin aceasta s-ar nimici dependența Moldovei față de Poartă și ar putea oare ca să accepte aceasta?”⁵. Biv vel logofătul Cantacuzino-Deleanu și vel banul N. Balș, discutînd cu I. Severin despre problemele țării, i-au relatat că boierii greci și facțiunile fanariote de la Constantinopol unelteau pentru a împiedica orice schimbare în situația Principatelor.

În decembrie 1783, Bulgakov a reînceput negocierile atacînd chestiunea Crimei, iar în subsidiar problemele cu privire la Moldova și Țara Românească. Dintre cele trei probleme ridicate în memoriul din 4 noiembrie 1782, două erau în fapt rezolvate, în ceea ce privește cea de-a treia, a Principatelor Romîne, Rusia era dispusă să facă concesii pentru a obține mai repede recunoașterea alipirii Crimei. Pentru a-și întări influența în

¹ Hurmuzaki, Supl. I², p. 26; dos. 13/1783, f. 137—139.

² I. Severin—Bulgakov, 10 iulie 1783, dos. 11/1783, f. 30—31.

³ Raportul lui R. Ainslie din 24 iulie 1783. Bibl. Acad. R.P.R., Documente engleze, vol. I.

⁴ I. Severin—Bulgakov, 1 august 1783, dos. 13/1783, f. 137—139.

⁵ I. Bulgakov—Severin, 15/26 august 1783, dos. 13/1783, f. 150—151.

Balcani era necesară însă o rezolvare onorabilă și în această problemă. În conferința din 28 decembrie — la stăruințele lui Bulgakov — marele vizir Giurgiu Khalil Hamid pașa îi remise un act oficial prin care Poarta își lua obligația să respecte tratatul de la Küciük Kainargi și să reînnoiască hătișerifurile acordate pe baza tratatului, adăugându-se la prevederile stipulate: nici un fel de furnituri nu vor mai fi trecute în contul haraciului, ci vor fi plătite cu bani peșin, iar lemnele și materialele de construcție, de comisari speciali la graniță și precizându-se totdeodată obligațiile bănești ale Principatelor conform hatihumaiumurilor din 1776¹. Astfel senedul din 1783 constitui încă un pas înainte în îngrădirea dominației otomane, în afirmarea drepturilor de autonomie a Principatelor Române.

Poarta nu va respecta cele stipulate, după cum nu se va împăca nici cu pierderea Crimeei.

Din cele de mai sus se desprind următoarele concluzii :

1) Tratatul de la Küciük Kainargi, schimbînd raportul de forțe în bazinul Mării Negre în favoarea Rusiei, a deschis o nouă etapă în relațiile ruso-romîne și între Principatele Romîne și Poartă.

2) Hătișerifurile de privilegii din 1774, elaborate pe baza tratatului, ca și stipulațiile acestuia cu privire la Moldova și Țara Romînească, n-au fost traduse însă în viață; monopolul turcesc și exploatarea turco-fanariotă n-au slăbit.

3) Hatihumaiumurile din 1776 care precizau obligațiile bănești ale Principatelor Romîne n-au fost nici ele respectate, Poarta folosind diverse mijloace pentru a le eluda.

4) Prin convenția de la Ainali Kavak hătișerifurile din 1774 au căpătat, prin includerea lor într-un act internațional o valoare calitativ nouă; nemaifiind acte unilaterale ce puteau fi retrase oricînd de puterea care le-a emanat, ele au constituit un statut internațional cu privire la Moldova și Țara Romînească.

5) Și după convenția de la Ainali Kavak, hătișerifurile au fost încălcate de către Poartă. Pregătirile de război ale Porții — fortificarea liniei de cetăți, întărirea efectivelor garnizoanelor etc. — au adîncit exploatarea Principatelor Romîne.

6) Rusia a susținut drepturile Moldovei și Țării Romînești; în toate acțiunile duse pentru respectarea tratatului, chestiunile romînești au fost prezente (uneori în subsidiar), în cadrul politicii guvernului rus.

7) Boierimea și înaltul cler s-au mulțumit să adreseze memorii cu doleanțe către cercurile conducătoare ale Rusiei, manifestînd însă aceeași lășitate și supunere față de Poartă; poziția clasei feudale romînești, obiectiv, a contribuit la nerespectarea de către guvernul otoman a privilegiilor smulse turcilor prin lupta comună a celor două popoare, român și rus.

8) Cu toate că tratatul și hătișerifurile de privilegii n-au fost respectate, ele au întărit autonomia țărilor noastre și au contribuit la afirmarea drepturilor poporului român.

¹ Fondul Cancelaria, dos. 2239/1802, f. 188—191; D. A. Sturza, *Acte și documente*, vol. I, Buc., 1900, p. 192—195.

ПРОВЕДЕНИЕ В ЖИЗНЬ КУЧУК-КАЙНАРДЖИЙСКОГО ДОГОВОРА, КАСАЮЩЕГОСЯ МОЛДАВИИ И ВАЛАХИИ

РЕЗЮМЕ

Шестнадцатая статья Кучук-Кайнарджийского мирного договора закрепила автономию Придунайских княжеств, открыв перед ними широкие перспективы развития. Сущность предусмотренных договором пунктов, касающихся Молдавии и Валахии (государи должны избираться пожизненно Великим Собранием, турки не имеют права вмешиваться во внутренние и внешние дела княжеств, единственной связью с Турцией остается регулярная уплата „харача“) была подорвана указами о привилегиях („хатишерифы“), подписанными Абдул Хамидом в декабре 1774 г. Все же, хотя эти указы неполно и противоречиво решали главнейшие проблемы княжеств, они являлись брешью в системе османского владычества, чувствительно ограничивая права, присвоенные себе Турцией.

На основании обширных, большей частью неизданных материалов, извлеченных из советских архивов и касающихся дипломатической переписки и дипломатических отношений, автор прослеживает борьбу России и румынских политических кругов за проведение в жизнь договора и указов.

Автор доказывает, что в исследуемый период привилегии, о которых говорилось в указах, остались на бумаге, а турецкая монополия и турецко-фанариотская эксплуатация не ослабли. Двойственная позиция боярства: с одной стороны — восторженная хвала и благодарность за „доброжелательность“, проявленную султаном при подписании указов, а с другой — меморандумы, посылаемые в Россию, в которых бояре свидетельствовали, что достигнутое — только один шаг, так как вопросы жизненно важные для обеспечения автономии княжеств остаются в области желаемого — подобная позиция затрудняла возможные действия русского правительства.

Хотя в 1776 г. Турция посредством других указов („хатихумаюмы“) уточнила финансовые обязательства княжеств, она не сдержала своих обещаний и продолжала выжимать из них все соки, как и в прошлом. Трусость боярства перед произволом Турции и государей и соучастие их в безжалостном грабеже княжеств содействовали усилению турецко-фанариотской эксплуатации.

Анализ, сделанный автором, всесторонне показывает, какое место занимали румынские вопросы в рамках деятельности, проводимой русским правительством для того, чтобы заставить Турцию соблюдать договор, подписанный ею. Седьмая статья конвенции, заключенной в Айнали Кавак, устанавливала, что Россия становится государством-гарантом в деле проведения в жизнь привилегий, записанных в указах 1774 г.; тем самым они приобрели характер международного „статута“ для Молдавии и Валахии. Анализируя политику России, автор показывает, что русское правительство стремилось повысить престиж румынских государей перед Турцией и в то же время старалось влиять на боярство с тем, чтобы оно занимало твердую позицию по отношению к государям — и, конечно, к Турции — в том, что касается соблюдения прав, завоеванных княжествами. Таким образом Россия выступала как арбитр между государями и Турцией, а также — между боярскими группировками и государями. В связи с деятельностью, проводимой Россией в целях присоединения Крыма, русское

правительство вновь поднимает вопрос о княжествах и заставляет Турцию подписать указ в декабре 1783 г., которым вновь закреплялись права и привилегии Молдавии и Валахии.

L'APPLICATION DU TRAITÉ DE KOUTCHOUK-KAÏNARDJI CONCERNANT LA MOLDAVIE ET LA VALACHIE

RÉSUMÉ

L'article 16 du Traité de Koutchouk-Kainardji a consacré l'autonomie des Principautés roumaines et leur a ouvert de larges perspectives de développement. Les prévisions du Traité concernant la Moldavie et la Valachie ont été escamotées dans leur essence (élection à vie des princes par la Grande Assemblée du pays, non immixtion turque dans les affaires intérieures et extérieures des Principautés, limitation des liens avec la Porte au paiement régulier du *haraci* (= tribut) par les hattî-chérifs d'Abdul Hamid, de décembre 1774, consentant des privilèges. Bien que les hattî-chérifs n'aient résolu qu'imparfaitement et de façon contradictoire les principaux problèmes intéressant les Principautés, ils n'en constituent pas moins une brèche dans le système de domination ottomane, puisqu'ils limitent sensiblement les droits que la Porte s'était arrogés.

S'appuyant sur un vaste matériel, — rapports et correspondances diplomatiques extraits des archives soviétiques, inédits pour la plupart —, l'auteur étudie la lutte de la Russie et l'action des cercles politiques roumains en vue de l'application du traité et des hattî-chérifs.

L'auteur prouve que les privilèges inscrits dans les hattî-chérifs sont demeurés lettre morte et que le monopole turc et l'exploitation turco-phanariote n'ont guère faibli durant la période étudiée. Les possibilités d'action du gouvernement russe ont été contrecarrées par l'attitude ambiguë des boyards, qui, d'une part, envoyaient au sultan des adresses de remerciement et de louanges pour la « bienveillance » dont il avait fait preuve en accordant les hattî-chérifs, et, d'autre part, adressaient à la Russie des mémoires dans lesquels ils déclaraient que les avantages obtenus ne représentaient qu'une étape, les conditions essentielles pour l'autonomie des Principautés restant encore à l'état de desiderata.

Bien qu'en 1776 la Porte ait précisé par des *hattî-humaiuns* les charges financières incombant aux Principautés, elle ne tint pas ses promesses et continua de pressurer celles-ci comme par le passé. La lâcheté des boyards vis-à-vis des abus de la Porte et des princes, et leur participation au pillage sans pitié des Principautés ont favorisé l'aggravation de l'exploitation turco-phanariote.

Les recherches de l'auteur mettent en pleine lumière la présence des problèmes roumains dans les négociations menées par le Gouvernement russe afin de contraindre la Porte à honorer sa signature. Par l'article VII de la Convention d'Ainali Kawak, la Russie devint garante de l'application des privilèges inscrits dans les hattî-chérifs de 1774, les hattî-chérifs acquérant ainsi le caractère d'un « statut » international concernant la Moldavie et la Valachie. L'auteur, en analysant la politique de la Russie, prouve que le gouvernement russe essaye de renforcer l'autorité des princes envers la Porte et s'efforce également de convaincre les boyards à observer une attitude ferme à l'égard des princes et, naturellement, de la Porte, en ce qui concerne le respect des droits acquis par les Principautés. De la sorte, la Russie apparaît comme un arbitre entre les princes et la Porte, ainsi qu'entre les boyards et les princes. A l'occasion des négociations menées pour l'annexion de la Crimée, le gouvernement russe souleva de nouveau le problème des Principautés et arracha à la Porte le « *sened* » de décembre 1783, qui renforçait les droits et les privilèges de la Moldavie et de la Valachie.

DATE NOI ÎN LEGĂTURĂ CU FAMILIA ANEI IPATESCU

DE

GH. IONESCU

Dacă pentru unii dintre revoluționarii de la 1848 istoriografia burgheză a arătat oarecare interes, scoțindu-le la lumină într-un fel sau altul activitatea, pentru marea lor majoritate acest lucru nu s-a întâmplat.

Nu numai că lipsese lucrările monografice referitoare la aceștia, dar și cele de sinteză, la rându-le, îi privesc cu puțin interes mai ales pe cei mărunți ca rosturi în revoluție¹.

Printre figurile revoluționarilor de la 1848 cărora aproape că nu li s-a dat nici o atenție, se numără și membrii familiei Ipateștilor, între care, firește, Ana Ipatescu².

Familia Ipateștilor a jucat totuși un rol destul de important în treburile revoluției din Țara Românească, chiar dacă membrii ei nu s-au numărat printre revoluționarii de mîna întâi în evenimentele anului 1848,

---

¹ Spre pildă A. D. Xenopol, *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, ed. a III-a, Buc., 1930, vol. XII, în care tratează revoluția din 1848. Nici măcar la pagina 83 unde se vorbește de fapta trădătoare a colonelilor Odobescu și Solomon, de la 19 iunie 1848, nu spune de cît că: „Poporul auzind de acest act de trădare al armatei, vine într-un număr foarte mare la palat... Se face o strașnică mișcare care dezarmează oștirea și colonelii ce comandase măcelul scapă numai cu mare greu de a nu fi sfîșiați de popor...” (vezi și nota 59, în care, citîndu-se articolul lui C. A. Rosetti din *Pruncul Român*, din 22 iunie, tot nu se amintește nimic, măcar de Ana Ipatescu). Doar la pagina 71, numai 4—5 rînduri despre intervenția Anei de la 19 iunie, și aceasta numai ca exemplu că, „În afară de conducătorii oficiali ai mișcării... vedem și femei, vedem și copii...”, care se alătură acțiunii. Vezi de asemenea și N. Iorga, *Istoria Romnilor*, Buc., 1938, vol. IX (*Unificatorii*), în care Ana nu e amintită decît indirect și în treacăt, ca un fapt oarecare, în cu totul altă parte decît unde ar fi trebuit, la p. 233. Se vorbește aici de îngrijorarea domnului țării, cum reiese dintr-o scrisoare adresată lui Aris-tarchi, capuchehaiaua, că revoluționarii din Constantinopol și Brusa se adună la Tulcea, îngri-jorare ce pare „în acelaș timp cînd se permitea (de domnitor) întoarcerea lui Nicolae Ipătescu și a soției, din care se făcuse o eroină a revoluției...” Atîta tot, nimic altceva, ceea ce spune destul de cum au fost apreciați. Nici *Manualul de Istoria R.P.R.*, Buc., 1956, nu dă mai multă atenție faptului (p. 360).

² Nu există decît o broșură: M. Boller, *1848—1948. Ana Ipătescu*, Buc., 1948, 18 [20]p.

în sensul — să zicem — al participării vreunuia dintre ei la Guvernul provizoriu ¹.

Importanța rolului jucat de membrii acestei familii în revoluție este demonstrată de altfel de faptul că cei doi frați Ipatești, Nicolae și Grigore, s-au numărat printre acei fruntași ai revoluției pe care decretul comisarului otoman Fuad Efendi și al caimacamului C. Cantacuzino, din 25 septembrie 1848 ², îi arată nominal că trebuie să fie expulzați din țară, fiindcă „aflarea lor în țeară nu se poate împăca cu odihna și siguranța publică”. Aceștia „nu vor putea să se întoarcă . . . . fără o poruncă într-adins a Măriei Sale Sultanului”, iar dacă o vor face călcând această măsură cerută neapărat de mîntuirea statului să se aresteze și să se pedepsească după toată strășnicia legilor ³.

Boierimea reacționară îi indicase și pe dinșii lui Fuad Pașa, pentru a fi înlăturați împreună cu fruntașii conducători ai revoluției, ceea ce denotă, așadar, felul în care erau priviți de adversarii politici. Lucrul acesta dovedește și mai mult că Ipateștii meritau a atrage atenția cercetătorului asupra lor.

De la început se poate face afirmația că despre Ana Ipatescu nu se cunosc de cit puține fapte scoase din cele câteva informații păstrate în actele care au fost publicate în colecția ce cuprinde documentele referitoare la revoluția din 1848 ⁴.

Care sînt izvoarele acestea documentare, referitoare la Ana Ipatescu? Mai întîi e vorba de corespondența din București, cu data de 20 iunie 1848, publicată de *Gazeta de Transilvania* ⁵. Apoi, corespondența din București, tot cu data de 20 iunie 1848, a ziarului *Allgemeine Oesterreichische Zeitung* ⁶, după care trebuie amintit articolul publicat de gazeta locală *Pruncul Român* la 22 iunie 1848 ⁷. La acestea se adaugă scrisoarea lui A. G. Golescu către N. Bălcescu, cu data de 19 iulie 1848 ⁸ și o foaie

¹ Referitor la proporțiile rolului Ipateștilor în revoluția de la 1848, în Țara Românească, vezi aici, mai jos, detaliu.

² *Anul 1848*, tom. IV, nr. 2056, p. 516—517; cf. și nr. 1985, p. 437—450, scrisoarea lui N. Costinescu din 19 sept. 1848. Sînt citați și între cei cărora nu li se permitea reîntoarcerea în țară prin firmanul către prințul Bibescu din 6 iulie 1849 (*Anul 1848*, tom. VI, nr. 180, p. 260—261). Importanța rolului lor în revoluție se vede și din felul cum, o vreme, au fost tratați în timpul exilului. Dîndu-i relații lui Ghica în privința celor ce se întîmplă cu exilații trecuți în Transilvania, Chr. Tell îi vorbește și de Gr. Ipatescu (scrisoarea din 12 noiembrie 1848 în *Anul 1848*, tom. V, nr. 2656, p. 415). Scriindu-i aceluiași Ghica la Constantinopol, Ștefan Golescu încheie scrisoarea din 17 decembrie 1848 rugîndu-l să transmită, „plecatele mele închinăciuni lui M-me Ghica” și „îmbrățișează din parte-mi pe Filipescu, Melic și Ipătescu” (*Ibidem*, nr. 2898, p. 663-664) și într-un caz și în altul, așadar, fruntași ai mișcării cum au fost Tell și Șt. Golescu, nu uitau a aminti și despre Ipatești, în relațiile lor cu Ghica.

³ *Ibidem*, tom. IV, nr. 2056, p. 517.

⁴ *Anul 1848 în Principatele Române*, Buc., tom. I—VI, 1902—1910.

⁵ *Ibidem*, tom. I, nr. 475, p. 700—703, pasajul despre Ana, la p. 702.

⁶ *Ibidem*, nr. 476, p. 703—705, pasajul respectiv la p. 704, unde i se zice „Anna Ispitescu”.

⁷ *Ibidem*, tom. II, nr. 510, p. 31—35, pasajul la p. 34.

⁸ *Ibidem*, nr. 994, p. 614—622, despre Ana, la p. 616.

volantă vieneză, fără dată, dar tipărită fără doar și poate, înainte de 19 iulie, când vorbea de ea Golescu în scrisoarea către N. Bălcescu¹, pe care o publică N. Iorga în 1915² și, mai târziu, în 1930, I. Breazu³.

Toate aceste izvoare se referă la același fapt: Ana Ipatescu în momentul acțiunii din ziua de 19 iunie a revoluției de la 1848⁴. Și, la drept vorbind, privindu-le îndeaproape, nici nu conțin vreo diferență esențială între ele în felul cum prezintă acest moment, din care să se poată adăuga o nouă știre despre Ana. Poate numai foaia volantă vieneză să facă o mică excepție, dând unele informații în plus. Dar, dacă știrea pe care o conține foaia, privind înfățișarea eroinei, poate atrage luarea aminte și e chiar de reținut, celelalte pe care ni le oferă suferă în mare măsură de nota romanțioasă în care e prezentat întregul fapt.

Participarea Anei Ipatescu la revoluție a fost prezentată, în trecut, idealizat, ca un fapt ieșit dintr-o întâmplare oarecare a momentului, ba chiar numai ca o simplă extravaganță din partea unei femei cu mintea înfierbîntată de dorința de a se face vîlvă în jurul numelui său, de a se vorbi de ea, și nu ca o acțiune izvorîită din convingere, din cunoașterea și înțelegerea scopului pentru care se pornise lupta.

Evident că, astfel tratată, participarea Anei la mișcare apare cu totul ruptă de realitatea socială, pe cîtă vreme, dacă se ține seama de trecutul său, de mediul în care a trăit, atunci participarea ei la revoluție se va putea explica în adevărata sa lumină și nu în aceea falsă în care a înfățișat-o istoriografia burgheză. E necesar deci ca prima cercetare în ce o privește să se îndrepte asupra originii și a vieții eroinei dinainte de revoluție. Ea va arăta unde trebuie căutat izvorul avîntului revoluționar din sufletul acestei femei, care nu s-a sfiit să înfrunte cu curaj, în cursul evenimentelor din ziua de 19 iunie, chiar moartea.

Despre viața Anei Ipatescu dinainte de revoluție, aproape că nu se știe nimic. Știrea pe care o dă în lucrarea sa Mihail Roller⁵, privind o jalbă înaintată de Ana domnitorului Bibescu, cu prilejul arestării unuia dintre membrii familiei sale, jalbă care e un adevărat protest față de samavolniciile autorităților⁶, n-o cunoaștem în întregime, fiindcă autorul amintit nu dă din ea decît un pasaj și nici trimitere la sursă nu face⁷. Ar fi

¹ Anul 1848 în Principatele Române, Buc., tom. II, 1902—1910, nr. 994, p. 614—622, despre Ana, la p. 616.

² N. Iorga, O „eroină revoluționară” românească în foile germane din 1848, în Rev. Istorică, an. I (1915), nr. 2, p. 26—31.

³ I. Breazu, O foaie volantă despre Ana Ipătescu, eroina revoluționară de la 1848 din București, în Anuarul Institutului de Istoria Națională, Cluj, 1928—1930, an. V, p. 520—524. Dar e aceeași foale publicată de Iorga, care o luase tot din „bogata colecție a d-lui G. Șion”.

⁴ Vezi mai jos faptele petrecute în această memorabilă zi a revoluției în București.

⁵ M. Roller, 1848—1948. Ana Ipătescu, Buc., 1948, 18 p.

⁶ Ibidem, p. 5—6.

⁷ Iată scurtul pasaj din protestul adresat de Ana lui Bibescu Vodă, cu prilejul arestării unuia dintre membrii familiei sale, cum zice autorul lucrării amintite, M. Roller: „Asta e bucuria noastră ca... să ne maltrateze sbirii poliției? Ce deosebire este între guvernul fanarioților și al (măriei) tale?”. Rezumînd în continuare, autorul adaugă faptul că Ana Ipatescu,

fost interesant, desigur, dacă s-ar fi făcut cunoscut întregul conținut al acestei știri.

Dar și așa, aceasta ne-o arată ca pe o adeptă a ideilor revoluționare. Faptul, firește, nu e un lucru neexplicabil dacă ne gândim că ea era soția unui participant la revoluție, am zice, dintre cei de seamă, ale cărui idei și activitate Ana le-a putut cunoaște și împărtăși trăind în casă cu dînsul și, de asemenea, dacă ne gândim și la viața pe care ea a trăit-o în casa părinților săi.

În legătură cu originea Anei Ipatescu cea dintîi problemă care se pune este aceea de a ști cine au fost părinții, rudele ei.

Totdeauna s-a răspuns la această problemă simplu: Ana Ipatescu a fost soția pitarului Nicolae Ipatescu¹. Aceasta a făcut ca părinții, rudele, frații ei în caz că a avut — să nu fie cunoscuți pînă acum și, de asemenea, să nu se întreprindă nici o cercetare în acest sens.

Înainte de a rezolva această problemă, mai trebuie elucidat încă ceva și în legătură cu numele ei de căsătorie, atît de cunoscut sub forma lui de Ipătescu. Numele eroinei, ca și acela al familiei, pe care-l purta prin căsătorie, nu este *Ipătescu*, cum obișnuit i se spune, ci *Ipatescu*.

În toate actele originale scrise de membrii familiei, în toate iscăliturile lor, de la cel mai tînăr pînă la cel mai bătrîn Ipateștii nu folosesc decît forma *Ipatescu* și nu *Ipătescu*².

Este adevărat că unele acte ale oficialităților vremii³ și, mai ales, scrierile asupra evenimentelor de la 1848 în care e amintit și numele acesta au făcut să se impună forma *Ipătescu*⁴, însă faptul nu dă dreptul a nu ne întoarce la forma corectă a numelui așa cum o întrebunțau adevărații lui purtători, anume aceea de *Ipatescu*. De aceea vom numi pe eroina de la 1848 numai cu numele de Ana Ipatescu și nu Ipătescu.

Datorită faptului că i s-a zis „doamna”⁵ sau „cocoana”, s-a crezut că Ana — sau, uneori, Anica⁶ — Ipatescu ar fi fost o boieroaică din

„În termeni asemănători”, acuză mai departe regimul reacționar, afirmînd „hotărîrea ei de a lupta chiar de ar fi să meargă în mormînt, decît să ducă” — și aici dă iar o frîntură de citat — „viața rușinoasă ce o trăim”. Cf. *op. cit.*, p. 5—6.

¹ Așa o arată unele dintre izvoarele care vorbesc despre actul eroic făcut cu prilejul evenimentelor din ziua de 19 iunie 1848 (vezi locurile citate privind aceste izvoare).

² Așa spre pildă, Grigore cînd iscălea în locul președintelui Consiliului Municipal al Bucureștilor, răspunsul în legătură cu răspunderile ce are acesta în aprovizionarea capitalei cu pîine, carne și luminări, semna astfel: „Gr. Ipatescu”. Arh. Stat. Buc., Vornicia din lăuntru, Ad-tive, nr. arh. 4254/1839, f. 246. Cf. și I. Cojocar, *Doc. privilegiate la economia T. Rom., 1800—69*, vol. II, nr. 744, p. 951.

³ Totuși unele folosesc forma dublă. Astfel în hotărîrea Înalțului Divan al Prințipatului Țării Romînești dată în procesul Anei cu Athanasie Nicolau, se zice la început „Anica Ipateasca” pentru ca apoi să se zică „Ipătescu”. (Arh. Stat., Buc., ms. 960, actul nr. 12, fila 28 v.—32 v.).

⁴ Nu numai lectura numelui în izvoarele din colecția „*Anul 1848*” (vezi izvoarele din colecție citate), ci mai ales lucrările obișnuite ca [I. Bibicescu], *1848 în România*, Buc., 1898; C. Colescu-Vartic, *1848, Zile revoluționare*, Buc., 1898; S. Albin, *Introducerea la vol. VI al colecției amintite etc*

⁵ Așa îi zice spre pildă corespondentul *Gazelei de Transilvania* (*Anul 1848*, tom. I, nr. 475, p. 702) și tot așa A. G. Golescu (*ibidem*, tom II, nr. 994, p. 616).

⁶ Ca la corespondentul *Gazelei de Transilvania* (*loc. cit.*) sau ca în hotărîrea Înalțului Divan al Prințipatului Țării Romînești — Arh. Stat. Buc., ms. 960, fila 28 v. actul nr. 12 etc.

naștere, mai ales că soțul a avut o vreme rangul de pitar¹ și mai apoi pe acela de serdar².

Dacă i s-ar fi cunoscut atât părinții ei, cât și ai soțului, nu s-ar mai fi născut o asemenea părere, căci s-ar fi putut vedea că originea ambilor explică foarte bine prezența Anei și a lui Nicolae Ipatescu în mișcarea revoluționară, amândoi fiind legați de elementele burgheziei în ascensiune, ce încerca să-și facă loc cu forța la conducerea statului ca purtătoare a noului în luptă cu vechiul.

Din documentele ce avem la îndemână și, mai ales, din hotărîrea Înalțului Divan dată în procesul Anei pentru „rămasurile părintești”, se vede cine era tatăl ei³. Îl chema Athanasie cîrc-serdarul și după cite se pare, era un localnic.

În timpul cît a trăit în București, pînă în cursul anului 1814, tatăl Anei reușise să-și agonisească ceva avere, îndeletnicindu-se, probabil, cu felurime de negoțuri de prăvălioară mai mărunță și, în afară de aceasta, mai ținînd și o cafenea⁴. În bunul mers al treburilor cafenelei, îl ajuta un Tănase (Athanasie) Nicolau postelnicul⁵.

Ca toți negustorii vremii, Athanasie, în îndeletnicirile sale zilnice, făcuse datorii, dar și împrumutase la rîndu-i cu bani, pe mulți, între care chiar pe amintitul Tănase Nicolau, ce se da drept vărul său.

Cam pînă în 1814, cîrc-serdarul locuise, se pare, cu chirie. În acest an el se hotărî a se face proprietar, căci îl vedem cumpărînd, la 4 mai 1814, o casă cu „ecareturile” ei și cu „două prăvălii pe podul Tîrgului de afară, în mahalaua Olarilor”.

Actele arată că Athanasie cîrc-serdarul a dus o viață de negustor bucureștean prin excelență. El a fost căsătorit în două rînduri: prima dată cu Catinca, iar a doua oară cu Safta. Nici unaia din ele nu-i cunoaștem pînă acum numele de familie. Mama Anei a fost Catinca. Timpul cînd s-a căsătorit cîrc-serdarul cu Catinca nu se poate spune sigur, căci lipsese

¹ În hotărîrea Înalțului Divan amintită aci în nota 6, p. 108 se zice că la judecată, pe „d-ei pităreasa Anica Ipăteasca, cît i pă Marghioala soru-sa”, le reprezintă „d. pitar Nicolae Ipătescu, soțul Anichii. . . . Fusesse ridicat la acest rang la 27 august 1837, cum se vede din *Buletinul Oficial al Ț. Rom.* din 9 septembrie 1837, p. 153, el fiind al treilea dintre cei făcuți pitari acum, fiindcă se distinseseră prin munca lor. Ca funcționar al Departamentului Vistieriei el avusese însă, cu trei ani mai înainte, rangul de logofăt (*Bul. Of.* pe 1834 iulie 23, p. 110, unde e al 53-lea din mai mulți cu acest rang).

² La rangul acesta de serdar e ridicat în 1841, cum o arată *Buletinul Oficial* din 1841, luni 6 ianuarie, nr. 1, supliment, p. 3, col. a II-a.

³ Iată cum începe această hotărîre: „Athanasie postelnicelu nerămîntînd mulțumit pe alăturata hotărîre a Cînsitului Divan Judecătoresc, secțiia sivilă, de aici, dată în pricina de judecată ce are cu Anica Ipăteasca și soru-sa Marghioala, pentru moștenirea averi(i) răposatului tatălui lor *cîrc-sărdar Athanasiie*, după apelațiia ce au dat în legiuitul curs, trecută la nr. 320, vătăf de aprozi i-au înfățișat la divan înaintea noastră. . . .” Și în rest, textul hotărîrei arată lămurit cine era tatăl Anei Ipatescu: „*cîrc-sărdarul Athanasiie*”. Arh. Statului, Buc., Înalțul Divan ms. 960, fila 28 v., actul nr. 12.

⁴ Că a ținut cafenea, ne relatează o măturie a soției de-al doilea a lui Athanasiie cîrc-sărdarul, dată de ea, la 22 aprilie 1833, în legătură cu înrudirea dintre cîrc-serdar și Tănase postelnicul, care susținea că-i era văr. Întrebîndu-l ea ce rudă e cu Nicolau, Athanasie i-a răspuns că „nici o rudă nu-i este decît, în sărăcia lui, l-au fost ținut în cafenea, hrănindu-l”.

⁵ Hotărîrea Înalțului Divan a Prințipatului Țării Românești, amintită, îl arată cu acest titlu. Vezi citatul din nota www.dacoromanica.ro

știrile documentare. Este probabil că faptul s-a petrecut cu mai mulți ani înainte de 1814. După anul 1814, Athanasie s-a despărțit de prima lui soție și s-a căsătorit cu Safta. Tot atât de puțin sigură e și data când a avut loc această despărțire. Într-o jalbă către Judecătoria de Ilfov, din 26 august 1831, Catinca, amintind aceste fapte, zice că : „în anii trecuți”, dar Athanasie Nicolau, tot într-o jalbă, dată însă Logofetei Dreptății la 6 iunie 1832, afirmă că ea este despărțită de cîrc-serdar de 18 ani, ceea ce ne duce la anul 1814.

În ori ce caz, mai târziu de 1821 nu se poate admite că a avut loc despărțirea dintre cei doi soți fiindcă, în diata sa, Athanasie hotăra ca Safta, soția de al doilea, după moartea lui, „să-și ia zestrea ei împreună cu .... hainele și alte lucruri ale ei de zestre, care s-ar fi prăpădit în vremea trecutei răzvrătiri din leat 821”. Pasagiul din diată ne arată deci că în 1821, în timpul cunoscutei răscoale a poporului condusă de Tudor Vladimirescu, soția lui Athanasie cîrc-serdarul nu mai era Catinca, ci Safta. Despărțirea de soțul său i-a adus Catinchii nu numai o grea situație morală, dar, după cîte se pare, una și mai rea materială. Ajunsă „silnică”, fără a-și putea chivernisi viața, „ticăloasă” și „răbdătoare”, cum singură o spune, Catinca nu mai oferea o suficientă garanție și de aceea, la moartea fostului său soț, autoritatea judecătorească nu o primește să fie epitroapa minorei și averii rămase de pe urma lui.

A doua soție a lui Athanasie cîrc-serdarul a fost o anume Safta. Fără îndoială că și ea aparținea aceleiași lumi noi care lupta acum să se ridice, aceleiași categorii sociale ca și noul său soț. Ea mai fusese măritată o dată. Cu Athanasie nu a avut nici un copil, dar, de la primul soț, cunoaștem pe o fiică — fără a-i ști numele — căsătorită cu arendașul moșii Ciorani, și pe un fiu, Radu, cu care venise în casa noului soț.

Cu mama sa vitregă, Ana, se pare, că nu prea a fost în relații bune, căci, la scurt timp după moartea cîrc-serdarului, ea o va chema în judecată, ca și pe epitropul averii Tănase Nicolau. Judecata, în continuare, se va purta însă numai cu Nicolau ¹.

Graba cu care cîrc-serdarul a căutat să-și căsătorească pe fiica sa cea mai mare, nemaiținînd seama de faptul că omul după care o da mai fusese căsătorit, ceea ce, cu moravurile de atunci nu era un procedeu prea obișnuit, se datorește, desigur, și antipatiei pe care Ana o avea față de mama sa vitregă.

Anul 1828 aducea, precum se știe, declanșarea războiului ruso-turc. Dacă pacea de la Adrianopole, cu care el se încheia în 1829, îi punea capăt, creînd avantajele cunoscute și pentru țările romîne, între care acela de atîta importanță pentru dezvoltarea lor economică, al înlăturării monopolului turcesc, războiul însemna totuși, și acum, ca în atîtea alte rînduri, mari greutăți și griji. Între greutățile mari cărorora țările noastre au trebuit să le facă față în acele tulbure împrejurări au fost și acelea provocate de izbucnirea holerei.

¹ Vezi hotărîrea înaltului Divan amintită, în care numai Athanasie postelnicul e pîrlit.

Neștiind ce va putea ieși din nesiguranța momentului, Athanasie circ-serdarul și-a strîns ce-a avut mai de preț în casă : scule, acte, bani lichizi și alt „calabalic”, le-a așezat în mai multe lăzi, le-a pecetluit bine pe acestea și le-a depus, în păstrare la biserica Olarilor „ot mahalaua Olarilor”.

Cum se știe că așa ceva nu puteau face decît cei ce aveau ce depune și, mai ales, elementele mai de vază ale mahalalei respective, poate fi socotit acest fapt ca încă un argument cu care se demonstrează că, în mahalaua în care locuia, Athanasie era un om mai de seamă. Aceeași prevedere de negustor grijuliu cu cele ce i s-ar fi putut întîmpla atît lui cît și averii ce agonisise, îl determină pe circ-serdar ca tot acum să-și facă și diata ¹.

Într-adevăr, la 1 august 1829, diata era gata făcută și pusă și ea în lăzile ce erau trimise în păstrarea bisericii Olarilor. Data ei ne ajută astfel a fixa aproximativ data depunerii lăzilor la această biserică.

Întărită cu „iscălitura și pecetea” proprie și, de asemenea, „cu opt martori preoți și mireni”, după regulile timpului, diata ne arată că Athanasie hotăra ca după moarte-i „soția sa să-și ia zestrea ei, împreună cu partea ce-i lasă prețuind o casă a sa ce o avea în mahal<aua> Olarilor, din fața podului Tîrgului de afară, drept lei 15 000, pe care-i rînduiește de a se împărți într-acestași chip : adică lei 6 000 zestrea Saftei, soții sale, însă lei 3 000 bani în naht, și alți 3 000 hainele și alte lucruri ale ei de zestre, care s-ar fi prăpădit în vremea trecutei răzvrătiri din leat 821, pe lîngă carii îi mai lasă, legat, lei una miie ; precum și fiului ei, anume Răducanu, ce îl are de la cel dintîi soț al ei, rînduiește de a i se da lei una miie, supt cuvînt că ar fi avut el parte de la răposatul tată-său și ar fi intrat arătații bani în mîinile sale din preună cu zestrea mamei copilului ce i-au fost al doilea soție, mai lăsîndu-i pomenitului copil și din parte-i armele și toate hainele ce se vor afla.

Iar celălalt cusur de lei 7 000, pînă la împlinirea sumei de lei 15 000, rînduiește de a se da . . . . Anichii i soru-sii Marghioalii ce sînt adevărate copile ale sale de la cea dintîi soție a sa. Însă, lei 6 000 pă seama . . . . Anichii, din carii să-și tragă lei 2 000 lipsa de zestre ce ar fi avînd, și cu alți 2 000 o face destoinică ca să-i caute sufletul cu toate obicinuitele pogribanii, dînd și 30 dă sārindare, iar lei 2 000 ce mai rămîn din suma de lei 6 000 să-i răspunză la o datorie a sa către acela ce va înfățișa zapisul său cu asemenea pecete și nume, lăsînd fii-sii Marghioalii numai lei una miie și ce alt va mai prisosi din viața sa”.

Oricîtă prevedere avusese Athanasie luînd aceste măsuri, totuși el nici nu bănuia cît de repede îl aștepta sfîrșitul pe care voia astfel să-l întîmpine pregătit.

Într-adevăr, holera, care izbucnise aproape brusc în luna mai 1831, întîi în Moldova ², făcînd pe cei avuți — în special pe boieri — să fugă

¹ Diata nu s-a păstrat în original. Nu cunoaștem decît rezumatul conținutului ei cuprins în unele acte din cursul procesului purtat de Ana cu Athanasie postelniculul, ca de ex. hotărîrea Înalțului Divan, sus-citată.

² I. C. Filitti, *Princip. Rom. de la 1828 la 1834*, Buc., 1934, p. 96.

cît mai repede din orașe, mai ales din Iași¹, izbucnea cu aceeași putere, dacă nu cu mai multă intensitate, și tot aproape dintr-o dată, în iulie 1831, și în București².

Cu toate măsurile luate, năpraznica boală, pe care o însemnare marginală pe un manuscris o arăta ca „boală foarte groaznică” ce „nu s-au mai pomenit”³, a făcut adevărate ravagii.

Această „boală foarte groaznică”, ce „nu s-a mai pomenit”, dar la fel cu care se mai pomenise totuși înainte⁴, nu l-a ocolit nici pe Athanasie cîrc-serdarul, tatăl Anei Ipatescu.

Izbit de ea pe la sfîrșitul lui iulie sau pe la începutul lui august, fiindcă la 26 august 1831 el era arătat ca răposat, cîrc-serdarul muri repede, fără o lungă suferință.

Ca figură mai răsărită în mahalaua în care locuia, firește că înmormîntarea sa a necesitat o cheltuială destul de însemnată. Numai pentru îngropăciune și „pomana” ce i se făceau acum se cheltuiau „576 taleri și 25 parale”.

Ca neamuri mai apropiate ale sale nu cunoaștem deocamdată decît pe acel Athanasie Nicolau, amintit mai înainte. Dar și cu acesta e o problemă dacă era sau nu rudă. Grăbindu-se a lua pe seama sa epitropia averii rămase și grija unei copile minore a cîrc-serdarului, Nicolau dăduse fuga, numai la o lună și ceva de la moartea acestuia, la Judecătoria de Ilfov și declarase că e singurul neam mai de aproape asupra căruia poate fi lăsată oficial toată această grijă.

Arătase acolo că e văr bun cu decedatul — cu toate că vechilul său Floropol, în altă împrejurare, zicea că-i este numai văr de-al doilea — și că e un om cu stare. În urma unei sumare cercetări, judecătoria luă de bună afirmația sa și-l numi epitrop, nebăgînd de seamă că încă înainte de a fi căpătat întărirea legală de epitrop⁵, chiar din septembrie 1831, el

¹ Mitropolitul și boierii fug din Iași. Kisseleff care rămîne totuși în orașul molipsit, își ia măsura de prevedere de a desemna pe generalul Dietrichs ca înlocuitor, dacă, eventual, boala l-ar ajunge și pe el. La 16 iunie el încunoștința pe Mitrop. Veniamin că adunarea, ce fusese închisă la 2 iunie, suspendîndu-se lucrările, ar putea să le continue începînd din iulie. I. C. Filitti, *loc. cit.*

² *Ibidem.* Și aici Kisseleff trebui să consimtă că „din cauza holerei... măduarele divanelor să se întrunească abia în septembrie” (v. p. 267); Cf. idem, *Acte inedite, în Convorbiri literare*, nov., 1908, p. 510—512.

³ Iată-i textul: „La leat 1831, pe vremea secerii, s-a întîmplat o boală foarte groaznică, ce se numia holer-morbuș, care această boală nu s-au mai pomenit și au fost pe fața a tot pămîntul, de care mulți au căzut după cai, pe drumuri, și au murit, de care boală li se schimba chipurile și se făceau foarte groaznici” I. C. Filitti, *Princip. Rom. de la 1828 la 1834*, p. 285 nota 6.

⁴ Spre pildă ciuma, care chiar în ultima vreme bîntuise și mai bîntuia încă în preajma izbucnirii și a holerei. Știrile despre ravagiile ei în țară se țin lanț. Vezi spre pildă *Hurmuzaki*, vol. XVII, documentele cu numerele: XI, XLI, XLV, XLVII, XCVI, CXIII, CCII, CCXXXIX, CCLII, CCLVII, CCLXI, CCLXVI, CCLXXIV, CCIII, CCCXXVIII, CCCLIX (și cutremur), CCCLX, CCCLXVII, CCCLXXVIII, CCCLXXX, CCCLXXXI, CCCLXXXIII, CCCLXXXIV etc.

⁵ Între altele hotărîrea Înalțului Divan amintită, are și următorul pasaj referitor la procedul lui: „... și el, mai nainte de a se orîndui de cătr<e> judecătoriie, de sine-și s-au făcut epitrop precum din jalba sa ce-au dat-o cătr<e> judecătoriie la lt. 831 octo <m> vr<ie> 21, care este trecută într-aceast-<ă> alăturată carte de judecată, să vede că fără cuviință

și procedase la vânzarea caselor defunctului și la desfacerea averii lui, alegînd și zestrea celei de-a doua soții, ceea ce arăta destul de clar intențiile ce avea, mai ales că umblînd, fără nici o permisie legală — cu reprezentantul legiuit de față, cum ar fi trebuit, — în lăzile ¹ depuse cu averea defunctului la Olari, luase din ele și un zapis al său de datorie către circ-serdarul Athanasie, pe care-l rupsesse spre a nu se mai ști de existența datoriei.

Cînd mai apoi, în 1832, e chemat în judecată de Ana, și cînd i se aruncă în față că nu e nici o rudă cu Athanasie circ-serdarul, Nicolau nu încearcă nicidecum să dovedească contrariul, așa cum susținuse înainte, ceea ce va face ca acum și instanțele judecătorești să privească altfel rudenția lui cu cel mort ².

Singură Ana Ipatescu arată, într-o jalbă către domnie, că el nu e „nici al noolea neam rudă” cu tatăl ei, iar Safta, a doua soție a răposatului da mărturie că „în viață cît am trăit cu răposatu bărbatul meu, circ-sărdar Athanasie, de multe ori l-am întrebat de este vreo rudenie cu postelnicu Tănăsie de la Manu, ci răspundea că nici o rudenie nu-i este . . .”. Tot așa o neagă și N. Ipatescu cînd, ca vechil, reprezenta în proces pe moștenitoarele circ-serdarului ³.

Potrivit acestor știri, mai repede putem crede că nu era nici un fel de rudă cu circ-serdarul, decît cum pretindea el, interesat să spună astfel.

Dacă din a doua căsătorie, Athanasie nu a avut nici un copil, din prima însă, a avut mai mulți dintre care rămăsese numai cu două fete: Ana și Marghioala.

Cea de-a doua, mai mică decît Ana, era încă minoră la moartea tatălui ei ⁴.

s-au amestecat el în epitropia ayer<i>i</i> răp<i>osa</i>ului părintelui jeluitoarelor, căci nu mai era nici un drept și dă vreme ce el, cu chipul acesta uneltind vicleșug, nu numai catagrafiie n-au făcut de averea mortului atunci cînd s-au amestecat el într-această epitropie, ci încă mai înainte de a să orîndui epitrop au fost făcut vînzătoare casile cu prăvăliile mortului, asupra căriia vînzări, deși să vede că s-au făcut cercetare de cătr<i>e</i> judecătoria, dar, dă vreme ce nu să vede îndeplinită după cuviințioasile orînduiei, adică să să fi cercetat de avea el atunci cădere să facă vînzătoare aceste case. . .”.

¹ Tot aici în hotărîre se arată că judecata făcută la Judecătoria de Ilfov mai înainte, hotărîse, „ca Athanasie să încredințeze prin jurămînt la sfința mitropolie ce avere s-au aflat în lăzile mortului, atunci cînd s-au amestecat el, și în casa lui într-acea vreme cînd s-a amestecat el într-acea epitropie”.

² Nici o poziție a sa în favoarea înrudirii nu e arătată de hotărîrea Înalțului Divan, de care ne servim. Din contră concluzia ei spune: „Deci, chibzuind Divanu <i>1</i> ființa dreptății asupra aceștii pricinii, zice că numitul Athanasie, fără a fi orînduit epitrop sau măcar rudă de aproape a mortului circ-sărdar, tatăl numitelor clirnoame, de sine-și făcîndu-să epitrop asupra rămasii averia mortului și tănuind diiața ce au lăsat-o mortul, după ce mai întîi au pus în lucrare vînzarea casilor. . ., apoi, prin jălbi neadevărate și prin viclenile mijloace ce au uneltit, înșălînd judecătoria, s-au înființat epitrop cu desăvîrșire. . .”.

³ „S-au întrebat apoi și pîtr. Nicolae Ipătescu, vechilu<i>1</i> numitelor clirnoame zice hotărîrea — de mai are cevași a răspunde peste cele ce au arătat. . . și au zis că numitul Athanasie postelniculu, fără a fi vreo rudă cu răposatul circ-sărdar Athanasie. . . s-au înființat. . . epitrop.” Idem, hotărîrea Înalțului Divan.

⁴ Reiese clar lucrul din aceeași hotărîre. Continuarea pasajului de la nota 3 a acestei pagini o spune astfel: „și iarăși cu asemenea lucrări și meștersuguri au săvîrșit și vînzarea casilor. . . și după ce le-au vîndut cu preț mai mic, spre paguba nevîrșniciei clirnoamei, apoi și bani<i>1</i> vînzări<i>1</i> caselor l-au prîmit pă seama sa. . .”

Intrată prin mîna „ocrotitoare” a epitropului „viclean”, care se da drept rudă cu tatăl ei, fără să fie după cît se pare, postelnicelul Tănase Nicolau, arătat ca locuind cînd în mahalaua Dobroteasa, cînd la moșia Budești a boierului Manu, Marghioala e sîcîită de colo pînă colo, nepur-tîndu-i-se de grijă așa cum se cuvenea de către epitrop.

El se pricepea cum s-o amețească cu vorbe meșteșugite și, sub diferite pretexte, ba că-i trebuie scule pentru măritiș, ba că-i trebuie să-și facă rochii și încălțăminte, fiind acum fată mare, să o determine a accepta cheltuieli care făceau să scadă simțitor bruma de bani ce-i rămăseseră pe seamă din vînzarea caselor, după ce se plătiseră „toate datoriile”, cum argumenta cu îndrăzneală Nicolau ¹.

De fapt, Nicolau nu numai că sustrăgea din bani, dar îi și dase cu „dobîndă” unui „negustor sigur”, cum îi plăcea lui să zică, pentru a-i face să sporească mai mult. În realitate, suma, care mereu se micșora, el o împrumutase unuia pentru afaceri, primind în schimb „filodormă”, așa cum promisese, nu mai puțin de 100 galbeni, și c’e la eumpărătorul caselor.

Tocmai cînd Marghioala ajunsese mai rău și boala de care suferea începuse a o determina să lase găteliile și să treacă la cheltuieli serioase, din cei cinci mii de lei care-i mai rămăseseră pentru a-și îngriji de sănătate cu doctori și medicamente, tocmai acum interveni în situația creată de Tănase Nicolau, sora ei mai mare, Anica. Aceasta deschise proces „vicleanului epitrop” și „adună de pe drumuri” pe biata copilă minoră, care ajunsese „muritoare de foame”, stînd și cu chirie pe la unii-alții. Marghioala trăi în casa surorii sale pînă în 1837, cînd, la una din nesfîrșitele înfățișări în procesul, care nu se mai termina, pentru „periusia” cîrc-serdarului, Nicolae Ipatescu, cumnatul ei și soțul Anei, arătă judecății că „Marghioala și-au dat obșteșcul sfîrșit de vreo două-trei zile”. Cum data actului din care luăm știrea, care nu-i altceva decît o hotărîre judecătorească, este 21 decembrie 1837 ², însemnează că Marghioala murise la 18 sau 19 decembrie 1837, dacă se putea spune la înfățișare că „și-au dat obșteșcul sfîrșit de vreo două-trei zile”. Era de așteptat deznodămîntul acesta căci de mai multă vreme ea suferea de dropică.

Din 1837, după moartea Marghioalei, Ana va rămîne numai cu mama sa, ca singură rudenie de sînge în viață, căci Catinca mai trăia încă în acest an. Nu știm pînă acum cînd a murit Catinca și nici dacă a locuit cumva, vreun timp, cu Ana în casa Ipateștilor. Se pare că nu, fiindcă la începutul căsătoriei cu Nicolae Ipatescu, Ana a stat o vreme cu soacra

¹ Hotărîrea Înalțului Divan luînd în considerație pe cea a judecătoriei de Ilfov din 12 octombrie 1834 reținea că judecata găsise „cu cale să se cerceteze la fața locului... ca ce preț putea face casele cu tot cuprinsul și locul ei, precum se afla atunci la a ei vînzare de către numitul Athanasie și să împlinească el de la dînsul tot adaosul ce să va dovedi că făcea peste suma de lei 14 000, cu care arată că le-au vîndut, din care preț al casilor să aibă a să scădea și el cu acela ce va putea dovedi că au plătit în neapărate datorii ale mortului și cheltuieli, ale nevîrstnici<i> clironoami</i>, precum și cu bani<i> cei răspunși la judecătoria după sineturile ce vor avea, plătiind către aceasta jeluitoarei și tlr. 300, pentru cheltuielile ce i se va fi urmat cu plata vechilului într-această pricină ce s-au străgănat din ale numitului îndărătnicii și tănuirea dietii ce au făcut”.

² E amintită în hotărîrea Înalțului Divan pe care o folosim.

sa în casă și cu familia acesteia, iar mai târziu, când s-a mutat cu chirie în Vopseaua de Galben, se pare că mama ei bună nu mai trăia.

În momentul de față nu e posibil a se stabili cu siguranță data când s-a născut Ana și nici dacă a fost cu adevărat cel mai mare dintre copiii lui Athanasie cu Catinca. Probabil că ea s-a născut cu cîțiva buni ani înainte de 1814.

După unele aproximative socoteli, Ana avea în preajma revoluției din 1848 circa 40 de ani, ceea ce ar concorda cu alte știri tangențiale, care ne-ar face să credem că era născută prin 1806—1808. În privința aceasta cercetarea ce facem este în curs și sperăm să o putem pune la punct, în monografia ce pregătim asupra Ipateștilor.

Fiica cîrc-serdarului n-a avut o copilărie prea fericită în casa părintească, ce avea să se destrame precum am arătat. Spre deosebire de sora ei și de ceilalți din casă, în afară de cîrc-serdar, Ana învățase carte. Scrisul ei, extraordinar de regulat și de frumos, nu prezintă numai o deosebită eleganță, dar, în același timp, denotă multă energie, evidentă mai cu deosebire în iscălitură.

Cam prin 1828 Ana fu căsătorită — se pare, mai puțin de voie de cît de nevoie — de tatăl său cu un Ivancea Dimitriu, căruia i se mai zicea și „Ulieru”, nume ce arată în parte o latură a ocupațiilor lui. La drept vorbind Ivancea se ocupa cu de toate, îndeosebi însă cu arendășia. Între alte moșii, el a ținut în arendă și moșia Gurbăneștii din Ilfov¹.

Viața alături de Dimitriu i-a fost un adevărat calvar. Brutal din cale afară, purtarea lui nu putu aduce decît desfacerea căsătoriei. Divorțul avu loc în toamna anului 1831 și Dimitriu făcu tot ce putu spre a opri pe seama sa zestrea Anei. Pentru reluarea zestreii, ea îl va chema mai apoi în judecată.

Cam în același timp cu evenimentele care au adus divorțul, tatăl Anei murea de holeră. Reținută la judecată pentru cercetările pîrilor soțului, Ana n-a putut fi de față la moartea tatălui ei. Așa s-a făcut că singura ființă din familie în stare a îngriji de „rămăsurile părintești”, și ca moștenitoare a lui, dar și ca legiuită epitropă lăsată prin diată de cîrc-serdar, nu a putut fi prezentă spre a lua asupra-și moștenirea. Această situație a dat prilej lui Tănase Nicolau să-și împlinească vicleanu-i țel și să se facă el epitrop; el se grăbise ca, înainte chiar de a i se recunoaște calitatea de epitrop, să ia măsuri privind averea lui Athanasie, pentru ca faptul să fie împlinit cînd cea în drept a deține asemenea rol avea să se întoarcă la rosturile ei. Și nu se poate spune că nu i-a reușit vicleana-i acțiune, care-i va aduce atîta zbucium și alergătură fetei cîrc-serdarului pentru reîntrarea în drepturile ei părintești².

¹ Arh. Stat., Buc., Judecătoria Ilfov, dos. 8111/1834, fila 1 și 2.

² O oglindește din plin hotărîrea Înalțului Divan care dă pe larg tot cursul procesului. Ba și acum, cu toate că dreptatea sa era evidentă, tot se găsiră între membrii Divanului unii dintre judecători care nu se uniră cu hotărîrea în totalitatea ei, ci făcură opinie separată, argumentînd că Athanasie Nicolau urmasa cu bună credință și „prin știre și lucrare judecătorească” la înființarea epitropiei, după moartea tatălui său, a lăsat în viață moșia și averea mortului după diata lui,

Cînd sfîrșitul anului 1831 aducea nevinovăția sa la lumină și o scăpa de soțu-i dintîi, Ana se vedea, în urma acțiunii lui Nicolau, fără casă, fără nimic, pe drumuri. În fața greutății, nu se pierdu, cu toate că nu avea, ca vîrstă, decît cel mult 23—25 ani. Ea porni a-și căuta prin judecată moștenirea părintească și zestrea și deschise procese atît episcopului mincinos, cît și fostului soț.

Tot la sfîrșitul acestui an — se pare — ea se recăsătorî și luă pe acela al cărui nume îl va purta în vremea evenimentelor de la 1848, cînd, precum se știe, îl va face cunoscut prin gestul ei eroic, mai mult decît purtătorul lui firesc Nicolae Ipatescu sau decît frații lui, participanți cu toții la mișcare.

Deși tot arendaș, dar și funcționar al statului la Departamentul visteriei, pitarul, mai apoi serdarul, Nicolae Ipatescu, arată în căsnicia lui cu Ana, cu totul altă fire de cît a ulierului.

Chiar din primul an al căsniciei, el preluă pe seamă-i toată alergătura celor două procese pe care soția sa le deschisese celor doi răuvoitori aiei : Ivancea Dimitriu, care nu voia să-i înapoieze zestrea, și Athanasie Nicolau, care-i minca averea părintească. Se făcu astfel vechilul soției și tutore al cumnatei minore și bolnave, Marghioala.

Ca și Ana, soțul ei, Nicolae Ipatescu, și ai lui, aparțineau aceleiași burghezii în formare, care lupta să-și creeze și un rost politic în viața statului. De aceea, Nicolae Ipatescu nu putu rămîne nici el departe de ideile revoluționare ce începuseră, mereu mai puternic să prindă viață, după nereușita mișcării din 1821.

Fără îndoială, aici, în sînul familiei Ipatescu, mai mult decît oriunde, Ana, ajungînd la o mai bună conturare în mintea sa a țelurilor burgheziei din care făcea parte și a căii pentru împlinirea lor, va deprinde, în fața nedreptății sociale de care încontinuu se izbea, și alt limbaj față de conducătorii regimului boieresc, decît cel pe care-l folosise pînă acum, încărcat cu formule de plecată slugărnice¹.

Numai așa se explică desigur schimbarea sa de atitudine, care, cu totul altfel decît în vremea cînd încă nu era o Ipatescu², o determina acum să se adreseze chiar domnului, în jalba ce-i înainta, cu prilejul arestării unuia din membrii familiei, dîrză și hotărîtă, cînd întreba :

---

chiar și în vînzarea caselor. De aceea, „dă vreme ce epitropia s-a desființat dă asupra-i să se îndatoreze a paradosi socoteală curată de toate rămasurile aceluî mort și cîți bani să va dovedi că au cheltuit în plata datoriei și vor fi potrivite cu diata mortului să să scadă cu acelea și ce va prisoi, ce foaie anume, să să dea în mîna clironoamei, pităresi Anichii Ipăteaschii, ca un drept al său ; iar casile să rămîie bună avere a cumpărătorului, fiind cumpărate prin toate formele judecătorești și de la om care avea pravilnică calitate de a le vînde. „Așa opinau Const. Gh. Ghica, Ștefan Bălăceanu și Ioan Vlădoianu, spre deosebire de Theodor Văcărescu, Scarlat Grădișteanu, C. Cornescu și Al. Nenciulescu, cu care alcătuiau plenul de judecată și care dădusera dreptate întru totul Anei.

¹ Împotriva folosirii lor Guvernul revoluționar va da un decret, la 19 august 1848 (*Anul 1848*, tom. III, p. 540, nr. 1539), prin care îndemna pe cetățeni și în special pe țărani să se desvețe de obiceiurile slugarnice de mai înainte ; să nu mai întrebuinteze în petițiile lor rostirile de lacrimi fierbinți, de genunchi plecați, sau de a mai aduce laudă celor către care se îndreaptă.

² Pe atunci, nu era motiv ca ea să facă excepție de la asemenea obicei și actele o demonstrează.

„Asta-i bucuria noastră ... să ne maltrateze zbirii poliției? Ce deosebire <este>¹ între guvernul fanarioților și al <Măriei> tale?”. Decît „... viața rușinoasă ce o trăim”... mai bine lupta pînă la moarte².

Că în familia soțului Ana a putut să-și completeze și să-și dezvolte mai mult ideile revoluționare, o demonstrează destule fapte. Mai întîi, acela că, și această familie, ca și așa de multe altele lovite de aceleași ingerințe ale regimului feudal, se integra cu totul vederilor și luptei burgheziei în plină ascensiune, căreia îi aparținea. Apoi, faptul că membrii ei sînt prezenți în revoluție arată că această familie a nutrit asemenea idei cu mult înainte de declanșarea mișcării, chiar dacă nu avem dovezi sigure că mai devreme de 1848 vreunul dintre Ipatești să fi făcut parte din vreo acțiune în acest sens³. Știrile documentare, aproape încă de la începutul mișcării, ni-i arată pe Ipatești, cu roluri, e drept, cum spuneam, mai mărunte, dar active în revoluție, ceea ce fără îndoială, e o dovadă că militaseră mai de mult pentru ea. Astfel, Nicolae, soțul Anei, e în fruntea mulțimii care caută să-l prindă pe trădătorul colonel Solomon, care, după isprava de la palat, se retrăsese cu trupa la cazarmă, de unde, puțin mai tîrziu, ieși spre barieră, căutînd să fugă. Gîndul lui nu se realizează căci „... mai mulți patrioți și devuați cauzei naționale — zice articolul din 25 iunie 1848, din «Popolul Suveran» — avînd în frunte unii pe d. Ipătescu, alții pe bravul cadet Andreescu, îi țin calea și acest din urmă îl face prizonier în numele popoului, la grădina lui Banov și îl duce la Ministerul din Năuntru ...”⁴.

N. Ipatescu a primit și misiuni oficiale. În iulie 1848, generalul Tell, printr-o proclamație, arăta că s-a instituit o comisie centrală pe capitală, compusă din nouă membri și alte cinci comisii pentru fiecare despărțire a Capitalei, pentru organizarea Gardei Naționale. Cum Nicolae locuia în „Vopseaua Galbenă”, el este ales ca unul din membrii comisiei, care trebuia să recruteze candidați pentru Guardia Națională din această „Vopsea”, ba mai mult, el figurează în frunte, alături mai fiind D. Ciuntu și Radu Const. Golescu⁵. Și, tot așa, iscălitura sa, ca și a fratelui mai mic, Grigorie, e prezentă printre acelea ale boierilor și notabililor Capitalei, căroră, la 10 august 1848, li se cerea a iscăli o declarație-angajament că recunosc Locotenența numită de Suleiman Pașa⁶.

¹ Introdus de noi.

² M. Roller, 1848 — 1948. Ana Ipătescu, Buc., 1948, p. 5—6.

³ Este posibil ca Ipateștii să fi cunoscut activitatea „Frăției”, din moment ce de la început sînt prezenți în revoluție. Se știe de altfel cît de mult s-a încercat de conducătorii „Frăției” să se țină în secret momentul declanșării revoluției. Numai inițiații puteau fi prezenți din primele zile pentru a mobiliza mulțimea. Și dacă ne gîndim că la acestea se adaugă și faptul că mișcarea a trebuit să înceapă înainte de data prevăzută, din cauza măsurilor luate de oficialități, care începuseră a prinde mai mult de cît simple bănuieli, numai apropiatii puteau fi anunțați de sosirea acestui moment. Totuși ei nu se întîlnesc în nici una din listele care dau numele celor ce ajutau cu bani asociațiile progresiste, care au contribuit la pregătirea revoluției din 1848.

⁴ Anul 1848, tom. II, nr. 573, p. 98.

⁵ Ibidem, nr. 716, p. 292.

⁶ Ibidem, tom. III, nr. 1384, p. 320.

Grigorie Ipatescu este și el prezent în revoluție de la început. Îndeplinește, ca și Nicolae, același rol în comisia recrutării, însă în „Văpseaua Neagră”, fiind tot primul citat între cei trei membri ai ei, ceilalți doi fiind Dimitrie Orghidan și Pascale Savopolu¹.

În plus el face parte și din Sfatul orășenesc, în care calitate ne e arătat de mai multe acte. Sfatul orășenesc, numit prin decretul Guvernului provizoriu nr. 275, din 14 iulie 1848, se compunea din 6 membri și un președinte (inițial Nicolae Niculescu, apoi D. Polizu). De la început printre membri e numit și Grigore Ipatescu². Se pare chiar că nu are un rol neînsemnat între cei șase căci, dacă iscălește obișnuit între ei când președintele este prezent — ca la 9 august 1848³, când președinte e D. Polizu, și la 25 august 1848⁴, — apoi, când președintele lipsește, cel care iscălește în locul și pentru acesta, este el, Grigore, ca la 21 august 1848⁵, sau ca la 31 august 1848⁶, ceea ce-i arată importanța în sfatul amintit.

Cit despre al treilea frate, Constantin, ce era destul de tânăr în timpul revoluției, chiar dacă nu joacă măcar rolul celor doi mai mari, este și el de luat în seamă, căci depozitia lui C. Halepliu, făcută în fața comisiei, întocmită pentru cercetarea celor amestecați în revoluție, îl arată ca fiind „propagant gardist, cu formă, confident al domnului Magheru, și deputat din partea popoului la Excelența sa Fuad Efendi”⁷.

Merită a fi adăugat aici și faptul că toți trei frații erau funcționari ai Ministerului de Finanțe.

La 18 august 1848, spre pildă, Constantin Ipatescu este „Capul mesii” la „Obșteasca cassierie”⁸, în timp ce Grigorie este și el tot „Capul mesii”, dar la „Secsia a III-a din Ministerul finanțelor”⁹, iar la 8 septembrie 1848 numele lor, ale tuturor celor trei de data aceasta, se întâlnesc ca iscălituri, între ale mai multor funcționari ai Ministerului Finanțelor Țării Românești, în josul unei petiții îndreptate de ei toți către Ministru, căruia-i cer ca banii dăruți de Costache Bellu (100 galbeni) după vânzarea unor familii de țigani, ampoloaiților ministerului, „a-i întrebuința cum vor cunoaște (ei) mai folositor”, să fie dați „în ajutorul celor nenorociți din focul întâmplat la orașul Pitești”, așa cum ei, subiscăliții, „într-un sfârșit de umanitate”, au hotărât „în unanimitate”¹⁰.

Pe lângă acestea, dacă ținem acum în seamă și faptul, pe care de altfel îl subliniam la început, că chiar dacă frații Ipatești nu avuseseră roluri de frunte în conducerea revoluției, boierimea îi indicase lui Fuad

¹ *Anul 1848*, tom. II, nr. 716, p. 292.

² *Ibidem*, nr. 888, p. 502.

³ *Ibidem*, tom. III, nr. 1370, p. 304.

⁴ *Ibidem*, nr. 1636, p. 669.

⁵ Arh. Statului, București, Vornicia din lăuntru, Ad-tive, dos. 4254/1839, f. 246. Cf. I. Cojocaru, *Doc. privitoare la economia Țării Românești, 1800—1850*, Buc., Ed. științifică, vol. II, nr. 744, p. 951.

⁶ *Anul 1848*, tom. IV, nr. 1720, p. 5.

⁷ *Ibidem*, tom. VI, nr. 46, p. 72.

⁸ *Ibidem*, tom. III, nr. 1528, p. 526.

⁹ *Ibidem*, p. 527.

¹⁰ *Ibidem*, tom. IV, nr. 1839, p. 265.

Efendi printre aceia care trebuiau să fie exilați din țară¹, se poate înțelege că zelul lor revoluționar se formase încă înainte de revoluția în care, prin fapte ca cele expuse, se făcuseră cunoscuți. Așadar, Ana nu numai că se va potrivi prin origine și viața sa cu familia în care intrase prin căsătoria din 1831 cu Nicolae Ipatescu, dar mediul revoluționar din sinul acestei familii va influența și adăuga asupra vederilor ei, pregătind-o și mai bine pentru revoluția în care se va face atât de cunoscută, printr-un gest de emoționantă intervenție și curaj*.

НОВЫЕ ДАННЫЕ О СЕМЬЕ АННЫ ИПАТЕСКУ

РЕЗЮМЕ

Члены семьи Ипатеку играли важную роль в революции 1848 г. в Валахии. Среди них особенно выделяется ставшая героиней революции Анна Ипатеку, жена сердара Н. Ипатеку. Буржуазная историография уделяла мало внимания жизни и деятельности революционеров 1848 г.; поэтому до сих пор ничего не было известно о семье и прошлом Анны Ипатеку. Документы показывают нам, что по своему происхождению Анна, как и ее муж, принадлежала к поднимающейся буржуазии. Родители Анны, кырк-сердар Афанасие и Катинка, жили в Бухаресте в предместьи горшечников, где Афанасие в 1814 г. купил дом с двумя лавками на мосту Тыргулуй-де-афарэ. Он занимался торговлей, а также содержал кофейню.

Анна родилась, по-видимому, между 1806—1808 гг. В 1828 г. отец выдал ее замуж за арендатора Иванчу Димитрие, прозванного „Коршуном”. Живя плохо с Иванчей, Анна развелась с ним в 1831 г. и к концу года вышла замуж за Николае Ипатеку. В семье мужа Анна смогла пополнить и развить свои революционные представления. Революционные настроения семьи глубоко повлияли на нее, подготовив ее к революции, во время которой она стала столь известной благодаря своему яркому поступку и мужеству.

NOUVELLES DONNÉES SUR LA FAMILLE D'ANA IPATESCO

RÉSUMÉ

Les membres de la famille Ipatesco ont joué un rôle important dans la révolution de 1848 en Valachie. Parmi eux, c'est Ana Ipatesco, l'épouse du *serdar* (commandant de la cavalerie) N. Ipatesco, qui s'est le plus distinguée, devenant une héroïne de la révolution. L'his-

¹ Și decretul amintit, măcar pe primii doi, pe Nicolae și Grigore îi conține. (Anul 1848, tom. IV, nr. 2056, p. 516-517).

* În această lucrare nu ne ocupăm și de rolul Anei Ipătescu în revoluția de la 1848: lucrarea face parte din monografia ce avem în manuscris asupra familiei Ipatescu.

toriographie bourgeoise a eu intérêt à ne donner que peu d'importance à la vie et à l'activité des révolutionnaires de 1848 : c'est pourquoi on n'a rien su jusqu'à présent sur la famille d'Ana Ipatesco et sur sa propre vie. Les documents nous montrent que par son origine, Ana ainsi que son mari ont appartenu à la bourgeoisie en voie d'ascension. Les parents d'Ana, le *clrc-serdar* (commandant de la cavalerie légère) Athanase et Catinca, sa femme, habitaient à Bucarest, le quartier Olari, ou Athanase a acheté en 1814 une maison avec deux magasins sur la chossée « du Marché Extérieur ». Il était commerçant et propriétaire d'un café.

Ana est née probablement vers 1806—1808. En 1828, son père la maria au fermier Ivancea Dimitrie, dit « Ulierul ». En 1831, le ménage avec Ivancea marchant mal, elle divorça et, vers la fin de la même année, se remaria avec Nicolae Ipatesco. Dans la famille de son mari, Ana pu compléter et développer encore ses idées révolutionnaires. L'esprit révolutionnaire régnant dans cette famille allait l'influencer et la préparer pour la révolution qui, à la suite de son intervention, aussi émouvante que courageuse, la rendra illustre.

UNELE DOCUMENTE INEDITE DESPRE TUDOR VLADIMIRESCU

DE

S. IANCOVICI

Volumele de documente privind *Răscoala din 1821*, pregătite de Institutul de istorie și publicate recent de către Editura Academiei R.P.R., nu epuizează tot materialul referitor la răscoală și nici toate informațiile privind persoana lui Tudor Vladimirescu.

În achizițiile noi de materiale au și apărut acte necunoscute pînă acuma, referitoare la această problemă și vor apărea desigur și în viitor. Date importante despre Tudor și despre oamenii cu care a fost el în relații se vor putea spicui de asemenea din materiale arhivistice din perioada dinaintea răscoalei. Aceste materiale în care se pot găsi oarecare informații sînt atît de multe încît o depistare amănunțită a lor exclusiv în acest scop nu s-ar justifica niciodată prin rezultatele prea mici la care s-ar ajunge. Spicuirea acestora rămîne așadar la discreția întîmplărilor sau a unor inițiative în viitor.

Din acest fel de fonduri precum și din ultimele achiziții provine materialul pe care-l dăm publicității aici.

Primele două acte, un zăpis scris de Tudor Vladimirescu și o scrisoare a lui adresată lui Dumitru Gîrbea, ni-l arată pe Tudor în rolul de creditor, dînd cu împrumut sume de bani însemnate. Pînă acum noi îl cunoaștem pe Tudor Vladimirescu mai mult în postura de platnic, cel care ia bani cu împrumut. Iată însă că acum se vedește că în afacerile sale negustorești, cel puțin în cursul anului 1812, Tudor dispune de un capital însemnat.

Zăpisul prin care Tudor împrumută cu 6 528 taleri pe vechiul său tovarăș de afaceri N. Zoican din Balta, completează corespondența dintre ei cunoscută pînă acum. După dată, zăpisul se situează între scrisorile lui Tudor către Zoican din 25 iunie 1812 și din 20 martie 1813¹. În

¹ Documente privind istoria României. *Răscoala din 1821*, vol. I, p. 26, nota 3 și p. 70—71.

această din urmă scrisoare Tudor Vladimirescu se referă la banii restituiți în mai multe rînduri de către N. Zoican, din socoteala lor, pe baza chitanțelor date de Tudor; el cere totodată să i se restituie și restul banilor din toată socoteala, avînd nevoie de ei la București. Rămînea neclar însă despre ce anume socoteală este vorba. Acest lucru se lămurește acum pe deplin din scrisoarea din 22 iulie 1812, în care se mai precizează că N. Zoican „au mai dat . . . bani în cîteva rînduri”.

Al doilea act, scrisoarea din 4 octombrie 1812, pe lângă că ni-l arată pe Tudor Vladimirescu iarăși în rolul de creditor, este totodată prima și unica (pînă acum) scrisoare adresată lui Dumitru Gîrbea, unul dintre cei mai buni prieteni și cel mai apropiat colaborator al lui Tudor la organizarea răscoalei în Oltenia. În același timp, scrisoarea în cauză vine să completeze informațiile despre D. Gîrbea îmbogățite în ultimul timp, care scot în relief personalitatea acestui comandant de seamă al oștirii pandurilor peste Olt. În trecut se știa din unele mențiuni documentare că în 1811 D. Gîrbea a fost în puteră sub comanda lui Tudor Vladimirescu¹, că a ținut locul acestuia la vătășia plaiului Cloșani și i s-a alăturat imediat la Padeș², precum și că a fost hotarnic³ (ca și Tudor Vladimirescu). În materialele mai noi se văd relațiile lui D. Gîrbea și situația materială a lui⁴. Se mai vede din materialele date în colecție, că el îi conduce pe țărani din Baia de Fier ca „prin silnică revoluție” să-și facă dreptate față de mănăstirea Hurez, stăpîna moșiei. Faptul că D. Gîrbea a avut un rol de seamă în răscoală nu i-a scăpat nici lui I. P. Liprandi care-l califică drept „unul dintre locuitorii cei mai bogați ai acestui județ” (Mehedint), și arată că Tudor avea toată încrederea în Gîrbea „fiind sigur de ajutorul său sincer”⁵.

Iată că această încredere se baza pe vechi relații prietenești, cum se vede din însăși scrisoarea lui Tudor adresată lui Gîrbea.

Declarațiile lui Ion Trocan, Ion țigan și Nicolae Bădescu, panduri alăturați turcilor în vremea războiului ruso-turc din 1806—1812, pe care le redăm integral, cuprind o serie de informații despre întîmplările de pe linia frontului cu turcii din anii 1809—1812. O bună parte din aceste informații se referă la prezența lui Tudor Vladimirescu și la unele acțiuni întreprinse de el în calitate de comandir al pandurilor.

Știrile cuprinse în aceste trei declarații și în rezoluțiile puse asupra lor completează relațiile comandanților ruși (Isaiev, Matei Grigorovici, Matveev, Veis, Jeltuhin, Cernodubov, Turcinilov, Redrikov și Markov) din anii 1808—1812 despre faptele de arme și despre inițiativele lui Tudor, care-i atrag distincțiuni⁶. Astfel, afirmația că Tudor a ferit interiorul Olteniei de incursiunile și jaful pandurilor „turci”, acționînd împotriva acestora cu pandurii „creștini” de sub comanda sa, precum și relatarea

¹ E. Vîrtosu, *Mărturii noi din viața lui Tudor Vladimirescu*, p. 30.

² N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, p. 234, 236.

³ Arh. St. Craiova, doc. XXVII/13; publicat în *Oltenia*, I, p. 138—139.

⁴ *Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1812*, III, p. 294—301.

⁵ Material aflat sub tipar.

⁶ *Răscoala din 1812*, I, p. 40—58.

că Tudor organiza culegerea de informații cu propria sa cheltuială, își găsește confirmarea în relatarea amănunțită despre întâmplările care au avut loc pe teren în acea vreme.

Principala problemă pe care ne-o lămuresc cele trei declarații în privința persoanei lui Tudor Vladimirescu, este adevărata cauză a îndelungatului conflict pe care el îl are cu frații Rogobete și cu Paul Nicolicescu. Cu primii, Tudor a avut judecăți pentru jaful săvârșit de ei, iar cu P. Nicolicescu, Tudor se reîntâlnește pe câmpul de luptă la începutul răscoalei, când acest vechi vrăjmaș al lui apare în rolul de cel dintâi organizator al forțelor destinate înăbușirii răscoalei. Cu acest prilej Tudor îl înfringe pe Nicolicescu, îl prinde și îl închide în clopotnița mănăstirii Strehaia unde, după toate probabilitățile, a fost executat. Ulterior, în cursul luptelor cu turcii, a fost prins și Ioan Rogobete, celălalt vrăjmaș vechi al lui Tudor, care acum venea împreună cu turcii ca să le ajute la înăbușirea răscoalei¹.

Datele din documentele noastre ne lămuresc clar cauza și fondul divergențelor lui Tudor Vladimirescu cu P. Nicolicescu și cu frații Rogobete: aceștia se găsesc în permanentă în tabăra turcească, luptă pentru menținerea jugului otoman, în timp ce Tudor luptă pentru izgonirea turcilor din țară, pentru înlăturarea jugului otoman. Prin uciderea, în 1810, a omului lui Tudor Vladimirescu, pe care el îl trimitea în misiuni importante împotriva inamicului, Paul Nicolicescu, făptașul omorului, a atras asupra sa răzbunarea dreaptă a comandirului de panduri, care-l ajunge în primele zile ale răscoalei din 1821. În ochii lui Tudor, acest vrăjmaș și-a meritat răsplata și pentru faptele sale săvârșite împotriva țării în anul 1814, alături de turcii adalți. Paul Nicolicescu, Barbu Rogobete și Costea Grecu, harambași de panduri „turci” care fac incursiuni de jaf în țară în 1809—1811 și pe care Tudor le stăvilește cu succes, sint tot ei în fruntea incursiunilor săvârșite împotriva țării în 1814—1815, când este ars Cernețul și când Tudor exclamă: „O stăpânire cu o așa țară mare în mîini și un lucru de nimic n-au putut popri ...”².

Așadar faptele din 1809, 1814 și 1821 ne arată că este vorba de două tabere cu interese diametral opuse, Tudor Vladimirescu luptînd cu perseverență împotriva acelor care se încapăținau a sta în slujba turcilor³.

Din relatările autorilor acelorasi declarații devine cert și un alt fapt pînă acuma doar presupus, că Tudor a avut relații directe cu unele căpetenii ale sirbilor răsculați, în vremea luptelor duse pe malul Dunării și la Cladova. Tudor a intervenit direct pe lângă Petru Dobrinaț care a condus asediul și cucerirea cetății Cladova, ca să dispună a fi extrădat unul dintre pandurii „turci” ascuns în tabăra sîrbă.

În sfîrșit, unul din cele trei acte la care ne referim cuprinde o relatare importantă despre haiducul Gheorghe Cîrjaliu, mai tîrziu partici-

¹ Răscoala din 1821, II, p. 102.

² N. Iorga, *Scrisori inedite ale lui T. Vladimirescu din anii 1814—1815*, p. 18.

³ Printre aceștia se găsește și un anume Ioniță Oarcă. Dacă nu cumva este la mijloc o simplă coincidență de nume, atunci este vorba de acel I. Oarcă ce se găsește în fruntea căpitanilor nesupuși lui Tudor, la Golești, în 1821. Așadar și această atitudine a lui Oarcă și-ar avea rădăcini mai adînci în trecut. Cf. *Trădăniile lui Tudor Vladimirescu*, 1899—1810.

pant la răscoală, dar despre care pînă acuma noi nu am avut nici o informație în documentele interne, decît doar mențiunea despre apariția lui în județul Vlcea, în anul 1823 ¹.

Redăm aici și documentul care conține mențiunea cu privire la angajarea lui Tudor Vladimirescu cu hotărnicirea moșilor Brebenari, Amărăști și Baia de Aramă, deoarece acest act confirmă cele spuse de C. D. Aricescu, cum că a avut în mină hotarnica acestor locuri întocmită și semnată de Tudor la 30 mai 1820 ². Credem că angajarea lui Tudor cu întocmirea acestei hotărnicii s-a datorat și faptului că parte interesată în pricina delimitării hotarului era Manole Gugu. Or, cu acest negustor de seamă, Tudor a avut relații mult mai apropiate decît ce se știa pînă în prezent ³. Cunoașterea mai temeinică a acestor relații explică momentul din martie 1821 cînd M. Gugu, ca om de încredere al lui Tudor, organizează întrevederea cu Udritzky, cu prilejul căreia Tudor se informează de cuprinsul notei de dezavuare a răscoalei de către țar ⁴. Cu Udritzky, M. Gugu era în relații fiind sudit austriac.

Faptul că Tudor Vladimirescu era la rîndul său sudit rus se confirmă de data aceasta și prin lista oficială de sudii a consulatului rusesc, pe care o reproducem. Pe listă Tudor Vladimirescu figurează alături de Pavel Macedonschi. Faptul că nu găsim în listă și pe fratele acestuia din urmă (Dimitrie Macedonschi), nu are vreo importanță deosebită; totuși el explică în parte de ce tocmai cu Pavel au relații mai strînse Tudor și fratele său Papa ⁵. Poate că tocmai aci stă cauza numirii lui Pavel Macedonschi ca deputat pe lingă Adunarea norodului, condusă de Tudor Vladimirescu ⁶.

Pe lista sudiiilor mai figurează persoane care apar în diferite situații în perioada răscoalei ca: Ioan Scufa, Ioan Nicolopolu, Ioan Băltărețu și Ioan Cariboglu. Acesta din urmă compare în procesul cu clucerul N. Glogoveanu, al cărui act de asemenea se publică aici. Obiectul procesului este suma împrumutată lui Elenco Glogoveanca, bani pentru care Tudor fusese acționat în justiție de Cariboglu în 1814 la Viena. Acest fapt se menționează în actul procesului de acuma și totodată în el este invocată scrisoarea lui Tudor, trimisă de la Viena în 11 decembrie 1814. Așadar actul completează cunoștințele noastre despre una din problemele de care s-a ocupat Tudor la Viena.

¹ Acad. R.P.R., doc. CLXXX/173. Cele știute despre Gh. Cîrjaliu se bazează exclusiv pe relatările izvoarelor narative.

² C. D. Aricescu, *Istoria revoluțiunii române de la 1821*, p. 33, nota 3.

³ Scriind din Viena în 1814, Tudor menționează un zapis al lui M. Gugu (E. Vîrtosu, *Mărturiu noi*, p. 42). Tot în perioada dinainte de răscoală Tudor și fratele său Papa Vladimirescu au avut niște afaceri bănești cu Manole Gugu, la prăvălia căruia mergeau frecvent (*Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, III, p. 186—189). În legătură cu problema hotărniciei sus-menționate, a se vedea și datele din *Condica domnească* 85, p. 315, 528, precum și *Condica Logof. Țării de Sus* 1072, f. 181 v. — 182, de unde se vede că la un moment dat M. Gugu a adus hotarnic pe C-din Săulescu.

⁴ *Hurmuzaki*, XX, p. 587.

⁵ *Vezi Răscoala din 1821*, I, p. 182, 195, 225, 247, 312; II, 27; III, 376, 378.

⁶ *Ibidem*, II, p. 82.

În sfârșit, în șirul acestor acte din care spicuim informații directe și indirecte despre Tudor Vladimirescu, iată unul în care găsim știri despre rudele apropiate ale lui Tudor : Bălașa și Grigorie.

Despre Bălașa, soția lui Papa Vladimirescu, cunoaștem destule lucruri chiar din unele jalbe ale ei ¹.

Despre Grigorie Vladimirescu însă, care se judecă acum cu Bălașa pentru niște stînjeni de moșie, nu avem pînă la actul de față decît simpla mențiune a lui cu numele Grigorie, în pomelnicul de la mănăstirea Cioclovina ².

Lărgirea informațiilor noastre despre neamurile lui Tudor Vladimirescu, precum și a acelor care s-ar putea strînge despre satul Vladimiri, sînt de natură să ne ajute a ne forma o idee cît mai veridică despre mediul social în care a început să se formeze viitorul conducător al răscoalei, să știm ceva despre oamenii cu care a venit el în contact.

În general, datele cuprinse în documentele inedite pe care le dăm publicității aici, vin să completeze simțitor cele ce știm despre personalitatea lui Tudor și, mai mult, să ne dea cheia pentru înțelegerea unor evenimente mai importante din viața lui. Ele dau puțința să se cunoască și să se înțeleagă unele laturi ale biografiei lui Tudor Vladimirescu înainte de 1821, care încă se așteaptă întocmită pe bază de documente autentice.

DOCUMENTE

I

1812, iulie 22. Nicolae Zoican dă zapis lui Tudor Vladimirescu pentru 6 528 taleri luați cu împrumut.

Încredințazi cu zapisul meu la cinstită mîna dumnealui porutcie Theodor Vlădimirăscu, precum să știe că am priimit de la dumnealui taleri 6 528, adecă lei șasă miie cinci sute douăzeci și opt, la trebuință mea. Si oricînd mi să vor cere să am a-i răspunde dumnealui, cu cîste și fără de nici un cuvînt de pricinuire.

Și pentru încredințare m-am iscălit cu mîna mea.

Iulie, 22 zile, 1812 anu ³.

[Textul de mai sus este scris de mîna lui Tudor Vladimirescu. Iscălitura este a lui N. Zoican :]

Nicolae Zoican platnic.

¹ *Răscoala din 1821*, III, p. 43.

² Acad. R.P.R., ms. 2111, f. 17. Publicat de E. Vrtoșu, *Mărturii noi...*, p. 39.

³ Tudor Vladimirescu se afla în relații comerciale cu N. Zoican de cîțiva ani. Primul document cunoscut nouă care atestă aceste relații este scrisoarea din februarie 1808 a lui Tudor prin care acesta cere ca N. Zoican să-i cumpere niște telegari (Acad. R.P.R., doc. CCCI/92). Scrisoarea de mai sus, necunoscută pînă acuma, urmează uneia din 25 iunie prin care Tudor ceruse ca N. Zoican să dea în contul său 15 taleri lui Constantin Săziteche (Arh. St. Buc., secția istorică, sub dată).

[Urmează iarăși scrisul lui Tudor, așternut mai târziu :] Dintr-acest zăpis au mai dat chir Nicola bani în câteva rînduri, numai nu s-au scăzut pînă cînd va aduce răvașele mele de primire ¹.

Bibl. Acad. R.P.R., secția m-sse, doc. 13/1959. Orig. rom.

II

1812, octombrie 4. Tudor Vladimirescu scrie lui Dumitru Gîrbea să-i trimită cei șapte mii taleri de care i-a scris ca să-i pregătească, iar acum are trebuință de ei.

Către dumnealui logofătul ² Dumitru Gîrbea.

Iarăși nu lipsii a scrie dumatile pentru înștiințarea ce am scris, cum și pentru banii care am scris dumatile, fiindcă au venit sorocu trebuinții care am.

De aceea, dumneata, cu de la Zoican și de la dumneata, precum am scris fă toate mijloacele, proftaxăște taleri șapte mii cu mare grabă, ca să nu ne rămîie trebuințele jos nesăvîrșite.

Și să mă înștiințazi și pentru ceea ce am scris, ca să știu ce să fac. Dar vezi, logofete ² Dumitre, să nu să faci vreo întîrziere.

1812, octombrie 4.

Theodor ³.

[Scris de altă mînă :] I-am trimesi această scrisoare de la dumnealui boieriu ; ce, de este vreo treabă, trimite-mi răspunsi cu scrisoare la Gornoviță, că voi să trimit răspunsi. Dumitru.

Bibl. Acad. R.P.R., secția m-sse, doc. 13/1959. Orig. rom.

III

1812, octombrie 17. Ion Trocan, fost pandur în slujba turcilor sub comanda lui Barbu Rogobete, arată cum au acționat pandurii alăturați turcilor prin satele de dincoace de Dunăre și cum a fost reținut și omorît polcovnicul Dumitru din oștirea slugerului Tudor Vladimirescu.

Examenul lui Ion Trocan ot Bobaită sud Mehedinți, carile fiind pandur la Ostrov ⁴, împreună cu alți panduri, ieșind în țară cu bulugbașa

¹ La socoteala acestor bani desigur se referă Tudor Vladimirescu în prima sa scrisoare, cunoscută nouă, ce urmează acesteia pe care o publicăm, anume aceea datată la 20 martie 1813. În ea Tudor Vladimirescu se referă și la răvașele sale de sumele restituite pe care N. Zoican va trebui să le aducă cu sine cînd se vor întîlni. Tudor cere restul de bani din socoteală și din cei împrumutați, deoarece intenționează în curînd să meargă la București (*Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 71).

² Că D. Gîrbea, cunoscut mai mult în calitate de căpitan de margine, era logofăt, se confirmă și în falba fraților Răești din 20 februarie 1816 (C. D. Aricescu, *Acte justificative...*, p. 220).

³ Se știa indirect că Tudor a fost în relații cu D. Gîrbea cu mult timp înainte de răscoala din 1821, cînd acestuia din urmă i s-a încredințat comanda principală asupra pandurilor și a jucat un rol de seamă în organizarea răscoalei în Oltenia. În anul 1811, D. Gîrbea era comandant de poteră, sub comanda lui Tudor Vladimirescu (E. Vîrtosu, *Mărturiile noi...*, p. 17). Scrisoarea de mai sus, unica pînă în prezent, adresată de Tudor personal lui D. Gîrbea, arată că ei făceau însemnate alături negustorești împreună cu N. Zoican. Acest fapt explică acum de unde a provenit strînsa colaborare din vremea răscoalei între Tudor și D. Gîrbea.

⁴ Ostrov, se înțelege : www.dacoromanica.ro

lor, au săvârșit prăzi și au împușcat pă Toma fratele lui Mihuț dorobanțul de la Bobaiță.

Din botez mă chiamă Ion, ficiorul lui Ion Trocan¹ și al Ilineai, ot Bobaiță, sud Mehedinți; sint botezat de Mihai Balaban otam. La acel sat m-am născut și lingă părinții miei crescînd pînă am ajuns de vîrstă. Alt meșteșug nu am învățat, fără decît m-am aflat păstori la oile părințești, pînă cînd m-am înălțat.

Iar de sint acum trei ani, în zioa prapa-doamni Paraschivei, viind la casa părinților miei un Iovan Cărăbea pandurul ot Pirlaj și Dimă Ungureanu bulugbașa ot Balotești, cu alți 11 panduri, umblînd să prinză pa Dumitru și Gheorghe, frații miei, să-i ducă la Ostrov, aplicîndu-să slujitori isprăvnicatului Mehedinți, fiind ei în slujbă, au găsit numai pe tatăl meu și pă mumă-mea; bătîndu-i ca să dea pă frații miei, de frică au arătat că sint la oi; și viind numiții panduri unde ierea oile, m-au găsit pă mine cu soru-mea cea mai mică, ce erea tot cu oile, și pă Ianăș sluga căpitanului Mihai Trocan; și ne-au luat și ne-au dus la Ostrov, împreună cu un car cu patru boi i alte borfe ce le luasă de la părinții miei. Unde acolo, ne-au dus la Gogan² ce era bimbașă de panduri. Și pe soru-mea, spuind că este din neam căpitanului Trocan, au slobozit-o Bechir, turcul, subașa, aflîndu-să tot cu Gogan în Virciorova; iar pe mine, împreună cu Ianăș, ne-au triimis înaintea lui Răgep aga. Și au poruncit de ne-au pus la opreală, în pază. Unde țindu-ne două săptămîni, ne-au trimis vorbă ca să ne facem panduri sau ne triimit la Dii. Și așa noi priimind, ne-au așezat panduri în comanda lui Barbu Rogobete bulugbașa³ ot Marga, ce erea tot supt stăpînirea lui Gogan, făcîndu-ne de ne-am jurat că nu vom fugi. Și după aceea ne-au pus de păziiam de streajă la Vircioroba, împreună cu alți panduri. Apoi, peste o lună de zile, ieșind bimbașa Gogan împreună cu Barbul bulugbașa și cu toți pandurii ce ne aflam în Ostrov, am mers pînă la Padeș ca să luăm zăhirele din țară să le pornim la Ostrov⁴. Și luînd cîtevași sumă de zăhirea, orzi, porumbi și grîu, de la satu Costeștii, din siliștea Gornovița i Izverna⁵ i Gornenții și Podenii, am pornit-o

¹ Un Trocan, fără indicația numelui mic, apare căpitan de panduri în 1821 (Acad. R.P.R., doc. CCXC/104).

² Pîrvu Gogan, bimbașă peste pandurii alăturați turcilor. Desigur rudă cu Nicolae Gogan, pandur scutit de dăjdii și podvezi în anul 1802 (*Documente privind istoria Romîniei. Răscoala din 1821*, vol. I, p. 38). În decembrie 1814, Pîrvu Gogan va fi numit de Salih aga ispravnic al județului Mehedinți. Se mai găsește menționat Dincă al lui Gogan (E. Virtosu, *Mărluri noi...*, p. 17).

³ Barbu Rogobete, fratele lui Ioan Rogobete. Amîndoi erau panduri în slujba turcilor și vrăjmași ai lui Tudor Vladimirescu. În decembrie 1814, cînd au atacat Cernețul, ei au prădat averea lui Tudor. Acesta se judecă cu frații Rogobeți pînă în 1818 și 1819 (Arh. St. Buc., *Condica domnească* 41, f. 189; 92, f. 223—225), cînd mai este în viață numai Ion Rogobete. În vremea răscoalei, acesta este fugit la turci și vine cu ei în țară să lupte împotriva răsculaților (N. Iorga, *Izvoarele contemporane asupra mișcării lui Tudor Vladimirescu*, p. 304). De aceea, Tudor Vladimirescu cere să fie osîndit la ocnă pe viață sau să fie executat (*Răscoala din 1821*, vol. I, p. 274). El este prins de Anastasie Mihaloglu (*Ibidem*, vol. II, p. 102).

⁴ La luarea zaherelor în 1809, pentru Ostrov, se referă și frații Răești. Pe aceștia Tudor i-a acuzat că au dus zaherea la turci (C. D. Aricescu, *Acte justificative...*, p. 219 și 220). Ei erau din Gornovița, de unde pandurii turci au ridicat zaherelele.

⁵ Aceste venituri ale adalților au făcut pe sătenii din Izverna să ceară sistarea lucrărilor de zidire a unei biserici, care ar fi trebuit să se facă între regepiști și Tudor

pă oamenii de sat de au dus-o la Ostrov. Și întorcându-ne noi cu toți pandurii la Gîrbovăți, au venit porunca lui Răgep aga să meargă 80 dă inși în culmea Gîrbovățului să păzească înaintea unor cară cu zaheria ce venea la Cernet, să le ieșim înaintea ca să le tragem la Ostrov. Unde mergînd și eu cu pandurii și negăsind acolo cară și lovindu-ne o ploaie, ne-am întors îndărăt să mergem la Ostrov. Și mergînd pînă la Coșuștea cea Mică peste Gîrbovăt, cînd erea soarele pî la chindie, am întîlnit în drum pă un Trăilă Simigiu de la Cernet, Ion Molan ot Malovăt i pă Toma, fratele lui Mihuț dorobanțu ot Colibași, fiind și două slugi ale lui Ion Molan, viind călări pe drum despre Cernet, să treacă spre Motru.

Iar Nicola Bădescu pandurul, ce erea tovarăș cu noi, avînd pizmă mai dinnainte pe Toma fratele lui Mihuț, fiindcă lui îi luasă Mihuț un cal cînd l-au întîlnit mergînd la Ostrov, fiind Mihuț cu potera. Care au și dat într-însul de l-au rănit la cap și în spate, și cu fuga au scăpat. Dintr-aceia pricină au legat numitu Nicola pe Toma și au dat cu cuțitu de l-au lovit în țîță. Apoi trăgîndu-l un Stancu bulugbașa de panduri ca să nu-l omoare, un alt bulugbașa, Costandin Scînteie ot Scînteiești, s-au răpezit la mine și au dat cu dunga cuțitului peste spate, zicînd ca să dau în Toma să-l omor. Și așa, trăgînd pistolu de la brîu, am dat în Toma și lovindu-l prin grumaj, căzînd jos, au murit. Și negăsind alt nimic la dînsul, i-au luat Costandin Scînteie o iapă cu mînzii, pe care fusese călare. Iar celorlalți tăvarăși ai Tomii nu le-au zis nimic, ci le-au dat drumul. Apoi mergînd noi la Ostrov am șazut iarăși la Vîrciorova de pază.

Și peste două săptămîni fugind eu singur de acolo, am mers la o soru-mea Ancuța ot Cireș, unde, șezînd o săptămînă, au venit bulugbașa Barbu stăpînu-mieu cu alți doi panduri și găsindu-mă, m-au bătut și m-au luat de m-au dus iarăși la Ostrov. Unde mai șezînd o săptămînă, strîngîndu-să toți pandurii 400, au mers dintr-inșii 120 de panduri cu bulugbașii lor, însă : Barbul stăpînu-mieu, i Gavrilă Dunăreanu, Staicul Galben, i Costandin Scînteie, i Pătru Grecu și Pau Nicolicescu. Dîndu-ne și 40 de turci, am mers drept la Sămărinești, unde agiungînd la vreme de nămiază-zi, am dat jaf satului, luînd și alte borfe du prin casă ce am găsit, prinzînd atunci și pă omul slugerului Tudor de la Craiova ; și l-au împușcat Nicolicescu, luîndu-i tot ce au găsit la dînsul¹. Iar ce va fi avut ? — eu nu am

Vladimirescu, care în acea vreme comanda linia de apărare Cernet-Vîrciorova (*Răscoala din 1821*, I, p. 100).

¹ Principalii bulucbași menționați mai sus : Barbu Rogobete, Pătru Grecu și Paul Nicolicescu figurează în cartea domnească din 16 decembrie 1815 prin care sînt iertați pentru faptele lor comise la sfîrșitul anului 1814 și la începutul anului 1815, cînd au năvălit în țară împreună cu adalii (V. A. Urechia, *Istoria Romnilor*, X B, p. 58). Așadar, la data aceea ei aveau la activul lor fapte încă din 1809—1812, cînd, după cum se vede din documentul de față, ei acționează tot în folosul turcilor. Se remarcă prin această colaborare cu turcii Paul Nicolicescu, care are totodată și va avea mereu o poziție ostilă lui Tudor Vladimirescu. Și la începutul răscoalei din 1821 el apare în rolul de comandant al primelor forțe trimise împotriva răsculaților. Îndată după sosirea sa la Padeș, Tudor are cu el un schimb de focuri la Ciovrnășani și îl prinde. Alăturîndu-și pe cei 400 de oameni comandați de P. Nicolicescu, pe el Tudor îl închide în clopotnița mănăstirii Strehaița și-l lasă în seama lui D. Gîrbea și G. Stoicea care apoi l-au omorît la podul de la Corcova. După afirmația lui I. P. Liprandi, Tudor ar fi dispus să i se zdrobească lui P. Nicolicescu „toate coastele cu muchia togarului”. Pe omul lui Tudor față de P. Nicolicescu, ca și

știință, fiind rămas mai pă urmă cu pandurii. Și, plecînd cu acele jafuri, am mers pînă la Lupoia, unde acolo vrînd să prindem pă Dumitru arendașu și închizîndu-să în casă, stînd la foc, ne-am bătut cu dînsul ca un ceas. Și dînd năvală Gheorghe Ciuciulete i Trăilă pandurii, au dat cu pușcile pă fereastră și au rănit pă arendaș peste umăr. Din care prinzîndu-să arendașul, au lăpădat armele jos și au ieșit afar. Atunci și un Vasile sin isprăvnicelu, pandur de ai noștri, l-au împușcat; Ioniță Oarcă¹, aflîndu-să și el cu noi, au dat foc casălor arendașului. Și luînd bulucbașii noștri din casă ce s-au găsit, precum și armele, am luat și pă arendaș de am mers cu dînsul drept la Ostrov, ducînd toate jafurile ce luasăm la Răgep aga. Și ne-au dat și nouă cîte taleri 1 de om; iar bulucbașilor nu știu ce va fi dat. Și pă arendaș țiindu-l trei zile i-au dat toate jafurile ce i le luasă, poprin-du-să numai armele, și i-au dat drumul.

Iar noi, mai șazînd ca vre-o patru-cinci zile, am ieșit iarăși în țară, ceată de 60 panduri, cu bulucbașii noștri, și mergînd la Lazu, am făcut jaf satului, luînd noi boi, cai și borfe du prin casă, cu care plecînd a le duce la Ostrov, ieșind pînă în culmea Lazului, acolo am întîlnit și pă polcovnicul Dumitru omul slugerului Tudor, pă care dezbrăcîndu-l, luîndu-i o pușcă i o păreche pistoale i calu și taleri 40 [?] l-am luat și pă dînsul dă l-am dus la Ostrov². Pe care ducîndu-l înaintea lui Răgep, aga, au apucat pă bulucbașii noștri de i-au dat toate înapoi ce-i luasă, oprindu-i numai armele Pau Nicolicescu, și l-au slobozit dîndu-i și panduri dă l-au scos spre Cerneț. Apoi, mai întorcîndu-să polcovnicul Dumitru încă trei rînduri, triimis dă sluger Tudor la Gogan ca să să predea dincoaci în țară, simțîndu-l Răgep, în două rînduri l-au iertat, iar a treia oară l-au tăiat. Și noi aflîndu-ne iarăși la Vîrcioroba de pază, șazînd cîtăva vreme, am fugit de acolo cu alți cinci- inși panduri, tovarăși ai miei, am trecut peste Dunăre, mergînd la mănăstirea de la Văiuga, la un Nicola Bolbotină, unchiu-mieu, unde am șazut cinci săptămîni, lucrînd pă la unii-alții cu bani.

Apoi mergînd la gospodar Petru³ unde se afla cu oștirea împrejurul Cladovii, am cerut să ne facă carte să trecem dincoaci la părinții noștri. Și nevrînd a ne da carte, ne-au apucat de ne-am dat seama ce oameni sîntem și din ce loc. Și am arătat că sîntem din țară și că am fost panduri la Ostrov, de unde am fugit. Cînd atunci văzîndu-ne un bulucbașa Gheorghe ot Corcova ce erau lîngă gospodar Petru, ne-au cunoscut și ne-au luat asupra lui. Unde slujind ca trei luni, îi slujiam la cele ce avea trebuință.

---

față de Rogobeți, este explicabil în lumina faptelor comise de aceștia în vremea războiului ruso-turc. Conflictul dintre Tudor și acești vrăjmași ai lui era adînc: totdeauna ci au făcut parte din două tabere opuse.

¹ În răscoala din 1821, un Ion Oarcă este căpitan de panduri și face parte din grupul celor patru căpitani care au făcut opoziție lui Tudor la Golești.

² Prinderea polcovnicului Dumitru a fost menționată și în actele *Judecăătorești vechi*, arse ulterior. (Vezi E. Virtosu, *Mărturiile noi...*, p. 18).

³ Petar Todorovici Dobrinat, comandant al oștirii strbilor răsculați care au asediat Cladova, cu începere din vara anului 1811.

Iar după ce s-au luat Cladova¹ din stăpînirea turcească, luîndu-mă p  mine și p  Matei, unul din tovarășii noștri, numitul bulucbașă am trecut cu dînsul dincoaci în țară, umblînd să string  zaherea să o treacă la Cladova unde avea prăvălii. Și pe ceilalți patru tovarăși ai miei i-au lăsat peste Dunăre la slujba casei lui. Și nu mai am știință de dînșii.

Iar  eu împreună cu Matei, după ce am trecut în țară cu știrea lui Gheorghe bulucbașă, am mers la cas le părinților noștri, unde șezînd c te două-trei s pt m ni de munciam la cele ce aveam trebuință, iarăși mergeam la numitul bulucbașă de-i dam ascultare și ajutor la stringerea zaherelor. Și cu aceasta trecînd vreme p n  aproape de Sfeti Nicolae al leatului 1810, aflîndu-ne slugerul Tudor comandiru de panduri că sîntem veniți în țară, au făcut arătare la exelenț a sa ghen raru ce să afla atunci într-acea vreme la Cladova și au trimis șasă cazaci i p  un Preda căpitan de panduri al slugerului, de ne-au ar dicat de la numitul bulucbașă și ne-au adus aici la Craiova unde, dîndu-ne în cercetare la v t șia cinstitei otc rmuirii c nd să afla dumnealui biv vel logofăt Costache Samurcaș, după cercetarea ce ne-au făcut negăsindu-ne  vinov țiți la p r  ce au arătat slugerul Tudor asupra noastră, că i-am fi prădat p  acel om ce l-au prăpădit tam la S m r nești precum și alte jafuri i-am fi făcut, de care noi nici o împărtășire nu am avut, prin chiz șie ne-au slobozit.

Iar de este acum un an, f c nd davagealie Mihuț dorobanțu pentru frate-său Toma mortul că eu l-am împușcat, m-a adus numai pe mine la închisoarea pușcării și după cercetarea judecății și hot r irea c nstitutului divan am plătit at t pomenirile și datorile mortului, c t și cheltuiala ce au arătat că au făcut-o.

Alt avut agonisit de mine nu am, dec t ceea ce îmi va veni parte din rămasurile părintești. V rsta  mi este ca de ani 20.  n viață mea, c te odată la Paște m-am ispoveduit și m-am precestit.

Către dumnealor prea c nstiți boieri caimacami ai Țării Rom nești.
De la Departamentul de cremenalion al Craiovii.

Numitul Ioan Trocan, printr-acest tacir al său, de bună voie au mărturisit cele mai sus cuprinzătoare, că fiind el păstori la oile părintești, cu sila l-au luat acei panduri dă la Ostrov și aduc ndu-l acolo prin s lnicie l-au așezat pandur. Apoi, ieșind și el în țară cu toți pandurii și bulucbașii lor ce să afla la Ostrov, au făcut prăzi și jafuri prin sate, care jafuri le-au dus la Ostrov. Și atunci în ceată fiind,  nt lnind în drum p  acel Toma, fratele lui Mihuț d r banțu, av nd Nicola Bădescu pizmă p  dînsul mai dinainte,  nt i numitul Nicola l-au lovit cu cuțitu în piept și l-au rănit. Apoi și el, d n îndemnarea celui Costandin Scînteie bulucbașă d  panduri, au dat cu pistolu de a împușcat p  acel Toma și au murit. Și în urmă tot cu acei panduri, ceată de o sută do zeci, împreună cu turcii mergînd la satu S m r neștii au făcut iarăși jafuri, c nd atunci s-au omor t și un om

¹ Cetatea Cladovei a fost luată în ziua de 3 septembrie 1810. Tudor Vladimirescu, comand nd pe «pandurii creștini ce-i sînt devotați» a stat în fața cetății la bombardare și a  nterupt comunicațiile dintre garnizoana turcă asediată și Ada-Kaleh (*Răscoala din 1821*, I, p. 51).

al slugerului Tudor, de Pau Nicolicescu, luîndu-i ce au găsit la dînsul. Apoi mergînd la satu Lupoieni cu război, i-au dat foc casălor lui Dumitru arendașu de acolo. L-au luat și pă dînsul i pă polcovnicul Dumitru, omul slugerului Tudor și i-au dus la Ostrov. Iar lor, la toți pandurii, li s-au dat numai cîte taleri 1 de om.

Pentru a căruia vină, căutîndu-să sfînta pravilă la list 53, cartea 60, titlu 51, poruncește: „Cei ce fac năvăliri ca să prade, să aseamănă cu tîlhari. Și de vor face năvăliri cu arme și de multe ori și în drumuri, la cap să pedepsesc. Iar ceilalți, adică cei ce n-au făcut de multe ori și în drumuri, unii ca aceia sau să surghiunesc sau să închid cu surghiuniții la un loc, să nu mai poată ieși, adică periorizonda”. Și iarăși la list 61, cartea 60, titlu 39, zice: „Cel ce nu a avut cuget a ucide pă cinevași, măcar să-lucigă, nu este ucigaș. Iar de au avut cinevaș gînd sau cuget să omoare sau nu, după organu ce au dat să dovedește”.

Ce fiindcă acesta, întovărășit cu acei panduri, au făcut jafuri sateilor, care jafuri le-au dus la Ostrovi și parte mai multă decît taleri 1 cum zice că n-au loat. Iar la moartea celui Toma este învinovățit căci au dat cu pistolu și l-au împușcat din îndemnarea celui Scînteie.

În osînda lui rămîne a i să face dreaptă hotărîre după cum va lumina dumnezeu pă dumnealor cinstiți boieri caimacami.

812, octombrie 17

Dumitrachi Poenar, Mihalache biv vistier.

Către dumnealor cinstiți boieri caimacami ai Țării Romînești.

De la divanul Craiovii.

Numitu Ion Trocan, scoțîndu-să înaintea noastră la divan, unde cetîndu-să taciriu din cuvînt în cuvînt, la toate cîte întrînsul să coprinde și prin graiul său le-au mărturisit, că după ce le-au loat acei panduri de la oi și l-au dus la Ostrov, așezîndu-l între panduri, au ieșit în țară cu toți pandurii ce s-au aflat acolo de au făcut jafuri satelor, care le-au dus la Ostrov. Și atunci din îndemnarea celui Costandin Scînteie ce au fost bulugbaşă de panduri, au dat cu pistolu său de au împușcat pă acel Toma dărăbanțu carele au murit, fiind mai întîi rănit de acel Nicola Bădescul. Apoi tot în ceată cu acei panduri au fost și el cînd au omorît Pau Nicolicescu și pă acel om al slugerului Tudor precum și cînd au luat cu război pă Dumitru arendașul ot Lupoia, dînd foc casălor. A căruia cercetare de la judecata departamentului de criminalion, după pravilă fiind urmată, măcar că după fapta lui își agonisește osîndă de moarte, pentru că au dat cu pistolu de au omorît pă acel Toma. Dar fiind în ceată cu mulți panduri și îndemnat de acel Scînteie, după cuviința milostivirii, găsim cu cale a să triimite în osînda ocnii ca să-și plîngă păcatu său. Iar cea desăvîrșită hotărîre rămîne a să face de către dumnealor cinstiți boieri caimacami ai țării.

812, octombrie 20.

Costache Caliarh

Cornea Brăiloiu

Costandin Otetelișanu.

www.dacoromanica.ro

[Rezoluția domnească:]

Io Ioan Gheorghe Caragea vvd
bojiu milostiu gospodar zemble vlahscoe.

Fiindcă acest Ioan Trocan, după mărturisire să dovedește că, aflându-să între ostași panduri, au săvârșit mult rău aici în pământul țării cum și asemenea el au omorât prin slobozire de armă pă acel Toma brat Mihuți, vrednic erea de cumplită moarte. Dar, devreme ce să apără zicind că de răle ce i-au făcut acel Costandin Scinteie bulugbașa de panduri, au omorât pă numitul, îl osîndim dumniia mea la ocnă în toată viața lui.

1813, ghenar 25. Vel logofăt.

Pecetea gospod.

Arh. St. Buc., Condica depart. criminalion Craiova 903, sub dată, 6 pagini.

IV

1812, octombrie 19. Ion țiganu din Corcova (Mehedinți), pandur în slujba turcilor, participant la luptele de la Cladova împotriva sîrbilor și rușilor, arată cum a fost prins și reținut polcovnicul Dumitru, omul slugerului Tudor Vladimirescu care s-a și judecat cu el la Cerneți : mai arată cum a fugit peste Dunăre împreună cu haiducul Gheorghe Cîrjalul.

Egzamenu lui Ion țiganu Gît-tăiat, ficiorul lui Datcul țiganu ce au fost mai dinnainte din țigănia ot Corcova sud Mehedinți, ai dumnealui vornicului Barbu Stirbei. Și vînzîndu-l la Toma Puroineanu, fugind de la dînsul peste Dunăre, s-au făcut pandur și ieșind în țară cu alți panduri tot du peste Dunăre, au făcut prăzi prin sate.

Din botez mă chiamă Ion. Sînt fecior lui Datcul țiganu și al Stani țigăncii, din țigănia ot Corcova, ai dumnealui vornicului Barbu Știrbei. Sînt botezat de un Vasile rumînu ot tam ; am crescut lîngă părinții miei pînă am ajuns de vîrstă. Vreun meșteșug n-am învățat decît am muncit cu plugul și cu sapa. Apoi fugind de la părinții miei, m-am dus la Cerneț și m-am băgat slugă cu simbrie pă îmbrăcăminte la un Gheorghe brutariu unde, slujind trei luni, au venit după mine un Gheorghe glavnicul de țigani și luîndu-mă de la acel brutari, m-am dus iarăși îndărăt la Corcova unde să afla părinții miei. Și din pricina fugii m-au vîndut stăpînu meu la polcovnicul Toma Puroineanu, unde am fost 10 ani slujindu-i pînă cînd m-au și căsătorit dîndu-mi de soție pe o¹ țigancă, cu care fiind trei ani și nefăcînd copii, am lăsat-o.

Și eu tot la stăpînu-mieu Toma m-am aflat slujindu-i făr' de nevestă, pînă cînd s-au început întîiași gâlceavă asupra Diului², în vreme cînd venisă Rumeli valisi să facă bătaie. Atunci dîndu-să voie neguțătorilor din Dii și altor locuitori de acolo de au trecut dincoaci în țară, au venit și la stăpînu-mieu Toma în gazdă un Gheorghe Sirbu, neguțătorii Diian. Care, avînd și o fată a lui, au căsătorit-o după stăpîni meu. Și intrînd trai rău

¹ Lipsește numele. Loc alb în text.

² Este vorba de campania împotriva lui Șevantoglu în 1797.

între stăpînă-mea cu soția lui, s-au pornit și asupra slugilor ce avea, precum și asupra mea cu răotate. Din care pricină eu fugind, m-am dus pe Dunăre la Cladova, unde acolo m-am băgat slugă cu simbrie la un Naciu Dugăiașul neguțătoriu, tocmindu-mă pînă an cu taleri 30. La care slujind trei ani și fiindcă s-au întîmplat de au murit, mi-am luat simbria și am rămas slobod în Cladova.

Apoi, căsătorindu-mă de al doilea acolo, am luat de soție pînă o Ilinca țiganka, văduvă, ce fugisă de la stăpînu. Am făcut cu dînsa o fată care și acum trăiește și să află la¹. Și apucîndu-mă de munca casii, slujiam și pe la neguțătorii ce trecea cu ghimiile pînă Dunăre cu mărfuri, trăgînd la edecuri, unde luîndu-mi mai vînjos hrană, am șazut acolo 12 ani pînă cînd au venit sîrbii cu război asupra Cladovii².

Și, atunci, begu din Cladova, strîngînd ca la 100 de oameni, făcîndu-i panduri cu sila, m-au luat și pînă mine de m-au făcut pandur, dîndu-mi și arme de la dînsul. Unde cu oștirea sîrbească fiind gospodar Milenco³, noi împreună cu turcii din Cladova am ținut război împotriva sîrbilor o lună de zile; dîndu-ne și simbrie begu, de pandur cîte taleri 10 pînă lună.

Apoi, trăgîndu-să sîrbii îndărăt, noi am rămas tot în Cladova. Iar al doilea an viînd gospodari Pătru⁴ iarăși cu sîrbi și cu muscali⁵ asupra Cladovii, am ținut bătaie cu dînsii trei luni, aflîndu-ne noi cu turcii în cetate și sîrbii cu muscalii afară. Văzînd begu Cladovii că s-au închis cetatea, m-au trimis pînă mine cu o scrisoare la dumnealui Răgep aga ca să-i trimită zaherea din care cumpăra du pînă la neguțători ce aducea cu ghimii de la Rușava ca să aibă pentru oștirea din Cladova. Unde, eu mergînd la Ostrov și negăsind zaherea gata, am șazut într-o zi acolo la conacu dumnealui Răgep aga. Iar sara viînd niște panduri ce să aflau acolo în Ostrov, fiind gata a ieși în țară, mi-au dat și mie poruncă să miERG cu acei panduri în țară să facem jafuri. Din care panduri știu numai pînă Ion Trocan și pînă Trăilă care să află acum la închisoarea pușcării. Și așa după poruncă plecînd și eu cu acei panduri, am avut bulugbașa mai mari peste noi pînă Gavriilă și Pătru Greco ot Ostrov. Și, după ce am ieșit în țară, trăgînd să mergem la Gîrbovăț, am întîlnit în drum pînă un Dumitru polcovnicul, omul slugerului Tudor ce era comandir de panduri, fiind călare. De la care, fără a-i face vreo caznă, noi toți panduri ce ne aflam, i-am luat o pîreche de pistoale i o pușcă și un iatagan, luîndu-l și pînă dînsul împreună cu cal cu tot, l-am dus pînă la Ostrov. Iar bani la dînsul nu am găsit. Și ducîndu-l îna-

¹ Lipsește localitatea. Loc alb în text.

² În anul 1809.

³ Milenco Stoicovici.

⁴ Petru Todorovici Dobrinaș. Asediază Cladova în iulie—septembrie 1810 (*Spomenik*, XXXVI, 1900, p. 108—111).

⁵ Unitățile rusești care asediau Cladova erau comandate de contele Tucato. Acesta moare la Gogoși în ziua de 25 august. I-a succes generalul Zass (*Русский Архив*, 1893, p. 342).

Unele date privitoare la colaborarea dintre comandantul oștirilor rusești din Oltenia și unitățile sîrbești care acționau în această vreme pe lîngă Dunăre și chiar la Cladova sub comanda lui Milenio Stoicovici și Petar Dobrinaș, au fost publicate recent în istoriografia sovietică (*В. И. Азюков, Р. Е. Альтшуллер, Ис истории положения России в сербской Народу в период первого Народного Восстания*, în *Исторический Архив*, 1, 1960, p. 117—142).

intea dumnealui Răgep aga, l-au pus la popreală. Iar eu neluînd nimic de la dînsul, mi s-au dat răspuns înapoi și m-am întors la Cladova cu un ceam¹ plin de zaherea ce mi-au dat dumnealui Răgep aga. Iar pã acel Dumitru am auzit cã țîindu-l douã săptămîni la închisoare, i-ar fi oprit calu și tacîmu și pã dînsul l-ar fi slobozit, dîndu-i și panduri de pază de l-au scos în țară. Apoi, după ce am venit eu la Cladova cu acea zaherea, în urmă viind iarăși gospodari Milenco, cu oștire sîrbească asupra Cladovi, fiind noi toți înlăuntru închiși, începînd bătaie asupra noastră, ne-am prădat atît noi raiaua ce ne aflam, cît și 800 de turci.

Și intrînd sîrbii în Cladova, pã mine m-au luat gospodariu de m-au avut la conac de ascultare.

Apoi, aflînd slugerul Tudor, m-au pîrît la gospodariu, arătîndu-mă cã am fost pandur turcesc, împreună cu alții, cerîndu-mă la gospodariu ca să mă dea, cu cuvînt ca să-i arăt pã toți tovarășii miei cu carei am fost de am făcut jafuri țării și am prădat pã Dumitru omul său. Și așa, dîndu-mă gospodariu, m-au dus la Cerneț, unde să afla sluger Tudor. Și numitul sluger m-au trimis aici la dumnealui postelnic [?] Samurcaș cînd să afla ocîrmuitori al divanului. Unde, înfățișîndu-mă cu numitu sluger înaintea cînstîtului divan, nici o vină n-au găsit asupra mea. Decît, fiind închis la varta ocîrmuirii și fugind într-o noapte de la închisoare, împreună cu un Gheorghe Cîrgialiu ce să afla iarăși închis în altă pricină. Și m-am dus iarăși la Cladova unde să afla sîrbii. Și acolo vîzîndu-mă gospodari Ieva m-au întreat de am vreo carte cã am rămas drept și vreun răvaș de drum. Eu i-am arătat adevărul cã am fugit. Și așa, auzînd cã nu am nici o carte sau răvaș de drum, m-au luat atît pã mine cît și pã acel Gheorghe Cîrgealiu și pã amîndoi ne-au trimis iarăși înapoi, aici, la divan. De unde pã mine m-au dat deloc la închisoarea pușcării și mă aflu pînă acum.

Iar alt mai mult știință nu am. Vîrsta îmi este ca de ani 50. Avut agonisit de mine, nimic nu am. În viața mea pe tot anu m-am ispo-vedit cîte o dată la Paște și m-am pricestit.

Către rumnealor prea cînstiți boieri caimacami ai Țării Romînești.

De la departamentul de criminalion.

Numitul Ion țiganu prin graiul său, de bună voie au arătat printr-acest tacir cã, după ce l-au cumpărat Toma Puroineanu și au fugit la Cladova, făcîndu-l cu sila pandur begu de acolo, au stătut împreună cu alți panduri i turci de acolo la război, asupra sîrbilor și muscalilor. Apoi, după ce l-au triimis la Ostrov pentru aducerea zaherelii, au ieșit în țară cu pandurii de la Ostrov ca să facă prăzi. Unde mergînd pînă la Gîrbovăț și prinzînd pã polcovnic Dumitru omul slugerului Tudor, l-au luat și s-au întors cu el la Ostrov. Și lăsîndu-l la închisoare, el s-au întors cu zaherea ce i-au dat la Cladova, fiind acolo pînă cînd s-au prădat.

¹ Ceam = barcă.

Și, după arătarea slugerului Tudor că ar fi fost și el la prăzile ce s-au făcut de panduri i a oamenilor săi, l-au adus aici la cinstitul divan i și de la varta divanului scăpînd au fugit iarăși la Cladova, împreună cu Gheorghe Cîrgealiu ce să afla la închisoare.

Și acolo cercetîndu-l gospodari Ieva, dovedindu-l că au fugit de aici, l-au trimis iarăși înapoi.

Pentru a căruia faptă, căutîndu-să sfînta pravilă, la list 53, cartea 60, titlu 51, poruncește : „Cei ce fac năvăliri ca să prade, să aseamănă cu tîlhari. Și de vor face năvăliri cu arme, și de multe ori și în drumuri, la cap să pedepsesc. Iar ceilalți, adică cei ce n-au făcut și în drumuri, unii ca aceia sau să surghiñesc sau să închid cu surghiuniții la un loc, să nu mai poată ieși, adecă periorizunda”.

Și fiindcă acesta n-au săvîrșit prăzi cu acei panduri, decît numai căci au prins pă acel polcovnic Dumitru și l-au dus la Ostrov și au fost pandur la Cladova făcînd război împotriva sirbilor și muscalilor, pînă cînd s-au prădat. Precum, fiindcă au fugit și de aici de la varta cinstitului divan, pentru a lui faptă rămîne a să face dreaptă hotărîre, după cum să va găsi cu cale de către dumnealor cinstiți boieri caimacami.

812, octomvrie 19.

Dumitrache Poenar

Mihalache biv vtor vistier.

Către dumnealor cinstiți boieri caimacami ai țării.

De la divanul Craiovii.

Numitu Ioan țiganu, scoțîndu-să și înaintea noastră la divan, i s-au cetit tacirul din cuvînt în cuvînt și la toate cîte într-însul să cuprînde, au mărturisit și prin graiul său că, după ce au fugit de la Toma Puroineanu, mergînd la Cladova și făcîndu-să pandur, au stătut la război, împreună cu alți panduri și turci de acolo, împotriva oștirilor sirbești și muschicești. Apoi mergînd la Ostrov, au ieșit în țară cu pandurii de acolo să facă prăzi. Și prinzînd pă acel polcovnic Dumitru l-au dus la Ostrov. Și iarăși întorcîndu-să la Cladova, au fost în război pînă cînd s-au prădat. Și după ce s-au trimis aici la divan de sluger Tudor ce au fost comandir de panduri ai țării, au arătat că au făcut prăzi. N-au șazut pînă a să cerceta pricina lui și să dea izbrănire, ci de la varta divanului au fugit iarăși la Cladova, luînd împreună cu dînsul și pă acel Gheorghe Cîrgealiu ce au fost tîlhari ¹. Unde acolo, cercetîndu-l acel gospodari Ieva și vîzînd că au fugit, l-au trimis înapoi aici la divan.

A căruia cercetare de la departament de cremenalion după pravilă fiind urmată, prin fapta lui, mai ales căci au fugit de la varta divanului, luînd și pă acel Gheorghe tîlhariul, i s-ar cuveni mai mare pedeapsă.

¹ Haiducul Gheorghe Cîrjaliul care apoi s-a înrolat în răscoala din 1821, iar după răscoală a mai haiducit și a fost executat în septembrie 1824.

A fost angajat un timp în serviciu la D. Dudescu (*Calendariu istoric și popularu*, 1859, p. 29—30). Cînd se grupau oștirile la Drăgășani, el comanda vreo 500 inși călări (Memoriul lui D. Protopopescu). Pe cînd Iordache Olimpiotul stătea la Dorna, el a trecut în Austria, de acolo în Rusia, apoi pe ascuns a revenit în Moldova.

Dar fiindcă și acel Gheorghe prinzîndu-să, și-au luat răsplătirea faptei sale după pravilă, găsim cu cale a să triimite și numitu la ocnă ca să să pedepsească acolo în soroc de doi ani.

Iar cea desăvîrșit hotărîre rămîne a să face de către dumnealor cinstiți boieri caimacami.

812, octombrie 20.

Costache Caliarh biv vel logofăt.

Cornea Brăiloiu

Costandin Otetelișanu

Io Ioan Gheorghe Caragea vvd bojiu milostiuu gospodar zemble vlahscoe.

De vreme ce acest Ioan țigan au săvîrșit cu alți o pradă cu faptă tîlhărească, poruncim domnia mea să să poarte cu bătaie prin ulițele orașului Craiova și să să triimiță la ocnă în soroc de luni șasă.

1813, ghenar 25.

Vel logofăt.

Pecetea gospod.

Arh. St. Buc., Condica depart. criminalion Craiova 903, sub dată, 4 pagini.

V

1813, mai 30. Anaforaua departamentului criminalion către domn, în care se arată faptele deținutului Nicolae Bădescu din Bobaița (Mehedinți), fost pandur militant sub comanda lui Tudor Vladimirescu, care l-a trimis la Pîrvu Gogan căpetenia pandurilor puși în slujba turcilor, ca să-l atragă în țară.

Prea înălțate doamne.

La închisoarea pușcării de aici să află un Nicola Bădescu ot Bobaiță sud Mehedinți, ce au fost pandur la Ada Kalé, arătat de un Ion Trocan ce prin luminată poruncă s-au triimis în osînda ocnii, cum că în vremea cînd se afla muscali aici, ieșind ei de la Ada în țară, ceată de 80 panduri, și merghind în culmea Gîrbovățului de au păzit ca să prinză niște cară cu zaherea să le tragă la Ostrov. Negăsind acele cară și apucîndu-i o ploaie, s-au întors înapoi, unde mergînd la Coșustea cea Mică, peste Gîrbovați, cînd au fost soarele pe la chiindie, au întîlnit în drum pă un Trăilă simigiu ot Cerneț i Ion Molan ot Malovăți cu doaș slugi ale sale și pă un Toma fratele lui Mihui Dorobanțu ot Colibași, fiindcă lor și celorlalți nu le-au zis nimic, iar pă acel Toma avînd numitu Nicola pizmă dinnainte, pentru că frate-său Mihui, fiind cu poteră l-a întîlnit mergînd la Ada, i-au luat un cal, iar el cu fuga au scăpat. Și dintr-acea pricină legînd pe Toma, au dat Nicola cu cuțitu de l-au rănît în țîță. Și un Stan, ce au fost bulugbașă de panduri l-au tras de nu l-au lăsat ca să-l omoare. Iar Ion Trocan fiind îndemnat de un Costandin Scînteie, au dat cu pistolu de au împușcat pă Toma și au murit. Pentru care au și stătut amîndoi de față înaintea noastră

la divan; și tot asemenea au arătat Trocan, la care n-au mai rămas Nicolii cuvînt de îndreptare.

Iar după triimiterea lui Trocan la ocnă, rămîind Nicola în cercetare, să apără cu tăgăduiri, prepuind că nu este învinovățit la arătarea lui Trocan și el n-au dat cu cuțitu într-acei Toma să-l rănească, neavînd vreo pizmă pă dînsul, ci însuși Trocan l-au împușcat avînd pizmă căci l-au fost pîrit la slujbași oieri cu niște vite dosite. La a căruia tăgăduire acum judecata nu-i poate da crezămînt. Iar pentru mergerea lui la Ada și întovărășirea cu Trocan și cu ceilalți panduri, după cercetarea ce li s-au făcut au arătat într-acești chip: că aflîndu-să el pandur cînd să afla muscalii aici în țară, fiind supt comanda slugerului Tudor, l-au trimis la Vircioroba ce este aproape de Ada, ca să facă mijlocire oricum va putea să înșale pă Pîrvul Gogan ce să afla acolo cu mulți panduri și ieșea de făcea prăzi și jafuri în țară, ca doar îl va apuca să-l dea în mîna slugerului. Și așa ducîndu-să el la acel Gogan, au șazut acolo cităva vreme, apoi împreună cu 35 panduri și 10 turci au ieșit în județul Mehedințului să ia o cireadă de boi a lui Gheorghe Izvoranu și n-au putut. Iar cînd s-au întors înapoi a merge la Ada, atunci au întîlnit în drum pă acel Toma, l-au împușcat Ion Trocan și Costandin Scînteie, i-au luat o iapă cu un mîrlan și după ce au mers la Ostrov, văzînd că au făcut urmare împotrivă, nu s-au mai întors la slugerul Tudor, fiindu-i frică, ci luîndu-și soția pă supt ascuns au trecut-o în țara nemțească, iar el au rămas tot la Ostrov între panduri. Unde șezînd cităva vreme, la urmă s-au dus în țară nemțească la nevasta lui și au șazut acolo pînă astă toamnă cînd au venit la satu Bobaița, unde să afla lăcuiitorii mai înainte.

Dar, fiindcă după hotărîrea divanului de aici, s-au fost loat cîteva lucruri din avuturile lui Miuț Dorobanțu, prețuite fratele [sic] Tomii pentru datorii și pomenile mortului. Ca unul ce au fost el întîi începători uciderii, după arătarea lui Trocan, cu împotrivă urmare arătîndu-să numitu Bădescu au venit aici la Craiova și au pus pă Salih aga cînd să afla aici de au făcut silă divanului și au dat poruncă a i să întoarce de la Miuț lucrurile ce să luasă. Și după sămeția ce au avut, nu numai ale sale și-au loat înapoi dă la Miuț, ci încă cu obrăznicie au mai luat și din avuturile lui Miuț; care i s-au împlinit în urmă cu mumbașir. Și macar de să și apără el acum cu tăgăduiri că nu este învinovățit mai mult, umblind a să îndrepta cu cuvînt că slugerul Tudor l-au triimis a îndupleca pă acel Gogan să i-l aducă în mină, dar divanul la această nu-i poate da ascultare, pentru că numitul sluger ar fi găsit alt om mai vrenic de ar fi triimis la acea treabă, iar nu pă dînsul, nefiind destoinic după starea ce să vede. Și aceste pricinuri ale lui să cunosc că sînt deșarte. Din care să înțelege că alte urmări și netrevnice fapte ce va fi mai săvîrșit din răutate și învîrtoșarea inimii, n-au vrut a mărturisi într-un adevăr. Dar din cele mai sus arătate să îndestulează judecata pentru dînsul că au fost răzvrătitori și supărători obștești odihne și de către pravilă să socotește faptă tulburătoare stăpînirii.

De aceea, ca să nu rămîie făr'de răsplătire, nu lipsim a arăta mării tale, ca să să dea luminată hotărîre pentru osînda lui, după cum dumnezeu va lumina pe înălțimea ta.

Io Ioan Gheorghe Caragea vvd.

Bojiu milostiu i gospodar zemble vlahscoe.

După pliroforia ce ni să dă printr-această anafora, fiindcă acest Nicola Bădescu, cînd să afla de față cu Ion Trocan, tovarășul lui, n-au tăgăduit că mai întîi el au dat cu cuțitul de au rănit pă acel omorît, nu poate fu ascultată acum la tăgăduirea ce face.

Drept aceea, poruncim domnia mea ca luîndu-să de la dînsul înapoi lucrurile acelea ce i s-au fost luat și s-au fost dat pă seama clironomilor omorîtului și dîndu-să iarăși în zaptul clironomilor pentru hrana și chiver-nisala copiilor omorîtului, afar din zestrile fămeii lui care au a fi nesupărați, să să triimită apoi la ocnă cu soroe de ani cinci.

813, iunie 21.

Vel logofăt.

Pecetea gospod.

Arh. St. Buc., Condica depart. criminalion Craiova 903, sub dată, 2 pagini.

VI

1816, septembrie 6. Slugerul Tudor Vladimirescu a fost ales hotarnic al moșnenilor Brebinari, Amărăști și Baia de Aramă, în pricina lor cu Manole Gugiul.

După luminată poruncă înălțimii tale ce mi să dă la această jalbă a moșnenilor ot Brebina i Amărăștii și Baia de Aramă din sud Mehedinți, înfățișîndu-să înnaintea mea unul din jăluitori, Vintilă Seman ot Brebina, cu Manole Gugiul și cetînd luminată hotărîrea mării tale ce s-au dat cu divan la trecutul iulie 9, nu s-au împotrivit Gugiul a să orîndui din partea jăluitorilor numitul sluger Tudor¹. Iar din partea sa zice că își va lua alt boier din partea locului² să fie luminată porunca înălțimii tale către cerutu boier de jăluitor, să meargă la fața locului dimpreună cu boierul ce va lua Gugiul spre a face urmare întocmai și întru toate după luminată hotărîrea mării tale și prin carte de blestem, precum în anaforaoa dumnealor veliților boieri care să întărește și de măriia ta să coprinde a fi și carte de blestem.

Vel logofăt

1816, septembrie 6.

[Rezoluția domnească :] Io Ioan Gheorghe Caragea vvd i gospodar zemli vlahscoe.

Cu cale fiind anaforaua aceasta a dumnealui vel logofăt de Țara de Sus, poruncim cerutule hotarnic din partea jăluitorilor ca împreună cu

¹ Este vorba de slugerul Tudor Vladimirescu. La Manole Milcu zis și Stoenescu din Baia de Aramă exista hotărnicia (văzută de C. D. Aricescu) pentru partea lui Manole Gugiul și a vecinilor, întocmită la 30 mai 1820 și semnată de slugerul Theodor Vladimirescu.

² La 17 noiembrie 1816 M. Gugiul făcea cunoscut că a ales hotarnic pe biv vel logofăt Costandin Săulescu (Ms. 85, p. 528).

hotarnicu ce va alege și pîritul, mergînd la fața locului, să faceți urmare întocmai precum mai jos ¹ să cuprindă.

Arh. St. Buc., manuscrisul 85, p. 315.

VII

1817, iulie. Lista sudiților rusești din Țara Românească aflați în evidența consulatului rusesc, printre ei figurînd și Theodor Vladimirescu.

Numele sudiților rusești ce să află în pămîntul țării Valahiei, după catastihul ce au trimis cinstitul consulat al Rusiei aici la Departament ² empericlisit ³ în notă.

1817, iulie.

1. Mihail Leontie	31. Sterie Ceabeca
2. Grigorie Commno	32. Ioan Costandin
3. Damian Vacara Covalenscoi	33. Petre Sapunov
4. Theodor Ciuși	34. Nichifor Mustacov
5. Dimitrie Zmirnov	35. Nicolae Mustacov
6. Ioan Streinul	36. Anastasie Cotopulea
7. Petre Servio	37. Mărgărit Iovici
8. Petre Galinovici	38. Ioan Califorov
9. Ioan Cazacliu	39. Theohari Dimitriu
10. Ioan Calamolachi	40. Angheli Anastasiu
11. Ștefan Hristoforu	41. Luca Ioan
12. Thoma Vliha	42. Nanul Hristodulu
13. Luca Lisevici	43. Ștefan Misinezu
14. Pavlu Machedonschi	44. Nicolae Cotopulea
15. Theodor Vladimirescu	45. Pavel Moraitul
16. Costandin Furtună	46. Pavel Calipov
17. Dimitrie Papadopol	47. Zamfir Zagorisul
18. Nicolae Andrianopolitu	48. Costea Cica
19. Simion Masinscoi	49. Nicolaie Mihul
20. Ștefan Vucetici	50. Dimitrie Pociul
21. Gheorghe Vasiliu Matei	51. Gheorghe Barta
22. Ioan Azarenco	52. Ștefan Carimov
23. Nicolae Costandinovici	53. Ioan Carimov
24. Pavlu Cotescu	54. Hristu Ghianu Petrov
25. Ilie Crupin	55. Iosif Hrustanov
26. Ioan Nicolopulo	56. Dimitrie Ianociovici
27. Ioan Scufa	57. Dimitrie Piculo
28. Theodosie Vrana	58. Manole Mărgărit
29. Cozma Diamangea	59. Chiril Dascălu
30. Nicolae Schindos	60. Ștefan Popov

¹ „Mai jos”, pentru că rezoluția este plasată deasupra anaforalei.

² Departamentul streinelor pricini.

³ Empericlisit = cuprins.

61. Peco Șumlălu
62. Hristofor Ioan
63. Costandin Dimitrie
64. Ioan Solonicov Bacalov
65. Theodor Solonicov Bacalov
66. Costandin Athanasie
67. Vasilie Stoian
68. Theodor Athanasie
69. Nicolaie Ioan
70. Stefan Iosif
71. Antonie Ovanes
72. Simeon Petru
73. Ștefan Murgul
74. Emanoil Valtoridis
75. Dimitrie Ganea
76. Murgul Vedrosov
77. Vasile Popovici
78. Angheli Panait
79. Ioan Ilie
80. Simion Dimitrievici
81. Nicolaie Glichis
82. Simion Crezanovscoi
83. Athanasie Belicov
84. Trandafir Bucovici
85. Theodor Mavromati
86. Nicolae Tihanov
87. Dimitrie Macu
88. Nicolae Vasilevici
89. Angheli Anastasiu
90. Costandin Docolari
91. Dimitrie Colohoritis
92. Nicolae Caraspasov
93. Gheorghie Xida
94. Ioan Vurnazul
95. Gheorghie Delibașa
96. David Ștefan
97. Nicolaie Caraioan
98. Spiridon Pepi
99. Vasilie Dimitriu
100. Chiriac Zuca
101. Gheorghie Stamu Hrisopulo
102. Anastasie Popov
103. Theodosie Petru Covev
104. Costandin Bălăceanu
105. Costandin Ruciu
106. Theodor Caracimov
107. Anastasie Becari
108. Mincul Nicolau
109. Hagi Nicolau Teicov
110. Iosif Zuravliev
111. Petru Nedelscoi
112. Egsevie Bicov
113. Grigorie Butrin
114. Boriu Ghegorov
115. Theodor Balasov
116. Petre Procopenco
117. Theodor Brovinscoi
118. Ioan Berezovschii
119. Achim Emilianov
120. Timotheiu Ivanescan
121. Costandin Antoniu
122. Vasilie Voinov
123. Ignatie Zmirenov
124. Chiril Orlitenco
125. Nicolaie Naflu
126. Athanasie Mazerofschii
127. Spiridon Vasiliu
128. Vasilie Chiril
129. Zaharia Nicolau
130. Vasilie Gugarevici
131. Ignatie Gheobolschii
132. Simion Iosif
133. Gavriil Tombațovscoi
134. Ștefan Nislem
135. Martin Timenscoi
136. Grigorie Boliac
137. Timothei Madin
138. Procopie Samburschi
139. Ioan Virnevscioi
140. Ioan Macrinschi
141. Hristofor Cacioti
142. Nicolaie Spacovscoi
143. Iosif Rodlinscoi
144. Ioan Ioan
145. Iosif Boleac
146. Mihail Ilținco
147. Iacov Ioan
148. Iosif Maicovscoi
149. Ioan Alexandru
150. Ioan Alexandru [sic]
151. Ivo Radovici
152. Ilie Simenovici
153. Thoma Selscoi
154. Milo Uzunovici
155. Ioan Caribolu
156. Cozma Goza

157. Ioan Băltărețul	164. Chiriac Hristodulu
158. Condratosi Ghentenco	165. Theodor Seurtul
159. Matei Ghentenco	166. Gheorghe Samargiu
160. Luca Nicovici	167. Anastasie Mauriche, a căruia patentă o poartă fii-său Zamfir Anastasiu
161. Giurea Ivovo	168. Nicolae Papaminea.
162. Gheorghe Turnavitu	[Lista pare neterminată]
163. Costandin Porcov	

Arh. St. Buc., Condica Logofetei streinelor pricini 1041, filele ultima și penultima din condică, cu pagini nenumerotate.

VIII

1818, martie 7. Clucerul Nicolae Glogoveanu, parte acuzată în procesul cu Ioan Cariboglu pentru banii împrumutați răposatei Elenco, arată ca această chestiune a fost judecată în 1814 la Viena cu Tudor Vladimirescu și citează scrisoarea acestuia din 11 decembrie al aceluia an.

Nr. 22

Prea înălțate doamne

Dumnealui vel hatman al divanului, prin zapciu ceaș de păhărnicea au înfățișat la judecata acestui departament pă dumnealui Grigorie Cariboglu, polcovnic rusesc, cu jalba ce au dat către cinstitul consulat al Rusii, asupra dumnealui clucerului Nicolaie Glogoveanu, arătînd că opt ani sînt de cînd au împrumutat la Viena pă răposata clucereasa Eleni Glogoveanca, cocoana dumisale, cu 108 galbeni, și n-au încetat de a-i cere atît de la dumneaei clucereasa în viață fiind, cît și de la dumnealui clucer. Și, nemaiputînd să aștepte, să roagă de a să embodisi dumnealui clucer Glogovanu să nu plece la Gorj unde este orînduit ispravnic, pînă nu-i va plăti mai întîi banii cu dobînda lor, arătîndu-ne și zapisul care îl văzum scris în Viena la leat 1810, august 13, supt iscălitura răposatei Glogovencii, cu coprindere că după două luni soroc să aibă a plăti în ordinea dumnealui polcovnicului Caribolu 108 galbeni olandezi pentru alți atîția ce au luat de la însuși împrumut.

Fată aflîndu-să dumnealui clucer Glogoveanu, răspunse că la leat 1813, asupra gătirii, cînd răposata cocoana dumisali iera să plece de al doilea la Viena¹, întîlnindu-l Caribolu aici, i-au arătat că are să ia cu zapis de la dumneaei 108 galbeni ce ar fi împrumutat-o cînd se afla dumneaei întîi la Viena. Și, dumnealui neavînd nici o știință dă această datorie, au zis polcovnicului să fie îngăduitor pînă va vorbi cu clucereasa și, dă va fi datoare, îi va zice să-i plătească, fiindcă atunci îi dedese dumnealui taleri 17 000 pentru cheltuială; care cerere a dumnealui polcovnicului făcîndu-o cunoscută dumneaei cluceresii, au tăgăduit cu totu că nu să știe nimic

¹ În vremea acestor pregătiri, în martie 1813, Elena Glogoveanu s-a împrumutat cu 400 galbeni de la Ioan Băltărețu prin Gheorghe Cuca. Avînd ulterior judecată și pentru acești bani, N. Glogoveanu nu recunoștea că-i revine lui obligația să-i achite (Arh. St. Buc., Condica Logof. streinelor pricini 1038, f. 283).

datoare lui Caribolu, nici i-au dat vreun zapis de datorie, și rău cere acești bani de la dumneaei. După care răspuns, întâlnindu-să cu dumnealui polcovnicu, i-au arătat tăgăduirea ce face dumneaei clucereasa. Și fiindcă și dumnealui polcovnicul iera să plece la Viena pentru 10 zile, i-au zis dumnealui că de va fi datoria aceasta curată, mergînd la Viena va apuca pă dumneaei clucereasa acolo prin judecată și îi va plăti; sau, dacă nu va voi într-acest fel, va da jalbă stăpînirii de aici pînă a nu pleca și să va judeca cu dumneaei. Dar dumnealui polcovnicu nici jalbă au dat, nici la Viena mergînd în diastimă dă un an, cît s-au aflat răposata acolo în viață, n-au mai apucat-o.

Ci tocmai după ce și-au dat obștescul sfîrșit, au apucat prin judecata dă acolo pe un Theodor, omul dumisale, ce să afla pe lîngă dumneaei culcereasa, cerîndu-și banii după zapis. Care Theodor, în scrisoarea ce scrie către dumnealui clucer, la leat 814, dechemvrie 11¹, văzum că-l înștiințează că dumnealui polcovnicul Caribolu are un zapis dă 4 ani pentru 108 galbeni, al răposatei cluceresii. Care zapis, în viață fiind răposata, au zis că este neadevărat și nu-l știe, și vede și că nici iscălitura nu să potrivește. Dar, dumnealui polcovnicu l-au dat la judecată acolo și îl supără tare judecata și nu știe ce va alege cu dumnealui.

Ne mai înfățișă dumnealui cluceru și o scrisoare supt iscălitura dumnealui consilierului Costache Ghica, scrisă din leat 1815, maiu 20, întru care îl înștiințează pentru zapisul polcovnicului Caribolu, că judecata au hotărît să priimească dumnealui consilier jurămînt și cu al doilea îl va înștiința la ce au rămas treaba.

Mai văzum la mîna dumnealui clucerului și altă scrisoare a dumnealui consilierului Costache Ghica, scrisă tot din acel leat 815, dechemvrie 24, prin care înștiințează pă dumnealui clucer că pentru datoria de la Caribolu să știe că judecata de la Viena hotărîse să facă dumnealui jurămînt și săvîrșind jurămîntul să piarză Caribolu banii și să plătească și taleri 500 geremea. Și așa, nedîndu-i mîna, au rămas; cu toate acestea, Caribolu tot îi cere. Dar, cine-i dă ascultare!

După care scrisori zise dumnealui clucer Glogoveanu că, dă vreme ce răposata clucereasa în viață fiind și-au anerisit datoria acestui zapis și dumnealui polcovnicul Caribolu nu au apucat-o dă atunci prin judecată să-și ceară banii, adică nici aici în București pînă a nu pleca, nici la Viena în diastimă dă un an cît au trăit acolo, ci au tăcut pînă ce și-au dat sfîrșit și apoi au pornit judecata, nu poate dumnealui să plătească o acest fel dă datorie ce este cu totul în bănuială a fi cu adevărat, fiindcă cîtă datorie au făcut răposata la Viena cu zapise, au fost toate iscălite și dă dumnealui consilier Costache Ghica; arătîndu-ne spre dovadă și un zapis al răposatei făcut în Viena pentru una miie fiorini la leat 1813, noiembrie 12, în care văzum iscălit și pă dumnealui consilier Ghica chezaș², zicînd clucerul și aceasta că dumnealui nu numai că au plătit toate datoriile răposatei ce au fost cu zapise, ci încă au plătit și altă datorie ce au fost fără zapise,

¹ Vezi *Documente privind istoria României. Răscoala din 1821*, I, p. 85.

² Consilierul Costache Ghica, www.dacoromanica.ro.

numai după arătarea răposatei prin graiu ; și ar fi plătit și zăpisiul acesta cînd răposata nu l-ar fi tăgăduit.

Am întrebat pă dumnealui polcovnic Caribolu, pentru ce au tăcut de nu au cerut acești bani de la răposata cînd să afla în viață, și zise că atît aici cît și la Viena nu au încetat dă a-i cere. Dar, după multe rugăciuni ce îi făcea răposata clucereasa dă a o mai adăsta că nu are mijloc să îi plătească, aflîndu-să în țară străină, au tot păsuit-o pînă ce i s-a întîmplat la Viena și moarte.

Iar împotriva ziselor dumnealui clucerului spre a podixi că toate pricinurile lui sînt dășarte, ne înfățișă o scrisoare supt iscălitura dumnealui consilierului Costache Ghica cu leat 1816, dechembrie 8, în care văzum scriind dumnealui clucerului că cu mirare a dumisale au văzut spuindu-i munșiu Caribolu că îi scrie chir Scufa că i-ar fi spus dumnealui că i-au scris (adică dumnealui consilier) să nu plătească zăpisiul răposatei în vreme ce dumnealui i-au scris să-i plătească după porunca răposatei, mărturisind la ceasu morții că i-au priimit și este datoare acești bani, pentru care îl roagă pă dumnealui cluceru să plătească și pă aceștia cu dobîndă lor, ca o bună datorie a răposatei, să nu-i rămîie sufletul cu această sarcină ; și în cea du pă urmă nu voiește dumnealui să auză că să paraponisește omul în vreme ce i-au dat la trebuință răposatei în pămînt strein. Iar din josul acestii scrisori văzum tot cu un condei scriind din partea fiului dumnealui consilierului că, aflîndu-să la jalnicul ceas al morții răposatei, au auzit-o zicînd că să roagă să să plătească cu dobînda lor. Către aceasta mai provalisi dumnealui polcovnic Caribolu că dă vreme ce dumnealui clucerul este gata să plece la județ, să să îndatoreze ca ori banii să-i puie dăpoziton pînă cînd să va da izbrănire judecătii sau vechil plirexusiot să-și orînduiască pînă a nu pleca ca, luînd judecata săvîrșire după dovezile ce are în scris, să-i răspunză acel vechil banii.

Deci, scrisorile dumnealui consilierului Costache Ghica de mai sus ce au trimis către dumnealui cluceri Glogoveanu pentru pricina zăpisiului datorii răposatei cluceresii Glogovencii, văzîndu-să împotrivnice una altia, anerisind cu scrisoarea cea mai după urmă toate cite mai nainte înștiințase dumnealui clucerului, judecata nu au putut pune temeiul la nici una din aceste scrisori. Și, dă vreme ce dumnealui clucer cu un cuvînt zice că zăpisiul este neadevărat și tăgăduit de răposata în viață fiind, alt nu rămîne decît să să dea luminată poruncă mării tale ca cu nota Logofetii pricinilor străine să să trimită la acest consulat al Rosii copiile numitelor scrisori ca și cînstitul consulat să le trimită la dumnealui consilier, scriindu-i să dea răspuns curat în scris în care din trei scrisori arată dumnealui adevărat și ce urmare s-au făcut la Viena dă către judecătoria dă acolo pentru acest zăpisi al răposatului, cînd s-au judecat cu dumnealui polcovnic Caribolu. Și, viînd răspunsu dumnealui cu deslușire, vom arăta înălțimii tale părerea judecătii prin anafora. Iar provlima ce făcu dumnealui polcovnic Caribolu dă a-și orîndui dumnealui clucer vechil plirexusius pentru căci o să plece la județ unde este orînduit dă mării ta ispravnic, fiind după rînduială și priimită dreptătii, găsîm cu cale să să îndatoreze dumnealui clucer dă a-și orîndui vechil să stea aici pînă va veni răspunsul

dumnealui consilierului Costache Ghica¹, ca să poată lua judecata sfârșit fără prelungire.

Hotărîrea ²

1818, martie 7.

Vel logofăt,

Costandin hatman

Dim. stolnic.

Arh. St. Buc., Condica Logofeției streinelor pricini, 1042, sub dată, nr. 22, 2 pagini.

IX

1827, septembrie 5. Carte de judecată dată la mîna Bălașei, soția vistierului Papa Vladimirescu, prin care i se întărește dreptul de stăpînire pe niște pămînt de lîngă apa Gilortului, anulîndu-se ca fiind silnic zapisul lui Grigorie Vladimirescu pentru aceeași suprafață, cum-părată altădată de Papa.

Dumneai Bălașa vistihereasa, soția vistierului Papa Vladimirescu ot Vladimir dintr-acest județ, să înfățișă la ispravnicat în judecată cu Grigore Vlădimirescu boierinașu de neam, pentru cinci stînjeni de moșie dintr-acel hotar, zicînd Bălașa jăluitoarea că soțul său, vistieriu Papa, încă mai dinainte au cumpărat acești stînjeni de moșie dela un Radu sin Dumitru căprariu, statornici peste hotar din dealu Gilortului pînă în...³ netoți, drept taleri 68, p[ă]r[ale] 20. Și pîritul Grigorie fiind om rău de suflet, p[ă] de o parte i-au împresurat cu cuvînt căci el îi are cumpărați de la numitu Radu; care cumpărătoare a lui este silnică; iar pe de altă parte totdeauna o necinstește în felurimi de chipuri. Și zapisul cel veichi de cumpărătoare a acelor stînjeni împreună cu alte sineturi i s-au furat în vremea trecutei răzvrătiri. Pentru care în leat 1825, luînd logofătul isprăvnicesc cu poruncă în fața locului au cercetat. Și netăgăduind vînzătoriu, vînzarea acelor stînjeni, i-au dat alt zapis care să văzu adevărit de acel orînduit logofătul Mihalache Colțăscu, cerînd să-și afle îndestularea drep-tății.

Împotrivă, pîritul Gligorie, măcar că pricinuia zicînd că acei stînjeni de moșie i-au cumpărat de la Radu sin Dumitru căprariu întîi el cu zapisul ce ni-l arată din leat 1817.

Dar, față fiind și numitu, ne arată împotriva zapisului către pîritu jalbă pornită cînst[itei] căimăcămie atunci de loc, cu buirdizmă din leat 1818, mai 5, către ispravnicat, plîngîndu-să că multe neajunsuri i-au făcut luîndu-l de la sat cu cuvînt să-l plătească de bir, i-au lucrat o sută de zile și neplătindu-l de bir, au fost apucat de către săteni de și-au plătit

¹ Consilierul Costache Ghica se afla mai dinainte la Viena. Constatăm că în 1812 cînd cumpără huzmetul dijmăritului pe toată țara, el se află la Viena, avînd ca vechil la strîngerea banilor dijmăritului pe N. Glogoveanu, împreună cu Vasile Jupaniotul. Asupra acestor bani N. Glogoveanu îi trimitea socoteală lui Costache Ghica la Viena. În 1818, iulie, ei au judecată pentru lipsuri în suma dijmăritului ce revenea de plătit bejenarilor (Arh. St. Buc., Condica Logofeției streinelor pricini 1044, sub dată, 2 pagini).

² În text atît, pentru formula obișnuită: „Iar hotărîrea cea desăvîrșită rămîne.. ”.

³ Un cuvînt indescifrabil.

biru. Și fiindu-i dator taleri 17, i-au luoat opt hîrdăie de prune pentru taleri 5 și pentru taleri 12 i-au slujit trei luni. După care, cu porunca ispravnicatului de atunci fiind orînduiți în cercetarea zapciilor plășii, au cercetat și au dovedit că Grigorie pîritu, pentru taleri 17 ce i-au fost dator, nețiindu-i în samă acele prune și slujitu în trei luni, l-au apucat de i-au dat zapisul de mai sus numit pă arătații stînji de moșie, cu adevărat de silă și de frică în sumă de taleri 50; precum văzurăm înscris și chiar cercetarea zapciilor du pe acea vreme din leatu 1818, avgust 30, cu mărturii au dovedit cum că Radu au fost dator numai taleri 17, iar nu mai mult; pentru care i-au fost luat acel zapis în silă pă moșie. Și, așa fiind, să înțelege că vînzarea către pîritul este cu adevărat silnică, iar cea către vistieriu Papa este adevărată, precum mărturisește însuși vînzătoriu.

Drept aceea, zapisul vînzării către Gligorie rămîne ca o hîrtie albă și jăluitoare să-și stăpînească acei stînji în bună pace ca o cumpărătoare bună a soțului său, vistieriu Papa, mărturisită de numitu vînzător.

Și, pentru necinstea ce i-au pricinuit pîritu jăluitor, și-au luat căzuta răsplătire dînd și zapis de părăsire.

Pentru care s-au dat jăluitoarei această carte de judecată la mîna.
1827, sept. 5.

C[ostan]din Bălăceanu.

Arh. St. Buc., Condica ispravnicatului Gorj 1309, f. 33 v. —34.

НОВЫЕ ДОКУМЕНТЫ О ТУДОРЕ ВЛАДИМИРЕСКУ

PEZIOME

В найденных девяти документах содержатся новые и важные данные о Тудоре Владимиреску, а также и о других лицах, с которыми он поддерживал связь. Все эти документы относятся к периоду, предшествовавшему восстанию, за исключением последнего документа, в котором говорится о разногласии, возникшем позднее между двумя родственниками Тудора.

Таким образом биография Тудора Владимиреску пополняется новыми данными. На основании первых двух документов можно заключить — этот факт до сих пор не был известен — что Тудор Владимиреску являлся кредитором торговца Н. Зойкана и Д. Гырби, ставшего впоследствии (1821 г.) командующим войском повстанцев в Олтении. Отсюда вытекает, что все трое (Тудор, Зойкан, Гырбя) были связаны общими торговыми делами. Письмо Тудора к Гырбе является единственным известным письмом подобного рода.

Расписка же, выданная Зойкану, пополняет и поясняет некоторые факты из корреспонденции, ведшейся между ними.

Ряд внутренних документов, относящихся к 1812 г., содержит важные заявления некоторых лиц, бывших участниками различных событий в 1809—1812 гг., и вносит важные дополнения в сведения о деятельности Тудора Владимиреску в данный период, сведения, которые недавно были получены при изучении советских архивов.

Эти документы помогают еще лучше выявить последовательную антитурецкую позицию Тудора.

Данные документов, говорящие о Тудоре как хотарнике, русском судите и представителе Н. Глоговяну в Вене, придают достоверность фактам, о которых раньше упоминалось лишь мимоходом или же они были известны лишь в общих чертах.

Вообще данные, содержащиеся в этих документах — являющихся и более новыми даже по сравнению с недавно опубликованными томами документов о восстании 1821 г. — значительно пополняют сведения о личности Тудора Владимиреску и помогают лучше понять некоторые события из его жизни.

DOCUMENTS INÉDITS RELATIFS À TUDOR VLADIMIRESCO

RÉSUMÉ

Il s'agit de neuf documents fournissant d'importantes données relatifs à Tudor Vladimiresco et à des personnes de son milieu. A l'exception d'un seul de ces actes — concernant un malentendu qui affectait un parent de Tudor Vladimiresco — les huit autres datent d'avant la révolte de 1821.

Deux de ces documents nous révèle Tudor Vladimiresco comme créancier du commerçant N. Zoican et de D. Gîrbea, qui allait devenir commandant des insurgés d'Olténie. Il en ressort également que les trois — Tudor, Zoican, Gîrbea — étaient liés par des affaires commerciales. Une lettre de Tudor adressée à Gîrbea est la seule de ce genre que l'on connaisse. Quant au contrat conclut avec Zoican, il vient compléter et éclaircir certaines affirmations contenues dans la correspondance déjà connue.

Les documents intérieurs de 1812, récemment découverts dans les archives soviétiques, présentent un grand intérêt par le témoignage de personnes ayant vécu les événements des années 1809 — 1812. A la lumière de ces documents, l'attitude antiottomane de Tudor Vladimiresco apparaît plus clairement.

Les précisions apportées par ces documents au sujet des diverses situations de Tudor Vladimiresco — garde-frontière, sujet russe ou représentant de N. Glogoveanu à Vienne — confirment certains faits à peine mentionnés ou vaguement connus jusqu'ici.

Les données ainsi obtenues sont inédites même par rapport aux volumes de documents relatifs au soulèvement de 1821, récemment parus.

DEPOSEDĂRI ȘI JUDECĂȚI ÎN HAȚEG PE VREMEA ANGEVINILOR

DE

M. HOLBAN

Într-o comunicare la Academie „Despre cnejii români”, I. Bogdan referindu-se la cnejii din Țara Românească și Moldova, observă că „documentele... încep a-i pomeni mai des numai în epoca de decădere a lor”¹. Într-adevăr, însăși numirea de cneji își schimbă sensul, ajungând să desemneze pur și simplu pe oamenii liberi, opuși noțiunii de rumîni sau vecini. Putem să adăugăm că în Transilvania evoluția lor e încă și mai paradoxală, căci aci avem cneji care ajung chiar iobagi pe pămînturile lor. Cît privește observația lui I. Bogdan, ea e încă și mai valabilă pentru cnejii din Transilvania. E caracteristic că prima mențiune cunoscută de cnez pomenit pe nume în Banat (1319) este în legătură cu o deposedare. Credem că și aceea din Transilvania (1315) e în legătură tot cu un act de deposedare, după cum se va vedea din cele ce urmează.

Așadar, contrariu opiniei simpliste care ar lega apariția unor asemenea mențiuni documentare despre cneji de începutul existenței lor în Transilvania, aceste mărturii luminează tocmai nesocotirea acestei existențe. Dacă nu se va ține seama de faptul acesta, în zadar se vor încerca felurite metode pentru rezolvarea problemei² existenței cnejilor români în Transilvania. Aceasta nu poate fi rezolvată nici prin metoda numerică sau pseudostatistică, opunînd unui număr oarecare de mențiuni întîmplătoare, numărul total de documente existente (datorat și el tot întîmplării),³

¹ I. Bogdan, *Despre cnejii români*, în *Anal. Acad. Rom.*, Mem. Secț. Ist., S. II, tom. XXVI. (1904), p. 2 (Lucrare depășită în multe privințe de stadiul actual al cercetărilor problemei).

² Publicarea corpului de documente asupra Transilvaniei, făcînd parte din marea colecție de documente privind istoria României, editată de Academia R.P.R. în cursul anilor din urmă, îngăduie o considerare a problemei în întregul său, cu toată rigoarea științifică, la adăpostul atît al ideilor preconcepute, cît și al aproximațiilor rezultînd dintr-o documentare necompletă.

³ Este destul ca cineva să parcurgă materialul documentar pentru a-și da seama de întîmplarea care a prezidat atît la elaborarea lui cît și la păstrarea lui. Majoritatea documen-

și nici prin ceea ce s-ar putea numi „metoda geografică” situînd pe hartă locul și data acestor mențiuni accidentale pentru a trage de acolo concluzii gratuite, căci punctul de plecare e lipsit de orice precizie. Și nu pot fi nici considerate în chip uniform toate mențiunile cnejilor fără a se ține seama de data lor, deoarece nu se poate ajunge la un rezultat valabil dacă se ignorează deosebirile ivite în starea diferitelor pături ale societății în cursul veacurilor și mai ales în secolul al XIV-lea.

Într-adevăr se știe că domnia angevinilor a fost caracterizată în ce privește Transilvania printr-o serie de încălcări și uzurpări ale elementului nobiliar, patronate de rege în dauna obștilor atît săsești cît și secuiești, a căror rezistență îndărătnică nu s-a dezmințit timp de mai multe decenii ¹. Dar uzurpări asemănătoare s-au produs și împotriva cnejilor romîni din Hațeg, care ni se înfățișează într-o formă destul de evaluată ca legitimi posesori de pămînturi transmisibile descendenților lor, după cum rezultă din mențiunea din 1360 a unei împărțeli pe veci a unor pămînturi indivize încheiate între mai mulți cneji înainte de această dată ².

Noi nu ne propunem să analizăm aci natura dreptului cnejilor sau să urmărim în general evoluția lor pe tot întinsul Transilvaniei și al regiunilor învecinate, ci doar să enunțăm și să fixăm un moment decisiv al ciocnirii dintre modul de stăpînire al cnejilor bazat pe anumite norme tradiționale, și cel al feudalismului de tip apusean, oglindit de pildă în decretul lui Ludovic din 1351. Vom urmări deci în documentele existente indiciile sau mărturiile asupra ciocnirii dintre dreptul nescris al cnejilor și documentul scris care stă la baza noii stăpîniri feudale conferite de rege unor anumiți nobili sau cneji înobilăți drept răsplată a serviciilor și a devotamentului lor față de autoritatea centrală. Această categorie e reprezentată în paginile ce urmează de „comitele” Ladislau de Almas și după cum se va vedea de judele de Hațeg, Nicolae fiul lui Ștefan.

Cum numărul documentelor în această privință e extrem de redus, va fi nevoie de o metodă specială de investigație, oarecum asemănătoare cu cea arheologică, în sensul unei separări de straturi reprezentînd stadii deosebite în procesul urmărit. Cele ce urmează reprezintă un fel de sondaj în realitățile din Țara Hațegului în vremea angevinilor. Analiza a trei diferite momente (anume 1315, 1360—1363, 1390) din același proces,

---

telor din sec. XIV sînt privitoare la donații regale și la *litigii între nobili*. Această categorie de documente poate fi sporită după cum același act juridic e amintit sau confirmat de mai multe ori, sau după cum au fost păstrate sau nu arhivele nobiliare ale cutărei familii nobile. Romnii ca atare nu apar în documente decît de cele mai multe ori cu prilejul unei deposedări. Ceva mai tîrziu se va adăuga seria donațiilor regale pentru cnejii din Maramureș care constituie o categorie aparte.

¹ Să amintim de interminabila ceartă dintre obștea sașilor bistrițeni din Iaad și nobilul bistrițean Ioan fiul lui Henel, cu privire la pămîntul Eppendorf, de aprigul conflict dintre comunitățile săsești din Copșa și Valchid și nobilul maghiar de Mălanrav pentru pămîntul Lăpuș, urmat de năpustirea violentă a sașilor asupra curții nobilului, de refuzul încăpățînat al secuilor din Sepsi uniți cu cei din Telegd, Ciuc și Chezd de a recunoaște hotărnicia moșiilor Sumbur și Gerebench ale nobililor de Haghigh (nepoții lui Benchench „de genere Siculorum”) secui și ei intrați în marea familie nobiliară a privilegiaților, moșii sustrate din pămîntul comunității secuilor.

² Cf. *A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve* [Anuarul Asociației de istorie și arheologie din comitatul Hunedoara], vol. I, p. 63 (doc. din 2.VI.1360).

luminându-se reciproc, ne va îngădui reconstituirea profilului acestei curbe istorice.

În 1315 regele Ungariei Carol Robert, adresându-se capitlului Transilvaniei¹ îi face cunoscut că judele² de Hațeg Nicolae, fiul lui Ștefan, declară că a fost deposedat în aceste vremuri tulburi de niște români, care s-au năpustit cu silnicie și au cotropit în dauna și în paguba sa un pământ al său numit Brethonia³, trecut asupra sa în chip legiuit de la bunicul său Toma⁴. Regele ordonă deci capitlului să-și trimită omul său, în prezența căruia omul regelui va trebui să se informeze dacă acest pământ al numitului Nicolae este un pământ ereditar, și dacă va afla că este așa să-i fie restituit deplin drept, dacă nu se va ridica împotrivirea legală. O primă observație se impune și anume că între termenii plîngerii judei, așa cum pot fi întrevăzuți în versiunea regelui, și indicația principală din porunca regească, există o deosebire esențială asupra sensului precis al termenului de „pământ ereditar”. Într-adevăr ordinul regal stăruie asupra unei precizări noi, ce nu se afla încă în plîngerea inițială și nici în răspunsul capitlului, care răspunde⁵ doar că îndeplinind toate formele necesare, delegații legali (adică omul regelui și omul de mărturie al capitlului) au constatat fără umbră de îndoială că zisul pământ îi fusese lăsat și îi rămăsese acelui Nicolae fiul lui Ștefan de la bunicul său Toma.

Precum se vede, capitlul se ferea să se pronunțe în vreun chip oarecare asupra punctului esențial, constînd din afirmarea acestei calități de bun ereditar legate de pământul pomenit. Acest amănunt își are însemnătatea sa, căci se poate constata din alt document al anului 1363 referitor tot la Hațeg că expresia de „pământ ereditar” e folosită în sens nu de pământ venit prin moștenire ci de *posesiune nobiliară*, întrucît beneficiarul unei danii regale a unui pământ regesc conferit în 1362 afirmă în anul următor⁶ (1363) că acest pământ era moșia sa ereditară precum și a fiilor săi. Dar această calitate de „bun ereditar” (deci nobiliar) reapare cu încăpăținare în privilegiul regal din 11 august 1315⁷ unde se substituie enunțării inițiale a plîngerii menținute întocmai în răspunsul capitlului. În privilegiu se afirmă că judele de Hațeg, Nicolae fiul lui Ștefan s-a plîns că stăpînirea (*possessio*) sa numită Brythonia, așezată în comitatul Hațegului este și a fost moșia sa ereditară, dar că a fost cotropită în chip nedrept și silnic de cnejii Dan și Stanislau.

Observăm în treacăt că termenii inițiali erau mai nepreciși. Era vorba de un *pământ oarecare* (*quandam terram*) ajuns apoi în privilegiul

¹ Documente privind istoria României, C, XIV, vol. I, p. 406.

² Brethonia, Bretonia Brythonia, Britonia, numele unei localități dispărute lângă Breazova în Hațeg.

³ „... Quidam Olachi, quandam terram suam Brethoniam vocatam, a Thoma avo suo sibi de iure devolutam et derelictam, hoc tempore impacato potentialiter descendissent et occupassent...” etc.

⁴ „Coram quo idem homo noster sciat et inquirat si est predicta terra ipsius Nicolai hereditaria”.

⁵ „... Scivisset ipsam terram predicto Nicolae filio Stephani fore relictam et demissam a Thoma avo suo supradicto”.

⁶ Hurmuzaki-Densușianu, Documente privitoare la istoria românilor, vol. I/2, p. 73.

⁷ Doc. priv. ist. Rom., C, XIV, vol. I, p. 409, doc. 231.

din 11 august o moșie nobiliară (*possessio... hereditaria*). Acei români anonimi (*quidam Olachi*) capătă un nume. Sînt cnejii Dan și Stanislau „primii cnejii români cu nume cunoscute de pe teritoriul Ungariei”¹. Dar care era apartenența judeului Nicolae?

Dacă vom trece în revistă numele de botez întîlnite în această familie în ordinea descendentă: Toma, Ștefan, Nicolae, Ladislau, Laurențiu, Andrei, Ioan, vom observa de îndată că sînt nume din calendar foarte răspîndite printre cnejii și nobilii acestei regiuni. Cît privește numele de Ladislau el e foarte probabil transcrierea corespunzătoare a numelui de Vladislav.

Mult mai curios este numele de Lekembrat al străbunului pomenit sub această formă ciudată într-un document din 1377 al familiei Révay, citat după Csánki². Este evident că un nume atît de neobișnuit ar permite considerații mai deosebite decît cele asupra numelor de botez arătate mai sus.

Ne vom întreba deci cum trebuie acceptat acest nume de Lekembrat care n-are nici un fel de asemănare cu celelalte nume întîlnite în documentele Transilvaniei pînă aci. Credem că trebuie ținut seama de un fapt, anume de legătura probabilă între numele pămîntului transcris sub forme variate, pornind de la grafia inițială *Brethonia*, ajunsă aproape imediat *Brythonia* fără nici o posibilitate de explicație în limba maghiară și dimpotrivă cu un sunet atît de firesc în limba romînă (Brātu < n > ia)³ cu silaba finală Brat din numele de Lekembrat pomenit mai sus. Oare există cumva o posibilitate de a descompune acest nume în două părți, deosebind adică de o parte numele din finala Brat (Bratu) și de alta un cuvînt ce ar urma să fie analizat: Lekem? Va trebui însă să procedăm la o rectificare paleografică. Nu poate fi vorba de Lekem, fără sens aci, ei probabil de forma *Lekeni*, a unei grafii mai mult fonetice a cuvîntului *legény*, care înseamnă „fecior”⁴. Am avea deci la un secol și jumătate de distanță traducerea maghiară a cuvintelor *Bratu Feciorul* cu sensul de mai sus ce nu trebuie confundat cu cel sinonim cu fiu. Această calitate de „feciorul” nu ne e necunoscută. Cunoaștem pentru anul 1376 în Maramureș pe Sandrin numit cu alt nume Alexa fiul lui *Ffichormiklous* zis *Bothus* fiul lui Darman de Darmanhaza...”⁵. Observăm în sfîrșit că acest nume sub forma de Fichur este atestat în regiunea Bihorului în 1202—1203⁶. Trebuie subliniat că sensul cuvîntului în prima jumătate a secolului XIII, cînd trăiește acest „Lekem-

¹ *Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia*, Budapest, 1941, p. 53, nr. 4 (lucrare care se silește să interpreteze tendențios documentele).

² *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában* [Geografia istorică a Ungariei în perioada huniazilor], vol. V, Budapesta, 1913.

³ Cf. numele de Brătuia din districtul Gorj în Oltenia, într-o regiune unde se regăsesc și alte nume din Hațeg, de exemplu Peșteana. Nu pare probabilă o derivare din numele de Bretea întîlnit mai la nord de regiunea Breazova.

⁴ Analog termenului german de Bursch.

⁵ *Doc. Val.*, p. 266—267, doc. 228. Pentru alte apariții ale acestui determinativ alipit numelui și în cursul secolului al XV-lea cf. lucrarea lui N. Drăganu, *Romnii în veacurile IX—XIV pe baza toponimiei și a onomasticei*, p. 66.

⁶ Cf. *Doc. Val.*, p. LVIII, ar fi „primul nume de persoană care poate fi de origine romînă, anume acest Fichur. Cf. Cuvîntul romînesc fecior (= flăcău) purtat de un iobag din comitatul Bihor”.

brat" sau Bratu feciorul, străbunul lui Nicolae judele din 1315, este desigur mult mai cuprinzător decît în secolele următoare.

Dar dacă înaintînd în trecut găsim atîtea elemente în sprijinul unei origini romînești a familiei lui Nicolae judele de Hațeg, să urmărim și pe urmașii săi, pentru a culege și de acolo informații suplimentare. Acestea ne înfățișează încă două elemente ce vin să le confirme pe cele aflate pînă acum. Dintr-o poruncă regală de restituire dată de regele Ludovic în 1360 ¹ la Alba-Iulia în favoarea „orfanului” Nicolae fiul lui Ioan de Britonia se poate afla că acel Ioan cel roșu (*rufus*) de „Britonia” fusese condamnat la moarte împreună cu fratele său Andrei fiul lui Nicolae de către voievodul Andrei ² al Transilvaniei care trecuse posesiunile lor pe seama cetății regale a Hațegului.

Această condamnare asupra căreia actul regelui nu stăruie, ba chiar o pomeneste cu oarecare dezaprobare ³, ceea ce se explică dacă se ține seama și de alte informații documentare indicînd pentru vremea aceasta o cotitură a politicii regale față de vecinul transalpin, trebuie pusă în legătură cu o mărturie identică ce ne este dată de o altă poruncă regească din anul 1359 ⁴ ordonînd restituirea pămînturilor „Rîul de Mori” ⁵, „Nucșoara” ⁶ și „Ohaba Sibișel” ⁷, văduvei lui Mihail zis „Kende” de „Rîul de Mori”, fiul lui Nicolae de „Rîul de Mori”. O simplă privire pe hartă ajunge ca să ne lumineze asupra apropierii acestor trei pămînturi de localitatea Breazova adiacentă Bretoniei. Este vorba deci de niște măsuri identice luate simultan împotriva cnejilor și a rominilor din Hațeg într-un moment în care raporturile între rege și voievodul transalpin se înveninaseră, și apoi revocate cu prilejul destinderii care a urmat. Că aceasta este explicația execuției poruncite de voievodul Andrei și că nu este vorba doar de un act arbitrar al atotputernicului voievod al Transilvaniei, rezultă clar din comparația ce se impune cu o acțiune întru totul asemănătoare ordonată în 1377 — alt moment critic în istoria raporturilor dintre coroana Ungariei și domnul transalpin — prin care voievodul Ladislau al Transilvaniei dăruia la doi cneji din Hațeg posesiunile cnezale ale cnezului Cîndea („Kend”) din aceeași regiune, spînzurat pentru infidelitate ⁸. Acest gen de execuții ce trebuiau să servească de exemplu și să bage spaima în toți însoțea de fiecare dată ostilitățile deschise, între angevinul de la Buda și domnul de peste munți. Uneori execuțiile le precedau și le anunțau oarecum — alteori ele constituiau un fel de epilog al lor, ca în 1370 ⁹ cînd au avut loc adevărate proscricțiuni de cneji în comitatul Carașului în hotar

¹ *Doc. Val.*, p. 143—144, doc. 108, Alba-Iulia, 1 ianuarie 1360.

² Andrei Lackfy, mai întîi comite al secuilor, al Brașovului și al Maramureșului, apoi voievod al Transilvaniei în anii 1356—1359.

³ „...Dictam possessionem... ac terras ad eandem pertinentes indebite occupatas” (*ibidem*).

⁴ Regest în *Doc. Val.*, p. 143.

⁵ Malomviz.

⁶ Nuksora.

⁷ Kissebes.

⁸ *Doc. Val.*, p. 271—272 și 272—273. Doc. din 15 și 18 iunie 1377.

⁹ Hurmuzaki-Densușianu, I, p. 144.

cu Hațegul, după încheierea episodului ocupării Vidinului de către domnul Țării Românești, Vlaicu, cumnatul țarului deposedat Strașimir.

Se știe că în 1377 s-a ajuns la o ruptură fățișe. În luptele care s-au dat a pierit între alții Petru Himffy, fost mai întâi ban al Bulgariei alături de fratele său Benedict, apoi castelan de Orșova.

Se știe mai puțin că prin anii 1356—1359 se produsese o criză destul de gravă ce coincidea și cu pribegirea din Țara Românească și fuga în Ungaria a celor șase boieri, fiii lui Ladislau ¹, fiul lui Zorna trecuți în slujba regelui Ungariei. Dar din felul cum sună preambulul actului de danie regală din august 1359 ² în favoarea celor șase frați se îngăduie constatarea că în clipa aceea criza trecuse de punctul său culminant, căci deși regele pomeneste de refuzul de vasalitate al voievodului Țării Românești, o face mai mult ca de un lucru din trecut, abținându-se de la ori ce comentariu ofensator. Dar pe de altă parte faptul că voievodul e menționat doar ca „*Alexander Bazarade Woyvoda Transalpinus*” fără acel adjectiv posesiv de „*noster*” (*Woyvoda noster transalpinus*) care pune oarecum pecetea regelui pe o vasalitate proclamată de câte ori se ivea prilejul de a-l pomeni pe vasal — ne împiedică să considerăm totuși criza ca terminată.

Această îndreptare spre o destindere atestată în august 1359 explică atât actul reparator în favoarea văduvei lui Mihail zis „Cîndea”, cât și cel în al orfanului Nicolae de Britonya și a rudei sale Ladislau fiul lui Laurențiu (ianuarie 1360). De fapt execuția lui Ioan de „Bretonia” și a fratelui său se explică perfect dacă admitem că aceștia erau români. Ea rămîne însă cu totul stranie în ipoteza că ar fi fost vorba de nobili maghiari. De altminteri în această eventualitate nici nu ar fi fost cu putință ca voievodul Transilvaniei să purceadă la o atare măsură de rigoare din proprie inițiativă, fără o aprobare expresă a regelui. Cu atât mai mult că nici nu era vorba de vreun delict oarecare — după cum rezultă din însăși redactarea actului reparator citat mai sus.

Al doilea element în sprijinul tezei noastre este acesta. Orfanul Nicolae de Bretonia era rudă de aproape cu Stoian fiul lui Mozana de Densuș ³. Dar același Stoian fiul lui Mozana apare în calitate de cnez al românilor din districtul Hațegului într-o scrisoare regală ⁴ din septembrie 1380 care îi confirmă stăpînirea unor pămînturi deșarte și lipsite de locuitori: Poenița din districtul Hunedoara și „Bobochmezu” ⁵ din districtul Hațeg. Îl aflăm și ca împrișnat în judecata de la 2 iunie intentată de un român „Myk fiul lui Mure” altor români anume fiilor lui „Musana” (Stoian și Boian) și nepoților lui Costea împreună cu neamul lor... etc. pentru împărțeala pămînturilor deținute de ei „iure keneziali”. Toate aceste ele-

¹ = Vladislav.

² T. Ortway, *Oklevelek Temesvármegyé és Temesvár város történetéhez* [Documente privitoare la istoria comitatului și a orașului Timișoara], vol. IV, p. 87.

³ *Doc. Val.*, p. 268—269, doc. 230 din 3 mai 1377. Înaintea capitlului Transilvaniei Nicolae fiul lui Ioan „cel roșu” de Bretonia vinde lui Stoian, fiul lui Mozana de Densuș... „*proximus suus*” (= ruda sa de aproape), care îl ajutase să-și recupereze moșia Brettonia, jumătate din această moșie socotind suma primită de la Stoian drept preț de cumpărare.

⁴ *Ibidem*, p. 285—286, doc. 252.

⁵ Sat dispărut de lângă satul Lunca Cernei.

mente convergente îndreptățesc punctul nostru de vedere că și conflictul din 1315 a trebuit să se rezume la un litigiu între cneji români, judele Nicolae de Hațeg pe de o parte și Dan și Stanislau pe de altă parte pentru moșia Bretonia (= Brătunia).

Cum judele Nicolae se mulțumea să afirme că acel pământ îi venea de la bunicul său Toma, fără vreo pomenire a străbunului său Bratu feciorul — întemeietorul¹ după teza noastră a moșiei Brătunia — ne putem întreba dacă acei cneji Dan și Stanislau nu se agitau pentru stăpânirea acelei moșii tocmai ca descendenți ai aceluiași înaintaș comun. Se mai poate ca dreptul celor doi cneji să fie rezultat dintr-o colaborare parțială a ascendenților lor la întemeierea acestui domeniu, situație care amintește pe cea din procesul cnejilor din 1360 despre care va fi vorba mai jos. Un lucru pare bine stabilit. Indiferent de calitatea inițială a stăpînirii judeului Nicolae — stăpînire cnezală sau stăpînire nobiliară — și de natura conflictului cu cei doi cneji, simplul fapt de a-și vedea pământul trecut printre „moșiile ereditare” îi conferea toate avantajele unei stăpîniri nobiliare. Coborîtorii săi vor beneficia deci de acum încolo de toate foloasele unei asemenea situații. Este sigur că dacă judele Nicolae ar fi avut în 1315 o diplomă regală de danie sau de întărire a stăpînirii sale Bretonia, s-ar fi prevalat de ea în loc să invoce trecerea asupra sa a acestui pământ de la bunicul său Toma. Vom adăuga că mai ales sub al doilea angevin din Ungaria s-a ajuns la o atenție foarte grijulie dată pergamentelor nu numai ca dovezi de stăpînire, dar mai ales ca temei de drept.

Să vedem acum cum se rezolvau pe calea legală în cadrul autorităților administrative din vremea lui Ludovic conflictele pentru pământ dintre mai mulți cneji și eventual și nobili în aceeași regiune a Hațegului sau ceva mai sus în jurul Hunedoarei, în a doua jumătate a veacului, adică prin anii 1360—1363.

Există un act unic în felul său², de o importanță netăgăduită ce înfățișează o judecată în fața adunării obștești „a tuturor cnejilor și oamenilor de orice stare și seamă din districtul Hațeg pentru reșezarea drepturilor lor”³, prezidată de vicevoievodul Transilvaniei și reprezentînd o suprapunere de forme bine cunoscute împrumutate adunărilor obștești ale voievodului Transilvaniei, proiectate pe fondul mai puțin cunoscut al elementelor străvechi locale. Termenii de asesori jurați și de iobagi aparțin neîndoios formelor pomenite ca și cel de arhidiacon întîlnit pentru protopopul de Ostrov. Ritualul este întru totul cel al adunărilor voievodului Transilvaniei sau al adunărilor palatiale. Dar împărțirea atribuțiilor judecătorești între un număr de cneji, de preoți (de bătrîni)⁴ și de romîni de rînd aparține judecăților locale. Judecata cnejilor, a preoților, a bătrînilor și a po-

¹ Cf. p. 149, n. 5.

² *A Hunyadmegyei Történelmi és Régészeti Társulat Évkönyve*, I, 63, analizat și de *Doc. Val.*, p. 146—149, doc. 112.

³ „Pro ipsorum iuribus restaurandis” (Convocarea e făcută în numele și la porunca voievodului).

⁴ Ei apar în act unde sînt pomeniți de două ori îndată după cneji, dar sînt omiși de pe lista asesorilor.

porului este degheizată într-o consultare a unor asesori jurați, desemnați la cererea vicevoievodului și mărturisind cu mîna pe cruce faptele ce le cunosc și asupra cărora sînt întrebați — după ritualul păstrat în congregațiile generale de la Turda. Acest caracter hibrid nu ne va îngădui să tragem concluzii valabile asupra formelor procedurale ale judecăților cnejilor și nici asupra particularităților dreptului tradițional românesc, căci toate elementele aparente se rezumă la o imitație a procedurii oficiale regale. Și de asemenea nici termenii folosiți nu vor putea fi acceptați tale quale. Dar pe lîngă confuzia ce rezultă din suprapunerea acestor elemente mai constatăm o serie de nepotriviri între numărul ¹ de pildă al acelor „asesori jurați” arătați la începutul actului ca fiind împărțiți în 12 cneji, șase preoți și șase romîni de rînd, și numărul ce rezultă din adunarea numelor date și care e doar de 22 inși, nu de 24 cum am fi în drept să ne așteptăm. În cursul actului sînt pomeniți de două ori „bătrîni” ² făcînd parte dintre asesorii jurați, fără ca să fie desemnați aparte în enumerarea amintită. Apoi felul cum sînt distribuiți și înșirați „asesorii” trezește noi nedumeriri. Constatăm pentru numele asesorialor laici existența a două feluri de numiri : unele legate de un loc : de ex. Dan de „Cholnokus” (= Cinciș), Constantin de Zallas (= Salaș), Dușa de Domsus (= Demsuș), Vlad de Gunuzfalu (= Vălcele rele) în sfîrșit Dragomir de Zilvaș (= Silvas)... și Baja fiul lui Buz de Clopotiva ; altele de un determinativ sau o poreclă : cel bătrîn, cel roșu, cel lung, „cel zis Piticul” în sfîrșit altele de arătarea filiației : de ex. Mihail fiul lui Gulya (Guia ?) care însă într-un singur caz e completată cu arătarea unei apartenențe de loc, Baja fiul lui Buz de Clopotiva. Înșirarea numelor e destul de arbitrară. Lista începe cu două numiri însoțite de porecle : Saracin bătrînul și Prodan cel roșu, urmează alte două nume însoțite de arătarea filiației, Roman fiul lui Ciomac și Mihail fiul lui Gulya, și apoi alte două nume legate de cîte un loc : Dan de „Cholnokus” și Constantin de „Zallas”. Să fie cumva vorba aci de trei categorii deosebite, înfățișate fiecare din ele prin cîte doi reprezentanți ? Căci după acest prim grup de 2×3 vin iar două nume cu arătarea filiației : Nan fiul lui Bay și Dumitru fiul lui Bărbat, urmate de un singur nume determinat de o poreclă : Basarab Lungul, urmat la rîndul său de două nume legate de loc : Dușa de Densuș și Vlad de Gunuzfalu. Deci după prima serie de $2 + 2 + 2$ avem a doua serie de $2 + 1 + 2$. Dar aceste unsprezece nume însoțite de lămurirea : „kenezii” nu corespund întocmai numărului anunțat la începutul documentului : de „keneziis duodecim”. Aceeași observație e valabilă și pentru numărul preoților înșirați : cinci doar în loc de șase (= ex. *sacerdotibus sex*). În frunte apare „arhidiaconul” (= protopopul) de Ostrov.

Lista se încheie cu altă serie de șase nume din care două de așa-zisi „iobagi”, Thathomir cel roșu și Stoian zis „Piticul” (iobagi ai lui Nan fiul lui Constantin) la care trebuie adăugat și Mihu (iobagul lui Basarab Lungul, din capătul listei) deci cîu totul trei asemenea „iobagi”, apoi două nume cu arătarea filiației : Baja fiul lui Buz de Clopotiva (unde pe lîngă filiație

¹ Observăm că acest număr de $12 + 6 + 6$ prezintă oarecare analogie cu numărul jurătorilor din vechiul drept românesc.

² Seniores.

mai apare și un nume de loc) și Ladislau fiul lui Zombur, și în sfârșit un nume cu arătarea locului: Dragomir de Zilvas — urmat apoi de numele „iobagului” Mihu pomenit mai sus (deci în ordinea înșirării: $2 + 2 + 1 + 1$).

Trebuie oare să vedem în numele însoțite de arătarea locului niște nume de cneji? Nici o deosebire aparentă nu desparte acest fel de nume înșirate în grupul de la început de numele de pildă al lui Dragomir de Silvas aflat printre ultimele de pe listă. Dacă se adaugă deci la cele patru nume de la început numele lui Dragomir de Silvas și al lui Baja fiul lui Buz de Clopotiva se obțin șase nume probabile de cneji. Dacă se ține seama că „bătrînii” nu sînt pomeniți pe nume, dar că numele de „Sarachin bătrînul” desemnează clar pe unul din ei, vom fi ispitiți să-i includem printre cele unsprezece nume arătate împreună ca fiind ale cnejilor.

Dar apariția cea mai surprinzătoare este aceea a celor trei iobagi din ultimul grup de pe listă, foarte probabil acel al oamenilor de rînd. Trebuie interpretat probabil acest cuvînt de „iobag” în același sens în care sîntem siliți să interpretăm și pe acel de „asesori” pomeniți mai sus ca termeni împrumutați terminologiei oficiale și folosiți ca o expresie aproximativă mai mult ori mai puțin echivalentă, pentru a înfățișa aci un raport de subordonare sau dependență greu de încadrat în tiparele existente. În același chip vedem că protopopul din Ostrov e numit „arhidiacon” în documentul nostru. Este probabil că termenul folosit în realitate a trebuit să fie cel de „oameni” (dependenți) ai lui Nan sau Basarab Lungul. Cum această apariție a așa-ziselor iobagi aparținînd unor cneji este un fenomen fără alți termeni de comparație, constatat o singură dată în acest unic document redactat cu atîta aproximație, nu pot fi construite ipoteze valabile pe premise atît de contestabile.

Pricina care se dezbate înaintea adunării de la Hațeg pune în cauză temeiul dreptului și posesiunii cnezale. Reclamantul Myk, fiul lui Murc (Murgu?) se plînge de cotropirea moșiilor Răchitova (Reketya) și Lunca (= Nyres) ce i s-ar cuveni „jure keneziatus”. Piriții Stoian și Boian, fiii lui Musana (de Densus)¹ și Balotă, Bay, Surs (sau Surb?) și Nan, nepoții și ceilalți frați și rude ale lor au spus dimpotrivă că atunci cînd acel Costea bunicul sus-ziselor Balotă, Bay, Surs și Nan, precum și tatăl lor s-au așezat ca întemeietori² pe sus-numita moșie Rachitova, cu ajutorul acelui Musana, tatăl sus-ziselor Stoian și Boian i s-a lăsat lui Musana două părți din moșia Răchitova. . . Întrucît fără sprijinul și ajutorul lui ei n-ar fi putut întemeia și păstra acea moșie, drept care l-au chemat la ei și l-au primit de bună voie pe acea moșie, iar moșia Lunca de asemenea a fost așezată și întemeiată de acel Musana, părintele sus-numiților Stoian și Boian împreună cu frații săi, după ce s-a ținut și s-a făcut mai întîi < între ei > o împărțeală pe veci a tuturor moșiilor lor, și astfel le-au ținut și stăpînit ca ale lor și întru nimic nu au atîrnat ele de acel Myk. . . Urmează ritualul judecății. Asesorii așa-

¹ Cf. *Doc. Val.*, p. 268—269, doc. din 3 mai 1377.

² „*Ex novo plantassent et condescendissent*”. Această „întemeiere” de moșie poate fi înțeleasă și ca o creare de ogor nou prin defrișare și ca o înfiripare de așezare nouă omenească (sat, cătun etc.). Am păstrat acest termen valabil în ambele cazurile neavînd cu ce îl înlocui.

ziși și foarte mulți alți cneji, bătrini și români de rînd care se aflau de față la acea adunare... întrebați <de vicevoievod> în chip legiuit și după obiceiul aceluia district al Hațegului să dea mărturie, au întărit răspunsul sus-zișilor Stoiian și Boian... și al lui Balotă... etc... atingînd lemnul crucii... etc. și dînd mărturie¹ cu toții deopotrivă, au adevărit că sus-zisele moșii... atîrnă și sînt ale acelor fii ai lui Musana și ale nepoților lui Costea și ale fraților lor în chipul arătat mai sus și că au fost așezate de înaintașii lor în chipul de mai sus. Întrebat la rîndul său pîrișul Myk a recunoscut că „nu poate înfățișa nici o dovadă scrisă și nici un act vădit, și nici nu poate ridica vreo împotrivire la mărturiile sus-zișilor jurați și bătrîni și a rămas de judecată”. Așadar vicevoievodul atribuie pîrișilor moșiile arătate în proporția în care fuseseră întemeiate de înaintașii lor, dînd o treime din moșia Rachitova nepoților lui Costea și restul precum și moșia Lunca (Nyreș) fiilor lui Musana.

Deci acest proces purtat aparent după procedura obișnuită a tuturor proceselor dintre nobili pentru stăpîniri de pămînt este judecat în realitate după normele dreptului tradițional românesc. Căci se acceptă atît principiul întemeierii dreptului cnezal pe o muncă creatoare cît și modul de împărțire al acestui drept trecut asupra urmașilor. Iar vicevoievodul Transilvaniei prezidează adunarea în chip de castelan de Hațeg, calitate ce nu o mai afirmă în titlul său în alte împrejurări. Un lucru trebuie subliniat, anume faptul că nici una din părți nu a înfățișat un act scris care să dovedească temeinicia drepturilor sale, iar mărturia adusă de „asesori” și de participanții la adunare nu s-a referit la stăpînirea acelor pămînturi, ci la temeiul acelei stăpîniri.

Cu totul altfel se desfășoară în martie 1363 judecata prezidată de același vicevoievod, dar de astă dată fără vreo calitate de castelan de Hațeg, în pricina iscată între Ladislau, fiul lui Musad de Almaș și cneji Stroe și Zeycu pentru moșia Zlaști care fusese dăruită² de rege cu vreo zece luni mai înainte „credinciosului său român comitelui”³ Ladislau fiul lui Musad de Almaș locuind în districtul cetății regale Deva, și fiilor săi Petru, Ioan, Lațcu și Musath și coborîtorilor lor în urma recomandării voievodului Transilvaniei, Dionisie, ca răsplată pentru slujbele și credința lui față de rege, precum și pentru meritele înaintașilor săi”. După specificarea obiectului principal al daniei care cuprinde „un sat al nostru numit Zlaști ce ține de sus-zisa <cetate> Deva împreună cu toate folosințele... sale... îndeosebi cu pădurea sa numită Thytös” regele mai dă pe deasupra și scutirea de orice daturi și dăjdii la care erau ținuți locuitorii față de rege după chipul celorlalte sate românești, ceea ce înseamnă de fapt că aceste drepturi vor fi de acum încolo percepute de donatar și coborîtorii săi. Dania se face pe veci întru fiii fiilor și moștenitorii moștenitorilor beneficiarului. Ivindu-se împotrivire din partea cnezilor Stroe și Zeyku la for-

¹ Contrariu uzanței din adunările generale ale Transilvaniei unde numai asesorii dădeau mărturia de adevărit, aci se pronunță întreaga adunare.

² Hurmuzaki-Densusianu, I, p. 71—72, doc. LIII (2 iunie 1362).

³ Calitate în legătură probabil cu cetatea Deva, și care nu trebuie confundată cu titlul de comite în sensul obișnuit al cuvîntului.

malitatea de dare în stăpînire a moșiei, pricina ajunge înaintea vicevoievodului Transilvaniei, asistat de nobilii din comitatul Hunedoara și de toți cnejii și bătrînii din districtul Hațeg convocați în acest scop. În ziua judecății vicevoievodul stînd la judecată împreună cu acești nobili și cu juzii nobililor din comitatul Hunedoara¹ și cu toți cnejii și bătrînii romîni ai acestui district Hațeg, și cu ceilalți provinciali, ia act mai întîi de înfățișarea scrisorii regale de danie și de declarația „comitelui” Ladislau că domeniul Zlaști i-a fost dăruit de rege și *este deci moșia sa ereditară*, apoi de obiecțiile cnejilor Stroe și Zeycu care susțin că acea moșie e a lor și a fraților lor în virtutea dreptului cnezal pentru faptul că a fost lăzuită de ei și că deci acel Ladislau a cerut de la rege să-i dea lui și fiilor săi dreptul lor cnezal. Dar cum la întreta întrebare a vicevoievodului cei doi cnejii au recunoscut că ei nu pot înfățișa nici un act doveditor în acest sens, nici atunci și nici în viitor, vicevoievodul împreună cu zisii nobili stînd cu ei la judecată a declarat prin judecată aceste obiecții cu totul neîndreptățite și zadarnice (*penitus irracionales ac inanes iuridice decrevimus*) și a scris capitlului Transilvaniei să porceadă la punerea în stăpînire a comitelui Ladislau².

Și această judecată așa cum se întrevește din raportul vicevoievodului, nu e lipsită de unele nepotriviri. De ce trebuia judecat procesul la cetatea regală Hațeg, cînd acel pămînt ținea de cetatea regală Deva și cînd erau convocați toți nobilii din comitatul Hunedoara precum și juzii nobililor din acest comitat? De ce a trebuit să se convoace ca judecători și toți cnejii și bătrînii din districtul Hațegului, cînd de fapt ei nu aveau să aibă nici un rol la pronunțarea judecății, sentința fiind dată de vicevoievod împreună cu nobilii ce stăteau pe lingă el la judecată, fără să fie vorba de vreo participare efectivă a cnejilor și bătrînilor din Hațeg la darea acestei sentințe. În afară de menționarea prezenței lor nimic nu deosebește mersul acestui proces de acelea purtate între nobili unguri în fața instanțelor de judecată obișnuite. Într-adevăr moșia fiind socotită o moșie ereditară (= nobiliară) se aplică normele de judecată pentru asemenea posesiuni în care nu mai e loc pentru alți judecători decît voievodul sau vicevoievodul cu nobilii ținutului, sau pentru alte dovezi decît actele scrise de danie regală. Actul scris devenea deci condiția indispensabilă a oricărei stăpîniri de pămînt. Stăpînirea unui pămînt fără asemenea acte la mină era socotită drept o stăpînire clandestină exercitată în taină (*taciturnitatis sub silentio*) și deci pasibilă de evicțiune.

Această importanță covârșitoare dată actului scris începe să se manifeste sub al doilea angevin și capătă o amploare crescîndă mulțumită și spiritului decretului regelui din 1351. Această dată a însemnat o cotitură în viața diferitelor clase sociale din Ungaria și mai ales din Transilvania, unde existența cnejilor se menținea pe străvechi temeuri tradiționale fără garanția vreunui pergament. Într-adevăr ideea de uniformizare a stării țăranilor din diferitele regiuni ale regatului prin supunerea tuturor acelorăși obligații de dijmă, indiferent de condițiile locale în care trăiseră pînă

¹ *Doc. Val.*, p. 165, doc. 125 din 3 martie 1363.

² Hurmuzaki-Densuşianu, I, p. 78, doc. din 3 martie 1363.

atunci, își află corespondentul în uniformizarea situației nobilimii ce e afirmată deschis ¹. O atare acțiune nivelatoare anula de fapt existența particularismelor locale ce fuseseră respectate în general de regimul arpa-dienilor. În împărțirea aceasta rigidă a tuturor locuitorilor laici în nobili și iobagi nu se mai lăsa loc pentru categoria cnejilor și nici pentru stăpîniri de pămînt în baza tradiției, fără act scris. De aceea încă din anul 1352 ² vedem cum în Banat cnejii de Mîtnic se îngrijesc de un act al comitelui de Caraș și castelan de Sebeș pentru a-și asigura drepturile asupra unui sat ce vor să-l întemeieze potrivit dreptului cnezal. Mai tîrziu ³ alți cneji de pe Valea Mîtnicului obțin de la rege o recunoaștere a stăpînirii lor vechi de mulți ani, sub forma unei danii regale care folosește o ficțiune evidentă pentru acoperirea stăpînirii anterioare dării aceluia act ⁴. Și tot în același chip în Hațeg, în anul 1380, același Stoian fiul lui „Mosyka” de Lunca („Nyres”), cnez al romînilor din districtul cetății Hațeg se înfățișează regelui și îi cere „niște pămînturi deșarte și lipsite de locuitori... anume unul numit Poenița (Polonycza) și Boboci” declarînd că ele i-au fost date de strălucitul voievod al Transilvaniei Ladislau (de Losonț) prin scrisori trainice (*mediantibus suis litteris vigorosis*), rugîndu-l pe rege să i le dăruiască și să i le întărească pentru el și moștenitorii lui... ⁵. Se observă bine cum se înaintează tot mai mult pe calea formalismului oficial. Dacă în 1352 lipsa unui document scris putea fi acoperită prin improvizarea unui act ca cel dat de comitele de Caraș Pousa de Szeer, dimpotrivă în 1370 și 1380 recunoașterea sau dăruirea trebuie să fie făcută chiar de rege. Ba actul din 1370 dat descendenților lui Struza este chiar întocmit sub forma unui privilegiu regal asemenea întru totul privilegiilor regale date pentru conferirile de moșii nobiliare. Credem că aici se vădește una din consecințele actului dat de rege la 28 iunie 1366 ⁶, prin care alături de stabilirea unor norme de justiție sumară împotriva „răufăcătorilor de orice neam dar mai ales romîni” se făcea o distincție hotărîită între cnejii recunoscuți prin scrisoarea regală, a căror mărturie era egală cu a nobililor, și cnejii comuni, a căror mărturie era socotită asemenea cu a unui jude de sat (*villicus*) ⁷. Avem deci aci niște praguri, unul impus de decretul din 1351 și ilustrat de actul comitelui de Caraș și castelanului de Caransebeș, altul rezultînd din dispozițiile determinate de starea politică din anul 1366 și ilustrat de privilegiul din 1370 dat fiilor lui Struza, în sfîrșit un al treilea, după criza din 1377, ilustrat de actul regelui din 1380 în favoarea lui Stoian, cnez al romînilor din districtul Hațeg.

¹ „...Annuimus ut universi veri nobiles intra terminos regni nostri constituti, sub una et eadem libertate gratulentur...”.

² Hurmuzaki, I₂, p. 28–29.

³ *Ibidem*, p. 167, doc. CXXX din 22 sept. 1370 reprodus după Pesty, *op. cit.*, p. 101.

⁴ „Quasdam duas possessiones nostras regales... per prefatum Struza patrem ipsorum sub nomine sui Keneziatu dudum ibidem locatas, populorum et habitatorum copia decoratas, per ipsos que nomine nostro regio hactenus possessas et conservatas... a nobis sibi dari et conferri perpetue postularunt”.

⁵ *A Hunyadmegyiei Tört. és Rég. Társulat Évkönyve*, I, p. 63 (regestat și în *Doc. Val.*, p. 285–286, doc. 252).

⁶ Hurmuzaki-Densușianu, I₂, p. 120, doc. din 28 iunie 1366.

⁷ „Communis autem kenezus pro villico fidei unius fortonis computetur”.

Concomitent cu știrbirile aduse stăpînirii cnezale se constată și o înlăturare crescîndă a dreptului românesc în judecățile romînilor. La Deva, de pildă, în 1371 se încearcă să se substituie ca normă juridică „obiceiul regatului” dreptului local românesc. Cu prilejul judecării unui „răufăcător Petru de Cri <ștur>”¹ adus înaintea castelanului de Deva de către oficialii de Vețel și de Pestiș se ridică împotrivirea „tuturor cnejilor și romînilor” din cele patru scaune din districtele cetății Deva care pun opreliște la această judecată și „lege” a regatului, zicînd că acei oficiali pot să-l dovedească pe acel Petru după „legea” romînilor, dar nu cu alte legi ale regatului și de aceea i-au oprit pe ei să le facă lor judecată și dreptate. Asemenea proteste mai întîlnim și în anii următori. Dar dacă aceste împotriviri mai erau posibile în districtele romînești, folosirea dreptului românesc pe moșiile nobiliare, datorite de rege împreună cu populația de pe ele, dispăre o dată cu acordarea dreptului de judecată civilă pe moșiile lor² tuturilor nobililor din Transilvania. Este evident că judecățile nu mai aveau să fie făcute după dreptul românesc, în satele romînești, ci după dreptul stăpînului așa-zisa „*consuetudo regni*”. Cnejii ajung iobagi pe moșia nobilului. Nu-i mai aflăm menționați decît doar în legătură cu incursiunile pe care și le fac de o parte și de alta stăpînii lor — fie nobili fie cetăți regale.

Actul de dăruire al celui Comes Ladislau de Almaș este lămuritor pentru calea pe care au ajuns cnejii cu satele lor în stăpînirea atîtor nobili ai regatului. Nu e nici o deosebire între dăruirea făcută acestui „comes” Ladislau atît a populației satului cît și a tuturilor dărilor și daturilor regești după chipul celorlalte sate romînești din acele părți și dăruirea, de pildă, a quinquagesiunei din satul românesc Mahal făcută nobilului ungar Desideriu de Țaga. Nesocotirea drepturilor cnezale în favoarea unui nobil român de origine probabil cnezală are exact același caracter ca cea în favoarea unor beneficiari neromîni. Dăruirea făcută lui Ladislau de Almaș nu constituie un caz particular, ci trebuie interpretată la fel cu generalitatea cazurilor de dăruiri de sate romînești făcute oricăror nobili de orice origine ar fi ei. Deci aservirea populației romînești nu poate fi atribuită ridicării unor cneji la rangul nobiliar, a cărei consecință nefastă ar constitui-o, pe argumentul că „romînii liberi pînă atunci au fost siliți să se coboare la nivelul social al șerbilor (*iobagiones*)”. Atîta timp cît stăpînul romînilor fusese regele în persoană, acesta a putut să-i apere de abuzurile cnejilor, dar îndată ce au fost înnobilați, au devenit stăpînii absoluți ai romînilor supuși autorității lor³ etc. Căci ar însemna în cazul acesta ca romînii aparținînd cetăților regale să nu mai ajungă șerbi niciodată. De fapt decretul din 1351 crea pentru toți țărani condiții identice de exploatare. Starea de iobăgie nu poate fi explicată ca un efect al abuzurilor vreunui sau altuia dintre cnejii înnobilați. De altminteri chiar dacă satele romînești nu ar fi fost supuse unor asemenea stăpîni, ele ar fi fost datorite altor nobili, așa

¹ *Revista istorică*, 1923, p. 190, doc. din 7 mai 1371. Numele nu e păstrat în întregime. Se citește *Petrus de Ky* ... Regestat și în *Doc. Val.*, p. 233—234, doc. 489.

² Hurmuzaki, I₂, p. 130.

³ Cf. *Doc. Val.*, p. 148—149, n. 12.

precum s-a întâmplat în nenumărate rînduri. Căci procesul acesta nu se mărginește doar la regiunea Hațegului, ci la toată întinderea Transilvaniei.

Dar chiar în cuprinsul Hațegului avem un exemplu grăitor de o asemenea dăruire făcută unui beneficiar absolut străin de acele părți. E vorba de acel Mihail fiul lui Benedict „Postăvarul” (Posztös) orășean din Timișoara, care revendică ¹ în 1390 moșiile Băuțarul Mare și Băuțarul Mic ² din districtul Hațeg, care i-ar fi fost dăruite de regele Ludovic, dar al cărui act doveditor i-ar fi fost distrus într-un incendiu cu cinci ani mai înainte. Ca urmare el cere o nouă dăruire făcută „*novae donationis titulo*”. Confirmînd faptele voievodului Ladislau al Transilvaniei adaugă că atît Mihail cît și fratele său Iacob au stăpînit odinioară acele moșii, dar au fost scoși de pe acele moșii de niște romîni care le-au ocupat în propriul lor folos. Într-un timp record (28 ianuarie—5 februarie) voievodul Transilvaniei face cunoscut din Hațeg că a instalat pe fiii lui Benedict pe moșiile amintite. Dar această instalare mai mult formală a trebuit să fie urmată de o serie de incidente, deoarece nouă luni după aceea la 28 octombrie 1390 se ajunge la un ciudat act de compromis ³, încheiat înaintea castelanului de Hațeg de către Mihail zis Postăvarul, judele Timișoarei, și de romînul Thathul, care renunță la drepturile pe care le pretindea asupra moșiei amintite, ce recunoaște că nu i se cuvine, supunîndu-se dinainte unei amenzi în cazul că l-ar mai tulbura pe acel Mihail. Poate fi vorba de un acord — cum îl califică unii autori — cînd toate obligațiile acestui așa-zis acord sau compromis nu revin decît unei singure părți?

Sînt unele potriviri destul de sugestive. Dacă ne gîndim la judele de Hațeg plîngîndu-se regelui Carol Robert de ocuparea silnică a moșiei sale de „niște romîni” în 1315 și comparăm jalba sa cu aceea a lui Mihail Postăvarul judele de Timișoara ce se plînge și el de acțiunea similară datorată iarăși unor romîni, vom înțelege că de-a lungul prefacerilor esențiale ale intervalului acesta de trei sferturi de veac regăsim aceleași constante ce nu pot fi trecute cu vederea.

ЛИШЕНИЕ ВЛАДЕНИЯ И СУДЕБНЫЕ ПРОЦЕССЫ В ХАЦЕГЕ ВО ВРЕМЕНА АНЖУЙСКОЙ ДИНАСТИИ

РЕЗЮМЕ

В Трансильвании, так же как и в Валахии и Молдавии, упоминания о князьях появляются в документах в поздний период. Первые документальные упоминания о них свидетельствуют о явном урезывании их прав. Следовательно, дату появления их в документах не следует связывать с началом существования князей в Трансильвании.

Исходя из анализа упоминаний в документах, относящихся к трем моментам истории Хацгеа, а именно: к 1315, 1360—1363 и 1390 годам, автор стремится устано-

¹ T. Ortway, *op. cit.*, vol. IV, p. 185—188, doc. 115 din 28 ian. 1390.

² Kyspala și Noghpala.

³ T. Ortway, *op. cit.*, p. 195.

вить решающий момент конфликта между формой владения князей и феодальным владением западного типа, окончательную форму которого закрепил декрет 1351 г. Итак, в документах прослеживается столкновение между неписанным правом князей и писанным документом, лежащим в основе нового феодального владения, жалуемого королем дворянам или пожалованным в дворянство князьям в вознаграждение за услуги, оказанные центральным властям. В документах, рассматриваемых автором, упоминаются граф Ладислау де Алмаш и хацегский судья Николае. В 1315 г. хацегский судья Николае жалуется королю, будто бы он был лишен князьями Даном и Станислау владения над своим поместьем „Бретония”. Но исследование предков хацегского судьи вплоть до „Лекембрат” = (*Legeny Brat Braty Feciorul*), стоящего в связи и с названием поместья „Бретония” = *Brătunia*, указывает на румынское происхождение этого судьи, что подтверждается и сообщениями, касающимися наследников, состоящих в близком родстве с румынским князем из Хацега, а именно — Стояном, сыном Мосана де Денпуш. Среди этих наследников сами сыновья судьи Николае Иоан и Андрей были казнены за неверность воеводой Трансильвании Андреем Лакфи (1356-1359) в период напряженных отношений с Валахией. Эта казнь необъяснима, если не допустить, что казненные были румынами, так как венгерские дворяне не могли быть казнены без особого разрешения короля. Следовательно, конфликт между судьей Николае и двумя упомянутыми князьями был сведением счетов *румынских князей* между собой. Однако, благосклонность короля склоняется на сторону судьи Николае. Квалификация имени как наследственного достояния привела к тому, что оно стало считаться *ipso facto* дворянским владением, даже без предварительного соответствующего акта короля.

Два других, рассматриваемых ниже, момента следуют за известным декретом 1351 г., освящающим правовое лишение князей владения. Теперь письменный акт — не только свидетельство владения но и, прежде всего, правовой источник. Владение определенной землей без подобного королевского письма считается незаконным владением, которое может быть отнято по суду. Князья, чье владение обосновывается не письменным актом, а другими аргументами, будут, следовательно, стараться приобрести такие акты. В 1352 г. такой акт просят князья из Мытника, а в 1320 г. — князь из Валя Мытникулуй и т.д. Отношение к праву князей обнаруживается, если сравнить судебный процесс в Хацеге в 1360 г. по делу, ведемому *между князьями* и разрешенному согласно румынскому праву, с судом между „графом” Ладислау де Алмаш (румын) и князьями Строе и Зейку в 1363 г. из-за поместья Злашть, подаренного королем „графу” Ладислау и потребованного двумя князьями на основании княжеского права. Здесь, так как речь идет о королевском подарке и, следовательно, о земле, которая считается дворянской, суд совершается по обычаям королевства, учитывая только письменные документы. Этот случай с подарком, сделанным „графу” Ладислау, показывает, каким образом князья с их селами попали во владение дворян.

Конфликт 1390 г., связанный с Михаилом „Постэварул” горожанином из Тимишоары, которому Людовик подарил поместья Бэуцарул Большой и Бэуцарул Малый, откуда он был изгнан румыном Татул, а затем вновь возвращен воеводой Трансильвании, показывает как в Хацег был посажен чужак, пришедший из другого места, ничем не связанный с Хацегом. Наконец, автор показывает, что румынское право и румынское судопроизводство играют все меньшую и меньшую роль, следствием чего явилось сопротивление в 1371 г. всех князей и румын четырех воеводств из округа крепости Дева.

DÉPOSSESSIONS ET JUGEMENTS DANS LE HAȚEG AU TEMPS DES ANGEVINS

RÉSUMÉ

Les cnèzes de Transylvanie, de même que ceux de Valachie et de Moldavie, ne sont attestés que très tard dans les documents. Les premières mentions documentaires les concernant constatent les atteintes manifestement portées à leurs droits. Il est donc évident que le commencement de leur existence en Transylvanie ne doit pas être lié à l'apparition de ces documents.

En analysant des documents relatifs à trois moments de l'histoire du Hațeg, à savoir les années 1315, 1360—1363 et 1390, l'auteur essaie de fixer le moment décisif du conflit entre le mode de possession des cnèzes et la possession féodale de type occidental, parvenue avec le décret de 1351 à sa parfaite cristallisation. On peut donc suivre dans ces documents le conflit survenu entre le droit non écrit des cnèzes et celui, écrit, qui se trouve à la base des nouvelles possessions féodales conférées par le roi à des nobles ou à des cnèzes anoblis, en récompense des services rendus à l'autorité centrale. Les bénéficiaires y sont représentés par le comte Ladislas de Almaș et le *juge* (maire) de Hațeg, Nicolas. En 1315 le *juge* de Hațeg, Nicolas, se plaint au roi d'avoir été dépossédé de sa terre de « Brethonia » par les cnèzes Dan et Stanislav. Une étude de la filiation du *juge* de Hațeg en remontant jusqu'à « Lekembrat » (= Legeny Brat — Bratu le fils) mis en liaison avec le nom de la terre « Bretonia » = Brătunia, indique l'origine roumaine de ce *juge*. Ceci nous est confirmé également par des informations relatives à ses descendants, proches parents du cnèze roumain de Hațeg, Stoian, fils de Mosana de Densuș. Parmi ces descendants, les propres fils du *juge* Nicolas, Jean et André, sont exécutés pour trahison par le voïvode de Transylvanie André Lackfy (1356—1359), lors d'un moment de tension avec la Valachie. Ces exécutions ne s'expliquent que si nous admettons que les victimes étaient des Roumains, les nobles hongrois ne pouvant être exécutés sans l'approbation expresse du roi. Donc le conflit entre le *juge* Nicolas et les deux cnèzes est un règlement de comptes entre des cnèzes roumains. Mais la faveur du roi fait incliner la balance du côté du *juge* de Hațeg. En qualifiant la terre de bien héréditaire, elle était considérée *ipso facto* un bien nobiliaire, même à défaut d'un acte préalable du roi dans ce sens.

Les deux autres moments analysés sont postérieurs au célèbre décret de 1351 qui consacre la dépossession officielle des cnèzes. Désormais l'acte écrit n'est plus seulement une preuve de possession, mais avant tout une source de droit. La possession d'une terre sans lettres royales de propriété est considérée comme une possession clandestine, passible d'éviction. Les cnèzes dont les droits de propriété ne se fondent pas sur un acte écrit, mais sur un travail créateur vont donc essayer d'obtenir de pareils actes tels ceux demandés en 1352 par les cnèzes de Mitnic et en 1370 par le cnèze de la vallée du Mitnic etc. L'attitude adoptée envers les droits des cnèzes apparaît clairement si l'on compare le jugement de Hațeg de 1360 concernant un procès entre cnèze, jugé selon les normes du droit roumain avec le jugement de 1363 entre le comte Ladislas de Almaș (Roumain) et les cnèzes Stroe et Zeicu, pour la terre de Zlaști, conférée par le roi au comte Ladislas et revendiquée par les deux cnèzes en vertu du droit des cnèzes. Etant donné qu'il s'agit ici d'une collation royale, donc d'une terre considérée comme nobiliaire, le jugement se fait selon la coutume du royaume, en ne tenant compte que des actes écrits. Le don fait au comte Ladislas fait comprendre comment s'est effectué le passage des cnèzes et de leurs villages entre les mains des nobles.

Quant au conflit de 1390, où il s'agit de Mihail « le drapier » citadin de Timișoara qui, ayant reçu de Louis les terres de Băuțarul Mare et de Băuțarul Mic, en est chassé par le Roumain Tatul et est ensuite rétabli dans ses droits par le voïvode de Transylvanie, il atteste le cas d'une donation faite, dans le Hațeg, à un étranger n'ayant rien à voir avec ce pays. On constate enfin que le droit roumain et les jugements roumains sont de moins en moins appliqués, ce qui provoque, en 1371 l'opposition de tous les cnèzes et des Roumains ressortissant aux juridictions des quatre districts dépendant de la cité de Deva.

DIN RAPORTURILE MOLDOVEI CU IMPERIUL OTOMAN ÎN A DOUA JUMĂTATE A VEACULUI AL XV-LEA

DE

MUSTAFA A. MEHMET

I. DESPRE PRIMUL TRATAT DE PACE TURCO-MOLDOVEAN (1456)

Consolidarea relațiilor feudale din societatea otomană spre ultimele decenii ale primei jumătăți a secolului al XV-lea, precum și accentuarea caracterului centralizat al statului otoman favorizau tot mai mult intensificarea expansiunii teritoriale a țurcilor atât în Asia, cât și în Europa. Soarta Peninsulei Balcanice devenise pecetluită după înfrîngerile suferite de coalițiile europene la Varna (1444) și apoi la Cossovo (1448), întrucît turcii-osmanlii își consolidau mereu poziția lor în această parte a Europei.

Căderea Constantinopolului în 1453, sub loviturile noului sultan Mehmed al II-lea (1451—1481), a deschis și mai mult perspectivele extinderii puterii otomane. În Moldova, înaintarea turcilor spre Europa începuse să se resimtă încă în primii ani ai celei de-a doua jumătăți a veacului al XV-lea cînd aceștia căutau să se întărească în Balcani, efectuînd în același timp razii și pe Marea Neagră, în direcția Moldovei. Chiar în vara anului 1454 o flotă de 56 corăbii turcești atacase Akermanul (Moncastro) dar, fiind respinsă, fusese nevoită să se îndrepte spre coastele nordice ale Mării Negre¹. Supunerea Caffei, în 1455, la plata unui tribut anual de 3 000 galbeni² și exercitarea influenței otomane asupra Țării Romînești, aflată în imediata vecinătate a Moldovei, erau de fapt alți pași care marcau începutul raporturilor turco-moldovene³.

¹ CL. Halil Inalcik, *Yeni vasikalara göre Kırım Hanlığı'nın Osmanlı tabliğine girmesi ve ahidname meselesi*. [Intrarea Hanatului Crimeei sub stăpînirea otomană și problema tratatului în lumina noilor documente], în *Belleten*, Ankara, 1944, nr. 30, p. 185—229. Vezi p. 197.

² *Ibidem*, p. 198.

³ Aici nu se ia în considerație expediția întreprinsă de Umur bei, emirul din Aidîn, la gurile Dunării între anii 1339—1340.

Se știe că o dată cu intensificarea atacurilor turcești spre Moldova¹, sultanul Mehmed al II-lea ceruse de la Petru Aron, la 5 oct. 1455 și 2 000 de ducăți, drept haraci, dându-i termen de trei luni². În această perioadă Moldova a fost pusă în situația de a alege calea războiului sau a păcii cu turcii, mai ales că în primăvara anului 1456, deci nu mult după expirarea termenului de trei luni, sultanul se îndreptase cu o oaste numeroasă spre Dunăre, neștiindu-se încă în ce direcție va merge. Atunci, în urma adunării de la Vaslui, tot în primăvara anului 1456, voievodul și boierii Moldovei acceptă calea negocierilor, trimițând în solie, la Mehmed al II-lea, pe logofătul Mihail. Faptul că acesta fusese însărcinat să ducă unele tratative cu sultanul rezultă din însuși textul actului încheiat cu prilejul adunării de la Vaslui. Astfel, referindu-se la cei 2 000 de galbeni ceruți de sultan și la misiunea logofătului, în document se precizează: „*Dacă va putea ceva mai puțin e bine. Și iarăși dacă nu va putea să-i roage și să izbutească întru aceasta, atunci să dea și cei două mii de galbeni ungurești, ca să avem noi pace, iar țara noastră să nu se mai piardă*”³.

De altfel, aceasta nu era prima solie a logofătului Mihail la sultanul Mehmed al II-lea. El mai fusese trimis o dată încă înainte de 5 oct. 1455 ceea ce reiese din însăși scrisoarea adresată de sultan, la data de mai sus, din ținutul Saruhan beilighi din Anatolia, cerind cei 2 000 de galbeni de la Petru Aron⁴.

Dacă despre prima solie a logofătului Mihail se poate spune că s-a încheiat la 5 oct. 1455 în ținutul Saruhan beilighi din Anatolia, date menționate în scrisoarea amintită, în care este vorba și de prezența acestui logofăt lângă sultan, în schimb despre a doua sa misiune nu se știe nimic. Documentul de la Vaslui amintește doar de plecarea la turci a logofătului, cu 2 000 de galbeni, ca să facă pace⁵. Dar când și unde a avut loc a doua sa întâlnire cu sultanul și care au fost rezultatele negocierilor sale nu sînt cunoscute.

Cred că actul emis de Mehmed al II-lea la 9 iunie 1456 (5 Regeb 860)⁶, deci la o dată apropiată de adunarea de la Vaslui⁷, din localitatea Ieni-Derbend⁸, unde sosiseră între timp oastea otomană și sultanul, aduce o serie de lămuriri în privința raporturilor turco-moldovene din această perioadă.

¹ Despre presiunea exercitată de turci asupra Moldovei în această perioadă cf. A.C.G. (P. P. Panaitescu), *Pe marginea folosirii izvoarelor cu privire la supunerea Moldovei la tributul turcesc (Vaslui 1456)*, în *Studii*, 1952, nr. 3 (iulie-sept.), p. 189 și urm.

² Cf. *Hurmuzaki*, II, 2, p. 671, și P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 197.

³ Cf. *Documente privind istoria României*, A. XIV, XV, vol. I, p. 287 (nr. 344).

⁴ Cf. *Hurmuzaki*, II, 2, p. 671; P. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 197.

⁵ Cf. *Doc. priv. Ist. Rom.*, A. XIV—XV, vol. I, p. 287 (nr. 344).

⁶ Acest document a fost publicat de Fr. Kraeclitz, *Osmanische Urkunden in türkischer Sprache*, ..., Viena, 1922, p. 44—46 și facs. I.

⁷ Adunarea de la Vaslui avusese loc după 18 febr. 1456 (Cf. P. Panaitescu, *op. cit.*, p. 191).

⁸ Cu numele de *Derbend* se afla o localitate în Bosnia. Turcii i-au zis *Ieni Derbend* (Derbendul-Nou sau Trecătoarea Nouă), probabil pentru a-l deosebi de Derbendul din Caucaz. Azi această localitate e cunoscută sub numele de Derventa și se află în provincia Banja Luka din Bosnia. (Pentru Derbend cf. Ch. S. Fraschery, *Kamus-el-A'lam (Dictionnaire Universel)*, Istanbul, vol. III, 1891, p. 2124). La Fr. Kraeclitz în loc de Ieni-Derbend apare Rud-Nik (cf. *op. cit.*, p. 45).

În istoriografia noastră acest document e socotit ca un simplu privilegiu comercial dat de sultan pentru negustorii din Akerman. Dar câteva argumente directe și indirecte par concludente pentru a considera documentul respectiv nu un simplu privilegiu comercial, ci avînd caracterul unui tratat de pace încheiat la 9 iunie 1456 în localitatea Ieni-Derbend din Bosnia, în urma negocierilor duse de logofătul Mihail, în timpul celei de-a doua solii la sultan, acesta fiind totodată și primul tratat turco-moldovean.

De altfel, între încheierea unui legămint, pe baza de negocieri și acordarea privilegiului de negoț cu Orientul există o strînsă legătură și o condiționare reciprocă. Greu poate fi concepută obținerea de către moldoveni a unui astfel de privilegiu comercial fără a se ajunge la o înțelegere cu turcii și fără a se pune capăt stării de război în care se aflau de fapt Moldova și statul feudal otoman înainte de 9 iunie 1456. Trebuie amintit și faptul că în această perioadă se desfășura o intensă activitate comercială de schimb și de tranzit din Orient spre Transilvania, Polonia, Germania ș.a. pe așa-numitul „drum moldovenesc”¹, care, mai ales după căderea Constantinopolului, putea fi oricînd restrîns sau închis de către turci.

Din toate aceste considerente rezultă că pentru a îndepărta posibilitatea unor atacuri din partea turcilor, Moldova a căutat să ajungă la o înțelegere cu Imperiul otoman, ceea ce s-a realizat în vara anului 1456. În această privință este semnificativă însăși prima parte a actului emis de sultanul Mehmed al II-lea la 9 iunie 1456. Aici se spune: „Hotărîrea dată cu acest semn imperial² este că făcînd acum pace (*şimdiki halde... barışıklık idüp*) cu beiful țării Moldovei, voievodul Petru, cel distins și ilustru printre emiri³, am înlăturat dușmănia dintre noi”.

Expresia „*Şimdiki halde*”, care înseamnă „acum” sau „în momentul de față”, are deosebită semnificație pentru precizarea timpului și locului în care s-a emis actul, ajungîndu-se la o înțelegere⁴. În cazul de față e vorba de data de 9 iunie 1456 și de localitatea Ieni-Derbend, amintite mai înainte.

De remarcat că spre deosebire de tratatele otomane de mai tîrziu documentul acesta, deja cunoscut, e foarte concis și nu cuprinde detalii privind desfășurarea discuțiilor anterioare.

Trebuie menționat însă faptul că actul respectiv a fost redactat în timpul campaniei sultanului spre Belgrad și e scris într-o limbă turcească fără prea multe influențe arabe sau persane, fiind de aceea, o raritate printre documentele otomane de acest fel. Deși în el se pune accentul pe asigurarea negoțului moldovenilor cu diferite orașe turcești, asemenea privilegiilor comerciale acordate de sultanul Mehmed al II-lea, de pildă,

¹ Cf. *Viața feudală în Țara Românească și Moldova (sec. XIV—XVII)*, Buc., 1957, p. 65.

² Este vorba de tугра adică de monograma sultanului, pusă în fruntea documentului.

³ *Emir*, înseamnă conducător, comandant; aici are sens de „voievod”, „domn”.

⁴ În documentele turcești cînd este vorba de un fapt anterior emiterii unui act oarecare se spune în general: „bundan evvel”, „bundan akdem” sau „mukaddema” ș.a. cu sens de „mai înainte de aceasta” adică „înaintea” celui respectiv.

raguzanilor ¹, totuși precizarea din prima ei parte, despre care s-a amintit, îi dă în primul rînd caracterul unui tratat.

De fapt, chiar și în textul tratatului de pace încheiat între Ștefan cel Mare și sultanul Mehmed al II-lea, între anii 1479—1481, se vorbește de existența unui legămînt turco-moldovean anterior domniei lui Ștefan cel Mare. Astfel, referindu-se la pacea încheiată cu Ștefan, sultanul Mehmed al II-lea precizează, în actul emis către domnul Moldovei: „am reînnoit tratatul” (*akd-i ahdi tedjdid kıldım*) ², ceea ce înseamnă că cel din 1479—1481 nu era decît o reînnoire a unui tratat anterior.

Din mențiunea respectivă rezultă *identitatea caracterului celor două documente* emise pentru Moldova de același sultan, Mehmed al II-lea, tratatul anterior neputînd fi decît cel din 1456, întrucît un alt legămînt turco-moldovean între anii 1456—1481, după cum se știe, nu a existat.

Prin pacea din 9 iunie 1456, nu numai negustorii din Akerman dar și cei din Moldova în general obțin asigurările cerute. „Am dispus — se precizează de pildă în ultima parte a documentului — ca negustorii aflați în vilaieturile sale ³, la Akerman să vină cu corăbiile lor și să facă schimb și negoț cu populația din Adrianopole și din Brusa și din Istanbul. La venirea și la întoarcerea lor, nimeni dintre boii, subașiii, sipahiii și supușii mei să nu aducă pagube și stricăciuni nici sufletului și nici capului și nici averii acestora” ⁴.

Pe de altă parte, tratatul cu Moldova nu era primul pe care Imperiul otoman îl încheia cu un stat creștin european. Aproape toți sultanii de pînă la Mehmed al II-lea au avut legăminte fie cu bizantinii ⁵, fie cu genovezii ⁶ sau cu ungurii ⁷. Chiar și sultanul Mehmed al II-lea încheiase o serie de tratate cu diferite state europene încă la începutul domniei sale ⁸.

Din considerentele amintite pînă aici socot că primul tratat de pace turco-moldovean a fost încheiat la 9 iunie 1456, în localitatea Ieni-Derbend din Bosnia, documentul emis de Mehmed al II-lea la data respectivă reprezentînd actul final al negocierilor anterioare duse îndeosebi de logofătul Mihail, în timpul celor două solii ale sale la sultan. Principalul scop al acestui legămînt era oprirea incursiunilor turcești spre Moldova, ceea ce deschidea și calea pentru asigurarea continuității comerțului cu Orientul.

¹ Cf. Fr. Kraelitz, *op. cit.*, p. 47.

² Cf. *Tratatul de pace — Sulhname — încheiat între sultanul Mehmed II și Ștefan cel Mare la 1479*, în *Rev. Ist. Rom.*, Buc., 1945, vol. XV, fasc. IV, p. 465 și urm. (vezi și facs. turcesc).

³ În Moldova lui Petru Aron.

⁴ Cf. Fr. Kraelitz, *op. cit.*, vezi facsimilul turcesc.

⁵ De ex. tratatul emirului Orhan I cu bizantinii în 1330, reînnoit în 1341, al sultanului Murad I tot cu bizantinii în 1363 (cf. I. H. Danișmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi* [Cronologia explicativă a istoriei Imperiului Otoman], Istanbul, 1947, vol. I, p. 17, 23, 41).

⁶ Tratatul lui Murad I din 1387 (cf. N. Iorga, *Privilegiul lui Mohamed al II-lea pentru Pera (1 iunie 1453)*, Buc., 1913, p. 14—17).

⁷ Cel încheiat de Murad al II-lea în 1444 (cf. Danișmend, *op. cit.*, vol. I, p. 210).

⁸ Cf. I. H. Danișmend, *op. cit.*, vol. I, p. 227—228.

II. SCRISORILE UNOR HANI TĂTARI ADRESATE SULTANULUI MEHMED AL II-LEA ȘI CONFLICTUL TURCO-MOLDOVEAN DIN ANUL 1476

Domnia lui Ștefan cel Mare se caracterizează prin intensificarea luptei antiotomane a Moldovei. În această perioadă, raporturile turco-moldovene au trecut prin mai multe faze : stare de pace, încordare și conflicte militare puternice, prin fiecare din ele urmărindu-se îndepărtarea turcilor de Moldova și înlăturarea posibilităților lor de atac în nordul Dunării. Se știe că după o perioadă de liniște, relațiile turco-moldovene au început să se încordeze, mai cu seamă în urma ocupării Chilie de către Ștefan cel Mare în anul 1465.

Intervențiile militare ale voievodului Moldovei în Țara Românească, în cursul anului 1473, determinaseră lichidarea influenței otomane în nordul Dunării, ceea ce însemna pierderea unui important cap de pod care constituia pentru turci o puternică bază de atac spre centrul Europei. De aceea, după bătălia de la 10 august 1473, din Orient eu emirul Uzun-Hasan¹, sultanul Mehmed al II-lea se va îndrepta iarăși spre țările române, vizînd în primul rînd Moldova lui Ștefan cel Mare.

Pentru a-l readuce pe domn la starea tributară, sultanul a folosit diferite mijloace care au eșuat însă rînd pe rînd. Astfel, cronicarul otoman Neșri relatează că la început „trimițînd om la domnul Moldovei (*Kara Bogdan tekürü*) i-au spus : De astă dată să-ți aduci personal haraciul tău, așa cum îl aduce voievodul Țării Românești (*Eflakoglu*), ca să știm în ce relații anume ești cu noi”². Alți cronicari precizează și mai bine poziția lui Ștefan cel Mare.

„Dar el — scrie de pildă Așîkpașazade — nici n-a venit și nici n-a luat în seamă”³. După aceea, a fost trimis în Moldova beilerbeiu de Rumelia, Hadîm Suleiman pașa, cu o oaste de peste 100 000 de oameni, ca o primă încercare militară de a-l supune pe domn. Referindu-se la scopul acestei expediții, cronicarul Neșri menționează : „Padișahul, poruncind unui supus de al său⁴, i-a zis : *Du-te mai întîi tu și intră în vilaietul Moldovei : să vedem cum va acționa <Ștefan> față de tine pentru ca și noi să procedăm, după aceea, la fel*”⁵.

Înfrîngerea rapidă a beilerbeiuului de Rumelia lîngă Vaslui (Podul Înalt), în iarna anului 1475, nu numai că a spulberat toate speranțele sultanului de a-l supune pe domn cu ușurință, dar a scos în evidență și potențialul de forțe de care dispunea Moldova pe atunci.

După victoria de la Podul Înalt, faima lui Ștefan cel Mare s-a răspîndit în toată Europa, iar o nouă încercare de a-l ataca direct putea să favorizeze chiar și coalizarea forțelor creștine europene împotriva turcilor.

¹ Uzun-Hasan (m. 1478). El a format un imperiu prin părțile Iranului și Irakului (cf. *Encyclopédie de l'Islam*, Leyde, 1934, vol. V, p. 1123—1127).

² Cf. M. Neșri, *Gihannuma* [Cronică universală], ed. Taeschner, 1951, p. 215.

³ Cf. Așîkpașazade, *Teparih-i al-i Osman* [Istoria dinastiei otomane] ed. Giese, 1928, p. 178.

⁴ Lui Suleiman pașa. A. Decei, luîndu-se după textul greșit al cronicii lui Așîkpașazade (p. 218) afirmă că a fost trimis în solie însuși cronicarul (cf. *op. cit.*, p. 481).

⁵ Cf. M. Neșri, *op. cit.*, p. 215. www.dacoromanica.ro

În fața acestei situații, sultanul Mehmed al II-lea renunță să mai pornească o expediție militară asupra Moldovei. Condițiile fiind favorabile, el ocupă mai întâi Caffa (1475) și apoi supune Crimeea, ceea ce vor avea repercusiuni serioase asupra relațiilor lui Ștefan cu vecinii lui. Tătarii vor putea de acum să atace oricând Moldova sau să intimideze statele europene pentru a-l izola pe domn în cazul unor conflicte militare cu turcii. Astfel, încă la o lună și ceva după ocuparea Caffei (1475), hanul Mengli Ghirai scria sultanului următoarele: „Stăm și așteptăm potrivit condițiilor și angajamentelor pe care le-am încheiat cu Ahmed pașa¹ precum că am devenit prietenii prietenilor și dușmanii dușmanilor padișahului”².

Restabilirea dominației otomane asupra Țării Românești, încă spre sfârșitul anului 1473, ocuparea Caffei și mai ales supunerea hanatului Crimeei avuseseră ca efect îngrădirea relațiilor Moldovei cu vecinii ei, favorizând astfel organizarea unei campanii militare de către sultan. Alianța turco-tătară a început să joace un rol de seamă pentru anihilarea posibilităților de coalizare a statelor europene și prima ei încercare a fost în preajma bătăliei de la Valea Albă (Războieni) din 1476.

Astfel, dintr-o scrisoare a hanului Mengli Ghirai către Mehmed al II-lea, necunoscută în istoriografia românească, aflăm că în anul 1476, în perioada când sultanul se pregătea să pornească o mare expediție împotriva Moldovei, hanul tătar dăduse un ultimatum de trei luni regelui Poloniei, Cazimir, pentru ca acesta să-și precizeze poziția sa față de conflictul turco-moldovean.

„De asemenea — se spune de pildă în această scrisoare — și de la craiul ghiaur (de la regele Poloniei) a venit un om în solie la supusul vostru”³ Supusul de mine, la rîndul meu, l-am trimis înapoi cu următorul răspuns: Să trăiască sultanul meu cel fericit. Dacă tu⁴ te vei uni cu moldoveanul *Kara Bogdan*)⁵, atunci vei deveni dușmanul nostru cel mai mare. Dacă, însă, neunindu-te cu moldoveanul, vei încheia pace cu padișahul nostru, atunci noi îți vom fi prieteni. Dîndu-i termen de trei luni, l-am trimis pe sol împreună cu un om de al nostru. Cînd vom afla vești din partea aceea vom face cunoscut la Poarta fericirii”⁶.

În scrisoare nu se precizează, dar din pasajul citat mai sus se poate deduce că solul polonez mersese la han pentru a discuta tocmai chestiunea neutralității tătarilor în cazul cînd sultanul Mehmed al II-lea va porni o expediție împotriva Moldovei.

Amenințînd însă Polonia, hanul Crimeei a anihilat posibilitatea intervenției regelui Cazimir de partea lui Ștefan cel Mare, izolîndu-l în felul acesta și mai mult pe domnul Moldovei.

¹ El a ocupat Caffa și Crimeea. A fost mare vizir între anii 1473—1477.

² Cf. Halil Inalcik, *op. cit.*, p. 223.

³ La hanul Mengli Ghirai.

⁴ Cazimir, regele Poloniei.

⁵ Ștefan cel Mare.

⁶ Cf. Fevzi Kurtoglu, *Ilk Kırım Hanlarıntın mektupları* [Scrisorile primilor hani din Crimeea], în *Belleten*, Ankara, 1937, nr. 3—4, p. 641—655. Vezi p. 645.

De altfel, primii hani crimeeni din a doua jumătate a veacului al XV-lea, în politica lor de a-și consolida un hanat independent de-al Hoardei de Aur, în descompunere, s-au sprijinit când pe cnejii ruși¹ când pe sultanii otomani². Pentru a exercita presiuni asupra Rusiei și Crimeei, hanii Hoardei de Aur, la rîndul lor, încheiau alianțe îndeosebi cu Polonia³. Așa se explică și faptul că în fața conflictului turco-moldovean din 1476, lanțul complicațiilor politice și militare s-a extins asupra mai multor state europene și asiatice. Situația devenise însă deosebit de grea pentru Moldova, atunci când sultanul Mehmed al II-lea, pornind împotriva lui Ștefan cel Mare, ceruse ca și tătarii să-l atace din răsărit. La porunca sultanului, ei porniră sub conducerea unui oarecare Eminek Mîrza, care era rudă cu Mengli Gîhirai și unul dintre feudații cei mai influenți din Crimeea de atunci⁴. Dar în momentul pătrunderii oștii tătare în Moldova, asistăm la un atac al Hoardei de Aur asupra Crimeei. Indiferent dacă această incursiune a fost sau nu efectul alianței Poloniei cu Hoarda de Aur, cert este că ea a determinat întoarcerea grabnică, și într-o stare de dezorganizare totală, a oastei tătare crimeene din Moldova chiar în momentul când sultanul se afla la Dunăre⁵, zădărniciind astfel, posibilitatea joncțiunii armatelor turco-tătare în vederea unei acțiuni comune împotriva lui Ștefan cel Mare. Toate acestea le aflăm dintr-o scrisoare scrisă de astă dată către sultanul Mehmed al II-lea, în ziua de 19 oct. 1476 (ultima zi a lunii Djumadi II 881 h.), de însuși Eminek Mîrza care comandase oastea tătară în locul hanului.

În prima parte a acestei scrisori, amintindu-se de porunca sultanului ca și tătarii să atace Moldova, Eminek Mîrza o reproduce astfel :

„De la măreția voastră a sosit către sârmanii de noi, slujitori ai dumneavoastră, următoarea ilustră vorbă : Măria sa padișahul s-a gîndit să plece la expediția sfîntă (*gaza*) asupra moldoveanului cel blestemat⁶. Vouă, de asemenea, vi se face cunoscut că, făcînd la fel ca padișahul, să porniți din partea aceea, pentru a veni în sprijinul credinței islamice”⁷. În continuare, Eminek Mîrza, motivează neparticiparea hanului și descrie înfrîngerea suferită de el însuși în Moldova. „Deși aveam și noi dușmanii noștri — arată acesta — totuși, acceptînd slujba voastră⁸, ne-am dus la scara voastră cu uneltele de luptă și de măcel, am ruinat multe cetăți ghiaure⁹, am luat multe prăzi, apoi, pînă să ne întoarcem, a sosit vestea

¹ Pentru relațiile primilor hani crimeeni cu Rusia cf. K. V. Bazilievici, *Politica externă a statului centralizat rus în a doua jumătate a secolului al XV-lea*, Buc., 1955, p. 92 și urm.; dr. Halil İnalcık, *op. cit.*, p. 203 și urm.

² Cf. İnalcık, *op. cit.*, p. 185—229.

³ Pentru legăturile Hoardei de Aur cu Polonia, cf. K. V. Bazilievici, *op. cit.*, p. 90 și urm.; dr. Halil İnalcık, *op. cit.*, p. 195, 203, 210 ș. a.

⁴ Despre Eminek Mîrza, cf. K. V. Bazilievici, *op. cit.*, p. 98—99 și H. İnalcık, *op. cit.*, p. 204 și urm.

⁵ Între 10 și 26 iunie 1476 oastea otomană a trecut Dunărea pe la Isaccea iar luptele cu tătarii s-au dat după 12 iunie 1476 (cf. Focșăneanu și Gh. Diaconu, *Bazele puterii militare a lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare...*, p. 149—153.

⁶ „Kara Bogdan aleyhüllane üzerine”, poate fi tradus și astfel : „asupra Moldovei cea blestemată”.

⁷ Cf. Fevzi Kurtoglu, *op. cit.*, p. 644.

⁸ Eminek Mîrza se referă la porunca sultanului Mehmed II.

⁹ E vorba de cetăți moldovenești.

tristă că „a venit dușamnul și devastează casele voastre”¹, și atunci, lăsînd prăzile am vrut să ne întoarcem îndată, în grabă, dar ghiaurul², venind din urma noastră, s-a războit mult cu noi și au pierit mulți oameni dintre noi și doi frați de ai mei au devenit martiri. Au pierit de asemenea multe unelte și mulți cai de ai noștri. Eu am venit cu *un cal*...”³.

Dacă scrisoarea hanului Mengli Gharai scoate în evidență căile folosite de tureci și de tătari în vederea izolării voievodului Ștefan cel Mare, în schimb cea trimisă de Eminek Mîrza explică felul în care fusese paralizată alianța turco-tătară în ajunul bătăliei de la Valea Albă din 1476.

Intimidarea Poloniei cu o invazie tătărească, chemarea hanului de către sultan de a-l ataca pe Ștefan simultan cu oastea otomană, incursiunea Hoardei de Aur în Crimeea ca și recunoașterea de însuși Eminek Mîrza a înfringerii suferite în Moldova, sînt cîteva aspecte care scot în evidență amploarea complicațiilor politico-militare, în jurul conflictului turco-moldovean din 1476. Ele determină ca bătălia de la Valea Albă să capete o semnificație deosebită în istoria Moldovei și să fie analizată tocmai în cadrul complexității relațiilor între statele feudale din Europa și Asia.

Lanțul complicațiilor politice și militare care se formase în această perioadă, în jurul raporturilor turco-moldovene, justifică de fapt și intensitatea bătăliei de la Războieni, dintre Mehmed al II-lea și Ștefan cel Mare. Chiar și cronicarii otomani recunosc că ienicerii, neputînd să înainteze spre oastea moldoveană „se culcaseră cu fețele la pămînt”⁴. Vorbind de pierderile suferite de ambele părți, același cronicar mai precizează: „Și mulți gazii de asemenea devenind martiri, în acea bătălie crîncenă, din sîngele lor vărsat s-a format o adevărată grădină împodobită cu roșu”⁵.

De relevat este faptul că ecoul vitejiilor lui Ștefan cel Mare a răsunat și în izvoarele narative otomane, deși de pe poziții adverse.

Astfel, amintind luptele duse de voievodul moldovean pînă la pierderea Chilie și Akermanului în 1484, cronicarul contemporan Așikpașazade serie următoarele stihuri:

El (Ștefan) îl atacase
Pe craul Ungariei;
Tot el frînse
Și arcu lui Suleiman bei

Și valahul (*Eflak*) la fel
Se speriasse de el,
căci pentru a multa oară
El călcase acea țară.

¹ După cum s-a arătat mai înainte, în acest timp, Crimeea fusese atacată de oștile Hoardei de Aur.

² Oastea lui Ștefan cel Mare.

³ Cf. Fevzi Kurtoglu, *op. cit.*, p. 644.

⁴ Cf. Șa'adeddin, *Tadj-üt-Tevarih* [Coroana istoriilor], Istanbul, 1861/1863, vol. I, p. 559.

⁵ *Ibidem*, vol. I, p. 560.

Chiar și cu Mehmed sultanul
El s-a măsurat;
Oastea i s-a sfărâmat
Dar bine s-a luptat

De dușmanul tare
El capul și-a salvat
Acesta-i ghiaurul care
Multe oști a împrăștiat...¹.

Într-un fel asemănător îl caracterizează și cronicarul Mehmed Neșri. „Cel căruia îi zicem Kara-Bogdan-oglu — scrie acesta — este acel ghiaur care luptându-se cu sultanul Mehmed, își salvase capul. El împrăștiase multe oști, îl slăbise pe Eflak-oglu, îl călcase pe craiul unguresc și-l frînse pe Suleiman bei. Răutățiile acestuia n-au sfârșit. El era un ghiaur foarte orgolios, disgrațios și grosolan”².

După expediția sultanului Mehmed al II-lea, din 1476, raporturile turco-moldovene au intrat într-o altă fază, ajungându-se la încheierea unui tratat de pace, între anii 1479—1481, cu anumite condiții pentru ambele părți, așa cum se va arăta mai departe.

III. DESPRE TRATATUL DE PACE (AHDNAME SAU SULHNAME) DINTRE ȘTEFAN CEL MARE ȘI SULTANUL MEHMED AL II-LEA (1479—1481)

Tratatul turco-moldovean dintre anii 1479—1481 a devenit obiectul unor studii și articole speciale în care se afirmă sau se neagă posibilitatea unui astfel de legământ³.

De asemenea, sînt cunoscute și împrejurările în care textul turcesc al acestui tratat a fost descoperit și publicat⁴. Dat fiind că documentul nu este datat, cronologia lui a fost discutată mai pe larg și într-una din ultimele lucrări consacrate domniei lui Ștefan cel Mare⁵. Dar reproducerea în facsimil a actului emis de sultan, cu prilejul încheierii păcii, dă posibilitate ca el să poată fi cercetat mai îndeaproape.

Primul lucru care trebuie subliniat în legătură cu acest document este caracterul lui de tratat de pace zis *ahdname* și nu de *hatt-i şerif* sau *hatt-i humaiun*, așa cum apare în unele studii⁶. Astfel, spre sfîrșitul actului

¹ Cf. Aşlkpaşazade, *op. cit.*, p. 192.

² Cf. M. Neşri, *op. cit.*, p. 228.

³ Cf. *Tratatul de pace — sulhname — încheiat între sultanul Mehmed II și Ștefan cel Mare la 1479*, în *Rev. Ist. Rom.*, Buc., 1945, vol. XV, fasc. IV, p. 465 și urm.; N. Grigoraș, *A existat un tratat de pace între Mehmed II și Ștefan cel Mare?* Iași, <1948>, p. 25.

⁴ Cf. *Rev. Ist. Rom.*, Buc., 1945, vol. XV, fasc. IV, p. 465 și urm.

⁵ Cf. Barbu T. Cămpina, *Cercetări cu privire la baza socială a puterii lui Ștefan cel Mare*, în *Studii cu privire la Ștefan cel Mare*, Buc., 1956, p. 92, nota 2. Autorul ajunge la concluzia că pacea a fost încheiată în 1481, înainte de 3 mai.

⁶ Cf. de ex. G. G. Florescu, *L'aspect juridique des Khatt-i cherifs. Contributions à l'études des relations de l'Empire Ottoman avec les Principautés Roumaines* în *Studia et Acta Orientalia*, Buc., 1958, I, p. 121—147.

se precizează : „Și l-am distins <pe Ștefan> cu acest *ahdname*, ca să fie convins și să aibă încredere”¹.

De fapt, a trata primele raporturi româno-turce pe baza considerentului că actul emis de Mehmed al II-lea pentru Ștefan cel Mare ar fi un *hâtîșerif* înseamnă a inversa aceste raporturi, punind pe primul plan „supunerea efectivă” a Principatelor de către Imperiul otoman, întrucît sfera *hâtîșerifurilor* se limita la teritoriile unde dominația turcească era deja instaurată pe cînd *ahdnameurile*, de felul celui dat lui Ștefan cel Mare, reprezentau, în general, tratatele de orice fel ale Porții otomane cu alte state. De asemenea *hâtîșerifurile* aveau de obicei caracter de dispoziție, în timp ca *ahdnameurile* erau documentele finale ale unor negocieri prealabile, marcînd restabilirea unor legături. De aceea teoria funcției duble (externe și interne) a *hâtîșerifurilor*, emisă de unii cercetători² pentru a explica primele raporturi turco-romîne din veacul al XV-lea, nu pare justificată.

În această privință, se poate spune că, dacă pentru perioada stăpînirii otomane sînt caracteristice *hâtîșerifurile*, în schimb pentru epoca anterioară instaurării efective a regimului de dominație turcească actele emise de sultani pentru țările romîne, în vederea restabilirii unor noi raporturi, se numeau *ahdname-uri*, care corespundeau de fapt și stadiului dependenței Principatelor dunărene față de Imperiul otoman.

Pe de altă parte, analiza mai atentă a textului tratatului dintre Ștefan cel Mare și Mehmed al II-lea duce la constatarea că aici se reproduce un fragment, fie dintr-o scrisoare a voievodului, adresată sultanului, fie din raportul prezentat de un sol moldovean, trimis la Poartă pentru negocieri. Fragmentul nu a fost relevat de cei care au cercetat acest document³ și acest fapt se reflectă în toate studiile care au tangență cu tratatul turco-moldovean din perioada amintită.

Or, pasajul de care este vorba se traduce astfel :

„Cu acest prilej⁴, deșteptîndu-se din somnul neștiinței, el⁵ s-a întors la pocăință, cu cereri de iertare și rușinat și, cu o sută de mii de umilînți și cu felurite plecăciuni, s-a închinat la pămîntul supunerii și, refugiîndu-se la curtea mea, ocrotitoarea lumii, s-a rugat zicînd că : «Predînd, ca și mai

¹ Cf. *Rev. Ist. Rom.*, 1945, vol. XV, după fotocopia turcească.

² Cf. G. G. Florescu, *op. cit.*

³ Iată cum a fost tradusă partea care cuprinde acest fragment : „În felul acesta, deșteptîndu-se el din somnul prostiei, cîndu-se și întorcîndu-se la locul pocăinței cu o sută de mii de plecăciuni și felurite umilînțe, și-a frecat fața de pămîntul servituții și s-a adăpostit la curtea mea, refugiu al lumii, și oferindu-și robiei grumazul după fosta rînduială în jugul sclaviei, iar haraciul pus de mine odinioară, care era de trei mii de bani frînțești florini în fiecare an, dublîndu-l, l-am făcut să fie în fiecare an șase mii de bani, și să se considere prieten prietenului și dușman dușmanului, să nu se mai iese din drumul dreptății ca în vremile trecute. Implorînd acest prag al sferei universale și înălțata-i boltă, zicînd că-i este unul dintre servitorii din tată și moș, ca să șteargă pulberea răutății de pe locul supunerii, revărsînd torentul lacrimilor de teamă, pentru că ceruse iertare, s-a tălăzuit marea mîrinimiei și oceanul bunăvoinței mele, i-a iertat vina și am înnoit legămîntul contractual” (cf. *Rev. Ist. Rom.*, 1945, vol. XV, fasc. IV, p. 475—476).

⁴ E vorba de expediția sultanului Mehmed al II-lea împotriva Moldovei, în 1476.

⁵ Ștefan cel Mare.

Înainte, grumazul meu la supunere și la jugul robiei și, pe lângă aceasta, dublînd și haraciul care, așa cum îmi fusese fixat, era în fiecare an de trei mii de bani (*sikke*), florini frîncești (*Efrendj-filori*), și făcîndu-l de șase mii de bani în fiecare an, am devenit prietenul prietenilor și dușmanul dușmanilor <voștri>. De asemenea, neabătîndu-mă, ca și în zilele de altă dată, cu niciun pas, de pe calea cea dreaptă, sînt, din tată în fiu, unul dintre slujitorii înaltei Porți și onoratei Curți». Ca să îndepărteze grumazul său de la supunere cu forța, el și-a vărsat, de teamă, lacrimi din ochi și, dat fiind că a cerut iertare, s-au revărsat oceanul mărînimiei și marea bunăvoinței mele și l-am iertat de vina sa și am reînnoit tratatul (*akd-î ahdi tedjdid kıldîm*)”¹.

Desigur, este puțin probabil ca fragmentul citat să reprezinte traducerea exactă a presupusei scrisori de pace a lui Ștefan cel Mare. După forma în care este redactată, el apare mai mult ca o interpretare turcească a unei asemenea scrisori. Trebuie menționat însă că astfel de reproduceri fie din diferite rapoarte ale demnitarilor, fie din textele unor tratate cu alte state apare foarte frecvent în documentele turcești.

O serie de alte elemente care preced sau urmează fragmentul citat indică de asemenea intervenția domnului Moldovei în vederea unei înțelegeri cu sultanul. La schimbarea politicii lui Ștefan cel Mare față de turci ar fi putut contribui și condițiile interne din Moldova unde marea boierime manifesta tot mai deschis politica ei de „cumpărare” a păcii, căutînd totodată să reducă și autoritatea domniei care tocmai în perioada de după bătălia de la Valea Albă „începuse să-și asume protecția unor interese populare”². Pe de altă parte, încheierea unui legămint cu Imperiul otoman însemna de fapt evitarea unor noi atacuri turcești asupra Moldovei, ceea ce putea să asigure pe plan intern și realizarea politicii sociale a lui Ștefan cel Mare. De altfel, politica asigurării unui răgaz oarecare nu este caracteristică numai marilor războaie antiotomane de pe vremea lui Ștefan cel Mare. O asemenea politică de înțelegere cu turcii, într-un fel sau altul, apare și în alte împrejurări în istoria țărilor romîne. În această privință poate fi amintită de pildă tactica folosită de Mihai Viteazul în timpul luptelor sale cu turcii³. Astfel, cronicarii otomani amintesc de o scrisoare trimisă de Mihai Viteazul la Poartă, la începutul lunii aprilie 1596⁴, cerînd

¹ Cf. *Rev. Ist. Rom.*, 1945, vol. XV, fasc. IV, fotocopia turcească.

² Cf. Barbu T. Cămpina, *op. cit.*, p. 94.

³ Cf. Hadji Halifé (Kiatib Celebi), *Fezleke* [Istoria prescurtată a Imperiului otoman], Istanbul, 1869–1870, vol. I, p. 71–72; Mustafa Naima, *Tarih* [Istoria Imperiului otoman], Istanbul, 1864–1866 (1281–1283), vol. I, p. 138.

⁴ Această scrisoare a sosit la Poartă în a treia zi de la trecerea lui Damad Ibrahim pașa ca mare vizir (3IV 1596). Ea a determinat împărțirea demnitarilor otomani în două tabere: partizani și adversari ai înțelegerii cu Mihai Viteazul. În această dispută au ieșit biruitori cei din tabăra înțelegerii, în frunte cu cronicarul Sa’adeddin Hodja Efendi, dascălul sultanului. Capul adversarilor înțelegerii era Șeih-ul islamul Bostanzade (cf. Hadji Halifé (Kiatib Celebi), *Fezleke* [Istoria prescurtată a Imperiului otoman], Istanbul (1869–1870, vol. I, p. 71–72; Mustafa Naima, *Tarih* [Istorie], Istanbul, 1864–1866 (1281–1283), vol. I, p. 138–139; M. Selaniki, *Tarih* [Istorie] — mss. de la Sofia; Solakzade, *Tarih* [Istorie], Istanbul, 1880 (1297), p. 631–632).

respectarea condițiilor dinainte de răscoală. La aceasta sultanul a răspuns printr-un *hatt-i şerif* (*hatt-i humaiun*) dînd voievodului asigurările cerute¹.

După cum se vede, condițiile istorice fiind cu totul altele, actul emis de sultan pentru Țara Romînească nu mai era un *ahdname*, ca cel dat lui Ștefan cel Mare. Dar scopul lui Mihai Viteazul nu putea fi altul decît acela de a evita vreun atac imediat din partea turcilor la care se aștepta oricînd în urma înfringerilor suferite de oștile otomane cu ocazia expediției lui Sinan pașa în Țara Romînească. Se poate spune că aceeași politică a dus-o la vremea sa și Ștefan cel Mare, care se afla și sub presiunea marii boierimi.

Poziția Moldovei față de Imperiul otoman, pe vremea lui Ștefan cel Mare, fiind însă cu totul alta de cît a Țării Romînești pînă pe vremea domniei lui Mihai Viteazul, actul emis de sultan pentru Moldova era un *ahdname*, deci un tratat care impunea obligații mai precise între cele două părți. Din acest document rezultă clar că menținerea statu-quo-ului de după 1476, va depinde de Ștefan și nu de sultan.

„De vreme ce el <Ștefan> — se spune de pildă în ultima parte a tratatului — va avea, potrivit condițiilor mai sus amintite, relații bune cu Poarta împărăției mele, atunci nici el, nici averea și nici țara sa nu vor fi atacate nici de mine, nici de sangeaceii mei și nici de ceilalți supuși ai mei și aînt timp cît din partea lui se vor vedea fapte drepte, el se va bucura de aceeași bunăvoință de șah și va fi protejat cu aceeași mărinimie împărătească din partea mea”².

Îndepărtîndu-se astfel posibilitățile de incursiune ale turcilor, prin acest *ahdname* se asigura de fapt neamestecul Imperiului otoman în treburile Moldovei precum și suveranitatea voievodului.

Dar nu mult după moartea sultanului Mehmed al II-lea (3 mai 1481), urmașul său, Baiazid al II-lea (1481—1512) va relua politica expansionistă, atacînd și Moldova de mai multe ori. În această perioadă marea boierime va adera tot mai mult la sistemul legăturilor cu turcii, renunțînd să-l mai sprijine pe domn.

În această privință, sînt semnificative relatările cronicarilor otomani, care, descriînd de pildă incursiunea lui Ali bei, din 1485, amintesc printre altele că „mulți bei ai Moldovei, întîmpinîndu-i <pe turci>, s-au supus și s-au închinat”³.

Toate acestea au determinat alte negocieri cu Poarta și în anul 892 al hegirei⁴ se încheie o nouă pace de astă dată între Ștefan cel Mare și

¹ Referindu-se la acest *hatîşerif*, cronicarul M. Selnîki îl rezumă astfel: „Potrivit scrisorii de rugăminte a afurîsîtului Mihai, duşmanul legii, i se spusese din partea padişahului... cu un *hatt-i humain*, aducător de fericire, următoarele: crezîndu-te, am uitat vina ta și pe tine însuși. Să fii încredințat că de azi înainte vei rămîne în postul tău de voievod. Să te liniștești. Dacă vei fi sincer, atunci demnitarii statului (*devlet*) nu te vor ataca. Așa să știi”. (cf. M. Selanîki, *op. cit.*, mss. de la Sofia).

² Cf. *Rev. Ist. Rom.*, 1945, vol. XV, fasc. IV, fotocopia turcească.

³ Cf. Aşlkpaşazade, *op. cit.*, p. 219.

⁴ 892 H. = 28 dec. 1486—16 dec. 1487.

sultanul Baiazid al II-lea. Referindu-se la acest legământ, și cronicarii otomani relatează printre altele că „a venit din Moldova un sol, cu haraci pe doi ani, și a plecat primind răspunsul de pace”¹. Clauzele acestui tratat nu sînt cunoscute, dar se poate spune că el nu diferea de ahdname-ul sultanului Mehmed al II-lea întrucît nici după 1487 hotarele Imperiului otoman nu depășeau cetățile Chilia și Akerman. Chiar și spre sfîrșitul veacului al XV-lea hotarele turcești continuau să rămînă la limitele acestor cetăți. Astfel, descriind incursiunea lui Malkoci-oglu Bali bei în Polonia, în urma luptei de la Codrîi Cosminului (1497), cronicarii otomani precizează că la întoarcere oastea lui Bali bei „a ajuns în ținuturile Chilie și Akermanului care se aflau la granița țărilor islamice”².

După Ștefan cel Mare, raporturile Moldovei cu Imperiul otoman vor avea din ce în ce mai mult un caracter de subordonare pînă cînd regimul dominației otomane se va instaura și aici pentru o perioadă mai îndelungată. Particularitățile acestor raporturi pot fi de asemenea cercetate pe măsura îmbogățirii materialelor privind diferite aspecte ale relațiilor turco-romine de-a lungul mai multor veacuri.

К ВОПРОСУ ОБ ОТНОШЕНИЯХ МОЛДАВИИ С ОТТОМАНСКОЙ ИМПЕРИЕЙ ВО ВТОРОЙ ПОЛОВИНЕ XV В.

РЕЗЮМЕ

Автор статьи останавливается на некоторых в недостаточной мере выясненных аспектах истории турецко-молдавских отношений, подчеркивая три главных вопроса.

Во-первых, он стремится доказать, что документ, подписанный султаном Магометом II 9 июня 1456 г. в местности Иени Дербенд (Босния), документ, считавшийся как правило простой коммерческой привилегией, данной аккерманским купцам, является своего рода мирным договором с Молдавией. В поддержку своего предположения автор приводит аргументы, как прямые (первая часть текста названного документа), так и косвенные (касающиеся ранее принятых обязательств, содержащихся в мирном договоре 1479—1481 гг. между Стефаном Великим и Магометом II).

Во-вторых, на основании изучения неизвестных румынской историографии писем татарских ханов, автор анализирует политические и военные осложнения, создавшиеся между различными европейскими и азиатскими странами в связи с турецко-молдавским конфликтом в период между 1475—1476 гг. Он цитирует письмо крымского хана Менгли Гирея к Магомету II, в котором первый описывает султану ультимативный ответ, данный королю Польши, на случай его вмешательства в турецко-молдавский конфликт на стороне Стефана Великого. Во втором письме, рассматриваемом автором, показывается поражение татар, когда они атаковали Молдавию по наущению султана накануне сражения при Рэзбоень. Эти два письма проливают свет

¹ Cf. *Die Altosmanischen Anonymen Chroniken* [Cronici anonime otomane], partea I. Breslau, 1922 (ed. Giese), p. 118; Sa'adeddin, *op. cit.*, vol. II, p. 54.

² Cf. de ex. Sa'adeddin, *op. cit.*, vol. II, p. 85.

на некоторые аспекты турецко-молдавских и турецко-татарских, татарско-молдавских и молдавско-польских отношений именно в период крупных антиоттоманских битв, которые вела Молдавия, возглавляемая Стефаном Великим.

Третья обсуждаемая автором проблема касается мирного договора между Стефаном Великим и Магометом II между 1479—1481 гг. Анализируя характер турецко-молдавских отношений после 1476 г., автор останавливается и на периоде зависимости Молдавии от Турции. С другой стороны, давая новый перевод главнейших частей соответствующего договора, автор отмечает воспроизведение одного места из предполагаемого мирного послания Стефана Великого после сражения при Рэзбоень. В то же время он рассматривает факторы, которые могли определить изменение турецко-молдавских отношений в этот период, упоминая о некоторых письмах румынских воевод, как адресованных турецкому султану, так и написанных по другим поводам.

DES RAPPORTS DE LA MOLDAVIE AVEC L'EMPIRE OTTOMAN AU COURS DE LA SECONDE MOITIÉ DU XVe SIÈCLE

RÉSUMÉ

L'auteur du présent article traite de certains aspects moins étudiés de l'histoire des rapports turco-moldaves et souligne trois problèmes principaux.

En premier lieu, il tente de démontrer que le document émis par le sultan Mahomet II le 9 juin 1456 dans la localité de Ieni-Derbend (Bosnie), et considéré généralement comme un simple privilège commercial accordé aux commerçants d'Akkerman, a en réalité le caractère d'un véritable traité de paix avec la Moldavie. L'auteur étaye cette opinion sur des arguments directs (la première partie du texte du document mentionné) et indirects (il se réfère à un pacte antérieur inclus dans le traité de paix entre Etienne le Grand et Mahomet II, des années 1479—1481).

En second lieu, sur la base de certaines lettres des khans tatars — lettres inconnues aux historiens roumains —, l'auteur analyse les complications politiques et militaires survenues entre différents pays européens et asiatiques à l'occasion du conflit turco-moldave des années 1475—1476. Il cite une lettre du khan de Crimée, Mengli Ghirai, à Mahomet II, mettant le sultan au courant du caractère ultimatif de sa réponse au roi de Pologne, au cas où celui-ci interviendrait aux côtés d'Etienne le Grand dans le conflit turco-moldave. L'auteur analyse également une lettre décrivant la défaite des Tatares lors de leur attaque contre la Moldavie, entreprise sur l'injonction du sultan, avant la bataille de Războieni. Ces deux lettres élucident certains aspects des rapports turco-moldaves et turco-tatares, tataro-moldaves et moldo-polonais, justement à l'époque des grandes batailles d'Etienne le Grand contre les Ottomans.

En troisième lieu, l'auteur se réfère au traité de paix entre Etienne le Grand et Mahomet II, des années 1479—1481. Il analyse le caractère des rapports turco-moldaves après 1476 et insiste sur l'état de dépendance de la Moldavie envers la Porte. D'autre part, en donnant une nouvelle traduction des parties essentielles du traité, l'auteur y découvre un passage qui prouverait qu'Etienne le Grand aurait fait une demande de paix au lendemain de la bataille de Războieni. L'auteur analyse également les facteurs qui auraient pu déterminer la modification des rapports turco-moldaves au cours de cette période, rappelant certaines lettres des princes roumains adressées à la Porte dans d'autres circonstances historiques.

INTRODUCEREA NONEI ÎN TRANSILVANIA

(Cu privire la unele premise social-economice
ale răscoalei de la Bobilna)

DE

L. DEMÉNY

Pe la mijlocul secolului al XIV-lea se observă o cotitură în viața țărănimii transilvane, care s-a manifestat atât în înrăutățirea situației ei sub aspectul creșterii obligațiilor iobăgești cât și în ceea ce privește aservirea juridică tot mai accentuată a țăranilor. Renta feudală cunoaște o creștere simțitoare în special sub forma rentei în bani și a celei în natură. A crescut suma pe care trebuiau să o plătească țăranii pentru dijma bisericască și pentru cens. Au apărut forme noi (*collecta*) ale obligațiilor bănești ale țăranilor. Au crescut obligațiile lor bănești față de stat.

În privința rentei în natură trebuie relevat în primul rând introducerea în a doua jumătate a secolului al XIV-lea a nonei, cum și transformarea darurilor (*munera*) în obligație țărănească, pe care iobagii trebuiau să o ducă stăpînului feudal de trei ori pe an.

Creșterea exploatării feudale a țăranilor a fost însoțită de înrăutățirea situației lor juridice, reflectată în primul rând în procesul de limitare a dreptului de strămutare liberă și a dreptului de moștenire a țăranilor dependenți.

Creșterea exploatării feudale și înrăutățirea situației juridice a țăranilor a dus la o întetire deosebit de ascuțită a luptei de clasă, a luptei țăranilor împotriva exploatării feudale.

În materialul de față ne propunem să examinăm unul din aspectele creșterii exploatării feudale a țărănimii din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea, și anume, introducerea nonei și lupta țăranilor iobagi împotriva introducerii ei.

Introducerea nonei a mai fost abordată de istoriografia românească și cea maghiară. În ceea ce privește însă țăranii din Transilvania, consta-

tările erau foarte generale¹, sau se limitau la unele relații documentare în cadrul studiilor despre introducerea nonei în regatul Ungariei în general². În unele lucrări de sinteză recent apărute problema a fost abordată mai pe larg³. Un studiu special despre introducerea nonei în Transilvania nu există. Studiarea acestei probleme este cu atât mai actuală cu cât în istoriografia burgheză dintre cele două războaie mondiale era denaturat rolul pe care l-a ocupat introducerea nonei asupra situației țărănimii.

Nona, a noua parte a produselor gospodăriei țărănești, a fost introdusă ca o obligație feudală generală a țărănimii prin decretul lui Ludovic din 1351. Paragraful 6 „De nonarum solutione et exactione” al acestui decret stabilea următoarele:

Regele și regina vor strânge de la toți locuitorii satelor iobăgești și a satelor libere, aflați pe moșiile lor a noua parte din toate produsele agricole și din recolta viilor. Vor fi scutite de nonă numai orașele înconjurate de ziduri, adică așa-numitele orașe regești⁴.

Regele poruncește baronilor și nobililor să strângă și ei de la supușii aflați pe moșiile lor a noua parte a tuturor produselor acestora⁵.

Prelații și stăpînii eclesiastici, care au iobagi, vor strânge de la iobagii aflați pe moșiile lor mai întîi dijma bisericească și pe urmă nona din toate produsele agricole și din vinurile țărănești⁶.

În decret se menționează că baronii și nobilii vor strânge nona de la iobagii aflați pe moșiile lor în folosul lor. Numai în cazul cînd baronii sau nobilii se vor abate de la cele stabilite în decret, adică nu vor strânge nona

¹ În legătură cu introducerea nonei în Transilvania chiar și în lucrările consacrate răscoalei de la Boblna întîlnim numai constatări generale. Cf. Gh. Barițiu, *Despre resbelul civil din anii 1437—38*, în *Transilvania*, 1873, nr. 1, p. 1—4; I. R. Șirianu, *Iobăgia*, vol. I, Arad, 1908; Gy. K. Németh, *Az 1437-iki parasztlázadás és az erdélyi három nemzet uniója keletkezésének története* [Istoria răscoalei țărănești din 1437 și a făuririi unio trium nationum în Transilvania], Baia Mare, 1885; F. A. Gombos, *Az 1437-ik évi parasztlázadás története különös tekintettel a jobbágyi viszonyokra s a huszitizmusnak hazánkban való elterjedésére* [Istoria răscoalei țărănești din 1437 cu deosebită privire la relațiile iobăgești și la răspîndirea husitismului în țara noastră], Cluj, 1898; M. Diațicu-Dăscălescu, *Răscoala iobagilor de la Boblna*, Piatra-Neamț, 1937; ed. a II-a, Buc., 1957; Șt. Pascu, *Boblna*, Ed. Tineretului, Buc., 1957.

² Cf. I. Szabó, *Hanyatló jobbágyiség a középkor végén* [Iobăgia în decădere la sfîrșitul cvlului mediu], în *Századok*, 1938; Gy. Székely, *A jobbágyiség földesúri terheinek növelése és az erőszakapparátus további kiépítése* [Creșterea obligațiilor feudale a iobagilor și dezvoltarea aparatului de constrîngere extraeconomică], în *Tanulmányok a parasztság történetéhez Magyarországon a 14 században*, Budapesta, 1953; I. Szabó, *Az 1351 évi jobbágytörvények* [Legi cu privire la iobagi din 1351], în *Századok*, 1954, p. 497—528.

³ Cf. *Din istoria Transilvaniei*, vol. I, Buc., 1960, p. 96; *Istoria României*, vol. II (machetă), p. 173—174.

⁴ „Praeterea, ab omnibus jobagionibus nostris, aratoribus et vineas habentibus, in quibuslibet villis liberis, ac etiam udvarnicalibus villis quocunque nomine vocitatis, ac regionalibus constitutis (exceptis civitatibus muratis) nonam partem omnium frugum suarum et vinorum suorum exigi faciemus; et domina regina exigi faciet” (*Corpus Juris Hungarici*, vol. I, p. 172.)

⁵ „... predicti barones et nobiles similiter, ab omnibus aratoribus jobagionibus, et vineas habentibus, in quibuslibet possessionibus ipsorum existentibus, nonam partem omnium frugum suarum et vinorum suorum, pro eorum usibus exigant et recipiant” (s.n.—L. D.). (*Ibidem*).

⁶ „Praelati quoque, et viri ecclesiastici jobagiones habentes, primo decimas, post haec similiter nonam partem omnium frugum suarum, et vinorum ipsorum exigant” (*ibidem*).

de la iobagii aflați pe moșiile lor, aceasta va fi strinsă în folosul regelui ¹. Decretul din 1351 a fost repetat în cursul secolului al XIV-lea de două ori : în anul 1384 ² și în anul 1397 ³.

Cercetările mai recente ale istoricilor maghiari au demonstrat că pe teritoriul Ungariei nona a devenit o obligație permanentă a iobagilor încă în a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Mai mult chiar Gy. Székely ⁴ și I. Szabó ⁵ susțin că decretul din 1351 a consfințit o practică existentă deja în acea vreme. Ei se referă la faptul că în unele părți ale regatului feudal ungar pe lângă desiatina bisericească, stăpînii feudali luau de la iobagi încă o dijmă (tot a 10-a parte a produselor) gospodăriei țărănești.

În Transilvania situația este deosebită. Pînă în momentul de față nu ne este cunoscut nici un document în care să se vorbească despre desiatina cea nouă în folosul stăpînului feudal înainte de data decretului. Constatăm deci că decretul din 1351 introduce în Transilvania o obligație țărănească nouă care *de fapt* reprezenta a zecea parte a tuturor produselor gospodăriei țărănești. Dacă în Ungaria stringerea nonei este atestată în documente în anii imediat după ce a fost dat decretul, în Transilvania practica stringerii nonei se constată documentar abia spre sfîrșitul secolului al XIV-lea. Acest lucru exprimă un fapt real. Introducerea nonei nu s-a desfășurat lent, fără o luptă ascuțită de clasă între cei care trebuiau să fie supuși la această obligație nouă și grea, pe de o parte, și cei care se foloseau de roadele ei, pe de alta. Dimpotrivă, încercările stăpînilor feudali din Transilvania de a introduce nona s-au izbit de o rezistență tot mai accentuată și mai hotărîtă din partea țărănimii exploatate. Țăranii din Transilvania se ridicau împotriva introducerii nonei, considerau nona o „noutate nejustificată” chiar și în deceniul al IV-lea al secolului al XV-lea.

Tochmai această împotrivire dîră și hotărîtă a țărănimii explică în fond de ce introducerea nonei mergea în Transilvania greu, că stringerea ei este atestată abia pe la sfîrșitul secolului al XIV-lea. Cercetînd problema introducerii nonei în Transilvania, pe lângă rezistența țărănimii trebuie avute în vedere și contradicțiile existente în sînul clasei feudale. Deși clasa feudală în totalitatea ei este interesată în introducerea nonei, unii nobili sau prelați cu scopul de a atrage pe țărani dădeau celor așezați pe moșiile lor unele înlesniri între care era și renunțarea vremelnică la stringerea nonei. Este cazul capitlului din Oradea care, vrînd să mărească numărul țăranilor de pe moșiile lui, a renunțat pe un timp la stringerea nonei ⁶. Fapful că renunțarea la stringerea nonei reprezenta pentru feudali numai o metodă de atragere a țăranilor pe moșiile lor ne arată și o scrisoare a regelui Ungariei, Albert, din 24 iunie 1438, adresată nobilimii din co-

¹ „Et, si qui in exactione praedicta secus fecerint, nos in talium rebellium, et presentam nostram institutionem alterantium possessionibus, pro usu nostro, ipsam nonam partem ipsarum frugum, et vini exigi faciemus, sine diminutione, et relaxatione aliquia” (*ibidem*).

² Cf. *Corpus Juris Hungarici*, vol. I, p. 188—189.

³ Cf. N. Knauz, *Az 1397 évi országygyűlés végzése* [Hotărîrea dietei din 1397], în *Magyar Történelmi Társ.*, 1857, p. 221—222.

⁴ Gy. Székely, *op. cit.*, p. 277—278.

⁵ I. Szabó, *Az 1351. évi jobbágytörvények*, în *Századok*, 1954, p. 515—516.

⁶ Gy. Székely, *op. cit.*, p. 278.

mitatul Szabolcs¹. Regele constată cu părere de rău că unii nobili din acest comitat nu strâng nona din produsele țărănești cerealiere și din recolta viilor, „că în felul acesta vor să atragă pe iobagii altor nobili pe moșiile lor”².

Este deci vorba de renunțarea vremelnică la stringerea nonei și aceasta nicidecum din „grijă față de țărani” ci din interesele economice ale feudalilor respectivi.

După părerea noastră statutele capitlului din Oradea din 1374 fixează tocmai un asemenea moment când acest capitlu, după o perioadă în care n-a strîns nona din grîne, trece la stringerea ei. Deși în paragraful despre veniturile capitlului se arată că în privința stringerii nonei din cereale și vin, „introdus în timpuri mai recente de către regele Ludovic, capitlul nu poate da o regulă clară, sperînd că în această direcție vor fi înlesniri”³, în restul paragrafelor găsim o serie de indicații care ne permit să susținem că în timpul alcătuirii acestor statute capitlul din Oradea stringea deja nona atît din produsele cerealiere cît și mai ales din recolta viilor.

Statutele arată că o parte din preoți vor primi o dublă cantitate a veniturilor de cereale și vin provenite capitlului din stringerea nonei. Este adevărat că se arată în același loc că acei țărani care dau nona din cereale și vin, nu vor trebui să plătească obligația bănească denumită „terrarium”⁴.

Tot din aceste statute aflăm că în satele stăpînite de capitlul din Oradea împreună cu episcopul din Oradea, țărani dădeau stăpînilor din recolta viilor lor sau nona, sau obligația denumită „tinna”⁵. Despre stringerea nonei din vin ne vorbește și formularul de jurămint pe care stringătorii dijmelor capitlului trebuiau să depună în fața stăpînului lor. Stringătorii de dijme depuneau jurămint că vor stringe cu devotament față de capitlu atît dijmele cît și nonele din vin⁶.

Este neîndoielnic faptul că pe moșiile bisericesti din Transilvania spre sfîrșitul secolului al XIV-lea stringerea nonei s-a generalizat. Cel puțin în ceea ce privește moșiile capitlului din Alba-Iulia avem cîteva documente care atestă acest fapt. Astfel la data de 27 decembrie 1389 regina Ungariei, Maria, în scrisoarea ei adresată voievodului Transilvaniei și dată la Timișoara, vorbește de stringerea nonei⁷. În scrisoare se arată

¹ Arhivele Statului din Budapesta, cota Dl. 38106 publicat de I. Szabó, în *Századok*, 1954, p. 517.

² „... Ut eo viso iobagiones ipsorum aliorum nobilium de eorum possessionibus”.

³ „De exactione autem none partis frugum et vini, per Ludovicum regem novissimus diebus inducta, certa regula dari non potest, cum speratur de eius relaxatione”. V. Bunyitay, *A váradi káptalan legrégebbi statutumai* [Cele mai vechi statute ale capitlului din Oradea], Oradea, 1886, p. 49–50.

⁴ „Interim autem dupliaris de nona frugum et vini pro qualitate dupple, que eis de terragiis cedere debet, competenter satisfacimus, cum a solventibus non soleamus exigere terrarium” (s.n. — *L.D.*), V. Bunyitay, *op. cit.*, p. 50.

⁵ V. Bunyitay, *op. cit.*, p. 53.

⁶ „... In exactione et recollectione et divisione universorum vinorum nonalium (s.n. — *L.D.*) et decimalium, ipsis dominis meis de jure provenientium”. (V. Bunyitay, *op. cit.*, p. 53 și 84).

⁷ A. Szeredai, *Series antiquorum et recentiorum episcoporum Transylvaniae*, Alba-Iulia, 1790, p. 58; G. Fejér, *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*, Buda, 1843, vol. X/1, p. 529; *Transilvania*, 1872, p. 127; E. Hurmuzaki — N. Densușianu, *Documente privitoare la istoria Romnilor 1199–1345*, vol. I, partea a II-a, 1887, p. 317; Fr. Zimmermann,

că capitlul din Alba-Iulia are dreptul să strângă nona de la toți iobagii aflați pe moșiile sale, la fel cum aceste none se strâng de la iobagii aflați pe moșiile regești. Este important însă să subliniem că în scrisoare se menționează faptul stringerii nonei înainte de data acestei scrisori. Se spune că capitlul are dreptul să strângă nonele așa cum ele erau strînse și mai înainte (a modo in antea)¹. Porunca reginei a fost dată la plingerea capitlului și a episcopului Transilvaniei în fața reginei despre greutățile pe care le întâmpină capitlul în strîngerea nonei.

Regina poruncește voievodului și vicevoievodului Transilvaniei să nu cuteze a împiedica capitlul în strîngerea nonei.

Un alt aspect foarte important în legătură cu strîngerea nonei, care apare din conținutul acestui document, constă în relatarea că nonele puteau fi strînse de capitlu sau în natură sau în bani (*in specie seu in pecunia*)². Relevăm că acesta este singurul document cunoscut pînă azi care atestă strîngerea nonei în bani în Transilvania din secolul al XIV-lea și prima jumătate a secolului al XV-lea.

Un alt document în care se atestă strîngerea nonei de la iobagii aflați pe moșiile capitlului din Alba-Iulia este o altă scrisoare a reginei Maria, dată la 9 ianuarie 1390 tot din Timișoara³. În această scrisoare se permite capitlului din Alba-Iulia ca să strângă de la iobagii din Sîngătin (raionul Sebeș, Reg. Hunedoara) un alt cens (*alium censum*) în locul nonei. Scrisoarea conține mențiunea despre faptul că strîngerea nonei pe moșiile capitlului este o practică generală și că favorul care s-a dat locuitorilor din Sîngătin este o excepție care trebuie să fie consfințită conform practicii existente — într-o scrisoare regală. După cum se știe, numai regele avea dreptul de a da anumite înlesniri sau scutiri de la strîngerea nonei.

Capitulul din Alba-Iulia strîngea nonele din toate produsele gospodăriei țărănești. Acest lucru reiese clar din două documente din 1397 în care se vorbește de dijmele și nonele din cereale și din vin⁴.

Stringerea nonei în domeniile capitlului din Alba-Iulia este atestată și de cearta care s-a ivit între canonici și prepozitul bisericii în legătură cu împărțirea veniturilor provenite din nonă.

C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. II, Sibiu, 1897, p. 638; registru în *Történelmi Tár*, 1889, p. 771; *Zsigmondkori oklevéltár* [Culegere de documente din perioada lui Sigismund], culese de E. Mályusz, vol. I, (1387–1399), Budapest, 1951, nr. 1294.

¹ „Idem domini de capitulo a modo in antea (s.n. — L.D.) de universis et singulis iobagionibus in quibusvis possessionibus ipsorum commorantibus nonam modo simili quo eadem nona a iobagionibus regalibus exigitur in specie seu in pecunia exigere, tollere valeant” (Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch...*, vol. II, p. 638).

² Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch...*, vol. II, p. 638.

³ A. Szeredai, *Notitia*, p. 59; G. Fejér, *Codex diplomaticus*, vol. X/1, p. 572; *Transilvania*, 1872, p. 128; E. Hurmuzaki — N. Densușianu, *Documente*, vol. I, partea a II-a, p. 332; Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch...*, vol. II, p. 639; registru în *Történelmi Tár*, 1889, p. 771; *Zsigmondkori oklevéltár*, vol. I, nr. 1315.

⁴ A. Szeredai, *Notitia*, p. 63; G. Fejér, *Codex diplomaticus*, vol. X/8, p. 429; Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. III, Sibiu, 1902, p. 177 și 182; registru în *Történelmi Tár*, 1890, p. 131; *Zsigmondkori oklevéltár*, vol. I, nr. 4733 și 4950.

Din scrisoarea lui Sigismund, regele Ungariei, dată la Buda la 29 aprilie 1397 și adresată lui Maternus, episcopul Transilvaniei, aflăm de plingerea prepozitului bisericii din Alba-Iulia, un oarecare Ioan, că el este nedreptățit în ceea ce privește împărțirea veniturilor din strângerea dijei și nonei. Canonicii capitlului din Alba-Iulia — reiese din scrisoarea regală — i-au adus lui Ioan prepozitul, mari pagube „în dijele și nonele din grîne și vinuri ale prepositurii și canonicatului său”¹. Regele Sigismund poruncește episcopului Transilvaniei, Maternus, să cerceteze cazul și să facă dreptate. În ce au constatat nedreptățile aduse prepozitului Ioan în legătură cu strângerea dijei și a nonei o aflăm din scrisoarea episcopului Maternus din 15 sept. 1397, care conține în 16 puncte învinuirile aduse din partea prepozitului Ioan la adresa canonicilor capitlului din Alba-Iulia și răspunsul acestora din urmă la aceste învinuiri². Din unul din cele 16 puncte reiese că prepozitul Ioan pretindea ca a treia parte a veniturilor capitlului provenite din strângerea nonei din vinuri și grîne de pe toate moșiile capitlului să revină lui. Aceasta pentru că el, prepozitul capitlului, are dreptul la a treia parte din toate veniturile moșiilor capitlului, inclusiv și a celorla provenite din strângerea nonei.

Cearta dintre canonici și prepozitul Ioan nu a fost înlăturată nici de intervenția episcopului Transilvaniei Maternus.

Neînțelegerile continuă să existe între canonicii capitlului din Alba-Iulia pe de o parte și prepozitul, custodele și cantorul de la biserica din Alba-Iulia pe de alta, și în prima jumătate a secolului al XV-lea. După cum reiese dintr-o scrisoare papală din 23 aprilie 1431³, episcopul Nicolae de Ferentino a primit și el sarcina să intervină în această ceartă, să cerceteze cazul și să rezolve neînțelegerile. Intervenția episcopului Nicolae de Ferentino însă n-a putut lichida cearta asupra împărțirii veniturilor capitlului provenite din strângerea nonei. În acest sens, papa Eugen al IV-lea numește pe abații de la Bultsch și de la Cluj-Mănăstur și pe decanul capitlului din Sibiu, să cerceteze hotărârea dată de către episcopul Nicolae de Ferentino în procesul dintre canonicii capitlului pe de o parte și prepozitul, custodele și cantorul bisericii din Alba-Iulia pe de alta, și să dea o soluție în privința împărțirii nonei.

Din cele relatate, se poate constata clar, că episcopul și capitlul din Oradea cum și capitlul din Alba-Iulia strîngeau nonele de la țărani atît din grîne cît și din vinuri.

Aceste none erau strînse însă nu numai de către capitlul și episcopul din Oradea sau capitlul din Alba-Iulia. La plata nonei erau supuși și țărani aflați pe moșiile episcopului din Alba-Iulia, a abatelui mănăstirii de la Cluj-Mănăstur și pe alte moși eclesiastice. Mai mult, episcopul din

¹ „... Quomodo domini concanonici sui de predicto capitulo Transilvano in decimis et nonis bladorum et vinorum suae praepositurae et canonici catus damna non modica indelitate intulissent et minus lucte inferre non cessarent” (Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch*..., vol. III, p. 177).

² Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch*..., vol. III, p. 180—182.

³ Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, G. Gündisch, *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen*, vol. IV, Sibiu, 1937, p. 442.

Alba-Iulia și abatele mănăstirii din Cluj-Mănăstur la începutul secolului al XV-lea strîngeau none din vinuri și de la locuitorii clujeni, care aveau vii pe teritoriul moșiei lor, cu toate că orașul Cluj ca oraș regesc înconjurat de ziduri, era astfel scutit însuși de decretul din 1351 de plata nonei. Abia în 1409, orașul obține de la Sigismund, regele Ungariei, o *scrisoare privilegială* în care scutește pe clujeni de plata nonei după recolta viilor lor. În această scrisoare privilegială, dată la 25 martie 1409, regele arată că „dorind îmbogățirea și mărirea orașului Cluj” și să „înzestreze” acest oraș cu toate privilegiile orașelor regești libere, el scutește pe orășenii clujeni de plata nonei, teragiului sau tributului din vinuri, indiferent de faptul unde, pe ce moșie sînt așezate viile clujenilor¹. În același timp, cu cîteva zile în urmă, regele Sigismund a considerat necesar să se adreseze cu o scrisoare specială episcopului Transilvaniei în problema scutirii clujenilor de la plata nonei din vinuri. În această scrisoare din 7 aprilie 1409, regele arată că Clujul fiind un oraș liber regesc, el a scutit pe clujeni de plata nonei, a teragiului sau tributului din vinuri, indiferent de faptul unde s-ar afla viile acestora. În același timp, regele poruncește episcopului Transilvaniei, Ștefan, că de acum încolo să nu cuteze să strîngă none, teragii, sau tribut din vinurile locuitorilor clujeni, viile cărora se află pe moșiile lui și să se mulțumească numai cu dijma bisericească obișnuită². După cum reiese dintr-un document din 1412, episcopul Transilvaniei n-a respectat porunca regală, continuînd să strîngă nona din vinuri de la locuitorii clujeni³. Din această cauză se ajunge la o ciocnire dintre locuitorii orașului Cluj și episcopul Transilvaniei care pînă la urmă se termină cu victoria orașului, episcopul fiind nevoit să renunțe la strîngerea nonei din vinurile clujenilor.

Dacă clujenii (deși orașul era regesc) au fost supuși la începutul secolului al XV-lea să plătească nona din vinuri și cu tot sprijinul primit din partea puterii centrale au putut scăpa de această obligație cu mari greutăți, nu avem nici un temei să considerăm că satele iobăgești și chiar cele ale țărănimii libere nu erau supuse plății nonei pe moșiile episcopului sau pe cele ale abatelui de la Cluj-Mănăstur.

Trebuie să subliniem aici faptul că orașul Cluj obține de la rege scutirea de plata nonei din vinuri ca un privilegiu, ca o excepție de la regula generală, ceea ce se arată în însăși scrisoarea regală adresată episcopului din 1409⁴. Din toate acestea putem trage concluzia că țărani așezați pe moșiile episcopului Transilvaniei și a mănăstirii din Cluj-Mănăstur cum și pe alte moșii eclesiastice sau laice erau supuși plății nonei din vinuri în prima jumătate a secolului al XV-lea.

Strîngerea nonei la sfîrșitul secolului al XIV-lea era rîspîndită nu numai pe moșiile bisericești, dar și pe cele laice, regești și nobiliare. Astfel,

¹ E. Jakab, *Oklevéltár Kolozsvár története első kötetéhez* [Culegere de documente la primul volum al istoriei Clujului], vol. I, Ruda, 1870, p. 149; Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch...*, vol. III, p. 474; *Zsigmondkori oklevéltár*, vol. II, partea a II-a, nr. 6682.

² E. Jakab, *Oklevéltár...*, vol. I, p. 150; Fr. Zimmermann, C. Werner, G. Müller, *Urkundenbuch...*, vol. III, p. 477; *Zsigmondkori oklevéltár*, vol. II, partea a II-a, nr. 6795.

³ Arhivele Statului Cluj, Arhiva orașului Cluj, doc. 18, apr. 1412.

⁴ E. Jakab, *Oklevéltár...*, www.dacoromanica.ro

la 8 iunie 1389, regele Sigismund acordă magistrului Ștefan, fiul lui Ștefan și fraților săi Petru, Gheorghe și vărului său Gavril, ca răsplată pentru credința dovedită de sus-numiții nobili față de el, regele Ungariei și regina Maria, ca nici ei, nici urmașii lor, nici iobagii lor, în orice moșie se află sau se vor afla și care au sau vor avea vii pe dealurile de la Macra și Ersomlia (reg. Timișoara) să nu fie datori să dea regelui none din vinurile lor¹. Această scutire, ca o excepție de la regula generală, arată că pe moșiile regești din aceste părți ale Transilvaniei, stringerea nonei era generalizată. La sfârșitul secolului al XIV-lea, stringerea nonei în Transilvania este atestată și pe moșiile nobiliare. Astfel, de stringerea nonei se vorbește într-un document din 1391. La 7 ianuarie 1391, nobilul Semyen de Tusun, fiul lui Simon, în fața conventului de la Cluj-Mănăstur face unele danii mănăstirii din Sincraiu (Zenthkyral). Printre aceste danii, pe lângă a zecea parte a veniturilor unei mori de două roți aflătoare pe fluviul Tîrnava în satul Vasileni (Zenthlazlo), Semyen de Tusun dăruiește mănăstirii a zecea parte din veniturile pe care le va avea din stringerea nonei atât din vinuri, cât și din cereale și alte produse agricole ale gospodăriilor țărănești aflătoare pe moșia lui sus-amintită din satul Vasileni². Acest document prezintă un deosebit interes nu numai pentru acest caz aparte, ci în general pentru toate moșiile nobiliare din Transilvania. În el poate fi urmărit procesul de introducere a stringerii nonei pe moșiile nobiliare. În actul de donație se specifică faptul că a zecea parte a nonelor provenite de la țăranii nobilului Semyen de Tusun vor reveni mănăstirii din Sincraiu în cazul când această colectă a nonelor va fi stabilită de către nobilii din Transilvania să se strângă în mod regulat, și el o va putea strînge³. Este evident că nobilul sus-numit stringea nona, deși poate nu în fiecare an și în mod regulat, altfel nu avea niciun sens să facă danie mănăstirii din Sincraiu din veniturile pe care le va obține din stringerea nonei. Pe de altă parte reiese clar că cel puțin pe moșiile nobiliare din Transilvania stringerea nonei nu era la acea dată statornicită în mod definitiv, nona nu se transformase încă într-o obligație permanentă și regulat strînsă de la țăranii pe aceste moșii.

Un alt document, care ne vorbește de introducerea nonei în Transilvania, este din 1394. Sigismund regele Ungariei, în scrisoarea sa din 15 mai 1394, poruncește comitelui comitatului Ugocea (azi o parte din acest comitat formează raionul Oaș din reg. Baia-Mare) să strîngă nonele de la locuitorii orașului Zeuleus⁴. Această scrisoare regală a fost trimisă comitelui probabil la insistența unor baroni și nobili din comitatul Ugocea, de pe moșiile cărora țăranii fugeau acolo unde nona încă nu era introdusă sau vremelnic se renunțase la stringerea ei. Orașul Zeuleus, moșie regească, era și el probabil una din aceste localități unde țăranii se refugiau. Dar și

¹ *Zsigmondkori oklevéltár*, vol. I, nr. 1051.

² *Ibidem*.

³ „... Si collecta none per regnicolas utputa nobiles huius partis Transsilvane exigi constituta et incepta perpetuari poterit, similiter decimam partem omnium proventuum nonalium tam vinorum quam etiam frugum et aliorum bladorum in ipsa sua possessione acquiriticia sibi proveniendorum”. (*Zsigmondkori oklevéltár*, vol. I, nr. 1846).

⁴ G. Fejér, *Codex diplomaticus*, vol. X/2, p. 193; *Zsigmondkori Oklevéltár*, vol. I, nr. 3428.

regele este nevoit să se supună intereselor feudalilor din acest comitat. Numai în felul acesta poate fi explicată scrisoarea lui adresată comitelui, baronilor și nobililor din comitatul Ugocea, în care promite că va strânge în mod regulat nonele de la locuitorii orașului amintit și le poruncește tuturor stăpînilor feudali să strîngă și ei aceste none în fiecare an și în întregime. Avertizează pe acei nobili care din diferite interese nu se vor supune poruncii că nonele de pe moșile lor vor fi strînse de către dregătorii regelui în folosul acestuia din urmă.

O altă relatare foarte importantă despre strîngerea nonei pe moșile laice din Transilvania, o constituie documentul dat de capitlul din Oradea la 13 iulie 1401¹. Reiese din acest document, că nobilul E. Guti consimte ca cei patru iobagi fugiți de pe moșile lui și statorniciți în satul Szakoly să rămînă pe moșia aceuia la care au fugit și se obligă că va permite acestor iobagi fugiți să ridice recoltele lor cu excepția unei treimi din aceste recolte pe care el, E. Guti, le reține de la iobagi pentru dijele și nonele cu care sînt obligați față de el. Apare cu toată claritatea că și pe moșile acestui nobil nona se strîngea de la iobagi în mod regulat. Poate chiar strîngerea nonei a fost unul din motivele pentru care iobagii respectivi au fugit de pe moșia lui.

Din toate cele relatate mai sus reiese că începînd din ultimul pătrar al secolului al XIV-lea nona este introdusă și în Transilvania tot mai larg, atît pe moșile bisericești cît și pe cele laice. Ea devine în prima jumătate a secolului al XV-lea o obligație feudală a țărănimii transilvane. Dacă nona în această perioadă încă nu este introdusă în unele părți ale Transilvaniei, ca în Secuime, Făgăraș, Munții Apuseni, și altele, acest lucru se explică prin dezvoltarea social-economică oarecum specifică a acestor regiuni.

Nona se strîngea din toate produsele agricole ale gospodăriei țărănești cu excepția creșterii animalelor. Ea se strîngea din grîne, legume și fructe la fel ca și din recolta viilor. Reiese din documente că strîngerea nonei din vinuri s-a generalizat mai înainte decît strîngerea nonei din grîne, care lovea mult mai greu în situația economică a gospodăriilor țărănești. Revendicarea lichidării nonei a putut să apară și a apărut în timpul răscoalei de la Bobilna tocmai din cauză că strîngerea nonei s-a generalizat în prima jumătate a secolului al XV-lea cel puțin pe teritoriul comitatelor.

Introducerea nonei a agravat foarte mult situația țărănimii transilvane, ea reprezentînd una din formele în care s-a manifestat creșterea exploatarei țărănimii. Dijma bisericească și nona, numai aceste două obligații țărănești, lipseau pe țărani din Transilvania de a cincea parte a tuturor produselor gospodăriei lor. Nu este întîmplător deci, că strîngerea nonei, pe lîngă celelalte obligații feudale, a provocat în rîndurile țărănimii din Transilvania adînci nemulțumiri și a dus la o luptă din ce în ce mai ascuțită din partea acestora. Dorința țărănimii de a scăpa de strîngerea nonei își găsește expresia în strămutarea țăranilor pe moșii unde vremelnic

¹ A Zichy család idősebb ágának okmánylára [Culegere de documente ale familiei Zichy], întocmit de Imre Nagy, Iván Nagy, D. Véghely și E. Kammerer, vol. V, 1903, p. 266; Zsigmondkori oklevéllár, vol. II, par. 100.

nu se stringea nona, în fuga la orașe, și nu rareori în lupta deschisă mergînd pînă la răscoală.

Introducerea nonei, alături de creșterea celorlalte obligații feudale și de înrăutățirea situației juridice a țăranilor se încadrează în acele premise social-economice și politice care au provocat adînci nemulțumiri în sinul țărănimii transilvane în ajunul răscoalei de la Bobilna și au dus la izbucnirea acestei minunate mișcări. Lupta hotărîtă a țăranilor împotriva introducerii nonei apare în toată măreția sa în timpul răscoalei din 1437 — 1438. Țăranii nu numai că se împotrivesc în mod categoric stringerii nonei, dar ei reușesc să impună nobilimii o înțelegere în care desființarea acestei obligații grele era consfințită. După victoria răsunătoare a „obștei țăranilor romîni și maghiari din părțile Transilvaniei” de pe dealul Bobilna au loc tratative între reprezentanții armatei răsculaților și reprezentanții armatei nobiliare. Aceste tratative s-au terminat cu încheierea unei înțelegeri care a fost transcrisă și dată în formă de scrisoare privilegială de către conventul de la Cluj-Mănăstur la data de 6 iulie 1437. În această înțelegere, care de altfel conține o serie de puncte menite să ușureze în mod substanțial situația țărănimii, răsculații au reușit să impună nobililor ștergerea nonei. În acest act de deosebită importanță pentru istoria social-economică și politică a Transilvaniei din perioada feudală, referitor la ștergerea nonei se stabilesc următoarele : „Mai departe, nici unul dintre magnați, nobili și persoane eclesiastice sau vreun alt om să nu cuteze în nici un chip să ia a noua parte din bucate, din orice fel de grîne sau semănături, sau din vin, nici de la iobagii proprii, nici de la străini, agricultori sau cultivatori de vin”¹.

Legătura nemijlocită între introducerea nonei și nemulțumirile pe care le-a provocat aceasta, pe de o parte, și răscoala de la Bobilna, pe de alta, este astăzi constatată nu numai pe baza pasagiului existent în textul primei înțelegeri. În scrisoarea regelui Ungariei, Albert, din 1438, despre care s-a vorbit pe larg mai sus, vorbindu-se de stringerea nonei se face o aluzie directă la răscoală. Este adevărat că în scrisoarea regelui această legătură dintre stringerea nonei și răscoală apare într-o formă denaturată. Regele — cum se poate constata din scrisoare — consideră că nemulțumirile și lupta țărănimii au fost provocate nu de stringerea acestei noi și grele obligații, ci de faptul că nu toți nobilii au strîns nonele, ceea ce după rege a provocat o strămutare a țăranilor de pe moșiile nobililor care strîngeau nona pe moșiile acelorora care nu o strîngeau și a dus la mișcarea țărănimii². Indiferent de felul cum înțelegea regele legătura de cauzalitate

¹ „Nonas autem frugum et quorumcunque Bladorum sive Seminum vel vinorum nullus omnino Magnatum, Nobilium et virorum aut quorumcunque hominum, tam a propriis Iobagionibus, quam extraneis terrarum vel vinearum cultoribus de cetero recipere nulla tenus presumat. Illi vero qui in tenutis aliorum dominorum vineas seu terras seu terras arare dicuntur, de vineis terragium consuetum, de terris arabilibus census seu proventus solitum solvere teneantur”. Arhivele Statului din Budapesta, cota Dl. 36 972; L. Demény, *Textele celor două înțelegeri, încheiate în 1437 între răsculați și nobili, după documentele originale, în Studii, XII*, 1960, nr. 1, p. 100.

² Arhivele Statului din Budapesta, cota Dl. 38 106; I. Szabó, *Az 1351. évi jobbágytörvények*, în *Századok*, 1954, p. 547.

între strângerea nonei și răscoala țăranilor, ceea ce poate fi explicată prin poziția de clasă pe care se situa regele ca exponent al clasei feudale, pentru noi este important că această cauzalitate este constatată documentar. În felul acesta se aduce un nou argument împotriva istoricilor mai vechi, care negau introducerea nonei în Transilvania și legătura de cauzalitate care exista între aceasta și răscoala de la Bobilna.

Răscoala de la Bobilna a fost însă înăbușită. Înțelegerile încheiate la 6 iulie și la 6 octombrie 1437 sînt anulate de către feudali: țărănimea este supusă din nou acelorași obligații față de stăpînii feudali. Din nou este introdusă strângerea nonei. În perioada imediat următoare înăbușirii răscoalei, strângerea nonei este atestată pe unele moșii ale mănăstirii de la Cluj-Mănăstur. Făcînd o conscripție a veniturilor mănăstirii din satele Glo-deni, Filpișul-Mare, Filpișul-Mic, Șieu și Unoca, printre aceste venituri figurează și nona strînsă de la iobagi¹. Înșiși locuitorii Clujului, orașul pedepsit de nobile pentru susținerea activă a răscoalei, și pierzînd pe acest motiv toate privilegiile, sînt supuși să plătească episcopului, mănăstirii de la Cluj-Mănăstur și altor feudali pe moșiile cărora se aflau vile clujenilor, nona din vinuri².

Astfel, nona devenise o obligație feudală a țărănimii din Transilvania, provocînd nemulțumiri și o luptă hotărîtă din partea țăranilor în decursul întregii perioade a feudalismului pînă cînd a fost desființată de revoluția burghezo-democratică din 1848.

ВВЕДЕНИЕ ДЕВЯТИНЫ В ТРАНСИЛЬВАНИИ

(К вопросу о некоторых общественно-экономических предпосылках восстания в Бобыльне)

РЕЗЮМЕ

В своем кратком сообщении автор, на основании изучения внутренних документов, доказывает, что взимание девятины, введенной декретом 1351 г., начало принимать общий характер в Трансильвании к концу XIV в. как в церковных, так и в светских владениях. Девятина взималась натурой и реке, как свидетельствуют документы, деньгами со всех продуктов крестьянского хозяйства (с зерна, фруктов, овощей и вина). Введение девятины наряду с ухудшением экономического и правового положения трансильванского крестьянства во второй половине XIV и в первой половине XV вв. вызвало упорное сопротивление эксплуатируемых крестьян.

Естественно, что после первой победы на горе Бобыльня в 1437 г. восставшие потребовали уничтожения этой феодальной повинности. В одном из пунктов согла-

¹ A. Bánffy család oklevéltára [Culegere de documente ale familiei Bánffy], vol. I, Budapest, 1908, p. 659.

² E. Jakab, *Oklevéltár...*, www.dacoromanica.ro

шения между восставшими и знатью, подписанного в Клуж — Мэнэштуре 6 июля 1437 г., устанавливалось, что никто из феодалов не имеет права взимать девятину. Однако после подавления восстания девятина была вновь введена.

L'INTRODUCTION DE LA *NONA* EN TRANSYLVANIE

(Au sujet des prémisses sociales-économiques
de la révolte de Bobîlna)

RÉSUMÉ

Dans cette brève communication, l'auteur, s'appuyant sur des documents intérieurs, prouve que la perception de la *nona* (neuvième partie de la production), introduite par le décret de 1351, commence à se généraliser en Transylvanie vers la fin du XIVe siècle, tant pour les domaines ecclésiastiques que laïques. La *nona* se percevait en nature ou, plus rarement — ainsi qu'il est attesté dans certains documents — en espèces, sur tous les produits paysans (céréales, fruits, légumes et vins). L'institution de la *nona*, joint à l'aggravation de la situation économique et juridique des paysans transylvains pendant la seconde moitié du XIVe siècle, a provoqué une résistance énergique de la part des paysans exploités.

Il était naturel qu'après leur première victoire sur la colline de Bobîlna, en 1437, les révoltés aient revendiqué la suppression de cette obligation féodale. Par l'un des points de l'accord intervenu entre les rebelles et les nobles à Cluj-Mănăştur, le 6 juillet 1437, il était stipulé qu'aucun seigneur n'avait plus le droit de percevoir la *nona*. Pourtant, après l'étouffement de la révolte, la *nona* a été réintroduite.

PROBLEMELE TRATATULUI „ISTORIA ROMÂNIEI“

RASCOALA CONDUSĂ DE TUDOR VLADIMIRESCU *

În ziua de 7 iulie a.c. în sala de conferințe a Institutului de Istorie al Academiei R.P.R. a avut loc discuția publică a capitolului „Răscoala lui Tudor Vladimirescu”.

Autorul articolului — tov. Acad. A. Oțetea — a arătat că nemulțumirea profundă a țărănimii exploatare, manifestată în tot cursul veacului al XVIII-lea prin diferitele forme ale luptei de clasă, a izbucnit în 1821 într-o puternică răscoală îndreptată împotriva orînduirii feudale, precum și împotriva stăpînirii otomane. Răscoala condusă de Tudor Vladimirescu a fost o insurecție generală, socială și națională, la care au participat toate păturile societății interesate în abolirea feudalismului, chiar și o parte a boierimii angajată în producția pentru piață.

Forța principală a acestei mișcări a constituit-o țărănimea, negustorii și meseriașii care s-au prezentat în fața clasei stăpînitoare, . . . „ca reprezentanți ai întregii societăți, ca masa întreagă a societății în opoziție cu unica clasă dominantă”¹. Dar, cum regimul feudal era apărut de dominația otomană, adversarii lui cei mai conștienți și-au dat seama că pentru a ataca direct și cu succes feudalitatea și pentru a emancipa producția și comerțul de îngrădirile sistemului feudal era nevoie ca stăpînirea otomană să fie răsturnată. Iată de ce arată tovarășul acad. A. Oțetea, — cînd *Eterea* grecilor a dat semnalul unei insurecții generale a tuturor creștinilor din Imperiul otoman pentru cucerirea independenței naționale, masele populare de la noi au văzut prilejul de a-și realiza revendicările sociale pornind răscoala în Oltenia.

Răscoala din 1821 n-a izbutit însă să răstoarne relațiile feudale și nici dominația otomană. „Revoluția din 1821 a strigat *dreptate*, — scrie N. Bălcescu — și a vrut ca tot românul să fie liber și egal, ca statul să fie românesc. Ea fu o revoluție democratică”².

---

* Text scris pentru revista *Studii de secretariatul științific* al vol. III al *Tratatului „Istoria României”*.

¹ K. Marx, Fr. Engels, *Opere*, vol. III, *Ideologia germană*, p. 49.

² N. Bălcescu, *Opere*, Ed. www.dacoromanica.ro

Răscoala din 1821 n-a reușit să se transforme în revoluție, fiindcă boierii au trădat-o de îndată ce n-au mai fost siguri de sprijinul țarului autocrat care ar fi menținut răscoala în limitele intereselor lor de clasă.

Cu toate acestea ea n-a fost zadarnică. Răscoala a pus capăt regimului fanariot care agravase exploatarea țării, adăogînd la sarcinile față de Poartă obligația de a întreține toată protipendada Fanarului. Ea a însemnat, în primul rînd, un pas important pe calea cuceririi independenței politice.

În al doilea rînd „...spiritul național și patriotic luase o putere mai mare din revoluția din 1821 și din restatornicirea unui guvern mai național decît cel din trecut — scrie N. Bălcescu. O jună partidă națională se întocmește și ia de misie de a continua programa revoluției din 1821 și de a realiza întru tot dorințele și trebuințele poporului”¹. Răscoala a formulat limpede, în revendicările ei, condițiile necesare progresului economic, social și politic, a creat o tradiție revoluționară la care se vor referi și cei exploatați pentru a lua pildă și curaj și exploataorii pentru a pregăti cu înfricoșare măsurile de apărare la orice mișcare a maselor populare. Imaginea lui Tudor Vladimirescu a rămas atît de vie în amintirea poporului încît l-a însuflețit și îndemnat în toate luptele lui următoare.

Răscoala a deșteptat în sufletul țăranilor „un spirit de îndărădnicie și de nesupunere”, pe care nici represiunea autorităților claselor stăpînitoare, nici prădăciunile și ororile săvîrșite de turci n-au fost în stare să-l înăbușe. Înainte de răscoală, cei nesupuși erau aduși la „datoriile” lor de supunere, cu puterea armelor; „acum ei s-au deprins și cu acestea, pierzînd sfiala lor de mai înainte — scrie un mare boier; și astfel nu se mai tem nici de amenințări, nici de bici ci numai de pedeapsa cu moartea; cunoscînd din experiență ce este nedreptatea, ei nu vor suferi a fi nedreptățiți întru nimic”. Un asemenea popor, „care și-a pierdut cu totul sfiala de biciu și de despotism”, conchid boierii refugiați la Brașov și Sibiu, ar pune în pericol orice sistem de guvernămînt. De aceea ei nu văd scăpare decît într-o administrație rusă pe un timp anumit, în cursul căreia să se realizeze reformele necesare întăririi și consolidării stăpînirii marii boierimi. Aceste condiții vor fi realizate în 1828—1834, cînd, prin Regulamentul Organic, marea nobilime va concentra în mîinile sale toată puterea statului.

Țărănimea — arată în încheiere autorul capitolului discutat — nu putea triumfa decît cu ajutorul muncitorilor. Or, în 1821 nu exista încă un proletariat în Țara Romînească. „Răscoalele țărănești — scrie I. V. Stalin — nu pot izbuti decît dacă sînt combinate cu insurecțiile muncitorilor și dacă aceștia au conducerea în mîini. Numai o răscoală care ar avea clasa muncitoare în fruntea ei își poate atinge scopul”².

Discuțiile purtate pe marginea capitolului prezentat au căutat să clarifice unele aspecte ale acestei probleme fundamentale ale istoriei patriei noastre și anume: rolul maselor și al personalității lui Tudor Vladimirescu în răscoala de la 1821; pătrunderea capitalismului în economia Țării Romînești; atitudinea claselor sociale față de răscoală; mișcările

¹ N. Bălcescu, *op. cit.*, p. 103.

² I. V. Stalin, *Întrevederea cu scriitorul german Emil Ludwig*, p. 24.

țărănești din Muntenia; atitudinea Moldovei și continuarea luptei pandurilor după moartea lui Tudor. Au fost discutate îndelung și alte chestiuni ca de exemplu: natura legăturilor lui Tudor cu Eteria; dezavuarea răscoalei sale de către împărații Rusiei și Austriei; împrejurările care au dus la tragicul sfârșit al neînfricatului conducător al țăranilor; elementele ostile răscoalei; influența mișcărilor revoluționare din Europa; prezența haiducilor în răscoală și a lui Gheorghe Lazăr în tabăra de la Cotroceni; despre Rigas Velestinlis și despre „domnia lui Tudor”.

Unul dintre vorbitori a găsit că se exagerează rolul personalității lui Tudor Vladimirescu, de vreme ce patru subcapitole sînt intitulate: „Rolul lui Tudor Vladimirescu”, „Alexandru Ipsilanti și Tudor Vladimirescu”, „Domnul Tudor”, „Sfârșitul lui Tudor”. În acest sens, s-au făcut propuneri de a se vorbi, mai pe larg despre mersul răscoalei, despre pregătirea și înăbușirea ei. Acad. D. Prodan care a condus această largă discuție a propus în concluzie că mișcările țăranilor din restul Țării Românești, concomitent cu răscoala condusă de Tudor Vladimirescu, să fie mai pe larg expuse.

În paragraful de început „Cauzele răscoalei”, autorul — acad. A. Oțetea — a analizat printre altele și cîteva aspecte ale pătrunderii capitalismului în economia Țării Românești. S-a remarcat aici necesitatea explicării procesului de grăbire a pătrunderii capitalismului în agricultură ca urmare a răspîndirii arendășiei și a acțiunilor arendașilor care în multe cazuri subarendau țăranilor întinse părți de moșie. Zăpise de arendarea unor moșii găsim încă la începutul secolului al XVIII-lea, dar la începutul secolului al XIX-lea este vorba nu numai de un sistem care devine preponderent în producția agrară, ci mai ales este vorba de producția destinată pieții de către acești arendași obligați să obțină un surplus cît mai mare de bani. Aceasta se obținea așa cum au remarcat alți participanți la discuție — cu aceeași tehnică rudimentară, fără investiții, mijloace sau metode noi, ci prin intensificarea muncii țăranilor, prin însușirea unei părți mai mari din supramunca acestora și uneori chiar și din munca lor necesară. Autorul a arătat că în urma îngrădirii monopolului turcesc prin hațișerifurile și firmele smulse Porții de diplomația rusă, producția de cereale pentru piață crește. Poarta e silită să plătească produsele noastre la prețuri tot mai apropiate de cursul pieții și în 1818, în urma unei serii de recolte îmbelșugate, se ajunge a se plăti pentru cerealele noastre, prețul pieții.

Despre economia bănească în Principate în primele decenii ale secolului XIX se poate spune că ea a ajutat foarte mult lărgirea pozițiilor inițiale ale noilor relații de producție, capitaliste. Unele intervenții au propus ca problema capitalului bănesc, a economiei bănești, în general, să nu fie pusă numai sub forma necesității de bani manifestată de clasa exploatatoare de a-și satisface cerințele în obiecte de podoabă și lux, ci mai ales să fie subliniat volumul mare de bani care circulă în mîna masei de mici producători, în mîna maselor mari de oameni care au nevoie de ei pentru necesitățile lor zilnice, care trebuie să facă schimb cu mărfurile lor, pentru a obține altele în altă parte, și care în felul acesta creează și dezvoltă piața. Există în această privință o serie de exemple din secolul al XVIII-

lea și începutul secolului al XIX-lea un întins comerț cu averi mobiliare : bani, cambii de care se ocupă negustori ca : Teodoran, Constantin Cincu, Ion Elefterie, Mărgărit Ion, cât și casele de negustori din Brașov și Sibiu. K. Marx arată că „... Comerțul cu bani ajunge la deplina dezvoltare și aceasta chiar de la primele sale începuturi atunci când la funcțiile sale obișnuite se adaugă aceea a luării și acordării de împrumuturi, precum și comerțul pe credit în bani universali. De aceea comerțul exercită pretutindeni o acțiune mai mult sau mai puțin dizolvantă asupra organizărilor producției pe care le găsește și care sub diferitele lor forme sînt orientate cu deosebire spre valoare de întrebuințare”. Primele decenii ale secolului al XIX-lea sînt hotărîtoare pentru descompunerea relațiilor feudale de producție în țările romine, deoarece ... „dezvoltarea comerțului și a capitalului comercial dezvoltă pretutindeni producția în direcția valorii de schimb, îi mărește volumul, o face variată și cosmopolită. Transformă banii în bani universali ...”¹.

Aspectul vizibil al acestor transformări economice este și răscoala țăranilor condusă de Tudor Vladimirescu, o acută manifestare a luptei de clasă dintre exploatați — țărănimea legată cu mii de fire în dependența feudală și exploatatori — marii boieri și arendășimea interpusă, precum și manifestarea intereselor noii clase purtătoare a relațiilor de producție capitaliste negustorimea, tîrgoveții, mica boierime producătoare de mărfuri și interesată deopotrivă — însă din alt punct de vedere decît țărănimea — în lichidarea vechilor relații și a statului feudal.

Atitudinea claselor sociale în răscoala condusă de Tudor Vladimirescu a fost obiectul numeroaselor intervenții ale participanților la această discuție. În ceea ce privește țărănimea, acad. A. Oțetea arăta că moșnenii din rîndul căroră s-au ridicat pandurii, au constituit elementele cele mai hotărîte și cele mai organizate ale oștirii lui Tudor, clăcașii mărghinindu-se la acțiuni locale.

În lucrarea sa din 1945, prof. A. Oțetea arătase că Alexandru Ipsilanti ar fi intenționat, cînd a sosit la Iași, să desființeze toate privilegiile de clasă, dar că Iacovache Rizos i-a atras atenția că aceasta ar ridica împotrivă-i pe toți privilegiatii, în primul rînd clerul înalt și boierimea din ambele țări romine. În capitolul de față, autorul a adăugat că Alexandru Ipsilanti s-a sprijinit nu pe țărani, ci pe marii boieri și pe clerul înalt, de aceea conflictul cu Tudor, care era reprezentantul țărănimii, era inevitabil. S-a făcut o sugestie ca pasajul referitor la propaganda eteristă care ar fi promis... „negustorilor și meseriașilor libertatea întreprinderilor și comerțului, iar țăranilor, libertate și garanție pentru stăpînirea liberă a pămîntului aflat în posesiunea lor” să fie pus în concordanță cu ceea ce — pe bună dreptate — autorul arată că eteriștii ... „evită în propaganda și manifestele lor să atingă chestiunea cea mai arzătoare a țărilor din centrul și răsăritul Europei, chestiunea țărănească și se mărginesc să vorbească de independență și libertate politică”.

¹ K. Marx, *Capitalul*, vol. III, p. 523.

S-a propus, de asemenea, ca pe lângă acțiunea țărănească, să se acorde atenție și acțiunii meșteșugarilor și negustorilor din București în timpul răscoalei condusă de Tudor Vladimirescu. Printre altele este de reținut faptul că în momentul părăsirii Bucureștilor de către răsculați — retrași spre Golești — și în timp ce trupele turcești se aflau la marginea orașului, în mănăstirea Radu Vodă se baricadaseră aproape 200 de oameni — în majoritate meșteșugari și negustori — cu arme în mână hotărâți să moară mai degrabă decât să lase orașul să fie jefuit. Numai insistențele îndelungate ale lui Manolache Mano îi determină să abandoneze această acțiune.

Merită să se acorde atenție faptului că memoriile boierilor înaintate după 1821 atât Rusiei cât și Austriei cer printre altele să fie izgonit orice spirit al războiului, să se sprijine cîrmuirea lor. Este în aceasta o reflectare a acțiunilor maselor populare exploatate care tindeau la distrugerea clasei boierești.

Un alt aspect al participării clăcașilor la răscoală, este acela al libertății înscrisă cu multă ardoare în program și formulată în sensul — dacă ținem seama că în această vreme numărul scutiților este aproape egal cu al contribuabililor — că țăranii nu cereau pămînt pur și simplu, ci cereau pămînt fără dijmă.

Participarea marii boierimi la răscoală este parțială și limitată în sensul că nu toți marii boieri erau inițiați în scopurile urmărite de Eterie, iar și aceia care cunoșteau țelurile acesteia și se numărau chiar printre membrii ei, o făceau pentru că erau convinși că mișcarea urmărea izgonirea dominației otomane și obținerea libertății lor de asupra sporită a poporului, sau, în ultimă instanță, era pretextul intervenției — în același scop a Rusiei.

Dacă vorbim deci de participarea marii boierimi, și este vorba de documentele care atestă rolul activ al lui Brîncoveanu, Gr. Ghica și Barbu Văcărescu — arăta unul din participanții la discuție — trebuie să subliniem faptul că ei erau interesați în obținerea unor schimbări de natură economică, într-o oarecare măsură chiar cu caracter național și nu într-o răscoală cu caracter social așa cum este — privită în întregul ei — răscoala țărănească condusă de Tudor Vladimirescu. Din contra, boiernașii sau micii boieri, urmărind de asemenea scopurile lor, foarte apropiate de țelurile economice ale negustorimii și țărgoveților de înlăturare a monopolului turcesc, fără accepțiunea și a revendicărilor politice, a sprijinit cu mult mai multă putere răscoala. Ei urmăreau ca și elementele burgheze în dezvoltare să scape din punct de vedere economic, de anumite îngrădiri feudale, de anumite bariere ale marilor boieri ținînd la obținerea anumitor avantaje economice, care le erau îngrădite deopotrivă de boieri cât și de monopolul turcesc.

În legătură cu aceeași problemă a atitudinii sociale față de răscoală au fost ridicate de participanții la discuție nenumărate exemple despre mișcările țărănești din restul Țării Românești concomitente cu acțiunile țăranilor conduși în mod organizat de Tudor Vladimirescu. Acad. A. Oțetea a subliniat semnificația socială a scenei relatate de Protopopescu în cronică sa cu boierul www.dacoromanica.ro un țăran intrat cu

sapa în via sa, a primit răspunsul că „nu mai sînt ciocoi”. Domnia-sa a arătat că acest fapt nu poate să fie izolat și că asemenea manifestări probabil că au fost mai numeroase. Dintre cei care au luat parte la discuții, Sava Iancovici care a cercetat în arhivele județene acest aspect al răscoalei arată că într-o serie de acte posterioare răscoalei se confirmă ipoteza emisă de acad. A. Oțetea. Foarte multe moșii (Turda, Floreni, Slobozia, Nucetu, Hurez, Merișani, apoi în județul Sac, Dîmbovița, Olt, Romanati) sînt atacate, devastate, stăpînii și arendașii alungați, se sparg pătulele și magaziile, conacele sînt arse, țărani iau în posesie vitele boierilor.

Toate aceste fapte sînt descrise în anaforalele din anii 1822 și 1823, ale boierilor alături de plîngeri pentru nerespectarea monopolurilor boierești. Ridicarea aceasta neorganizată a țărănimii din restul țării e provocată de credința formată în cursul răscoalei că: „moșiile nu mai sînt ale ciocoilor”. Uneori — și acesta este cazul arendașilor Tudor și Constantin din Văleni — județul Olt, arendașii se alătură țăranilor răsculați susținînd și ei că moșiile nu mai sînt ale ciocoilor „ci ale noastre”. Și după ce ridică steagul răscoalei și adună țăranii în jurul lor, arendașii revendică pentru ei drepturile de stăpîni ai moșiilor. Atunci țăranii, — și așa s-a întîmplat la Văleni, și poate și în alte locuri — nu întîrzie să dea foc restului de avut boieresc, clăi cu grîne, fin și distrug tot ceea ce arendașii vroiau să-și însușească, alungîndu-i și pe ei.

Asemenea frămîntări — arată un alt participant la discuție — au avut loc în satele Țării Romînești și mai înainte de izbucnirea răscoalei, în anii 1814, 1815 și 1819 ele se găsesc menționate în actele arhivei Brîncoveanu.

Cu privire la caracterul răscoalei condusă de Tudor Vladimirescu, unii participanți la discuție au cerut precizări referitoare la diferitele etape ale răscoalei și la obiectivele urmărite. Acad. A. Oțetea în baza unei documentări bogate a stabilit că acțiunea lui Tudor a pornit din inițiativa Eteriei. Unii participanți la discuție se mai îndoiesc și azi că Tudor ar fi avut vreo legătură cu Eteria. Alții au sugerat ca una din ideile principale ale autorului, anume că independența politică nu putea fi pentru Tudor și mase decît o etapă spre reforme sociale să fie conturată mai precis. Tudor a pornit acțiunea lui din Oltenia în înțelegere cu Eteria, deci în scopul obținerii independenței. Pentru aceasta el dă proclamația de la Padeș, prin care promite dreptate țăranilor care se string în jurul lui în speranța eliberării de asuprire. Prin urmare, ori Tudor a pornit o acțiune cu caracter politic în scopul răsturnării stăpînirii otomane, iar masele țărănești au răspuns în vederea satisfacerii revendicărilor sociale, ori Tudor Vladimirescu a pornit de la început o mișcare cu obiectiv social, deși declanșată în cadrul Eteriei și de comun acord cu eteriștii. Autorul capitolului discutat — acad. A. Oțetea — face într-adevăr precizarea în sensul că Proclamația lui Tudor se adresează tuturor locuitorilor țării, fără deosebire de naționalitate, limbă și religie și era îndreptată împotriva tuturor asupritorilor, exceptînd pe aceia care aderaseră la Eterie, care vor urma mișcării pornite de el „cum sînt făgăduiți”, și d-sa adăogă că țăranii n-au înțeles această distincție; pentru

ei toți boierii erau tirani, averea tuturor era „rău agonisită”, și de aceea ... „toate averile boierești și bisericești trebuiau jertfite”. De aici reiese clar că țărănimea a răspuns la chemare în vederea satisfacerii dezideratelor sale sociale. Dacă Tudor a înțeles că acțiunea pentru obținerea independenței politice era un prilej pentru a realiza revendicările clasei sale, țărănimea vedea în mișcare răsturnarea imediată a jugului feudal și încetarea abuzurilor. Numeroși alți participanți la discuție au revenit în intervențiile lor asupra necesității de a se reliefa cu prioritate caracterul antifeudal al răscoalei așa cum reiese el de altfel din desfășurarea evenimentelor. În încheiere, acad. A. Oțetea a rezumat punctul de vedere asupra acestei probleme : momentul inițial al mișcării lui Tudor Vladimirescu s-a încadrat în planul general al Eteriei care urmărea răsturnarea stăpînirii otomane printr-o insurecție generală a tuturor popoarelor creștine din Imperiul otoman, cu sprijinul militar al Rusiei. În aceste condiții și pe baza acestor indicații, avînd în vedere că la noi existau elementele unor răscoale antifeudale în care s-a încadrat și Tudor Vladimirescu, pe măsură ce masele s-au strîns în număr mai mare în „Adunarea izbăvirii”, înțelegem cum mișcarea avea să se transforme într-o mișcare antifeudală. De altfel, negustorii și meseriașii legau de luptă anti-otomană, lupta antifeudală și realizarea unei serii de reforme ca : libertatea comerțului, libertatea deschiderii de întreprinderi industriale, libertatea de a exploata minele și de a putea valorifica produsele acestor mine independent de controlul turcilor și de regimul capitulațiilor, mai ales că negustorii erau supuși la tot felul de angarale și ținuți în stare de inferioritate față de sudii străini. Deci răscoala începe inițial ca o mișcare antiotomană în care s-a încadrat o singură mișcare antifeudală pe care o reprezentau în primul rînd masele țărănești, meseriașii, negustorii și o parte a micii boierimi interesată în producția de mărfuri pentru piață.

Vorbitorii au relevat noutatea și importanța subcapitolului care tratează, pe baza unui material documentar inedit, ecoul mișcării lui Tudor Vladimirescu printre țărani din Transilvania, care așteptau ca, după ce va fi isprăvit cu boierii, „Toderaș” să vină în Transilvania, și să-i ajute să se răfuiască și ei cu „nemeșii”.

Unii participanți au relevat existența unei tabere, a unui grup ostil răscoalei conduse de Tudor Vladimirescu. Acest mic curent ar fi fost reprezentat de Paul Nicolicescu, Manolache Schiotu, Ioan Rogobete, Vasile Strîmbeanu, Ioan Coroianu, care erau de partea turcilor veniți să reprime răscoala și care i-au călăuzit chiar, în înaintarea lor în Oltenia. Paul Nicolicescu este cel dintîi care a organizat rezistența armată împotriva oștirii adunate de Tudor în primele zile după ce a dat proclamația ; este prins însă, închis în clopotnița minăstirii Strehaia și ținut acolo ca dispoziția lui Tudor Vladimirescu. Liprandi adaugă, la aceste informații pe care ni le dau cronicile și diferite alte documente, chiar că ar fi fost ucis prin zdrobirea oaselor cu toporul. În continuare, sînt aduse și alte amănunte documentare care atestă existența unor elemente ostile răscoalei și cu care Tudor Vladimirescu era în conflict din timpul războiului ruso-turc (1806 – 1812) și în tot timpul răscoalei.

O altă problemă ridicată în discuție a fost aceea a participării haiducilor la răscoală. Cîțiva haiduci de seamă : Gheorghe Cîrjaliu, Ghiță Hoțul, haiducul Vasile, Gheorghilaș, de prin părțile Buzăului, au avut un rol de seamă în organizarea și ducerea mai departe a rezistenței în Oltenia.

În concluzia discuțiilor purtate pe marginea acestui important capitol al tratatului de Istoria Romîniei, acad. David Prodan care a prezidat dezbaterile, a subliniat bogăția informației, calitățile istoriografice, orientarea sigură în țesătura complicată de fapte, analiza profundă și puterea corespunzătoare de sinteză a autorului. Ar trebui adăugată însă — a spus d-sa — și informația asupra felului cum se pune problema națională în această răscoală. Răscoala condusă de Tudor Vladimirescu este nu numai o răscoală țărănească, ci și o răscoală cu caracter burghezo-democratic și cu caracter național. La ce nivel se găsește ea, ce pături o reprezintă, cine o formulează ? Particularitatea acestei probleme, care ca întindere cuprinde răsăritul Europei, constă în aceea că neexistînd o burghezie destul de evoluată, boierimea de rînd și mica boierime în Țara Românească și Moldova, nobilimea liberală în Ungaria și Transilvania vor susține idei burghezo-democrate și vor fi purtătoarele ideii naționale.

SIMPOZION CU PRILEJUL ANIVERSĂRII A 700 DE ANI A MONUMENTULUI DE ARTĂ FEUDALĂ BOIANA (R. P. BULGARIA)

La Institutul de Istorie al Academiei R.P.R. a avut loc în ziua de 2 iulie un simpozion cu prilejul sărbătoririi a 700 de ani de la ctitoria uneia din cele mai sugestive creații artistice ale Bulgariei secolului al XIII-lea, biserica de la Boiana. Au participat tovarășii : acad. A. Oțetea, cercetători de la Institutul de Istoria Artei și de la Institutul de Istorie ale Academiei R.P.R., oameni de știință și cultură.

În cuvîntul său, Ștefan Ștefănescu de la Institutul de Istorie al Academiei R.P.R., a prezentat momentul important din istoria Bulgariei și a relațiilor romîno-bulgare pe care-l reprezintă sfîrșitul veacului al XII-lea și prima jumătate a celui de-al XIII-lea. Legăturile dintre poporul bulgar și poporul romîn — a arătat vorbitorul — care în ciuda apăsătorului jug bizantin după cucerirea Bulgariei (1018), nu au încetat, au permis după aproape două secole de subjugare străină, gruparea din nou a lumii balcanice într-o formațiune politică largă, îndreptată contra stăpînirii bizantine. Cel de-al doilea imperiu bulgar este încununarea eforturilor popoarelor bulgar și romîn, înfrînte în lupta împotriva apăsării străine. Istoricul sovietic M.N. Tihonov arată că : „Eliberarea Bulgariei la sfîrșitul secolului al XII-lea a fost realizată cu ajutorul popoarelor vecine de la nordul Dunării, romîni și ruși”. Știri despre sprijinul dat de romînii de la nordul Dunării răsculaților bulgari se găsesc atît la scriitorii apuseni : Geofroy de Villehardouin, Henri de Valenciennes, Robert de Clairry, Ansbertus, cît și la Teodor Scutariates care parafrazîndu-l pe Nicetas Choniates, referîndu-se la ajutorul pe care-l primise Petru și Asan din partea popoarelor din nordul Dunării arată că aceștia (Petru și Asan) „s-au întors cu și mai mare înfumurare . . . căutînd să unească într-una singură stăpînirea misilor (vlahilor) și bulgarilor, așa cum fusese cîndva în vechime”. În vremea celui de-al doilea imperiu bulgar, ca urmare a desprinderii de sub dominația străină, Bulgaria cunoaște mari transformări. Se dezvoltă în mod remarcabil economia statului, ca urmare a dezvoltării forțelor de producție, a creșterii productivității muncii în special în agricultură, principala ramură a economiei țării. Bulgaria ajunsese să exporte o mare cantitate de grâu, se dezvoltă relațiile marfă-bani și o dată cu acestea orașele. La mijlocul secolului al XIII-lea în perioada de înflorire a statului bulgar, în cadrul lui existau pînă la 70 de orașe, despre mărimea cărora găsim informații atît la călătorul arab Idrisi (care vorbește despre Sredŭe-Sofia) cît și la Arnold din Lübeck care ne transmite informații despre Plovdiv.

Desprînzîndu-se de sub influența politică a Bizanțului, transformîndu-se într-o mare putere politică, dominînd cîtva timp viața politică a întregii Peninsule Balcanice, Bulgaria în vre-

mea celui de-al doilea imperiu a căutat să-și dezvolte o cultură proprie desprinsă și ea de sub influența bizantină. Este epoca de înflorire a școlii picturale din Tîrnovo, care respectă foarte puțin canoanele artei bizantine. Un pictor din această școală a lăsat minunatele fresce din biserica Bolana, a cărei inscripție arată că: „Această biserică a fost zidită și înălțată prin mijloacele, grija și înalta dragoste a Sebastocratorului Caloian, stăpînul Sofiei, vărul primar al țarului Constantin Asan și nepotul regelui sîrb Ștefan Nemanja, căsătorit (ei Caloian) cu prințesa Desislava” ... și „a fost zugrăvită în țaratul bulgar, în timpul credinciosului prea evlaviosului și bunului creștin țarul Constantin Asan” (1258 – 1277). Pictura bisericii Bolana — arată în încheiere Ștefan Ștefănescu — făcută de meșterul anonim de la Tîrnovo, înainte de Giotto, înainte de renaștere, deschizînd drumul acestuia, impresionează și stîrnește admirație.

De la Institutul de Istoria Artei al Academiei R.P.R., Maria Muzicescu a arătat că una din cele mai sugestive creații ale Bulgariei secolului al XIII-lea este ansamblul de la Bolana în care sînt întreșuate elemente ce aparțin tradiției veacului al XII-lea și trăsăturile stilistice care vădesc impulsul către o nouă viziune surprinzînd o nouă ideologie artistică. De asupra unei construcții mai vechi a cărei dată exactă nu se cunoaște, se ridică în 1259, din inițiativa „sebastocratorului Caloian”, un al doilea monument compus din două etaje suprapuse: cel inferior, cu fațadele din piatră și în interior din piatră și cărămidă alternată; iar cel superior în întregime din cărămidă. Primul etaj este de plan dreptunghiular, cu boltă semicilindrică longitudinală, prevăzut cu două „acro-solia” care urmau probabil să adăpostească mormintele ctitorilor. Etajul superior — la care se poate ajunge astăzi printr-o scară interioară — are o singură absidă la răsărit și cupolă pe naos. Un număr de arcaturi înguste și tot atît de numeroase nișe terminate în arcade ritmează pereții interiori. Fațadele complet plane nu trădează prin nici un element dispoziția interioară. Tamburul turlei se sprijină pe o bază cubică.

Specificul stilului picturii bizantine din veacul al XII-lea — arată în continuare M. Muzicescu — se poate urmări la Bolana atît în iconografie, cît și în tipul compozițional, în decorul scenelor, în tratarea de ansamblu a personajelor. Compoziția, lipsită de orice sugerare a unei perspective, se desfășoară strict pe un singur plan, cuprinzînd personaje puține și statice. Decorurile de fundal — dealuri foarte stilizate, sau ziduri de incintă — sînt simple scheme decorative. Cu excepția chipurilor, personajele vădese în atitudinea hieratică, în grafismul aspru al conturilor, în faldurile rigide din liniile precumpănitor drepte ale veșmintelor, un arhaism care leagă pictura de la Bolana prin școala de pictură de la Tîrnovo cu care este înrudită, de arta din epoca Comnenilor.

Noul, puternic și original — subliniind caracteristici naționale — se conturează din plin în felul de tratare al figurilor. Faptul că meșterii care au desăvîrșit acest ansamblu sînt bulgari, devine o evidență prin faptul că figurile sînt sinteze ale unor tipuri locale. Artă de la Bolana, arată în încheiere M. Muzicescu — vestește prin formele noi pe care le îmbracă chipurile reprezentate, o puternică tendință către înnoire a picturii bulgare.

În continuare au fost prezentate proiecțiile unor excelente fotografii ale picturii de la Bolana remise Institutului de Istoria Artei al Academiei R.P.R. de către Academia de Științe a R.P. Bulgaria.

Liviu Ștefănescu

EDITAREA IZVOARELOR VECHIULUI DREPT ROMÎNESC

Pravilniceasca Condică, ediție critică, Editura Academiei R.P.R., 1957, 268 p.

Codul Calimach, ediție critică, Editura Academiei R.P.R., 1958, 1016 p.

Legiuirea Caragea, ediție critică, Editura Academiei R.P.R., 1955, 340 p.

Sobornicescul Hrisov, ediție critică, Editura Academiei R.P.R., 1958, 110 p.

Manualul Juridic al lui Andronachi Donici,
ediție critică, Editura Academiei R.P.R.,
1959, 170 p.

Colecția izvoarelor vechiului drept românesc, înființată de Academia R.P.R., prezintă o deosebită importanță pentru promovarea cercetărilor istorice din țara noastră. Cu o singură excepție, aceea a ediției întocmite în 1912 de către St. G. Longinescu pentru *Pravila Moldovei* din vremea lui Vasile Lupu, edițiile pravilelor românești medievale și ale legiuirilor din perioada de descompunere a feudalismului publicate în țara noastră nu au avut caracter științific. De altfel, vechile ediții nici nu se mai găsesc decât foarte rar și numai în marile biblioteci.

Sarcina editării pravilelor și a culegerii obiceiurilor juridice vechi a fost încredințată de către Academia R.P.R., colectivului pentru vechiul drept românesc de sub conducerea academicianului Andrei Rădulescu. Edițiile critice ale pravilelor publicate până în prezent de către acest colectiv constituie un remarcabil succes științific al Academiei R.P.R.

Prin studiile lor introductive, prin stabilirea critică a textelor, prin documentele publicate în anexe, prin indicațiile bibliografice și prin indicii lor de materii, edițiile întocmite de către colectivul pentru vechiul drept românesc reprezintă izvoare documentare și instrumente de lucru valoroase pentru cercetarea vechilor legiuri și instituții juridice românești. Ele s-au bucurat, totodată, de buna apreciere a multor oameni de știință și instituții academice din străinătate. Analizăm aceste ediții critice în ordinea cronologică a pravilelor respective.

Cea mai veche dintre pravilele apărute până în prezent în colecția izvoarelor vechiului drept românesc scris este *Pravilniceasca Condică* din 1780, care s-a aplicat în Țara Românească. Ediția critică apărută în 1957 cuprinde atât textul românesc cât și textul grecesc al acestei pravile. Până la ediția de față, această legiuire a fost tipărită de șapte ori.

Ediția oficială din 1780, tipărită în grecește și românește, a fost retipărită în 1841 de către C.N. Brăiloiu. Acesta a publicat în 1867 o nouă ediție, dar numai cu textul românesc. Tot numai în limba română au apărut atât ediția din 1875 publicată de I. M. Bujoreanu, cât și ediția din 1907 publicată de C. Hamangiu. În 1930 St. Gr. Berechet a publicat atât textul grecesc, cât și textul românesc al pravilei. Tot astfel a procedat și savantul grec P.I. Zepos în ediția sa publicată la Atena, în 1936, sub titlul Συγγραμμάτων Νομικών.

Cu excepția ediției lui Zepos, toate celelalte ediții ale acestei pravile sînt pline de erori și ca atare sînt neutilizabile pentru cercetările științifice.

Alcătuitorii ediției critice apărute în Editura Academiei R.P.R. au luat ca texte de bază pe cele cuprinse în ediția oficială din 1780. Figurează în aparatul critic atît pentru textul românesc cît și pentru textul grecesc deosebirile aflate în următoarele manuscrise : a) manuscrisul de sub cota 685 din Arhivele Statului București, b) manuscrisul de sub cota 93 (fondul românesc) din Biblioteca Academiei R.P.R., c) manuscrisul de sub cota 114 din Biblioteca Universității din Iași, d) manuscrisul grecesc aflat în biblioteca personală a lui Theodor Ipsilanti din Atena, folosit după indicațiile date de P. I. Zepos în ediția sa.

Pe lângă textul românesc și grecesc, lucrarea mai cuprinde în anexe : hrisoave și cărți domnești privitoare la alcătuirea, promulgarea, aplicarea, modificarea și interpretarea pravilei, unele extrase din jurisprudență, indicații bibliografice, un indice cronologic al documentelor din anexe, un indice de materii, un indice al termenilor grecești, un indice de cuvinte. Lucrarea este însoțită de opt fotocopii cu extrase din manuscrisele pravilei. Se încheie cu rezumate în limbile rusă și franceză.

Pravilniceasca Condică din 1780 este o legiuire bazată îndeosebi pe izvoare bizantine și pe unele obiceiuri juridice ale Țării Românești din secolul al XVIII-lea. Ea oglindește perioada de trecere de la relațiile feudale la relațiile capitaliste din Țara Românească. Studiul introductiv al prezentei ediții pune în lumină acest caracter al pravilei.

Alcătuitorii ediției înlătură vechea ipoteză, potrivit căreia Alexandru Ipsilanti ar fi fost autorul pravilei. Cu bună dreptate se socotește că această legiuire a fost alcătuită de către o comisie de specialiști care au avut pregătire juridică și au cunoscut bine limba greacă și limba română. Se admite că între alcătuitorii pravilei va fi fost și lenăchilă Văcărescu.

Deși a fost alcătuită în 1775, Pravilniceasca Condică a fost promulgată abia în 1780. Această amănare se explică prin opoziția Porții otomane, care socotea că țările române nu aveau dreptul să-și facă legi fără aprobarea ei. Sub presiunea Rusiei, care prin tratatul de la Kuciuk-Kainargi căpătase dreptul de a interveni în favoarea țărilor române, Turcia a trebuit să cedeze și astfel publicarea pravilei a devenit posibilă în 1780.

Cuprinsul pravilei are un pronunțat caracter de ciasă. Sînt menținute privilegiile clasei feudale, dar unele dispoziții sînt destinate să înlesnească formarea relațiilor capitaliste. Pravila s-a aplicat pînă la 1 septembrie 1818, cînd a intrat în vigoare Legiuirea Caragea. Pentru dispozițiile ce n-au fost abrogate prin Legiuirea Caragea, Pravilniceasca Condică a mai fost aplicată pînă la 1 decembrie 1865, cînd a fost abrogată expres prin Codul civil.

Codul Calimach s-a publicat în 1817 și s-a aplicat în Moldova. Ediția critică apărută în 1958 cuprinde atît textul grecesc, cît și textul românesc al acestei legiuri.

Ediția oficială din 1817 cuprindea numai textul grecesc. Traducerea românească s-a făcut și tipărit în 1833. O altă ediție în limba greacă a fost publicată de către învățații greci Ioan Zepos și Pan. I. Zepos în volumul al VIII-lea din colecția lor „Jus graecoromanum”, Atena, 1931. O nouă ediție în limba română s-a publicat la Iași în 1851 sub titlul „Codică civilă a Principatului Moldovei”. Ediția a treia românească a apărut în 1862, a patra în 1873 publicată de I.M. Bujoreanu, iar a cincea în 1907 publicată de C. Hamangiu. Faptul că atît edițiile grecești cît și cele românești cuprind erori și nu se mai găsesc decît cu mare greutate a justificat pe deplin întocmirea ediției critice publicate de către Academia R.P.R.

Noua ediție a Codului Calimach este o bună lucrare științifică. În textul grecesc s-au introdus numeroase rectificări și note explicative. Textul românească a fost redat după ediția din 1833, dar s-a urmărit înlăturarea inconsecvențelor morfologice și ortografice. În aparatul

critic figurează deosebirile de sens și de conținut dintre redacția grecească a codului și cea românească.

Lucrarea cuprinde un studiu introductiv și numeroase anexe, între care actele privitoare la întocmirea, traducerea, publicarea și aplicarea legiurii, legile privitoare la modificarea și interpretarea unor dispoziții, extrase din jurisprudență și indicații bibliografice. După indicii de materii și de cuvinte, urmează un număr de șapte fotocopii cuprinzând tabele și figuri, apoi rezumatele în limbile rusă și franceză.

Codul Calimach are la bază în esență izvoare bizantine, între care mai cu seamă Basilicalele. Pentru unele instituții, ca de exemplu pentru tutelă și curatelă, această legiuire se inspiră și din noile coduri europene. Se folosesc și unele obiceiuri juridice românești. Alcătuirii ediției înlătură ipoteza profesorului grec C. Triandaphyllopoulos, potrivit căreia Codul Calimach n-ar fi decât traducerea cu unele modificări a codului civil austriac din 1811. Comparația codului austriac cu legiuirea românească pune în lumină în mod concludent deosebirile existente între aceste coduri. Această concluzie este întărită și de neîndoelnice mărturii istorice din perioada întocmirii legiurii.

Redactorul principal al codului a fost pravilistul Christian Flechtenmacher, care a avut colaboratori pe Anania Cuzanos și poate pe Andronachi Donici. Denumit Codul Calimach deoarece a fost promulgat de către Scarlat Calimach, acest cod s-a aplicat în Moldova de la 1 octombrie 1817 pînă la 1 decembrie 1865, cînd a fost abrogat prin Codul civil.

Din punctul de vedere al cuprinsului, această legiuire oglindește relațiile sociale din perioada de trecere de la feudalism la capitalism. Ea cuprinde reglementări privitoare la privilegiile feudailor și aservirea țăranilor, dar în același timp și dispoziții favorabile dezvoltării relațiilor capitaliste, ca de pildă cele referitoare la contracte și creanțe, arendări, manufacturi, societăți negustorești ș.a.

Legiuirea Caragea s-a publicat în 1818 și a fost o legiuire a Țării Românești. Prima ediție a textului ei grecesc a apărut în 1818 la Viena sau poate la Brașov. Această ediție a fost reprodusă de Ioan Zepos și Pan. I. Zepos în volumul al VIII-lea al colecției lor „Jus graeco-romanum”, Atena, 1931.

Textul în limba română a fost publicat în același an, în 1818, la București și probabil la Brașov. Au urmat edițiile românești din 1838 și 1845 publicate de Simion Marcovici, apoi ediția fragmentară publicată în 1849 de Ion Bărbătescu. Două ediții au fost publicate de C.N. Brăiloiu, în 1854 și 1865. Au urmat ediția lui I.M. Bujoreanu din 1873, ediția lui Dem. D. Stoenescu din 1905, ediția lui Ion Palade din 1907 și, în sfîrșit, ediția publicată tot în 1907 de C. Hamangiu. A existat și o traducere în limba franceză, care a rămas în manuscris, aparținînd consulatului francez din București.

Legiuirea Caragea a fost tradusă și în limba rusă de către A. Markevici, fiind publicată în Записки императорскаго Одесскаго общества истории и древностей (Memoriile Societății imperiale de istorie și antichități din Odessa), tom. XV, 1889, p. 711–807. Fiind pline de erori și avînd multe lacune, edițiile vechi – greu de găsit de altfel – nu mai puteau fi folosite pentru noile cercetări.

Ediția critică publicată în 1955 cuprinde atît textul românesc, cît și textul grecesc al legiurii. Ambele texte sînt publicate pe baza manuscriselor originale oficiale păstrate în Biblioteca Academiei R.P.R. sub cotele 2322 și 2323 din fondul românesc. S-a ținut seama și de textele tipărite la 1818, precum și de manuscrisul de sub cota 1710 din aceeași bibliotecă, socotit a fi o copie după manuscrisul oficial românesc din 1818.

Anexele lucrării cuprînd acte referitoare la întocmirea legiurii, dispoziții privitoare la modificarea și interpretarea textului ei, extrase din jurisprudență, indicații bibliografice,

indici de documente și de materii. Lucrarea este însoțită de opt planșe cu figuri și extrase din primele ediții și din manuscrisele legiurii; se încheie cu rezumate în limbile rusă și franceză.

Legiuirea Caragea cuprinde dispoziții luate din izvoarele bizantine, din *Pravilniceasca Condică* ce se bazează în mare parte tot pe dreptul bizantin și din obiceiurile juridice ale Țării Românești. Deși are un pronunțat caracter feudal, legiuirea reflectă și relațiile sociale proprii perioadei de trecere de la feudalism la capitalism.

Legiuirea a fost elaborată de către o comisie formată din clucerul Nestor și logofătul Atanasie Hristopol, cu care au colaborat apoi și stolnicii Constantin Bălăceanu și Ioniță Bălăceanu. Problema elaborării acestei legiuri a ridicat însă obiecțiuni. În articolul său „Despre noua ediție critică a Legiurii Caragea”, publicat în revista *Studii*, an X (1957), nr. 1, p. 178–191, folosind unele informații istorice noi, Nestor Camariano a susținut că singurul autor al textului grecesc al acestei legiuri este Atanasie Hristopol. Camariano aduce informații noi și cu privire la edițiile anterioare ale legiurii, făcând totodată unele observații cu privire la întocmirea aparatului critic al ediției din 1955.

În răspunsul său intitulat „Ediția critică a Legiurii Caragea. Pentru critici”, publicat în revista *Studii*, an X (1957), nr. 4, p. 135–156, Andrei Rădulescu a dovedit cu argumente concludente participarea efectivă a clucerului Nestor și a celor doi stolnici Bălăceanu la elaborarea legiurii. Nici nu s-ar putea concepe elaborarea aceluiași text legislativ în grecește și în românește fără participarea unor juriști care să fi cunoscut deopotrivă atât limba română cât și limba greacă.

Legiuirea Caragea a fost legea civilă a Țării Românești de la 1 septembrie 1818 până la 1 decembrie 1865. Deoarece Codul civil din 1865 a abrogat-o numai în ceea ce privește dispozițiile contrarii regulilor cuprinse în noua lege civilă, Legiuirea Caragea a continuat să fie aplicată și după 1 decembrie 1865 pentru unele situații juridice, ca de pildă pentru locațiunile ereditare ce se constituiseră anterior.

Sobornicescul Hrisov din 1785, completat cu modificările introduse în 1835 și 1839, este un important act normativ ce s-a aplicat în Moldova, cuprinzând reglementări privitoare la dreptul de protimis în materia bunurilor mobiliare și la căsătoriile dintre țigani și moldoveni, adică dintre robi și oameni liberi. Denumirea de „Sobornicesc” se explică prin faptul că acest act legislativ a fost întocmit de către Soborul Sfatului de Obște.

Dreptul de protimis împiedica pătrunderea străinilor în proprietățile răzeșești prin acte de vânzare-cumpărare, deoarece, pentru a vinde pământurile lor, răzeșii erau obligați să înștiințeze rudele și proprietarii în devălmășie care aveau din vechime un drept de preemțiune. Pentru a ocoti dreptul de preemțiune al rudelor și al coproprietarilor, feudali și mai ales elementele străine practicau achizițiile deghizate sub forma daniilor. Bogații ademeneau pe săraci să le cedeze pământurile prin acte de danie.

Sobornicescul Hrisov a interzis eludarea dreptului de protimis prin acte de danie. Boierii pământeni au sprijinit această măsură spre a se apăra ei înșiși împotriva acaparatorilor străini, dar domnia reprezentată prin fanarioți a urmărit să apere mai cu seamă mica proprietate împotriva marii proprietăți acaparatoare.

Aplicându-se ca o pravilă specială, Sobornicescul Hrisov a fost în vigoare până al 1 decembrie 1865, când a fost abrogat prin Codul civil. Modificările din 1835 și 1839 oglindesc un progres față de conținutul inițial al acestui hrisov, mai ales în ceea ce privește situația țăganilor și apărarea familiilor lor.

Pe lângă textul hrisovului, ediția critică cuprinde anafarele și documentele privitoare la elaborarea și aplicarea măsurilor cuprinse în hrisov. Extrase din jurisprudență, indicații bi-

bliografice, indici de materii și de cuvinte, un număr de 11 facsimile, precum și rezumatele în limbile rusă și franceză.

Manualul Juridic al lui Andronachi Donici, tipărit în 1814 la Iași, deși nu este o legiuire propriu-zisă, a fost folosit ca un îndreptar de către instanțele judiciare din Moldova nu numai până la 1 octombrie 1817, când a fost pus în aplicare Codul Calimach, dar și multă vreme după 1817. C. Negruzzi spunea la 1858 că și la acea dată *Manualul lui Donici* trebuia să se găsească la loc de cinste „pe masa oricărui tribunal”.

După ediția din 1815, lucrarea lui Donici, cuprinzând 43 capitole divizate în 509 paragrafe, a avut o nouă ediție publicată de C. Negruzzi în 1858, apoi ediția lui C. Hamangiu din 1907. Ultima ediție s-a tipărit în 1920 sub titlul „Codul Andronachi Donici”. *Manualul* a avut și patru ediții în limba rusă : la 1831, 1850, 1904 și 1908.

Ediția critică din 1959 are la bază textul tipărit la 1814 sub supravegherea autorului și cu autorizarea domnească. Alcătuitorii ediției critice au constatat că manuscrisul din 1813 aflat în Biblioteca Academiei R.P.R. sub cota 444 are un conținut mai redus și n-a putut servi pentru tipărirea *Manualului lui Donici*.

Donici a folosit îndeosebi izvoare bizantine. Trimiterile făcute pe marginea textului indică mai ales Institutule lui Justinian, Basilicalele, *Manualul lui Armenopol*. Autorul a mai folosit *Sobornicescul Hrisov* și unele obiceiuri juridice românești.

Relațiile sociale ce se reflectă în această lucrare sînt cele proprii descompunerii feudalismului și apariției elementelor capitaliste. Donici este preocupat și de interpretarea legilor. El recomandă judecătorilor să renunțe la interpretarea formală și să aplice legile potrivit înțelesului lor și cu indulgență.

Examinînd în general edițiile critice ale vechilor legiuiri românești apărute pînă în prezent, constatăm în primul rînd că editarea textelor istorico-juridice medievale și a celor din perioada descompunerii feudalismului necesită o muncă științifică specială, bazată pe cercetări competente. Colectivul a lărgit cercetările sale, studiînd, selecționînd și editînd texte legislative, documente și extrase din jurisprudență ce stau în directă legătură cu elaborarea, aplicarea și interpretarea legiuirilor respective.

Introducerile ce preced textul pravilelor din aceste ediții au însă un pronunțat caracter tehnic și oferă puține sugestii noi pentru cercetarea proceselor istorice proprii societății românești din secolul al XVIII-lea și de la începutul secolului al XIX-lea. Redactorii acestor introduceri au încercat să pună în lumină condiționarea istorică a pravilelor și să caracterizeze trăsăturile lor pe baza relațiilor sociale din perioada respectivă. Dar caracterizarea istorică a pravilelor se limitează la indicații generale, care nu definesc îndeajuns conținutul social-istoric al operelor respective. N-au fost cercetate istoricește nici textele din anexe. Perioada istorică ce cuprinde secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea se caracterizează prin dezvoltarea producției de mărfuri, prin formarea marii exploatare moșierești bazate pe clacă și producătoare de cereale-marfă pentru export, prin sporirea rentei feudale și intensificarea exploatarei țăranilor, prin întărirea politică a puterii feudaților, prin adîncirea luptei de clasă a țăranilor împotriva exploataților, prin apariția elementelor capitaliste și prin continuarea luptei maselor populare împotriva dominației turcești.

O analiză a conținutului pravilelor și textelor juridice ce formează obiectul acestor ediții critice ar fi putut scoate în evidență cel puțin o parte din aceste trăsături caracteristice ale societății românești din perioada destrămării feudalismului și a nașterii relațiilor capitaliste.

Prin reglementările lor menite să înlesnească schimbul, să încurajeze creditul și să stimuleze inițiativele economice, pravilele din această perioadă reflectă și procesele istorice care impuneau să se acorde producătorului direct o mai mare independență juridică și o mai largă libertate economică.

Asemenea măsuri s-au concretizat în numeroase reglementări care folosesc formulările juridice bizantine, dar care au un conținut social nou. Ele nu sînt opera spiritului de umanitate, cum au susținut unii istorici, juriști și economiști burghezi, ci sînt rezultatul unor lupte sociale persistente care au dus la eliberarea unor straturi sociale de anumite servituți și incapacități statornicite de regimul feudal.

Este adevărat că aceste reglementări au rămas în mare parte fără urmări practice, nefiind respectate de către elementele reacționare ale regimului feudal în descompunere. Ele reprezintă totuși o recunoaștere formală a unor drepturi și libertăți noi ce anunțau nașterea relațiilor capitaliste.

Pravilele, ca și textele juridice destinate să înlesnească aplicarea lor, reglementează obligațiile servile ale țăranilor în sensul intensificării exploatării lor. Legiuitorii încurajau goana moșierilor după supramunca țăranilor. Situația țăranilor s-a înrăutățit economicște atât de mult, încît refuzul lor de a munci și fuga de pe moșie au luat proporții de masă în această perioadă.

Dreptul de strămutare al clăcășilor a rămas iluzoriu. Prin ofisul domnesc din 3 martie 1845 prin care proclama libertatea de strămutare a clăcășilor, Gheorghe Bibescu propunea ei însuși restricția acestei libertăți, motivînd că „între veniturile proprietăților de pămînt, unul din cele mai temeinice este și numărul lăcuiților clăcăși” (*Legiuirea Caragea*, Anexa II, p. 207).

Înseși textele publicate în anexele pravilelor oglindesc frecventele abuzuri ale moșierilor și slujbașilor publici față de țărani. Nedreptățile și excesele săvîrșite de stăpînii moșilor și de dregători se reflectă în poruncile domnești care semnalează că judecătorii „se supără a primi pe săracii lăcuiitori înalte-le”, „judecă pentru hatrul și sila unor obraze”, „fac jafuri și luări”. (*Pravilniceasca Condică*, Anexa I, p. 196, 200—201).

Grigore Dimitrie Ghica, domnul Țării Românești, constata la 21 noiembrie 1825 că boierii și boiernașii „pentru drepturile ce ei socotesc că au a lua de la clăcășii lor, nu fac cerere la dregători ca să se cerceteze după orînduiala judecății. . . ei însuși . . . să fac și împlinitori, luînd cu sălnicie vite și altele ce găsesc mai sigur la lăcuiitori și după cum ei găsesc cu cale. . . Lăcuiitorii, făcînd plîngere la isprăvnicatură, . . . nu li se face nici o îndestulare”, deoarece stăpînii nu vin la judecată (*Legiuirea Caragea*, Anexa II, p. 222).

În ceea ce privește procesele dintre moșieri și țărani, mai cu seamă cele privitoare la hotărnicii și impresurări, aparatul de stat a îngrădit dreptul țăranilor de a acționa în justiție pe moșieri. Pentru Moldova se pot cita în acest sens două ofise domnești din 1837 și două legi din 1839 (*Codul Calimach*, Anexa I, p. 897).

Pravilele reglementează vînzările și zălogirile. Ele proclamă respectul contractelor, oglindind astfel progresul dezvoltării relațiilor comerciale. Prin unele porunci domnești s-au interzis atât arestarea pentru neplata datoriilor cît și vînzarea pentru datorii a averii datornicilor fără aprobarea domnească.

În practică și aceste dispoziții au fost călcate adeseori. Din textul unor cărți domnești datînd din anii 1812—1813 aflăm că în Țara Românească se zălogeau oameni drept dobîndă pentru banii luați cu împrumut în scopul plății birului de către unele sate. Această înrobire a oamenilor de către „împrumutători” devenise frecventă de vreme ce poruncile domnești cereau isprăvnicilor de județe „ca pă toți acei oameni să-i luați și să-i dăzrobiți” (*Pravilniceasca Condică*, Anexa I, p. 204—205).

Constatăm așadar că sensul istoric al pravilelor se desprinde nu numai din aplicarea lor, dar și din călcarea lor. Asemenea constatări ar fi trebuit să figureze în introducerile edițiilor critice pentru a se arăta în ce măsură pravilele au fost legiuri efective ale statelor feudale românești și au corespuns nivelului de dezvoltare socială propriu poporului român din secolul al XVIII-lea și din prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Principala obiecțiune metodologică ce se poate aduce acestei colecții este aceea că izvoarele vechiului drept românesc nu sînt editate în ordinea lor cronologică. Colectivul a început seria acestor izvoare cu legiuirile din secolele XVIII și XIX, prima ediție critică apărută fiind Legiuirea Caragea din 1818. Deși criticabilă, nerespectarea ordinii cronologice în editarea pravilelor, nu constituie de fapt nici un fel de piedică pentru utilizarea lor ca izvoare istorico-juridice, deoarece legiuirile editate poartă data punerii lor în aplicare, putînd fi oricînd rînduite în cadrul colecției după criteriul cronologic.

Trebuie să se țină seama și de faptul că membrii colectivului, însărcinați cu editarea acestei colecții, au putut să pregătească într-un timp mai scurt edițiile apărute pînă în prezent, deoarece ei au avut la îndemînă textele oficiale ale pravilelor respective, iar pentru unele au putut să folosească chiar manuscrisele oficiale pe baza cărora fuseseră tipărite pravilele. În alte condiții se pregătesc edițiile pravilelor mai vechi și îndeosebi ale celor care nu au fost tipărite niciodată sau au fost redactate numai în limba slavonă sau în limba greacă.

Întocmirea și aplicarea acestor legiuri dovedesc că pentru reglementarea relațiilor sociale și a multor instituții juridice, țările romîne au folosit în mare măsură dreptul bizantin. Ar fi fost de dorit ca în aceste ediții să se dea o explicație istorică fenomenului receptării dreptului bizantin în țările romîne. Adoptarea izvoarelor juridice bizantine n-a avut caracterul imitațiilor și împrumuturilor neasimilate. Dreptul bizantin a fost folosit în mod creator în țările romîne, ținîndu-se seama și de obiceiurile juridice proprii societății romînești din perioada respectivă. Receptarea dreptului bizantin reflectă fenomenul interdependenței dialectice dintre baza economică și structura politico-juridică a societății romînești medievale și precapitaliste.

Edițiile critice ale legiurilor și operelor juridice vechi au o valoare deosebită nu numai pentru promovarea cercetărilor istorice, ci și pentru înlesnirea cercetărilor lingvistice. Se constată că limba romînă a putut exprima cele mai nuanțate noțiuni juridice și cele mai complexe rîndueli de drept într-o perioadă cînd nu pătrunsese încă în vocabularul ei terminologia folosită în lucrările juridice occidentale. Pe baza acestor ediții se vor putea face studii asupra limbii romîne și dicționare privitoare la istoria limbii.

Despre unele dintre aceste ediții critice și anume despre *Pravilniceasca Condică*, *Codul Calimach* și *Legiuirea Caragea* s-au publicat recenzii în revistele: *Justiția nouă* (1956, nr. 5, p. 943—947), *Studii și cercetări științifice. Istorie* (publicația Filialei Iași a Academiei R.P.R., an. VII, 1956, fasc. 1, p. 139—154), *Studii și cercetări juridice* (an. III, 1958, p. 337 și urm.; an. II, 1959, p. 543—548).

Despre aceleași ediții au apărut recenzii sau însemnări bibliografice în următoarele reviste străine: *Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών* (tom. XXVII, Atena, 1957, p. 396—401), *Erasmus* (Aarau, R.F.G., tom. X, col. 195), *Byzantinische Zeitschrift* (vol. LI, 1958, p. 517), *Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft* (vol. LXI, 1959), *The American Journal of Legal History* (vol. V, 1959, p. 91—94), *Revue des études byzantines* (1959, p. 260), *Czasopismo Prawno Historyczne* (Polska Akademia Nauk, XI, 1959, p. 220—221).

Semnălînd unele mărunte deficiențe, recenzenții au constatat în general valoarea reală a acestor ediții critice, apreciînd totodată conștiințiozitatea cu care au fost întocmite. Alcătuiind aceste ediții, membrii colectivului pentru vechiul drept românesc oferă cercetătorilor instrumente de lucru de cea mai bună calitate pentru a valorifica mai bine eforturile viitoare pentru

editarea întregii colecții de izvoare istorico-juridice. Prin îndrumările ce stau la baza acestor ediții și prin participarea sa activă la întocmirea lor, Andrei Rădulescu, stins din viață la 30 septembrie 1959, lasă tuturor colaboratorilor săi un bun îndreptar de muncă metodică și un model de perseverență științifică pentru editarea vechilor opere istorico-juridice.

Gheorghe Cronț

MIRON COSTIN

Opere

Ediție critică cu un studiu introductiv, note, comentarii,
variante, indice și glosar de P. P. Panaitescu

Buc., E.S.P.L.A., 1958, 536 p.

Operele beletristice și istorice scrise în condițiile materiale ale orînduirii feudale, care oglindesc forțele și relațiile de producție ale acestei orînduirii, se bucură în planurile editurilor noastre de o atenție încurajatoare. În cîțiva ani au apărut în ediții populare și în ediții științifice cronicile lui Grigore Ureche, Miron Costin, Ion Neculce, cronica anonimă a lui Const. Brîncoveanu, cronicile despre romîni scrise în slavonește, viața domnitorului Const. Cantemir scrisă de fiul său Dimitrie, toate acestea reflectînd mentalitatea clasei feudale stăpînitoare. Afară de acestea s-au mai editat opere care iau poziție de luptă antifeudală, cum de ex. *Țiganiada* lui Budai-Deleanu. În sfîrșit, s-au editat opere care răspundeau năzuințelor maselor populare din trecutul nostru: *Alexandria*, *Esopia*, acestea înfățișînd elementele culturii populare din cadrul culturii noastre feudale. Toate aceste publicații au ajuns la o a doua ediție, în tiraj de mii de exemplare (I. Neculce: 20 100 ex., M. Costin: 24 150 ex., *Alexandria*: 30 150 ex., cifrele acestea fiind ale unei singure ediții), ceea ce înseamnă că ele *interesează* pe cititori. Procesul de creație este urmărit și studiat pe spații mari, nu numai din literatura contemporană, dar și din aceea a trecutului.

Trezirea interesului pentru citirea intensă și variată a realizat-o revoluția culturală a orînduirii noi, socialiste, care a pătruns adînc în masele largi ale populației.

Un exemplu viu în această privință îl oferă editarea operelor complete scrise de cronicarul moldovean Miron Costin (1633—1691), în îngrijirea lui P. P. Panaitescu. Aprecierea lui Miron Costin este firească, pentru că, desprinzîndu-se în mare parte de ce era caracteristic clasei bolerești (intrigile, satisfacerea intereselor egoiste chiar cu prețul subjugării țării), el și-a trecut vremea, destul de „cumplită” pe atunci, scriînd opere științifice, literare și patriotice, dînd un „frumos exemplu în acele triste timpuri, pierzîndu-și viața pentru binele omeniei”¹. Just arată editorul Panaitescu (p. 12) că M. Costin a căzut sub securea călăului, jertfă a rivalităților dintre familiile feudale. Operele lui au fost apreciate și dincolo de hotarele patriei. Astfel, două din operele lui M. Costin au fost scrise direct în limba polonă (1677, 1684). „Letopisețul țării Moldovei” (1595 — 1661) a

¹ N. Bălcescu, *Logofătul Miron Costin istoricul Moldovei*, în *Magazin istoric pentru Dacia*, I (1845), p. 138. Acest articol este primul care a valorificat pe Miron Costin deopotrivă ca patriot și ca patriotismului revoluționar.

fost tradus, pe rînd, în latinește (cca. 1699), în grecește (1729) și în franțuzește (1741). Operele scrise în românește s-au copiat în zeci de manuscrise și s-au răspîndit prin toate colțurile țării, nu numai în Moldova.

O ediție completă și critică a operelor lui Miron Costin era absolut necesară, pentru că edițiile vechi au dat sau numai cite o operă singură, sau cuprinzîndu-le pe toate, i-au atribuit și opere care nu sînt ale lui. În plus, cele mai utilizate din edițiile vechi nu sînt științifice și au indus în eroare pe unii cercetători. Astfel, M. Kogălniceanu, primul dintre cercetătorii-editori (1845, 1872), n-a ales manuscrisele cele mai bune și a trimis la tipar manuscrisele ce a avut la îndemînă atunci: „Letopisețul țării Moldovei” (1595—1661) și „Cartea pentru descălecatul dentii . . .” (titlul greșit în această formă, a fost înlocuit în alte manuscrise cu titlul corect: „De neamul moldovenilor, din ce țară au eșit strămoșii lor”). V. A. Urechia a dat în două volume (1886—1888) o ediție de neutilizat, împotriva căreia s-au ridicat protestele tuturor celor care s-au ocupat de M. Costin. Editorul n-a controlat manuscrisele (de altfel, strîns în mare număr de el), n-a stabilit critic ce aparține, din ele, lui M. Costin și ce e scris de alții, astfel că ediția lui ne înfățișează un Miron Costin deformat, iar nu pe cronicarul moldovean cel adevărat. „Comisia istorică a Romîniei” a întreprins pentru prima dată editarea critică a cronicilor noastre.

Const. Giurescu, în 1914, a publicat *De neamul moldovenilor* ținînd seama de tradiția tuturor manuscriselor care au transmis opera. Dar, editorul actual dovedește că iscusitul exeget al textelor vechi, în acest caz, a procedat prea mecanic, a exclus metoda criticii interne, astfel că a eliminat din opera cronicarului pagini întregi. Insuși editorul a publicat în 1944, în ediție critică, „Letopisețul țării Moldovei” 1595—1661. Aparatul critic este pus însă la sfîrșitul volumului (cum nu trebuie), astfel că urmărirea variantelor celorlalte, manuscrise a fost sacrificată în favoarea ușurării muncii tipografice.

M. Costin, Opere 1958 vine ca o privire sintetică a problemelor, cu excluderea multor amănunte din lucrările monografice scrise anterior de Panaitescu cu privire la M. Costin, vine cu analiza atentă a elementelor sociale din opera costiniană. Și, ce este mai valoros, vine cu interpretarea științifică materialist-istorică a activității lui M. Costin. Alcătuitorul volumului a ținut seamă de teza marxist-leninistă a existenței celor două culturi în cultura societății divizate în clase sociale antagoniste și ne arată că Miron Costin este exponentul clasei stăpînitoare a marilor feudali. Totodată arată și numeroasele elemente progresiste, mai rar democrate, din ideologia cronicarului.

Volumul *M. Costin, Opere* ridică și rezolvă, în majoritatea cazurilor satisfăcător, multe probleme: critica textuală, aprecierea operelor, datarea și izvoarele lor, metoda de editare ș.a. Varietatea problemelor și tratarea uneori prea risipită, fac necesară această recenzie, menită a orienta pe cititor și chiar pe specialist, într-un mod mai unitar și mai metodic asupra contribuțiilor și lipsurilor volumului.

Textele. Sînt clasificate și editate în două mari grupe: I. *Cronici* „Letopisețul țării Moldovei” 1595—1661; cele două opere în limba polonă: „Cronica țărilor Moldovei și Munteniei” și „Poema polonă”, ambele tratînd despre romanitatea limbii și poporului romîn, religia romînilor; „De neamul moldovenilor”. II. *Prelucrări, versuri, discursuri și scrisori* („Istorie de Crăia Ungurească”, „Graiul solului tătarăsc” — ambele traduceri din latinește, cu unele adaose personale. „Viața lumii”, „Stihuri împotriva zavistiei”, compunerea tipărită în *Psaltirea* 1673 a lui Dosoftei, despre Traian, Sever și, în general, despre romanitatea poporului și limbii noastre și *Apostrof* despre agonisirea averilor sufletești, nu a celor pămîntești. Trei discursuri în limba polonă¹, din 1676, alcătuite pentru familia voievodului Anto-

¹ Operele în limba polonă sînt editate numai în traduceri romîne, făcute de P. P. Pa-

nie Ruset. Trei scrisori și două acte scrise în limba polonă, dintre 1674—1688. Observăm că „Istorie de Crălia Ungurească”, este tot cronică, deci putea trece din grupa II în grupa I. Mai observăm că versuri sînt și în „Poema polonă”, deci putea trece din grupa I în grupa II. Cred că o clasificare mai logică ar fi fost următoarea: I. Opere originale în limba română. II. Opere originale în limba polonă dar traduse de editor. III. Traduceri și prelucrări din latinește.

Textul editat este ales pe baza studiului comparativ al tuturor manuscriselor cunoscute. Editorul face în mod foarte amănunțit studiul comparativ al manuscriselor al fiecărui text în parte, încît a putut determina grupe (familii) de manuscrise, mai mult sau mai puțin înrudite între ele. Variantele fonetice de la un ms. la altul au fost excluse, s-au reținut numai variantele de fond, adică de date și fapte istorice. Dar chiar acestea, nu le dă pe toate, adică ale tuturor mss. din grupă, ci numai pe ale unui singur ms. care reprezintă respectiv grupa (familia). La p. 37—38, în lista abreviațiunilor și siglelor, alcătuitorul ediției arată ce manuscrise anume au fost folosite la fiecare text în parte. Această indicație se mai repetă și în prezentările monografice ale textelor (autorul le numește „Comentarii”), dar aici cu explicații mai largi, ca o motivare a metodei urmate. În câteva rînduri, la compararea și stabilirea filiației dintre mss. (critica textuală), editorul mai adaugă și critica internă, logică, a conținutului operelor. Combinarea ambelor critici, externă (textuală) și internă, este necesară cînd operele unui autor nu s-au transmis în mss. autografe, ale autorului sau în copii revizuite de el, ci numai în copii ulterioare, scrise de copiiști care, neavînd noțiunea paternității, proprietății și autenticității operelor literare, își permiteau să facă diferite modificări în text: tocmai cazul operelor lui Miron Costin. Combinînd cele două critici, editorul a izbutit să redea lui Miron Costin mai multe pagini din *De neamul moldovenilor*, pagini pe care Const. Giurescu le atribuie lui Nicolae Costin. Astfel, cap. V, *Despre cetățile Moldovei*, aparține

C. Giurescu lui Nicolae Costin și de aceea coboară în aparat, ca interpolare (*De neamul moldovenilor*, 1914, p. 43₂₇—46₃₀) își revine locul în *textul de bază* la ed. P. (p. 265₉—267₃₃). Cap. V, *din textul de bază* al ed. Giurescu (p. 44₁—51₁₆) devine în ed. P. (p. 267₃₃—270₃₁) cap. VI, tratînd, în ambele ediții, despre portul și limba moldovenilor. Dar, în timp ce Giurescu socotește capitolul terminat la cuvintele „... acest port de încălțăminte pentru sprintenie țin”, P. continuă capitolul pînă la p. 273₈, incluzînd în el și referințele cronicarului despre „tunsura” părului, parte pe care Giurescu a aruncat-o în aparat, ca interpolare a lui N. Costin (ed. Giurescu, p. 51₁₅—53₁₇). Cap. VII, referitor la cele întîmplate în Dacia după colonizarea ei de Traian, împăratul romanilor, este socotit la P., în mod just, ca al lui M. Costin și de aceea e pus ca text de bază (p. 273—274), în timp ce în ed. C. Giurescu (p. 53—54) este coborît tot numai în aparatul critic, ca interpolare a lui N. Costin. Vechea ediție a lui Kogălniceanu (1845) se dovedește azi mai apropiată de realitate decît ediția lui C. Giurescu din 1914. Totuși, P. se deosebește de Kog. prin aceea că P. socotește primele 13 rînduri din cap. VII, ed. Kog. *Let. I*, 1872, p. 29, ca interpolare, iar Kog. ca proprii ale lui Miron Costin¹.

Restabilirea integrității textului la *De neamul moldovenilor* are mare însemnătate, pentru că impune revizuirea acelor aprecieri asupra lui M. și N. Costin făcute pe baza unui text defectuos, în tratatele și studiile de istoria literaturii române vechi (S. Pușcariu, N. Cartojan, Șt. Ciobanu, Ioan Șt. Petre, cele de după 1944). La fel de judicios a procedat P. și la operele *Poema polonă*, *Istorie de Crălia Ungurească*: la prima, a combinat textele a două mss. care se completau reciproc; la a doua, pierzîndu-se mss., a confruntat ediția lui

¹ V. P. Soloviov, cercetător sovietic, urmînd ediția lui M. Kogălniceanu, a publicat Miron Costin, *Opere alese*, Chișinău, Editura pedagogică de stat a R.S.S. Moldovenești, 1957, apropiindu-se în ce privește *De neamul moldovenilor*, de ediția lui P. P. Panaitescu, de acesta.

mort 'n momentul cînd se face copia). Deci partea de contribuție din copile lor nu trebuia izolată de text, ci trebuia pusă sub text, în aparatul critic. Modul cum a copiat, trebuia să se comenteze de editor.

Cu alte cuvinte, din punct de vedere tehnic, toată partea aceasta de comentarii etc. se putea distribui mai organic așa: variantele, interpolările *la texte*; comentariile referitoare la istoria textului, *ca prezentări monografice în fruntea fiecărui text în parte; analize, caracterizări, aprecieri de opere, în studiul introductiv*. Această distribuie poate, nu răspunde comodității grafice¹, dar este singura care satisface cerințele cercetătorului științific și într-o măsură mai mică, chiar pe ale cititorului curent; ea ajută efectiv cercetările comparative asupra textelor.

Introducerea (p. 5—36) și comentariile sînt bine alcătuite; sînt folosite sintetic toate faptele esențiale cu privire la viața, activitatea istorică (de cronicar) și măiestria artistică a lui Miron Costin. Autorul aplică învățătura materialist-dialectică, explicînd faptele lui Miron Costin (educația, cultura, ca oștean, ca diplomat polonofil, ca dregător) în funcție de epoca respectivă (jum. a doua a sec. XVII), caracterizată prin exploatarea țărănilor de către marii feudali, prin contradicții și lupte între partidele boierești (Cupăreștii urau de moarte pe Costinești) și prin numeroase răscoale (1633, 1655, 1671) împotriva tiraniei volvezilor și exploatării latifundiare. La acestea se mai adaugă și exploatarea otomană și dependența noastră față de turci. Miron Costin, în aceste condiții economice, sociale și politice, apare ca un luptător cu condeii (de multe ori și cu fapte) împotriva tiraniei domnilor, ca un susținător al luptei împotriva jugului otoman, patriot, conștient de originea glorioasă

a poporului român, atent față de unele trăsături etnice ale țărănimii, observator obiectiv (dar atît) al stării de mizerie în care se afla țărănimia.

Caracterul parțial progresist al ideologiei cronicarului mai apare și din modul cum înfățișează și discută elementele de cultură, dar partea aceasta este puțin dezvoltată de autorul introducerii. În acest sens ar putea fi folosite pasaje referitoare la *Alexandria* (cartea populară) și „cea adevărată” (a lui Q. Curtius Rufus), la *Esop* și *Esopia*, pasaje în care exprimă regretul că tiparul nu poate tipări cărți cu conținut laic și observația că operele create se difuzează greu prin „izvoarele” copiștilor. Orizonturile lui culturale se largesc prin folosirea scriitorilor clasici, prin cunoștințele lui în domeniul prozodiei, metricei și versificației ș.a. Cunoașterea unor studii speciale scrise de D. Popovici (Ideile teoretice ale lui M. C. despre literatură), N. Lascu (Ovidiu în opera lui Miron Costin) și T. A. Naum (Elogiul Italiei) ar fi scos pe P. din rezerva de a acorda numele de umanist lui M. Costin (nimic nu ne obligă a aprecia pe umaniștii altor țări după umaniștii italieni ai Renașterii).

M. Costin este cel mai mare cronicar și scriitor al nostru din sec. al XVII-lea. „Le-topiseșul țării Moldovei” 1595—1661 a inspirat pe mulți scriitori români din sec. XIX și XX. Între aceștia trebuie să punem și pe Eminescu, care, într-o prefață scrisă pentru culegerea lui E. Baican de palavre și anecdote (1882), folosește satiric vorbele puse de M. Costin, idilic în gura lui Miron Baranovski, că „e dulce domnia la Moldova”.

P. P. Panaitescu a reușit să facă dreptate ilustrului cronicar, să-l redea opera așa cum a scris-o el acum vreo 300 de ani. Ediția dată de E.S.P.L.A. în condiții tehnice superioare (volume legate în pînză, hîrtie velină satinată, ilustrații, indici de orientare, glosar) ne dă posibilitatea să apreciem opera lui M. Costin în toată complexitatea ei: ca izvor istoric, măiestrie artistică, izvor pentru studiul limbii literare și pentru studiul gîndirii noastre

¹ Prin eliminarea variantelor *fonetice*, concordanța dintre textul de bază și variantele *de fond* în cuprinsul aceleiași pagini, nu mai constituie o greutate în munca și tehnica tipografică de azi.

sociale-politice, ca operă de propagandă dincolo de hotarele Moldovei, ca sursă de patriotism și ca mijloc de a îmbogăți cunoștințele contem-

poranilor lui prin traducerea în românește a unor opere scrise în alte limbi.

Dan Simonescu

I. ADAM — N. MARCU

Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României, vol. II

Ed. științifică, Buc., 1959, 480 p.

Pentru cercetătorii istoriei economiei naționale, studierea relațiilor agrare constituie una din preocupările însemnate ale activității lor. Aceasta decurge din rolul pe care l-a jucat economia agrară în cadrul economiei naționale, din faptul că analiza proceselor economice petrecute în sistemul agrar ușurează înțelegerea întregii evoluții economice și sociale a României, permite să se stabilească trăsăturile comune, generale, ca și ceea ce a fost specific, particular economiei țării noastre. Examinarea evoluției sistemului agrar ne dă posibilitatea să adoptăm o poziție ct se poate de favorabilă pentru a dezvălui esența regimului burghezo-moșteresc, structura socială și dispoziția forțelor de clasă în țara noastră. Problema agrară a constituit unul din obiectivele principale ce se cereau să fie rezolvate potrivit intereselor vitale ale țărănimii și necesităților de dezvoltare a țărilor în procesul desăvârșirii revoluției burghezo-democratice. Partidul Comunist Român a moștenit și a preluat ca sarcină practică pusă de istorie rezolvarea problemei agrare. La Congresul al V-lea, zdrobind teoria nefastă a neoibăgiei emisă de C. Dobrogeanu-Gherea, Partidul Comunist a definit caracterul și perspectivele revoluției în fața căreia se afla România, stabilind locul problemei agrare în cadrul acestei revoluții. După eliberarea țării noastre de sub jugul fascișt, Partidul Comunist a înfăptuit pe cale revoluționară reforma agrară din 1945, făurind alianța clasei muncitoare cu țărănimea muncitoare și creînd premisele transformării sociale a satului.

Studierea problemei agrare este reclamată prin urmare și de necesitatea de a înțelege și

aprofunda justețea liniei strategice și tactice a Partidului, în diferite etape de dezvoltare istorică, a dezvoltării substratului economic obiectiv din care izvorau sarcinile pe care și le puneau spre rezolvare Partidul Comunist.

În afară de aceasta, este cunoscut, că ultimul pătrar al secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea se caracterizează în istoria României printr-o stare de permanente frământări și puternice mișcări țărănești. Ele au culminat în 1907 cu marea răscoală a țăranilor, eveniment remarcabil în istoria luptelor revoluționare ale poporului nostru. Or, analiza problemei agrare ne dă cheia înțelegerii proceselor obiective care generau aceste răscoale, face posibilă lămurirea rolului și însemnătății lor, scoate cu pregnanță în relief izvorul ce revoluționa masa de țărani.

Pornind de la cele amintite mai sus, ni se pare utilă și binevenită apariția volumului II al lucrării lui I. Adam și N. Marcu „Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României”. Primul volum, apărut în anul 1956, a fost consacrat reformei agrare din 1864 și procesului de descompunere a țărănimii în perioada de după reformă pînă în anul 1916.

El a fost recenzat în revistele de specialitate¹. Deși recenziile respective conțin unele

¹ Vezi Tudor Paul, *Unele observații critice cu privire la lucrarea „Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României (după reforma din 1864)”* de I. Adam și N. Marcu, în „Analele Institutului de Istoria Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.”, 1956, nr. 6, p. 172—182; V. Ionescu, *O contribuție la studiarea dezvoltării capitalismului în agricultura României*, în „Probleme economice”, nr. 9,

afirmații contradictorii, în general s-a apreciat ca fructuoasă munca depusă de autori, subliniindu-se în același timp necesitățile adâncirii nivelului teoretic al lucrării¹.

Limitele cronologice ale lucrării se situează între reforma agrară din 1864 — când a fost abolită iobăgia — și perioada imediat premergătoare participării României la primul război mondial imperialist — 1916—1918. Volumul al doilea este secționat în 3 părți, examinându-se succesiv următoarele probleme: transformarea capitalistă a gospodăriei moșierești, dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial și, în sfârșit, cauzele, urmările și importanța mișcărilor țărănești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea.

Lucrarea, luată în ansamblu, și mai ales cel de-al doilea volum, se bazează pe un bogat material factual. Față de lucrările precedente autorii au reușit să lărgescă apreciabil baza documentară a studierii problemei agrare. Autorii au căutat să interpreteze unitar bogatul material factual, bazându-se pe indicațiile metodologice ale clasicilor marxism-leninismului, în primul rând pe lucrările lui Vladimir Ilici Lenin care a supus unei analize profunde și multilaterale sistemul agrar din Rusia, foarte apropiat în ceea ce privește structura sa internă de cel din România epocii care formează obiectul lucrării recenzate.

În prima parte a lucrării autorii scot în evidență faptul că sistemul agrar, alcătuit pe terenul reformei „eliberatoare” din 1864, a fost un sistem de tranziție, care îmbina elementele modului de producție capitalist cu formele de exploatare feudale, după conținutul lor economic.

De la expunerea teoretică a datelor referitoare la caracterul tranzitoriu al sistemului agrar din România în perioada posterioară

reformei din 1864 se trece la analiza concretă a relațiilor și formelor de producție existente în agricultura țării noastre. În lucrare se supun cercetării nu o singură gospodărie moșierească sau un grup de gospodării în care se reflectă, de altfel, întreaga structură a relațiilor agrare, ci se examinează sistemul agrar în ansamblul său, pentru a-i surprinde configurația, încercând să se stabilească relațiile dintre clase în procesul producției agricole, greutatea specifică a diferitelor forme de producție, deplasările ce se produc în cadrul acestor forme, dinamica dezvoltării.

Două capitole din lucrare (cap. II și III) tratează în cea mai mare parte raporturile dintre marii arendași și moșieri. Se subliniază în mod just că în ansamblul relațiilor agrare din România, în cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea o importanță de prim plan capătă figura marelui arendaș. Procentul suprafețelor arendate se afla în raport direct proporțional cu dimensiunile proprietăților. Latifundiile de peste 3 000 ha se arendau în proporție de aproape 75 %. Datele din România confirmă încă o dată justetea tezei marxist-leniniste asupra parazitismului marii proprietăți funciare.

Sînt interesante calculele, efectuate în bună măsură pe baza materialelor de arhivă, din care rezultă creșterea arenzii percepute de moșieri de la marii arendași în diferite regiuni ale țării la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Dată fiind extinderea sistemului marii arendări în România, este meritorie încercarea întreprinsă de autori de a elucida conținutul economic al acestui sistem, natura marelui arendaș — probleme indispensabile pentru înțelegerea justă a relațiilor agrare și a gradului de dezvoltare a capitalismului la sate. Concluzia la care se ajunge în lucrare este, în general, acceptabilă: „De cele mai multe ori — se scrie în lucrare — același arendaș îmbină elementele caracteristice ambelor tipuri (de exploatare — D.H.) folosind, de pildă, simultan atît țărani dijmași cît și muncitori salariați” (p. 30). Această concluzie necesită o argumentare mai

sept. 1956, p. 131—136; VI. Dăculescu, *Cîteva observații pe marginea unei lucrări de istorie economică*, în *Studii*, an. X (1957), nr. 2, p. 177—189.

¹ În special Tudor Paul în recenzia sa a atras atenția asupra acestei chestiuni.

temelnică, iar unele afirmații anterioare potrivit cărora în sistemul agrar din România ar fi existat două tipuri distincte de arendași: capitalist și așa-zis de tranziție (p. 29—30) trebuiau înlăturate, deoarece ele se referă la cazuri cu totul speciale și, fără mențiuni corespunzătoare, sînt de natură să pună sub semn de întrebare valabilitatea concluziei.

Dacă relațiile dintre moșieri și marii arendași erau relații dintre două pături exploatare, care-și împărțeau supramunca și chiar o parte din munca necesară a producătorilor direcți, în schimb relațiile dintre moșieri și arendași, pe de o parte, și țărănimea muncitoare, pe de altă parte, erau relații dintre exploatare și exploatați avînd la bază dependența economică a majorității țărănimii, indiferent că ea se exercita în cadrul formelor de exploatare capitaliste sau în cadrul sistemului bazat pe dijmă.

Relațiile dintre țărani și marii proprietari în cadrul sistemului de muncă în dijmă sînt tratate în capitolele IV și V ale lucrării. În aceste capitole se urmărește cu precădere elucidarea următoarelor probleme: formele sub care se storcea supramunca de la producătorii direcți și creșterea cantitativă a dijmii la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Se subliniază just că pentru sistemul agrar din România era caracteristică diversitatea îmbinărilor celor trei forme ale rentei: renta în muncă, sau dijma la tarla, renta în produse (dijma de-a valma) și renta în bani. Forma rentei în produse și în muncă prelua asupra dării în bani. Dijma cu variantele ei se practica în 1912 comune din 2898 cîte existau la începutul secolului al XX-lea în România¹.

Un element substanțial, care intra în componența plăților pentru arendaș a pămîntului îl alcătuiau suprasarcinile sau rușeturile, obligații suplimentare în cadrul cărora rolul precumpănitor îl aveau prestațiile în muncă. Suprasarcinile reprezentau aproximativ 46 % din dijma obișnuită ridicîndu-se

în unele județe, ca de pildă Vlașca, la peste 200 % față de dijmă. Pe o bază documentară temelnică se ilustrează în lucrare procesul creșterii cantitative a dijmii la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Din păcate, materialul faptic nu este suficient de prelucrat recurgîndu-se de multe ori la exemplificări brute, care se pot înmulți după voie, dar nu permit evaluarea generală a fenomenului.

De asemenea, explicarea teoretică a procesului de creștere cantitativă a dijmii comporta demonstrații mai aprofundate și mai temeinice decît afirmațiile generale care se cer ele însele dezvăluite, cum ar fi: „Cauza acestei creșteri a cantității dijmii și a agravării exploatareii țărănimii în cadrul acestui sistem — se menționează în lucrare — trebuie căutată în relațiile de trecere de la feudalism la capitalism... care poate duce la cele mai crunte forme de exploatare a țărănimii de către moșieri și arendași” (p. 99—100). Problema s-ar fi pus pe adevăratul teren de rezolvare dacă autorii ar fi analizat mecanismul raporturilor dintre stabilitatea forțelor de producție, proprii sistemului bazat pe dijmă² și reglementarea exportului de cereale pe scară largită, în condițiile existenței crizei agrare.

În ciuda persistenței rămășițelor feudale, formele de producție capitaliste își croiau drum neîncetat în gospodăria moșierească în perioada de după reforma din 1864. Lărgirea sferei relațiilor capitaliste însemna, în condițiile date, restrîngerea sferei relațiilor de tip feudal. Progresele capitalismului se reflectau într-o serie de indici ca: folosirea de mașini și unelte perfecționate în procesul producției agricole, utilizarea mîinii de lucru salariată, specializarea producției agricole, creșterea suprafețelor supuse culturii în condițiile reducerii simultane a numărului muncitorilor pe unitatea de teren cultivat, efectuarea unor îmbunătățiri și ameliorări funciare etc.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, E.S.P.L.P., 1955, p. 170, 179, 204; vol. 6, E.S.P.L.P., 1953, p. 112.

¹ G. D. Scraba, *Starea socială a săteanului*, Buc., 1907, p. 188—189.

Două dintre principalele aspecte ale pătrunderii formelor de producție capitaliste în agricultură și anume utilizarea mașinilor și a forței de muncă salariate se tratează în mod special într-un capitol din prima parte a lucrării, iar alte aspecte formează obiectul părții a II-a intitulată „Dezvoltarea capitalismului cu caracter comercial”. Pe lângă datele privind numărul mașinilor și uneltelor agricole perfecționate din agricultură, a ritmului introducerii lor, numărul muncitorilor agricoli salariați, folosirea muncitorilor străini în gospodăriile moșierești, prețul diferitelor munci agricole și salarizarea muncitorilor, în capitol se încearcă să se stabilească proporția dintre suprafețele cultivate pe baze capitaliste (cu inventar propriu) și pe baza sistemului de muncă în dijmă (cu inventar țărănesc) pe un număr de 37 de moșii, din diferite județe ale țării (p. 130—131).

★

Unul din indicii de seamă care reflectă progresele capitalismului din sistemul agrar al României în perioada de după reforma din 1864 îl constituie dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial. Deși producția de mărfuri în agricultură precede modului de producție capitalist, totuși, numai o dată cu pătrunderea formelor de producție capitalistă ea capătă extindere, tinde să se generalizeze, producția se subordonează tot mai mult pieții determinând specializarea agriculturii.

Problemele pe care le comportă studiul agriculturii cu caracter comercial sînt tratate amplu și rezultativ în cea de-a doua parte a lucrării recenzate. În comparație cu prima parte, expunerea părții a doua cîștigă în claritate și precizie științifică. Textul nu este încărcat cu simple exemple ilustrative, prezentarea e convingătoare și se urmărește cu ușurință. Profitînd, e drept, de o mai largă bază documentară, autorii s-au străduit să examineze procesele în evoluția lor, recurgînd mai frecvent decît în prima parte la compararea diferitelor perioade pentru a stabili schimbările survenite în evoluția agriculturii, sau raportînd situația din România în ceea ce

privește dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial la situația din alte țări.

Pornindu-se de la caracterul pronunțat cerealiar al agriculturii României, lucrarea se oprește pe larg asupra factorilor care scot în evidență comercializarea agriculturii cerealiere. Se arată pe bază de numeroase date statistice procesul creșterii suprafețelor supuse culturilor cerealiere, al creșterii producției totale, evoluția producției medii la ha și a producției pe cap de locuitor etc. (p. 201—209).

Analiza economică a dezvoltării agriculturii cerealiere cu caracter comercial impune însă lărgirea sferei de investigații întreprinse de autori. Deosebit de important ar fi, de pildă, stabilirea proporției în care participau pe piața internă diferite grupe de gospodării ale populației sătești, inclusiv proporția dintre cantitatea de cereale pe care o furnizau moșierii și cea pe care o furnizau țărani. De asemenea, prezenta interes, din punct de vedere economic, să se stabilească, în comparație cu alte țări, raportul dintre cantitățile de cereale exportate și cele incluse în circuitul pieței interne. Capitolul consacrat exportului de mărfuri agricole (XIV), redă în general tabloul comerțului României cu cereale și alte culturi agricole în perioada posterioară reformei agrare din 1864 pînă la primul război mondial imperialist. Sînt interesante tabelele comparative dintre exportul de mărfuri agricole al României și ale altor țări exportatoare. Din cadrul preocupărilor autorilor a scăpat însă organizarea transportului de cereale, expunerea mai pe larg a situației grîului și a celorlalte cereale românești pe diferite piețe europene, legăturile dintre firmele de export străine și organizațiile românești corespunzătoare.

Se impunea de asemenea ca autorii să-și concentreze mai mult atenția asupra tendințelor de acaparare a unor noi debușeuri externe manifestate de marii producători de făină și alcool la începutul secolului al XX-lea, mai ales în direcția Orientului apropiat — Turcia, Egipt etc.¹

¹ Vezi de exemplu N. Păianu, *Industria mare (1866—1906)*, Buc., 1906, p. 22.

Paralel cu examinarea problemelor pe care le comportă dezvoltarea producției de mărfuri cerealiere în lucrare se abordează și o serie de aspecte ale dezvoltării celorlalte culturi cu caracter comercial. Se arată evoluția suprafețelor supuse culturilor de plante textile și oleaginoase, industriale, leguminoase și tubercule, vil și livezi de pruni, se dau indicații privind specializarea unor regiuni agricole (cap. XII) și mai ales se urmărește procesul industrializării produselor agricole (cap. XV), al fabricării zahărului, spirtului, uleiului, creșterii producției de tutun etc.

Mal slab este reflectată în lucrare organizarea procesului de producție în gospodăriile specializate în diferite culturi cu caracter comercial, problemele producției și a productivității, rentabilitatea culturilor etc.

Unul din capitolele de bază ale lucrării, atât după importanța problemei abordate cât și după realizarea științifică efectiv obținută este consacrat crizei agrare de la sfârșitul secolului al XIX-lea și influența ei asupra agriculturii României.

Sprijinindu-se pe indicațiile metodologice ale clasicilor marxism-leninismului și pe unele materiale din literatura sovietică publicate în românește autorii trasează aspectele teoretice ale problemei și arată schimbările provocate de criză în dinamica producției, a prețurilor, a suprafețelor supuse diferitelor culturi, ca și pe cele ce țin de conținutul social-economic al crizei, de relațiile de proprietate și de ascuțirea contradicțiilor dintre muncă și capital. După aceea autorii examinează unele trăsături ale crizei agrare în România. Cu precădere sînt analizate unele fenomene din domeniul producției și circulației, indicii productivi ce pun în evidență criza din economia rurală. Întrucît criza și-a găsit expresia la suprafața fenomenelor sociale în scăderea prețurilor, autorii prezintă pe larg dinamica prețurilor la cerealele românești, arătînd că ea reflectă în general procesele petrecute pe piața mondială. Nu sînt lipsite de interes unele constatări cu privire la schimbările survenite în raportul dintre prețurile produselor agrare și cele industriale.

Oprindu-se asupra urmărilor social-economice ale crizei, autorii privesc problema oarecum îngust și aceasta constituie defecțiunea principală a capitolului respectiv.

Dacă se surprind efectele crizei în ceea ce privește dezvoltarea tehnico-productivă a agriculturii și situația producătorilor direcți (vezi p. 360—365) se scapă din vedere în schimb următoarea problemă esențială: ce urmări a avut criza asupra relațiilor social-economice la sate, a grăbit ea procesul de înlăturare a formelor de producție feudală sau a contribuit la conservarea lor, a fost, un factor al dezvoltării sociale sau vechile condiții de producție au reușit să se adapteze crizei, pe alocuri chiar să reinvie?

Este cunoscut că în țările apusene, ca urmare a scăderii considerabile a prețurilor la produsele agricole în timpul crizei s-a înregistrat o scădere a rentei funciare, a profiturilor marilor arendași, paralel cu descreșterea suprafețelor de pămînt supuse culturilor cerealiere și cu încercările de adaptare la situația nou creată pe piață prin introducerea unor procedee tehnice superioare.

În Anglia, de pildă, numai în deceniul 1875—1885 veniturile proprietarilor funciari au scăzut cu 30 %, cel al fermierilor cu 60 %, iar salariul muncitorilor agricoli cu 100 %¹. Același lucru s-a observat în Franța² și chiar în Rusia s-a înregistrat o scădere a prețurilor de arendă³.

În România însă scăderea prețului cerealelor nu numai că n-a fost însoțită de o scădere a veniturilor pe care le obțineau moșierii și arendașii, ci, dimpotrivă, s-a înregistrat tocmai în această perioadă un ritm uimitor de creștere a arenzilor, a rentei funciare, a prețului pămîntului etc. Dacă ar fi să ne situăm pe terenul producției capitaliste, aceste procese

¹ Tugan Baranovschi, *Периодические кризисы*, p. 144, citat după P. I. Leașcenko, *Русское зерновое хозяйство в системе мирового хозяйства*, Moscova, 1927, p. 14.

² I. Levitovski, *Сельскохозяйственный кризис во Франции*, Moscova, 1898, p. 13.

³ P. I. Leașcenko, *Социальная экономика сельского хозяйства*, Moscova, 1930, p. 257.

sînt contradictorii, acționează în sensuri opuse, se exclud unele pe altele. Ele și-ar putea găsi explicația numai în cazul cînd prețul de producție, în agricultura Romîniei, organizată pe baze capitaliste, ar fi cu mult mai scăzut decît în alte țări, datorită unei înalte productivități a muncii, a superforității covârșitoare a bazei tehnico-materiale de producție și deci a unor cheltuieli de producție scăzute.

Este evident că agricultura Romîniei nu dispunea de o superioritate tehnico-materială ci se afla, dimpotrivă, față de agricultura altor țări apusene, într-o înapoiere cruntă.

Dar în sistemul agrar din Romînia s-au găsit elemente care au permis marilor proprietari și arendași nu numai să pareze rezultatele crizei pe linia scăderii prețurilor, ci să-și asigure concomitent venituri sporite exercitînd o presiune crescîndă asupra pieței apusene prin desfacerea unor cantități de cereale din ce în ce mai mari.

„Prosperitatea” aparentă a agriculturii romînești, judecată după capacitatea ei de concurență pe piața externă, avea la bază perpetuarea formelor de exploatare semifeudale, intensificarea și agravarea exploatarei în cadrul sistemului bazat pe dijmă. Moșierii și arendașii n-ar fi putut face față situației create de criză căutînd ieșirea în trecerea la o agricultură intensivă, deoarece pentru aceasta s-ar fi cerut enorme investiții care să egaleze și chiar să întrecă gradul de dezvoltare a agriculturii din țările apusene. În schimb, moșierii și arendașii din Romînia puteau să lupte cu efectele crizei aruncînd pe piață cantități tot mai mari de cereale-marfă, recurînd la metodele semifeudale de exploatare, care nu reclamau decît neînsemnate cheltuieli de producție pe ansamblul sistemului agrar.

Marii proprietari nici nu puteau și nici nu erau interesați să orienteze agricultura în mod brusc pe făgașul formelor de producție capitaliste, așa cum sugerau unii socialiști¹ ci se țineau strîns de vechile metode de exploatare. Ei aruncau astfel povara crizei pe umerii

țărănilor muncitoare, deoarece în condițiile unei tehnici înapoiate și a prețurilor de arendă crescînde, numai printr-o spoliere neîncetată a producătorilor direcți, prin scăderea cantității de produse ce le revenea acestora din masa întregii producții obținute, printr-o ofensivă sistematică asupra produsului necesar, puteau să verse pe piață cantități sporite de cereale ieftine.

Criza agrară de la sfîrșitul secolului al XIX-lea nu afecta astfel veniturile marilor proprietari, aceștia au suportat-o relativ „ușor” dar repercutîndu-se pe terenul sistemului agrar din Romînia, efectele ei erau cu mult mai adînci, întrucît ea a agravat criza internă, de structură a întregului sistem economic agrar, a accentuat contradicțiile social-economice existente la sate, ceea ce a dus la ascuțirea luptei de clasă, la o permanentă încordare a relațiilor dintre moșieri și țărani.

Dacă în țările apusene, așa cum arăta Lenin, criza agrară de la sfîrșitul secolului al XIX-lea a grăbit în general evoluția socială, a impus specializarea continuă a agriculturii, a eliminat stagnarea patriarhală², în condițiile concrete ale Romîniei, criza a contribuit la ascuțirea contradicțiilor sociale izvorîte din formele de exploatare semifeudale. V. I. Lenin a arătat că, în anumite condiții, criza poate duce „pe alocuri la regres tehnic, la învierea relațiilor și formelor medievale ale economiei”³.

În ceea ce privește latura tehnico-agricolă a chestiunii, efectele crizei s-au manifestat în extinderea suprafețelor însămînțate cu cereale pe seama pășunilor, în decăderea unei ramuri importante a economiei rurale cum este creșterea animalelor, în imposibilitatea de a trece la un sistem intensiv de agricultură bazat pe specializare, deci în rolul covârșitor pe care l-a jucat producția cerealică în agricultura Romîniei.

★

Pe lîngă observațiile menționate pe parcursul expunerii conținutului lucrării, vom semnală încă unele deficiențe care afectează în

¹ Vezi *Munca*, 4 iulie 1893, an. IV, nr. 19; *ibid.*, 10 iulie 1894, an. V, nr. 19; *ibid.*, 3 iulie 1894, an. V, nr. 18; vezi an. I, nr. 18.

² V. I. Lenin, *Opere*, vol. 4, E.P.L.P., 1953, p. 142.

³ *Ibidem*.

special nivelul de interpretare al acestor lucrări utile în general, mai ales prin latura ei documentară. Una din deficiențele lucrării, proprie ambelor volume, dar atenuată oarecum în volumul al II-lea, este aceea că autorii supraevaluează, pentru perioada cercetată, gradul de maturizare capitalistă a agriculturii României. Este incontestabil că în comparație cu perioada reformei agrare din 1864, la începutul secolului al XX-lea transformarea capitalistă a agriculturii în România făcuse pași mari înainte. Capitalul ajunsese o forță în satul românesc, relațiile capitaliste își croiau drum tot mai accentuat. Indici de bază ca folosirea tot mai intensă a mîinii de lucru salariate, utilizarea mașinilor și uneltelor agricole perfecționate în procesul producției agricole, descompunerea și diferențierea țărănimii, creșterea suprafețelor agricole, dezvoltarea agriculturii cu caracter comercial etc. pun în evidență cu pregnanță acest lucru.

Sfera relațiilor de producție capitaliste nu ni se pare însă că a înflăurit într-o măsură atât de însemnată sistemul bazat pe dijmă, pe cît reiese din susținerile autorilor lucrării „Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României”.

Dacă se determină just tendința, direcția și chiar ritmul dezvoltării capitaliste a agriculturii, în lucrare se exagerează momentul, gradul, nivelul dezvoltării. Concentrîndu-și focul polemicii împotriva acelor autori ce minimalizau dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste și obiectau chiar împotriva caracterului capitalist al evoluției sistemului agrar, dezvoltîndu-se de multe ori cu succes, pe bază de cifre, înconsistența afirmațiilor lui Dobrogeanu-Gherea, în lucrare se forțează uneori nota și se cade într-o eroare contrară. Tendința vădită de supraevaluare a gradului de maturizare capitalistă a agriculturii pentru perioada de început a secolului al XX-lea, își găsește expresie în lucrare atît în faptul că unele procese și fenomene economice sînt interpretate inexact, imprecis, cît și în erorile ce și-au făcut loc în calcularea unor date statistice.

Astfel, în prima parte a lucrării, pornindu-se de la considerentul că în perioada

de după reforma din 1864 lipsește constrîngerea extraeconomică, apare evidentă tendința de a se face din aceasta un criteriu pentru a estompa esența economică a relațiilor de rentă născută pe baza sistemului de muncă în dijmă. Referitor la dijma la tarla și dijma de-a valma se scrie, de pildă, următoarele: „Spre deosebire de dijma la tarla, care *amintește* (subl. ns. — D.H.) într-o oarecare măsură renta în muncă, fiind o rămășiță a acesteia, dijma de-a valma *amintește*, într-o anumită măsură, renta în produse” (p. 62—63). În realitate, apropierea dintre dijma la tarla și dijma de-a valma cu renta în muncă și renta în produse nu se reduce la o simplă „amintire” sau „asemănare” (vezi p. 61) ci în ceea ce privește esența economică, ele nu se deosebesc, cu toate modificările pe care le suferă, oricît de însemnate ar fi ele, o dată cu procesul transformării capitaliste a agriculturii. Deși țăranul formal este liber, deși el are dreptul să intre în relații contractuale libere cu proprietarul pămîntului, dacă trebuie să lucreze *cu inventarul său* pămîntul moșierului, se stabilesc relații economice de tip feudal, după conținutul lor, cu toate că formal sînt încorporate unor raporturi contractuale burgheze.

V. I. Lenin a scos în evidență în nenumărate rînduri acest lucru extrem de important pentru fixarea sarcinilor obiective ce se cereau rezolvate de către forțele înaintate ale societății. În perioada primei revoluții ruse (1905—1907) V. I. Lenin scrie următoarele, referindu-se la agricultura din Rusia care, analizată din punct de vedere al gradului de dezvoltare capitalistă, era mai avansată decît cea din România: „Iobăgia se consideră desființată. În realitate însă moșierii (datorită pămînturilor adunate de ei prin jaf) continuă să păstreze în mîinile lor o putere atît de mare încît și astăzi îl țin pe țăran într-o stare de dependență iobagă *prin munca în dijmă*. Munca în dijmă nu este altceva decît iobăgia contemporană”¹.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 12, E.S.P.L.P., 1957, p. 254. Indicații asemănătoare se găsesc și în volumul 20, Ed. P.M.R., 1950, p. 316 și 237; vol. 6, E.S.P.L.P., 1953, p. 113;

Tot tendinței de supraevaluare a stadiului de maturizare a relațiilor capitaliste la sate — sau unei regretabile confuzii — se datorește și accepțiunea eronată care se dă în lucrare arenzii în bani plătită de către producătorul direct proprietarului de moșie ca exprimând relații economice capitaliste indiferent de organizarea procesului de producție pe o moșie sau alta și de scopul în care se ia în arendă pământul. Este surprinzător faptul că, la 3 ani după apariția primului volum al lucrării, autorii persistă în această eroare elementară căutând să facă din forma plății criteriu pentru definirea naturii social-economice a rentei „... în cazul când arenda nu se transformă în prestații în muncă ci este plătită efectiv în bani (de către producătorul direct pentru folosința proprie a produselor agrare — D.H.) — se scrie în lucrare — avem de-a face cu relații capitaliste sau treceri directe spre acest sistem...” (p. 64). „Rezultă deci, — se scrie în altă parte — că o anumită parte a arenzilor în bani (e vorba de acea parte care nu se transformă în prestații în muncă — D.H.) poate fi socotită ca exprimând relații capitaliste...” (p. 65). În realitate, schimbarea formei de plată sub care economice se realizează marea proprietate moșierească, nu schimbă însăși caracterul relațiilor de producție. Dacă țăranul nu la pământul în scopuri lucrative, ci pentru necesitățile proprii, sistemul bazat pe dijmă nu își schimbă automat esența transformându-se în sistem capitalist numai pentru că producătorul direct, în loc de produse sau prestații în muncă plătește moșierului (respectiv marelui arendaș) renta în bani. V. I. Lenin scria că sistemul muncii în dijmă, constă „în cultivarea pământului cu inventarul țăranilor din împrejurimi, forma de plată neschimbând esența acestui sistem (fie că e vorba de plată în bani, ca în cazul muncii cu bucată, sau de plată în produse, ca în cazul dijmii pe din două, fie că e vorba de plată în pământ sau în terenuri)”¹. În altă parte

V. I. Lenin scotea în evidență același lucru : „...se știe că în satul nostru arendarea are adesea un caracter mai mult feudal decât burhez, iar arenda organizată mai mult rentă „în bani” (adică rentă feudală transformată) decât rentă capitalistă (adică surplusul la profitul întreprinzătorului)”². Or, în lucrare se are în vedere tocmai variantele indicate de V. I. Lenin, adică plata în bani pentru o bucată de pământ pe care țăranii o cultivă cu inventar propriu. În cazul de față relațiile de rentă se nasc între proprietari funciari și țăranii muncitori, iar nu între proprietarul funciar, arendașul capitalist și muncitorii agricoli salariați, cum are loc în condițiile rentei capitaliste. Renta funciară este o categorie social-economică proprie citorva tipuri de relații de producție și faptul că renta capitalistă este plătită în bani nu înseamnă că orice rentă plătită în bani este de natură capitalistă. Prin sine însăși, plata în bani nu numai că nu determină dar nici nu exprimă conținutul de clasă al rentei³. Sub învelișul bănesc al rentei se poate ascunde o exploatare cu caracter feudal, capitalist, sau combinat.

Tipul rentei percepute în bani de către moșier sau marelui arendaș la care se referă concret autorii lucrării recenzate, nu reprezintă excedentul peste profitul mijlociu, realizat pe baza modului de producție capitalist, ci înghițea întregul plusprodus exprimat în bani al producătorului direct. K. Marx privea ca precapitaliste toate formele rentei în care producătorul direct ce posedă condițiile muncii, i se opune pământul ca mijloc de producție aflat în proprietate străină, izolat de el. „Prin rentă de bani, spre deosebire de rentă funciară industrială sau comercială, bazată pe modul de producție capitalist, rentă care nu este decât un excedent peste profitul mijlociu — scria Marx analizând formele rentei feudale — înțelegem aci rentă funciară care rezultă dintr-o

² *Ibidem*, vol. 6, E.S.P.L.P., 1953, p. 125.

³ Vezi mai pe larg în această privință, Kozodoiev, I. I., *Земельная рента при капитализме*, Moscova, 1956, p. 47, B. F. Porșnev, *Studii de economie politică a feudalismului*, București, Edit. științifică, 1957, p. 160—169.

vol. 19, E.S.P.L.P., 1957, p. 182 și 235; vol. 18, E.S.P.L.P., 1957, p. 235.

¹ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 3, Ed. P.M.R., 1951, p. 172.

simplă schimbare de formă a rentei în produse, după cum și aceasta din urmă nu a fost decât renta în muncă transformată”¹. Marx sublinia de asemenea că autodezvoltarea rentei în bani nu duce la nașterea unor relații de producție calitativ noi; apariția capitalismului la sate, scrie el: „este condiționată de dezvoltarea generală a producției capitaliste în afara agriculturii”².

Cu totul altceva este faptul că schimbările pe care le aduce cu sine renta în bani în relațiile dintre proprietarul funciar și producătorul direct sînt prielnice creării premiselor dezvoltării relațiilor capitaliste, că ea se extinde pe baza producției de mărfuri „presupunînd deja o dezvoltare mai însemnată a comerțului, a industriei orășenești... a circulației bănești”³. Renta în bani contribuie la descompunerea formelor de producție pre-capitaliste și la posibilitatea dezvoltării formelor capitaliste de rentă, iar în condițiile sistemului agrar din România în perioada cercetată în lucrare, cînd relațiile de producție capitaliste își crolau drum tot mai mult atît în gospodăria moșierească cît și în cea țărănească, extinderea arendei în bani constituie un factor ce lărgea crearea premiselor pentru accelerarea procesului de înlăturare a sistemului de muncă în dijmă, rămășiță directă a feudalismului.

Deosebit de evidentă apare tendința de supraapreciere a gradului de maturizare, a nivelului atins de dezvoltarea relațiilor de producție capitaliste din agricultura României în

capitolul intitulat: „Privire de ansamblu asupra raporturilor dintre țărani, moșieri și arendași la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea”. Concluzia principală la care se ajunge în lucrare e următoarea: „Caracteristica stadiului relațiilor de producție din agricultura noastră de la începutul secolului XX o constituie deci faptul că relațiile de producție capitaliste au învins pe cele semif feudale devenind preponderente” (p. 184). Aceeași susținere este formulată și în altă parte a capitolului: „... În primul an al secolului XX... sistemul muncii salarlate devine preponderent față de sistemul muncii în dijmă” (p. 180).

Formulările de mai sus prezintă un interes deosebit, întrucît acceptarea sau neacceptarea lor ar presupune analiza într-o formă nouă a unor probleme sociale fundamentale, ca structura socială a României și dispoziția forțelor de clasă, conținutul obiectiv al luptei țărănimii din perioada respectivă, izvorul ce revoluționa masa de țărani etc.

Aprecierile eronate cu privire la raportul dintre greutatea specifică a rămășițelor feudale și relațiilor capitaliste își găsesc expresie în faptul că anumite calcule statistice sînt întocmite unilateral, fără să se țină seama de întreaga complexitate a fenomenelor social-economice.

Așa de pildă, se consideră că la începutul secolului al XX-lea din cele aproximativ 4 000 000 ha arabile deținute de marea proprietate, doar 1 700 000 se lucrau pe baza sistemului de muncă în dijmă, restul de 2 300 000 ha fiind lucrate pe baze capitaliste (p. 178—180).

Susținerea de mai sus este susceptibilă de corectări întrucît nu ține seamă de o serie întreagă de împrejurări și anume:

1) Nu toți țărani învoiți, mai ales acela care urmau să achite în munci, cu inventar propriu, împrumuturile cămătărești efectuate în timpul iernii erau înregistrați de statisticele vremii. Potrivit statisticii prețurilor de munci agricole întocmite de Ministerul Agri-

¹ K. Marx, *Capitalul*, vol. III, partea a II-a, E.S.P.L.P., 1955, p. 750.

² *Ibidem*, p. 751. De altfel, dacă plata în bani a rentei exprimă, în mod automat, relații capitaliste, după cum se susține în lucrare, se naște în mod firesc întrebarea: Ce formă a rentei capitaliste era plătită de către țărani moșierilor: rentă absolută, diferențială, sau renta de monopol? În fond capitalismului îi sînt proprii cele 3 forme de rentă enunțate mai sus. Autorilor li s-ar putea atunci reproșa de ce nu au analizat formele respective de rente capitaliste și modul lor de manifestare în condițiile concrete ale României.

³ K. Marx, *Capitalul*, vol. III, E.S.P.L.P., 1955, p. 750.

din țară se făceau numai învoiele verbale¹. Este foarte probabil că multe din aceste învoiele nu erau înregistrate de statistici.

De altfel, mai ales după legiuirea agrară din 1907—1910 intrase puternic în uz, sub presiunea și ingerințele moșierilor și administrației, să se ascundă faptul că țăranii încheiau învoiele agricole, pentru a nu se dezvălui cazurile de eludare a legii învoielilor agricole ce prevedeau desființarea dijmii la tarla, interzicerea rușfeturilor etc. Autorii vremii și chiar oamenii politici subliniau că numărul țăranilor învoiți ca și suprafața de pământ luată în dijmă sînt cu mult mai mari, în unele cazuri de cîteva ori, decît figurează în contractele înregistrate de autorități².

Considerăm că din aceleași motive, și înainte de 1907, pe o scară mai redusă, rămneau multe învoiele agricole neincluse în datele statistice.

Nu este întîmplător că există diferențe între diferitele surse care indică numărul țăranilor învoiți și mărimea suprafețelor arendate. Deși unele statistici sînt posterioare celor cu care operează I. Adam și N. Marcu și, ca urmare a dezvoltării relațiilor capitaliste de producție în agricultură, normal ar fi fost să indice suprafețe micșorate luate în dijmă, ele arată, dimpotrivă, că țăranii luau pământ în dijmă mai mult decît indică autorii *Studiilor despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României* pentru primul an al secolului al XX-lea. Astfel, după anumite calcule, în 1907 țăranii au arendat 1837 mil ha de pământ arabil, fînețe și pășune³. În anul 1913, potrivit datelor statisticii agricole, marii proprietari (moșieri și arendași) au arendat țără-

nimii aproximativ 46%⁴ din suprafața pămîntului arabil pe care o dețineau. Chiar în anul 1930 după 3 decenii de neîncetată extindere a relațiilor capitaliste în agricultură, potrivit unor surse folosite în organul Internaționalei a III-a — „Kommunisticheski international” — moșierii dădeau „în dijmă aproape 40% din pămîntul lor...”⁵.

2) În al doilea rînd, chiar dacă am presupune că țăranii luau în dijmă numai 1 700 000 hectare iar moșierilor și arendașilor le rămîneau cca. 2 300 000 ha de lucrat pe cont propriu, este știut că o bună parte din operațiile agricole efectuate pe cele cca. 2 300 000 ha care rămîneau pe seama marilor proprietari se făceau tot cu țăranii învoiți, în contul pămîntului care-l prinișeră. Altfel cum s-ar explica marea răspîndire a suprasarcinilor, care se prestau majoritatea în muncii, și reprezentau peste 45% din dijma propriu-zisă?

Menționăm de altfel că răspîndirea sistemului muncii în dijmă, așa după cum arăta Lenin, este foarte greu de stabilit⁶. Pentru aceasta ar trebui raportată nu numai suprafața de pământ luată de țăranii pe bază de învoiele agricole la cea rămasă moșierilor și arendașilor, ci calculate toate operațiile economice din toate gospodăriile marii proprietăți. În orice caz se impunea ca problema rușfeturilor să nu fie exclusă din calculele autorilor.

3) În sfîrșit, însăși înzestrarea marii proprietăți cu inventar viu și mort, ținînd cont de superioritatea lui față de cel țărănesc, duce la concluzia că acesta nu avea o capacitate de producție mai mare de 30—35% din întreaga suprafață de pământ a marii proprietăți. Nu este oare de notorietate că în 1905 din cele 476 979 pluguri simple existente în agricultură, marii proprietari nu dețineau decît 26 416 sau ceva mai mult de 5%⁷. De asemenea proprietatea mare nu dispunea decît de 3,6% din

¹ Ministerul Agriculturii și Domeniilor, *Statistica prețurilor de muncă agricole după contractele scrise și învoiele verbale din anii 1904—1907*, Buc., 1908, p. XII.

² Vezi Mihail Șerban, *Problemele noastre social agrare*, Buc., 1914, p. 36; *Dezbatările senatului pe anul 1909*, p. 854.

³ D. Mitrany, *The Land and The Peasant in Rumania*, Londra-New Haven 1930, p. 248 249.

⁴ Vezi Constantin Georgescu, *Exproprierea din punct de vedere juridic, economic și social*, Iași, 1914, p. 20.

⁵ Коммунистический интернационал, nr. 25, 1930, p. 14.

⁶ V. I. Lenin, *Opere*, vol. 15, E.S.P.L.P., 1957, p. 74.

⁷ *Anuarul Statistic al României*, Buc.,

numărul carelor și căruțelor și de 5,8% din numărul animalelor domestice de tracțiune¹.

Remarcăm tot în legătură cu stabilirea gradului de dezvoltare a relațiilor capitaliste la sate că este exagerată afirmația potrivit căreia la începutul secolului al XX-lea un număr de 550 000 familii țărănești trăiau exclusiv din muncă salariată (p. 178). Statistica agricolă a României arată că la 1905 existau în mediul sătesc aproximativ 156 000 locuitori capți de familii care trăiau exclusiv din vânzarea forței de muncă neducându-și gospodăria nici pe pământ propriu, nici pe pământ luat în arendă². Țărani pauperizați și lipsiți complet de pământ erau, într-adevăr, mai mulți însă, o trăsătură caracteristică a sistemului agrar din România consta în aceea că nu toată masa țăranimii pauperizate, lipsite de mijloace de muncă, și nici chiar majoritatea acestora, se transformase, sub raportul locului pe care îl ocupase în procesul de producție în proletariat agricol. Fenomenul avea loc numai ca tendință. În perioada dată însă, o mare parte din țăranii lipsiți cu totul de pământ și majoritatea țăranilor pe cale de proletarianizare, erau ținutul mai departe de marea proprietate, continuau să arendeze mici loturi de pământ. În 1905, de exemplu, 135 mii de țăranii (din totalul de 300 000 lipsiți complet de pământ) își duceau gospodăria exclusiv pe pământul luat în arendă, iar 338 mii familii țărănești atît pe pământul luat în arendă cît și pe cel propriu³.

Deși își pierduseră condiția economică pe care o presupune sistemul bazat pe dijmă (o gospodărie prevăzută cu un minim de inventar agricol) o bună parte a țăranimii complet pauperizată continua să perpetueze tot vechile forme de producție, incompatibile cu noua lor situație, dînd astfel naștere la o serie întreagă de contradicții, ducînd la o

înăsprire fără precedent a exploatării și a stării de mizerie a țăranimii ruinate, iar pe planul luptei de clasă, la ascuțirea tot mai puternică a contradicțiilor care răbufneau periodic sub forma răscoalelor țărănești⁴.

Ridică obiecțiuni și indicația pe care o dau autorii la pagina 106 din lucrarea recenzată potrivit căreia gradul de exploatare a țăranului învoit pentru a cultiva porumb se ridica la 105%. Deși cifra respectivă are doar un caracter de orientare, trebuie spus că ea nu reflectă realitatea, deoarece în calculul acestei cifre nu s-a ținut seama de o serie întreagă de factori ce converg spre concluzia că gradul de exploatare era mult mai ridicat. Astfel, este necesar să avem în vedere că însuși autorul statisticii de la care pornește lucrarea recenzată, recunoaște că în calculele sale au fost cuprinse cu precădere acel grup de moșii unde învoielile agricole erau în general mai ușoare decît pe restul celor necalculate⁵.

În al doilea rînd, în lucrare se raportează munca necesară la supramuncă numai în cadrul dijmei propriu-zise, fără să se țină seamă de rușfeturi care reprezentau peste 45% din dijma regulată și ridicau, prin urmare gradul de exploatare dintr-o dată la 150%. Menționăm de asemenea că numeroase surse și mai ales materialele din arhivă⁶ operează

⁴ Faptul că țăranii foloseau inventarul agricol al moșierilor nu-l transforma întotdeauna în mod automat în proletari. Se întâmpla că țăranii lipsiți de inventar agricol să se folosească de inventarul moșierilor sau al altor țăranii înstăriți, însă în schimbul unei plăți, transformată de cele mai multe ori în muncă. În acest caz marele proprietar, pe lângă faptul că îl înrobea pe țăranul ruinat pe linia pămîntului arendat, își însușea și profit la capital pentru inventarul pe care îl punea la dispoziție.

⁵ Vezi Ministerul de Interne, *Învoielile agricole în România în vigoare pe anul 1906*, Buc., 1907, p. III.

⁶ Sînt concludente în această privință contractele după învoielile agricole efectuate în anul 1906 în 9 județe ale Moldovei depuse la Arhiva Statului din Iași. Pe baza acestor tablouri procurorul general N. V. Leonescu a publicat în 1908 statistica *Tablouri despre învoielile și muncile agricole din județele Bacău, Boto-*

¹ Vezi *Statistica animalelor domestice din România*, întocmită de L. Colescu, Buc., 1903, p. XLIV—XLV.

² *Statistica agricolă a României*, Buc., 1907, p. 66. Numărul proletariatului agricol indicat de statistică este micșorat cu mult, dar și cel propus de I. Adam și N. Marcu ridică obiecții.

³ *Ibidem*, p. 53.

cu date care confirmă faptul că învoielile agricole erau mai grele decât acelea pe care le indică statistica întocmită de Ministerul de Interne în anul 1907.

Dacă pe lângă cele arătate mai sus ținem seama de faptul că amortizarea inventarului viu și mort al țăranilor, costul semințelor etc. măreau gradul de exploatare, așa cum de altfel just se remarcă în lucrare, devine evident că nici măcar ilustrativ nu poate fi acceptat procentul de 105 % ca exprimând gradul de exploatare în mediul sătesc pentru țăranii învoiți.

Una dintre deficiențele serioase ale lucrării constă în faptul că autorii au neglijat aproape complet problema exploatarea țăranimii de către capitalul financiar, formele sub care asuprirea imperialistă pătrundea la sate și se împletea cu cea generată de rămășițele feudale.

Problema diferenței de prețuri dintre produsele industriale și cele agricole, unul din aspectele în care-și găsea expresie exploatarea satului de către oraș, a concentrării operațiilor comerciale în mâinile marilor companii monopoliste de comerț din străinătate, a datoriei ipotecare ce greva asupra marii proprietăți și ducea la aceea că o bună parte din renta funciară percepută de marii proprietari era însușită sub formă de dobânzi de către „Creditul funciar rural”, „Banca agricolă română”, la care participa și capitalul străin, împletirea exploatarea imperialiste a satului cu cea a capitalului cămătăresc și a altor forme ce țin de perioada acumulării primitive a capitalului, toate acestea au scăpat din

sfera de cercetare a autorilor sau au fost insuficient examinate.

Or, analiza relațiilor agrare la începutul secolului al XX-lea presupune o mai mare atenție urmărilor ce decurg din intrarea României în faza imperialistă de dezvoltare, a fenomenelor noi pe care le marchează epoca imperialismului pe plan mondial.

Ultima parte a lucrării, consacrată cauzelor și consecințelor economice ale marilor frământări și răzcoalelor țărănești de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea nu scoate în evidență caracterul și conținutul obiectiv al luptei țăranimii în perioada dată. Aceasta scade nivelul părții respective, care nu are de fapt o valoare științifică de sine stătătoare. Autorii n-au reușit pe deplin să se folosească de cercetarea la care ei au supus problema agrară pentru a dezvălui amplu și profund substratul economic al mișcărilor țărănești din perioada respectivă.

★

Deși lucrarea nu e scutită de unele erori serioase, deși nivelul interpretării putea fi mult ridicat, privită în ansamblu, lucrarea constituie o contribuție pozitivă la problema propusă spre cercetare. Rezultate fructuoase a dat munca autorilor mai ales în ceea ce privește lărgirea bazei documentare, faptice, a studiilor problemei agrare între 1864—1916.

Specialiștii și cei care se interesează de istoria economiei naționale găsesc în lucrarea „Studii despre dezvoltarea capitalismului în agricultura României” un instrument util în părțile ei realizate, pozitive.

Damian Hurezeanu

SILVIU DRAGOMIR

Vlahii din nordul Peninsulei Balcanice în Evul Mediu

Ed. Acad. R.P.R., 1960, 224 p. + 2 h. (Acad. R.P.R., Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român, II)

Problema răspândirii geografice a romanității în evul mediu și dezvoltarea ei istorică, face parte într-o mare măsură din problema etnogenezei românilor. Ca atare, ea nu putea lipsi din tematica cercetărilor inițiate și îndru-

mate de Comisia pentru studiul formării limbii și poporului român.

Lucrarea lui Silviu Dragomir îmbrățișează numai sectorul nordic și nord-vestic al romanității balcanice, lăsând pentru mai târziu

publicarea rezultatelor autorului cu privire la toponimia și onomastica regiunii dintre Timoc și Morava, unde straturile vechi medievale trebuie deosebite cu grijă de cele recente.

Cu această limitare, lucrarea se ocupă de vlahii din Bulgaria, din Serbia medievală (inclusiv Muntenegru, Herțegovina și Bosnia) și din Croația (Valea Cetinei, Lika, Dalmația, Veglia și Istria).

Autorul a dat studiului său caracterul multilateral, impus de conținutul surselor pe care le prelucra, compensând această multilateralitate prin conciziunea expunerii. Autorul și-a asumat sarcina „de a strânge într-un mănunchi și de a interpreta unitar și critic toate știrile din evul mediu privitoare la vlahii” regiunilor arătate, dovediți a fi „urmași vechii populații traco-ilirice, romanizate până la începutul secolului al șaptelea” (p. 5). Sunt folosite documentele bulgare și iugoslave publicate până acum, sursele narrative, materialul onomastic și toponimic contemporan și prețioasele anchete antropogeografice ale Academiei Sârbe de Științe din Belgrad.

În timp, cercetarea se oprește în jurul anului 1500, fără să lipsească pentru nord-vestul peninsulei, știrile din sec. XVI, excepțional din sec. XVII, mai ales în legătură cu procesul de slavizare și destrămarea a așezărilor vlahie.

Autorul a urmărit în principal urmele existenței vlahilor în regiunile studiate, cercetând întinderea geografică a așezărilor, procesul de slavizare (p. 11–109), caracterul etnic al vlahilor, în legătură cu problema numelui de vlah și cu limba lor (p. 139–160), viața și formele de organizare launtrică a vlahilor (p. 110–138), ceea ce îl aduce să examineze pe rând condițiile sociale, problema păstorilor și a turmarilor, a soldaților vlahi și a organizării bisericesti. În *considerații istorice* finale (p. 161–180) se discută vechimea așezărilor vlahie și răsfrirarea lor, raporturile dintre vlahi și albanezi și raporturile interdialectale. O substanțială bibliografie de 129 de titluri, la zi, două bogate indici de nume și de

locuri (p. 185–224), alcătuite în mod exemplar¹, măresc valoarea lucrării, ușurând consultarea ei. Cele două hărți anexate prezintă o valoare mare, cartografiind așezările și deplasările vlahilor din regiunea studiată, în perioada respectivă².

Așadar, pe lângă valoarea istorică generală, studiul aduce prețioase contribuții care interesează îndeosebi pe lingvist, dar și pe geograful istoric, pe etnograf, pe toponimist și onomasticist, pe istoricul dreptului. Nici ca spațiu, nici ca pregătire de specialitate, un recenzent n-ar putea îmbrățișa și adânci critic toate aceste perspective ale lucrării. De aceea ne vom limita să discutăm aici problemele referitoare la dezvoltarea generală a elementului vlah și a organizării sale sociale.

În Bulgaria, vlahii au fost un fenomen de masă. Vechimea așezării lor în ținuturile respective este mijlocit dovedită până în secolul X, înapoi, dar autorul crede că centrul demografic — *roiul vlah* al surselor bizantine — a fost mai la nord, în *Haemus* și mai ales către apus. Slavizarea lor s-a produs repede și radical. S. Dragomir relevă meritul lui Weigand de a fi indicat caracterul independent de aromână și mai apropiat de daco-română, al toponimicelor care atestă existența vlahilor în Bulgaria medievală. Cu prudență, autorul cere o nouă verificare lingvistică a materialului, pentru a se cerne termenii ce pot fi de o dată mai recentă, legați deci de migrații nord-dunărene din secolul XIV–XV. *Banișor*, lângă *Trn*, explicat prin dregătoria de județ din Oltenia, din secolul XV–XVI, ar fi un exemplu.

¹ La utilizare și la sondajele anume făcute, n-am găsit decât un Merulici, p. 178 omis din *Indicele de locuri*, și un Ninoslav, nume de vlah din cătunul Lepčinovci, p. 119, trecut în *Indice* la un loc cu banul Bosniei, Matei Ninoslav.

² A doua hartă nu exista în lucrarea autorului din 1924. Cît privește prima hartă, ea oglindește materialul din lucrarea actuală, constituind un progres considerabil față de harta corespunzătoare din 1924. ●

Pentru Serbia medievală, S. Dragomir a dat încă din 1922¹ un rezumat și o analiză a celor 40 de documente din sec. XII—XV, privitoare la vlahi. Importanța lor considerabilă fiind bine cunoscută, vom releva aici numai punctele care necesită unele discuții. Ele sînt mărturiile clare. Autorul lasă la o parte diploma din cca. 1215 a regelui Ștefan și două diplome ale banului Bosniei, Matei Ninoslav (1235, 1240, această a doua diplomă avînd o variantă din 1249)², arătîndu-se că prin vlahii de care fac vorbire aceste documente trebuie să înțelegem neîndoiește pe cetățenii orașului Ragusa. Această părere dominantă în istoriografia srbă, ni se atrage totuși atenția (p. 17, n. 1.) că nu este împărtășită de Marko Perojević, *sîngurul* după care cele patru documente se referă la vlahi. Amintim că editorii colecției Hurmuzaki și traducătorul a trei din aceste diplome, E. Kaľuzniacki, le refereau tot la această populație. O analiză a conținutului juridic al documentelor ne-a învredat necesitatea unor precizuni.

În aceste documente — vezi diploma din 1240 — raguzanii figurează sau expres ca *Ragusini*, sau ca *omnes patricii totaque communitas oppidana (Ragusina)*, în diploma din 1253). Clauzele centrale ale tratatului jurat se referă la ei. Se adaugă însă unele clauze

speciale privind o categorie specială de *supuși*, ai Raguzel, vlahii: *Et praelerea: și Serbus Valachum accusaverit* etc. Una din ele este repetată sub o formă diferită către sfîrșitul diplomei din 1240, după care urmează altă clauză privind pe *Ragusini*. Diploma din 1249 de la banul Matei Ștefan are aceeași structură, dar clauzele de înlăturare a retor-siunii în caz de litigii între vlahi și sîrbi, sînt enunțate una după alta, în mijlocul documentului. Acești vlahi nu puteau trăi decît în afara Raguzel propriu-zise³ și diploma din 1253 de la Marsilius Georgius, principele Raguzel, către Mihai Asan (tratatul de alianță contra lui Ștefan Uroš), cînd se delimitează teritoriul raguzan, face vorbire de munții, *qui supra*

³ Ne întrebăm dacă nu la ei se referă totuși, autorul, cînd, la p. 179, vorbește de „ler”-ul colindelor noastre, atestat și la vlahii din împrejurimile Raguzel. Aici, prezența lor este explicată prin vechi migrații. Vezi p. 42, regiunile denumite *per Blacos, ad Vlachos*, la 1367, unde se admite existența vlahilor-romanici. Pe vlahii care mergeau la Ragusa pentru negustorie, ca unii ce se aflau în Bosnia, în apropierea orașului, fiind supuși ai banului, de data aceasta, îi găsim menționați în hrisoavele dintre anii 1386—1445, citate în lucrare la p. 30. În afară de supușenia politică, toți acești vlahi aparțineau aceleiași populații omogene. A vedea — ca unii istorici străini — în acești vlahi, supuși Raguzel, numai niște păstori putînd avea orice origină etnică, după jocul întîmplării, este o soluție facilă și contrazisă de numeroasele documente citate și puse în lumină în lucrarea prof. S. Dragomir (vezi și mai jos). Ea este inconciliabilă și cu alte aspecte ale problemei vlahilor. Totuși, la p. 50, autorul aprobă pe Vladimir Skarić, care admite că în statul lui Ninoslav nu existau vlahi — numele acesta denumind pe raguzani — iar vlahii romanici neapărdnd ca imigranți în Bosnia decît în secolul XIV, înainte de bătălia de la Kosovo. În motivarea adeziunii sale însă autorul tocmai justifică originea mai veche decît începutul secolului XIV a vlahilor din Bosnia. De aceea, credem că este vorba de o eroare de tipar și că textul său trebuie citit: „Părerea aceasta (a lui Skarić) nu ni se pare întemeiată”. Dar dacă în secolul XIII, poate XII, existau în Bosnia și pe litoral, *vlahi-romanici*, ei sînt și cei menționați la 1235—1249 ca supuși ai Raguzel, și rezerva de la p. 16—17 apare contradictorie.

¹ Din care colecțiile romîne cuprind în extenso, în original și în traducere, numai cinci: Doc. 1198—1199; 2 din 1220 (1222—1228), alcătuit din o singură danie; 1302—1309, *Hurmuzaki*, I, 2, p. 771—805 (toate traduse în limba latină de E. Kaľuzniacki); doc. 1348—1353, *Arh. ist.*, IV, tradus de B. P. Hașdeu în limba romînă. Autorul (p. 18 n. 4) se referă o singură dată, aprobînd-o, la traducerea unor termeni de către Kaľuzniacki pentru doc. 1220, iar volumul respectiv din colecția *Hurmuzaki* este citat în bibliografie. Datarea unora din documente, admisă de d-sa după *Zakonski Spomenici* etc. (1912) ale lui Stojan Novaković nu mai corespunde celei din ediția lui Miklosich, folosită în colecția *Hurmuzaki*.

² În *Hurmuzaki*, I, 2, p. 782—786 figurează cele două diplome de la Matei Ninoslav, dateate însă 1234—1240 și 1240, cu varianta din 1249 a celei din urmă (de la Matei Ștefan); toate trei se referă la vlahii raguzani.

Zernovniczam usque ad Vlasciczam se extendunt. Această a doua aşezare nu-şi putea da-tori numele decât de la vlahii care o locuiau şi la care se refereau celelalte diplome citate.

Aşadar, la 1240—1249 Raguză avea o ca-tegorie specială de supuşi, denumiţi vlahi şi bine distinşi de *communitas oppidana*, fără ca *vlah* să fie sinonim cu *raguzan*. Aceşti supuşi nu se numeau *vlahi* în calitate de supuşi ai Raguzei; dimpotrivă, fiind *vlahi*, aici ca şi în alte regiuni, ei erau în plus şi supuşi ai re-pubblicii dalmate. Aceşti vlahi veneau în con-tact permanent cu populaţia slavă, cu sîrbii din Banatul Bosniei, desigur din cauza ocu-paţiei lor de păstori, de *căldători* (indeosebi căruţaşi de sare) şi altor relaţii comerciale. Neîfiind nici raguzani nici sîrbi, ei trebuie apropiaţi de ceilalţi *vlahi* care, la aceeaşi epocă şi chiar mai înainte, în alte regiuni sîrbo-croate, apar cu un statut propriu şi cu ocupaţii asemănătoare. Ei nu pot fi apropiaţi decât de *vlahi*-români, desigur admigraţi, sau de *vlahi*-românici, adică băştinaşi romanizaţi, al căror nume de *Welschen* a luat, în gura slavilor de aci, tot forma *vlah*, folosită în restul Pe-ninsulei pentru a desemna pe romanici. Deşi înclinăm pentru prima ipoteză, chestiunea are nevoie de a fi adîncită, în cadrul pro-blemei generale a vlahilor¹, deoarece pentru alte domenii — Slovacia de pildă — s-a se-mnalat în sursele timpurii (sec. XI—XII) existenţa unor Itali, Galli, Latini², acolo unde

mai tîrziu apar acei *Valahi* (Valaşi) despre care se va discuta³, pentru epoca respectivă, dacă puteau fi români sau numai păstori de diferite origini etnice şi îndeosebi slavi. De asemenea trebuie ţinut seamă de procesele din Panonia.

Autorul atrage atenţia asupra ireparabilei pierderi a unui bogat material privitor la vlahi în statul medieval sîrb, şi anume hri-soavele mănăstirilor Mileşevo, Studenica şi Morača. Diploma din 1300 de la Urôş Milutin pentru mănăstirea Sf. Gheorghe de lîngă Serava dispune ca vlahilor dăruîţi mănăstirii „să le fie Legea Sf-lui Simion şi Sf. Sava pe care o ţin vlahii din Mileşevo şi Studenica”. Aşadar mănăstirile din cele două localităţi aveau pentru vlahii dependenţi de ele un re-gim juridic atît de tipizat, încît luase numele mănăstirii; a existat deci cîte o *lege a vlahilor* „aflaţi sub” Sf. Simion şi „sub” Sf. Sava, care deci trebuie adăugate la menţiunile generale de *lege a vlahilor* din celelalte hri-soave păstrate. De la mănăstirile din Mile-şevo, legea vlahilor se extindea în 1300 prin simplă clauză de stil la vlahii mănăstirii de lîng Serava, făcîndu-se trimiterea la *legea vlahilor* ambelor mănăstiri, deodată. Aceasta dovedeşte pentru noi caracterul standar-dizat al acestor legi; interesele feudallor se exprimau prin recunoaşterea lor, se adaptau plafonat la obiceiurile străvechi şi la regimul de autonomie al vlahilor, alcătuiind un regim destul de unitar, pentru a face posibilă trim-iterarea la ambele legi. Din felul cum for-mularea diplomei din 1300 leagă legea Sf-lui Simion şi pe aceea a Sf. Sava de vlahii ace-sor mănăstiri şi apoi de vlahii mănăstirii Sf. Gheorghe, precum şi opoziţia constantă, din alte documente, între regimul vlahilor şi acela al sîrbilor, albanezilor etc., conchidem că legile celor două mănăstiri din Mileşevo erau legi *specifice vlahilor*, iar nu statute teritoriale, aplicabile tuturor producătorilor direcţi, de orice origine ar fi fost, dependenţi de mă-năstirea respectivă.

¹ Rezolvarea ei cere o deosebită prudenţă şi renunţare la idei preconcepute. Amintind vechea părere a lui Jireček în sensul că urmele vechii vieţi pastorale, inseparabile de romani-tatea străveche a locuitorilor, se găsesc în orice regiune din Serbia şi în toate colţurile de munte cu păşuni grase în ţările slave, au-torul o consideră pe bună dreptate prea vagă, observînd că regiunile locuite de vlahi se pot delimita cu destulă aproximaţie (p. 32). Este o indicaţie preţioasă care va trebui fructifi-cată în cercetarea de ansamblu a problemei.

² Vezi dr. Dumitru Crînjală, *Rumunské pliny v Karpatech se zvláštním zřetelem k moravskému valašsku* [Influenţe româneşti în Carpaţi, cu privire specială asupra regiunii Valaško din Moravia], Praga, 1938, p. XL şi 183.

³ Vezi lucrarea citată în nota precedentă.

Pentru întregul domeniu iugoslav, autorul a socotit că, în condițiile date, o încercare de evaluări statistice n-ar duce decât la rezultate prea relative, preferînd să se limiteze la unele indicii locale, deosebit de prețioase.

Din aceste cifre, foarte limitate geografic, vedem că vlahii ajung să reprezinte 12—14 % din populația domeniilor menționate. La vlahii de pe domenii, se adaugă cei supuși regelui, așezați în părțile muntoase ale jupelor, inclusiv cel din *Stari-Vlah*, ținutul vechilor vlahi, despre care autorul se arată foarte prudent, rezervînd cercetarea toponimiei acestui ținut, după culegerea ei mai sistematică¹. Numărul vlahilor regelui nu poate fi bănuît. O evaluare a populației vlahă pe întregul regat și mai ales pe ansamblul regiunilor iugoslave nu este posibilă. Totuși, credem că numărul așezărilor vlahă din harta alcătuită de autor și cifrele aici analizate pentru unele mari domenii, ne autoriză să definim și pentru teritoriul iugoslav, fenomenul vlah ca avînd un caracter de masă. Autorul este însă îndreptățit (p. 33) să insiste asupra faptului că peste tot „covrșitoarea majoritate sîrbească rămîne un factor hotărîtor în evoluția lor” (a așezărilor vlahă).

Procesul complex de conviețuire al acestei mase de romîni în mijlocul unei covrșitoare majorități slave nu poate fi înțeles, dacă nu se ține seama și de unele contradicții inevitabile care se oglindesc în unele documente, ca hrisoavele din 1326 și 1330 de la Ștefan Uroș III Dečanski (p. 25) sau în legea vlahilor din Croația din 1436 (p. 74—75; vezi și mai jos). În primul document, sîrbul nu avea voie să se însoare cu o vlahă, iar dacă se însura, trebuia, după primul hrisov, să o ducă pe vlahă între meropi (căsătorie patrilocală); el devenea „călător” (situație socială inferioară față de „voinici”), după al doilea hrisov. Hrisovul din 1436 asigură romînilor un voievod vlah, nu croat, obliga pe croați să țină cel mult un vlah păstor. Dispoziția privind *ius connubii* tindeau să împiedice

¹ Totuși, cum se arată în altă parte, de această regiune se leagă forma de sat romînesc, numită *stari-vlahă*.

deznaționalizarea sîrbilor prin căsătorii matrilocale, în așezările vlahă, sau tendința unor meropi sîrbi de a se strecura în rîndul vlahilor care, ca *voinici*, aveau o situație mai bună decât meropii sau decât *călătorii*. Dispozițiile din 1436 aveau ca scop să încercuiască acțiunea de exploatare a vlahilor de către unele elemente croate.

Neputînd urmări pe autor în cercetarea fenomenului vlah din fiecare regiune, vom spiciu mai jos numai cîteva aspecte istorice de un interes general deosebit.

Pentru Croația, din prețiosul material vom semna *legea vlahilor* cuprinsă în privilegiul din 1346 al lui Hanz Frankapan, semnalat de autor încă din 1924, fără ca istoriografia burgheză² să-i fi dat atenția pe care o merită. În problema vlahilor, dar mai ales în aceea a lui *ius Valachicum*, a cnezatului și a juzilor, acest document trebuie să ocupe un loc de frunte. Pe de o parte, el luminează indirect situația vlahilor din celelalte regiuni iugoslave, confirmînd concepția mai jos expusă despre autonomia vlahă; pe de altă parte, el înregistrează formele care fac trecerea din punct de vedere tipologic, între treapta sîrbească de dezvoltare a așezărilor cneziale romînești, și treapta lor ungară din a doua jumătate a secolului XIV și următorii (faptul că în Croația această treaptă este atestată pentru jumătatea sec. XV, nu constituie un argument contra tezei noastre: tipologic nu înseamnă succesiune cronologică, mai ales în două regiuni diferite; iar în Transilvania, dezvoltarea a fost mai rapidă). Autorul a fost bine inspirat redînd textul documentului în extenso (p. 73—75) așa cum noi am fi dorit-o, în anexe, și pentru hrisoavele sîrbești. În sistemul vlah din Croația³, cneazul se alegea de vlahi și se confirma de ban (vezi și la 1471, p. 76, cneazul croat Lacko de Talovac confirmă pe Miclăuș Dehojević,

² Vezi totuși D. C. Arion, *Le Νέμος Γεωργικὸς* etc., 1929, p. 46, n. 1.

³ Pentru voievozii și cnezii vlahilor din aceste regiuni între 1563—1630, a se vedea și interesantele documente reproduse de N. Iorga, în apendicele II din *Studii și documente*, XVIII, 1908, p. 86—89.

„cnez valah al ținutului vlah după legea vlahă”), vlahii aveau și un volevod, pe „unul dintre ei”, nu croat¹. Justiția era împărțită de cneaz și juzii lor, într-un tribunal statornic la Sinj, și ambulatoriu, în ținut, de două ori pe an: așezările vlahse se cîrmuiau după „toate legile lor mai sus scrise”. Banul se lega prin contract feudal să țină aceste legi în vecii vecilor. În preambulul documentului, legile vlahse sînt denumite „obișnuitele lor legi cinstite și bune și drepte”. Erau aceleași obiceiuri pe care le aplicau în așezările lor juzii și cnezii vlahi din hrisoavele sîrbești; aceleași obiceiuri care vor forma substanța lui *ius Valachicum* în Ungaria și Polonia. Semnalăm că o serie de puncte, fie contestate, fie legate de interesele banului, erau precizate ca adevărate articole de lege, în acest privilegiu. Este, mai largă și mai dezvoltată, tehnica din legea vlahilor pe care o cunoaștem din hrisoavele sîrbești, și tehnica pe care o vom întâlni în Ungaria și Polonia cu o mai evidentă prelucrare savantă-romanică — și cu formulări adaptate poziției feudale a regelui ungar și polon. Mai semnalăm că la 1436 regimul era deja recunoscut (obișnuelnic) de banii anteriori, dar vlahii smulg recunoașterea formală foarte favorabilă lor, într-un moment de luptă politică între ban și regele ungar, cînd banul aflîndu-se la strîmtoare, avea nevoie de ajutorul vlahilor și trebuia să acorde o largă recunoaștere dreptului vlah².

¹ Opoziție elocventă, care exclude sensul de simplu păstor al lui *vlah*. Această netă opoziție între croat și vlah, devine absurdă, dacă vlahul era un simplu păstor oarecare, de pildă croat sau sîrb.

² Momentul acesta istoric nu este izolat. Lupta vlahilor din aceste regiuni, pentru autonomia lor vlahă continua în sec. XVII, și nu numai față de banul local, ci chiar față de împărat. La 7.VIII.1630, Sigismund de Trautmansdorf înștiințează pe deputații Stirei că vlahii din regiunea de graniță ceruseră confirmarea privilegiilor lor, ceea ce el le refuzase, fiind o problemă de competență împăratului. O delegație de vlahi merge la împărat și se întoarce susținînd că au fost eliberați de toate, rămînînd să asculte de cei doi șefi și

Autorul atrage just atenția asupra faptului că organizația vlahilor oglindită în privilegiu ruinează teza atît de răspîndită, dar profund eronată, despre nomadismul pastoral al vlahilor din Croația și de pe litoralul dalmat.

În documentul din 1436 ca și din 1476, cneazul vlah pare a fi un cneaz superior (*Oberkness*), peste mai mulți juzi sau cătunari sau poate chiar cnezii de sat. Un astfel de cneaz superior este prezentat (p. 117) și primikjurul Bajislav, din hrisovul lui Dušan din 1348—1353; el s-ar fi aflat în fruntea unor cătune care aveau și ele primikjur-ul lor local. La p. 28, Bajislav este înfățișat numai ca primikjur al vlahilor din *Blatac* (una din așezările vlahse menționate în hrisov), ceea ce corespunde cu textul documentului³.

La 1436 și 1468 (p. 77 și 119) sînt menționați *catonarii* sau *capitanei valachorum*, *katunarii* et *comites valachorum* și *kapti od Murlakov*, care introduc în fenomenul cnezial termenii de *cătunar* (cel mai frecvent în domeniul iugoslav) și pe cel de *cap* (alături de *jude*). Echivalența — *comes* = *cătunar* ni se pare, din punct de vedere semantic și social, de aceeași natură cu cea pe care o găsim în cazul lui cneaz (șef de formație politică, de stat) = *cnez-chinez* sau a lui *πρῆμτος* = primikjur. Cînd pe vechea terminologie romanică se suprapun, după regiuni, primikjur, čelnik, cneaz, vataman, tiun, dese-

lor — Comlen și Iuek Biashinovicz, desigur doi cnezi. În conflictele cu turcii vlahii acționează pe cont propriu și întorcîndu-se din expediția de pradă, nu acceptă să trimită la căpitanul imperial numai pe cei doi șefi, cum stăruie acesta, ci se declară dispuși să meargă în corpore (vezi N. Iorga, *op. cit.*, p. 89).

³ Vezi *Arh. Ist.* IV, p. 104 urm. Am putut afla că interpretarea de la p. 28 corespunde concepției reale a autorului despre structura cnezială a grupurilor din hrisovul lui Ștefan Dušan; mai mult, d-sa nu crede că au existat în domeniul sîrb și croat așa-numiții cnezi superiori. Pentru Croația noi avem impresia netă că s-a ajuns la existența unor cnezi care aveau sub autoritatea lor mai mulți cătunari, juzi, sau chiar cnezi locali. Acei cnezi care se numesc *vladiki* la vlahii din Lika, în documente ca cel din 1433 (p. 84) ni se par a intra în categoria cnezilor superiori.

atnic¹, harambasi, agi², constatăm că fiecare termen nou nu aduce cu el o nouă instituție străină, care să înlocuiască pe cea precedentă. Termenul nou exprimă, cu unele particularități locale (uneori greu de definit și alteori inexistente), același fenomen judecesc-cnezial, bineînțeles nu ca o instituție imuabilă, ci în dezvoltarea ei istorică, determinată în mod decisiv nu de influențele externe oglindite în terminologie, ci de factorii interni și de dezvoltarea generală a societății în care se încadra mai mult sau mai puțin organic.

Dintre problemele cu caracter general, la care lucrarea aduce o prețioasă contribuție prin materialul documentar și prin analizele autorului sînt: problema așa-zisului nomadism al vlahilor, problema sensului etnic al termenului de vlah, problema curenților de imigrație de la nordul Dunării în regiunile de la sud.

Nimeni — și autorul mai puțin decît oricine (vezi capitolul Păstorii vlahi, p. 121—129) — nu se gîndește să minimalizeze locul păstoritului la vlahii balcanici, transhumanța lor specifică și migrațiile lor spre vest (în acest proces intervenind cauze politice: presiunea cuceririi otomane). Dar structura *cătunului* vlah — căreia istoricii vor trebui să-i dea toată atenția — este negația *nomadismului*. Autorul pune în lumină existența satului vlah, ca așezare diferită de cătun, cu un caracter agricol mai pronunțat. Ocupațiile negustorești ale vlahilor — care ne duc la categoria vlahilor *kjelatori* — cărăușia de sare, existența turmarilor vlahi (studiați la p. 130—134) și a meșteșugarilor din așezările vlahe (oglundite și în unele dări feudale ale acestora), dau despre întreaga structură socială a vlahilor nord-balcanici o altă imagine complexă și reală, decît tendențiosul nomadism de care s-a făcut atîta caz.

Cît privește sensul etnic al termenului de *vlah*, în fața dovezilor adunate în lucrare

și analizate la p. 139—147, teza vlahului -păstor fără nici o legătură cu originea lui romanică, devine imposibil de susținut.

Totuși, contribuția cea mai importantă a lucrării — așa cum rezultă și din expunerea ce precede — rămîne aceea privitoare la problema structurii judecești-cneziale a așezărilor vlahe și deci la regimul de drept vlah al acestora. De aceea ne vom îngădui să stăruim și noi asupra ei.

Se știe că dania lui Ștefan Nemanja din 1198—1199 conține cea mai veche mențiune despre o *judecie* (*sudstvo*) a lui Radu și George (Giurgiu), în regiunea Prizren, cu cei 170 de vlahi care par să alcătuiască această dublă judecie (ca în Moldova sec. XV) sau o judecie unică avînd doi judeci în fruntea ei.

În judecia lor, Radu și George nu puteau fi decît juzi sau *judeci*, acesta fiind desigur termenul folosit în limba vorbită. Ei sînt pentru autor „reprezentanții autentici ai unei vechi forme de organizare a vlahilor” (p. 17). La 1220, acești juzi se numesc cnezî, ca și la 1348—1353, cînd în același document apare atît *cnez* cît și *primikjur*³. Termenul slav de *želnik* este introdus de elementele aromîne. Din lucrare se desprinde cu putere importanța așezării tipic vlahe, *cătunul*, așezare păstorească stabilă, alături de satele vlahe cu caracter agricol, care nu lipsește în totul nici cătunelor. Or, *cătunarul* (*comes*, *caput cathoni*) derivație de la autohtonul *cătun* (regăsit și la albanezi, dar răspîndit și în dacoromînă) nu este decît o altă denumire a judeului, pe prima lui treaptă de afirmare.

Nicăieri nu întîlnim mai clar decît la vlahii din Serbia și Croația, unele trepte cu totul timpurii de afirmare ale fenomenului cnezial. Aceste trepte nu sînt specifice vlahilor din Serbia; noi le socotim comune așezărilor romînești, într-un stadiu corespunzător de dezvoltare.

În Serbia și Croația — ca și în Ungaria sau Polonia — aceste așezări judecești (care de la o vreme pot fi numite și cneziale) se

¹ Acești ultimi trei termeni aparținînd în așezările romînești din Galiția.

² Acești ultimi doi termeni aparținînd în documentele privind vlahii din Bosnia în sec. XVI—XVII, reproduse de N. Iorga, *loc. cit.*

³ A căruia explicație a fost dată de C. Jireček, vezi *Vlahii*, p. 117.

integrează într-un feudalism străin, pe o cale atestată documentar, pentru prima ei fază. O a doua fază dezvoltată a acestei integrări, bine reprezentată în Ungaria și Polonia, este numai puțin realizată în Croația și de loc în Serbia. Mai observăm că în Ungaria integrarea așezărilor cneziale în feudalismul maghiar are loc după ce în sec. X—XI aceste așezări, în unele regiuni, atinseseră nivelul politic al cnezatelor, ducatelor sau voievodatelor de tipul Gelu, Ahtum și Glad. Pe de altă parte, așezările vlahice din Serbia și Croația — ca și cele din Ungaria și Polonia — nu pot cunoaște dezvoltarea organică a celor din Țara Românească și din Moldova, către un feudalism românesc, în cadrul căruia integrarea și destrămarea lor se va face cu particularități notabile, față de procesul paralel, din cadrul feudalismelor străine. În fine, în Serbia și Croația, ca și în Bulgaria și Polonia, lichidarea organizației judecești-cneziale are loc în condiții de deznaționalizare totală, spre deosebire de Transilvania, unde deznaționalizarea atinge numai o parte din pătura cnezilor și voievozilor.

Autorul lucrării concepe în mod diferit acest proces esențial și de aceea este necesar să insistăm asupra lui. D-sa se referă de cîteva ori la regimul de autonomie al vlahilor în Serbia, dar pare să reducă această autonomie la organizarea bisericească și o găsește exprimată în diploma din 1220 (p. 18) prin care „toți vlahii regatului acestuia” erau supuși jurisdicției arhiepiscopului de Ži.a, deoarece vlahii „formau o organizație specială”, iar eparhia acestui arhiepiscop coincidea cu teritoriul avînd cea mai numeroasă populație vlahă. Pe lângă jurisdicția aceasta bisericească specială, vlahii se puteau găsi în dependență feudală comună (față de rege, biserică sau feudali laici), cei supuși regelui avînd adesea un statut de „libertate” semnalat în repetate rînduri de autor, — în Croația și Bosnia mai mult decît în Serbia medievală veche.

Pentru noi, vlahii se aflau într-o stare de dependență incipientă care varia de la „libertatea relativă” a obștilor ce se conduceau

în mare parte singure (plătind regelui dări și făcînd unele prestații tarificate, nelpovărătoare) — pînă la dependența cu drept de strămutare pe cale de îngrădire, și cu obligații feudale în creștere, cînd vlahii dependenți puteau fi dăruiți, schimbați și, în curînd, vinduți de stăpînii lor.

În limitele acestei condiții, credem că vlahii aveau un regim de autonomie mai larg decît îl admite autorul lucrării. Elementele acestui regim constau în :

a) existența așezărilor judecești-cneziale cu structură de obște (asupra acestui caracter de obște în lucrare nu se insistă deajuns, renunțîndu-se, astfel la o serie de generalizări pe care le permitea numai demonstrarea energică a acestui caracter și a gradului de destrămare în care se află obștea vlahă în Serbia și Croația);

b) în competența — neprecizată de documente decît pentru Croația — a juzilor și cnezilor, competența care nici în Serbia — de pildă în cazul juzilor și cnezilor din doc. sec. XII—XIV — nu putea fi mult diferită. Ea se realiza însă *obișnuielnic*, fără o consacrare expresă din partea statului, ca în Croația la 1436, și mai ales ca în Ungaria și Polonia;

c) prin existența unor obiceiuri vlahice aplicate în așezările respective, în raporturile interne ale *obștilor*, fără ca diplomele străbete să se refere la ele, cum se va întîmpla în Croația abia la 1436, la 1471 și chiar la 1630¹, deși aplicarea obiceiurilor vlahice se făcuse de totdeauna;

d) prin formularea de către statul sîrb a unor norme cu caracter feudal, privind obligațiile așezărilor *vlahe*, obligații adaptate obiceiurilor mai vechi în această materie, dar susceptibile de continue creșteri (potrivit intereselor feudalilor); aceste norme se numeau *legea vlahilor*, fiindcă regele avea interes să le prezinte ca făcînd una cu ființa străveche a așezării, dar și fiindcă ele completau celelalte legi (obiceiuri) vlahice aplicabile în așezare, legi care nu era necesar să fie con-

¹ Cu caracterul de revendicare contestată, mai jos indicat.

semnate în scris, ca obligațiile feudale, esențiale pentru feudal și susceptibile de contestație din partea așezării.

Așadar pentru noi, și vlahii din Serbia și — în mod necontestabil cei din Bosnia și Croația — trăiau în regim de *ius Valachicum*, regim care în toate regiunile iugoslave, dar mai ales în Serbia, se găsea la un nivel de mai timpurie dezvoltare decât cel din Ungaria și Polonia. Îndeosebi lipsește aici rolul accentuat de colonizator ce revine cneazului în ultimele două țări. Totuși, în regimul de *ius Valachicum* din Croația străbat unele influențe maghiare, de ordin mai mult formal juridic. Nu avem de asemenea în Serbia și Croația același acces, prin înnoțire, convertire și deznaționalizare finală, al cnezilor și voievozilor în aristocrația feudală ca în Ungaria, deși nu lipsesc cu totul nici în Serbia nobilii vlahi. Alte diferențe au fost indicate mai sus.

Pentru noi, fenomenul cnezial (judecesc) la români se întemeiază pe treapta de dezvoltare — asemănătoare, la date uneori diferite sub raportul cronologiei absolute — a așezărilor cu structură de obște teritorială aflate pe cale de descompunere, și deci de feudalizare. În această fază, condițiile materiale de dezvoltare ale așezărilor în discuție sînt în esența lor destul de unitare, pentru a explica unitatea fenomenului cnezial. Tradițiile locale și influențele, în parte identice sau numai înrudite între ele, au acționat pînă la un anumit punct, în sensul aceluiași unități.

Dar pe fondul acestei unități, cnezatul transilvănean și cel din Polonia, cu începere din a doua jumătate a sec. XIV, reprezintă o fază de dezvoltare pe care cnezatul din Serbia și din Croația n-a mai atins-o decât într-o foarte mică măsură, atît din cauza dezvoltării proprii a statului feudal în aceste regiuni, cît și din cauza situației demografice a populației respective.

În unitatea la care ne-am referit, trebuie înglobat și fenomenul cnezial-judecesc din Moldova și Țara Românească, unde particularitățile derivă, de la un moment dat, din faptul că încadrarea lui are loc în mod organic în-

tr-un sistem feudal național. În aceste condiții, se ajunge în sec. XVI și XVII la formarea acelei păături țărănești a judecilor sau cnezilor din Țara Românească, fără corespondent, sub acest nume și în proporții de masă, în alte regiuni, dar care reprezintă o fază tîrzie a fenomenului cnezial¹. Cum însă acest fenomen nu se reduce în Țara Românească la cnezii-judeci din sec. XVI—XVII, credem că nu se poate trage argument din existența acestora, pentru a se conchide la o diferență de esență între cnezii din Serbia, cei din Țara Românească și cei din Transilvania. Or, tocmai aceasta este linia pe care merge autorul lucrării.

În Serbia ar fi reprezentată o organizare judecească, redusă la forma de căpetenie de sat și de cătun (p. 116). Autorul admite că cnezatul srbesc — sau mai precis vechi slav — n-a putut servi ca model vlahilor decât într-o epocă depărtată (sec. VII—VIII), cînd sensul lui nu era evoluat și cînd o confuzie între judec (cnez) și cnezul șef de stat era exclusă. Cnezatul din Transilvania ar fi o altă instituție, creație a feudalismului ungar, începînd de la vest spre est, acest cnez neasemănîndu-se aproape de loc cu cel balcanic, și fiind chiar în Transilvania diferit de jude (sînd, sîndie), care continua pe vechiul judec de tip balcanic.

La daco-romîni, voievod, logofăt, vornic, crainic, staroste, ar aparține altui ciclu istoric decât cnez, termen nou și neorganic, care tocmai de aceea n-a produs derivații în limba romînă, ca toate celelalte citate (dar cnejire, cneaghină, Chiajna?).

Cnezii din Serbia ar fi diferiți și de cnezii din Țara Românească (unde reprezintă clasa socială a moșnenilor liberi). Aceste deosebiri s-ar întregi cu deosebirea mai sus examinată

¹ Această particularitate tîrzie, care ar singulariza fenomenul cnezial din Țara Românească nu există în Moldova. Așadar, în Moldova, n-am mai fi, sub acest raport, împiedicați să integrăm puternicul moment judecesc-cnezial din sec. XV, în dezvoltarea unitară a fenomenului, în generalitatea lui. Or, prin aceasta, singularizarea situației din Țara Românească apare cu atît mai surprinzătoare.

între legea vlahilor și *ius Valachicum*. Pentru Țara Românească, termenul srb de „cnez” ar fi o inovație, datorită influenței medio-bulgare, cum medio-bulgar este și termenul de „sudstvo” pentru vechiul nostru „județe”.

Această concepție pune în lumină o serie de trăsături sugestive ale proceselor la care se referă și într-un sens nu se poate spune nici că este de-a dreptul eronată, nici radical antitetică celei mai sus expuse. Dar unele particularități neesențiale sau care sînt și altfel explicabile, precum și unele faze de dezvoltare ale aceluiași vast și complex proces istoric, iau în concepția de care ne ocupăm caracterul unor deosebiri privind însăși esența instituțiilor cercetate. Totodată, diferitele momente nu sînt îndeajuns legate de acțiunea unificatoare a unor factori determinanți, cum sînt relațiile de obște pe cale de destrămare și procesul de feudalizare crescîndă, în condiții economice asemănătoare. De aceea rămîne în umbră tot ce nouă ne-a apărut ca o unitate de structură inițială a fenomenului cnezial și ca o dezvoltare corelativ unitară în esența ei, peste tot unde s-a produs pînă la un nivel variabil procesul de feudalizare al obștiilor cneziale și de integrare a lor într-o orînduire feudală dezvoltată (ceea ce constituie o trăsătură comună), fie ea străină sau națională (ceea ce constituie o trăsătură regională).

Poziția noastră metodologică, între altele, face imposibilă concluzia că în Transilvania cnezatul a fost o creație a feudalismului maghiar, adusă de acesta și substituită judecii românești. Or, sub această formă categorică, o astfel de concluzie ne pare neîntemeiată.

După cum am spus, cnezatul românesc din statul maghiar și polon n-a fost decît faza feudală dezvoltată a organizației cnezial-judecești a populației valahe, în proporțiile ei de masă de pe teritoriul respectiv. Este necontestabil că în acest proces feudalismul maghiar și cel polon au folosit elemente de tehnică juridică savantă, analogii cu sculția de drept germanic, o deformare ideologică treptată a dreptului valah și, pînă la urmă, io-

băgirea în masă. Dar toate acestea nu fac din cnezatul românesc o simplă creație a feudalismului maghiar, sau polon, substituită altei organizații de obște preexistente.

Cnezatele românești, în Ungaria ca și în Polonia, au rezultat din întîlnirea puternicilor realități românești de obște judecească cnezială cu interesele dominante ale feudalismului maghiar sau polon, aflat la început într-o fază încă timpurie și, mai tîrziu, în una de consolidare și dezvoltare. Regimul de *ius Valachicum* și cel de cnezat confirmat sau privilegiat, în dezvoltarea lor treptată, au fost rezultatul raportului de forțe între feudali și așezările românești de producători direcți, în care se formase pătura intermediară a cnezilor-judeci.

Mai ales în prima fază de dezvoltare a cnezatului, slab sau de loc oglindită în sursele anterioare sec. XIV, teza autorului nu mai poate da socoteală de felul cum s-au desfășurat raporturile între așezările valahe și puterea politică dominantă, decît admitînd între cele două faze o cezură care nu ne pare a oglindi just dezvoltarea organică a procesului de feudalizare. Saltul calitativ nu se produce la apariția cnezului colonizator, ci la dispariția organizării cneziale și a regimului de *ius Valachicum*.

Cît privește cronologia respectivă a lui *jude*, *voievod*, *cnez*, deși este sigur că *cnez* apare după *judec*, *cătunar*, *cap*, *bătrîn*, el nu ni se pare a fi totuși un termen atît de inorganic nici atît de tardiv față de voievod. Teza autorului revine la a considera voievodatul o treaptă istorică, realizată fără existența prealabilă și în parte concomitentă a nivelului cnezial (în genul celui oglindit în diploma din 1247 față de care autorul are o poziție personală). De altfel însăși sinonimia *judec-cnez* din sec. XVI—XVII în Țara Românească, n-ar fi fost posibilă, pentru sensul derivat al procesului, dacă și în fazele anterioare, cnez și *judec*, pe teren românesc, n-ar fi alcătuit o unitate, așa cum se constată în Serbia.

Vom termina analiza noastră semnănd importanța problemei frăților și triburilor

la vlahii din Serbia (p. 119—121). Pe baza materialului adunat de Novaković și accentuând unele din concluziile acestuia, autorul admite că la vlahii din Serbia, paralel cu slavizarea lor s-a dezvoltat frăția (*bratstvo*), de tip sîrbesc și, într-o măsură redusă, și organizația de *plemena* (triburi). Din comparația hrisovului de la Žiça (226 case cu căpetenie și copii) cu hrisovul de la Dečani (504 case împărțite în 54 frății), nu se poate să nu se conchidă la o dezvoltare a frăției, în proporții mai accentuate decît în alte regiuni. Dar acest nivel este excepțional și tardiv, iar fenomenul frăției și al cetei¹ de neam este mai larg decît se crede de obicei, și caracterele lui, în esență, nu sînt deosebite de ceea ce se observă la vlahii din Serbia. Mai mult încă, frăția nu este nici un fenomen specific slav, nici măcar răsăritean. În trecerea de la obștea teritorială la orînduirea feudală dezvoltată, frăția este inseparabilă de *devălmășie* (al cărei rol în feudalismul românesc este bine cunoscut) și atît frățiile (*frérèches*), cît și *devălmășia*² sînt bine reprezentate în feudalismul apusean, ca un proces intern, necesar, independent de cele răsăritene, ele însele necondiționate de un factor imitativ. Frățiile, înfrățirile, *ius fraternitatis* joacă un rol important și la poloni, și la unguri, și la romîni,

¹ Ale cărei resturi, K. Marx le semnala în a doua jumătate a sec. XIX în unele regiuni germane, pentru a nu mai vorbi de almand-ul elvețian.

² Semnalez că *ceata* ca formă de organizare fie în cadrul frăției, fie în cadrul așezării cneziale, este atestată pe teritoriul iugoslav pînă în sec. XVII, vezi doc. 23.IX.1590, 8.XI.1592 și 19.VI.1593 privind Bosnia, publicată de N. Iorga, *op. cit.*, p. 87—88; *die Wallachen so von den zwei starcken Tschellaj geschlagen worden*; *starckte Tschedta* formată din *Wallachen*; *Tschella Wallachen* în Commeriza. Or, *ceata* nu e specific sud-dunăreană. În lucrarea recenzată, fenomenul de *ceată* nu l-a găsit atestat, deși el trebuie să fie mai vechi decît sec. XVII, și se integrează în premisele sociale ale regimului de autonomie vlahă.

și la sîrbi. Or, în Serbia, autorul semnalează împrumuturi de la sîrbi la vlahi, la nivelul frățiilor, structură cu generalitatea la care ne referim, dar nu constată și o influență identică la nivelul zadrugiei, instituție specific iugoslavă.

De aceea, neputînd intra aici în alte amănunte, ne mărginim să dorim ca problema frăției să fie examinată și pe plan general. Forma aceasta de organizare a grupului familial este strîns legată de condițiile luptei de clasă în procesul de feudalizare. Frăția lărgită este, peste tot, o formă de solidaritate în lupta contra exploatarei și contra acțiunii de destrămare, urmărită de feudali.

Din ansamblul condițiilor lor de dezvoltare, vlahii din nordul Peninsulei Balcanice³ — ca vlahii de la 1630 din Bosnia și Croația — se vor putea sprijini pe formele de solidaritate de tipul frăției, mai mult decît *devălmășia* din Țara Romînească și Moldova, unde totuși rezistența moșnenilor-răzeși recurge și la frăție, într-o măsură apreciabilă.

În concluzie, lucrarea prof. S. Dragomir este o erudită, substanțială și valoroasă contribuție documentară și interpretativă la problema formării poporului român și a dezvoltării lui pînă în sec. XVI—XVII. Metoda studiului monografic aplicată problemelor romanității nord-balcanice ar fi de dorit să fie extinsă, iar colecția Comisiei pentru studiul formării limbii și poporului român va rămîne, desigur, deschisă realizărilor pe care le așteptăm în acest domeniu.

V. Al. Georgescu

³ Care nu aveau aceleași posibilități de a evada din condiția lor socială, pe care le aveau — efectiv sau ca o perspectivă înșelată — moșnenii și răzeșii din cele două state feudale romînești, posibilități care se traduceau prin lichidarea solidarității de neam și a frățiilor, chiar de către moșneni și răzeși.

Historia e shqipërisë. Vëllim i parë.

Universiteti shtetëror i Tiranës. Instituti i historisë dhe i Gjuhësise, Tiranë, 1959, 544 p.,
(ISTORIA ALBANIEI, vol. I)

În dezvoltarea științelor istorice din R. P. Albania, apariția unei sinteze de istorie, elaborată pe baza unei aprofundate cercetări științifice făcute în lumina marxism-leninismului, constituie un eveniment remarcabil, care a fost salutat de către întregul popor din țara prietenă ca o răsplată pentru eforturile depuse de istorici, de a da o lucrare amplă și la un înalt nivel ideologic și științific.

Analiza fenomenelor sociale, interpretarea faptelor, documentația vastă, cercetarea minuțioasă a izvoarelor, felul în care sînt expuse evenimentele politice și sociale, economice și culturale, diferitele momente ale luptei de eliberare națională și socială a poporului albanez, fac ca această lucrare să se adreseze unui larg cerc de cititori. Poporul albanez are o istorie glorioasă, plină de lupte neîntrerupte împotriva dușmanilor și a asupritorilor străini. Așa cum arată tovarășul Enver Hoxha, „Poporul albanez și-a croit drumul istoriei cu sabia în mînă” (p. 5). Încă din cele mai vechi timpuri a trebuit să țină piept dușmanilor, să-și apere cu bărbăție libertatea și independența.

Istoria Albaniei apare în trei volume. În 1958, macheta a fost supusă unor largi dezbateri în principalele orașe ale țării. În anul 1959, a ieșit de sub tipar primul volum, urmînd ca celelalte două să apară în scurt timp.

Manualul de istorie a Albaniei este prima lucrare, de sinteză, care, pe baza metodologiei marxist-leniniste dă o prezentare sistematică și completă a istoriei poporului albanez din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre.

Periodizarea folosită în manual, ținînd seama de condițiile specifice în care s-a dezvoltat poporul albanez, grupează evenimentele în șapte mari perioade.

Prima cuprinde intervalul de la nașterea societății omenești pe teritoriul Albaniei pînă în secolul al VIII-lea al e.n. În această parte

sînt analizate orînduirea comunei primitive și a celei sclavagiste, evenimentele legate de apariția societății împărțite pe clase, primele formații statale ale ilirilor, rolul coloniilor elene pe țărmul Mării Adriatice și legăturile lor cu ilirii, caracterul stăpînirii romane și rezistența ilirilor față de asupritorii romani, precum și rolul pe care l-au jucat ilirii în grăbirea prăbușirii imperiului roman.

Este înfățișat, de asemenea, caracterul colonizării slave și rezultatele acestora în Iliria.

Partea a II-a este consacrată istoriei Albaniei feudale din secolul al VIII-lea pînă la începutul secolului al XVI-lea și tratează procesul nașterii și dezvoltării relațiilor feudale, al înjghebării primelor formații feudale, precum și lupta eroică a poporului albanez contra stăpînirii otomane. Tot aici este analizată pe larg problema importantă a formării poporului albanez. Se face o prezentare detaliată a claselor sociale din societatea feudală albaneză și se scoate în relief lupta maselor împotriva feudaților interni și a celor din Bizanț, Serbia și Europa occidentală.

Un loc deosebit îl ocupă lupta eroică dusă de poporul albanez sub conducerea eroului național Gheorghe Castriotul-Skanderbeg.

Partea a III-a prezintă istoria Albaniei de la începutul secolului al XVI-lea pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, perioadă deosebit de grea și de apăsătoare, datorită implementării exploatării maselor de către feudații albanezi și a jugului turcesc.

Partea a IV-a consacră o bună parte nașterii și dezvoltării mișcării de eliberare națională, forțelor noi care își croiau drum și pregăteau lupta pentru cucerirea independenței țării.

Gîndirea social-politică a patrioților albanezi s-a dezvoltat în strînsă legătură cu ideile înaintate ale democraților revoluționari din celelalte țări. Lucrarea scoate în relief creșterea conștiinței naționale a poporului albanez,

participarea lui la mișcarea revoluționară a junilor turci, colaborarea cu celelalte popoare balcanice în lupta pentru înlăturarea jugului turcesc. Totodată este demascată rolul negativ al intervenției imperialiste austro-ungare și italiene în Albania și politica șovină a monarhilor din balcani față de Albania. Partea a IV-a se încheie cu proclamarea independenței naționale a Albaniei înfăptuită la 28 noiembrie 1912.

Partea a V-a tratează evenimentele de la proclamarea independenței și pînă în aprilie 1939, cînd a început lupta de eliberare națională împotriva ocupanților fasciști.

Un loc important îl ocupă în această parte Marea Revoluție Socialistă din Octombrie, care a exercitat o puternică și binefăcătoare influență asupra întregii dezvoltări istorice a omenirii, inclusiv asupra maselor populare din Albania, care în 1924, au înfăptuit revoluția burghezo-democratică. Aceasta a dus la victoria vremelnică a forțelor democratice. Un loc important este acordat dezvoltării mișcării muncitorești și luptei poporul, sub conducerea comuniștilor, împotriva regimului lui Zogu și a colonialiștilor fasciști italieni.

Partea a VI-a își propune să înfățișeze mișcarea populară de eliberare națională din timpul celui de-al II-lea război mondial, momentul deosebit de important al creării Partidului Comunist din Albania (1941), politica P.C.A. pentru unirea forțelor populare în lupta împotriva fascismului și a reacțiunii interne, strînsa legătură a luptei armate a poporului albanez cu marea luptă eliberatoare a Uniunii Sovietice. Sub conducerea Partidului Comunist Albanez și în condițiile victoriilor Armatei Sovietice împotriva fascismului, poporul albanez alungă din țară pe ocupanții italieni și hitleriști înfăptuind mărețul act al eliberării de la 29 noiembrie 1944, eveniment care marchează trecerea la o etapă nouă istorică — instaurarea regimului democratic.

Ultima parte a manualului oglindește succesele poporului albanez în lupta victorioasă pentru construirea socialismului, marile transformări care au avut loc în această țară.

Sub conducerea Partidului Muncii din Albania, oamenii muncii au schimbat complet fața țării și, într-o perioadă istorică scurtă, au transformat Albania dintr-o țară agrară înapoată într-o țară agrară industrială cu o economie în plin avînt. Făcînd parte din puternica familie a țărilor socialiste în frunte cu Uniunea Sovietică, Republica Populară Albania construiește cu succes socialismul și își aduce contribuția sa la apărarea păcii în Balcani și în întreaga lume.

★

Volumul I, care formează obiectul prezentații de față, cuprinde primele trei perioade din istoria Albaniei, adică datele începînd cu cele mai vechi știri despre societatea omenească de pe teritoriul actual al R. P. Albania și pînă la mijlocul secolului al XIX-lea.

Cele zece capitole ale volumului au fost redactate pe baza materialelor întocmite de un colectiv de autori format din Aleks Buda, Frano Prendi, Hasan Ceka, Injac Zamputi, Kristo Frashëri, Selim Islami, Skënder Anamali, Stavri Naçi, Stefanaq Pollo, Zija Shkodra

Folosind documente de primă mînă, rezultatele săpăturilor arheologice, precum și scrierile istoricilor și geografilor greci și romani și a istoricilor de mai tîrziu, perioada veche a Albaniei este analizată în mod științific de pe pozițiile marxist-leniniste, dîndu-se pentru prima dată o rezolvare materialist-istorică problemelor legate de această perioadă.

Este documentat și fundamentat faptul că ilirii sînt locuitorii acestor ținuturi din cele mai vechi timpuri. Informații prețioase sînt luate din Homer și Hesiod, Herodot și Tucldide, de la istoricul Polib, la geograful grec Strabon, apoi la Pliniu cel Bătrîn, de la Plutarh, Dion Cassius, Arrian, Ptolemeu Ammianus Marcelinus etc. Toate aceste informații sînt preluate în mod critic și confruntate cu rezultatele săpăturilor arheologice din ultimii zece ani, care au completat multe goluri din istoria Albaniei și au înlăturat confuziile și părerile eronate ale istoricilor burghezi. Date importante au găsit cercetă-

torii albanezi la Chiriaco D'Ancona, la umanistul albanez Marin Barlețiu, la scriitorii albanezi Frang Bardhi (Francisc Blancum) și la Pjeter Bogdani. Pentru perioada medievală știri prețioase sînt luate din cronică, din însemnări ale călătorilor, din materiale de arhivă, care preluate în mod critic pot folosi cercetărilor actuale. În volum sînt citați, de asemenea, istorici romîni: B. P. Hasdeu, N. Iorga, V. Părvan etc.

Datele și evenimentele din primul volum sînt grupate în trei părți mari.

Partea I intitulată „Vechii locuitori ai țării noastre. Ilirii” — cuprinde trei capitole: I — „Orînduirea comunel primitive” cu subcapitolele: 1. Epoca pietrei și a bronzului, 2. Ilirii, 3. Coloniile grecești pe țărmul Iliriei; II — „Formațiunile statale ilire” cu subcapitolele: 1. Societatea iliră în secolele IV—II î.e.n., 2. Primele regate ilire, 3. Statul ilir al ardianilor. Luptele iliro-romane, 4. Cultură iliră; III — „Iliria sub dominația romană și în primele secole ale stăpînirii bizantine”, în care sînt analizate problemele legate de stăpînirea romană în Iliria de nord, dezvoltarea ulterioară a relațiilor sclavagiste în Iliria în secolele I—III și Iliria în perioada decăderii orînduirii sclavagiste.

În acest capitol, luăm cunoștință de deseale răscoale ale ilirilor împotriva stăpînirii romane, între care se remarcă în mod deosebit răscoala din anii 6—9 e.n. de sub conducerea lui Bato, care, cum relatează Suetonius, a fost „cea mai cumplită luptă din cele duse de Roma, în afară după luptele împotriva Cartaginei” (p. 117).

Importantă este și problema organizării administrative din acea vreme, faptul că Roma a fost obligată să lase o serie de regiuni ale triburilor ilire să trăiască după obiceiurile lor tradiționale. Geograful Ptolemeu dă o listă lungă de asemenea triburi cărora Roma le recunoscuse libertatea de autoadministrare internă. Printre aceste triburi, Ptolemeu amintește pentru prima dată de tribul ilir ALBANOI (p. 119). În continuare se menționează că o mare dezvoltare luase, în vremea stăpînirii romane, exploatarea minelor de fier,

argint, aur, bazată pe experiența seculară a lucrătorilor iliri. În legătură cu acest fapt, găsim o știre prețioasă și pentru istoria patriei noastre. Astfel, se arată că „numele cel-aveau minierii piruști (trib ilir — *n.n.*) a făcut ca o bună parte a lor să fie strămutați de către împăratul Traian în Transilvania, pentru a exploata aici minele de aur” (p. 123).

Demn de semnalat este și faptul că influența culturii romane n-a depășit hotarele orașelor și a zonelor de cîmpie. Păturile largi ale populației, în special zonele de munte au opus o rezistență dîrză păstrîndu-și limba și obiceiurile. Totuși, sub influența orașelor și a regiunilor romanizate, în limba iliră au pătruns și cuvinte latine care suferind anumite transformări, se mai păstrează și astăzi în limba albaneză.

Partea a II-a a volumului intitulată „Albania în secolele VIII—XV — Principatele feudale albaneze” se concentrează în jurul a trei probleme principale: nașterea relațiilor feudale în Albania și formarea principatelor feudale albaneze; invazia turcilor și rezistența poporului albanez (1388—1443) și lupta cea mare albanoturcă din sec. XV — rolul lui Gheorghe Castriotul-Skanderbeg.

În ce privește nașterea relațiilor feudale în Albania, autorii fac o analiză complexă a situației economice și sociale, a cauzelor care au determinat introducerea noilor relații, transformările survenite în sînul obștilor satești, trecerea țăranilor sub dependența dînașilor feudali (dînași = pătura aristocrației feudale militare) — precum și politica dusă de împărații bizantini și țării bulgari de favorizare a dînașilor prin acordarea de privilegii și pămînturi acestora și prin presiunile economice asupra țăranilor.

Este deosebit de interesant de urmărit acest proces de destrămare a obștilor satești și a formării principatelor feudale albaneze. O atenție mare se acordă principatului ARBĂNIEI, (ARBANON) care, în ultimul deceniu al secolului al XII-lea are un stăpînitor local cu nume albanez, Progon (1190—1199), succedat la conducere de fiul săi Ghin și Dimitri. Mai tîrziu se ridică principatul din Dures, care este

foarte puternic. Unul din conducătorii săi Carol Thopia este numit marele conte al Albaniei (1374), iar în lupta de la Kosovo este amintită și participarea feudaților albanezi.

Inraziile turcești în Albania se lovesc de rezistența acestora. Una din familiile albaneze care au luptat contra stăpînirii turcești a fost și familia Castriothilor.

Cu mult patos patriotic este analizată perioada luptelor purtate de poporul albanez sub conducerea eroului național Gheorghe Castriotul-Skanderbeg. Aici se aduc multe date noi, deosebit de interesante în ce privește politica internă și externă a acestui mare conducător. Capitolul șapte al lucrării, este închinat în întregime acestei perioade. Sînt redate probleme ca: începutul luptelor și primele victorii ale lui Skanderbeg (1443—1450); statul independent albanez în anii 1450—1453; victoriile statului albanez împotriva sultanului Fatihu; continuarea rezistenței albaneze în Malăsia (1480—1508); urmările și importanța luptei albanezilor împotriva invadatorilor otomani.

Pentru prima dată este analizată, în mod complet din toate punctele de vedere de pe pozițiile marxist-leniniste, problema personalității lui Gheorghe Castriotul-Skanderbeg care a înfrunghiat năzuințele de libertate ale poporului albanez, conducîndu-l la victorie. El a căutat să găsească momentul favorabil pentru a elibera țara de sub turci. Istoricii albanezi, arată că acest moment favorabil s-a ivit în timpul victoriilor lui Ioan de Hunedoara împotriva turcilor, care au stîrnit speranța eliberării la toate popoarele subjugate din balcani. Anul 1443 este socotit că a început răscoala generală a albanezilor contra turcilor. Skanderbeg a reușit în Liga de la Lezha (2 martie 1444) să unească pe toți conducătorii feudali în lupta împotriva turcilor el fiind ales șeful general al acestei ligi.

Este demascată politica nesinceră a Veneției, dusă față de Skanderbeg, tendințele acesteia de a limita puterea conducătorului albanez și de a cuceri orașele de pe coastă.

Bine documentată și analizată este încercarea lui Skanderbeg de a face un stat cen-

tralizat puternic care să reziste atacurilor turcești. După moartea lui Ioan de Hunedoara, Skanderbeg, devine o figură principală europeană a luptei împotriva turcilor.

Partea a III-a: „Albania sub stăpînirea feudală-militară otomană” (1506—1839) cuprinde trei capitole (VIII—X) în care sînt analizate pe larg probleme importante ca: rezistența albanezilor împotriva stăpînitorilor turci; destrămarea regimului feudal-militar și rolul jucat de marile pašalicuri albaneze în viața social-politică a țării.

În această parte o amplasare mai mare se dă dezvoltării celor două mari pašalicuri albaneze: pašalicul din Skodra sub stăpînirea lui Kara Mahmud pașa Bușatliu (1775—1796) în nordul Albaniei și în sud — pašalicul din Ianina sub stăpînirea lui Ali Pașa Tepelena (1788—1822) — precum și rolul lui Ali Pașa Tepelena în lupta împotriva turcilor. În 1815 el a trimis pe reprezentantul său Constantin Duca în Moldova și Țara Românească să ia contact cu rușii pentru a le spune că el este gata să lupte alături de Rusia într-un eventual război contra Turciei, cu circa 25 000—30 000 soldați. De asemenea sînt arătate relațiile lui Tepelena cu eteriștii și arătată nesinceritatea și incoerența acestora.

Primul volum se termină cu începutul aplicării reformelor tanzimatului în Albania (1839 — hâtîșeriful de la Ghiulhane dat de sultanul Megit) — și ocuparea pašalicurilor albaneze.

Apariția tratatului de istorie a Albaniei elucidează multe probleme, dă o orientare clară și științifică în aprecierea unor perioade și evenimente mai puțin cunoscute, aducînd o contribuție importantă la cunoașterea acestei țări, care, în dezvoltarea ei istorică a fost în strînsă legătură cu celelalte popoare din balcani.

Pe lângă documentația vastă și aprofundată, volumul mai cuprinde și o listă a izvoarelor și literaturii principale folosite, tabele cronologice, un index al numelor, fotografii și hărți menite să ajute cititorului la înțelegerea materialului expus.

Manualul de istorie a Albaniei stîrnește un interes legitim și pentru istoricii și cititorii din țara noastră, atît din punct de vedere al cunoașterii trecutului de luptă al poporului

frate albanez, cît și al legăturilor ce s-au stabilit între cele două popoare în lupta împotriva asupritorilor comuni.

G. Mazudovici și D. Polena

Analele Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R.

1958, nr. 1—6, 1959, nr. 1—6, 1963 p.

Problemele istoriei mișcării muncitorești din țara noastră, formarea și dezvoltarea clasei muncitoare din România, crearea P.C.R. și lupta lui împotriva fascismului și a războiului, conducerea maselor de către partid la însurșecția armată pentru cucerirea puterii cît și consolidarea cuceririlor revoluționare de după 23 August 1944, în scopul construirii socialismului, generalizări ale teoriei și practicilor revoluționare sînt tratate în *Anale*, revistă care apare sub îngrijirea Institutului de istorie a partidului.

Cu un profil tematic bine determinat, reflectînd nivelul cercetărilor actuale în domeniul istoriei partidului, revista *Anale* publică la rubricile Studii și Referate, Comunicări și Note științifice, lucrări de sinteză sau de cercetare științifică privind problemele majore ale istoriei mișcării muncitorești din România, acordînd o atenție deosebită luptei clasei muncitoare pentru crearea partidului de tip leninist și luptei desfășurate de el pentru înălăturarea exploatării omului de către om și construirea societății socialiste.

În munca de pregătire și elaborare a materialului de istorie a partidului, revista *Anale* are un rol deosebit. Pe lângă faptul că în numerele din primii ani de apariție, ea a publicat lecțiile care urmau să constituie capitole din istoria partidului, discuții pe marginea materialei legate de periodizare și de probleme

care necesitau dezbateri, revista prin întregul ei conținut, studii, publicarea de documente, recenzii, informații etc. a venit să completeze și să adîncească prin noi aspecte, momente mai puțin cercetate sau aprofundate. Prin aceasta revista *Anale* acordă un ajutor direct activiștilor de partid, cadrelor din învățămîntul de stat și de partid, cercetătorilor științifici și oamenilor muncii interesați să cunoască istoria partidului, tradițiile glorioase de luptă ale clasei muncitoare din țara noastră.

Începînd cu 1955, cînd apar primele numere din *Anale*, comitetul de redacție s-a preocupat în permanență de îmbunătățirea conținutului revistei. An de an tematica a devenit mai variată, nivelul științific-ideologic al materialelor publicate a crescut. Dacă în primii ani de apariție nu exista o orientare bine conturată, articolele și notele publicate aveau un caracter mai mult informativ, în ultimii doi ani revista *Analele Institutului de istorie a partidului* a făcut progrese, publicînd studii și referate mai analitice, bazate pe un material bogat de arhivă, cu o interpretare științifică corespunzătoare.

Revista a continuat să publice materiale ce tratează aspecte din istoria mișcării muncitorești din țară și strălînătate pînă la crearea Partidului Comunist din România. În studiul *Despre mișcarea muncitorească din România în perioada premergătoare Congresului de con-*

stiltuire a P.S.D.M.R. (1893) (nr. 5—6/1958), V. Rață arată, bazat mai ales pe material din presa muncitorească de atunci, condițiile interne și externe în care a avut loc lupta ideologică dintre curente, în perioada premergătoare ținerii primului congres muncitoresc din țară. Sînt evidențiate laturile pozitive ale activității lui C. Dobrogeanu-Gherea, cît și aspectele negative ale muncii lui care se cristalizau pe măsură ce el cădea sub influența oportunistului. În studiu se găsesc date referitoare la lupta elementelor revoluționare împotriva celor reformiste, burghezo-liberale, care aflîndu-se în conducerea unor cluburi căutau să canalizeze mișcarea pe făgașul legalității burgheze. Este analizată lupta desfășurată de curentul revoluționar împotriva pericolului anarhist care se declara împotriva organizării clasei muncitoare, contra creării partidului. După zdrobirea curentului anarhist, elementelor revoluționare din mișcare C. Olcescu, Alex. Ionescu, C. Buzdugan, C. Moșoiu le revenea sarcina de a desfășura lupta grea și complexă cu I. Nădejde, V. G. Morțun ș.a. reprezentanți ai aripii de dreapta care s-au strecurat în fruntea mișcării muncitorești în scopul de a o plasa la remorca partidelor burghezo-moșieresti.

Același autor se ocupă în continuare de *Congresul de creare a Partidului social-democrat al muncitorilor din România (1893)* (nr. 6/1959). După descrierea lucrărilor Congresului și menționarea faptului că Congresul a fost înțimpinat cu entuziasm de către muncitorii din țară și strălînătate, fapt atestat de telegramele trimise de partidele socialiste din Franța, Spania, Austria etc., studiul se oprește pe larg asupra discuției din Congres dintre aripa revoluționară și aripa de dreapta asupra problemelor vitale ale mișcării muncitorești din România ca : problema revoluției și a dictaturii proletariatului, lichidarea rămășițelor feudale și improprietății țărănilor etc. Deși se arată că lipsurile programului partidului adoptat la Congresul din 1893 nu erau numai consecința acțiunilor întreprinse de către elementele burghezo-liberale din conducerea cluburilor muncitorești, ci și a gradului de dezvoltare a

clasei muncitoare și a mișcării muncitorești din acea vreme, se relevă totuși faptul că, crearea P.S.D.M.R. a marcat o importantă victorie a clasei muncitoare împotriva claselor exploatare. Crearea P.S.D.M.R., organizație politică unică cu interese proprii opuse claselor dominante, a însemnat în același timp un pas important pe calea unirii socialismului științific cu mișcarea muncitorească, sarcina partidului fiind aceea de a continua munca de răspîndire a teoriei marxiste în rîndurile clasei muncitoare din țara noastră.

Pe linia popularizării legăturilor dintre mișcarea muncitorească din România și mișcarea muncitorească internațională revista *Anale* publică articolul: *Despre legăturile mișcării muncitorești din România cu Internaționala I-a și cu Internaționala II-a în anii activității lui Marx și Engels* de A. Deac (nr. 5—6/1958). Autorul menționează căile de pătrundere a marxismului în România. Datorită emigrației revoluționare ruse, cercurile înaintate din țara noastră iau legătura cu internaționaliștii, cu operele lui K. Marx și F. Engels. Carol Farcaș, muncitor la Reșița a avut o permanentă legătură cu Internaționala I, fiind și membru al ei. Mulți romîni au luptat în rîndurile comunarilor participînd activ la lupta eroică a proletariatului francez, luptă care a avut ecou și în țara noastră. Elementele progresiste din România au aniversat Comuna din Paris. Ziare și reviste din țară a publicat traduceri din K. Marx și F. Engels, au apărut broșuri de popularizare a ideilor socialismului științific. *Contemporanul* și *Revista socială* au jucat un rol deosebit în această privință. Participarea unor romîni la Congresele Internaționalei a II-a și aprecierile lui Engels asupra mișcării muncitorești din țara noastră au întărit legăturile între mișcarea muncitorească din România și Internaționala a II-a pînă la 1895.

Fără a fi un studiu de analiză profundă a problemei, autorul reușește să prezinte, pe baza unui material documentar bogat, rolul și importanța legăturilor dintre mișcarea muncitorească din România și Internaționala I

și Internaționala a II-a în anii activității întemeietorilor socialismului științific.

I. Iacoși și V. Petrișor în articolul *Organizațiile profesionale muncitorești din Vechea Romnie în perioada 1894—1904* (nr. 6/1959), după o prezentare a condițiilor grele în care muncitorii își desfășurau lupta fără o legislație muncitorească propriu-zisă după trădarea „generoșilor”, arată că principala sarcină a mișcării de atunci o constituia organizarea. Pe baza unui material documentar, în parte inedit, autorii arată că elementele înaintate din mișcare, I. C. Frimu, Alex. Ionescu, C. Z. Buzdugan, iar mai târziu elemente tinere ca: Șt. Gheorghiu, D. Marinescu, M. Gh. Bujor și alții au continuat să organizeze pe muncitori în organizații profesionale, să ducă mai departe lupta pe care generoșii au trădat-o. Deși după 1899 activitatea societăților profesionale a scăzut pentru un timp, totuși datorită eforturilor perseverente ale muncitorilor socialiști ele și-au reluat activitatea bazată pe principiul luptei de clasă și al ajutorului mutual. Organizațiile profesionale au condus numeroase acțiuni, greve etc., ducând o luptă hotărâtă cu corporațiile reacționare înființate în 1902 prin legea Misir care urmăreau să abată proletariatul de la lupta sa împotriva capitalismului.

Deși față de ultimul deceniu al secolului trecut numărul societăților profesionale a fost mai mic, totuși ele au rămas mai departe organizații care au grupat în jurul lor pe muncitori, apărându-le și militând pentru interesele lor până la înființarea sindicatelor care de la bun început au fost organizații de luptă.

Revista *Analele Institutului de istorie a partidului* tratează în paginile ei și acțiuni, greve sau alte manifestări politice ale clasei muncitoare cu caracter local în scopul înțelegerii depline a mișcării muncitorești pe plan național. Pe această linie se înscrie o serie de manifestații care au avut loc în diferite regiuni ale țării, mai cu seamă în centrele muncitorești, care au influențat sau au prezentat importanță în cadrul istoriei mișcării muncitorești din România. Astfel din perioada premergătoare avântului revoluționar din țară,

revista publică două note științifice referitor la mișcarea grevistă din Galați: *Greva docherilor din portul Galați din 21 iunie—14 iulie 1911* de L. Eșeanu (nr. 5/1959) și *Luptele muncitorilor de la Galați din 13 iunie 1916 și acțiunile de solidarizare din țară*, de Gr. Tudoran (nr. 3/1958), ultima notă tratând despre o puternică manifestare antirăzboinică a proletariatului din România.

Revista *Anale* acordă importanță și istoriei mișcărilor țărănești din țară și conducerii lor de către proletariat. Pe această linie, semnalăm studiul *Mișcarea muncitorească și intensificarea luptei de clasă la sate spre sfârșitul sec. XIX-lea*, de Gh. Matei (nr. 5/1959). Autorul, bazat pe o documentație substanțială, după ce face un scurt istoric al problemei agrare, menționând felul cum ea a fost tratată în cele două programe din 1880 și 1886 ale mișcării muncitorești, prezentarea situației disperate care a dus la răscoalele din 1888, trece la analiza chestiunii țărănești la congresele P.S.D.M.R. după 1893. De la început sint reliefate cele două poziții diametral opuse: linia elementelor înaintate, care militau pentru sprijin și alianță cu masele țărănești și linia elementelor burghezo-liberale de canalizare a mișcării țărănești pe cale pașnică și legală.

Acest studiu valoros scoate în evidență activitatea înființării de cluburi la sate, difuzarea materialului propagandistic, broșurile cerute tot mai insistent de țărani și faptul că, cu toată opoziția elementelor oportuniste ca I. Nădejde, V. G. Morțun, C. Dobrogeanu-Gherea, care căutau să frîneze elanul revoluționar al țărănimii, a învins linia elementelor înaintate preconizată de Gh. Marinescu care a lucrat la înființarea primului club, a lui Alex. Ionescu și I.C. Frimu care considerau că la sate se poate duce o propagandă deosebit de rodnică. Autorul se ocupă și de răscoalele țărănești cu caracter local care au avut loc în 1899 arătând că propaganda socialistă la sate, crearea cluburilor țărănești și puternicele mișcări ale țărănimii la sfârșitul veacului al XIX-lea, prevesteau mara răscoală a țărănilor din 1907.

În *Despre mișcările țărănești din România în perioada 1889–1900* (nr. 5–6/1959), C. Corbu, pe baza unui material de arhivă inedit, tratează răzcoalele locale sau care au cuprins mai multe comune, din ultimul deceniu al secolului trecut, oprindu-se la acelea care au avut un ecou mai mare ca de exemplu cele din 1894 și 1900 și asupra celei din Polana (Dolj) și Slatina (1899). Aceste mișcări dovedeau rezerva revoluționară pe care o prezenta țărănimea înfrimând tezele oportuniste din conducerea P.S.D.M.R.

În numerele revistei, cititorul găsește și studii, note sau informații prețioase asupra istoricului mișcării revoluționare de tineret din țara noastră. Gh. Moț și C. Mocanu, în studiul *Date privind mișcarea revoluționară a tineretului muncitor din România de la sfârșitul secolului al XIX-lea până la 1917* (nr. 4/1958) prezintă pentru prima dată cronologic principalele etape ale mișcării muncitorești de tineret de la începuturi până la 1917. După ce relevă procentajul tinerilor folosiți în industrie pe ramuri și crunta exploatare la care erau supuși ucenicii, autorii se opresc, — în funcție de evoluția mișcării muncitorești, de modul în care programele cercurilor muncitorești, P.S.D.M.R. s-au ocupat de organizarea tinerilor muncitori, — la crearea în 1908 a „Cercului ucenicilor”. Articolul care nu epuizează tema arată care erau slăbiciunile și greutatea pe care tineretul muncitoresc le întâmpina în procesul organizării lui și legăturile pe care mișcarea de tineret de la noi le-a întreținut cu mișcarea internațională de tineret până la 1917.

Oprindu-se îndeosebi asupra momentelor de cotitură din istoria mișcării muncitorești din România, crearea P.C.R., Congresul al V-lea, eroicele lupte din 1933, insurecția armată de la 23 August 1944, revista *Analele Institutului de istorie a partidului* contribuie la cunoașterea luptei clasei muncitoare din țara noastră pentru eliberarea națională și socială.

Din perioada avântului revoluționar în numerele din 1958 și 1959 ale *Analelor* relevăm următoarele: *O pagină eroică din lupta mun-*

cilorimii din patria noastră: 13 decembrie 1918, de Gh. Unc și C. Mocanu (nr. 5–6/1958). După o sinteză cuprinzătoare a grevei, autorii se opresc în încheiere asupra modului în care clasa muncitoare din țara noastră a comemorat până la începutul celui de-al doilea război mondial evenimentele de la 13 decembrie 1918. Un interes deosebit prezintă articolul *Voluntarii români în armata roșie pe frontul de est în 1918–1919*, de I. N. Scerbakov (nr. 5/1959). Pe baza unor documente de arhivă inedite găsite la Arhiva de stat din orașul Kuibitșev, autorul înfățișează aportul internaționaliștilor români pe frontul din Rusia dat în lupta contra albgarziștilor Dubov, Kolceak și alții. Proveniți din prizonierii ai armatei austro-ungare, emigranți politici sau evacuați în sudul Rusiei mulți ostași români s-au unit sub drapelul revoluției socialiste apărând tinărul stat sovietic de contrarevoluționari. Un rol agitatoric și mobilizator deosebit l-a avut ziarul *Steagul Roșu* editat în mai 1919 de Direcția politică a Consiliului militar revoluționar al grupului de sud de pe frontul de est și de secția română a P.C. (Rus) b din Samara. Nota prezintă importanță întrucât în această direcție atât istoricii români cît și sovieticii au scris foarte puțin, cunoscându-se mai mult doar despre activitatea românilor din sudul Rusiei.

Cu prilejul aniversării a 40 de ani de la crearea Republicii Sovietice Maghiare, în nr. 2/1959 al revistei *Anale* sînt publicate două materiale care aduc știri noi asupra solidarității oamenilor muncii din România cu revoluția proletară din Ungaria. Referatul Institutului de istorie a partidului expus de către V. Cheresteșiu la sesiunea științifică de la Budapesta intitulat *Clasa muncitoare din România și revoluția proletară din Ungaria (1919)* pe baza unui material de arhivă inedit, arată în mod concret cum s-a manifestat solidaritatea muncitorilor, țăranilor și soldaților din România cu Republica Sfaturilor din țara vecină.

Demascînd tezele național-șoviniste ale istoricilor burghezi români care s-au ocupat cu aceste probleme, referatul argumentează cum

sub conducerea grupurilor comuniste și a aripii de stînga din P.S.D. muncitorii au organizat sabotarea aprovizionării frontului, țărani au refuzat să predea surplusul de cereale autorităților militare, soldații au refuzat să lupte împotriva armatei roșii maghiare sau au dezertat din armată. Numeroase documente atestă organizarea de manifestații, demonstrații și greve ale clasei muncitoare de la noi atît la 1 Mai, și 21 iulie, cît și cu alte prilejuri în semn de solidaritate cu revoluția proletară din Ungaria.

Răspîndirea de manifeste, broșuri, în rândurile soldaților, a avut un mare efect, întrucît numeroși ostași care luptau contra Republicii Sfaturilor Ungare au înțeles că adevăratul dușman nu sînt muncitorii și țărani maghiari. Mulți ostași romîni — unii foști prizonieri în Rusia — s-au încadrat în rândurile Armatei Roșii Maghiare, cimentînd în felul acesta prietenia dintre cele două popoare.

Semnificativă în această direcție este și *Revolta batalionului II din Regimentul 107 infanterie în august 1919* (nr. 2/1959), notă științifică semnată de V. Marin. Sînt prezentate pe baza unui material documentar înedit, împrejurările și modul în care s-au răscolat soldații batalionului II refuzînd să mai lupte pentru o cauză care nu le aparținea.

Pentru istoria organizațiilor de tineret referitoare la perioada avîntului revoluționar din țara noastră prezintă interes două articole: *Dale privind mișcarea tineretului muncitor din România între anii 1917—1921* (nr. 5—6/1958) în care V. Ștefănescu se ocupă cu principalele momente din această perioadă: conferința cercurilor „Tineretul socialist” din august 1919 pentru Vechea Romînie, Congresul tineretului din Transilvania și Banat din iulie 1920 ținut la Cluj, legăturile cu tineretul mondial, activitatea în cadrul Internaționalei Comuniste a tineretului și lupta pentru unificarea organizațiilor de tineret din Romînia, Gh. Moț în *Lupta tineretului muncitor din România sub conducerea P.C.R. pentru crearea organizației sale revoluționare marxist-leniniste* (1921—1922) (nr. 1/1959) susține că momentul creării organizației unice revoluționare marxist-leniniste

de tineret din țara noastră îl constituie conferința generală a tineretului care și-a desfășurat lucrările la București în zilele de 19—20 martie 1922 cu delegați din Muntenia, Oltenia, Transilvania, Banat, Bucovina, Basarabia, Cadrilater. Aftt Congresul general al tineretului convocat pentru 28—30 iulie 1921 care urma să discute cele mai arzătoare probleme ale tineretului, cît și cel fixat pentru 6—8 octombrie 1922 la Sibiu, hotărîte adoptată la consfătuirea din 18 august 1922 de la București, nu s-au putut ține din cauza terorii și prigoanei regimului burghezo-moșieresc. Congresul tineretului s-a ținut abia în 1924 cînd s-a declarat și afilierea la Internaționala Comunistă a Tineretului, iar U.T.S. s-a transformat în U.T.C. în 1924 pe baza principiilor tactice stabilite, pentru a nu atrage represaliile și asupra tineretului comunist care activa sub îndrumarea P.C.R. încă din 1922. Toate încercările oportuniștilor social-democrați de a dezbina tineretul au suferit eșec. Conferința generală a tineretului din martie 1922, — consideră autorul — care a întrunit reprezentanți ai organizațiilor tineretului muncitor din întreaga țară, a marcat transformarea organizației tineretului muncitor din Romînia într-o organizație revoluționară, marxist-leninistă, care sub conducerea P.C.R. a mobilizat tineretul la lupta împotriva exploatarei și asupririi burghezo-moșierești.

Din perioada stabilizării relative a capitalismului, revista publică în nr. 2/1958 *Luptele muncitorilor din Timișoara din mai—iulie 1924*, de V. Marin. Este reliefat faptul că deși erau în condițiile ofensivei patronale, muncitorii romîni, maghiari și germani din Timișoara, centru cu vechi tradiții revoluționare, au dus, sub conducerea P.C.R., o luptă grevistă susținută pentru drepturile lor. Autorul arată că luptele din vara lui 1924 din Timișoara au constituit una din primele bătălii de clasă conduse de P.C.R. după aruncarea partidului în ilegalitate. Ele au constituit un prilej de întărire a legăturilor partidului cu masele.

N. G. Munteanu tratează în nr. 3/1959 despre *Congresul Sindicatelor Unitare din 1922 — moment important în istoria mișcării*

sindicale revoluționare din țara noastră. După ce arată condițiile în care s-a pregătit Congresul, reliefind rolul deosebit pe care l-a avut plenara lărgită a C.G.S.U. din februarie 1929 în vederea luării măsurilor organizatorice concrete, autorul expune modul în care s-au desfășurat lucrările Congresului. Bazat pe material de arhivă inedit, articolul scoate în evidență importanța problemelor discutate în cadrul ordinii de zi și faptul că Sindicatul Unitar le revenea sarcina de prim ordin de a organiza masele muncitorești neorganizate și mai cu seamă, dată fiind existența unei mase mari de muncitori agricoli și importanța lor în lupta clasei muncitoare, sindicatele revoluționare trebuiau să treacă imediat la organizarea muncitorilor agricoli în sindicate separate. Urmind indicațiile P.C.R., Congresul a adoptat în majoritatea problemelor hotărâri corespunzătoare intereselor de clasă ale muncitorimii marcând victoria principiilor organizatorice, politice și tactice marxist-leniniste, dând o lovitură serioasă manevrelor oportuniste și reformiste care s-au manifestat la Congres.

N. Petrovici și I. Toacă au publicat *Luptele minerilor de la Lupeni din 1929* (nr. 3/1959) cu prilejul aniversării a trei decenii de la această grevă. Condițiile mizere de viață ale minerilor, lipsa elementară de protecție a muncii, metodele crâncene de exploatare folosite în sectorul minier de capitaliști și faptul că P.C.R. exercita o influență tot mai puternică în Valea Jiului, au determinat adoptarea hotărârii de a declara grevă. Încercările capitaliștilor de a arunca greutățile crizei economice pe spinarea muncitorilor au primit o ripostă hotărâtă. Având la dispoziție un bogat material documentar, autorii au arătat lupta ascutită între linia comunistilor de luptă consecventă pentru interesele vitale ale muncitorilor și linia social-democraților de dreapta care căutau să amâne declanșarea grevei, iar după izbucnirea ei să o canalizeze în direcția convenabilă lor. Greva minerilor de la Lupeni, cu toate slăbiciunile care s-au manifestat în conducerea ei, deși reprimată sângeros, a constituit o manifestare puternică de împotrivire

a muncitorilor dintr-un sector-cheie al economiei naționale, demonstrând influența crescândă a Partidului Comunist din România în rândurile muncitorilor.

Un eveniment de cotitură în viața partidului l-a constituit Congresul al V-lea al P.C.R. Gh. Matei și V. A. Varga semnează în nr. 2/1958 un studiu valoros despre *Situația internațională în ajunul Congresului al V-lea al P.C.R.* În timp ce U.R.S.S. obținea succese deosebite în privința îndeplinirii primului ei cincinal, contradicțiile antagoniste, proprii sistemului capitalist, au dus la criza economică din 1929—1933 brodată pe criza generală a capitalismului. Încercările burgheziei de a arunca pe spinarea maselor greutățile crizei au suferit un eșec. Lupta proletariatului mondial a crescut în amploare ca răspuns la atacul capitalismului. Aprecierile Congresului V al P.C.R. au fost deplin verificate de evenimente, dovedind aprecierea situației reale atât pe plan intern, cât și pe plan mondial. Clicile militariste din țările vecine cu U.R.S.S. nu au reușit să dezlănțuie un război cu toate pregătirile militare, pactele regionale etc. la îndemnul imperialismului apusean deoarece proletariatul mondial sub conducerea partidelor comuniste au luat apărarea primului stat al muncitorilor și țăranilor. Autorii arată în încheiere cum P.C.R. a condus masele la luptă împotriva transformării României într-un cap de pod înaintat al imperialismului occidental, organizând mitinguri, demonstrații, difuzând manifeste cu ocazia zilei de 1 august, zi de luptă pe plan internațional împotriva războiului imperialist antisovietic.

Prezintă interes din punct de vedere al studierii strategiei și tacticii partidului, nota științifică *Despre problema caracterului și perspectivei revoluționare în România în literatura de partid (Până la Congresul al V-lea al P.C.R.)* de N. Petrovici, publicat în nr. 1/1958.

Linia elaborată de Congresul al V-lea în ce privește legarea partidului cu masele de muncitori și conducerea luptelor pentru ieșirea revoluționară din criză și împotriva pregătirii războiului antisovietic a fost verificată în mod practic prin luptele celeriştilor și petroliştilor

din ianuarie—februarie 1933, cărora revista *Anale* le-a acordat în ultimii doi ani o importanță deosebită. Editorialul numărului 1/1958, *25 de ani de la luptele eroice ale muncitorilor ceferiști și petroliști din 1933*, relevă importanța luptelor desfășurate la Grivița pentru maturizarea clasei muncitoare, curajul, abnegația și spiritul de sacrificiu de care a dat dovadă și faptul că ele au reușit să frneze pentru un timp fascizarea țării. Este prezentat în adevărata lumină rolul Comitetului Central de acțiune și al tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej personal în organizarea luptelor din 1933.

Studiul *Partidul Comunist din România, conducătorul eroicelor lupte ale muncitorilor ceferiști și petroliști din ianuarie—februarie 1933* (nr. 1/1959) face o analiză profundă a modului în care partidul — plecând de la condițiile obiective și subiective din etapa respectivă — a pregătit detaliat și a condus pas cu pas prima mare bătălie de clasă în Europa, după venirea la putere a fascismului în Germania. Analiza făcută la Congresul al V-lea arată că în România ascuțirea contradicțiilor sistemului capitalist au făcut din această țară un inel slab în lanțul statelor imperialiste, criza economică a fost atotcuprinzătoare înăsprind la maximum viața și așa greea a maselor muncitoare, cuprinzând păături largi ale micii burghezii și intelectualității. După ce se face o analiză a activității desfășurate de P.C.R. în raport cu celelalte partide burgheze se trece la situația internă de partid dezvăluind activitatea desfășurată pentru front unic, de creștere a influenței partidului în rândul maselor, de atragere a maselor de muncitori la luptă activă prin întruniri, greve, demonstrații arătând și faptul că lupta fracționistă fără de principii a avut un efect negativ în ducerea unor lupte. Pentru prima dată sînt prezentate plenarele C.C. al P.C.R. din aprilie și octombrie 1932 și rolul lor în pregătirea grevei, faptul că ele s-au ocupat cu discutarea trecerii la forme noi, superioare, ale mișcării greviste. Studiul relevă munca neobosită a comuniștilor în atragerea maselor, care s-au ridicat cu putere împotriva social-democraților de dreapta care îndemnau muncitorii să mai

aștepte, care frînau în felul acesta elanul revoluționar al maselor. Crearea C.C. de acțiune a comitetelor în diferite localități, apariția a numeroase organe de presă, ședințele plenare de la Galați, Cluj și Iași la care se discutau pregătirea minuoasă a luptelor și desfășurarea grevei de la Atelierele C.F.R.-Grivița și din valea Prahovei dovedeau că proletariatul ca răspuns la lovitura dictaturii burghezo-moșierești (trecerea greutăților crizei economice pe spinarea maselor muncitoare) a procedat just, luînd contramăsurile necesare. Sînt analizate ecoul și solidaritatea muncitorimii din străinătate cu greviștii, cît și unele lipsuri care s-au manifestat în timpul desfășurării grevei.

Sînt publicate de asemenea în revistă studiile: *Luptele muncitorilor ceferiști din Cluj în 1933*, de E. Popa, P. Bojan și E. Fodor și *Aspecte ale grevei ceferiștilor din Iași* (ianuarie—februarie 1933), de D. Boțescu, J. Benditer, Gh. Cilibiu și L. Eșeanu (nr. 1/1958) care întregesc tabloul amploarei reale a acestor lupte.

Ca o continuare a bătăliei de clasă purtate de proletariatul român cu regimul burghezo-moșieresc după grevele de la Grivița din 1933 este procesul conducătorilor luptelor de la C.F.R. Prin faptul că acuzații au devenit acuzaatori, masele muncitoare și elemente înaintate din țară și străinătate s-au solidarizat cu conducătorii muncitorilor de la Grivița; acest eveniment de mare însemnătate politică a scos în evidență o creștere a mișcării revoluționare din țara noastră.

Cele două studii publicate în nr. 3/1959 cu ocazia aniversării unui sfert de veac de la acest eveniment: *Procesul conducătorilor luptelor ceferiștilor și petroliștilor din ianuarie—februarie 1933*, de V. Hurmuz și N. Lupu și *Solidaritatea internațională a celor ce muncesc cu conducătorii eroicelor lupte ale ceferiștilor și petroliștilor în procesul de la București—Craiova (1933—1934)* de A. Deac arată faptul că luptele de la Grivița și procesul care a urmat, dovedind o adevărată verificare a raporturilor de forță, a demonstrat radicalizarea maselor muncitoare și maturitatea lor politică. Bazate pe o bogată documentare de arhivă, studiile arată cum muncitorii și-au intensificat

acțiunile în scopul eliberării conducătorilor lor care cu abnegație și demnitate revoluționară au înfruntat presiunile și teroarea, transformând procesul într-o tribună de la care să apere interesele clasei muncitoare. Al doilea studiu arată în mod convingător uriașa mișcare de solidaritate a proletariatului internațional și a elementelor progresiste din apus cu conducătorii muncitorimii române.

Prin moțiuni, proteste, scrisori, muncitorimea de pretutindeni mai cu seamă din U.R.S.S., Franța, Cehoslovacia a sprijinit mișcarea pentru eliberarea conducătorilor lupțelor de la Grivița.

Pentru a arăta creșterea influenței partidului în rândul maselor, rolul de conducător al unor organizații de masă și de principal organizator al luptei antifasciste în revistă apar o serie de articole care se ocupă cu perioada de după 1933. Astfel s-a publicat studiul: *P.C.R. conducător al mișcării antirăzboinice din România. Comitetul antirăzboinic 1932—1933*, de T. Georgescu (nr. 5—6/1958) unde, după un scurt istoric al mișcării antimilitariste din țara noastră pînă la Congresul al V-lea P.C.R., cititorii găsesc un material folositor despre mișcarea antirăzboinică grupată în jurul acestui comitet. Ca organizație legală creată și îndrumată de partid, Comitetul antirăzboinic a desfășurat o activitate multilaterală prin presă, întruniri, manifestații atît în rândurile maselor muncitoare de la orașe și sate și intelectualității, cît și în rândurile armatei, într-un moment cînd imperialismul voia să dezlănțuie un război. Acest comitet a delegat reprezentanți la Congresul mondial pentru pace de la Amsterdam din 27 august 1932, iar organul său „Buletinul Comitetului de acțiune împotriva războiului” a popularizat sarcinile luptătorilor pentru pace. Organizația a primit adevărate participări la mișcare din toate colțurile țării. O importanță deosebită pentru orientarea mișcării antirăzboinice a avut-o articolul tovarășului Gh. Gheorghiu-Dej *Greșelile mișcării antirăzboinice* în care se scot în evidență principalele probleme și sarcini ale activității comitetelor antirăzboinice cît și lipsurile lor.

Același autor se ocupă în nr. 2/1959 de „*Liga muncii*” organizație de masă legală condusă de P.C.R. (1933—1934) care a desfășurat o activitate intensă cu prilejul campaniei din aprilie 1934 reușind să închege cu Comitetul național antifascist și Partidul socialist unitar un acord pe baza unei platforme de front unic împotriva fascismului și războiului.

Lucrarea *Despre lupta studențimii din România împotriva fascismului și războiului hitlerist* prezentată de C. Mocanu la Conferința internațională ținută în octombrie 1959 la Greifswald (R.D. Germană) pe tema luptei studențimii din Europa împotriva fascismului și războiului, publicată în nr. 5/1959 se ocupă cu activitatea organizațiilor democrate studențești și a organelor lor de presă, îndeosebi a Frontului studențesc democrat și lupta lor antifascistă desfășurată după primul război mondial pînă la victoria asupra Germaniei hitleriste. Referitor tot la lupta maselor muncitoare împotriva fascismului, revista *Anale* publică în nr. 1/1959 nota *Mișcarea de solidaritate din România cu Gh. Dimitrov, acuzator al fascismului la procesul de la Leipzig*, de S. Callimachi.

Din această perioadă sînt publicate două articole privind mișcarea grevistă din țara noastră: *Greva muncitorilor fabricii de vagoane „Astra”-Arad din iulie—august 1936* (nr. 6/1959) de B. Roșu și *Greva muncitorilor metalurgiști de la fabrica „Goldenberg” din București, ianuarie—februarie 1939* (nr. 3/1959) de S. Homenco.

Analele Institutului de istorie a partidului s-au oprit în special în ultimii ani asupra unui alt moment de răscruce pentru istoria poporului nostru: insurecția armată de la 23 August 1944 organizată și condusă de Partidul Comunist Român. Ca o dovadă a acestui lucru este faptul că revista a consacrat în întregime acestui moment de cotitură întreg nr. 1/1959¹.

Sînt publicate o serie de materiale referitoare la felul în care P.C.R. a condus masele muncitoare la lupta pentru cucerirea și con-

¹ Acest număr a fost prezentat în *Studii*, nr. 4/1959.

solidarea puterii în perioada primei etape a revoluției democrat-populare. Al. Savu semnează studiul *Lupta maselor populare sub conducerea P.C.R. pentru răsturnarea primului guvern cu majoritate reacționară* (Sănătescu) (nr. 6/1959), în care, pe baza unui material documentar abundent, după ce menționează împrejurările în care imediat după 23 August nu s-a putut forma un guvern în care masele muncitoare să aibă un rol hotărâtor, arată importanța proiectului de platformă al F.N.D. în vederea mobilizării la luptă, sub conducerea clasei muncitoare, a tuturor forțelor democratice pînă la 4 noiembrie 1944 cînd Sănătescu formează al doilea guvern. În acest guvern pozițiile forțelor democratice au fost considerabil lărgite în care, din partea F.N.D. în fruntea Ministerului Construcțiilor care avea o importanță deosebită atunci, a fost numit tovarășul Gh. Gheorghiu-Dej. Articolul *Aspecte ale activității formațiilor de luptă patriotice din Banat (23 August 1944—6 Martie 1945)* (nr. 2/1958) este semnat de Gh. Țuțui și E. Cîmponerlu¹.

Legat de actul naționalizării mijloacelor de producție din iunie 1948 cititorii găsesc în revistă două articole: *Lupta muncitorilor fabricii „Unirea”-Cluj pentru înfăptuirea politicii partidului în perioada de refacere a economiei naționale și înfăptuire a naționalizării (1944—1948)* (nr. 2/1958) de M. Deleanu și N. Kohn și *Din activitatea organizației de partid din Iași pentru pregătirea și înfăptuirea naționalizării industriei textile locale* (nr. 3/1958) de S. Davicu și Gh. Cîlbiu.

M. Gogoiu în studiul *Partidului Muncitoresc Român conducătorul și organizatorul transformării socialiste a agriculturii în Republica Populară Română* (nr. 2/1959) relevă importanța plenarei din 3—5 martie 1949 pentru transformarea socialistă a agriculturii în România. Autorul arată, menționînd rolul Consfățuirii de la Constanța din 1958, realizările obținute de țărănimea muncitoare în alianță și sub conducerea clasei muncitoare în pro-

cesul de cooperativizare și colectivizare al agriculturii noastre în decursul celor zece ani care au trecut de la plenara din martie 1949.

De un real folos pentru cititorii-l-a constituit publicarea unor materiale despre începuturile răspîndirii leninismului în România; din istoricul statutului P.C.R., sau prezentarea Muzeului de istorie a Partidului Muncitoresc Român cît și modul în care revista *Lupta de clasă* (seria I) organ al secțiunii București a Partidului Socialist, apărută în 1920, a contribuit la lămurirea unor probleme teoretice privind mișcarea revoluționară pe plan intern și internațional. De asemenea se tratează despre rolul ziarului „România muncitoare” organ al muncitorilor de la Paris (1925—1928) în ce privește unele date puțin cunoscute în țara noastră atît despre lupta muncitorilor romîni aflați în Franța, cît și referitor la ecoul pe care l-au avut într-o serie de țări evenimente din istoria P.C.R. și istoria Romîniei în 1925—1928.

Documentele publicate, uneori legate de aniversări sau de unele studii și comunicări din același număr, întregesc imaginea reală despre evenimentul sau problema tratată.

Comitetul de redacție aduce o mare contribuție la educarea patriotică a maselor muncitoare prin publicarea în coloanele revistei *Anale* a biografiilor unor figuri de luptători pentru pace și socialism, care prin modul cum au înțeles să-și consacre capacitatea și forța lor de muncă cauzei comune, prin întreaga lor viață, constituie exemple demne de urmat.

Revista a acordat o atenție tot mai sporită istoriei mișcării muncitorești internaționale și în cadrul acesteia istoriei P.C.U.S. ca avangardă a mișcării muncitorești internaționale, luptei lui pentru construirea socialismului și trecerea desfășurată la comunism, a influenței pe care Marea Revoluție Socialistă din Octombrie a avut-o asupra mișcării muncitorești din România și sprijinul acordat de P.C.U.S. partidului nostru. Astfel, în nr. 5/1959 se publică articolul *40 de ani de la crearea Partidului Comunist din S.U.A.* de H. Lummer, din revista „Political affairs” și *Un militant remarcabil al mișcării muncitorești japoneze și*

¹ Această comunicare a fost prezentată în *Studii*, nr. 4/1959.

internaționale (cu prilejul a 100 de ani de la nașterea lui Sen Katayama) de J. A. Bendiak din „Вопросы истории К.П.С.С.”. În această direcție însă o contribuție deosebită o aduce ultima parte a revistei prin rubricile *Critică și bibliografie, Informații și Date calendaristice din mișcarea muncitorească*.

Au fost publicate rapoarte, referate, comunicări ale conferințelor Institutelor de istorie a partidelor comuniste și muncitorești de la Berlin și București, care dezbat probleme de mare importanță pentru istoriografia mișcării muncitorești, legate de elaborarea manualelor de istorie a partidelor comuniste și muncitorești, de legăturile revoluționare internaționale, solidarității muncitorești, internaționalismului proletar etc. Astfel, în nr. 5—6/1958 Gh. Vasilichi, directorul Institutului de istorie a partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. și N. Goldberger, director adjunct, semnează articolul *Conferința a IV-a a institutelor de marxism-leninism, a institutelor de istorie a partidului și a comisiilor de istorie a partidului de la Berlin (octombrie 1958)*. Același număr al revistei publică în întregime raportul lui G. D. Obicikin, directorul Institutului Marx-Engels-Lenin din U.R.S.S. *Cu privire la studierea istoriei mișcării muncitorești și comuniste internaționale* ținut la aceeași conferință și în care insistă asupra sarcinilor de viitor ale istoricilor mișcării muncitorești.

Raportul prezentat de Gh. Vasilichi la cea de-a V-a Conferință internațională desfășurată în august-septembrie 1959 la București, *Lupta partidelor comuniste și muncitorești pentru unitatea clasei muncitoare* este publicat în nr. 6/1959. Raportul face istoricul luptei pentru unitate desfășurată de clasa muncitoare sub conducerea partidelor comuniste după primul război mondial în țările capitaliste și însemnătatea ei în condițiile actuale.

Ultimele rubrici ale revistei *Critică și bibliografie, Informații și Date calendaristice din mișcarea muncitorească* prin recenziile prezentate, știrile noi despre istoria mișcării muncitorești din țară și de peste hotare întregesc caracterul informativ al revistei.

Istoricilor marxști și revistei *Anale* le revin sarcini importante pe linia cercetării, elaborării și publicării de lucrări și studii în care să fie prezentate în adevărata lor amploare momente de cotitură din istoria partidului nostru ca: procesul creării P.C.R.; rolul și importanța Congresului al V-lea; 23 August 1944. Insuficient este oglindită în paginile *Analelor* istoria primei și celei de-a doua etape a revoluției democrat-populare în țara noastră, problema luptei pentru consolidarea puterii, a trecerii de la dictatura revoluționară democratică a proletariatului și țărănimii la dictatura proletariatului, crearea P.M.R., rolul și importanța plenarelor în viața partidului și a țării, lupta partidului pentru continuarea sa întărire etc.

Este de dorit ca revista să publice mai multe studii și referate de analiză cu caracter de generalizare științifică, sinteze pe probleme din istoria partidului nostru și a P.C.U.S., să popularizeze mai frecvent istoria și tradițiile glorioase de luptă a clasei muncitoare din apus. S-a scris foarte puțin despre istoria partidelor comuniste și muncitorești din țările democrat-populare vecine cu noi care construiesc socialismul în condiții specifice și cu care avem numeroase contacte.

Pe viitor se impune publicarea mai multor materiale cu caracter teoretic; despre rolul materialismului istoric ca bază a cercetării și interpretării istorice de pe pozițiile căruia să se demaște falsificările istoricilor burghezi.

În ce privește partea a doua a revistei, discuțiile care apar uneori ar putea să capete un caracter permanent. Ar fi de dorit o informare mai bogată în ce privește publicațiile partidelor comuniste din U.R.S.S. și țările de democrație populară, cît și din țările capitaliste. Apar puține cărți recenzate sau anunțate pe scurt din istoria mișcării muncitorești din țară și din străinătate.

Cultivarea tradițiilor glorioase de luptă ale clasei muncitoare din țara noastră și din străinătate, a istoriei partidului nostru și a celorlalte partide comuniste și muncitorești are o mare importanță pentru activitatea vastă și lupta ideologică multilaterală a partidului,

pentru dezvoltarea conștiinței socialiste a oamenilor muncii, pentru educarea politică a maselor în spiritul muncii neprecupețite pentru cauza construirii socialismului. Pe această

linie revista *Analele Institutului de istorie a partidului* aduce o contribuție substanțială.

I. Apostol

Вопросы истории

Академии Наук СССР, Отделение исторических наук, Москва, nr. 1—12 (1959) p. 2661

În cursul anului 1959, *Вопросы истории*, principala revistă de istorie din Uniunea Sovietică, a publicat numeroase materiale care suscită interes. În cadrul prezentării de față vom face însă numai o sumară trecere în revistă a studiilor publicate, insistând mai pe larg numai asupra acelor a căror conținut aduce elemente noi pentru cititorul din țara noastră.

★

În afara editorialelor din primele numere ale anului, legate de Congresul al XXI-lea și de planul septenal, au mai fost publicate și alte articole axate nemijlocit pe problemele actualității. Astfel au fost : articolul *Importanța internațională a Congresului al XXI-lea*, semnat de Chivu Stoica, Președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române, articolul lui Roger Garaudy, membru supleant al Biroului Politic al P.C. Francez *Despre situația politică din Franța* (nr. 6, p. 69—78), articolul semnat de R.P. Dădîkin, *Despre victoria deplină și definitivă a socialismului în țara noastră* (nr. 8, p. 3—20), *Republica Democrată Germană în lupta pentru pace și construirea socialismului*, de N. M. Mitrofanov (nr. 6, p. 98—107) ș.a.

O serie de articole au fost prilejuite de diferite aniversări. Deși, avînd un caracter general, de multe ori aceste articole oferă date interesante din punct de vedere istoric. Unele dintre ele fiind scrise de conducători ai statelor socialiste, sau de fruntași ai mișcării muncitorești internaționale, cuprind aprecieri care reprezintă puncte de plecare în abordarea largă, istorică a unor fenomene. Astfel, de pildă, aniversarea a zece ani de la proclamarea

Republicii Democratice Germane a fost marcată în revistă prin publicarea unui amplu studiu semnat de Otto Grotewohl (nr. 10, p. 3—19; nr. 11, p. 3—24). În articol sînt analizate pe larg principalele probleme pe care le-a avut de rezolvat noua putere populară în R.D.G. Articolele semnate de Cian Hui Lieu, directorul Institutului de Istorie al Republicii Democratice Vietnam și vicepreședinte al Asociației de prietenie vietnamo-chineză și de To-Hlu, membru al C.C. al Partidului celor ce muncesc din Vietnam (nr. 10, p. 78—85), aduc de asemenea unele date prețioase cu privire la relațiile dintre popoarele chinez și vietnameze. Ambele articole au fost prilejuite de aniversarea a 10 ani de la proclamarea Republicii Populare Chineze. Cu prilejul aceleiași aniversări a fost publicat articolul *Din istoria dezvoltării și întăririi prieteniei de nezdruincinat dintre popoarele mongol și chinez* (nr. 9, p. 64—75), semnat de I. Tedenbal, prim-secretar al C.C. al Partidului popular revoluționar Mongol, Președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Mongole. Cu privire la istoria Chinei Populare menționăm și interesantul articol *Lupta Partidului Comunist Chinez împotriva ideologiei burgheze (1949—1959)* (nr. 10, p. 60—77), semnat de L. S. Chiusagian, în care sînt arătate principalele momente cînd partidul a luat poziție hotărîtă față de unele manifestări ale ideologiei burgheze în diferite domenii (cinematografie, literatură ș.a.), precum și articolul *Succesele R.P. Chineze în domeniul rezolvării problemei naționale* (nr. 11, p. 70—78), de Cian-Sîn Min (R.P.C.).

Cu prilejul împlinirii a 40 de ani de la înființarea Internaționalei a III-a Comuniste,

Harry Pollitt, fostul președinte al Comitetului Executiv al Partidului Comunist al Marii Britanii, a publicat un articol festiv (nr. 3, p. 29–33). Autorul, care a luat parte la unele din congresele internaționale comuniste, expune pe scurt principalele probleme discutate la congrese și arată importanța hotărârilor Internaționalei a III-a pentru Partidul Comunist al Marii Britanii. Harry Pollitt apreciază că în cei 24 de ani de existență, Internaționala Comunistă a obținut succese mari în primul rând prin călirea partidelor comuniste și prin lupta sa împotriva revizionismului.

Articolul *Formarea R.S.S. Bielorusie și a Partidului Comunist al Bielorusiei* (autori S. Z. Poclanin și M. E. Scllar, nr. 1, p. 22–43), scris cu prilejul celei de-a 40-a aniversări a acestor evenimente, expune într-o formă cronologică, adăugând și materiale noi, evenimentele care au dus la crearea R.S.S. Bielorusie și a P.C. din Bielorusia. Un moment important în lupta pentru formarea R.S.S. Bielorusie l-a reprezentat a VI-a Conferință Nord-Vestică a P.C. (b) care s-a deschis la Smolensk în ziua de 30 decembrie 1918, care a hotărât să se recunoască necesitatea proclamării R.S.S. Bielorusie. Această conferință s-a transformat în primul Congres al Partidului Comunist al Bielorusiei. În a doua zi a Congresului a fost format guvernul provizoriu muncitoresc-țărănesc al R.S.S. Bielorusie, iar ziua de 1 ianuarie 1919, când Congresul a lansat manifestul de constituire a R.S.S. Bielorusie, a devenit ziua de naștere a acestei republici unionale.

În numărul 3 al revistei *Вопросы истории* (p. 34–59) a fost publicat un amplu articol *Revoluția din Octombrie și armata roșie ungară*, semnat de Ferenc Münnich, președintele guvernului revoluționar muncitoresc-țărănesc din Ungaria. Articolul, prin analiza detaliată pe care o face operațiunilor militare din 1919 și situației politice interne din Ungaria, depășește limitele unei evocări festive prilejuite de împlinirea a 40 de ani de la revoluția socialistă din Ungaria, în cadrul căreia un rol de prim rang l-a avut armata roșie ungară, creată

la 25 martie 1919. Această armată care număra în rândurile ei în afara oamenilor muncii din Ungaria, pe foștii prizonieri ruși, voluntari austriaci și proletari din statele vecine (români, sârbi, slovaci), avea menirea să lupte pentru apărarea revoluției socialiste din Ungaria împotriva acțiunilor agresive ale Antantei. Articolul prezintă un interes în plus pentru cititorul din țara noastră, întrucât principalul front de acțiune al armatei roșii ungare, așa cum reiese și din descrierea autorului, a fost frontul românesc.

Un amplu articol semnat de S. F. Naida și N. S. Mutovkin este consacrat împlinirii a 40 de ani de la cel de-al VIII-lea Congres al P.C.(b) (nr. 4, p. 46–74), care a avut un rol excepțional de important în construcția de partid, sovietică și militară, în consolidarea alianței politico-militare a clasei muncitoare, cu țărănimea mijlocașă, în întărirea prieteniei dintre popoarele republicilor sovietice, în terminarea victorioasă a războiului civil și a luptei împotriva intervenționiștilor, în dezvoltarea mișcării revoluționare internaționale de eliberare, în constituirea Internaționalei Comuniste. În martie 1919 în fața Partidului Comunist și a Puterii Sovietice stătea sarcina de a mobiliza toate forțele poporului pentru distrugerea forțelor contrarevoluționare interne și externe. Pentru aceasta era necesară ridicarea pe o treaptă superioară a construcției de partid și sovietice, elaborarea unei politici juste, corespunzătoare noilor condiții, întărirea armatei roșii și a flotei, ș.a. La Congresul al VIII-lea al P.C.(b) unde s-au dezbătut toate aceste probleme, V. I. Lenin a prezentat trei rapoarte și a rostit discursurile de deschidere și închidere. Congresul a adoptat un program elaborat de V. I. Lenin și a dezbătut probleme organizatorice și chestiunea țărănească și de asemenea problema militară, în prezentarea căreia S. F. Naida și N. S. Mutovkin insistă cel mai mult. Congresul al VIII-lea al P.C. (b), prin hotărârile adoptate, a dat o puternică lovitură elementelor oportuniste și trokiste, linia leninistă ieșind învingătoare în toate problemele dezbătute.

★

Investigațiile cercetătorilor în bogatul și nesecatul tezaur al învățăturii clasicii marxism-leninismului, își găsesc concretizarea în mai multe articole. Unul dintre acestea *Ideea alianței clasei muncitoare cu țărănimea în operele timpurii ale lui V. I. Lenin*, semnat de N. V. Alekseeva (nr. 2, p. 45—58) urmărește să scoată în evidență preocuparea făuritorului și conducătorului partidului bolșevic, încă din primele sale lucrări pentru țărănime, ca aliat al proletariatului. În acest scop sînt depistate și supuse analizei referirile lui V. I. Lenin la țărănime, din primele lui lucrări.

A. P. Smirnova semnează articolul *Din istoria luptei lui V. I. Lenin pentru unirea social-democraților de stînga în anii primului război mondial* (nr. 4, p. 3—22), o temă despre care, după cum spune autoarea în introducere, în ultimii ani nu s-a scris nici o lucrare. Urmărind lupta lui Vladimir Iliei pentru afirmarea poziției revoluționare a proletariatului din toate țările față de războiul imperialist izbucnit în 1914, autoarea face totodată un scurt istoric al mișcării muncitorești internaționale în anii 1914—1917.

Articolul lui A. P. Smirnova ar fi fost mai complet dacă în cadrul acțiunilor social-democraților de stînga s-ar fi amintit conferința socialistă interbalcanică de la București din iulie 1915, al cărei rol în convocarea aceleia de la Zimmerwald nu poate fi contestat.

În ultimii ani unii istorici polonezi au început să pună sub semnul îndoielii valabilitatea pentru știința contemporană a unor aprecieri făcute de K. Marx și Fr. Engels cu privire la problema poloneză. Combătînd aceste manifestări, Telina Bobinskaia în articolul *K. Marx și Fr. Engels despre problema poloneză* (nr. 10, p. 86—106) analizează pe etape nu numai referirile lui K. Marx și Fr. Engels la lupta poporului polonez pentru eliberarea națională și socială, ci și participarea lor efectivă la această luptă, în calitate de conducători ai Internaționalei I. Autoarea subliniază faptul că pentru conducătorii proletariatului era limpede că „proletariatul polonez, mină-n mină cu clasa muncitoare rusă, trebuia să preia marea moștenire — lupta pentru libertatea

poporului său și să o dobîndească pe cale revoluționară (p. 104). În acest timp însă avînd în vedere schimbările produse în mișcarea revoluționară din Europa la sfîrșitul secolului al XIX-lea cînd centrul ei de greutate s-a mutat în Rusia, Polonia și-a pierdut — după cum arată V. I. Lenin — rolul de „deșteptător” al Europei de Răsărit, asupra căreia atrăseseră atenția la vremea lor, K. Marx și Fr. Engels.

*

Istoria P.C.U.S. este reflectată în mai multe articole care prezintă aspecte din diferite perioade. Astfel în articolul *Creșterea și înălțarea rîndurilor P.C.U.S. în perioada Războiului pentru Apărarea Patriei* (nr. 9, p. 3—19) semnat de N. M. Kiriaev și I. V. Stavițki se prezintă numeroase date cu privire la dezvoltarea organizațiilor de partid din diferite regiuni în timpul războiului. În articolul *Creșterea rolului conducător al partidului în perioada construirii desfășurate a comunismului* (nr. 11, p. 25—39), G. D. Obicikin arată, pe baza documentelor de partid și a faptelor eroice ale poporului sovietic, rolul hotărîtor al partidului în mobilizarea maselor pentru construirea noli societății.

Aspecte din perioada pregătirii Marii Revoluții Socialiste din Octombrie sînt prezentate de L. S. Gaponenko și V. E. Poletaev în articolul *Cu privire la mișcarea muncitorească din Rusia în perioada dezvoltării pașnice a revoluției (martie—iunie 1917)* (nr. 2, p. 21—44). Autorii urmăresc să arate unele particularități ale luptei proletariatului din Rusia condus de bolșevici după revoluția burghezodemocratică din februarie, în condițiile creării sovietelor, sindicatelor și comitetelor de fabrică.

Scopul pe care și l-a propus academicianul I. I. Minț în amplul studiu *Lupta revoluționară a proletariatului din Rusia în anii 1914—1916* (nr. 11, p. 57—69; nr. 12, p. 23—40) a fost de a împrăști cu material documentar nou o temă tratată destul de abundent în literatura istorică mai veche. Bazat pe surse de diferite proveniențe, studiul academicianului

Mîntînfățișează un tablou general al luptei revoluționare a proletariatului din Rusia, în anii cînd menșevicii, prelînd tezele burghezelor, susțineau că după începerea războiului „greviștii care se luptau cu poliția, se transformară în cei mai entuziaști patrioți” (p. 58). Datele statistice furnizate uneori chiar de Ohrană, pe care le citează autorul, atestă însă cu totul o altă realitate. Proletariatul rus chiar din ziua declarării mobilizării și-a exprimat protestul său împotriva războiului imperialist. În anii 1915—1916, deși numărul grevelor a fost mai mic decît în perioada anterioară, el întrecea de mai multe ori numărul grevelor din perioada reacțiunii stolipiniște. În ceea ce privește numărul de greviști care revenea pentru o grevă, el nu era depășit de nici o altă perioadă anterioară. Dacă în 1905 la o grevă reveneau 205 greviști, în 1916 această cifră se ridica la 741. Grevele politice erau în 1914 mai reduse ca număr decît cele economice, dar în 1916 raportul s-a inversat. Comparînd luptele greviste din Rusia cu cele din alte țări din perioada corespunzătoare, autorul scoate în evidență numărul de greviști și de zile de muncă pierdute mult mai mare în Rusia decît în oricare din celelalte țări (Anglia, Franța, Germania) deși proletariatul din acestea din urmă era mult mai numeros.

★

Ca și în anul precedent, și în 1959 revista *Вопросы истории* a publicat mai multe materiale cu privire la istoria Țărilor Baltice. În general, aceste articole au un caracter combativ față de istoriografia burgheză reacționară, care denaturează în chip grosolan, în special evenimentele din istoria acestor țări, din timpul primului război mondial.

Articolul lui A. S. Strajas intitulat *Lupta poporului lituanian împotriva colonizatorilor germani în anii 1915—1917* (nr. 10, p. 45—59) prezintă numeroase fapte care demonstrează că în anii 1915—1917 în Lituania s-a desfășurat o largă mișcare populară îndreptată împotriva încercărilor imperialismului german de a transforma Lituania într-o colonie a sa.

Aspecte din istoria orînduirii sociale și a multiplelor și radicalelor transformări care au avut loc în anii construirii socialismului în diferite republici, sînt ogîndite în articolul *Lupta Partidului Comunist din Lituania pentru transformarea socialistă a agriculturii*, semnat de P. I. Olecas (nr. 5, p. 44—62), în care autorul își propune ca sarcină să înfățișeze „în ansamblu” problema menționată în titlu.

Un aspect puțin cunoscut din timpul anilor de avînt revoluționar 1918—1919 pe teritoriul Țărilor Baltice este prezentat de I. P. Krastin în articolul *Lupta pentru puterea sovietică în Letonia în anii intervenției militare și ai războiului civil (1918—1919)* (nr. 1, p. 59—80). În momentul izbucnirii Marii Revoluții din Octombrie o mare parte din Letonia, fiind teatru de operațiuni, era ocupată de trupele germane. În teritoriul neocupat însă revoluția proletară devenind victorioasă, Puterea Sovietică a întărit organele dictaturii proletariatului și a început construirea socialismului. Ruperea tratatelor de la Brest-Litovsk de către trădătorul Troțki a dat posibilitatea imperialiștilor germani să ocupe și restul teritoriului letonian. Sub ocupație, lupta împotriva cîmpitorilor și a burgheziei contrarevoluționare a continuat. În noiembrie s-a creat Comitetul militar-revoluționar. Odată cu înfrîngerea Germaniei, burghezia letoniană s-a grăbit să creeze, cu ajutorul Antantei, un așa-zis „preparlament” care la 18 noiembrie 1918 a proclamat republica „independentă” letonă. Noul „guvern provizoriu” burghez cu toate eforturile sale, nu a putut reprimă mișcarea revoluționară, și la 10 decembrie 1918 C.C. al P.S.D. din Letonia și Sovietul din Riga au confirmat guvernul sovietic propriu-zis, care după cîteva zile a fost recunoscut de guvernul Rusiei Sovietice. Evenimentele complicate care au urmat exprima pe de o parte lupta poporului letonian împotriva dușmanilor săi din interior și din afară, și pe de altă parte manevrele puterilor imperialiste pentru crearea unui stat burghez letonian dușman al Rusiei Sovietice condus de un guvern marionetă. În timp ce Rusia Sovietică ducea lupta îndrîjită împotriva bande-

lor generalului Denikin, tinerele forțe armate letonene nu au mai fost în stare să reziste dușmanului și la 13 ianuarie 1920 guvernul sovietic al Letoniei s-a autodizolvat. În scurta perioadă însă cît a existat puterea sovietică în Letonia au fost luate măsuri cu un conținut profund democratic, menite să ducă la crearea unei noi orînduiri de stat — orînduirea socialistă, care avea să se înfăptuiască după 1940, cînd poporul letonian, cu ajutorul poporului rus, a înlăturat pentru totdeauna „guvernul” marionetă burghez.

O problemă asemănătoare cu cea de mai sus este abordată și de A. V. Liholat în articolul *Din istoria luptei oamenilor muncii din Ucraina împotriva contrarevoluției burghezo-naționaliste din 1919* (nr. 2, p. 59—83). Autorul, cunoscut prin lucrările sale consacrate acestor ani, a fost criticat la Congresul al XX-lea al P.C. al U.R.S.S. pentru greșelile de interpretare din monografia sa *Distrușgerea contrarevoluției naționaliste în Ucraina (1917—1922)*. Articolul de față reprezintă o revedere a propriilor sale poziții, dar în același timp caracterul combativ al articolului este accentuat și de demascarea pe care o face A. V. Liholat lucrărilor autorilor burghezi editate în Occident în ultimii ani. Se știe că imperialismul american în lupta sa ideologică împotriva Uniunii Sovietice și a celorlalte țări socialiste folosește din plin și pe naționaliștii burghezi ucraineni. Autorul sovietic aduce în studiul său dovezi concludente care atestă caracterul profund anti-național al politicilor duse de „Directoratul” Ucrainei. Printre altele, se citează documentul semnat de Directorat, contestat acum de naționaliștii din Occident în lucrările lor, prin care Ucraina era trecută, nici mai mult nici mai puțin, sub protectoratul Franței (p. 64). Evenimentele din Ucraina s-au petrecut în imediata vecinătate a țării noastre și guvernul burghezo-moșieresc din România, atît în 1918 cît și în 1919, a acționat destul de direct în problemele Ucrainei. Dar în afara conferinței de la Iași din noiembrie 1918 a reprezentanților militari și diplomați ai Antantei la care au fost invitați și naționaliștii ucraineni și de faptul că după înfrîngere, armata lui Petliura

s-a refugiat în „România boierească” (p. 68), alte momente nu sînt amintite în articol. Vecinătatea celor două popoare, ucrainean și român, și-a pus pecetea însă și pe activitatea revoluționară a maselor, în Ucraina acționînd după cum se știe, un contingent serios de revoluționari romîni, lucru care ar fi putut fi menționat de autor.

★

Istoricii sovietici acordă în ultimul timp o atenție deosebită studierii istoriei Marelui Război pentru Apărarea Patriei. În cursul anului 1959 revista „Вопросы истории”, reflectînd această preocupare, a publicat mai multe articole consacrate unor aspecte din anii glorioși 1941—1945. Menționăm dintre acestea în primul rînd, articolul lui B. S. Telpuhovski, *O colitură decisivă în desfășurarea Marelui Război pentru Apărarea Patriei* (nr. 4, p. 28—45), în care este înfățișată bătălia de la Stalingrad și importanța ei politică și militară. Amintînd că în istoriografia burgheză reacționară occidentală se încearcă în fel și chip să se diminueze și chiar să se conteste rolul hotărîtor pe care l-a avut înfrîngerea armatei hitleriste la Stalingrad în zdrobirea definitivă a agresorului fascist, autorul sovietic înmă-nunchiază fapte concrete indiscutabile cu izvoare sigure, pentru a demonstra netemeinicia acestor afirmații ale istoricilor burghezi. Mai întîi, din bătălia de la Stalingrad, care a angajat forțe umane și materiale uriașe, mașina de război germană a ieșit cu potențialul militar considerabil redus. Bătălia de la Stalingrad a avut urmări asupra situației politico-militare a Germaniei hitleriste — decretarea, de exemplu, a „mobilizării totale” în ianuarie 1943 — și asupra sistemului ei de alianțe. Blocul hitlerist a început să slăbească; Italia se găsea în ajunul catastrofei, guvernul finlandez care pînă atunci urmărea cîmpotopirea unor teritorii, deodată s-a declarat „neutral”, pregătînd ieșirea țării din război, în Ungaria și România¹ s-a agravat criza politică internă.

¹ Cu privire la influența bătăliei de la Stalingrad în România, vezi articolul lui B. Bălceanu, în *Analele Inst. de istorie a partidului*, nr. 1, 1960, p. 66—106.

Japonia care se pregătea cu nerăbdare pentru a ataca Uniunea Sovietică, a amînat începerea ostilităților, la fel și Turcia, care în momentul cînd von Papen i-a comunicat lui Inonu vestea înfrîngerii de la Stalingrad, acesta din urmă a revocat ordinul mobilizării (p. 31). Autorul sovietic citează declarații clare din timpul războiului făcute de Churchill cu privire la importanța decisivă a bătăliei de la Stalingrad¹. Succesul armatei sovietice avea la bază trălnicia spatelui frontului, potențialul economic al statului socialist, unitatea moral-politică a poporului. La pregătirea liniei de apărare de la Stalingrad au participat zeci de mii de persoane din afara armatei. În 1942 industria sovietică dădea frontului 30 000 de tancuri și care de luptă, 22 768 avioane etc. În partea a doua a articolului este descrisă și bătălia de la Kursk din vara anului 1943.

În cadrul istoriei Războiului pentru Apărarea Patriei, A. M. Sinitic abordează o temă foarte interesantă și foarte nouă. Este vorba despre articolul *Din istoria mișcării patriotice a poporului sovietic pentru crearea fondului apărării în prima perioadă a Marelui Război pentru Apărarea Patriei* (nr. 1, p. 44—58). Această temă vine să lărgască conținutul cercetărilor istorice pentru anii epocii socialiste cînd masele înseși imprimă particularități deosebite unor evenimente.

Este greu, dacă nu chiar cu neputință, de găsit în istoria războaielor un exemplu asemănător, cînd un întreg popor asprijinit lupta împotriva dușmanului cu bunurile sale materiale pe care le-a oferit voluntar. Mișcarea de masă a poporului sovietic pentru crearea fondului apărării a fost un fenomen deosebit al societății socialiste. El a fost pregătit de activitatea educativă a partidului comunist și își avea izvoarele în orînduirea sovietică de stat și socială, în unitatea moral-politică a întregului popor și în dragostea pentru patria socialistă a acestuia.

¹ *Correspondența președintelui Consiliului de Miniștri al U.R.S.S. cu președinții S.U.A. și primii miniștri ai Marii Britanii în timpul Marelui Război pentru Apărarea Patriei*, vol. I, Buc., 1958, p. 100.

O temă asemănătoare cu cea de mai sus este abordată de M. Z. Danilluk în articolul *Munca eroică a țărănimii colhoznice ucrainene în anii Marelui Război pentru Apărarea Patriei* (nr. 6, p. 3—19). Autorul înfățișează, pe baza unor izvoare de arhivă și de presă, activitatea colhozurilor ucrainene din primele zile ale invaziei fasciste pînă la izgonirea cotropitorilor. În obiectivul autorului nu intră mișcarea de partizani, stringerea de produse și mijloace bănești pentru fondul apărării, ci el se limitează la prezentarea activității gospodărești a țărănimii colhoznice din Ucraina. Este vorba aici despre atragerea oamenilor la construcțiile de apărare, despre grăbirea ritmului de stringere a recoltei în 1941, despre evacuarea mașinilor, cerealelor și vitelor din fața dușmanului, despre munca de refacere a inventarului agricol după izgonirea hitleriștilor, despre munca plină de entuziasm a colhoznicilor ucraineni pentru a înlătura urmările ocupației, despre predarea cotelor către stat la timp și despre alte probleme care țin de specificul activității colhoznice. În încheierea articolului său, autorul arată că un rol important în obținerea succeselor, în colhozurile ucrainene, l-au avut femeile. În 1944 zilele-muncă efectuate de femei în colhozurile ucrainene reprezentau 77,2% din numărul total.

★

În literatura istorică, în mod curent democrații revoluționari ruși (Herțen, Ogarev, Cernîșevski, Dobroliubov) se consideră — și pe bună dreptate — a fi urmărit un scop comun — eliberarea țăranilor de exploatarea iobagă și scuturarea jugului autocrației țariste. Cu toate acestea, în lagărul democrat-revoluționar au existat serioase divergențe ideologice și tactice. I. I. Linkov în articolul *Divergențele ideologice și tactice în rîndurile democraților revoluționari în epoca abolirii iobăgiei* (nr. 6, p. 47—68) își propune să scoată în relief tocmai aceste divergențe, folosind referirile corespunzătoare ale lui V. I. Lenin. Acesta a arătat că Cernîșevski se deosebea de Herțen printr-un democratism mai consecvent, printr-o demascare mai ascuțită a liberalismului,

printr-o analiză adincă a capitalismului. Divergențele s-au manifestat între Cernișevski, Dobroliubov și adepții lor din jurul revistei „Sovremennik” pe de o parte, și Hertzen și Ogarev (revista „Kolokol”) pe de altă parte. În unele probleme aceștia din urmă au acceptat punctul de vedere al primilor (cu privire la lozincile revoluției țărănești și la atitudinea față de literatura demascatoare). Cu toate aceste divergențe, ambele tabere au conlucrat la crearea organizației secrete „Zemlia i Volia”, care a jucat un rol important în mișcarea de eliberare din Rusia.

Printre problemele care au fost supuse unor noi aprecieri în lumina hotărârilor Congresului al XX-lea al P.C.U.S., se numără și aceea a narodnicismului și a organizațiilor prin care s-a manifestat acesta. Articolul semnat de V. V. Sirokova, *Despre problema aprecierii activității organizației „Narodnaia Volia”* (nr. 8, p. 47—62), își propune să facă o serie de observații principiale în legătură cu istoria acestei organizații, fără să epuizeze însă fondul chestiunii. Semnalând aprecierile diferite care s-au făcut în istoriografia sovietică pînă la Congresul al XX-lea al P.C.U.S. referitoare la activitatea organizației „Narodnaia Volia”, autorul sesizează caracterul lor unilateral, aducînd ca argumente documentele de arhivă ale organizației precum și luminoasele și atotcuprinzătoarele referiri ale lui V. I. Lenin la „Narodnaia Volia” și la conducătorii acesteia, în frunte cu A. I. Jeleabov. Expunerea care prezintă și o parte din activitatea în sine a organizației — conduce către concluzia, întru totul leninistă, că „Narodnaia Volia” a reprezentat, în ciuda tacticii sale greșite (teroriste), prin principiile, programul și activitatea sa, un pas înainte în dezvoltarea mișcării de eliberare din Rusia și față de organizația „Zemlia i volia”. Conducătorii acestei organizații au ridicat steagul luptei împotriva țarismului, manifestînd un adevărat eroism și spirit de jertfă. Ca nici o altă organizație pînă la ea, „Narodnaia Volia” a editat și răspîndit literatură ilegală în întreaga Rusie. Toate aceste tradiții revoluționare au fost preluate pe o nouă bază, de marxștii ruși. În articol,

citîndu-se un document din Arhiva regională de stat Odesa, se arată că cercul orășenesc din Odesa al organizației „Narodnaia Volia” crease o „stație” în România pentru trecerea revoluționarilor peste graniță (p. 57). O asemenea mențiune, desigur este de natură să atragă atenția istoricilor din țara noastră asupra acestei arhive, dacă nu cumva, informația de mai sus, destul de generală și de altfel de necontestată, nu semnalează un izvor mai larg de știri.

★

În cadrul istoriei țărilor care construiesc socialismul, interesante probleme înfățișează Pavel Trescian în articolul *Industrializarea socialistă a Slovaciei* (nr. 5, p. 123—140). Slovacia a fost, după cum se știe, o regiune a R. S. Cehoslovace mai înăpoiată din punct de vedere economic, ca urmare a îndelungatei stăpîniri austro-ungare. Din datele statistice pe care le aduce autorul, reiese că industrializarea Slovaciei în condițiile construirii socialismului, s-a dezvoltat într-un ritm impetuos, ceea ce a ridicat nivelul economic al acestei regiuni la nivelul general al Cehoslovaciei. Dacă în 1937 industria din Slovacia reprezenta 8 % din volumul general al industriei republicii, în 1956 el se ridicase deja la 16,3 %. În 1957, 84,2 % din satele Slovaciei erau electrificate.

Într-un număr ulterior (nr. 9, p. 91—105) revista a mai publicat un articol privitor la istoria Slovaciei sub semnătura lui Miroslav Kroplak. Articolul intitulat *Răscoala din 1944, un important eveniment în istoria luptei de eliberare națională a poporului slovac*, aduce date prețioase cu privire la pregătirea și desfășurarea luptei poporului slovac în 1944. Poporul slovac, începînd răscoala împotriva puterii fasciste la sfîrșitul lunii august 1944, dovedea că el niciodată nu se va solidariza cu burghezia cehoslovacă, care trădase interesele țării în perioada Munchenului și cu politica guvernului fascist din anii 1939—1945. Din punct de vedere militar, importanța răscoalei constă în faptul că ea a lipsit comandamentul militar fascist de posibilitatea folosirii resurselor ome-

nești și materiale ale Slovaciei în scopurile lui și a ținut mobilizate 6—8 divizii nemțești timp de câteva luni. Răscoala a dovedit justetea politicii Partidului Comunist și a întărit legăturile frățești dintre poporul ceh și slovac.

Combătând denaturările și falsificările istoriografiei burgheze occidentale cu privire la relațiile polono-sovietice, G. M. Slavin în articolul intitulat *Din istoria relațiilor sovieto-polone (ianuarie-mai 1945)* (nr. 8, p. 79—95) realizează o trecere în revistă a principalelor momente din perioada respectivă care au dus la apropierea dintre Uniunea Sovietică și Polonia, apropiere exprimată în mod hotărât prin încheierea tratatului sovieto-polon, primul tratat de prietenie și ajutor reciproc în istoria relațiilor dintre cele două țări. Autorul demască acțiunile dușmănoase ale cercurilor conducătoare din S.U.A. și Anglia care nu priveau cu ochi buni întărirea Comitetului Național Polonez pentru Eliberare și transformarea lui în guvern provizoriu al Republicii Poloneze, încercând pe toate căile să instaleze la conducerea statului polonez pe marionetele lor recrutate dintre emigranți. Mai pe larg este înfățișată în articol lupta pe care a dus-o guvernul sovietic pentru recunoașterea guvernului provizoriu la Conferința de la Yalta și în timpul conferinței pentru constituirea O.N.U. de la San-Francisco. Autorul insistă de asemenea asupra ajutorului material pe care l-a acordat Uniunea Sovietică în această perioadă poporului polonez pentru a-și vindeca rănilor suferite în timpul ocupației hitleriste și a războiului.

★

Istoria mișcării muncitorești internaționale a stat de asemenea în atenția revistei Вопросы истории. Astfel revista a publicat articolul *Lupta Partidului Comunist Italian pentru unitatea clasei muncitoare* (nr. 5, p. 101—122), scris la rugămintea redacției de Giorgio Amendola, membru al Secretariatului P.C.I.

Precedată de o scurtă incursiune în istoria mișcării socialiste din Italia până la primul

război mondial, din care unele teze și aprecieri sînt valabile și pentru istoria socialismului din alte țări, printre care și România, expunerea lui Giorgio Amendola oferă cititorului posibilitatea să cunoască câteva momente din trecutul glorioș al unuia din cele mai mari partide comuniste din lume.

Aspectele din lupta Partidului Comunist Italian pentru unitatea clasei muncitoare, descrise în articol, scot și mai mult în relief — pe de o parte — trădarea liderilor social-democrați de dreapta în frunte cu Sarazat, în momente importante, cum a fost de pildă în 1947, și atitudinea șovăielnică a conducătorilor Partidului Socialist Italian de sub conducerea lui Nenni, — iar pe de altă parte — înalta principialitate a comuniștilor italieni în lupta pentru apărarea intereselor clasei muncitoare.

Unele învățăminte din lupta muncitorilor austrieci împotriva fascismului (februarie 1934) se intitulă interesant și actualul articol semnat de Jenő Kostmann, membru al C.C. al Partidului Comunist din Austria, scris la rugămintea redacției revistei sovietice (nr. 4, p. 87—97). Învățămintele pe care le subliniază autorul sînt în legătură cu atitudinea trădătoare a Partidului Socialist din Austria în zilele noastre, atitudine care o reeditează pe cea din 1934. În februarie 1934, după cum arată Jenő Kostmann într-o expunere foarte clară și concisă, atunci cînd fascismul amenința să se întindă asupra Austriei, clasa muncitoare austriacă, spre deosebire de clasa muncitoare din Franța, nu a putut zădărnici ofensiva fascismului din cauza trădării conducerii social-democraților în frunte cu Otto Bauer. În timp ce muncitorimea ducea o luptă crîncenă împotriva forțelor reacționare, Otto Bauer a fugit în Cehoslovacia, iar K. Renner s-a lăsat arestat, simțindu-se în mai mare siguranță în această situație, decît în focul luptei. Înfrîngerea proletariatului austriac în luptele din februarie 1934 a scos în evidență falimentul austro-marxismului, această varietate rafinată a reformismului și revizionismului. În conștiința maselor muncitorești din Austria, după 12 februarie s-a produs o cot-

tură adîncă, mii de muncitori social-democrați, participanți activi la luptele din februarie, cerînd să intre în Partidul Comunist. Acesta număra în ajunul luptelor din februarie, 3 000 de membri, dar prin campania energetică pe care a dus-o pentru ieșirea revoluționară din criză, și-a mărit considerabil numai în câteva săptămîni influența sa în rîndurile clasei muncitoare. Mergînd pe același drum falimentar ca în 1934, unii conducători ai Partidului Socialist din Austria, în zilele noastre, sub pretextul că partidul este „reazimul democrației”, duc o politică atît de fățiș reacționară, încît ei sprijină pînă și ideea reînnoierii în țară a lui Otto Habsburg !

★

Pentru cititorul obișnuit cu istoria Europei și în genere cu istoria politică a țărilor din diferite continente, trezește un interes deosebit articolul lui V. I. Ermolaev, *Apariția primelor organizații muncitorești și cercuri marxiste în țăările Americii Latine (1870—1890)* (nr. 1, p. 81—98). Autorul demască tendința istoriografică burgheze contemporane din America Latină de a ignora sau de a denatura istoria mișcării muncitorești și combinate tezele unor lideri reformiști (J. B. Justo ș.a.) care susțin că răspîndirea ideilor socialismului științific în țăările Americii Latine este legată exclusiv de apariția partidelor socialiste în ultimul deceniu al secolului trecut. În acest scop, V. I. Ermolaev, după ce face o incursiune în istoria dezvoltării social-economice și politice a Americii Latine, prezintă momentele cele mai importante ale mișcării muncitorești de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, din Argentina, Mexic, Brazilia, Chili, Uruguay și Cuba. În Argentina, țara care era centrul de răspîndire a marxismului în America Latină, primele asociații muncitorești au apărut în deceniile 6—7, iar prima gazetă muncitorească *Anales de la Sociedad Tipografica Conaerense* (Analele asociației tipografilor) și-a făcut apariția în 1870. (Curioasă coincidență în timp și de denumire cu primele începuturi ale mișcării muncitorești din România !). După 1871, unele organizații proletare din Argentina se numeau

Secții ale Internaționalei I (Secția Franceză creată la 28 ianuarie 1872, care număra 273 membri, Secția Italiană, Secția Spaniolă).

În 1872, la Buenos Aires a apărut gazeta „El Trabajador”, organul membrilor Internaționalei. Activitatea secțiilor din Argentina era reflectată în dările de seamă ale Consiliului General. După desființarea Internaționalei I, socialiștii germani au creat la Buenos Aires în 1872 clubul „Vorwärts” care a condus în anii următori mișcarea muncitorească, a sărbătorit primul 1 Mai (1890), a editat gazetele „Vorwärts” și „El Obrero” (1882—1894). În 1896 a avut loc Congresul de constituire a Partidului Socialist. Cele două curente revoluționare și reformiste, care se vor forma în cadrul acestuia vor duce o luptă înverșunată între ele, pînă în 1918, cînd se va crea Partidul Comunist din Argentina.

În Mexic, concepțiile diferiților reprezentanți ai proletariatului din deceniul al 7-lea, erau un amestec de socialism utopic, anarhism și marxism. Prima lor gazetă „El Socialista” a apărut la 9 iulie 1871, iar Partidul Socialist a luat ființă la 4 iulie 1878. În Brazilia, unde sarcina principală a mișcării revoluționare din secolul trecut era desființarea sclavajului, și abolirea monarhiei, primul congres muncitoresc a avut loc în 1892 la Rio de Janeiro. În încheierea articolului său, E. I. Ermolaev aduce cîteva date despre începuturile mișcării muncitorești din Chili, Uruguay și Cuba, care confirmă legitatea apariției și răspîndirii marxismului în toate țăările capitaliste și, în concluzie, istoria lui îndelungată și în țăările Americii Latine.

★

O temă puțin cercetată pînă acum, dar a cărei importanță este de necontestat, o constituie mișcarea de rezistență din Germania hitleristă. De aceea poate fi socotit ca o contribuție valoroasă la înlăturarea unei lacune din istoria mișcării muncitorești din Germania între 1933—1945, articolul lui E. A. Brodski *Despre lupta antifascistă din Germania în anii celui de-al doilea război mondial* (nr. 7, p. 49—68). Autorul își bazează studiul pe lucră-

rile conducătorilor P.S.U.G. Wilhelm Pieck, W. Ulbricht și O. Grotewohl, precum și pe unele lucrări tipărite de istoricii din R. D. G. Scopul articolului este nu numai de a analiza unele probleme ale mișcării antifasciste din timpul ultimului război mondial, dar și de a demonstra că lupta diferitelor grupări ilegale și organizații conspirative reprezenta de fapt o mișcare antifascistă a părții înaintate a poporului, condusă de comuniști. În cadrul articolului este înfățișată pe scurt mișcarea antifascistă din cele trei perioade, stabilite de autor: prima, de la începutul războiului până la atacarea Uniunii Sovietice, a doua de la 22 iunie 1941 până la distrugerea armatelor fasciste la Stalingrad și Kursk și a treia — după aceste bătălii până la sfârșitul războiului. Printre organizațiile ilegale a căror activitate este prezentată de E. A. Brodski, sînt: organizația comunistă ilegală din Berlin, condusă de R. Uhrig, care cuprindea peste 20 de întreprinderi mari din capitala Germaniei, organizația comunistilor din Hamburg, din Leipzig, din Mannheim, precum și a Comitetului Național „Germania Liberă”, format din inițiativa C.C. al P.C.G.

În aceeași ordine de probleme menționăm și articolul semnat de V. S. Kisleakov, *Lupta Partidului Comunist din Germania pentru crearea frontului unic antifascist în primii ani ai dictaturii fasciste* (nr. 12, p. 75—93).

★

Cu prilejul împlinirii a 250 de ani de cînd a avut loc faimoasa bătălie de la Poltava, revista Вопросы истории a publicat articolul lui L. G. Beskrovni *Victoria de la Poltava* (nr. 12, p. 41—57). Articolul prezintă interes prin aceea că în prima parte face o caracterizare a principalelor aprecieri date acestui important eveniment, de către diferitele școli ale istoriografiei ruse și de istoriografia sovietică, iar în partea a doua este descris evenimentul în principalele lui momente.

Istoria Rusiei țariste în epoca modernă constituie de asemenea tema unor studii publicate în cursul anului trecut de revista Вопросы истории. Dintre acestea menționăm

pe cel semnat de I. F. Ghindîn, *În legătură cu problema politicii economice a guvernului țarist în anii 60—80 ai secolului al XIX-lea* (nr. 5, p. 62—82). Autorul, după ce înfățișează mai detaliat unele aspecte ale problemei, ajunge la concluzia că, fiind nevoit să acționeze în politica sa economică în sensul dezvoltării capitalismului, guvernul țarist a exercitat fără îndoială o anumită influență, grăbind acest proces. În mod concret la aceasta au contribuit intensificarea construirii de căi ferate și sprijinirea băncilor în perioada inițială de formare a sistemului de credit. În esență toate acestea au dus însă la manifestarea foarte timpurie a unor tendințe monopoliste de stat în Rusia.

Unele aspecte din istoria Rusiei în ajunul Marii Revoluții Socialiste din Octombrie constituie obiectul articolului — *Despre capitalismul monopolist de stat din Rusia în 1917 (martie-octombrie)* (nr. 9, p. 44—63), semnat de P. V. Volobuev. Autorul arată că dezvoltarea capitalismului monopolist de stat în perioada de după revoluția din februarie 1917 era foarte contradictorie, dar că în general în Rusia „există un minim de premise materiale ale revoluției socialiste” (p. 62).

Importante puneri la punct a unor probleme greșit prezentate pînă acum în istoriografia sovietică sînt făcute de V. A. Piaskovski în articolul — *Despre problema importanței progresiste a alipirii Asiei Centrale la Rusia* (nr. 8, p. 21—46). Una dintre cele mai răspîndite greșeli, după cum arată autorul, cu privire la istoria Asiei Centrale este înfrumusețarea activității țarismului și a rolului lui în această regiune, ca și cum politica țarismului nu ar fi fost o politică de asuprire național-colonială. Din această greșală de înțelegere a fenomenului istoric, au decurs altele: s-a arătat că alipirea Asiei Centrale la Rusia a fost de bună voie și s-a prezentat de multe ori lupta popoarelor Asiei Centrale împotriva agresiunii țariste ca avînd un caracter reacționar. A. V. Piaskovski susține în esență că alipirea Asiei Centrale la Rusia și împotrivirea popoarelor de aici alipirii lor prin forță „exprimau două tendințe deosebite, dar amîndouă

erau progresiste" (p. 22). Combătînd teza caracterului reacţionar al luptei popoarelor, autorul sovietic arată că aceste popoare luptau nu împotriva Rusiei, ci împotriva autocraţiei ţariste. A. V. Plaskovski combate, de asemenea, părerea unor istorici progresişti burghezi care au făcut observaţia că „istoricii sovietici folosesc o măsură pentru aprecierea istoriei pătrunderii Rusiei în Asia Centrală şi cu totul alta pentru aprecierea pătrunderii britanice în India” (p. 26) Argumentele de necontestat ale autorului sovietic, care face o largă incursiune în descrierea fazelor de dezvoltare a mişcării revoluţionare din Anglia şi Rusia şi înfăţişează influenţa economică şi culturală a Rusiei asupra teritoriilor Asiei Centrale, converg către concluzia următoare: principalul în aprecierea istorică a alipirii Asiei Centrale la Rusia constă în faptul că masele muncitoare care reprezentau populaţia de bază în această regiune, după alipirea la Rusia s-au integrat repede în lupta revoluţionară a poporului rus. Mişcarea de eliberare naţională a popoarelor din Asia Centrală a fuzionat, în ultimă instanţă, cu mişcarea revoluţionară a clasei muncitoare din Rusia, creînd un curent general revoluţionar-eliberator care a hotărît soarta ţarismului şi a orînduirii capitaliste din Asia Centrală.

★

Cu un ascutit spirit polemic, articolul *Aşa-numita „studiere a răsăritului”, ideologia spiritului revanşard vest-german* de V. T. Paşuto (nr. 3, p. 60—76) face o incursiune în laboratoarele oficinelor de propagandă — pe linie istorică — din Germania Federală. Este cunoscut faptul că cercurile revanşarde germane, sprijinite de puterile occidentale, cultivă cu multă atenţie cercetările istorice, fireşte nu de dragul ştiinţei, ci exclusiv în scopurile lor: de a educa tînăra generaţie în spiritul ocupării de teritorii răsăritene, de a forma o opinie publică dezorientată asupra unor fapte istorice, ostilă ţărilor din răsăritul Europei, în primul rînd Uniunii Sovietice şi Poloniei. Astfel de institute de „cercetări” se găsesc la Göttingen, la Stuttgart, la Berlin şi la München,

centrul lor cel mai important de propagandă antisovietică. În afara scopului arătat mai sus, „studiarea răsăritului” este socotită necesară pentru a prezenta în ţările de democraţie populară unde s-au revizuit radical, de pe poziţiile marxism-leninismului, concepţiile istoriografiei germane, noi teorii extrase, chipurile, din istorie, care să ducă la subminarea lagărului socialist. V. T. Paşuto trece prin focul criticii sale pe W. Schlesinger care propune să se considere că nu a existat nici un „Drang nach Osten” şi că aceasta a fost numai o „extindere a dominaţiei politice” care în fond angaja nu numai Germania, ci întreaga lume occidentală. Una din concluziile „practice” ale raţionamentelor deduse din istorie de Schlesinger constă în sublinierea caracterului german al Pomeraniei. Autorul sovietic remarcă falsitatea acestor teze ca şi a acelora, asemănătoare, susţinute de Henry Cord Meyer la Congresul al X-lea al istoricilor. În continuarea articolului său, V. T. Paşuto se referă la alte probleme care constituie obiectul de predilecţie al cercetătorilor vest-germani al studierii răsăritului: problema „unităţii Europei” în evul mediu, problema apartenenţei Rusiei la comunitatea statelor Europei şi deci caracterul netipic al dezvoltării acesteia după Revoluţia din Octombrie ş.a. În concluzie autorul sovietic subliniază pericolul pe care îl reprezintă ideologia revanşardă exprimată în „studiarea răsăritului” şi datoria pe care o au istoricii din lagărul socialist de a o demasca.

O amplă analiză este făcută de I. M. Melnikov, în studiul său *Rolul contradicţiilor americano-germane în izbucnirea celui de-al doilea război mondial* (nr. 3, p. 77—97), unor aspecte din relaţiile internaţionale în anii dinaintea războiului, aspecte prezentate denaturat în istoriografia burgheză occidentală. Se ştie că istoricii şi economişti americani (P. W. Bidwell, J. M. Gantenbein, G. Beckett ş.a.), apărînd interesele capitalului „lor” monopolist acuzau în 1939—1941 politica economică a Germaniei hitleriste ca „necinstită”, iar cei din Germania, la rîndul lor, învinuiau America pentru politica ei de „sub-

minare" a relațiilor Germaniei cu alte țări. Toți aceștia într-un anumit fel recunoșteau existența unui conflict acut între S.U.A. și Germania, ceea ce refuză să mai recunoască istoricii burghezi contemporani (G. Beard, C. Tansill ș.a.) din America și Germania.

Aceștia din urmă în tendința de a folosi comunitatea atlantică pentru realizarea visurilor lor revanșarde, înfățișează lucrurile ca și cum S.U.A. ar fi dorit să ajute Germania pentru a-și recâștiga pozițiile pierdute prin tratatul de la Versailles, dar că acțiunile aventuriste ale lui Hitler au provocat războiul între două țări prietene. Autorul sovietic pornind de la premisa că conflictul între S.U.A. și Germania nu a fost întâmplător, că el era un rezultat legic și inevitabil al ascuțirii contradicțiilor americano-germane și că la izbucnirea lui a contribuit politica de încurajare a Germaniei hitleriste promovată de cercurile conducătoare ale S.U.A. în scopul de a îndrepta pe agresorul fascist spre U.R.S.S., trece în revistă contradicțiile principale din deceniul al 4-lea între Germania și S.U.A. Aceste contradicții au făcut ca în 1939 problema pentru cercurile conducătoare din S.U.A. să se pună astfel: sau lărgirea nestînjenită a sferei de dominație a imperialismului german și în ultimă instanță ciocnirea armată cu el și aliații săi — Japonia și Italia — sau slăbirea Germaniei hitleriste printr-un război între aceștia și un adversar sprijinit de S.U.A. Și într-un caz și în altul însă imperialismii americani nu au frînat pe agresorul fascist și nu au luat măsuri, care să împiedice izbucnirea războiului, refuzînd să participe la organizarea sistemului de securitate colectivă.

Despre cauzele înfrîngerii imperialismului german în cele două războaie mondiale de G. A. Deborin, G. F. Zastavenko și B. S. Telpukovski (nr. 5, p. 22—43) este un articol de sinteză care combate și demască tezele istoricilor burghezi reacționari din occident cu privire la caracterul întâmplător al înfrîngerii Germaniei în cele două războaie mondiale. Aceștia din urmă pun înfrîngerea Germaniei pe seama unor factori „neprevăzuți” (în războiul din 1914—1918, izbucnirea revoluției, „lovitura

pe la spate”, cum fi spun ei, în cel de-al doilea război — greșelile lui Hitler, politica lui Roosevelt, climatul din Rusia), vrînd astfel să nege caracterul inevitabil, legic, al înfrîngerii militarismului german, în cele două războaie mondiale. Punînd față în față tabele cu cifrele potențialului economic al grupărilor în luptă, atît în 1914—1918, cît și în 1939—1945, autorii arată în mod comparativ că Germania și aliații săi se aflau într-o inferioritate evidentă, care nu putea fi compensată de caracterul iluzoriu „fulgător” pe care militaristii germani ar fi dorit să-l imprime ambelor războaie. Antanta, căreia i se adăugase S.U.A., în 1917, dispunea de resurse materiale și umane incomparabile față de cele ale Puterilor Centrale, reduse din ce în ce mai mult din cauza blocadei la care erau supuse și oricîte efortări ar fi făcut militaristii germani, sfîrșitul lor ar fi fost același. Revoluția din noiembrie nu a fost cauza înfrîngerii Germaniei, ci urmarea acestei înfrîngerii. Cel de-al doilea război mondial declanșat de fascism a fost rezultatul dezvoltării și adîncirii crizei sistemului capitalist. El era un război imperialist, izbucnit între grupări de state imperialiste, pentru o nouă repărțire a lumii. Dar pe parcurs, datorită luptei maselor populare împotriva fascismului, caracterul războiului a început să se schimbe, devenind un război antifascist de eliberare; atacarea Uniunii Sovietice i-a imprimat în mod definitiv acest caracter. Crearea coaliției antifasciste în care au intrat state cu sisteme sociale diferite a fost un eveniment fără precedent în istoria contemporană. Dar nu dorința personală a diferiților oameni de stat, ci factorii obiectivi au condiționat formarea coaliției antifasciste. Toate aceste fapte însă, după cum arată autorii sovietici, nu sînt luate în seamă de istoriografia revanșardă din Occident. Ea continuă să propovăduiască ideea invincibilității militarismului german, ideea revanșei, în zilele noastre cînd raportul de forțe în mod obiectiv este și mai defavorabil imperialismului german.

O problemă care are serioase contingențe cu actualitatea este prezentată de A. N. Krasilnikov în articolul *Politica cercurilor*

conducătoare din Anglia în problema dezarmării — 1928—1933 (nr. 5, p. 83—100). Autorul face o expunere destul de amănunțită a principalelor conferințe internaționale pentru dezarmare, care au avut loc în perioada 1928—1933, urmărind cu deosebire poziția Angliei. Această poziție, asemănătoare, de altfel, cu cea adoptată de celelalte puteri imperialiste în ce privește dezarmarea generală propusă și susținută de guvernul sovietic, dar deosebită fiind era vorba de apărarea intereselor proprii lor înarmări, seamănă în principalele lor trăsături cu poziția actuală a puterilor occidentale față de problema dezarmării. De menționat că în articol, în treacăt este amintită și poziția României față de conferința de la Londra din 1930, reproducându-se un fragment dintr-un interviu acordat de ministrul afacerilor externe al României de atunci, G. Mironescu, din care reiese că România burgheză, ca stat vecin cu Uniunea Sovietică, avea planurile ei, legate de activitatea conferinței de la Londra, pentru întărirea construcției flotei militare (p. 88).

★

Istoria luptei popoarelor înrobite împotriva colonialiștilor și a imperialiștilor este reflectată în revista „Вопросы истории” din anul 1959, în primul rând prin articolul *Războiul de eliberare al poporului vietnamez împotriva imperialiștilor francezi și a intervențiștilor americani (1945—1954)* (nr. 4, p. 75—86), scris la rugămintea redacției revistei, de generalul de Armată Vo-Nguyen-Ziap, Ministrul Apărării R. D. Vietnam. În introducerea articolului, autorul face o schiță istorico-geografică a R. D. Vietnam, arătând că o dată cu crearea guvernului provizoriu vietnamez după revoluția din august, condus de Ho-Și-Min, la 2 septembrie 1945, poporul vietnamez a fost chemat la lupta împotriva oricăror încercări imperialiste de a menține jugul colonialist aici. La 23 septembrie 1945 armata imperialiștilor francezi a atacat tînăra republică, începînd astfel un război murdar imperialist care avea să dureze nouă ani. În acest război poporul

vietnamez, condus de Partidul celor ce Muncesc, a obținut victorie după victorie, ceea ce a obligat pe imperialiștii francezi în 1954 să semneze armistițiul și să recunoască independența Vietnamului, Cambodgiei și Laosului. Enumerînd, în încheierea articolului său, cauzele victoriei poporului vietnamez în acest război îndelungat de uzură, Vo-Nguyen-Ziap arată că acestea au fost: caracterul drept al războiului, existența unei armate populare cu un înalt spirit de luptă, crearea frontului național unic, care includea toate clasele revoluționare din țară, puterea populară creată prin revoluția din august, conducerea războiului de către Partidul Comunist din Indochina—azi Partidul celor ce Muncesc din Vietnam, ajutorul frățesc al țărilor prietene ale lagărului socialist, în frunte cu Uniunea Sovietică, precum și al popoarelor iubitoare de libertate printre care și al poporului francez în frunte cu Partidul Comunist Francez.

★

Revista a publicat unele materiale privind necesitatea îmbunătățirii metodelor de cercetare a unor probleme mari ale istoriei. Astfel a fost articolul semnat de acad. S. D. Skazkin și A. N. Cistozvonov *Sarcinile studierii problemei genezei capitalismului* (nr. 6, p. 38—46) care prezintă date concrete privind crearea unor noi forme organizatorice în cadrul institutelor de cercetări ale Academiei de Științe a U.R.S.S. și cu deosebire la Institutul de Istorie, în scopul unei mai bune studieri a problemelor de bază în fiecare ramură. Autorii demonstrează în mod convingător necesitatea adîncirii studiilor genezelor capitalismului. Deși istoricii sovietici au publicat numeroase lucrări referitoare la geneza capitalismului, multe aspecte (procesul acumulării primitive și istoria agrară a Franței, dezvoltarea social-economică a Germaniei în ajunul Reformei și a Războiului țărănesc ș.a.) nu și-au găsit încă o reflectare consistentă în istoriografia sovietică. Nevoia înlăturării acestor lacune este cu atât mai resimțită, cu cît în ultimii ani în occident se manifestă o recrudescență pe plan istoric a propagandei viabi-

lității orînduirii capitaliste. Această propagandă nu se face pe cale declarativă, ci recurgîndu-se la lucrări bazate pe izvoare noi (p. 42). Considerînd că ceea ce s-a scris în domeniul genezei capitalismului în ultimii ani în istoriografia sovietică nu depășește caracterul unor lucrări științifice de popularizare, autorii, în partea ultimă a articolului, fac unele propuneri concrete în vederea măririi eficacității muncii de cercetare în acest domeniu.

Un interesant articol privind metodologia istoriei, semnat de trei autori — D. A. Baevski, S. P. Ghersberg, A. V. Mitrofanova — a apărut în nr. 12 (p. 3—22). Articolul tratează *Despre studierea istoriei clasei muncitoare sovietice*, și trecînd în revistă unele succese realizate de istoriografia sovietică în această privință, se oprește mai mult asupra lipsurilor care au constituit tema unui articol cu titlul identic în revista „Kommunist”¹. Subliniind că istoria clasei muncitoare din U.R.S.S. este o parte inseparabilă de istoria societății sovietice și că o foarte mare importanță în studierea clasei muncitoare o are istoria P.C.U.S., autorii desprind trei grupe de probleme: clasa muncitoare ca forță conducătoare în societatea sovietică, activitatea creatoare a clasei muncitoare și compoziția clasei muncitoare. Autorii semnalează că ultima grupă de probleme s-a reflectat foarte slab în istoriografia sovietică. Trecînd apoi la aprecierea generală a diferitelor etape ale istoriei clasei muncitoare, autorii remarcă de asemenea lipsa unor monografii care să înfățișeze aspecte ale activității clasei muncitoare în perioada Războiului de Apărare a Patriei, precum și în perioada de după război. Pentru a da totuși o idee despre proporțiile istoriografiei sovietice în problema istoriei clasei muncitoare, menționăm că între 1940—1959 au fost scrise și susținute 660 disertații cu această temă, dar, din diferite motive, ele nu au fost publicate decît într-un număr foarte mic. În ultima parte a articolului sînt anunțate cîteva obiective stabilite pentru planul septenal în

domeniul studierii istoriei clasei muncitoare, dintre care remarcăm cele zece lucrări monografice din planul Institutului de Istorie al Academiei de Științe a U.R.S.S.

Două articole publicate în cursul anului 1959 de revista *Вопросы истории* se ocupă de problemele predării istoriei: în învățămîntul mediu — *Despre educația comunistă în procesul predării istoriei*, de L. N. Bogolubov (nr. 7, p. 37—48) și de *Reorganizarea predării istoriei în universități*, de A. F. Șebanov (nr. 9, p. 36—43).

Socotim că nu este de prisos să spicuiem cîteva cifre interesante din acest din urmă articol. În Uniunea Sovietică există 40 de universități, dintre care 38 au facultăți de istorie unde se pregătesc 26 350 de studenți. Conform legii din 24 decembrie 1958 și a noilor planuri de învățămînt privind studierea istoriei, adoptate de Ministerul Învățămîntului Superior în mai 1959, în facultatea de istorie s-au introdus noi discipline ca istoria artelor, istoriografia istoriei U.R.S.S., studiul izvoarelor istoriei U.R.S.S. ș.a. Toți studenții în istorie trebuie să desfășoare practică arheologică, etnografică și muzeistică, practică în munca cu pionierii, iar în ultimele semestre, practica în producție (în arhive, muzee, biblioteci, fonduri de manuscrise) și bineînțeles, practică pedagogică.

La cele 154 de catedre de istorie de la universitățile sovietice, inclusiv 41 de istoria P.C.U.S. — lucrează 1 400 profesori dintre care 82,3 % au titluri științifice.

*

În revistă și-au găsit mai puțin loc în anul acesta probleme de medievistică și de istorie veche. Amintim totuși, că discuția privitoare despre stadiile „ascendent” și „descendent” ale formațiunii feudale, începută de acad. M. V. Necikina în 1958², a fost continuată. Pe această temă au fost publicate trei articole, unul aparținînd lui A. M. Saharov (nr. 1, p. 98—107), altul

¹ Vezi *Kommunist*, nr. 8, 1959, p. 70—82 (tr. rom.).

² Vezi nr. 7, 1958; vezi și prezentarea noastră în *Studii*, nr. 3, 1959, p. 294.

semnat de V. A. Golobuțki (nr. 9, p. 123—137) și în sfârșit al treilea sub semnătura lui I. V. Kuznețov (nr. 11, p. 79—92). A. M. Saharov, expunând considerații interesante cu privire la stadiul „ascendent” al feudalismului, susține că feudalismul rus nu a intrat în stadiul „descendent” decât în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea. V. A. Golobuțki nu este de acord nici cu criteriile expuse de M. V. Necikina, nici cu periodizarea lui Saharov. La rândul lui, I. V. Kuznețov apreciind ca juste observațiile lui A. M. Saharov, după prezentarea unor ample argumentații, consideră greșite datele făcute de M. V. Necikina a începutului stadiului „descendent” al feudalismului în Rusia în secolul al XVII-lea, și de V. A. Golobuțki în secolul al XV—XVI-lea.

În ceea ce privește istoria veche, o contribuție valoroasă la studierea apariției legăturilor comerciale și culturale între țările Orientului Apropiat în mileniiile IV—III î.e.n., o aduce cunoscutul istoric V. I. Avdiev (nr. 9, p. 106—122). Autorul își propune să arate în lumina noilor materiale arheologice, descoperite în Egipt, în Asia Anterioară și în Creta, în virtutea căror cauze și în ce formă au apărut legăturile culturale și economice la popoarele vechi din Orient. Un adevărat studiu de erudiție, aparținând academicianului A. I. Tiumentev, publicat post-mortem, tratează *Orientul și Micenienii* (nr. 12, p. 58—74).

★

Folosind documentele de partid, numeroase lucrări care au tangență cu perioada respectivă, precum și unele izvoare din arhivele sovietice, A. A. Șevcakov în articolul *Lupta Partidului Comunist din România împotriva politicii de fascizare a țării (1939—1941)* (nr. 8, p. 63—78), reconstituie pentru cititorul sovietic un tablou destul de larg al acestor ani din istoria țării noastre. Autorul înfățișează momentele mai importante din lupta P.C.R. împotriva acțiunilor criminale ale guvernanților români, cum a fost de pildă încheierea acordului economic germano-român din 23 martie 1939, Dictatul de la Viena din 30 august 1940,

și arată acțiunile clasei muncitoare conduse de Partid, din perioada 1939—1941. Autorul descrie de asemenea acțiunile Partidului pentru unirea luptei oamenilor muncii al minorităților naționale cu lupta poporului român împotriva fascizării țării.

Același autor a făcut o prezentare a manifestărilor care au avut loc în Republica Populară Română cu prilejul aniversării Centenarului Unirii (nr. 6, p. 208—210).

Cea de-a 15-a aniversare a eliberării țării noastre de sub jugul fascist s-a reflectat în revistă prin publicarea articolului istoricului român Gh. Matei (nr. 9, p. 78—90). Articolul face o sumară expunere a succesorilor înregistrate de poporul nostru în cei 15 ani de la eliberare.

Două ample prezentări semnate de academicienii Andrei Oțetea și P. Constantinescu-Iași (nr. 10, p. 202—215 și nr. 12, p. 196—207) au adus la cunoștința cititorului sovietic realizările științei istorice românești din anii 1956—1958.

Revista a publicat de asemenea salutul scris de acad. P. Constantinescu-Iași cu privire la programul construirii desfășurate a comunismului în U.R.S.S. (nr. 2, p. 215—216), precum și scrisoarea trimisă redacției de acad. A. Oțetea (nr. 8, p. 214—215) în care sînt expuse o serie de observații interesante cu privire la conținutul revistei Вопросы истории.

★

Din cele arătate mai sus, într-un mod foarte sumar, se desprinde conținutul variat al materialelor publicate în cursul anului 1959 de principala revistă sovietică de istorie. În scurtele noastre note ne-am oprit mai mult asupra primei părți a revistei, adică a studiilor. Revista Вопросы истории a publicat însă numeroase articole în cadrul altor rubrici — comunicări, discuții și debateri, și istoriografie. Subliniem că rubrica de istoriografie cuprinde adevărate studii care tratează problemele de istoriografie grupate de regulă pe teme mari, dîndu-se astfel un ajutor prețios istoricilor de pretutindeni în urmărirea dezvoltării științei istorice pe plan

mondial. Se poate remarca de asemenea că revista a acordat un spațiu mai larg activității istoricilor din țările socialiste, inclusiv din țara noastră.

Cu toate acestea istoricii din țara noastră mai au încă mult de făcut pe linia întăririi colaborării cu redacția revistei *Вопросы истории*. Revista a solicitat și solicită articole din partea istoricilor români, care să abordeze probleme de bază, fie din istoria relațiilor romîno-ruse, fie din istoria României, dar din păcate în cursul anului trecut a fost publicat un singur studiu semnat de un istoric român. În ultimii ani în Uniunea Sovietică au apărut unele monografii pe pro-

bleme din istoria țării noastre. Nu ar fi rău dacă redacția ar stabili legături cu specialiștii din România pentru a asigura, cu sprijinul acestora, recenzarea competentă a lucrărilor respective în revistă.

După cum reiese din proiectul de plan al revistei pe perioada 1959—1965 (nr. 9, p. 208—213), un volum destul de mare din conținutul revistei va fi afectat istoriei construirii socialismului în țările de democrație populară. Nu încape îndoială, că și istoricilor din țara noastră le este adresată invitația la o colaborare mai energică în anii viitori.

N. Copoiu

The english historical review

Londra, vol. LXXIV, nr. 1—4 (1959), 767 p.

Revista engleză de istorie este principala publicație periodică a istoricilor englezi, în paginile căreia își dau concursul atât cadrele didactice universitare cu specialitatea istorie, cât și membrii Institutului englez de istorie. Revista cuprinde următoarele rubrici: Studii, Note și Comunicări, Recenzii și Note bibliografice.

În general revista se preocupă mai mult de istoria Angliei și mai puțin de istoria universală. Iar în cadrul istoriei Angliei se tratează mai mult aspecte locale și cu limitare restrînsă din punct de vedere cronologic. Preferința autorilor se îndreaptă mai mult spre istoria medie, mai puțin spre istoria modernă și aproape de loc spre cea contemporană. Marea majoritate a articolelor se ocupă de istoria politică; foarte puține au în vedere și dezvoltarea social-economică a poporului englez. Istoria maselor populare din Anglia nu prezintă interes pentru colaboratorii revistei și bineînțeles nici lupta purtată de-a lungul secolelor de aceste mase, împotriva exploatării și asupririi care au luat forme atât de caracteristice în Anglia. Cel puțin pentru ultimii ani, numerele revistei

ilustrează pe deplin lipsa de preocupare pentru istoria celor ce muncesc, atât din Anglia trecută, cât și din Anglia prezentă.

Explicația acestei orientări a revistei trebuie căutată în acea tendință deosebit de manifestă a actualei istoriografii burgheze, care în aceste vremuri de mari lupte de eliberare a popoarelor de exploatare și asuprire, caută să arunce vâlul întinericului și al uitării asupra cauzelor istorice profunde care stau la baza acestor lupte.

Un loc important în cadrul preocupărilor colaboratorilor revistei pe anul 1959, îl ocupă istoria parlamentară și electorală a Angliei. Astfel R.F.Trehan în „The Nature of Parliament in the Reign of Henry III”, nr. 293, p. 590—610, își propune să analizeze și să descrie caracteristicile principale ale parlamentului englez în timpul domniei agitate a lui Henric al III-lea. După autor înțelesul diferit pe care îl dădeau noțiunii de parlament principalele forțe politice ale vremii: regele, nobilimea și clerul, a determinat o perioadă de mari tulburări politice în anii 1258—1265. Încă în 1269 cele două concepții antagoniste: cea a regelui și cea a lui Simon de Montfort nu

găsiseră un teren de împăcare. După rege, parlamentul era o instituție existind numai în virtutea voinței regale și a cărei autoritate trebuia să se anuleze complet în fața autorității suveranului. După Simon de Montfort, parlamentul era un corp creat prin „Proviziunile de la Oxford”, beneficiind de o existență separată și de o autoritate independentă și având deplina capacitate de a hotărî datele întrunirilor sale, indiferent de voința regală. Analizând evoluția antagonismului dintre aceste două concepții, autorul conchide la sfârșitul articolului că, cu toată importanța creșterea a activităților sale cu caracter fiscal și judiciar, parlamentul a fost în timpul domniei lui Henric al III-lea, mai mult o adunare politică. Considerăm că autorul ar fi trebuit să sublinieze mai nuanțat antagonismul dintre principalele forțe politice ale statului feudal englez. Aceasta ar fi scos și mai mult în relief caracterul ascuțit al luptei pentru putere dintre regalitate și nobilimea feudală. Am fi avut astfel pe planul istoriei engleze, un tablou mai fidel al ciocnirii celor două concepții dominante în ideologia politică a evului mediu: concepția întăririi autorității centrale și concepția slăbirii acestei autorități prin subordonarea ei de către nobilime.

Tot în legătură cu lupta dintre rege și baroni pentru supremația politică, trebuie semnalată o interesantă notă a lui R. Allen Brown din nr. 291, p. 249—280, cuprinzând o listă a castelelor din Anglia în perioada 1154—1216. Lista oglindește creșterea autorității centrale în dauna forțelor centrifuge ale nobilimii care și-a văzut multe din castele confiscate sau dărimate. Astfel dacă în 1154 erau 225 castele baroniale față de 49 regale — deci proporția de 5 la 1, în 1214 proporția crește în favoarea regalității: 179 castele baroniale față de 93 — adică proporție de 2 la 1.

În studiul mai întins „Parliament Reapportionment Proposals in the Puritan Revolution” [Proiecte de modificare a parlamentului în timpul revoluției puritane], nr. 292, p. 409—442, Vernon F. Snow face un istoric al celor cinci proiecte de schimbare a structurii parla-

mentului, elaborate după 1648. Din aceste proiecte, primele trei n-au fost aplicate, dar au pregătit calea spre aplicare a ultimelor două. Proiectele oglesc concepțiile formate în cadrul curentelor politice apărute în rindurile celor care au făcut revoluția. Dacă partizanii lui Cromwell erau de acord cu levellerii că sistemul electoral și structura parlamentului trebuiau modificate prin aplicarea unui sistem proporțional de repartizare a mandatelor, primii se opreau la acest deziderat, în vreme ce levellerii luptau pentru o schimbare mai radicală a sistemului electoral. După levelleri, corpul electoral trebuia considerabil lărgit, prin acordarea dreptului de vot tuturor bărbaților depășind vârsta de 21 ani, cu excepția servitorilor, vagabonzilor și a celor care au fost sancționați de revoluție (acea parte din nobilime care s-a raliat cauzei lui Carol I Stuart). Cu toate limitele sale, punctul de vedere al levellerilor, trebuie apreciat ca foarte înaintat pentru acea vreme. Lărgirea corpului electoral și sistemul proporțional de repartizare a mandatelor, implicau abolirea vechiului și staticului sistem al tirgurilor putrede rămas din vremea Tudorilor. Acest sistem nu ținea seamă de schimbările economice și sociale din cadrul societății engleze, care au determinat schimbări însemnate și în repartitia populației de pe solul englez. Autorul arată că izgonirea țăranilor de pe pământurile lor, apariția industriei manufacturiere în unele regiuni, dezvoltarea unor noi porturi ca urmare a creșterii volumului comerțului extern, toți aceștia au fost factori care au modificat considerabil aspectul demografic al Angliei, necesitând în același timp și o nouă distribuie a circumscripțiilor electorale. Astfel, în districtele cu caracter agrar numărul locuitorilor și deci și al electorilor a descrescut, în vreme ce în cele cu caracter industrial și comercial a crescut. De aceea, pentru a răspunde acestor noi realități, s-a căutat modificarea structurii parlamentului. Pentru ai lustra și mai bine expunerea sa autorul a dat și numeroase tabele comparative arătând pe comitate și orașe distribuiea mandatelor în anii dinainte și de după revoluție. Articolul într-adevăr

interesant al lui V. F. Snow, mai ales prin analiza în general justă a condițiilor social-economice care au determinat schimbarea sistemului electoral englez după revoluție, ar fi avut de câștigat dacă autorul ar fi arătat cine a beneficiat în ultimă instanță de modificarea sistemului electoral, din cine a fost compus noul parlament și interesele căror păături sociale erau reprezentate de noii mandatarii trimiși în forul legislativ al țării. Ar fi reieșit astfel și caracterul burghez al revoluției din Anglia precum și acțiunea de frînare a radicalismului levellerilor de către partizanii lui Cromwell. Un articol privind istoria parlamentară mai apropiată de timpurile noastre e cel scris de F. M. L. Thomson: „Whigs and liberals in the West Riding 1830–1860”, nr. 291, p. 214–239. Articolul se ocupă de istoricul uneia din marile circumscripții electorale ale Angliei, West Riding, unde se considera că votul alegătorilor exprima tendința corpului electoral pe întreaga țară. E de remarcant la această importantă circumscripție electorală, element de altfel comun și celorlalte circumscripții electorale engleze, numărul extrem de restrâns al alegătorilor: 29 000 în 1836 și abia 36 000 în 1859. Autorul arată că circumscripția West Riding era o circumscripție în care se întâlneau interesele aristocrației funciare, interesele păturii numite gentry, precum și interesele burgheziei industriale și comerciale. În felul acesta luptele electorale din circumscripția West Riding oglindeau concepțiile și tendințele diferitelor păături ale clasei dominante — în special ale aristocrației și ale marii burghezii — în ceea ce privea orientarea economică și politică a Angliei în deceniile de la mijlocul secolului al XIX-lea. În asemenea cadru se vădea încă foarte puternică influența exercitată, asupra unui corp electoral recrutat pe baza censului de avere, de către marea aristocrație. Autorul relevă ingerințele a diferite personaje cu titluri înalte de noblețe în acțiunile electorale de pe teritoriul acestei circumscripții. Ne-ar fi interesat ca în afara istoriei restrânsului corp electoral reprezentând interesele nobilimii și ale burgheziei, să ni se fi înfățișat și atitudinea celeilalte părți a populației

circumscripției, însumând marea majoritate a locuitorilor, față de sistemul electoral bazat pe cens, care excludea masele populare de la dreptul de vot. Nu trebuie să uităm că din punct de vedere cronologic articolul lui F. M. L. Thomson se plasează în perioada marilor lupte pentru lărgirea dreptului de vot, pentru democratizarea sistemului electoral. Ar fi fost de dorit ca autorul să fi înfățișat cum au decurs acele lupte în cadrul circumscripției West Riding, circumscripție a cărei importanță în viața electorală a Angliei a fost relevată încă de la începutul articolului.

În ce privește istoria dezvoltării economice a Angliei, sînt de semnalat articolele lui G. E. Fussel, Rosalind Mitchison și A. N. Ryan. În primul din ele, intitulat „Low Countries” Influence on English Farming”, nr. 293, p. 611–622, G. E. Fussel se ocupă de influența pe care a avut-o agricultura Țărilor de Jos asupra agriculturii engleze. Autorul subliniază că încă din vremea domniei lui Eduard al III-lea, imigranții flamanzi au adus în Anglia metode noi de cultivarea inului. În timpul revoluției din Țările de Jos numărul imigranților a sporit și o dată cu ei au fost aduse și noi procedee agrotehnice. Cea mai importantă inovație a fost introducerea napilor și a trifoiului în procesul de rotație al culturilor. Din Olanda au fost aduse plugul olandez, metodele de drenare a mlaștinilor, precum și arta grădinăritului. Autorul arată că progresul agrotehnic în Țările de Jos se datorește dezvoltării industriei și comerțului, care determinînd o considerabilă creștere a populației, a pus problema introducerii unei agriculturi sistematice și raționale capabilă să acopere cel puțin parțial nevoile crescînde ale industriei și ale populației urbane. Astfel cultura grînelor a fost lăsată pe planul al doilea — necesarul era acoperit prin import — și s-a trecut la dezvoltarea la maxim a culturilor industriale și la ameliorarea pășunilor și implicit a creșterii vitelor. În felul acesta, pe de o parte, se satisfăceau necesitățile de materii prime ale manufacturilor, iar pe de altă parte, necesitățile alimentare ale orașelor. Produsele solului care prisoseau erau exportate

În primul rând în Anglia, o dată cu metodele prin care au fost realizate. Tot în legătură cu istoria economiei agrare engleze e articolul „The Old Board of Agriculture (1793—1822)” [Vechiul departament al agriculturii], nr. 290, p. 41—69, scris de Rosalind Mitchison. Scopul departamentului agriculturii era să procure fermierului englez o informație cât mai completă asupra celor mai eficiente și mai noi metode agrotehnice, căutând în același timp să-i stimuleze dorința și interesul de a le experimenta și aplica. Ocupându-se apoi de organizarea departamentului, autoarea menționează existența unui consiliu de conducere, în care predominau marii proprietari funciari. Consiliul de conducere a căutat să inițieze anchete asupra nivelului producției agricole și asupra prețului cerealelor. Cu toate aceste preocupări departamentul n-a avut o viață prea lungă; la începutul secolului al XIX-lea a început să decadă și autoarea crede că aceasta se datorează lipsei unei politici agricole din partea guvernului. Existența vechiului departament al agriculturii, chiar și pentru o scurtă perioadă, e o dovadă că proprietarii funciari englezi căutau să asigure agriculturii cu caracter capitalist ce se dezvoltă tot mai mult în Anglia, un organ de stat care să o îndrumeze și să o sprijine. Istoria comerțului pe mare al Angliei la începutul secolului al XIX-lea face obiectul studiului lui A. N. Ryan: „The Defence of British Trade with the Baltic, 1808—1813”, nr. 292, p. 443—466. Autorul atrage atenția la începutul articolului că în perioada de după Trafalgar, războiul pentru protejarea legăturilor pe mare ale Angliei a continuat cu înverșunare cu toată lipsa bătăliilor navale spectaculoase, în felul acelor care atrăseseră atenția Europei în ultimii ani ai secolului XVIII și în primii ani ai secolului XIX. Într-un război pe mare mai puțin spectaculos dar de o importanță capitală pentru comerțul englez, flota britanică a luptat din greu timp de șase ani pentru apărarea liniilor de comunicație maritimă din Baltica și pentru păstrarea legăturii cu Rusia. Continuitatea comerțului englez în Baltica, protejat de escadrelor flotei de război, a fost una din

gravele fisuri suferite de blocusul continental proclamat de decretul napoleonic în vederea îngenuncherii economice a Angliei.

Dintre articolele de istorie universală cităm în primul rând pe cel scris de Evelyn Proctor: „The Towns of León and Castille as Sutors before the King's Court in the Thirteenth Century” [Orașele din Leon și Castilia ca părți înaintea tribunalului regal în secolul al XIII-lea] nr. 290, p. 1—22. Autoarea își propune să cerceteze modul în care orașele ce se guvernau de sine stătător din Leon și Castilia erau reprezentate la procesele dinaintea curiei regale și în al doilea rând să stabilească dacă cunoașterea acestei proceduri judiciare poate să arunce o lumină asupra istoriei dezvoltării timpurii a cortes-urilor. Arată că orașele din Leon și Castilia erau numite în acele vremuri „conjecos” (de la latinul „concilium” — adunare generală a orașului). Ele se guvernau prin „fueros” — coduri locale de legi consuetudinare. Cele de pe domeniul regal depindeau în mod teoretic de rege, dar se guvernau prin ele însele. Cele dependente de marile biserici catedrale sau de mănăstiri nu se bucurau de aceleași libertăți de guvernare ca cele de pe domeniul regal. În cazul lor, amestecul autorităților ecleslastice era destul de puternic. Autoarea înfățișează apoi o serie de conflicte dintre instituțiile bisericești și orașe, având de cele mai multe ori ca obiect pricinii de proprietate și cauze de confirmare sau infirmare a privilegiilor bisericii asupra unora din orașe sau a teritoriilor pendinte de ele. E. S. Proctor are însă în vedere numai aspectul formal al acestor procese. Cauzele mai adânci ale proceselor pe care le vedem că erau atât de natură economică cât și politică, sînt ignorate de autoare. Lipsește astfel o analiză a luptei — în cazul de față — dintre biserică și oraș. Biserica era depozitara unor interese și privilegii feudale învechite în vreme ce orașul era o nouă forță social-economică și politică luptând pentru a se emancipa de forme și norme de viață perimate și potrivnice dezvoltării sale. De asemenea, lipsește și analiza atitudinii regalității în fața conflictului dintre

vechile instituții eclesiastice și noile instituții urbane.

În articolul: „The Catalan Fleet and Moorish Sea-Power (1337–1344)”, nr. 292, p. 386–408, J. A. Robson se ocupă de un episod al epocii de „reconquista” din istoria Spaniei. Sub Petru, al IV-lea pentru Aragon și al III-lea pentru Catalonia, statul catalan a ajuns la o mare dezvoltare economică și politică. În acest timp, acțiunea de recucerire a Spaniei a făcut progrese însemnate, arabii fiind tot mai mult împinși spre sud. Unul din factorii succeselor spaniole a fost și puterea crescândă a flotei catalane. Aceasta a avut de combătut escadrele statelor maure din Africa de nord, ce urmăreau întreprinderea unor mari acțiuni combinate, pe mare și pe uscat, pentru sprijinirea statului arab de la Grenada.

Cu un episod de istorie universală mai apropiat timpurilor noastre se ocupă Theodore Zeldin în „Government Policy in The French Revolution of 1849”, nr. 291, p. 240–248. Autorul respinge teoria unora din istorici după care la alegerile generale din 1849, guvernul francez ar fi păstrat o atitudine perfect imparțială. Documente recent descoperite dovedesc tocmai contrariul: că ingerința guvernului în desfășurarea alegerilor a fost foarte activă. Th. Zeldin nu se ocupă însă de mobilul acestei lipse de parțialitate și de împrejurările în care a avut loc. Nu trebuie uitat că alegerile din 1849 au avut loc la un an de la revoluția din 1848, când clasa muncitoare franceză a intervenit cu o deosebită putere în lupta împotriva marii burghezii. De aceea, guvernul a ținut să se amestece cât mai mult în desfășurarea alegerilor, tocmai pentru a împiedica orientarea spre stînga a corpului electoral. Teama burgheziei de clasa muncitoare, aceasta a determinat atitudinea guvernului în 1849, fapt esențial, care după cum se vede, e complet ignorat de autor.

În sfîrșit, un articol privind istoria secolului XX e cel scris de un istoric german, Klaus Epstein, intitulat: „Erzberger and the Ger-

man Colonial Scandals, 1905–1910”, nr. 293, p. 637–663. Autorul expune disputele aprinse din Reichstag inițiate de deputatul centrului Matthias Erzberger, care și-a ales ca țintă a interpelărilor sale, insuficiența, brutalitatea și corupția administrației coloniale a imperiului german. Erzberger a arătat că funcționarii guvernamentali din departamentul coloniilor au acordat mari concesiuni întreprinderilor colonialiste în schimbul unor substanțiale comisioane. E unul din aspectele tipice ale colonialismului, pe care autorul ca istoric burghez vest-german se ferește să-l caracterizeze ca atare. Dimpotrivă, el aprobă spiritul interpelărilor lui Erzberger. K. Epstein nu vrea să vadă că criticile formulate de reprezentantul centrului aveau în vedere tocmai acele schimbări în administrația teritoriilor de peste mări, menite să facă exploatarea colonială mai sistematică, mai organizată și mai aspră.

După cum vedem din prezentarea de mai sus, în studiile și articolele publicate de „Revista engleză de istorie” pe anul 1959, continuă în general să fie ignorată tratarea problemelor legate de istoria social-economică a Angliei și de lupta maselor populare engleze împotriva exploatării. O luptă de clasă atât de dinamică și atât de bogată, în episoade eroice — și care a preocupat într-un grad atât de înalt pe clasicii marxism-leninismului, e în mod sistematic ignorată. Chiar și în cadrul preocupărilor restrînse medievistice ale revistei, nu găsim nimic despre marile mișcări populare din secolele XIV, XV, XVI, conduse de un Wat Tyler, un John Cade sau Robert Kett, la fel ca și despre marea revoluție din secolul XVII. Rareori, ca de exemplu în studiul lui V. F. Snow privitor la modificarea sistemului electoral de revoluția puritană, se încearcă abordarea unor teme mai pline de interes pentru istoria societății engleze și cu o interpretare mai justă, mai apropiată de exigențele materialismului istoric.

S. Columbeanu

ISTORIA ROMÂNIEI

GH. MOȚ, V. ȘTEFĂNESCU, C. MOCANU,
Contribuții la istoria organizației marxist-leniniste de tineret din România, vol. I, Ed. tineretului, 1959, 143 p.

Apărută sub egida Institutului de Istorie a Partidului de pe lângă C.C. al P.M.R. lucrarea de față are menirea de a prezenta cititorilor în linii mari activitatea și lupta revoluționară a tineretului din patria noastră până la crearea, din inițiativa și sub conducerea P.C.R., a organizației marxist-leniniste de tineret.

De la început autorii pun în evidență creșterea numărului de tineri care lucrau în industrie, exploatarea lor excesivă de către capitaliști (tinerii munceau în genere câte 14—16 ore pe zi cu un salariu mult inferior față de cel primit de muncitorii vîrstnici), precum și primele acțiuni spontane, izolate, de luptă îndreptate împotriva scăderii salariilor, amenziilor, a condițiilor neomenești de lucru etc. În ultimul deceniu al secolului trecut tinerii muncitori au început să-și dea tot mai mult seama de necesitatea organizării lor politice. Pe această linie se înscriu apariția în 1890 a ziarului „Înainte”, înființarea în decembrie 1891 în București a „Cercului de studii sociale” ca și alte asemenea acțiuni.

În perioada de după 1900 tineretul a luat parte activă la luptele muncitorești din anii 1905—1907, precum și la marea răscoală a țăranilor din 1907. Crearea în 1907 a Uniunii Socialiste a dat un nou imbold luptei tinerilor

pentru făurirea propriei lor organizații. Din inițiativa mai multor militanți ai mișcării muncitorești, printre care și tineri, a fost înființat în februarie 1908 la București „Cercul ucenicilor” care în 1909 a primit denumirea de „Cercul tineretului muncitor”. Pe baza hotărîrilor Congresului P.S.D. din 1910 și cu sprijinul elementelor revoluționare, tinerii muncitori printr-o activitate neobosită au mărit numărul cercurilor, scoțînd chiar o gazetă proprie „Foaia Tînarului”. Paralel cu întărirea și lărgirea organizațiilor sale, tineretul a dus și o serie de acțiuni pentru condiții mai bune de muncă și trai, împotriva războiului imperialist.

În perioada avîntului revoluționar — așa după cum subliniază și autorii — tineretul muncitor s-a călit în lupte și și-a însușit ideile cele mai înaintate; în acești ani s-au creat premisele înființării organizației marxist-leniniste a tineretului din țara noastră. Tinerii muncitori au fost în primele rînduri în timpul evenimentelor din decembrie 1918. Creșterea impetuoasă a mișcării revoluționare a tineretului punea cu necesitate problema reorganizării cercurilor socialiste. Conferința cercurilor „Tineretul socialist” din vechea Romînie din august 1919 a luat o serie de măsuri care au pregătit condițiile pentru făurirea unei organizații centralizate, ridicînd pe o treaptă superioară lupta revoluționară a tineretului muncitor. În declarația de principii referitoare la activitatea Mișcării

Tineretului Socialist din 1920, elaborată sub îndrumarea grupurilor comuniste, se arată că tineretul muncitor va putea lupta cu succes împotriva regimului burghezo-moșieresc numai sub conducerea Partidului Comunist. În anul 1920 tinerii muncitori, conduși de comuniști, au dus numeroase și importante lupte revoluționare, fiind în primele rânduri ale clasei muncitoare în timpul grevei generale din octombrie.

Crearea Partidului Comunist din România a marcat o cotitură radicală și în mișcarea tineretului muncitor, organizațiile sale urmînd să pășească cu hotărîre pe calea creării Uniunii Tineretului Comunist. După mai multe acțiuni pregătitoare, în octombrie 1921 în cadrul unei întruniri la care au participat reprezentanții tineretului muncitor din vechea Romînie, Transilvania și Banat s-a hotărît convocarea congresului general al tineretului. Deoarece autoritățile au interzis ținerea congresului, în 19—20 martie 1922 a avut loc la București conferința generală a tineretului care a hotărît unificarea mișcării tineretului pe baze marxist-leniniste. În felul acesta a fost creată Uniunea Tineretului Comunist, care, sub conducerea P.C.R., în deceniile următoare a organizat și condus la luptă tineretul muncitor din patria noastră împotriva regimului burghezo-moșieresc.

În general, lucrarea, întocmită de un colectiv de tineri cercetători de la Institutul de Istorie a Partidului, este valoroasă. Pe baza unei bogate documentări autorii au reușit să redea principalele etape ale luptei duse de tineretul muncitor pentru făurirea organizației sale revoluționare, în ciuda unor greutăți inerente începutului. Credem că ar fi fost necesară și tratarea mișcării tineretului muncitor din Transilvania cu toate caracteristicile ei, pentru ca cititorii să poată avea o imagine unitară a luptei duse de tineretul din patria noastră pentru crearea organizației marxist-leniniste de tineret. Considerăm că în anumite părți ale lucrării nu se analizează suficient procesul însușirii de către tinerii muncitori a socialismului științific, a formării conștiinței lor de clasă. Acest lucru era necesar, deoarece

în cadrul mișcării tineretului muncitor au început să se formeze o serie de elemente revoluționare care au condus lupta clasei muncitoare ca Ștefan Gheorghiu, I. C. Frimu, Alecu Constantinescu etc. Lucrarea conține și unele inexactități: în Transilvania iobăgia nu a fost desființată prin legiunile agrare din 1853—1854 așa cum se afirmă la p. 9, ci de către revoluția din 1848, patentele imperiale din 1853—1854 reglementînd numai o situație de fapt; în perioada de după 1900 nu se poate vorbi despre o burghezie liberală în România (p. 61), autorii avînd, în vedere probabil, burghezia grupată în jurul partidului liberal etc.

Lucrarea, scrisă într-un stil viu, contribuie din plin la educarea tineretului din patria noastră în spiritul tradițiilor înaintate de luptă ale Uniunii Tineretului Comunist.

G. C.

EMIL VÎRTOSU, *Titlatura Domnilor și asocierea la domnie în Țara Românească și Moldova (pînă în sec. al XVI-lea)*, Ed. Academiei R.P.R., 1960, 314 p.

Urmărind instituția *domniei* în secolele XIV—XVI în Principatele romîne, așa cum se reflectă ea în formulele înscrise în actele interne și externe de cancelarie, autorul își divizează materialul în trei părți.

În partea I, cap. I, *Io-Ioan în titlatura domnilor romîni* (p. 11—34) se cercetează documentele pînă în secolul al XIX-lea și se constată că, numele domnesc este precedat de vocabula *Io*, în textele slave și romînești, în cele latine *Io* este înlocuit cu *Ioannes*, *Iohannes* și *Nos*, iar în cele grecești cu *Ἰωάννης*.

În Moldova sînt însă acte care încep direct cu numele emitentului, fără *Io*.

Vocabula *Io*, reprezintă prescurtarea numelui *Ioan*, inițiată și realizată întîi în paleografia greco-bizantină, de unde trece în diplomatia bulgară (p. 29—33) o dată cu creștinarea regelui Boris la 864, căruia patriarhul Fotie

fi dă, la botez, numele de Boris-Mihail , (după numele nașului Mihail al III-lea al Bizanțului), pentru a nu-i acorda titlul de *basileus* rivalit de Boris. Forma Ἰωάννης a fost adoptată de urmașul lui Boris, Simeon (893–927), care a părăsit titlul de *cneaz* și l-a luat pe acela de *far* (Caesar). De la bulgari a trecut la sîrbi în secolul al XIII-lea (p. 33–34), dar nu s-a putut menține, termenul fiind învins de numele *Ștefan* păstrat de tradiție în amintirea întemeietorului statului sîrb, Ștefan Nemanja (1196–1223).

În diplomația Țării Românești, *Io*, a fost adoptat sub Basarab I, iar de aici împrumutat de cancelaria moldovenească (p. 21–24 și 195), deși în Moldova *Io* a fost înlocuit cu formula Азъ = eu, ori ММ = noi, în textele slave și cu *Nos* în cele latine.

În titulatura doamnelor țării, *Io* apare atât în Moldova cît și în Țara Românească, dar ca o excepție.

În cap. II, *Vechi explicații pentru Io-Ioan*, (p. 35–82), se trec în revistă opiniile istoricilor care au căutat să deslușească misterul lui *Io*, înaintea numelui domnului. Toate sînt grupate în cinci categorii:

a) *Io* este numele împăratului Ioniță-Asan, care s-a transmis apoi de la bulgari la romîni (p. 38–56);

b) *Io* este simbol religios, însemnînd în limba ebraică *plin de har* (p. 56–67);

c) *Io* este o stare de fapt, un vechi obicei, o datină de folclor religios (p. 67–74);

d) *Io* este egal cu pronumele personal *eu* sau *noi* (p. 75–78);

e) *Io* vine direct sau prin cancelaria bulgară de la Bizanț (p. 79–82).

În cap. III, *Originea lui Io-Ioan* (p. 83–101), în urma unei strînse argumentări întemeiată pe documente, autorul demonstrează că *Io* reprezintă o simplă prescurtare a cuvîntului grecesc *Ioan*, iar întrebuintarea acestui nume în titulatura domnească pornește de la o semnificație intrinsecă, deosebită acestui nume. Pentru a-l găsi sensul, originea, se cercetează onomastica în care Ioan apare pentru prima oară, relevîndu-se că, în izvoarele secolelor XVII–XVIII din Principatele romîne, *Ioan*

și *Ioanichie* au o explicație teologică. La fel este arătat că, numele, *Iohannes*, din limba germană corespunde prin grecescul Ἰωάννης numelui ebraic *Ieho-hanan* = mărit fle Dumnezeu, Dumnezeu este prea îndurător. Concluzia la care rămîne, e că, *Ioan*, este forma greclizată a cuvîntului *Ieho-hanan*, alcătuit din cuvintele *Iehova*, *Iahvé* = Dumnezeu, și *hanan* = miluit, dăruit.

Nume sfînt, *Ioan*, în forma prescurtată *Io*, a fost întrebuintat ca nume teofor în textele diplomatice grecești, bulgărești, sîrbești și romînești însemnînd: cel dăruit de Dumnezeu < cu domnia >, cel ales de Dumnezeu < spre a domni >.

Rolul principal în introducerea lui *Io* în cancelarii l-a avut biserica.

În partea a II-a, în cap. I este discutat titlul de *voievod* (p. 105–113). Dezbătîndu-se problema în funcție de tot ce s-a scris pînă acum asupra cuvintelor *voievod* și *domn*, se demonstrează, pe bază de texte originale că, ambele au existat concomitent în stilul oficial în toate Principatele romînești, ceea ce dovedește că, instituția are un fond comun etnic și istoric (p. 107).

În cap. II se arată că *Titlul de mare voievod în diplomația feudală* (p. 114–146) s-a dezvoltat numai în Țara Românească și în Moldova, în legătură cu asocierea la domnie; nu și în Transilvania unde voievodul a devenit un funcționar regal revocabil.

În sensul titlului de *mare voievod*, discutat în cap. III (p. 147–182), se arată că el devenea o realitate o dată cu asocierea la domnie, cînd se acorda titlul de voievod fiului, care era uns de biserică și era recunoscut de biserică încă din timpul vieții titularului. Domnul asociat se găsea investit în forma publică, adecvată cu puterea de a domni, și nu mai putea fi înlăturat decît prin forță. El putea emite acte, avea dreptul să se întituleze domn, fără a indica însă numele țării, care încă nu-l aparținea și avea o capitală proprie. Față de voievodul asociat la domnie, titularul se afla în situația de mare voievod.

Titlul de *domn* (cap. IV, p. 183–196) înscris pe lîngă acela de voievod demonstrează

o creștere de putere internă a conducătorului de stat român și de independență față de străini. El lipsește de pe lângă voievod când acesta este numai asociat la domnie.

Numele de *dominus* = stăpîn din limba latină tradus prin *gospodin* sau *gospodar* în limba slavă s-a impus în urma transformărilor economice-sociale și politice în perioada feudalismului timpuriu.

Cu titlul „*de sine stăpînilor*” = *samo-derjavni* se mîndrește numai marele voievod, domnul titular al țării, suveranul atotputernic. El reprezintă una din formulările diplomatice prin care se manifestă asocierea la domnie în secolele XIV și XV, în scopul specificării drepturilor depline ale domnului titular, în raport cu drepturile limitate și nu mai condate voievodului asociat și nu față de regii și voievozii vecini, așa cum s-a afirmat de istorici pînă acum (p. 215).

Pentru asocierea la domnie se asigură dreptul de *succesiune la tron* (cap. VI, p. 216—230) a primului născut. Deși cronicile susțin că recunoașterea unei persoane ca domn, se făcea în competițiile dintre frați, fii sau rude, din textele diplomatice nu reiese niciodată că la tron avea să urmeze acela, pe care-l va alege țara, ci acela pe care avea să-l alege Dumnezeu, potrivit conceptului feudal al domniei că, urmașul la tron avea să fie în primul rînd acela căruia trebuia să i se dea domnia pe temelul dreptului de moștenire directă și legitimă. Fiul de domn este socotit major la vîrsta de 15 ani, cînd se putea intitula și voievod (cap. VII, p. 225).

Majestatea și suveranitatea feudală nu se exprimă prin titlurile de *Io, voievod, mare voievod*, pe care titularul domniei le poate împărți cu fiii săi, ci prin purtarea titlului de *domn* și al atributului *de sine stător*, singurele care înseamnă puterea autorității supreme.

Partea a III-a are un capitol care se ocupă de reprezentarea iconografică a asociației la domnie și un altul, care dezvoltă cazurile de asociere la domnie în Moldova și Țara Românească, cu drepturile voievodului domn și drepturile fiului-voievod asociat la domnie și în sfîrșit încheierea (p. 293—298).

Cercetările întreprinse în acest judicios studiu, au lămurit pe deplin sensul fiecărui cuvînt din titulatura domnească folosit în cancelariile Moldovei și Țării Românești. Epulzînd toate informațiile documentare interne privind instituția domniei la romîni și datele din izvoarele emise de cancelariile bizantină, bulgară și sîrbă, organizînd materialul în mod sistematic, așa ca să corespundă ordinei locului în care apare fiecare cuvînt în titulatură, — prof. Emil Vîrtosu a încheiat fiecare capitol, cu păreri originale. Din varietatea izvoarelor cercetate, îți dai seama că, din materialul documentar folosit nu se puteau trage alte concluzii decît acelea prezentate. Numai ideea de a lărgi sfera materialelor de cercetat ar putea pune la îndoială unele din informații sau concluzii. Nimeni, de pildă, nu va putea obiecta argumentării că *Ioan* are în ebraică un sens anumit, dar consultînd documentele spaniole se va întreba de ce *Io* pe lângă *El rey* (G. Desdèvises du Desert, *L'Espagne de l'ancien régime, Les Institutions*, Paris, 1899, p. 3), nu are același sens pe care-l are *Io*, în diplomația românească sub influența bulgară?

Unii cercetători s-ar putea întreba de ce *Io* lipsește în cancelaria bizantină pînă la Ioan Comnenul (1136) și totuși s-a introdus de la Bizanț la bulgari în 864? Alții ar putea pune sub semnul îndoielii originea bizantină a lui *Io*, pentru motivul că nu a fost adoptat și în cancelaria de la Kiev și Moscova, deși rușii au primit creștinismul tot de la Bizanț ca și bulgarii. Alții, în sfîrșit, ar putea fi nedumeriți cu originea biblică a lui *Ion*, în special arheologii, care sînt convinși de continuitatea trac-getă pe malurile Dunării, știut fiind că *Ion* e nume trac, cunoscut în Iliada, cu mult înainte de a se fi scris evangheliile, în persoana lui, *Ion*, tatăl lui *Risos* regele trac chemat în ajutor de troieni contra achellor. (Homer, *Iliada și Odisseia*, ed. Josua Barnes, Cantabrigiae, 1711, cînt K. p. 399. Vezi și V. Pârvan, *Gelira*, 1926, p. 341—342, și nota 1, p. 343—pentru legăturile dintre Troia și minele de aur din

Transilvania). Și aria celei mai frecvente răspândiri a numelor *Ion* și *Rizu*, nimeni nu o poate contesta, că este teritoriul vechii Dacii și astăzi.

Din Biblie au fost împrumutate, desigur, nume, dar partea care reprezintă noțiunea mitologică, *Iahve*, nu o găsim pusă înaintea cuvântului de bază, sub forma *I*, ci la sfârșitul cuvântului, sub aceea de, *il*, de ex.: Miha-il, Gavr-il, Iesech-il, Immanu-il; *il* reprezentând pe *Elohim*.

Pentru un cunoscător de istorie universală, ipoteza cea mai probabilă poate fi însă existența unui rege viteaz, al evului mediu timpuriu, cu numele *Ion*, pe malurile Dunării, necunoscut încă în izvoare, care s-a impus prin tradiție așa cum după Cezar, toți împărații s-au numit *cezari*, *kaiseri* ori *țari*; după August, *auguști*; ori după Carol cel Mare, *crai*.

În ce privește titlul de *voievod*, el mai era purtat și de marele vornic (Boldur e numit și voievod v. *Croniclele Slavo-Române*, p. 13,

21). Fiii domnului nu-l purtau decât de la vârsta de 25 ani, când erau asociați la domnie — de ex. Bogdan III apare în sfat în 1473 (A. Moldova, XIV—XV, — I, p. 395) și e numit voievod abia la 24 sept. 1498 (A. Moldova, XV—II, p. 282) sau, dacă la majorat — 15 ani —, rămneau voievozi titulari.

Dar întrebări și nedumeriri se nasc în mod inerent atunci când citești ceva. Ceea ce este important, sînt rezultatele obținute în urma cercetărilor. Și studiul de față își are valoarea lui deosebită în acest sens. Acoperind un gol în istoriografia noastră prin prezentarea și sistematizarea unui material așa de bogat, prin rezolvarea justă și definitivă a problemelor legate de titulatura voievozilor noștri din secolul XIV—XVI, lucrarea a adus, în concluzii bine argumentate o contribuție reală la instituția domniei la români.

A. G.

ISTORIA U.R.S.S.

Военные моряки в борьбе за победу Октябрьской Революции. Sub redacția lui S. F. Naida, Ed. Ministerului Apărării al U.R.S.S., Moscova, 1958, 582 p.

Lucrarea prezentată este o culegere de articole care se compune din două părți. În prima parte se vorbește despre participarea marinarilor din flota Mării Negre și Baltice, precum și a celor din flota siberiană de pe Amur și flota din Oceanul Înghețat de Nord în pregătirea și desfășurarea Revoluției Socialiste din Octombrie. În partea a doua sînt publicate amintirile marinarilor participanți la lupta pentru Revoluția din Octombrie: Dibenko, Hovrin, Izmailov, Flerovskii, Vahrameev, Sapronov ș.a.

În articolul lui N. Kiriacev și I. Poliakov *Activitatea militară de luptă a bolșevicilor în anul 1917* se arată că activitatea bolșevicilor de pregătire pentru luptă a fost determinată de sarcinile politice care stăteau acți

în fața proletariatului rus și a partidului său. V. I. Lenin arăta că partidul bolșevic trebuie să fie organizat, capabil de luptă, gata pentru ofensivă în perioada crizelor economice și politice ascuțite când lupta de clasă ajunge pînă la războiul civil direct. „În asemenea perioade — scria V. I. Lenin — marxistul este obligat să stea pe poziția războiului civil iar idealul partidului proletariatului trebuie să fie partidul luptător”.

În urma unei munci grele, continue și susținute duse în decurs de opt luni, Partidul Comunist a putut să traducă în viață genialele idei leniniste cu privire la crearea forțelor armate de luptă ale revoluției socialiste. Această armată a revoluției s-a arătat a fi o forță hotărîtoare în minile proletariatului, care sub conducerea Partidului Comunist a răsturnat puterea burgheziei imperialiste și a creat primul stat socialist din lume.

În articolul *Lupta marinarilor revoluționari ai flotei ruse pentru victoria Revoluției Socia-*

liste, semnat de S. Naida se arată că marinarii din flota maritimă militară rusă au jucat un important rol în revoluția burghezo-democratică din februarie și socialistă din octombrie. Acest rol se explică prin mai multe cauze : în primul rând acest rol a fost condiționat de influența situației revoluționare generale din Rusia la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX, când pe arena luptei politice, ca forță principală, intră proletariatul în frunte cu Partidul Bolșevic. Sub influența mișcării proletare și a celei țărănești care avea loc sub egida proletariatului, a început mișcarea revoluționară în armată și în flotă. În fruntea acestor mișcări, spre deosebire de perioada nobiliară și narodnicistă a luptei revoluționare, erau soldații și marinarii din sinul muncitorilor și semiproletarilor satului. În al doilea rând spiritul înalt revoluționar de organizare al marinarilor a fost posibil în urma legăturii strânse dintre flota militară maritimă modernă cu marea industrie, cu marile centre muncitorești ale țării. În al treilea rând, dezvoltarea tehnică rapidă a flotei a silit guvernul țarist să recruteze pentru flotă în special tineretul muncitoresc care poseda cunoștințe tehnice. Concentrarea în flotă la începutul secolului XX a elementelor proletare și semiproletare, din care o parte încă înainte de recrutare în flotă trecuseră printr-o școală încercată a luptei revoluționare în fabrici și uzine și contactul continuu dintre muncitorii din șantierele navale, din orașele portuare și masele de marinari au determinat condițiile favorabile pentru crearea în unitățile flotei și pe vasele militare a organizațiilor bolșevice pentru lupta împotriva influenței menșevicilor, eserilor și anarhiștilor din flotă.

Articolul lui A. Blinov se intitulează *Primele organe revoluționare ale puterii în Kronstadt în anul 1917*. După cum arată autorul primul organ democratic al puterii în Kronstadt a fost Comitetul mișcării populare. Spre deosebire de o serie de istorici și participanți la evenimente, autorul numește „Comitetul mișcării publice”, „Comitet al mișcării populare”, susținând că prima denumire n-a existat. Comitetul mișcării populare a apărut

ca organ provizoriu al puterii. Între cei aleși în comitet au fost și trei bolșevici. În martie, în Kronstadt a fost format sovietul de deputați ai soldaților ; concomitent s-a format și sovietul de deputați ai muncitorilor. Ambele s-au unit formînd un singur soviet. Încă de la început s-au observat contradicții între activitatea sovietului și politica guvernului provizoriu.

Marinarilor din flota Mării Negre le este consacrat articolul lui P. Popov, *Marinarii flotei din Marea Neagră în lupta pentru puterea sovietelor*. Autorul arată că evenimentele care au avut loc la începutul lui iunie în Petrograd și în flota baltică au avut un răsunet puternic în flota Mării Negre. Și aici muncitorii, marinarii și soldații au discutat viu evenimentele care au avut loc în Petrograd Helsingfors, Revel și în alte părți. Comitetul Partidului Bolșevic din Sevastopol a folosit situația creată pentru întărirea agitației în mase. Un mare ajutor în aceasta l-a dat Comitetul Central al Partidului care a început să trimită sistematic literatură și agitatori pentru flota Mării Negre. Acțiunea partidului a contribuit la creșterea rapidă a influenței bolșevicilor în rândul marinarilor și soldaților din Sevastopol și din alte garnizoane legate de flotă. Marinarii din Marea Neagră au jucat un rol important în înfrîngerea contrarevoluției în sudul Rusiei și în Ucraina. În cursul acestei lupte au ieșit la iveală zeci și sute de conducători renumiți ai maselor revoluționare. Printre aceștia se înnumără organizatori talentați din rândul marinarilor, soldaților și muncitorilor ca : N. Pojarov, S. Vogul, K. Zedin, A. Polupanov ș.a. Marinarii și soldații, sub conducerea bolșevicilor, au constituit un exemplu de curaj revoluționar, patriotism și eroism în lupta împotriva contrarevoluției, în lupta pentru instaurarea puterii sovietelor.

Marinarii din Oceanul Înghețat de Nord și Oceanul Pacific au jucat de asemenea un rol foarte mare în lupta pentru Puterea Sovietică. Lor le sînt consacrate articolele lui I. Șanghin *Marinarii flotei din Oceanul Înghețat de Nord în lupta pentru revoluția socialistă*, și D. Lappo

și A. Melcin, *Marinarii din Oceanul Pacific în lupta pentru Puterea Sovietelor*.

A doua parte a cărții o constituie Amintirile. Aici sînt publicate amintirile participanților activi la lupta pentru Puterea Sovietică. Acestea constituie un material bogat și concludent.

Cartea reprezintă interes pentru masele largi de cititori.

V. A.

Второй период революции 1905—1907 годы. ianuarie — aprilie, anul 1906. Cartea I, 1145 p.; Cartea a II-a, 751 p., Moscova, 1957—1959, 1896 p.

În cartea întâi a acestei culegeri au intrat documente care se referă la primele patru luni ale anului 1906, la Congresul al IV-lea al P.M.S.D.R., documente cu caracter general și referitor la guberniile Petersburg, Moscova, central-industriale, nordice, nord-vestice, central-agrare, Caucazul de nord, din regiunea Donului, pe Volga, din Ural, Siberia și Extremul orient. Cartea a doua cuprinde documente privind mișcarea revoluționară din Ucraina, Transcauzia, Asia Centrală, Kazahstan, Bielorusia, Republicile Baltice și Polonia.

Desigur, culegerea nu a putut cuprinde în întregime documentele existente, ci au fost alese cele mai semnificative, documente variate ca proveniență și caracter, din diferite fonduri de arhive centrale, locale, de stat și de partid, privind aceleași evenimente, pentru a le caracteriza mai complet. S-a avut în vedere existența edițiilor de documente locale ale republicilor și regiunilor, ale Congresului al IV-lea al P.M.S.D.R. și a operelor lui Lenin.

Fiecare document este însoțit de legenda asupra provenienței lui, dacă este original, copie, dacă a fost publicat anterior și unde. Volumele sînt însoțite de adnotări prețioase cu expunerea unor documente care nu au putut intra în actuala culegere, cu indicele

nominale, geografic, al întreprinderilor industriale și al ziarelor, și lista documentelor.

Prima Revoluție Rusă are două perioade mari: perioada de avînt în anul 1905 și perioada de retragere a revoluției în anii 1906—1907. Documentele prezentelor volume caracterizează primele patru luni a celei de-a doua perioade (1906—1907), de la 9 ianuarie — aniversarea revoluției — pînă la pregătirea sărbătoririi zilei de 1 Mai. Specificul acestei perioade constă în relativa acalmie a revoluției. După înfrîngerea insurecției armate din decembrie 1905 se intensifică reacțiunea prin înmulțirea expedițiilor de înăbușire, prin împrăștierea organizațiilor revoluționare de masă, arestări, prin stări de asediu etc. Capitaliștii au dezlănțuit ofensiva împotriva cuceririlor economice ale muncitorilor, practică lock-out-uri în masă.

Pentru forțele revoluției această perioadă reprezintă stringerea, acumularea energiei revoluționare, începutul studierii experienței, a insurecției armate din decembrie, pentru pregătirea unei noi insurecții. Cu toate represiunile sîngeroase luptele revoluționare continuau. Cu toată oboseala și foamea în urma numeroaselor greve muncitorii continuau lupta grevistă. În avangarda luptei se situau muncitorimea din marile centre industriale și în special metalurgiștii. Se atrag noi pături de muncitori în lupta revoluționară. Se desfășoară în continuare lupta țărănimii și din armată, chiar dacă nu în aceleași proporții ca în 1905. Acestea au fost luptele de arlergardă pentru acoperirea retragerii revoluției.

Congresul al IV-lea al P.M.S.D.R. trebuia să desăvîrșească unificarea partidului, începută în focul luptelor revoluționare. În volum sînt publicate rezoluțiile propuse de bolșevici la acest congres, proiectul de program al lui V. I. Lenin și rezoluțiile menșevice adoptate la congres; programul leninist a ajutat la clarificarea luptei între bolșevici și menșevici.

Multe documente arată pregătirea de către proletariat și comemorarea zilei de 9 ianuarie. Documentele vol. I, nr. 62, 160 etc. arată cît de temeinic s-a pregătit țarismul împotriva evenimentelor care se pregăteau, prin ocu-

parea de către armată a punctelor strategice din orașe, concentrarea trupelor pe lângă instituții de stat, închisorii etc. Partidul a răspândit o mulțime de manifeste, care explicau însemnătatea zilei de 9 ianuarie, arătau necesitatea pregătirilor pentru noi lupte. Țarismul n-a reușit să împiedice aniversarea primei zile a revoluției. Muncitorii din Petersburg, Lodz, Saratov etc. au desfășurat greve de masă, mitinguri și demonstrații în condițiile continuării insurecției armate în unele regiuni (Georgia, Cita) și noilor răscoale din Vladivostoc și Nicolaev pe Amur (Doc. I, nr. 664—675, 676—677).

[.] Locul central în această culegere îl ocupă documentele și materialele referitoare la munca partidului. Bolșevicii demascau Duma I de stat, propagau necesitatea insurecției armate pentru victoria deplină a revoluției, convocarea Adunării constituante. Condițiile încă nu permiteau să se tragă concluzia că specificul momentului este retragerea revoluției, de aceea la ordinea zilei continua să fie insurecția armată.

Cea mai mare parte a documentelor reflectă activitatea proletariatului — hegemonul revoluției. Pentru această perioadă, caracteristică este îmbinarea grevelor economice cu cele politice, având în vedere că greutatea specifică a grevelor economice crescuse. Noi pături de muncitori din industria ușoară, din localități mici, mai puțin conștienți și mai prost plătiți intră în luptă grevistă (Doc. vol. I, nr. 112, 117, 129, 130, 131 etc.).

O mare însemnătate a avut munca partidului în rândurile șomerilor, al căror număr s-a mărit. Documentele descriu continuarea activității printre șomeri, chiar dacă comisiile de șomaj de pe lângă soviete au încetat activitatea din cauza arestărilor. Ele au fost conduse în Petersburg de Sovietul Șomerilor ales în martie 1906 în care au intrat reprezentanții tuturor întreprinderilor mari din capitală. Prin aceasta, mișcarea șomerilor a intrat în suvoiul general al luptei revoluționare a proletariatului (Doc. vol. I, nr. 86, 92, 97, 106, 115 etc.).

O serie întreagă de documente arată intensificarea muncii bolșevicilor în rândurile țărănimii (Doc. vol. I, nr. 151, 264, 279, 369 etc.). În regiuni naționale se edita material în limba popoarelor respective (Basarabia, pe Volga etc.). Manifestele bolșevice demascau țarismul, chemau la unire cu proletariatul, la crearea comitetelor țărănești, explicau programul agrar al bolșevicilor cu toate că mișcarea țărănească în primele patru luni ale anului 1906 a scăzut din intensitate, din amploare, a continuat să se desfășoare în formele ei cele mai ascuțite. Cele mai puternice mișcări au avut loc în guberniile: Harcov, Cernigov, Moghilev.

Documentele arată neajunsurile mișcării țărănești spontane: credința în țar, credința în posibilitatea de a căpăta pământ prin Duma de stat etc. Însă, în spontaneitatea mișcării țărănești își fac loc forme embrionare de conștiință și organizare. Documentele arată continuarea creșterii spiritului revoluționar în armată, noi răscoale în Vladivostoc și Nicolaev pe Amur, a mișcării soldățești în Grodno, Brest-Litovsk, Gomel, Bobruisk, Tiflis. O mare parte a documentelor se referă la munca desfășurată de partid în cadrul armatei țariste, care a căpătat diferite forme: mitinguri, adunări, cercuri revoluționare, răspândirea ziarelor și a manifestelor revoluționare etc. Una dintre cele mai mari organizații militare de partid era cea din Petersburg în care a lucrat V. P. Meujinski, N. V. Krilenko, V. A. Antonov, Ovseenco etc.; organizația a editat ziarul „Cazarma” pentru soldați.

În fruntea organizației militare din Moscova erau Em. Iaroslavski și R. S. Zemleacica. Ziare pentru soldați editau organizațiile din Moscova, Kiev, Riga, Varșovia etc. Aceste organizații nu se rezumau numai la propagandă și agitație, ci și la pregătirea insurecției armate prin stringerea armamentului, elaborarea de planuri etc. (Doc. vol. I, nr. 3, 26, 200, 207; vol. II, nr. 61—66, 158 etc.).

O mare importanță pentru studierea activității militar-combative a Partidului Bolșevic o au documentele referitoare la birourile tehnice a birourilor C.C. al P.M.S.D.R. din Moscova și din sudul Rusiei.

Multe documente reflectă lupta de partizani. Această luptă a avut cea mai mare amploare în Letonia, Polonia și Transcaucazia. Fiind parte componentă a insurecției din decembrie 1905 ea a continuat și în primele luni ale anului 1906. Echipa de partizani dobîndea armament, desfășurau teroare revoluționară împotriva trădătorilor, agenților politici, spionilor, reprezentanților activi ai sutelor negre, distrugeau cuiburile acestora, atacau închisorile și instituțiile poliștice și de stat, confiscau mijloace bănești ale statului și particularilor. Însemnătatea partizanatului a constat în pregătirea noilor forțe combatante instruite și călitate în focul luptelor revoluționare (Doc. vol. I, nr. 64, 146, 186, 569; vol. II, nr. 252, 269, 411, 434 etc.).

Multe documente sînt consacrate convocării Dumei I de stat. Ele reflectă lupta proletariatului pentru boicotul activ al Dumei sub conducerea bolșevicilor. Sînt publicate multe manifeste care explică caracterul antipopular al legii electorale, scopul convocării Dumei de

către țarism etc. Bolșevicii luptau pentru desfășurarea mișcării nemijlocite a maselor împotriva iluziilor constituționale. Multe documente arată lupta bolșevicilor cu menșevicii în problema tacticii față de Dumă. Boicotul nu a putut să zădărnicească convocarea Dumei, dar a subminat încrederea în ea; aceasta pentru că s-a făcut în condițiile retragerii revoluției (Doc. vol. I, nr. 2, 20, 78—101, 430, 491, 519; vol. II, nr. 33, 43, 79, 476 etc.).

Multe documente reflectă pregătirea pentru 1 Mai (Doc. vol. I, nr. 132, 459, 561; vol. II, nr. 108, 482).

Culegerea de documente „A doua perioadă a revoluției — ianuarie-aprilie 1906” are o mare însemnătate pentru studierea revoluției din 1905—1906. Ea conține un material faptic bogat și valoros, contribuind la elucidarea multor aspecte din istoria primei revoluții burghezo-democratice din Rusia.

M. T.

ISTORIA UNIVERSALĂ

ALEXANDER NOVOTNY, *Quellen und Studien zur Geschichte des Berliner Kongresses 1878* (I)—*Österreich, die Türkei und das Balkanproblem im Jahre des Berliner Kongresses*, Graz-Köln, 1957, 376 p.

Editat sub auspiciile comisiei pentru istoria modernă a Austriei, volumul de față este primul dintr-o serie ce urmează să valorifice materialul documentar privind Congresul de la Berlin, existent în arhivele austriece.

Cele aproape 2000 de documente publicate în rezumat sînt împărțite în trei capitole. Primul dintre acestea conține acte referitoare în mod nemijlocit la lucrările Congresului de la Berlin, din lunile iunie-iulie 1878, în timp ce ultimele două capitole cuprind corespondența diplomatică dintre ambasada austro-

ungară din Constantinopol și Ministerul de Externe de la Viena în decursul anului 1878.

Volumul cuprinde totodată un studiu asupra războiului ruso-romîno-turc și a Congresului de la Berlin. A. Novotny și-a asumat în paginile lui ingrata sarcină de a justifica tendințele cotropitoare ale imperiului austro-ungar asupra populației slave din Balcani, materializate în această vreme prin anexarea Bosniei-Herțegovina. Trecînd sub tăcere aspectul social al răzcoalelor din Balcani din anii 1875—1876 și minimalizînd caracterul antiotoman al luptei popoarelor balcanice pentru eliberare de sub jugul turcesc, autorul subliniază în schimb deosebirile confesionale ale diferitelor grupuri de populații atribuind „fanatismului religios” un rol pe care acesta nu l-a avut. După A. Novotny, Balcanii reprezentau în a doua jumătate a secolului trecut un mozaic de grupuri naționale și confesionale iremediabil învrăjbite. Reluarea vechii teze a

„butoiului cu pulbere al Europei” are drept scop să prezinte politica externă cotoptitoare a imperiului habsburgic ca o acţiune pacificatoare întreprinsă în numele umanităţii. Autorul încearcă să aplice în cazul Austro-Ungariei teoria reacţionară, de mult condamnată de istorie, „a rolului civilizator” pe care l-ar fi avut înrobirea popoarelor de către puterile capitaliste şi imperialiste.

Contrazicându-se în cadrul aceluiasi studiu, A. Novotny afirmă că „actul de la 1878 (anexarea Bosniei şi a Herţegovinei) nu constituie o ocupaţie violentă ci împlinirea unei datorii mult timp amânate” (?!) deşi doar puţin mai înainte (p. 6) încerca să demonstreze că Austro-Ungaria nu ar fi avut pretenţii teritoriale asupra Turciei. Faptul este inexact, deoarece tratatul secret ruso-austriac din 15 ianuarie 1877, pe care autorul îl aminteşte totuşi, prevede posibilitatea acestei anexiuni. Aceiaşi încercare de denaturare a faptelor o face A. Novotny şi în ce priveşte planurile expansioniste germane, încercând să-l prezinte pe Bismarck ca un arbitru imparţial şi trecând sub tăcere interesele economice ale capitalului german în Balcani, interese realizate tocmai în urma Congresului de la Berlin.

Majoritatea materialului documentar, exprimând bineînţeles punctul de vedere austriac şi anume al lui Franz Iosif personal şi al ministrului său de externe Andrassy, se referă la problema Bosniei şi a Herţegovinei. Numeroase documente reliefează rolul reacţionar jucat de Anglia în sprijinul Turciei şi pentru limitarea libertăţii naţionale obţinute de popoarele balcanice în urma victoriei ruseşti. O parte din documente interesează de asemenea istoria ţării noastre, şi ele sînt preţioase cu atît mai mult cu cît seria de volume „Documente privind istoria Romîniei — Războiul pentru Independenţă”, se opreşte la începutul lui martie 1878.

Unele documente se referă la tratativele turco-austriece din vara anului 1878 privind predarea către trupele austro-ungare a fortificaţiilor de pe insula Ada-Kaleh destinate, aşa cum reiese din acte, exercitării de presiuni asupra Serbiei.

Se desprind de asemenea ştiri despre activitatea delegaţiei romîne, sosită la Berlin în timpul desfăşurării lucrărilor Congresului. Printre cererile adresate marilor puteri se află şi acelea în care cercurile ecleziastice din Grecia şi Orient încearcă să reactualizeze problema naţionalizării averii mănăstirilor închinete. Prezintă interes ştirile după care în toamna anului 1878, cu sprijinul ambasadurilor Angliei şi Franţei de la Constantinopol, Carol a urmărit şi ocuparea tronului bulgar, cerînd pentru aceasta sprijinul Austro-Ungariei. Tratatative în legătură cu aceasta au fost duse la Constantinopol de Dimitrie Brătianu. Un şir întreg de documente privesc problema libertăţii navigaţiei pe Dunăre şi a garantării libertăţilor religioase în Romînia.

Volumul de documente este completat de un întins indice toponimic şi onomastic de evidentă utilitate. Bibliografia foarte vastă anexată lucrării cuprinde atît literatura propriu-zisă a problemei, cît şi indicarea izvoarelor, inedite sau publicate. Nu putem să nu remarcăm totuşi că, cel puţin în ceea ce ne priveşte, bibliografia este cu totul depăşită, deoarece autorul nu cunoaşte ca material romînesc documentar publicat decît volumul „Treizeci de ani...” din 1897, iar dintre lucrările de specialitate, lipsesc toate publicaţiile din ultimii zece ani.

R. P.

JAROSLAV KUDRNA, *K charakteristice znaku socialni a tridni diferenciac obyvatelstva v barbarsk'ych zakonich a tradicich listinách stol. 6—8*. [Cu privire la caracteristica indicilor de diferenţiere socială şi de clasă a populaţiei în legile barbare şi în actele de donaţie din sec. 6—8], în „Sborníkpráci Filozofické Fakulty Brněnské University” [Culegere de lucrări a Facultăţii de filozofie a Universităţii din Brno], VII, 1958, Secţia istorică, C 5, p. 11—25.

Autorul, care de cîtiva ani se ocupă cu problemele feudalismului timpuriu în Europa

de apus, își propune să precizeze criteriile pe baza cărora se poate determina gradul diferențierii de clasă în „Legea barbarorum” și în actele tradiționale din sec. VI—VIII. Mai întâi autorul se ocupă de termenul *Wergeld* în sistemul amenzilor și cu problema dacă el poate constitui principalul mijloc de clasificare a diverselor pături în legile barbare. El cercetează *Wergeldul* (despăgubirea bănească achitată ginții al cărui membru a fost ucis de către ginta făptașului) în societățile cind încă nu există statul și arată în ce fel activitatea statală, de la apariția ei, a utilizat sistemul de amenzi în scopul apărării intereselor clasei dominante. După Grégoire din Tours cuantumul amenzii era stabilit exclusiv de reprezentanții claselor dominante (*sacerdotes vel seniores populi*).

În încheierea considerațiilor sale cu privire la *Wergeld*, Kudrna apreciază că sistemul acesta nu poate constitui modalitatea unică de cunoaștere a situației sociale și economice a populației.

În al doilea rând el se referă la termenii de *hoba-mansus*, care în unele cazuri înseamnă pământ liber, care a fost lucrat direct de membrul liber al obștii, iar în alte cazuri, mai frecvente, înseamnă părți constitutive ale marilor latifundii. În legătură cu *hoba-mansus* autorul pune chestiunea dacă din incongruența între numărul de șerbi așezați pe mansus și numărul acestor mansus se pot trage unele concluzii cu privire la diferențierea de avere dintre producătorii direcți feudal-depenenți, în perioada feudalismului timpuriu. Autorul arată mai întâi că în această problemă s-au făcut unele confuzii, confundându-se robii (*mancipia*) cu șerbii (*servi*) și că astfel de identificare mecanică între servi și mancipia face și A. Dopsch în *Wirtschaftsleben der Karolingerzeit*. Jaroslav Kudrna arată că, citind o serie de acte ale mănăstirilor Fulda, Freisingen și Hersfeld, în această chestiune simplul raport numeric nu e decisiv pentru a trage anumite concluzii în ce privește diferențierea de avere, ci trebuie să vedem dacă în datele documentare se reflectă situația socială a diferiților servi.

O altă problemă cu care se ocupă autorul se referă la raporturile dintre *hoba-mansus* și *Wergeld* și anume dacă *Wergeldul* depinde de mărimea unui mansus sau nu. Analizând o serie de izvoare documentare din sec. VIII—IX, autorul conchide că între categoriile *Wergeld* și mansus nu poate fi stabilit un raport direct, și că prima nu depinde de întinderea celor de-a doua.

La sfârșit studiul cuprinde câteva considerațiuni în legătură cu formulele de apartenență (*Pertinenzformel*). Autorul arată că aceste formule, cu tot caracterul lor stereotip, pot servi ca instrument auxiliar pentru caracterizarea pământului sau altor bunuri donate.

Pe baza analizei critice a izvoarelor din perioada feudalismului apusean timpuriu, autorul ajunge la concluzia că diferenții indici care caracterizează păturile populației în sec. VI—VIII ne pot ajuta să precizăm gradele de diferențiere de clasă în respectiva perioadă numai dacă le considerăm în ansamblu, ca un tot, și nu le izolăm arbitrar unul de altul.

M. D.

IOSEF POLISENSKÝ-JIRÍ HRUBES, *Turecké války, uherská povstání a veřejné mínění předbelohorských Čech* [Războaiele turcești, răscoalele ungurești și opinia publică din Cehia de dinainte de Muntele Alb], în „Historický časopis” [Revista istorică], 1959, VII, 1, p. 74—103.

Autorii abordează o problemă foarte importantă pentru istoria Europei centrale și răsăritene și anume, problema expansiunii otomane, tratând-o atât în legătură cu răscoalele antihabsburgice din Ungaria, cât și cu ecurile ei în opinia publică din țările cehe. În secolul XV, pericolul turcesc a preocupat opinia publică din Cehia și nu numai pe nobili, ci și stările de jos. Cronicile și descrierile de călătorie ale cehilor (de ex. Martin Kabátník și Jan Hasistejnský din Lobkovice) vorbesc

despre cruzimile turcilor și jugul impus de ei altor popoare. Propaganda antiotomană chema într-o formă sau alta la ofensiva împotriva turcilor, dar de cele mai multe ori ea nu a trezit în sec. XVI — și înfrângerea de la Mohács e o dovadă în acest sens — nici un ecou în rîndurile poporului de jos din Cehia și Ungaria, care, asuprit și exploatat de nobilimea feudală, privea cu indiferență înaintarea turcilor în Europa centrală.

După căderea Ungariei sub turci și constituirea pašalicului de Buda între Transilvania și Ungaria habsburgică, pericolul turcesc, teama de turci a crescut. Pentru a putea înfrunța, presiunea otomană, habsburgii au instaurat regimul absolutist, sprijinindu-se nu pe orașe, ci pe biserica romano-catolică și pe marii feudali. Politica agresivă a habsburgilor față de orașe, — de ex. orașele ceh — a provocat atitudinea ostilă a orașelor și față de politica antiturcească a habsburgilor. Cu toate acestea, la îndemnul și cu sprijinul habsburgilor și al bisericii catolice apare o întreagă literatură de propagandă antiotomană. Sînt renumite mai ale *ziarele* epocii, care descriu luptele cu turcii în Ungaria, apoi *croniclele* etc. În acțiunea de propagandă antiotomană însă elementele din sînul orașenimii, cum au fost Daniel Adam din Veleslavin și Jan Kocin, prietenul său, au căutat în cronicile lor (între altele ei au prelucrat și cronică lui Löwenklau), să folosească problema pericolului otoman în interesul lor de clasă cerînd alcătuirea unei puternice oștiri, care nu numai că ar fi luptat cu succes împotriva turcilor, dar ar fi fost și un sprijin împotriva tendințelor absolutiste ale curții, de pe urma cărora aveau de suferit orașele.

În perioada grea a războiului de 14 ani cu turcii (1593—1606) unul care s-a remarcat îndeosebi prin activitatea sa propagandistică antiotomană a fost Bartolomeu Paprocký, aderent al partidei catolice. În el habsburgii au găsit un publicist talentat, care a caracterizat pe turci ca dușmani ai omenirii, a lăudat pe habsburgi și politica lor antiturcească și a căutat să scuze tendințele lor contrareformatoare prin necesitatea uniității religioase

împotriva pericolului otoman. În operele sale puse în slujba propagandei antiotomane Paprocký a utilizat informația broșurilor germane ale epocii care apăreau la Frankfurt și Viena. E vorba de așa-numitele „Messe-berichte” ale lui Mihail Eytzinger, Jacob Franc (Konrad Lautenbach), Theodor Meurer și Jacob Frey, de care ne-am ocupat și noi în lucrarea: *Știri privitoare la Mihai Viteazul în cîteva broșuri germane contemporane*, Sibiu, 1945, 34 p.

În restul sec. XVI și începutul sec. XVII propaganda antiotomană a cunoscut în Cehia un mare avînt, culminînd, cîtiva ani înainte de înfrîngerea stărilor ceh în bătălia de la Muntele Alb, prin opera lui Václav Budovec din Budov, *Anti-Alcoran*. Autorii termină studiul lor precizînd că ecoul stîrnit de răscoala antihabsburgică a lui Bocskay în mediul ceh și morav are nevoie de un studiu special și de aceea ei nu se ocupă aici de această problemă.

În rezumat, din studiul lui Polisenský și Hrubes rezultă că atitudinea opiniei publice ceh față de pericolul otoman s-a schimbat din sec. XV pînă în sec. XVII. Habsburgii au folosit pericolul otoman în scopul consolidării monarhiei și a catolicismului. Reprezentanții orașenimii ceh au căutat, la rîndul lor, să profite de necesitățile militare impuse de ofensiva otomană pentru ridicarea militară și politică a stării lor. În ce privește masele populare ceh, împovărate de jugul feudal, atitudinea lor a fost net negativă atît față de asupritorii feudali cehi, cît și față de cotropitorii otomani, în tot sec. XVI și XVII.

M. D.

L. I. VRANUSIS, Πήγας. Ἔρευνα, συναγωγή καὶ μελέτη [Rigas, cercetare, culegere și studiu], Atena, 1957, 407 p.

Lucrarea despre marele revoluționar grec este scrisă de cercetătorul de la Academia din Atena, Leandros Vranusis, care ne-a vizit-

tat țara în 1958 și anul acesta ca să cerceteze arhivele noastre și să culeagă materialul înedit și publicat în legătură cu viața și activitatea lui Rigas Velesinlis în Țara Românească. Figura marelui revoluționar grec îl preocupă în mod deosebit pe Vranusis și a ajuns să fie astăzi, printre istoricii greci și de peste hotare, cel mai bun cunoscător al vieții și operei lui Rigas Velesinlis. Se știe că cercetătorii greci au publicat mai multe articole și studii, dar studiul de față, trebuie să mărturisim, este cel mai bogat în informații și cel mai bine documentat, fiind bazat pe o bogată bibliografie greacă și străină.

Volumul se compune din două părți, în prima parte (p. 7—112) autorul se ocupă de viața lui Rigas Velesinlis, iar în cea de-a doua de operele lui. Multe puncte din viața lui R. V. sînt întunecoase sau controversate și cercetările de pînă acum n-au aruncat lumină suficientă. Vranusis cercetează cu un deosebit spirit critic izvoarele și de multe ori reușește să respingă unele afirmații greșite ale predecesorilor săi, iar altele să lămurească sau să susțină noi teze cu privire la activitatea lui Rigas.

Vranusis se ocupă de studiile lui Rigas, de evenimentele care l-au silit să-și părăsească țara, de șederea lui la Constantinopol și de angajarea lui ca secretar al lui Alexandru Ipsilanti, de activitatea lui din Țara Românească. Cercetătorul grec discută dacă Rigas a fost secretarul lui Grigore Brîncoveanu și referindu-se la părerea lui Emil Virtosu că „de nicăieri nu reiese că a fost secretarul lui Grigorie Brîncoveanu”, susține cu mărturie contemporane că R. V. a fost în serviciul lui Brîncoveanu (p. 20). De la Brîncoveanu, Rigas a trecut în slujba domnitorului Mavrogheni. Vranusis insistă asupra legăturilor lui Rigas cu Mavrogheni, arătînd că Rigas n-a fost un susținător al lui Mavrogheni și nu aproba politica filo-turcă a domnitorului Țării Românești, ci din contra nutrea o puternică ură împotriva lui Mavrogheni, care era unealta oarbă a turcilor, socotindu-l drept „o lepădătură a omenirii și un nevrednic domnitor al Țării Românești” (p. 25).

Mai departe istoricul grec se ocupă și de relațiile lui Rigas cu Pasvantoglu, și de scurta sa călătorie la Viena (1790), cu care prilej a tipărit acolo primele sale cărți. În 1791 Rigas se întoarce din nou în Țara Românească unde a stat pînă în 1796, cînd a plecat definitiv la Viena.

Autorul, după o cercetare atentă a izvoarelor, susține că Rigas n-a trăit la Iași și n-a fost secretarul domnitorului Moldovei Mihail Suțo (p. 39). Cu privire la presupusa Societate secretă (Eteria) înființată de Rigas în București, autorul caută să împace cele două teze opuse, deoarece n-a reușit să aducă argumente categorice nici pro nici contra; în concluzie, Vranusis susține că: „nimic nu exclude ca Rigas să fi avut vreo inițiativă și să fi împins înainte mișcarea eteristă a concetățenilor săi spre direcții mai practice și mai concrete” (p. 69).

Autorul se ocupă de legăturile lui Rigas cu francezii și de speranțele ce nutreau grecii în eliberarea lor cu ajutorul lui Napoleon-Vranusis acordă o atenție deosebită activității revoluționare a lui Rigas la Viena. Vorbește de cîtecele și proclamațiile lui revoluționare, de tovarășii lui de luptă, de pregătirile lui pentru a merge în Grecia, de arestarea și sfîrșitul tragic al lui Rigas și al celor opt tovarăși de luptă.

În partea a doua, Vranusis se ocupă de operele lui Rigas Velesinlis. Și aici lucrarea cercetătorului grec este bogată în informații atât în text cît și în subsol, se arată în ce împrejurări Rigas a tradus sau scris operele sale, care sînt prototipurile, ce circulație au avut etc.

Volumul publicat de Vranusis este o primă încercare pentru întocmirea „Operele complete” ale lui Rigas Velesinlis. Pînă la Hărțile lui Rigas (p. 357), Vranusis a lucrat cu multă răbdare și meticulozitate, de aci însă pînă la sfîrșit, trebuie să precizăm, autorul este foarte sumar. Cu privire la hărți Vranusis se mulțumește numai să ne dea șase pagini de reproducere din marea Hartă a Greciei, fără nici un comentariu și fără să pomenească nimic de Hărțile Moldovei și Țării Românești, care

s-au bucurat de o mare circulație. Dar dacă a tăcut la hărți, tăcerea nu era admisibilă la operele revoluționare ale lui Rigas: *Proclamația, Drepturile omului, Constituția și Thurios*. Aceste opere sînt reproduse fără nici un comentariu, fără nici o precizare în legătură cu circulația lor, prezentînd într-adevăr un contrast uimitor față de comentariile bogate referitoare la operele și traduceriile lui Rigas, reproduse în paginile anterioare. Nu știm care au fost motivele care l-au îndemnat pe Vranulis să procedeze așa; credem totuși că era obligat să adauge cîteva cuvinte lămuritoare pentru cititori, care rămîn nedumeriți în fața acestui procedeu. Să sperăm că într-un viitor apropiat se va ocupa pe larg și de operele revoluționare ale lui Rigas, care au circulat și în țările române și va pune la contribuție materialele pe care le-a cules în timpul celor două călătorii de studii făcute în București.

N.C.

ELISABETA A. ZAHARIADU, Τὸ χρονικὸν τῶν τούρκων σουλτάνων (τοῦ Βαρβερίνου ἑλλην. κώδικα 111) καὶ τὸ ἰταλικὸν του πρώτου [Cronica sultanilor turci (după Codex Barberinus grec 111) și originalul italian], Salonic, 1960, 95 p.

În 1959 am publicat în revista „Studii” (nr. 3, p. 318–319) o notiță bibliografică despre Χρονικὸν περὶ τῶν τούρκων σουλτάνων (κατὰ τὸν Βαρβερίνον ἑλληνικὸν κώδικα 111) (Cronică despre sultanii turci, după Codex Barberinus grec 111), publicată în 1958 într-o ediție critică de profesorul de la Universitatea din Atena, Gheorghe Zoras. De această cronică se ocupă în studiul său și Elis. Zahariadu. În cele peste 90 pagini autoarea aduce contribuții prețioase.

Studiul publicat de Elis. Zahariadu cuprinde șapte capitole: I — Cronica sultanilor turci și cercetările de pînă acum (p. 11–15); II — Autorul cronicii și principalele caracteristici ale operei (p. 16–21); III — Izvoarele

italiene ale istoriei otomane din sec. al XVI-lea (p. 22–26); IV — Înrudirea cronicii cu Annali turcheschi ale lui Fr. Sansovino (p. 27–49); V — Deosebiri între cronică și Annali (p. 50–73); VI — Despre limba cronicii (p. 74–79); VII — Concluzii despre cronica și autorul ei (p. 80–84). La p. 85–86 se dă o bibliografie, iar la p. 87–93 doi indici toponomastici în l. greacă și italiană cu principalele nume amintite în lucrare.

Despre Cronica sultanilor turci s-au ocupat pe larg mai mulți istorici ca Spiridon Lambros, Guyla Moravcsik, Gheorghe Zoras, Șerif Bastav etc. și toți au crezut că era vorba de o operă originală scrisă în grecește la începutul sec. al XVI-lea. Elis. Zahariadu însă, după cercetări minuțioase, a reușit să arate în mod documentar că această cronică nu este o operă originală și nici n-a fost scrisă la începutul sec. al XVI-lea, cum s-a crezut pînă acum. Autoarea arată că Codex Barberinus grec 111 este o parafrază în limba greacă populară a unei opere italiene despre viața sultanilor, scrisă de Francesco Sansovino. Această operă s-a bucurat de două ediții într-un interval foarte scurt. Prima ediție a apărut în 1571, iar a doua peste doi ani, în 1573. Iată titlul ediției a doua, care stă la baza Codexului Barberinus: *Gl'Annali Turcheschi overo vite de principi della casa othomana di M. Francesco Sansovino. Ne quali si descrivono di tempo in tempo tutte le guerre fatte dalla natione de Turchi in diverse provincie del mondo. Con molti particolari della Morea et delle case nobili dell'Albania et dell'Imperio et stato de Greci*, Veneția, MDLXXIII.

Autoarea în cap. IV cercetează îndeaproape în mod comparativ cele două opere și prin reproducerea unor texte pe două coloane, dovedește în mod incontestabil dependența cronicii de Analele lui Sansovino. Elis. Zahariadu remarcă că autorul grec n-a utilizat pe Laonikos Halcocondil și nici celelalte izvoare arătate de predecesorii săi, ci acela care le-a utilizat a fost autorul italian, Sansovino.

În cap. V sînt arătate deosebirile care există între cele două texte și sînt de asemenea amintite omisiunile din textul grecesc, deoarece

autorul grec a omis în mod intenționat anumite lucruri pe care le-a socotit că nu interesau pe cititorii săi greci din acea epocă. Printre părțile omise întâlnim și unele pasaje despre români. De exemplu când Sansovino vorbește de luptele lui Mircea cel Bătrân cu Balazid Ildırım face următoarele aprecieri care nu există în textul grecesc: „Sono i Valacchi et i Moldavi gente valorosa nell'armi, habitano per lo più ne villaggi et seguitono il bestiamo” (p. 36). Iar mai departe, vorbind de limba română spune: „La lingua de Valacchi è simile all'Italiana, ma tanto differente et corrotta, che gli Italiani gli possono difficilmente intendere, sono anco simili ne' costumi, nell'armi, nel vivere et nelle delicatezze” (p. 36).

Ștefan cel Mare, care în Codex Barberinus este trecut Στέφανος Πακίνογ (p. 119), îl găsim în Anale: Stafano Palatino (p. 148). De asemenea, textul italian ne lămurește și în ce privește pe „Marcos Fontis”, domn „al Valahiei și al Moldovei”, care a cucerit cetățile Chila și Cetatea Albă (p. 127). Autorul italian spune: „Fece [Balazid] poi accordo co Tartari et messo all'ordine un grande essercito per terra mandò a Marcofodi contra il Carabogdano Valuvoda del la Valacchia...” (p. 161).

Autorul grec a fost un cunoscător al toponimicilor grecești și de aceea a înlocuit toponimicile italiene cu cele corespunzătoare grecești; de asemenea el cunoștea stările din Imperiul otoman și de aceea de multe ori caută să explice cuvintele și expresiile turcești din text. De menționat că autorul grec face unele adăugiri sau completări prețioase la textul italian pe baza unor izvoare și în special Pseudo-Dorotei, care n-au fost utilizate de Sansovino.

După ce Elis. Zahariadu a reușit să dovedească prototipul Cronicii sultanilor, a stabilit și o nouă datare a cronicii. Nu se mai poate admite că Codex Barberinus grec 111 a fost scris la începutul sec. al XVI-lea, cum au susținut toți istoricii pînă acum, ci datarea trebuie mutată după 1573, anul apariției

ediției a doua a Analelor lui Sansovino și anume pe la sfîrșitul sec. al XVI-lea.

Încheind, relevăm pe Elis. Zahariadu pentru valoroasele sale contribuții date pentru o cunoaștere mai bună a Cronicii sultanilor, de care s-au ocupat istorici cu renume, și exprimăm părerea noastră de rău că n-a reușit să lămurească și problema autorului grec, care rămîne încă necunoscut. Opera lui Sansovino va căpăta astăzi o circulație mai mare, dar ținem să adăugăm că nu trebuie neglijată nici ediția critică a Codexului Barberinus grec 111, cu adăugirile sale, publicată de prof. Gheorghe Zoras.

N. C.

A. D. LIUBLINSKAIA, *Франция в начале XVII-века 1610—1620*, Ed. Universității din Leningrad, 1959, 293 p.

Această lucrare a fost întocmită ca introducere la un studiu destul de mare în istoria Franței din prima jumătate a secolului al XVIII-lea, în care locul central trebuia să-l ocupe administrația lui Richelieu. Acest plan a rămas în vigoare, însă partea introductivă s-a transformat într-o lucrare de sine stătătoare. Caracterul volumului este determinat de faptul că studiul tuturor problemelor principale din istoria Franței între anii 1620—1640 este imposibil fără o analiză detaliată a perioadei precedente venirii la putere a cardinalului Richelieu. Înflorirea absolutismului după 1620 a fost rezultatul celor mai principale transformări care au avut loc în stînul societății franceze în timpul războaielor din 1614—1620, cînd contradicțiile sociale apar cu deosebită tărie. În virtutea acestui fapt, pentru istoria Franței din prima jumătate a secolului XVII, cel de-al doilea deceniu reprezintă un punct nodal.

O atenție deosebită în această lucrare se dă istoriei politice, a cărei importanță este de mult recunoscută în știința istorică sovietică

şi demonstrează în fapt prin multe lucrări valoroase.

În istoriografia progresistă de peste hotare, istoria politică nu se bucură de respect în comparaţie cu istoria economică. În lupta politică îşi găsesc expresia contradicţiile de clasă şi lupta politică are o influenţă deosebită asupra destinului a milioane de oameni simpli. Chiar în cazurile când la suprafaţă este adusă lupta grupurilor privilegiate, rădăcinile acestei lupte se găsesc în toată societatea în întregime, iar rezultatul ei în mare măsură depinde de poziţia politică a tuturor păturilor populaţiei şi în special a maselor populare. De aceea, scopul lucrării de faţă este acela de a se arăta şi explica situaţia generală în care a avut loc lupta încordată din anii 1610—1620. Rezultatul acestei lupte a determinat şi raportul dintre forţele sociale.

Materialul din primele două capitole consacră procesul de acumulare primitivă şi structurii sociale a societăţii franceze este dat doar pentru a ilustra trăsăturile principale, caracteristice pentru Franţa, care în mare măsură au condiţionat dezvoltarea întregului proces istoric în această ţară la începutul sec. XVII.

În istoriografia sovietică şi străină nu sînt lucrări înrîndite consacrate special temei date. Cele cîteva lucrări şi articole ale istoricilor francezi care ating problemele istoriei politice a anilor 1610—1620, analizează episoade separate sau sînt pur şi simplu rezumate ale diferitelor izvoare.

Lupta politică din această perioadă pare palidă pentru marea majoritate a cercetătorilor în comparaţie cu războaiele religioase sîngeroase din secolul XVI. Trebuie recunoscut faptul că în ultimul timp în istoriografia franceză se observă o cotitură, spre o cercetare mai serioasă a istoriei politice a anilor 1610—1620. Începutul a fost făcut de G. Pagés „La monarchie d’ancien régime en France (de Henri IV à Louis XIV)”. El s-a ocupat mult cu istoria instituţiilor Franţei absolutiste şi istoria vînzării funcţiunilor. Abaterea de la tratarea tradiţională se observă şi în lucrarea interesantă a lui V. Tapié „La France de

Louis XIII et de Richelieu”, Paris 1952. Tapié îşi ia ca sarcină să arate viaţa societăţii franceze în întregime şi dă multă atenţie relaţiilor social-economice la începutul secolului XVII. Însă politica internă a guvernului francez în perioada 1610—1620 nu este analizată, amănunţit în această lucrare.

În domeniul istoriei social-economice a Franţei în secolele XVI—XVII în întregime şi istoriei agrare în special există o literatură foarte bogată. Studiile numeroase în special cele ale istoricilor francezi au la bază un material foarte bogat, de regulă nepublicat.

Asemenea probleme principale ca situaţia maselor populare, care au fost supuse unei exproprieri chinuitoare în perioada războaielor civile 1610—1620 şi lupta lor antifeudală sînt puţin elucidate în istoriografia burgheză.

Monografia lui A. D. Liublinskaja se ocupă cu o perioadă puţin cercetată în istoria Franţei şi se bazează nu numai pe izvoare tipărite şi literatură, ci şi pe un mare număr de manuscrise nepublicate. În lucrare se dă tabloul relaţiilor social-economice şi luptei politice în Franţa începutului secolului XVII. Lucrarea prezintă interes pentru specialiştii care se ocupă cu problemele istoriei absolutismului francez.

V. A.

L. CHATENAY, *Vie de Jaques Esprin-chard Rochelais et journal de ses voyages au XVIe siècle*, Impr. Oberthur, Rennes, 1957, 308 p.

Autorul publică acest jurnal după manuscrisul inedit păstrat în Biblioteca municipală din oraşul La Rochelle, locul de origine al lui Esprin-chard.

El este autorul cîtorva lucrări între care *Histoire des Ottomans* (ediţia I: Geneva 1600).

Însemnările lui de călătorie (făcute în anii 1593—1598) sînt interesante fiindcă

Esprinchard este un produs al Renașterii și al Reformei.

În aceeași bibliotecă s-au păstrat și acte de notarlat după care autorul reconstituie viața lui Esprinchard și a familiei sale (p. 15—62). Esprinchard s-a născut în 1573 într-o familie de negustori hughenoti din portul La Rochelle. Acest fapt, precum și epoca în care a trăit își va imprima puternic pecetea asupra activității și operelor sale.

Ca om al Renașterii și Reformei, epocă a burgheziei în ascensiune, el a avut tendințe antif feudale.

La Praga el notează atât aspectele arhitecturale ale orașului cît și aspectele sociale. Vorbind despre numeroșii oameni, „fără căpătit” el găsește prilejul de a arăta că atunci” cînd un vasal a adus cea mai mică ofensă seniorului său el (seniorul), îi ia toate bunurile și astfel îi face (pe vasali și pe ai lor) cerșetori pentru totdeauna” (p. 170). Atacînd în felul acesta pe seniori este evident că jurnalul său nu a putut fi tipărit în vremea lui.

Ca protestant el vede și înseamnă ecoul mișcării husiților „care se adună pentru a-și auzi predicatorii în biserica Sf. Ștefan” din Praga.

În Polonia, Esprinchard este impresionat de puterea profilactică pe care o avea sulful emanat din localitatea Swoszowice, situată la distanță de o leghe de Cracovia (p. 146—147). El însuși coboară într-unul din aceste puțuri.

Cînd cineva era atins de ciumă și se ducea să stea la gura acestor mine de prucioasă el se vindeca în decurs de 25—30 ore. Cînd era epidemie la Cracovia „ceea ce se întimpla foarte des” notează Esprinchard, mulți cetățeni veneau să locuiască un timp în corturi în jurul acestor mine fiind siguri că nu se vor îmbolnăvi.

Tot acolo, vrînd să înfățișeze viitorilor cititori al jurnalului său aspectul exterior al portului părului la bărbați îl aseamănă cu cel al valahilor și moscoviților (p. 147).

Esprinchard vorbind despre orașele prin care trece face un scurt istoric al fiecăruia notînd inscripțiile de pe monumente — cele care se mai păstrau atunci — și dintre care

unele, astăzi, rămîn atestate numai în acest jurnal de călătorie.

Editorul jurnalului ar fi trebuit să dea o mai mare atenție identificărilor numelor geografice; astfel se confundă Cassovia (azi Košice în Cehoslovacia) cu Kosovo din Serbia, „situîndu-l” în „Valachia”. În acel timp Cassovia era un oraș comercial renumit prin arta lucrărilor meșteșugarilor în aur, ceramică și piatră și merita să fie trecut de Esprinchard între „cele mai principale” orașe ale Ungariei de atunci.

Tot greșit este situată și Cetatea Albă (p. 70, nota 16).

Pentru istoricii evului mediu românesc sînt interesante amănuntele economice, inclusiv prețurile, pe care le notează Esprinchard în țările vecine cu noi (Polonia, Ungaria) și cele privind tehnica extragerii sării și sulfului — care probabil era asemănătoare și la noi în acel timp — în minele de la Wieliczka.

A.C

RENÉ SEDILLOT, *Histoire des colonisations*, Paris, 1958, 649 p.

Cartea lui R. Sedillot reprezintă o trecere în revistă începînd cu mișcările de expansiune și colonizare din antichitate și continuîndu-se cu istoria apariției, dezvoltării și decăderii colonialismului contemporan.

Pe de altă parte această lucrare constituie o apologie a colonialismului, devenită necesară mai ales astăzi cînd sistemul colonialist e în plină descompunere, datorită largii mișcări de eliberare a popoarelor care secole de-a rîndul au îndurat sălbatica exploatare și asuprire colonială. În același timp cartea lui R. Sedillot, prin materialul faptic aflat în paginile ei și pe care autorul n-a putut să-l omită deoarece e însăși baza informativă a cărții, constituie și o autodemascare a acestui sistem cu ajutorul căruia burghezia din statele capitaliste a stors profituri uriașe de pe urma înrobirii popoarelor din țările coloniale.

După ce în primele pagini, înfățișează politica de expansiune a Egiptului și a statelor din valea Tigrului și Eufratului, autorul face în continuare istoricul acțiunilor de colonizare propriu-zise întreprinse de cretanii, fenicieni și apoi de greci. Spre deosebire de statele mari ca Egiptul sau Asiria, nici cretanii, nici fenicienii și nici grecii nu erau interesați în cucerirea pe scară largă a teritoriilor străine, ci aveau în vedere doar întărirea unor comptoare de coastă, devenite cu timpul orașe-porturi, unde se făceau operațiile de schimb cu indigenii.

Urmază apoi prezentarea expansiunii persane, a celei macedonene, a statelor elenistice, a Imperiului maurya (India) și a Imperiului chinez. Un loc aparte e ocupat de istoricul expansiunii și colonizării romane care își atrage toate elogiile autorului pentru meritele cu care a fost realizată, deși mai târziu același autor va fi obligat să vadă că expansiunea romană a generat cauzele propriei decăderi.

Invazia popoarelor migratorii din Asia e înfățișată pe scurt, apoi expansiunea arabă mai pe larg, expansiune căreia nu i se găsește altă explicație decât în preceptele Coranului, autorul ignorând total interesele economice stînd la baza ei. Invazia normandă cu întemierile de formațiuni statale din Atlantic pînă în Mediterana, cruciadele și primele acțiuni de colonizare ale orașelor evului mediu timpuriu italian sînt episoadele mai importante ale mișcării de colonizare care, în continuare, au atras atenția lui R. Sedillot. După cruciade, care de fapt au înlesnit pătrunderea negustorilor italieni în Mediterana orientală, autorul plasează ceea ce el numește „a doua perioadă a comptoarelor”. Prima a fost cea a cretanilor, fenicienilor și grecilor, iar a doua e cea a Gênovai, Pisai, Veneției, Barcelonei și orașelor provenșale. Noul colonizatori vor întemeia cu sprijinul autorităților locale așa-numitul „fundacco”, cartier care le era rezervat cu exclusivitate în marile porturi ale Mediteranei orientale, pentru locuit, pentru depozitarea și pentru desfacerea mărfurilor.

Expansiunea mongolă și otomană, o dată tratate în mod succint, R. Sedillot se va opri mai pe larg la istoria colonialismului contemporan.

În general autorul admite și caută să justifice colonialismul. Evidența faptelor îl va sili însă să recunoască sălbăticia și lipsa de scrupule a colonialiștilor, atît a celor vechi — conchistadorii și companiile — cît și a celor noi — capitaliștii-monopoliști de azi — față de popoarele colonizate. El arată că în cele două Americi, spaniolii au legiferat munca forțată a băștinașilor: 9 luni pe an pentru cuceritori și trei luni pentru ei; iar exploatarea combinată cu exterminarea a fost atît de crudă, încît din circa 30 000 000 băștinași evaluați înainte de Columb, au rămas abia 13 000 000 un secol după debarcarea sa.

Pentru a face față lipsei acute a minii de lucru băștinașe, coloniștii au adus circa 12 000 000 negri, înfiind astfel un intens comerț cu sclavi între Africa și America.

După conchistadori, întreprinderile cu caracter colonialist au fost duse de marile companii olandeze, engleze și franceze din secolele XVI, XVII și XVIII. Avînd la dispoziția lor bănci, un aparat militar și administrativ-judecătoresc propriu, marile companii au trecut la o exploatare mai sistematică și totodată mai dură decât conchistadorii. Autorul arată că asprimea cu care marile companii exploatau și oprimbau popoarele cucerite, se oglindește cu prisosință în Codul negru al lui Colbert. Secolul al XVIII-lea va fi marcat de creșterea rivalității dintre marile companii, care va atrage după sine rivalitatea dintre state cu îndelungatele războaie pentru colonii dintre Anglia și Franța.

Strîșitul secolului XVIII și începutul celui de-al XIX-lea, găsește coloniile din cele două Americi în plină luptă de eliberare de sub tutela metropolei, luptă limitată însă, după cum subliniază R. Sedillot, la eliberarea elementului european, cel indigen neavînd nici un folos de pe urma acesteia: „libertatea americană nu e și libertatea indiană”.

Ultimele capitole sînt dedicate istoriei colonialismului și imperialismului din secolele

XIX și XX. Și aici autorul se menține pe aceeași poziție favorabilă față de colonialism. Deși e nevoit să admită că efectele colonialismului au fost din cele mai nefaste și mai nenorocite pentru popoarele subjugate, totuși tributar concepțiilor sale procolonialiste, Sedillot elogiază suplețea engleză, metodele belgiene și portugheze, deplorând în același timp rigiditatea franceză în administrarea coloniilor. De asemenea punând față în față dezavantajele și avantajele colonialismului pentru popoarele subjugate, autorul lasă să se întrevadă că ultimele au prioritate asupra celor dintîi. El uită însă să arate că introducerea a o serie de instituții moderne în colonii a fost făcută spre folosul colonialiștilor, pentru intensificarea exploatării și asupririi.

Capitolul de încheiere intitulat semnificativ: „Crepusculul Europei”, și care se ocupă de mișcările de eliberare ale coloniilor din zilele noastre, oglindește mai mult decît cel precedent părerea de rău a autorului față de apusul colonialismului, cauzat — după părerea sa — de lipsa de clarviziune și de elasticitate a colonialiștilor.

Colonialismul, această sălbatică instituție care a înșingurat omenirea, „forma cea mai recentă a barbariei”, după caracterizarea lui A. France, citată și de Sedillot, poate fi considerat astăzi definitiv compromis și înfrînt cu toate încercările de reabilitare pe care le fac fără succes unii din istoricii burghezi.

S. C.

BIZANTINOLOGIE

FRANJO BARIŠIČ, *Две верзије у изворима о историји Тома* [Două versiuni în izvoarele privitoare la răzvrătitul Toma], în ЗБОРНИК РАДОВА СРПСКЕ АКАДЕМИЈЕ НАУКА, Византинолошки Институт, 6, Beograd, 1960, p. 145—169.

Sub conducerea învățatului bizantinist G. Ostrogorski, Institutul de Studii Bizantine din Belgrad a publicat în acest an volumul al VI-lea din seria de cercetări destinate problemelor de bizantinologie.

În acest volum se publică, printre altele remarcabilul studiu al lui Fr. Barišič despre izvoarele bizantine privitoare la Toma Slavonul, conducătorul răscoalei care a avut loc în Imperiul bizantin în anii 821—823. Asupra izvoarelor istorice bizantine în legătură cu această problemă, autorul a întreprins de mai multă vreme cercetări personale, dintre care unele au fost publicate în revista „Byzantion”, XXVIII (1959).

Studiind răscoala lui Toma Slavonul, autorul a constatat că, în ceea ce privește activitatea conducătorului acestei mișcări, izvoarele bizantine sînt confuze și contradictorii. Caracterul eterogen al informațiilor apare mai pro-

nunțat îndeosebi cu privire la viața și activitatea lui Toma pînă în toamna anului 821. Istoricii au căutat să compare și să interpreteze într-un sens sau altul datele disparate și au ajuns la concluzii diferite asupra activității lui Toma și a răscoalei pe care a condus-o.

Principalele izvoare bizantine privitoare la Toma Slavonul și la răscoala din anii 821—823 sînt cronica lui Genesisios și cronica Continuata a lui Teofan. Aceste izvoare se bazează — și unul și altul — pe alte două izvoare care cuprind date contradictorii și pe care Barišič le identifică, supunînd unei minuțioase analize critice textele respective și cuprinsul lor istoric.

Autorul ajunge la convingerea că primul izvor pe care se bazează Genesisios și Continuata a lui Teofan este istoria scrisă de Sergiu Confesorul despre Mihail II datînd din perioada ce a urmat morții acestui împărat (829). Din acest izvor rezultă că la începutul secolului al IX-lea, Toma Slavonul avea un rol subaltern în trupele lui Bardanes, strategul temei Anatolicilor. Între subalternii lui Bardanes se mai aflau Leon și Mihail, care părăsiră pe strateg în 803, cînd acesta se răzvrătise împotriva împăratului bizantin Nikiforos. În

813 cînd Leon deveni împărat, Toma fu numit căpetenia federațiilor din tema Anatolicilor. Dar în anul 821, după uciderea lui Leon de către Mihail, care ocupă tronul, Toma începu să organizeze răscoala împotriva lui Mihail, încheind o alianță cu arabii, încoronîndu-se împărat la Antiohia și pregătindu-se să ocupe capitala imperiului.

Cel de-al doilea izvor ce stă la baza cronicii lui Genesios și a cronicii Continuătorului lui Teofan este scrisoarea împăratului Mihail II, adversarul lui Toma, adresată lui Ludovic Piosul, la 10 aprilie 824. În comparație cu primul izvor, această scrisoare cuprinde informații denigratoare cu privire la Toma și la răsculații care l-au sprijinit. Cînd Toma Slavonul ridică în anul 821 armele împotriva lui Mihail II, acesta adresează poporului o proclamație al cărei conținut stă și la baza scrisorii sale din 824.

Această scrisoare are caracterul unui act de propagandă tendențioasă prin care împăratul Mihail II urmărea să discrediteze pe acela care organizase și condusese răscoala. Din acest izvor rezultă că Toma ar fi fost mai întîi în serviciul unui patrician din Constantinopol, că după scandalul pricinuit de legăturile sale cu soția patronului său el a fugit la Sarasini și a îmbrățișat religia mahomedană, că s-a dat drept Constantin VI, fiul împărătesei Irina, cîștigînd astfel aderenți în lupta sa pentru ocuparea tronului.

Barișîc arată că pentru studiul răscoalei lui Toma Slavonul, cercetările trebuie să se bazeze mai cu seamă pe istoria lui Sergiu Confesorul despre Mihail II. El consideră totodată că și scrisoarea lui Mihail II are o anumită valoare documentară, în sensul că pune în lumină ampla folosire a propagandei în timpul răscoalei din anii 821—823.

Despre desfășurarea și caracterul răscoalei lui Toma Slavonul, Barișîci anunță pregătirea unui alt studiu al său. Această răscoală a avut un pronunțat caracter social în condițiile formării relațiilor feudale din Imperiul bizantin. Masele populare pe care s-a bazat această mișcare luptau împotriva exploatării lor de

către elementele posedante ale societății bizantine și împotriva asupririi administrative.

Lămurind caracterul izvoarelor bizantine privitoare la Toma Slavonul, studiul de față oferă cercetătorilor utile sugestii pentru o nouă analiză a trăsăturilor sociale ale răscoalei din anii 821—823.

G. C.

PAN. J. ZEPOS, *Die byzantinische Jurisprudenz zwischen Justinian und den Basiliken, in Berichte zum XI Internationalen Byzantinisten-Kongress, München, 1958, 27 p.*

Studiind *Jurisprudența bizantină de la Iustinian pînă la Basilicale*, autorul constată mai întîi că aplicarea dreptului în timpul lui Iustinian și în perioada următoare a suferit importante influențe din afară și mai cu seamă influența „mentalității grecești”, înct se poate vorbi de o adevărată renaștere a jurisprudenței bizantine în secolele VI-IX.

Iustinian interzisese comentarea codificării sale cuprinsă în *Digeste*, autorizînd numai traducerea și rezumatele, de teama de a nu i se perverti opera prin cercetări critice. Dar după moartea lui Iustinian, interpretarea dreptului deveni posibilă, iar legislația bizantină se dezvoltă și prin comentarii, încheindu-se apoi în ampla codificare a Basilicalelor.

Zepos consideră neînsemnată opera legislativă bizantină înfăptuită în perioada de după Iustinian pînă la împărații Isaurieni. Într-adevăr, sînt puțin numeroase legile cu caracter laic din această perioadă. Practica judiciară a depășit însă în multe privințe cuprinsul și caracterul dreptului lui Iustinian. S-au alcătuit „parafraze” grecești și s-au redactat monografiile cuprinzînd comentarii asupra textelor legislative aflate în vigoare. Ca și alți autori, Zepos susține că între anii 570—612 s-a făcut și o traducere în limba greacă a Digestelor, însoțită de comentarii aparținînd unui „Anonymos”.

Bizantiniștii discută de multă vreme problema acestui „Anonymos”, pe care unii

l-au identificat cu autorul comentariilor Basilicalelor, numit convențional „Enantiophanes” după titlul lucrării sale *Περὶ ἐναντιοφανείων*, care în sens larg înseamnă „Despre contraziceri”.

Apariția comentariilor grecești reflectă adaptarea textelor legislative latine la nevoile societății bizantine care în secolele VI—VII folosea cu precădere limba greacă în administrație și în practica judiciară.

Legislația bizantină din secolul al VIII-lea s-a îmbogățit cu Ecloga Isaurienilor, Legea Agrară, Legea Militară și Legea Maritimă. Aceste coduri oglindesc puternicele influențe grecești și provinciale exercitate asupra dreptului imperial, care continua să se conserve pe bazele dreptului roman codificat de Iustinian. Cu privire la Legea Agrară, Zepos apreciază bunele rezultate obținute de cercetători ca E. Lipšit, care studiază și influența vechilor relații slave asupra acestui cod bizantin.

Aplicarea dreptului a înlesnit pătrunderea influenței populare în legislație. Opera legislativă din timpul Dinastiei Macedonene, cuprinzând Prohironul, Epanogoga, Anakatharsis și Basilicalele, reprezintă o reformă a legislației lui Iustinian și o sistematizare menită să înlăture părțile învechite și contrazicerile din mulțimea de legi ce rămăseseră în vigoare datorită prestigiului bazat pe însăși vechimea lor.

Sînt de remarcat de asemenea observațiile autorului cu privire la dezvoltarea învățămîntului juridic în societatea bizantină din secolele VI—IX, cînd deveni activă opoziția dintre dreptul imperial și dreptul popular.

Studiul de față are trăsăturile erudiției istorico-juridice ce caracterizează în general lucrările lui Zepos. O asemenea cercetare se adaugă, ca o nouă contribuție, studiilor mai vechi interpretate în același sens de către C.E.Z. von Lingenthal, C. Heimbach, P. Colliet, A. Albertoni, I. S. Pereterskil.

Principala oblecție ce se poate aduce lui Zepos este aceea că la baza studiului său stă concepția autonomiei dreptului. Autorul nu cercetează condiționarea istorică a transformărilor dreptului bizantin și nu explică în ceea

dependență a dreptului de relațiile sociale. Arătînd că secolele VI—IX au reprezentat în istoria Bizanțului „o perioadă de antiteze și conflicte”, Zepos explică trăsăturile acestei perioade prin „mentalitatea contradictorie a teoreticienilor și a practicienilor” (p. 26).

Contradicțiile dintre teorie și practică trebuie explicate prin cauzele lor sociale. Opoziția dintre dreptul imperial și dreptul popular reflectă în esență lupta dintre straturile sociale din perioada respectivă.

G. C.

R. S. LOPEZ, *The role of trade in the economic readjustment of Byzantium in the seventh century*, *Dumbarton Oaks Papers*, XIII (1959), p. 67—85.

Lucrarea de față constituie una din comunicările ținute la simpozionul din mai 1957, care a avut loc la universitatea „Dumbarton Oaks” pe tema „Bizanțul în veacul al VII-lea”.

În comunicarea sa, R. S. Lopez consideră veacul al VII-lea ca o perioadă de transformări hotărîtoare și arată că studiul său urmărește să prezinte situația marinarilor, meseriașilor și negustorilor în acel veac așa cum ea rezultă din mărturiile contemporane sau din altele puțin posterioare. R. S. Lopez consideră că trei factori au condiționat situația economică în veacul al VII-lea. Primul factor este numit de autor criza demografică. Invaziile popoarelor migratorii, epidemiile și celibatul monastic au dus la o depopulare a imperiului. Marile căi de comunicație terestre au fost în cea mai mare parte abandonate, doar comunicația pe mare și pe râuri a fost folosită într-o oarecare măsură, pe distanțe scurte, potrivit cu nevoile unei populații mult reduse. Cucerirea arabă a îngreunat într-o oarecare măsură aceste comunicații, dar nu le-a suprimat. Pentru a face față pirateriei arabe s-a îmbunătățit tehnica navigației, au apărut noi tipuri de vase mult mai rapide decît cele din trecut.

Al doilea factor este numit de autor criza militară. Pentru aceasta, R. S. Lopez înțelege

înfrîngerile Bizanțului, care s-au soldat cu pierderea Siriei, Egiptului, Italiei, unei părți din Africa și din Peninsula Balcanică. Totuși aceste pierderi — crede autorul — nu au însemnat prea mult într-o vreme cînd comunicațiile erau atît de dificile. Dimpotrivă, cucerirea Egiptului de către arabi, grînarul de pînă atunci al imperiului, duce la o stimulare a activității agricultorilor traci și din Anatolia; pierderea atelierelor de mătase din Siria a permis dezvoltarea unor manufacturi similare în Constantinopol și în alte orașe din Grecia; pierderea undelemnului african a grăbit trecerea spre un sistem de iluminare mai eficace, cu lumînări de ceară, și la folosirea unui săpun mai bun făcut din grăsimi. Orașele maritime, al căror hinterland a fost pierdut de Bizanț, au intrat în legături comerciale cu vecinii pentru a se putea menține. Aceasta a dus, după autor, la o prosperitate economică la periferia imperiului.

Al treilea factor, care apare mai puțin clar, este denumit de R. S. Lopez — controlul politic. Cu alte cuvinte, organele centrale în noile condiții create și-au putut exercita, din ce în ce mai greu, autoritatea, astfel încît au apărut organe locale cu putere întinsă: exarhii și strategii. Ca urmare a acestui gen de „descentralizare”, schimbul cu popoarele vecine, limitat în trecut la cîteva tîrguri de la frontieră, s-a extins la toate porturile importante și punctele de frontieră, adică oriunde acest comerț exterior putea fi controlat. Aceasta ar fi dus la sufocarea spiritului întreprinzător al negustorilor greci, care s-au văzut „serviți” acasă cu tot ce aveau nevoie. În cee privește posesiunile îndepărtate ale imperiului, acestea au căpătat libertatea de a-și reglementa singure problema comerțului exterior.

De o mare însemnătate pentru menținerea comerțului a fost stabilitatea monetară și, datorită ei, chiar dacă comerțul extern a pierdut în volum, a cîștigat în schimb în expansiune geografică. Baterea monezii de bronz și de argint a continuat și în decursul veacului al VII-lea, este adevărat într-o cantitate mai restrînsă, dar în măsură suficientă pentru a deservi schimbul mărunt. O importanță deosebită

această perioadă este dispariția apartenenței obligatorii și ereditare la anumite corporații. Atitudinea față de meseriași și negustorii s-a schimbat. Autorul consideră că negustorii maritimi au fost categoria care a obținut cele mai mari profituri în cursul veacului al VII-lea. Prestigiul lor a fost, potrivit părerii autorului, deosebit de mare sub influența arabilor, unde comerțul și persoana negustorilor se bucurau de o deosebită considerație. În plus, a contribuit la creșterea prestigiului faptul că multe provincii au putut supraviețui datorită marinarilor, care le-au asigurat aprovizionarea cu arme și alimente. Ridicarea unei noi aristocrații funciare a curmat însă ascensiunea comercianților maritimi.

Acestea sînt în rezumat principalele idei care se desprind din studiul lui R. S. Lopez. Așa cum se vede, autorului îi scapă principalele schimbări structurale care au avut loc în Imperiul bizantin în veacul al VII-lea, cu consecințe pentru care R. S. Lopez caută tot felul de alte explicații.

Colonizarea slavă, înlocuirea muncii sclavului și colonului cu o țărănie liberă, organizată în obștii, a rezolvat problema crizei demografice și, o dată cu ea, problemele de apărare și în parte cele fiscale. Exercitarea activităților lucrative de către oameni liberi, nu de sclavi, explică schimbarea mentalității cu privire la considerația acordată meseriașilor și negustorilor. Lichidarea sclavagismului a dus inevitabil la dispariția măsurilor destinate să combată efectele crizei orînduirii sclavagiste: monopolurile de stat, legarea meseriașilor ereditare de corporația din care făceau parte etc. Invazia arabilor a restrîns activitatea comercială pe mare și principalele mărfuri pe care le folosește autorul pentru a dovedi dezvoltarea comerțului maritim sînt în special „Ioan Moschos” și „Viața lui Ioan Milostivul” — amîndouă anterioare invaziei arabe. Codul maritim nu reflectă semnele unui progres al comerțului pe mare și încearcă doar de a-l adapta noilor condiții, stabilind riscurile pentru operațiuni expuse atîtor primejdii.

În cursul expunerii sale, autorul încearcă să arate că schimbările care tind la preamărirea

puterii economice a S.U.A. Astfel moneda de aur bizantină este comparată cu dolarul, „care se bazează pe fundamentul unei economii interne prospere”. Oare autorul consideră economie prosperă aceea în care cea mai mare parte din venitul populației este absorbită de un uriaș buget militar? Oare milioanele de șomeri și numeroasele greve vădesc o economie prosperă? Câteva întrebări la care credem că ar fi trebuit să reflecteze autorul mai înainte de a încerca aceste comparații și aprecieri.

E. Fr.

LUCIEN STIERNON, *Les origines du despotat d'Épire*, în *Revue des études byzantines*, XVII (1959), p. 90—126.

Autorul examinează cauzele care au dus la apariția acestei formațiuni politice în vestul Peninsulei Balcanice: cucerirea Constantinopolului de către latini în 1204 și expansiunea economică a Veneției urmată de reacțiunea comerțului bizantin concentrat în jurul Tesaloniceului. Cu alte cuvinte, autorul crede că

acest stat trebuie considerat la început mai degrabă ca un imperiu al Tesaloniceului.

În continuare, autorul fixează jaloanele carierei politice a întemeietorului acestui stat, Mihail Angelos Comnen, și încearcă să rezolve unele contradicții în ce privește activitatea sa înainte de a fi devenit conducătorul Epirului. Epirul nu a căpătat denumirea de despotat decât după 1230 și Stiernon combate părerile istoricilor care s-au ocupat de Epir (Aravatinos și Nicol); aceștia considerau că Epirul a devenit despotat curînd după organizaerea sa ca o formație politică independentă. În acest scop, autorul citează o serie de mărturii contemporane atât bizantine cît și occidentale, care atribuie lui Mihail numai titlul de sebastocrator purtat și de tatăl său. Pentru prima oară Mihail este numit despot în *Cronica Moreei*, operă terminată la sfîrșitul veacului al XIV-lea, deci două veacuri mai tîrziu. Explicația acestei erori ar fi că în *Cronica Moreei* sînt proiectate în trecut situații existente din vremea cînd a fost scrisă și cînd efectiv Epirul constituia un despotat. În consecință, folosirea în viitor a denumirii de despotatul Epirului, imediat după anul 1204, este improprie.

E. Fr.

BIBLIOGRAFIE, ARHIVISTICĂ, MUZEOGRAFIE

Arhiva Magistratului orașului Brașov. Inventarul actelor neînregistrate, vol. I, Buc., 1959, II + 444 p., Direcția generală a Arhivelor Statului.

De un real folos pentru cercetarea istoriei locale a împrejurimilor vechiului oraș Brașov și a relațiilor sale cu țările române prezintă cele 1969 documente rezumate în publicația de față, documente a căror rezolvare a fost rezervată în mod exclusiv judeului primar al acestui oraș. Pînă la inventarierea lor, aceste acte se aflau grupate în 16 pachete nenumerate considerate de vechii arhivari sași ca avînd o valoare secundară. Actele originale, copiile și conceptele scrise în limba germană

maghiară, latină și romînă cuprind o perioadă de peste un veac, 1657—1763, și sînt extrem de interesante prin problemele pe care le ridică. Rezumatele documentelor sînt dispuse în general cronologic. Totuși din loc în loc apar și unele excepții de la această regulă. Singura explicație ar fi faptul că aceste acte — destul de puține de altfel — s-au aflat în același dosar și se refereau de obicei la probleme asemănătoare, de ex. nr. 7, 8, 67, 68, 113, 114, 115, 439, 462 etc.

Un grup de documente din ultimile decenii ale sec. XVII procură amănunte referitoare la istoria orașului Brașov în anii războiului austro-turc desfașurat și în sudul Transilvaniei. Într-un document din acest grup se știe atunci (1689) orașul

a suferit un incendiu pustiitor. Ele arată cum urmarea acestor evenimente a fost stabilirea în mod permanent de trupe de garnizoană austriece în Braşov a cărei conducere obştească trebuia să le asigure întreaga asistenţă materială. În această vreme încartirurile, livrarea de provizii în mod forţat, dezordinile provocate de aceste trupe şi abuzurile organelor militare au creat greutăţi de nespus locuitorilor din Braşov.

Un alt grup de documente se referă la relaţiile populaţiei din Braşov cu aceea din Ţara Birssei. Numărul acestor acte, destul de mare se ridică la un procent de 30 % din totalul lor. Ele procură importante date asupra dezvoltării producţiei de marfă şi a comerţului, a agriculturii, a satelor şi oraşelor din Ţara Birssei, a relaţiilor dintre locuitorii satelor iobăgeşti şi conducerea oraşului Braşov, frământările din stnul organizaţiilor de breaslă etc.

Un deosebit interes prezintă actele care au în vedere legăturile oraşului Braşov cu Ţara Românească şi Moldova. Actele originale şi conceptele scrisorilor trimise de judeţii oraşului domnitorilor celor două ţări confirmă faptul că aceste legături au fost puternice şi continue. Valoarea documentară a unora din concepte, mai ales acelea de după 1721 se ridică deosebi la nivelul actelor originale care în anumite condiţii s-au pierdut din arhivele publice din Ţara Românească şi Moldova.

Actele din acest grup ridică problema oierilor birsani care trecîndu-şi oile la păşunat în sudul şi răsăritul Carpaţilor pînă la Dunăre, beneficiau de anumite privilegii. Sînt de asemenea, ştiri de natură economică, politică, sanitară, militară etc. Ştirile referitoare la comerţ au în vedere pe negustorii braşoveni, armeni, greci dar şi pe cei localnici din Ţara Românească şi Moldova; ele reflectă sprijinul tot mai mare dat de domnii ţărilor române negustorilor localnici prin limitarea drepturilor negustorilor veniţi de peste hotare. Acest material documentar este util deopotrivă cercetătorilor pentru studierea dezvoltării economice a celor trei ţări române. Sînt de reţinut un mare număr de acte care se referă la schimbul de mărfuri dintre Transilvania şi România, dar

nească ca: vin, vite şi oi (cele mai multe acte); apoi, piel, porci, fier, aramă, pinză, tablă, tabac, sare, cai, pietre de ascuţit, schimb făcut pe cale legală dar şi prin contrabandă.

În afară de o introducere alcătuită de C. A. Stoida, care scoate în evidenţă valoarea istorică a informaţiilor conţinute de documentele rezumate, lucrarea mai cuprinde cîte un indice onomastic, toponimic şi de lucruri alcătuit cu competenţă. Lucrarea de faţă este un valoros instrument de lucru pentru cercetătorii istorici.

C. Ş.

FRITZ FUNKE, *Buchkunde*, Leipzig, Otto Harrassowitz, 1959, 310 p. + 20 f. pl. + 3 grafice.

Lucrarea de bibliologie a lui Fritz Funke, concepută ca o sinteză a datelor privitoare la istoria cărţii şi a scrisului, furnizează specialistului, cît şi cititorului interesat în această problemă, o privire generală asupra „disciplinei ştiinţifice, expusă din punct de vedere istoric, care se ocupă de carte”.

Concepută mai întîi ca o simplă enumerare a datelor acumulate de această ştiinţă pînă astăzi, lucrarea a căpătat mai apoi caracterul unei expunerii, fără să procedeze la analiza surselor şi la o nouă analiză a faptelor. Lucrarea s-a axat în principal pe istoria cărţii şi a scrisului în Europa, cu incursiunile obligatorii în conexiunile acestei istorii cu etapele parcurse de dezvoltarea cărţii în Orient. Utilitatea lucrării se impune, aşadar, ca o sinteză izbită a rezultatelor obţinute de bibliologie, care a luat un mare avînt în anii din urmă, şi ca o preţioasă lucrare de referinţă, clar sistematizată. Limitele acestui gen de prezentări se pot constata şi în cazul de faţă.

Partea întîi cuprinde istoria scrisului, insistînd asupra scrierii antice, asupra ipotezelor privitoare la apariţia alfabetului şi a dezvoltării acestuia în ţările europene. De asemenea se expun datele privitoare la materialele de scris (papiros, pergament, hîrtie)

și la arta scrierii în antichitate și epoca feudală, parte încheiată cu un interesant capitol despre miniatură. Urmărind pătrunderea în Europa a hîrtiei, lucrarea dă o serie de date semnificative despre utilizarea acesteia, care, deși fusese cunoscută de copişti, nu a putut fi folosită în cadrul organizării feudale: în acest sens interdicția împăratului Friedrich II de a se folosi hîrtia pentru documente, ca și recomandarea regelui normand Roger II de a se copia actele scrise pe hîrtie din nou pe pergament, indică faptul că materialele de scris au depins la rîndul lor de stadiul de organizare al societății. De aceea hîrtia a fost folosită curent mai tîrziu în Italia, de către notarii cetăților, ceea ce explică și avîntul luat de industria hîrtiei în această țară, care a rămas timp îndelungat principala producătoare a noului material de scris. Copierea cărților a depins la rîndul ei de difuzare; avîntul luat de universități și de aparatul administrativ orășenesc, o dată cu apariția noilor forme economice, au determinat sporirea numărului copiştilor laici, care, fie organizați în corporații (ca cea „Corporație frățească” întemeiată de Gerhard Groote în Deventer la 1383), fie individual, au început să multiplice cărțile contra cost. Această muncă, organizată în colectiv, în cadrul căreia fiecare copist multiplica la un moment dat un fragment dintr-o carte, s-a perpetuat și după apariția tiparului. Pentru bibliofili ca Matei Corvinul au lucrat în Florența patru copişti, iar pentru Cosimo de Medicis 45 de copişti au copiat în 22 luni 200 cărți.

Partea a doua descrie descoperirea tiparului, cu date bogate privitoare la viața și opera lui Gutenberg, precum și răspîndirea acestuia în țările europene. În capitolul privitor la dezvoltarea tiparului german în timpul Renașterii și pînă în vremea clasicismului, se insistă asupra legăturii dintre umanism și descoperirea tiparului, apariția acestuia fiind la rîndul său conexată de zorile capitalismului. De aceea tiparul se dezvoltă în orașe, cartea intră în concurență cu manuscrisul și devine curînd o marfă. Se subliniază faptul că dacă tiparul a putut împlini mai bine cererea de cărți, el nu

este consecința unui grad de cultură existent la acea dată, ci el însuși a trezit gustul pentru lectură și a deschis noi domenii scrisului și cititului. După tipărirea operelor vechi s-a început reproducerea celor contemporane, pentru ca să se treacă la imprimarea publicațiilor mărunte (ca înștiințările, calendarele, manualele de școală) și a cărților destinate „plăcerii cititului”; curînd tiparul intră în slujba noilor idei politice și în fața capacităților sale revoluționare, apar interdicțiile și distrugerile de cărți. În timpul Reformei și a războiului țărănesc german cartea se adaptează cerințelor, își face apariția lucrările în format mic, foile volante, scoase în numeroase tiraje. Comerțul de cărți începe să se dezvolte în târguri statornice, ca Leipzig și Frankfurt. Noua artă grafică, tipografia, se definește, capătă forme proprii, dar curînd, pentru a face față cererii începe să decadă sub raportul calității. Capitolele următoare ale lucrării lui Fritz Funke înfățișează dezvoltarea tiparului european de la Renaștere pînă la 1800, unde se pomenește și de istoria tiparului din țara noastră —, procesul tehnicizării cărții și arta modernă a cărții.

Partea a treia este destinată tehnicii tipografice, producerii hîrtiei și ilustrației, încheindu-se cu tehnica și istoricul legăturii.

Lucrarea cuprinde la sfîrșit o bibliografie sumară, un indice de nume și materii, un mic album de planșe reproducînd ilustrația și legătura cărții, precum și trei grafice, care redau sugestiv evoluția alfabetului, procesul răspîndirii hîrtiei din China în Europa și procedeele de producere a hîrtiei.

Desigur că se face simțită lipsa datelor privitoare la avîntul luat de producția cărții în anii din urmă și anume în țările socialiste, în care s-a lichidat analfabetismul și se duce o politică sistematică de difuzare a culturii în masă. Aceste date ar fi procurat o imagine concludentă a felului în care invenția tiparului, factor hotărîtor în progresul culturii, și-a dat roadele sale depline în țările în care cultura aparține poporului.

În paragraful consacrat tiparului românesc se menționează cîteva date principale ale

istoriei tiparului în țara noastră (Macarie, Coresi, Petru Movilă, Biblia lui Șerban) și unele caractere principale ale producției tipografice românești: rolul său în susținerea popoarelor asuprite de jugul otoman, puternica tradiție manuscrisă, care merge pînă în sec. XVIII precum și caracterul de „privilegiu clerical”, păstrat de tipografie pînă în sec. XIX. Trebuie precizat, însă că, pe de o parte, tradiția manuscrisă nu se oprește în sec. XVIII, ci se continuă și în sec. XIX, în timpul căruia apar, de exemplu, numeroase traduceri din literatura universală, care n-au văzut lumina tiparului și s-au transmis în copii; pe de altă parte este indicat a denumi privilegiul ca fiind „domnesc”, în cadrul căruia s-a perpetuat o literatură de cuprins, în mare parte, bisericască. Dar, în această privință, se impune o nuanțare mai bogată, întrucît un rol deosebit l-au avut „inițiatorii” sau mecenaii, care au determinat apariția anumitor lucrări. În cazul lui Coresi, însă, nu se poate vorbi de un privilegiu, întrucît tipografia sa are caracterul unei întreprinderi proprii, sprijinită de un mecenat, fie el jude al Brașovului, fie domn al Țării Românești, în care se făceau traduceri și se luau inițiative care rupeau tradiția (ceea ce explică slaba difuzare a tipăriturilor românești ale lui Coresi în țările românești).

Cu limitele impuse de autorul său, „Bibliologia” lui Fritz Funke este o lucrare utilă de referință, întemeiată pe o bogăție apreciabilă de material.

A. D.

EM. CONDURACHI, *Histria*, București, E.S.P.L.A., 1960, 30 p. + 33 fig. + 2 pl.,

Adresîndu-se unor mase largi, colecția „Monumentele patriei noastre” urmărește să facă cunoscute marile valori culturale ale țării, între care se înscriu vestigiile arhitectonice ale vestitului oraș pontic Histria. După o succintă prezentare a cercetărilor arheologice și a principalelor etape din istoria zbuciumată timp de douăsprezece veacuri a marelui oraș,

autorul prezintă sugestiv și cuprinzător principal le construcții ale cetății în ordinea lor topografică. Se valorifică în această descriere numeroasele monumente recent descoperite, mai ales acelea din ultima etapă de viață a cetății, sec. IV—VII e.n. În legenda fotografiilor, era necesară datarea tuturor monumentelor sau fragmentelor arhitectonice prezentate. De asemenea, ținînd seama de scopul cărții, se impunea o hartă a litoralului, pentru localizarea monumentului în raport cu centrele urbane de azi, și cu cîteva orașe antice. Harta reprezentînd comparativ volumul săpăturilor arheologice în trecut și în regimul de democrație populară, era mai sugestivă în culori. De asemenea, pentru împlinirea scopului didactic, planul cetății cu monumentele, trebuia prezentat, pe etape, tot în culori.

C.N.

Accademie e biblioteche d'Italia, Roma, nr. 1 — 4/1958.

Revista de biblioteconomie editată de Direcția Generală a Academiei și Bibliotecilor este un buletin bimestrial care publică — în prima parte — note și comunicări cu caracter strict local, iar în partea a doua *Informații* asupra activității științifice din cadrul academiei și bibliotecilor din Italia, asupra diferitelor aniversări, congrese, conferințe, expoziții internaționale de cărți; *Cronica bibliotecilor italiene*, *Bibliografie*, semnalări de noi periodice italiene și străine, precum și note de documentare specială. Din abundența și varietatea materialului inclus în partea a doua a acestei reviste, desprindem pe cel care ilustrează situația bibliotecilor — în mai mică măsură a muzeelor — inaugurate sau în curs de deschidere în anul 1958, în orașele de provincie ale Italiei. Înființarea bibliotecilor, muzeelor, expozițiilor, ciclurilor de conferințe susținute de personalități științifice, tinde

spre dezvoltarea posibilităților intelectuale ale oamenilor muncii italieni.

La Parma, în Galeriile Bibliotecii Palatine, a fost redeschis *Muzeul Bodoni*, vechi centru de studii tipografice înființat cu prilejul sărbătoririi centenarului lui Giambattista Bodoni vestit tipograf italian. Materialul, dispersat în timpul bombardamentelor din 1940—1945, a fost colecționat și clasificat în noul muzeu, făcând astfel ca Parma să devină unul din centrele importante din Europa în ceea ce privește istoria tipografiei. În muzeu, pe lângă instrumentele de lucru specifice acestui meșteșug, se află biblioteca, alcătuită din valoroase ediții poliglote, care a servit la documentarea bibliografică a eruditului tipograf. Comitetul de organizare intenționează să deschidă o școală de arte grafice, să editeze o revistă și să organizeze expoziții periodice. În felul acesta muzeul va putea deveni un important centru de documentare.

Printre bibliotecile amenajate în scopul cercetărilor științifice, menționăm *Biblioteca Medicea Laurenziana* din Florența, provenită din diferite donații, printre care bogate și interesante culegeri de codice, manuscrise, documente, incunabule referitoare la antichitatea latină, clasicii literaturii italiene, lucrări de istorie etc. *Biblioteca del Monumento Nazionale di S. Giustina* din Padova, fondată în secolul VIII, reconstruită în secolul XVII de arhitectul flamand Michele Bartens, închisă și dispersată în 1806, este reconstruită în 1944, iar în 1958 complet renovată, pune la îndemna cititorilor ediții rare și numeroase stampe prețioase. *Biblioteca din Osimo* (prov. Marche), care datează din a doua jumătate a secolului XVII, conține aproximativ 44 000 de volume, e în continuă dezvoltare și sistematizare, încadrându-se astfel printre bibliotecile moderne ale Italiei. La Bari a fost inaugurată *Biblioteca publică*, provenită din biblioteca consorțială și din contribuția statului. Bogăția și varietatea materialelor ilustrează perioadele importante din istoria poporului italian (Risorgimento etc.), precum și dezvoltarea economică, socială și culturală a regiunilor respective. Este printre puținele biblioteci

din sudul Italiei iar raza de acțiune se va extinde atât asupra provinciei Marche în întregime, cât și pe coasta adriatică. La Genova, în palatul academiei, a fost deschisă, după o întrerupere de 15 ani, *Biblioteca Berio*, cu un fond de circa două milioane volume — distribuite în mai multe centre. Biblioteca înzestrată cu colecții de valoare, funcționează după cele mai moderne sisteme de clasificare. Provenită din donații particulare, biblioteca are o sală rezervată exclusiv operei lui Dante împreună cu comentatorii și criticii respectivi, opt prețioase incunabule, 28 ediții din cinquecento și trei din seicento. Pe lângă numeroasele opere remarcabile, biblioteca mai conține așa-zisele „comori” reprezentate prin 1 500 manuscrise, 30 codici referitoare la istoria orașului Genova, o biblie din anul 1200, cărți religioase din secolul XV, ornate cu prețioase miniaturi precum și diferite ediții rare. Importantă pentru cunoașterea istoriei culturii siciliene este *Biblioteca Națională din Palermo*. La Torino, *Biblioteca publică* distrusă în timpul bombardamentelor, urmează să fie reconstruită și să beneficieze de un fond de circa cinci milioane volume.

O altă categorie o constituie bibliotecile de popularizare. Acțiunea aceasta de difuzare a culturii italiene în rândurile oamenilor muncii, se desfășoară mai intens în sudul Italiei acolo unde condițiile de viață sînt cu mult mai aspre. Barletta, Canossa, Minervino, Spinazzola, Terlizzi, Corato, Andria și alte multe orașe mai puțin cunoscute, se bucură astăzi de biblioteci în aer liber, volante, și de înprunut. *Biblioteca din Capri* este mult apreciată de localnici, precum și de străini, pentru varietatea cărților, urmînd să aprovizioneze provincia Calabria și Campania. *Biblioteca pentru toți din Liguria*, este importantă pentru specificul fondului său mai mult istoric. Alte asemenea biblioteci s-au deschis și în orașele de nord ale Italiei, Genova, Verona, Milano, unde *Biblioteca Lorentaggio*, care corespunde exigențelor moderne, numără peste opt mii de volume de clasici italieni și străini, cărți din sectorul științelor sociale, a tehnicii, medicinei etc., precum și un aprecia-

bil număr de periodice. La Florența (*Biblioteca Riccardiana*), Milano (*Biblioteca civica*), și Modena (*Biblioteca Estense*) au fost inaugurate, în anul 1958, biblioteci specializate în literatură și muzicologie.

A. I.

Rubrica „Însemnări bibliografice” a fost întocmită de: Gr. Chiriță, Al. Gonța, V. Asproiu, Maia Tudor, Radu Popa, N. Camariano, A. Constantinescu, S. Columbeanu, Gh. Cronț, E. Frances, C. Șerban, Al. Duțu, Corina Nicolescu, Ana Ioachim.

СО Д Е Р Ж А Н И Е

СТАТЬИ

СОРОКАЛЕТИЕ ВСЕОБЩЕЙ ЗАБАСТОВКИ 1920 г.

	<u>Стр.</u>
К. МОКАНУ, Всеобщая забастовка 1920 г. в Румынии'	5
И. ОПРЯ, Рабочее движение в портах Румынии в период, предшествующий всеобщей забастовке 1920 г.	45

★

А. ВИАНУ, Проведение в жизнь Кучук-Кайнарджийского договора, касающе- гося Молдавии и Валахии (1775—1783)	71
--	----

ЗАМЕТКИ И СООБЩЕНИЯ

Г. ИОНЕСКУ, Новые данные о семье Анны Ипатеску	105
С. ЯНКОВИЧ, Новые документы о Тудоре Владимиреску	121
М. ХОЛБАН, Лишение владения и судебные процессы в Хацеге во времена Анжуйской династии	147
МУСТАФА МЕХМЕТ, К вопросу об отношениях Молдавии с Османской им- перией во второй половине XV века	165
Л. ДЕМЕНИ, Введение девятины в Трансильвании (к вопросу о некоторых общественно-экономических предпосылках восстания в Бобыльне)	179

ВОПРОСЫ В СВЯЗИ С ТРАКТАТОМ „ИСТОРИЯ РУМЫНИИ”

Восстание, руководимое Тудором Владимиреску	191
---	-----

НАУЧНАЯ ЖИЗНЬ

Симпозиум в честь 700-летнего юбилея памятника феодального искусства Бойана Н. Р. Болгария (Л. Штефэнеску)	199
---	-----

S O M M A I R E

ÉTUDES

40 ANNÉES DEPUIS LA GRÈVE GÉNÉRALE DE 1920

	<u>Page</u>
C. MOCANU, La grève générale de 1920 en Roumanie	5
I. M. OPREA, Le mouvement ouvrier des ports roumains dans la période précédant la grève générale de 1920	45

★

AL. VIANU, L'application du traité de Koutchouk-Kaïnardji concernant la Moldavie et la Valachie (1775—1783)	71
--	----

NOTES ET COMMUNICATIONS

GH. IONESCU, Nouvelles données sur la famille d'Ana Ipatesco	105
S. IANCOVICI, Documents inédits relatifs à Tudor Vladimiresco	121
M. HOLBAN, Dépossessions et jugements dans le Hațeg au temps des Angevins. .	147
MUSTAFA A. MEHMET, Des rapports de la Moldavie avec l'Empire Ottoman au cours de la seconde moitié du XV ^e siècle	165
L. DEMÉNY, L'introduction de la <i>Nona</i> en Transylvanie (Au sujet des prémisses sociales-économiques de la révolte de Boblna)	179

LES PROBLÈMES DU TRAITÉ D'HISTOIRE DE LA ROUMANIE *

* * * La révolte dirigée par Tudor Vladimiresco.	191
--	-----

LA VIE SCIENTIFIQUE

Symposion à l'occasion du 700 ^e anniversaire du monument d'art féodal de Boiana (R. P. de Bulgarie) (<i>Liviu Ștefănescu</i>)	199
---	-----

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI R.P.R.

NOUVELLES ÉTUDES D'HISTOIRE

DIN SUMAR

- E. COMȘA, Nouvelles données relatives à l'évolution des civilisations néolithiques sur le territoire de la Roumanie.
- VL. DUMITRESCU, Quelques observations au sujet des civilisations danubiennes des champs d'urnes de l'âge du bronze.
- K. HOREDȚ, Siebenbürgen und Mykenä.
- D. M. PIPPIDI, Sur les relations politiques des cités grecques de la côte occidentale de l'Euxin à l'époque hellénistique.
- H. DAICOVICIU, Le monument-calendrier des Daces de Sarmizegetusa.
- I. STOIAN, Nouvelles informations au sujet du gouvernement d'Ovinus Tertullus en Mésie Inférieure.
- EM. CONDURACHI, Un problème d'Etat au IVe siècle : Les délations.
- C. DAICOVICIU, E. PETROVICI und GH. ȘTEFAN, Zur Frage der Entstehung der rumänischen Sprache und des rumänischen Volkes.
- ȘT. PASCU, Die mittelalterlichen Dorfsiedlungen in Siebenbürgen (bis 1400).
- L. DEMÉNY, Untersuchung der bedeutendsten Urkunden über den Aufstand von Boblna.
- [B. T. CÎMPINA,] Les idées maitresses de la politique d'Etienne le Grand.
- FR. PALL, La structure sociale de la France d'après le traité de droit féodal de Beaumanoir.
- R. MANOLESCU, Le rôle commercial de la ville de Brașov dans le sud-est de l'Europe au XVIe siècle.
- D. MIOC, H. CHIRCA et ȘT. ȘTEFĂNESCU, L'évolution de la rente féodale en Valachie et en Moldavie du XIVe au XVIIe siècle.
- M. BERZA, Die Schwankungen in der Ausbeutung der Walachei durch die türkische Pforte im XVI–XVIII. Jh.
- E. ȘĂNESCU, Essai sur l'évolution de la pensée politique roumaine dans la littérature historique du moyen âge.

Continuarea prezentului sumar în numărul viilor al revistei noastre.

ÎNȚEPRÎNDEREA
POLIGRAFICĂ nr. 2
BUCUREȘTI
